

શ્રીકાલિકાચાર્યકથાસંગ્રહ

જૈનાચાર્યો તથા જૈન સાધુઓએ માતમાંથી મત્તરમા શતક સુધીમાં પ્રાકૃત, અસ્કૃત અને પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી બુદ્ધી બુદ્ધી ૩૬ કાલિકા-કથાઓના મૂળ પાઠો, ઇતિહાસ, કથાઓનો ગુજરાતી ભાષામાં રૂઝ સાર.

તથા

તેરમાંથી સત્તરમાં શતક સુધીની કાલિકાચાર્ય કથાની હસ્તપ્રતોમાં મળેલાંએલી ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કલાના લાક્ષણિક નમૂનાઓનો પ્રતિનિધિ-સંગ્રહ.

(૧૬ સ્ત્રીન તથા ૬૬ એકઁગી ચિત્રો મહિત)

શ્રી હરતરણજીય જ્ઞાન મંદિર, જયપુર

સંપાદક

પંડિત અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ . વ્યાકરણતીર્થ

પ્રાપ્તિસ્થાન

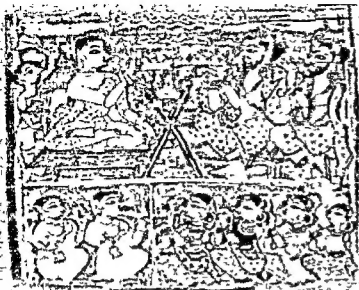
સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ . નાગજીભૂદરની યોગ . અમદાવાદ

મૂલ્ય ધરાવતું દ્રવ્ય

શ્રીયુત્ જયંતિલાલ જોસિગભાઈ શાહ
(શેઠ પીરાચંદ રતનચંદવાળા ગુપ્તદાવાદ)

સમર્પણ
શ્રીયુત્ જયંતિલાલ જોસિગભાઈને

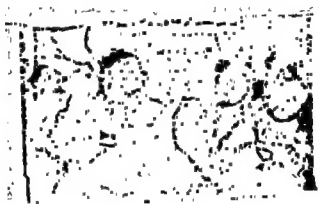
चित्र १

Fig. 1

चित्र २

Fig. 2

चित्र ३

Fig. 3

चित्र ४

નિવેદન

ભારતવર્ષની ત્રણ મુખ્ય સંસ્કૃતિઓ : જૈન સંસ્કૃતિ, બૌદ્ધ સંસ્કૃતિ અને વૈદિક સંસ્કૃતિ. આ ત્રણે મહાન સંસ્કૃતિઓએ આર્ષપ્રભના આંતર અને બાહ્ય જીવનના વિકાસ માટે જેમ સતત અનેકવિધ પ્રયત્નો સેવ્યા છે એ જ પ્રમાણે ચિત્રકળાના વિકાસ માટે ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓએ સંયુક્ત પ્રયત્ન કરેલ હોવા છતાં જૈન સંસ્કૃતિએ ચિત્ર-કળાના વિકાસ અને સંપ્રદાઈ કેવી અનોખી ભાત પાડી છે એ વિષયને દર્શાવતા “ જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ ” “ જૈન ચિત્રકલ્પસત્રા, ” ચિત્રકલ્પસત્ર (બારસાસત્ર) વગેરે ગ્રંથો હું પ્રસિદ્ધ કરી ચૂકેલ છું.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ગુજરાતના મુખ્ય મુખ્ય ભંડારો તથા વિદ્વંસ મુનિ શ્રીપુષ્પવિજયજી તથા મારા સંપ્રદાઈમાં તેરમા સૈકાથી સત્તરમા સૈકામાં તાડપત્ર તથા કાગળ પર લખાએલી લગભગ ચાલીસ હજાર હસ્તપ્રતોમાંથી ચૂંટી કાઢીને જુદાજુદા સમયમાં યર્ષ ગણેલા જૈનાચાર્યોએ બનાવેલી “ કાલકકથા ” કથા ” માંના મૂળ પાઠો તથા પ્રસ્તુત પ્રતોમાં સંપ્રદાઈઓના ચિત્રોમાંના ચિત્રકળાની દૃષ્ટિએ તથા વિવિધ પ્રસંગોની દૃષ્ટિએ ચૂંટી કાઢેલા ૧૬ રંગીન તથા ૬૬ એકરંગી ચિત્રો કળારસિકો માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

ઈ. સ. ૧૯૩૩માં અમેરિકાની પેન્સિલવેનિયા યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃત ભાષાના પ્રોફેસર અને પેન્સિલવેનિયાના ‘ યૂક્રિયમ ઓફ ઈન્ડિયન આર્ટ ’ ના ડાયરેક્ટર ડબલ્યુ. નોર્મન પ્લાઝિને સંપાદન કરેલા “ કાલકકથા ” નામનો એક ગ્રંથ વોશિંગ્ટનની ફીચર ગેલેરી ઓફ આર્ટ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ભારતના જુદા જુદા ભંડારોની હસ્તપ્રતોમાંથી જુદી જુદી પાંચ ‘ કાલકકથા ’ ઓ પાકાંતર સહિત અને ૬ રંગીન તથા ૩૩ એકરંગી ચિત્રો છપાવવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં જે પાંચ કથાઓ છપાવવામાં આવેલ છે, તેમાંથી માત્ર ભદ્રેશ્વરસરિની ‘ કથાવલિ ’ માંની કથા સિવાયની બીજી ચારે કથાઓ પહેલાં પ્રસિદ્ધ યર્ષ બનેલ છે અને આ બધી કથાઓનું મૂળ તથા ભાષાંતર પણ અંગ્રેજી ભાષામાં છપાવેલ હોવાથી અંગ્રેજી ભાષાથી અગ્રાત પ્રભુ માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથ માત્ર દર્શન (જોવા) પૂરતો જ ઉપયોગી છે.

ગ્રો. પ્લાઝિને કેટલાંક ચિત્રોનું વર્ણન બરાબર નહિ કરેલ હોવાથી આ ગ્રંથમાં તેમની લેખિત મંજૂરી મેળવીને ‘ જો તેનું ’ પ્રસંગાદરૂપ વર્ણન તથા ‘ કાલકકથા ’ ની જુદીજુદી ૬ તાડપત્રીય અને ૬ કાગળની કુલ ૧૫ હસ્તપ્રતોમાંથી ૮૮ ચિત્રો તેનાં વિસ્તૃત વર્ણન સાથે રજૂ કરેલ છે.

આ ગ્રંથમાં આગમો તથા ચુષ્ટિઓમાંથી જુદાજુદા ૬ સંદર્ભો અને પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અને પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાના જુદાજુદા ૩૦ સંદર્ભો મળીને કુલ ૩૬ સંદર્ભો તેના મૂળ પાઠો પૃષ્ઠ ૧ થી ૨૩૨ અને ઉપોદ્દાહતમાં સંપાદન સામગ્રી અને કથાકારોનો પરિચય પૃષ્ઠ ૫૭ ૧ થી ૩૦, કથાઓની અંતરંગ સામગ્રી પૃષ્ઠ ૩૦ થી ૫૧, કથાઓના ઉદ્દેશોનો સમન્વય પૃષ્ઠ ૫૧ થી ૬૧ ગુજરાતી ભાષામાં પંક્તિ અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહે સંપાદન કરેલ છે. પૃષ્ઠ ૬૨ થી ૮૮ સુધીનું ‘ ચિત્ર વિવરણ ’ માં પોતાનું લખેલું છે, પ્રસ્તુત ‘ ચિત્ર વિવરણ ’ માં ‘ નાટ્યપદ્ધતિનાં કેટલાંક સ્વરૂપો ’ વાળો વિભાગ મારા તરફથી ઈ. સ. ૧૯૩૬માં પ્રસિદ્ધ થયેલ “ જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ ” માંથી ગ્રો. ડોલરરાય મલિકના લેખ-માંથી અક્ષરશઃ લેવામાં આવેલ છે, તેથી તેઓનો, તથા લીંગડીની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના વહીવટદારો, અમદાવાદના હોદ્દાવાળા ઉપાધ્યક્ષના ગ્રંથલંકારના વહીવટદારો, પાટણના શ્રીદેવચંદ્રાચાર્ય યાત્રામંદિરના વહીવટદારો, અંભાતના શાંતીનાથના તાડપત્રીય ભંડારના વહીવટદારો, વિદ્વંસ મુનિમહારાજ શ્રીપુષ્પવિજયજી તથા ક્લોધી (મારવાડ) નિવાસી શ્રીમાન પુલકચંદ્ર બાજક, દેવસાના પાડાના દ્વાવિમળજી ચાર્લસસંપ્રદાઈના વહીવટદાર શ્રીમાન પોપટલાલ મોહોલાલભાઈ વગેરેનો હસ્તપ્રતોનો ઉપયોગ કરવાની સગવડ આપવા માટે આભાર માનવાની તક લઈ છું.

અમદાવાદના શેઠ હીરાચંદ રતનચંદની પેઢીવાળા શ્રીયુત્તમ જ્યોતીલાલ જેસિંગભાઈને આ અમૂલ્ય ગ્રંથ સમર્પણ કરવાનો ઉદ્દેશ માત્ર તેઓશ્રી જૈન સાહિત્ય અને કળાનો નાશ ન થતાં તેનો ઉદ્ધાર થયો જોઈએ, તેવી આંતરિક અભિ-લાષા ધરાવે છે તે જ છે, અને આવાં પ્રયત્નો કરવા માટે મને ભારે મહેતારે ઉત્તેજિત કર્યાં કરે છે.

આ ગ્રંથના જેકેટ ઉપરનું શોભન ચિત્ર સુપ્રસિદ્ધ કથાકાર શ્રીયુત્તમ રવિશંકર રાવને પોતાના હાથે જ તૈયાર કર્યું છે તે માટે તેઓશ્રીનો, આ ગ્રંથ વસંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપી આપવા માટે શ્રીયુત્તમ જ્યોતીલાલ યેલાભાઈ દલાલનો અને ચિત્રો, પૃષ્ઠ, જેકેટ વગેરે સુંદર છાપી આપવા માટે દીપક પ્રિન્ટરીના માલિક નટવરલાલ દોલતસિંહ રાવતનો પણ આભાર માનું છું.

પ્રાંતે, મારા હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર ‘ પવિત્ર કલ્પસત્ર ’ ડૉ. સોતીયંકર સંપાદિત Jaina Miniature Paintings of Western India તથા ડૉ. વાસુદેવચરણ અમ્રલાલ સંપાદિત મહારાજા લેખનિર્મિત જૈનસ્તૂપ- નામના ચિત્રકળાના તથા શિલ્પકળાના ગ્રંથો તરફ વાંચકોનું ધ્યાન ખેંચવાની તક લઉં છું. અને હમ્મણું છું કે મારી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપનારા પ્રાદ્યક્ષેપો મારા આ પ્રયત્નોના પણ ખરીદીને નવાં પ્રયત્નો પ્રસિદ્ધ કરવા મને ઉત્તેજિત કરશે.

માહ સદ ૧૦ મંગલવાર ત્ર. ૨૦૦૫ }
અમદાવાદ. નાજીમદારની પોળ. }

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ

વિષયાનુક્રમ

સંપાદન-સામગ્રી અને કથાકારોનો પરિચય	પાનું	અનુપૂર્તિ	પાનું
૧ શ્રી જિનદાસગણિ મહત્તર.	૧-૩૦	કાલકનો વંશપરિચય.	૩૪-૩૫
૨ શ્રી સંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ.	૨	કાલકની અશ્વક્રીડા અને કુતૂહલ.	૩૫
૩ શ્રી દેવચંદ્રસૂરિ.	૨-૩	ગુણાકરસૂરિની ધર્મદેશના.	૩૬
૪ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ.	૩-૫	કાલકની સંયમદીક્ષા, ઉત્તરજેની તરફ વિદાર.	૩૬
૫ શ્રી ભદ્રેશ્વરસૂરિ.	૬-૭	કાલકસૂરિની બહેન સાધ્વી સરસ્વતી.	૩૬
૬ શ્રી ધર્મધોષસૂરિ.	૭	ગર્દભિલ્લને અનેક પ્રકારે સમન્વયવાનો પ્રયત્ન.	૩૭
૭ શ્રી ભાવદેવસૂરિ.	૮-૯	કાલકસૂરિની પ્રતિજ્ઞા, અને અપવાદ માર્ગનો આશ્રય.	૩૭
૮ શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ.	૧૦-૧૨	લોકમાં પ્રચાર.	૩૭
૯ શ્રી વિનયચંદ્રસૂરિ.	૧૨-૧૩	લોકોની સહાનુભૂતિ.	૩૮
૧૦ શ્રી જ્યાનંદસૂરિ.	૧૩-૧૪	કાલકસૂરિનું શકદૂલ તરફ પ્રયાણ, શકોને દોરી લાવવા.	૩૮
૧૧ શ્રી કલ્યાણતિલકગણિ.	૧૪-૧૫	શકોનું સોરઠમાં આગમન.	૩૯
૧૨ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ.	૧૫-૧૬	શરદઋતુનું વર્ણન.	૩૯
૧૩ શ્રી રામભદ્રસૂરિ.	૧૬-૧૭	ઉત્તરજેની ઉપર શકોની ચઢાઈ.	૩૯
૧૪ શ્રી વિનયચંદ્રસૂરિ.	૧૭-૧૮	યુદ્ધનું વર્ણન.	૩૯
૧૫ શ્રી મહેશ્વરસૂરિ.	૧૮-૧૯	ગર્દભી વિદ્યાનું સ્વરૂપ, સાધના અને પ્રતીકાર.	૪૦
૧૬ શ્રી પ્રભાચંદ્રસૂરિ.	૧૯	ગર્દભિલ્લની શરણાગતિ.	૪૦
૧૭ પં. શ્રી હીરરત્ન.	૧૯-૨૧	ઉત્તરજેનીમાં શકોની સ્થાપના, વિક્રમાદિત્ય.	૪૧
૧૮ શ્રી જિનદેવસૂરિ.	૨૨-૨૩	કાલકસૂરિનું ભણ્ય તરફ પ્રયાણ.	૪૧
૧૯ શ્રી માણિક્યસૂરિ.	૨૩	કાલકસૂરિની ધર્મદેશના, બલભાનુનો સંસારત્યાગ.	૪૨
૨૦ શ્રી દેવકલ્લોલ ઉપાધ્યાય.	૨૩-૨૪	રાજપુરોદિતની કપટબળ.	૪૨
૨૧ શ્રી સમયસુંદર ઉપાધ્યાય.	૨૪	કાલકસૂરિનું પેઠણ તરફ પ્રયાણ.	૪૩
૨૨ શ્રી શુભશીલ ગણિ.	૨૪-૨૬	કાલકસૂરિની સ્તુતિ.	૪૩
૨૩ શ્રી ધર્મદાસ ગણિ.	૨૬	કાલકસૂરિનો 'ધર્મલાલ'-આશીર્વાદ.	૪૩
૨૪ શ્રી સિદ્ધર્ષિ.	૨૭	પન્નસણા તિથિનિર્ણય.	૪૪
૨૫ શ્રી સોમસુંદરસૂરિ.	૨૭-૨૮	અવિનીત શિષ્યોને પ્રબોધવાનો ઉપાય.	૪૫
૨૬ શ્રી રામચંદ્રસૂરિ.	૨૮	નિગોદ જીવોનું વ્યાખ્યાન અને સ્તુતિ	૪૭-૪૯
૨૭ શ્રી ગુણરત્નસૂરિ.	૨૮-૨૯	ખીજ કથાઓમાંની વિશેષતા.	૪૯-૫૧
	૨૯-૩૦		

કથાઓના ઉલ્લેખોનો સમન્વય

કથાઓની અંતરંગ સામગ્રી	૩૦-૫૧	૧ કથાઓમાંની ઘટનાઓ અને કાલકાચાર્યો કેટલા ?	૫૧-૫૩
નિશીથચૂર્ણિનો સંદર્ભ પહેલો.	૩૦-૩૨	૨ ગર્દભિલ્લ કે ગર્દભ અને તેની જાતિ.	૫૩-૫૪
જલકલ્પસૂત્રની નિયુક્તિમાંનો સંદર્ભ ખીજો.	૩૨-૩૩	૩ આર્યકાલક શકોને કયા પ્રદેશમાંથી લઈ આવ્યા.	૫૪
જલકલ્પચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ ત્રીજો.	૩૩	૪ સંવત્સર પ્રવર્તક વિક્રમાદિત્ય કાણ ?	૫૫-૬૦
વ્યવહારચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ ચોથો.	૩૩	૫ આર્યકાલકની અવશેષ કીર્તિ	૬૦-૬૧
આવશ્યકચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ પાંચમો.	૩૩-૩૪	અંતે.	૬૧
દશાચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ છઠ્ઠો.	૩૪	ચિત્રવિવરણ.	૬૫-૮૮

ચિત્રાનુક્રમ.

Plate I

- ચિત્ર ૧. શુભાકરસૂરિનો આવકોને ઉપદેશ.
 „ ૨. આર્યકાલકોનો સાતવાહન રાગને ઉપદેશ.
 „ ૩. ગર્દભિક્ષની શરણાગતિ.
 „ ૪. ગર્દભિક્ષની શરણાગતિ.
 „ ૫. આર્યકાલકોનો શિષ્યોને ઉપદેશ.

Plate II

- ચિત્ર ૬. જૈન સાધ્વીઓ.
 „ ૭. જૈન અમણીપાસિકાઓ.

Plate III

- ચિત્ર ૮. લક્ષ્મીદેવી.
 „ ૯. બે આવકો.
 „ ૧૦. બે આવિકાઓ.

Plate IV

- ચિત્ર ૧૧. ભગવાન પાર્શ્વનાથ.
 „ ૧૨. ગૌતમસ્વામી.
 „ ૧૩. જૈન સાધુ અને આવક.
 „ ૧૪. જૈન સાધુ
 „ ૧૫. ધક્કણાતિ યક્ષ.

Plate V

- ચિત્ર ૧૬. શ્રીમદ્દાવીર પ્રભુ.

Plate VI

- ચિત્ર ૧૭. કાલકચૂરિનો ચતુર્વિધ સંધને ઉપદેશ.

Plate VII

- ચિત્ર ૧૮. સંવત ૧૪૬૩ ની પ્રતનું છેલ્લું પાનું.

Plate VIII

- ચિત્ર ૧૯. ગર્દભીવિદ્યાનો ઉત્તરેદ.
 „ ૨૦. આર્યકાલકોનો શિષ્યને ઉપદેશ.

Plate IX

- ચિત્ર ૨૧. કાલકકુમારનું અશ્વખેલન.
 „ ૨૨. સાતવાહન રાગ.

Plate X

- ચિત્ર ૨૩. વૈરિચિંહ રાગ અને સુરસુંદરી રાણી.
 „ ૨૪. સમવસરણુ.
 „ ૨૫. આર્યકાલકોનો ચતુર્વિધ સંધને ઉપદેશ.

Plate XI

- ચિત્ર ૨૬. ચિત્ર ૨૭ વાળી પ્રતનું છેલ્લું પાનું.

Plate XII

- ચિત્ર ૨૭. વૈરિચિંહ રાગ અને સુરસુંદરી રાણી.
 „ ૨૮. આર્યકાલક અને વિક્રમરાગ.

Plate XIII

- ચિત્ર ૨૯. વૈરિચિંહ રાગ અને સુરસુંદરી રાણી.
 „ ૩૦. આર્યકાલક અને શાહી.
 „ ૩૧. ગર્દભિક્ષની શરણાગતિ.
 „ ૩૨. શક દરબાર.

Plate XIV

- ચિત્ર ૩૩. આર્યકાલક અને વિક્રમરાગ.
 „ ૩૪. આર્યકાલકોનો સાતવાહનરાગને ઉપદેશ.
 „ ૩૫. આર્યકાલકની ચતુર્વિધ સંધને વાચના.
 „ ૩૬. સાગરચંદ્રસૂરિની ક્ષમાયાચના.
 „

Plate XV

- ચિત્ર ૩૭. સીમંધરસ્વામીનું સમવસરણુ.
 „ ૩૮. આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણસ્વરૂપે શકેદ.
 „ ૩૯. આર્યકાલક તથા મળસ્વરૂપે શકેદ.

Plate XVI

- ચિત્ર ૪૦. સમવસરણુ.
 „ ૪૧. આર્યકાલકોનો ચતુર્વિધ સંધને ઉપદેશ.

Plate XVII

- ચિત્ર ૪૨. સમવસરણુ.
 „ ૪૩. શ્રીજિનભદ્રસૂરિ.

Plate XVIII

- ચિત્ર ૪૪. સાધ્વી સરસ્વતીનું અપહરણુ.

Plate XIX

- ચિત્ર ૪૫. કાલકકુમારનું અશ્વખેલન.
 „ ૪૬. આર્યકાલક અને શાહી.

Plate XX

- ચિત્ર ૪૭. યોગચૂર્ણી ઈંટાનું સુવર્ણ બનાવતાં આર્યકાલક.
 „ ૪૮. ગર્દભીવિદ્યાનો ઉત્તરેદ.

Plate XXI

- ચિત્ર ૪૯. આર્યકાલક અને શકેન્દ્ર.
 ,, ૫૦. કાલકકુમારનું અશ્વખેલન.

Plate XXII

- ચિત્ર ૫૧. આર્યકાલક અને શાહી.
 ,, ૫૨. યોગચૂલ્કથી ઈંટોનું સુવર્ણ બનાવતાં આર્યકાલક.

Plate XXIII

- ચિત્ર ૫૩. શકકુમારોના દડાને કૂવામાંથી બહાર કાઢતા આર્યકાલક.

Plate XXIV

- ચિત્ર ૫૪. ગર્દભીવિદ્યાનો ઉચ્છેદ.
 ,, ૫૫. આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણરૂપે શકેન્દ્ર.

Plate XXV

- ચિત્ર ૫૬. વૈરસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી.
 ,, ૫૭. સરસ્વતી સાધ્વીનું અપહરણ.

Plate XXVI

- ચિત્ર ૫૮. ગેડીદડા રમતા શકકુમારો તથા આર્યકાલક.
 ,, ૫૯. યોગચૂલ્કથી ઈંટોનું સુવર્ણ બનાવતાં આર્યકાલક.

Plate XXVII

- ચિત્ર ૬૦. શાહી અને ગર્દભિલ રાજાનું યુદ્ધ.
 ,, ૬૧. ગર્દભીવિદ્યાનો ઉચ્છેદ.

Plate XXVIII

- ચિત્ર ૬૨. શાહી દરબાર.

Plate XXIX

- ચિત્ર ૬૩. આર્યકાલક તથા ચૈકલુના શ્રાવકો.
 ,, ૬૪. સાગરચંદ્રસુરિની વાચના.

Plate XXX

- ચિત્ર ૬૫. સીમંધરસ્વામીનું સમવસરણ.
 ,, ૬૬. આર્યકાલક તથા મૂળરૂપે શકેન્દ્ર.

Plate XXXI

- ચિત્ર ૬૭. ગર્દભીવિદ્યાનો ઉચ્છેદ

Plate XXXII

- ચિત્ર ૬૮. સહગ્ન દષ્ટિ.
 ,, ૬૯. પતિતા દષ્ટિ.
 ,, ૭૦. ઉત્ક્રિષ્ટતા દષ્ટિ.
 ,, ૭૧. મેચિતા દષ્ટિ.

Plate XXXIII

- ચિત્ર ૭૨. નિકુંચિત દષ્ટિ,
 ,, ૭૩. ભુકુટિ દષ્ટિ.
 ,, ૭૪. ચતુરા દષ્ટિ.
 ,, ૭૫. કપૂરમંજરી કન્યા.

Plate XXXIV

- ચિત્ર ૭૬. કુત તાન.
 ,, ૭૭. વિદુત તાન.
 ,, ૭૮. આધૂત તાન.
 ,, ૭૯. અવધૂત તાન.

Plate XXXV

- ચિત્ર ૮૦. ઉદ્ગાહિત તાન.
 ,, ૮૧. પરિવાહિત તાન.
 ,, ૮૨. અધોમુખ તાન.
 ,, ૮૩. લોહિત તાન.

Plate XXXVI

- ચિત્ર ૮૪. ગુણાકરસુરિને નમન કરતાં કાલકકુમાર.

Plate XXXVII

- ચિત્ર ૮૫. વૈરસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી.
 ,, ૮૬. ગર્દભીવિદ્યાનો ઉચ્છેદ તથા ઉજ્જૈનીનો ઘેરો

Plate XXXVIII

- ચિત્ર ૮૭. આર્યકાલકને સાતવાહન રાજાની વિનંતિ.
 ,, ૮૮. આર્યકાલક તથા શકેન્દ્ર.

ઉ પો દ ધા ત

સંપાદન-સામગ્રી અને કથાકારોનો પરિચય

આ સંગ્રહ ગ્રંથ આર્ય કાલકની કથાઓનો છે. આર્ય કાલકના ઇતિહાસ સંગ્રહ હું આગળ જણાવીશ. અહીં તો મારા સંપાદન અંગે જે જે સામગ્રી મને મળી આવી છે, તેનો અને તે કથાકારોનો પરિચય ટૂંકમાં આપું તે પહેલાં આ કથાઓ અને સંગ્રહની એક સચુચ્ચ ભાવના, બીજા અધ્યયન સાધનોથી જે જે મને દૃષ્ટિગોચર થઈ તેનું નિરૂપણ કરી લઉં.

આ સંગ્રહિત કથાઓમાંથી જણાય છે કે, કાલકાચાર્ય નામના ઘણા આચાર્યો યથા છે. કાલકાચાર્યના નામ સાથે જોડાયેલી ક્રાંતિકારી ઘટનાઓએ જૈન પ્રબંધને પ્રભાવિત કરવામાં એટલી ઊંડી અને વ્યાપક અસર નીપજાવી છે કે તેમના જીવનકાળથી લઈને આજસુધી પરંપરાગત આવેલી ઘટના-કથાઓને અનેક કથાઓએ પોતાની દબે ચિતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, એટલું જ નહિ આમજનતાને એકસરખી રીતે સમજાય અને ઉપયોગી નિવડે તે ખાતર તેની સેકંડા હાથપોથીઓ સચિત્ર પણ મળે છે. આમ હોવા છતાં આજના ઇતિહાસવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ વ્યક્તિ કે કાળની વિશુદ્ધ હકીકતને ઘાટ કરીએ તો કથાનાયકની શુણ્ણપરક જીવન ઘટનાઓની રચનામાં એક અનુસૂત પરંપરાને પ્રામાણિકપણે વળગી રહેવાની શૈલી, જે જૈનાચાર્યોના એક ભૌલિક આદર્શ છે, તે અહીં પણ નજરે પડ્યા વિના રહેતો નથી.

જૈનાચાર્યો શું પણ સમસ્ત ભારતીય પ્રભજીવનમાં 'શુણિપુ ન વ લિજ્જ ન વ વયઃ'ની સંજીવની ભાવનાનો આદર્શ, અનેક પડોના પેટાળમાં ચે અવિચ્છિન્નપણે વહેતો નિહાળી શકાય છે. શુણ્ણપૂજક ભારતીય પ્રભજી પુરુષ, ત્રી કે ઉંમર તો શું પણ દેશ, કાળ અને વ્યક્તિને પણ ગણકાર્યો નથી. એની મૂર્તિપૂજામાં ચે શુણ્ણનો જ આદર્શ છે. આથી જ આપણે આજના ઇતિહાસવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ આવી કથાઓને ઉપેક્ષાએ છીએ. ભારતીય ઇતિહાસના ઘડતરમાં આજે આવી કે બીજી કથાઓ ઉપેક્ષાય તો ભાગ્યે જ આપણે ઇતિહાસની વાસ્તવિક સિદ્ધિ મેળવી શકીએ; એવું મારું અંતઃક નમ્રપણે રજૂ કરું છું.

આ સંગ્રહ પણ એવી એક આદર્શ ભાવનાનો પ્રતિનિધિ ગણી શકાય. અલગત, આ રચનાઓ માત્ર જૈનાચાર્યોની જ અને તેથી આમાંનું ચિત્રણ તેમની ભાવના અને શૈલીને અનુકૂળ છે પરંતુ બીજી પરંપરાઓ સાથે આમાંની ઘટનાઓની તુલના કરીએ તો મહત્ત્વની શોધ પામી શકાય. આવી શોધ એકલા હાથે શક્ય નથી જ, અને તેથી ઇતિહાસવિજ્ઞા આગળ આવી સામગ્રી મૂકવા માત્રનો પ્રયત્ન પણ આપણી સાધનામાં ઉપયોગી નિવડે, એ દૃષ્ટિએ કર્યો છે. આની સફળતા કેટલી તેનો આંક તદ્દવિદો ઉપર છોડું છું.

આવી બીજી અનેક કથાઓ જૈન સમાજના સાંસ્કૃતિક નિષિસમા જૈન ગ્રંથકારોમાંથી મળી આવે. પરંતુ મારી મર્યાદિત શક્તિમાં જે કંઈ મને મળી આવ્યું તે અહીં યથાશક્તિ વ્યવસ્થિતરૂપે સુકવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

હવે આપણે આમાંની ગહિરંગ સામગ્રી અને કથાકારોનો પરિચય પહેલાં કરી લઈએ. સંદર્ભો અને કથાઓ મળીને ૩૬ છે, અને લગભગ તેટલા જ આચાર્યોએ એની રચનામાં હાથ લગાડ્યો છે. કેટલાક આત્મ-ગોપનમાં માનનાર આચાર્યોએ પોતાનાં નામ પણ પ્રગટ કર્યાં નથી; અને તેથી તેમની કૃતિઓને મેં "અજ્ઞાતસૂરિ"ના શીર્ષક હેઠળ મૂકી છે.

સંદર્ભ પહેલો અને પાંચમો :

'નિશીથચૂર્ણિ'માંનો આર્ય કાલકનો કથા-સંદર્ભ પહેલો, આચાર્ય શ્રીવિજયપ્રેમસૂરિજીએ સાયકલો-સ્ટાઈલથી તૈયાર કરાવેલા મૂળસૂત્ર, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ આદિ સંગ્રહના છ ભાગોમાંથી લીધો છે. પણ તે અશુદ્ધ જણાતાં સંશોધક શિરોમણિ સુનિરાજ શ્રીપુલકવિજયજીએ તૈયાર કરાવેલી 'નિશીથચૂર્ણિ'ની સુદૃઢ યોગ્ય

નકલ પાટણનિવાસી પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ પાસેથી મેળવીને તેને ધરાબર શુદ્ધ કરી અહીં મૂક્યો છે. 'આવશ્યકચૂર્ણિ'માંનો સંદર્ભ શ્રીમાણિક મુનિએ પ્રકાશિત કરાવેલા ગ્રંથમાંથી ઉતારી લઈ પાટણની હસ્ત-પ્રતિ ઉપરથી સુધારીને અહીં આપ્યો છે.

૧. શ્રીજિનદાસગણિ મહત્તર:

'નિશીથચૂર્ણિ'ની રચના શ્રીજિનદાસ ગણિ મહત્તરે કરી છે. આગમો પર લાખ્ય રચનાઓમાં મુખ્ય શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ અને શ્રીજિનલદ્રગણિ શ્રમાશ્રમણ થયા તે પછી જ શ્રીજિનદાસગણિ મહત્તર થયા છે. તેમણે 'આવશ્યકચૂર્ણિ', અનુયોગદ્વારચૂર્ણિ, નન્દીચૂર્ણિ અને પ્રસ્તુત નિશીથચૂર્ણિ વગેરે ચૂર્ણિ આદિ ગ્રંથોની રચના પ્રાકૃતમાં જ કરી છે. તેમનો સત્તા-સમય 'નન્દીચૂર્ણિ'ની અંતે આપેલા તેના રચના કાળના ઉલ્લેખથી જાણી શકાય છે:—

શકરાજ: પશ્વતુ વર્ષશતેષુ વ્યતિકાન્તેષુ અવનવતિષુ નન્દચયનચૂર્ણિ: સમાપ્તા ॥ (હાથપોથી: ભાંડાર-કર ઈન્ડીટચૂટ-પૂના)—અર્થાત્ શક રાજના પદ્દત વર્ષ વીત્યા પછી આ 'નન્દીચૂર્ણિ'ની રચના સમાપ્ત થઈ. એટલે વિ. સં. ૭૩૩માં તેની રચના કરી. આ રીતે 'નિશીથચૂર્ણિ'ની રચના પણ આ સમયની આસપાસ માની શકાય.

શ્રીજિનલદ્રગણિએ 'વિશેષાવશ્યક-લાખ્ય'ની રચના વિ. સં. ૬૬૬માં કર્યાનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે.^૧ આમ 'વિશેષાવશ્યકલાખ્ય' અને 'નન્દીચૂર્ણિ'ની રચના વચ્ચે ૬૭ વર્ષનો ગાળો રહે છે. આ નિર્ણીત પ્રમાણે ઉપરથી શ્રીજિનદાસગણિ, શ્રીજિનલદ્રગણિના ઉત્તરવર્તી છે અને કદાચ સમસામયિકે પણ હોય એમ અવાન્તર પ્રમાણેથી જણાય છે.

વળી શ્રીહરિલદ્રસૂરિ (સત્તા-સમય વિ. સં. ૭૩૫ થી ૭૮૫)એ કરેલા તેમના ઉલ્લેખથી શ્રીજિનદાસગણિ તેમના પૂર્વવર્તી છતાં સમસામયિક છે. શ્રીજિનવિજયજીના કથનાનુસાર શ્રીજિનદાસગણિની કૃતિઓમાંથી માદમ પડે છે કે તેઓ વલ્લભીમાં કેટલોક વખત રહ્યા હશે અને તેમને સૌરાષ્ટ્ર તેમજ આનર્ત દેશનો ખૂબ પરિચય હોય એમ પણ જણાય છે.

સંદર્ભ બીજો:

'બૃહતકલ્પસૂત્ર' માંનો આર્ય કાલકનો સંદર્ભ બીજો સંશોધક શિરોમણિ મુનિરાજ શ્રીચતુર-વિજયજી અને તેમના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રીએ સુસંપાદિત કરેલા અને શ્રી-આત્માનંદ જૈન સલા—લાવનગરથી પ્રકાશિત થયેલા એ ગ્રંથના મૂળ સૂત્ર, લાખ્ય, ટીકા આદિના પાંચ ભાગો પૈકી પ્રથમ ભાગના પૃષ્ઠ ૭૩-૭૪ ઉપરથી લીધો છે.

૨. શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણ:

'બૃહતકલ્પ-લાખ્ય' ના કર્તા શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ છે. તેમણે 'પંચકલ્પ લાખ્ય' અને 'વ્યવહાર લાખ્ય' આદિ લાખ્ય ગ્રંથોની પણ રચના કરી છે. પરંતુ તેમના જીવન વિષેની કોઈ ઐતિહાસિક માહિતી આપણને મળી શકતી નથી. પરંતુ શ્રીદેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વિ. સં. ૫૧૦ લગભગમાં વલ્લભીમાં જૈન આગમોની વાચનાને સુસંકલિત કરી પુસ્તકારૂઢ બનાવી તે પછી લાખ્યો અને ચૂર્ણિઓ વગેરે ગ્રંથો રચવાનો આરંભ થયો. આવા લાખ્યકારોમાં પ્રમુખ શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણ અને શ્રીજિનલદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણનાં નામો વિશેષ ઉલ્લેખ્ય છે.

શ્રીજિનવિજયજીના કથન મુજબ 'બૃહતકલ્પ-લાખ્ય'ના અમુક ઉલ્લેખો ઉપરથી સૂચિત થાય છે કે, શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણનો સમય પણ લગભગ શ્રીજિનલદ્રગણિના સમયની બહુજ નજીક હોવો

૧. જુઓ 'ભારતીય વિદ્યા'વર્ષ : ૩, અંક : ૧, પૃષ્ઠ ૧૯૧, માં 'જિનલદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણનો સમય' શીર્ષક લેખ.

જોઈએ અને તેઓ પણ શ્રીજિનભદ્રગણિની જેમ ફેટલોક સમય વલ્લીમાં રહ્યા હોય તો અસંભવિત નથી.^૨ આમ શ્રીજિનભદ્ર ગણિના સત્તાસમયની લગોલગમાં તે થયા હોવાની અટકળ કરાય તો શ્રીદેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ, જેઓ વિ. સં. ૬૩૫ થી ૬૩૮ લગભગમાં થયા તે વચગાળાના સમયમાં થયા હોવા જોઈએ. આથી એમ કહી શકાય કે તેઓ શ્રીદેવર્ધિગણિની ઉત્તરાવસ્થામાં અને શ્રીજિનભદ્રગણિની પૂર્વાવસ્થામાં હયાત હોય, અથવા એમાંથી એકના સમયમાં તો અવસ્થા હોવા જોઈએ, પણ આ માત્ર અનુમાન છે.

‘વસુદેવ-હિંદો’ના કર્તા શ્રીસંઘદાસ ગણિ વાચક ઉપર્યુક્ત શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણથી ભિન્ન છે. એટલું જ નહિ તેમના પૂર્વવર્તી છે; એમ સંશોધક શિરોમણિ શ્રીપુણ્યવિજયજીનું મંતવ્ય પ્રો. ભોગીલાલ સાંદેસરા નોંધે છે.^૩

બાકીના સંદર્ભો:

‘બૃહત્ કલ્પચૂલ્કિ’ સંદર્ભ ત્રીજો અને ‘દશાચૂલ્કિ’ સંદર્ભ છઠ્ઠો પાટણના ભંડારની મૂળની હાથપોથી-માંથી ઊતારીને અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

કથા પહેલી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં આઠ હાથપોથીઓના ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંની A B C D સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓ પાટણનિવાસી પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ પાસેથી મળી હતી અને બાકીની ચાર હાથપોથી-ઓમાંથી એક તાડપત્રીય પ્રતિ, જેની સંજ્ઞા H રાખી છે તે સુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રી પાસેથી મળી હતી. તેનાં પત્રાંક: ૧૧૬ થી ૧૫૮ એટલે ૩૯ પત્રો હતાં, જેમાં ૧૫૨ સુ. પત્ર ગૂમ થયેલું હતું. આ પ્રતિને સુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ યત્ન તત્ત્વ સુધારી શુદ્ધ કરી છે. E સંજ્ઞક પ્રતિ શ્રીસારાભાઈ નવાળના સંઘહની પત્રાંક: ૮૬ થી ૧૧૫ એટલે ૨૭ પત્રોની છે. તેમાં એકંદર ૧૧ સુંદર ચિત્રો છે અને સં. ૧૫૦૬માં વાછાકે લખી છે, જેની પુષ્પિકા આ સંઘહના પૃષ્ઠ ૨૪ ઉપર આપી છે.

D સંજ્ઞક પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના ઢા. નં. ૭૧ પોથી નં. ૫૮ ની છે. તેનાં પત્રાંક: ૧૧૬ થી ૨૦૮ એટલે ૧૦ પત્રો છે. આ પ્રતિ સુંદર મરોડવાળા હસ્તાક્ષરની છે. તેની અંતે આપેલી પુષ્પિકા આ સંઘહના પૃષ્ઠ ૨૪ ઉપર આપી છે, તેમાં લેખન સં. ૧૩૩૦ લખ્યો છે. પરંતુ આ પુષ્પિકાકુલ લેખન સંવત્ તે મૂળ આદર્શનો છે, જેના ઉપરથી આ પ્રતિની નકલ કરવામાં આવી છે. છતાં આ પ્રતિ પંદરમા સૈકા પછી તો લખાણી નથી; એમ તેની સ્થિતિ જોતાં માલમ પડે છે. F સંજ્ઞક પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની ફટક પોથીઓમાંની હતી, જેના ઉપર કોઈ નંબર નોંધવામાં આવ્યો નથી. આ પ્રતિ પાંચ પત્રની છે અને ઝીણા અક્ષરોથી લખાયેલી છે. અંતે લેખન સંવત્ વગેરે કંઈ જ આપેલું નથી. પરંતુ સોળમા સૈકા પહેલાં લખાઈ હોય એમ જણાય છે. આ બધી પ્રતિઓનાં શુદ્ધ પાઠાંતરો મેં ટિપ્પણીમાં નોંધ્યાં છે.

૩. શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ:

આ કથા શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૧૪૬માં “સ્થાનક પ્રકરણ-વૃત્તિ” જેનું બીજું નામ ‘મૂલશુદ્ધિ-વૃત્તિ’ રચી, તેમાં આપેલી છે. ‘મૂલશુદ્ધિ-વૃત્તિ’ની અંતે અંકારે ૧૭ શ્લોકની પ્રશસ્તિ આપી છે, જે આ સંઘહના પૃષ્ઠ ૨૩ ઉપર છે. તેમાંથી તેમની ગુરુપરંપરા વગેરેની હકીકત બાહી શકાય છે.

૨. જુઓ : એજન.

૩. જુઓ : ‘વસુદેવ હિંદો-ભાષાંતર’ નો ઉપોદ્ધાત-પ્રકાશક: શ્રીઆત્માનંદ જૈન સભા-ભાવનગર.

“પૂર્ણતલ્લ નામના ગચ્છમાં” શ્રીઆમ્રદેવસૂરિ થયા. તેમના શ્રીદત્ત નામે શિષ્ય હતા. સં. ૧૨૪૧ માં શ્રીસોમપ્રભસૂરિએ રચેલા “કુમારપાલપ્રતિબોધ” માંથી શ્રીદત્ત વિષે કેટલીક હકીકતો મળે છે, તે બાજુવા જેવી છે—તેઓ પરિભ્રમણ કરતા એક વખતે વાગડ દેશના રચણપુર નામના ગામમાં ગયા. ત્યાં તે વખતે યશોભદ્ર કરીને એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે શ્રીદત્તસૂરિ પાસે આવીને હમેશાં ધર્મબોધ સાંભળવા લાગ્યો. શ્રીદત્તસૂરિ ત્યાં કેટલોક સમય રહી અન્યત્ર આદ્યા ગયા. પાછળથી તે રાજાને સંસાર ઉપર વિરક્તિ થઈ આવી, અને તેથી તે બધો રાજ્યભાર છોડી શ્રીદત્તસૂરિ પાસે દીક્ષા લેવા નીકળી પડ્યો. સૂરિ તે સમયે ડિહુઆણાપુરમાં રહેતા હતા, તેથી રાજા ત્યાં ગયો. તેની પાસે એક બહુમૂલ્ય સુકતાહાર હતો, તેને વેચી તેના દ્રવ્યથી ત્યાં એક ‘ચઉવીસ જિનાલય’ નામે મોટું મંદિર બાંધાવ્યું, અને પછી સાધુપણું લઈ શ્રીદત્તસૂરિનો શિષ્ય થયો. સાધુમત લઈ તેણે અનેક પ્રકારનાં તપશ્ચરણો કર્યાં અને જાંઠો શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી યશોભદ્રસૂરિ નામે આચાર્ય પદ પ્રાપ્ત કર્યું. આચાર્ય થયા પછી તેમણે લોકોને ધર્મોપદેશ આપવા બુદ્ધાં બુદ્ધાં સ્થળોમાં પરિભ્રમણ કર્યું. જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થા થઈ ત્યારે આ કલિકાલમાં પણ પૂર્વ સૂરિઓના વિશુદ્ધ ચારિત્ર્યનું સ્મરણ કરાવે તેવું તેર દિવસનું આશ્ચર્યકારી અનશન કર્યું હતું. શ્રીયશોભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ થયા. તેમણે મનોરમ ‘સ્થાનકપ્રકરણસૂત્ર’ની રચના કરી. (આ ‘સ્થાનકપ્રકરણસૂત્ર’ ઉપર પ્રસ્તુત શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ તેની વૃત્તિ રચી.) તેઓ સિદ્ધાંત, તર્ક, સાહિત્ય અને વ્યાકરણશાસ્ત્રના વિશારદ હતા. શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્ય શ્રીગુણસેનસૂરિ થયા. તેઓ સિદ્ધાંતના પારગામી અને ઉત્કટ ચારિત્ર પાલક હતા. શ્રીગુણસેનસૂરિના શિષ્ય શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ થયા.”

આ શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ જ ૧૩૦૦૦ સ્લોક પ્રમાણની ‘મૂલશુદ્ધિ-વૃત્તિ’ની રચના કરી. તેમની ગુરુ-પરંપરા નીચે સુજળ છે:—

પૂર્ણતલ્લ ગચ્છ—શ્રીઆમ્રદેવસૂરિ

શ્રીદત્ત

શ્રીયશોભદ્રસૂરિ

શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ

શ્રીગુણસેનસૂરિ

શ્રી દેવચંદ્રસૂરિ

શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ એમના સમયના વિશ્રુત શ્રુતધર અને મોટા કવિ હતા. તેઓ પોતાને ‘શ્રીઅભયદેવ-સૂરિના ‘લઘુ સહોદર’ તરીકે પ્રશસ્તિમાં ઓળખાવે છે. તેમણે સં. ૧૧૬૦માં ખંભાતમાં સિદ્ધરાજ જય-સિંહના રાજત્વકાળમાં “શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર” પ્રાકૃત ગદ્ય-પદ્યમાં ૧૨૧૦૦ સ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે.

૪. કેટલાક વિદ્વાનો પૂર્ણતલ્લ ગચ્છને પૌણ્ડ્રીમીયક—પૂનમિયા ગચ્છ તરીકે ઓળખાવે છે, પરંતુ પૂનમિયા ગચ્છની ઉત્પત્તિ, મુનિચંદ્રસૂરિના ગુરુબ્રાતા ચંદ્રપ્રભસૂરિએ સં. ૧૧૫૯માં પૂર્ણિમાના દિવસે પાખી કરવાની અરપણા કરી ત્યારથી થઈ છે. પૂર્ણતલ્લ ગચ્છના શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ ‘મૂલશુદ્ધિ-વૃત્તિ’ સં. ૧૧૪૬માં રચી, તેની પ્રશસ્તિમાં તેમની પાંચમી પેઢીના ગુરુ આમ્રદેવસૂરિને પૂર્ણતલ્લ ગચ્છીય કહ્યા છે. એટલે સં. ૧૧૫૯માં ઉત્પન્ન થયેલા ‘પૂનમિયા ગચ્છ’ કરતાં ચે ૧૩ વર્ષ પહેલાં રચાયેલા ગ્રંથમાં ‘પૂર્ણતલ્લ ગચ્છ’ પ્રસિદ્ધ હતો એટલું તો નિશ્ચિત પ્રમાણ મળે છે. આથી ‘પૂર્ણતલ્લ ગચ્છ’ ‘પૌણ્ડ્રીમીયક-પૂનમિયાગચ્છ’થી ભિન્ન અને ખૂબ પ્રાચીન હોવા વિષે શંકા રહેતી નથી.

તેમાં અપભ્રંશ ભાષાનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે. આ ચરિત્ર એમના પ્રતિભાષાણી કવિત્વથી એટલું બધું ખ્યાત અને લોકપ્રિય થયું કે, જેના ઉપરથી વાઠી દેવસૂરિ વંશના શ્રીમદનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીમુનિદેવસૂરિએ સં. ૧૩૨૨માં ૪૮૫૫ શ્લોક પ્રમાણનું સંસ્કૃતમાં રચ્યું અને તે પછી સં. ૧૪૧૦માં શ્રીમુનિભદ્રસૂરિએ પણ ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ની સંસ્કૃતમાં રચના કરી.

વળી શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ ‘સુવસાખ્યાન’ નામનો ગ્રંથ અપભ્રંશ ભાષામાં સાત કંઠકમાં રચ્યો છે. આવી મોટી રચનાઓ કરવા છતાં તેમણે પોતાની લઘુતાનો નિર્દેશ એ પ્રશસ્તિમાં નોંધેલા શ્લોકમાં કર્યો છે, તે નોંધપાત્ર છે. તે નિર્દેશ આ પ્રમાણે છે:—

મતિયિકલેનાપિ મયા, ગુરુમકિમેરિતેન રચિતેયમ્ ।

તસ્માદિયં વિષોષ્યા, વિદ્વદ્ભિર્મયિ કૃપાં કૃત્વા ॥ ૧૧ ॥

‘શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર’ની પ્રશસ્તિમાં પણ એ જ રીતે પોતાની લઘુતાનો ઉદ્દેખ મળી આવે છે.

તસ્ત્વ ય સીતેણ હર્મ, અર્ચતં મંદબુદ્ધિવિહયેણ ।

ચિરિદેવચંદનામેણ, સૂરિણા નિજસુમતેણ ॥

સંતિનાથચરિયં રચ્યં...

આ ‘મૂલશુદ્ધિવૃત્તિ’ ગ્રંથ તેમણે ખંભાતમાં વીહક શેઠીના સુપુત્ર શ્રીવત્સે બંધાવેલી વસહી-ઉપા-અથમાં રહી સં. ૧૧૪૬ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને શુક્રવારના પ્રથમ નક્ષત્રમાં પૂરેા કર્યો. આ ગ્રંથનું સંશોધન શ્રીશીલભદ્ર જેવા શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞોએ અલુહિતપુરમાં કર્યું હતું અને તેની રચનામાં પોતાના શિષ્ય અશોકચંદ્ર ગણિએ સહાયતા કરી હતી; એમ તેમણે પ્રશસ્તિમાં જ નોંધ્યું છે.

આ શ્રીદેવચંદ્રસૂરિના શિષ્ય સચુદાય વિશાળ હતા. સુપ્રસિદ્ધ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીદેવચંદ્રાચાર્ય પણ તેમના જ શિષ્ય હતા.

કથા ખીણ:

આ કથાના સંપાદનમાં D P C M સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે. D સંજ્ઞક હાથ-પોથી અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંના હા. નં. ૩૨, પોથી નં. ૨૬ (અંયાનુક્રમ ૧૧૨૦) ના પત્રાંક ૧૩૫ અને ૧૩૬ માંથી આ કથા પાઠ ઉતારી લીધો હતો. P સંજ્ઞાવાળી તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણના શ્રીદેવચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના હા. નં. ૧૧૨, પોથી નં. ૧૩૫ ની છે. તેના પત્રાંક: ૧૫૪ થી ૧૭૦ એટલે ૧૭ પત્રો છે. આનું માપ ૧૩૧ x ૧૧૧ છે. પત્રોના ઉદ્ભવે લાગતૂંદિત છે, આકૃતિનાં પત્રો સારી રીતે જળવાયાં છે. લિપિ સુંદર છે. આ પ્રતિમાં D C M આદર્શમાં આપેલી ૭૫ મી ગાથાના બે પાઠ અને ૮૮ મી ગાથાનું પ્રથમ પાઠ એકીને ૧૨૫ ગાથા સુધીનો પાઠ અધિક આપેલો છે, જે ખૂબ મહત્વનો ગણાય. તેથી એટલો પાઠ તેમાંથી બિતારી અહીં મૂક્યો છે.

C સંજ્ઞાવાળી તાડપત્રીય પોથી ખંભાતના શ્રીશાંતિનાથ ભંડારના હા. નં. ૧૧૨ પોથી નં. ૧ ની છે. તેમાં પત્રાંક: ૧૪૦ થી ૧૫૭ એટલે ૧૮ પત્રો છે. આમાં આ કથા ૮૬ ગાથામાં પૂરી થાય છે. તે પછી આની સાથે જ દીપિકાસૂચિ રચિત નં. ૧૬ વાળી કાલકથા, જેનો પરિચય આગળ આવશે, તે આપેલી છે. આ પોથી સં. ૧૩૬૫ માં લખાઈ છે. તેની પ્રશસ્તિયુક્ત ગુણિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૪૭ ઉપર આપી છે. પોથીનું માપ ૧૨ x ૧૧૧ છે. M સંજ્ઞાવાળી મુદ્રિત પ્રતિ શ્રીસાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરેલી ‘પુષ્પમાલા’ નામે રતલામની શ્રીજયભદ્રે દેશરીમલ નામની સંસ્કારથી પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમાં પત્રાંક: ૪૧૨ થી ૪૧૮ માં પણ ૮૬ ગાથાની જ આ કથા આપી છે. આ ત્રણે પ્રતિઓનાં પાઠાંતરો મેં ટિપ્પણીમાં નોંધ્યાં છે.

૪. મલધારી શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ:

આ કથાના કર્તા મલધારી શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ છે. તેમણે પોતે રચેલા 'ઉપદેશમાલાસૂત્ર' ઉપર 'પુષ્પમાલા' નામની સ્વોપજ્ઞ ટીકા ૧૩૮૬૮ શ્લોક પ્રમાણની રચી છે, તેમાં આ 'કાલકાચાર્યની કથા' આપેલી છે. 'પુષ્પમાલા'ની અંતે કર્તાએ પોતાની શુરુપરંપરા દર્શાવતી પ્રશસ્તિ આપેલી છે, પરંતુ તેમાં આ કથાનો રચનાકાળ જણાવ્યો નથી.

પ્રશ્નવાહનકુળમાં હર્ષચુરીય નામના વિશાળ ગમ્ધમાં શ્રીજયસિંહસૂરિ થયા. તેઓ મહારાજાની અને ઉત્કટ ચારિત્રશીલ હતા. તેમના શિષ્ય શ્રીઅભયદેવસૂરિ હતા. તેઓ અદ્યપરિવ્રજી હતા અને તેમના શરીર તેમજ વસ્ત્રોની મલિનતાથી 'મલધારી' એવા ખિરદથી નવાળયા.^૫ યૂજ્જરાત, શાકંબરી (સાંભર) અને ગ્વાલિયરના મહીપતિઓ પણ તેમની આજ્ઞા માથે ચડાવતા હતા.

શ્રીઅભયદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ થયા. તેમના સંબંધમાં તેમની પરંપરામાં થયેલા શ્રીરાજશેખરસૂરિ, જેમણે સંવત ૧૩૭૮ માં 'પ્રાકૃતદ્વયાશ્રયવૃત્તિ' રચી છે, તેમાં જણાવે છે કે તેઓ મૂળ પ્રદ્યુમ્ન નામે રાજસચિવ હતા. તેમણે પોતાની ચાર સ્ત્રીઓ તથા દધિ શ્રીઅભયદેવસૂરિના ઉપદેશથી તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમના સમકાલીન શિષ્ય શ્રીચંદ્રસૂરિએ પ્રાકૃતમાં રચેલા 'મુનિસુવ્રતચરિત્ર' ની પ્રશસ્તિમાં વિસ્તૃત માહિતી આપી છે.^૬ તે પરથી જણાય છે કે, તેમની વ્યાખ્યાનકળાથી સિદ્ધરાજ જયસિંહ પ્રભાવિત થયો હતો. અને તેમના ઉપદેશથી જૈનધર્મનાં તત્ત્વો સમજીને તેની રસભરી ચર્ચા કરતો હતો. તેણે તેમના ઉપદેશથી જિન મંદિરો ઉપર કળશારોપણ કર્યા. તેણે જૈનધર્મ પર થતા અન્યતીર્થંજીઓના પ્રહારોની પીડા દૂર કરી. જૈન મંદિરોના દેવદાય (દેવનિધિના હકો) ચાલુ કર્યા. તેની પાસેથી તેમણે વર્ષમાં ૮૦ દિવસ અમારિ પળાવવાનું શાસન લખાવી લીધું.^૭ શત્રુજયની યાત્રાએ જતા મોટા સંઘને લૂંટી લેવા જ્યારે ખેંગાર રાજાએ વંચલીમાં તેને રોક્યો ત્યારે તેમણે એ રાજાને ઉપદેશ આપી સંઘને મુક્ત કરાવ્યો હતો.^૮

આ હિમચંદ્રસૂરિએ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી છે, જેની ગણના લગભગ એક લાખ શ્લોક પૂરની થાય.^૯ તેમની ગ્રંથરચના પૈકીની 'વિશેષાવશ્યક વૃત્તિ' માં ગણાવ્યા મુજબ આ પ્રમાણે છે:-૧ આવશ્યક ટિપ્પણ (અપરનામ-આવશ્યક પ્રદેશવ્યાખ્યા) શ્લોકસંખ્યા ૫૦૦૦, ૨ શતકતામા કર્મગ્રંથ શ્લોક સં. ૪૦૦૦, ૩ અનુયોગદ્વારસૂત્ર પર સંસ્કૃત વૃત્તિ શ્લોક સં. ૬૦૦૦, ૪ ઉપદેશમાળા સૂત્ર (અપરનામ

૫. સિરિપહ્વાહણકુલસંભૂઓ હરિસહસ્રીયગચ્છાલંકારમૂસિઓ ભમયદેવસૂરી હરિસહસ્રાઓ ઇગયા ગમાણુગામં વિહરંતો સિરિ-
અણહિલ્લવાહ્યવટ્ટમાગઓ. ઠિઓ વાહિપણે સપરિવારો. ઇન્નયા સિરિજયસિંહદેવનરિંદેણ ગયલંધારુદેણ રાયવાહિઆગંણ
વિદ્ધો મલ્મલિણવશ્યદેહો. રાહ્યા રાયલંધાઓ ડયરિલ્લણ વંદિલ્લણ દુક્કરકારઓ તિ વિન્નં મલધારિ તિ નામં ॥ ૫. ૭૭
અકાશક: સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા.

૬. જુઓ: "પતનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞેનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી" પૃ. ૩૧૪

૭. જુઓ: રાજશેખરસૂરિએ સં. ૧૩૮૫ માં રચેલી 'શ્રીધરકંઠલીપંજિકા' અને સં. ૧૩૮૭ માં રચેલી 'પ્રાકૃતદ્વયાશ્રય-
વૃત્તિ'ની પ્રશસ્તિઓ.

૮. જુઓ: 'પતનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞેનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી' પૃ. ૩૨૧ પર ગાથા ૬૮ થી ૭૪.

૯. ચેનોપદેશમાલા ચક્રે, મવમાવના ચ વૃત્તિયુતા ।

અનુયોગદ્વારાણાં શતકસ્ય ચ વિરચિતા વૃત્તિઃ ॥

મૂલાવશ્યકટિપ્પનકં, વિશેષાવશ્યકીયવૃત્તિયાદ્યમ્ ।

ચેન પ્રચિતપ્રન્યસ્ય, લક્ષમેકં મનાગતનમ્ ॥

તેમના શિષ્ય ત્રિજયસિંહસૂરિ કૃત 'ધર્મોપદેશમાલા-વૃત્તિ' ની પ્રશસ્તિ.

પ્રુપમાલા) સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ સહિત શ્લોક સં. ૧૩૮૧૮, ૫ જીવસમાસસૂત્ર વૃત્તિ શ્લોક સં. ૧૩૦૦૦, ૭ નંદીવૃષ્ટિ પર ટિપ્પણ, ૮ વિશેષાવશ્યક સૂત્ર પર વૃત્તિ શ્લોક સં. ૨૮૦૦૦

તેમના મુખ્ય શિષ્યો પૈકી ત્રણ હતા. ૧ વિજયસિંહસૂરિ, ૨ શ્રીચંદ્રસૂરિ, અને ૩ વિષ્ણુધવંદ્રસૂરિ.

કથા ત્રીણ:

આ કથા, એક માત્ર પ્રતિ ઉપરથી સંપાદિત કરવામાં આવી છે. આ ‘કથાવલી’ની પ્રતિ પાટણના સંઘવી પાડાના ભંડારની તાડપત્રીય પોથી નં. ૬ની છે. આ કથાના બે ખંડોને બે પોથીઓમાં રાખેલા છે. પહેલામાં ૩૦૭ પત્રો છે જ્યારે બીજામાં ૩૦૨ છે. તેનું માપ ૩૪×૨ છે. પ્રતિ શુદ્ધ નથી. કહેવાય છે કે, આની માત્ર આ એક જ હાથપોથી મળી આવે છે. તેમાંના પત્રાંક: ૨૮૫ થી ૨૮૮માં આ કથાનો સદર્ભ છે, જે તેમાંથી જ એ નકલ કરી લઈ અહીં મૂક્યો છે. સમગ્ર અંધ ગદ્યમાં છે અને ૨૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે. આ ‘કથાવલી’માં ૨૪ તીર્થંકરો અને બીજા મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો આપેલાં છે. શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યે ‘પરિશિષ્ટપર્વ’માં છેલ્લું વજ્રસ્વામીનું ચરિત્ર આપેલું છે, જ્યારે આમાં ઠેક શ્રીહરિભદ્રસૂરિ સુધીનાં ચરિત્રો આપેલાં છે. આ પોથી સં. ૧૪૬૭માં લખાઈ છે.

૫. શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ:

શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિએ ‘કથાવલી’ નામનો અંધ રચ્યો છે, તેમાં આ કથા આપેલી છે. શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ કંઈ પરંપરાના અને કથા સમયમાં થયા હતા, એ સંજોગો કાંઈ ઐતિહાસિક માહિતી મળી શકતી નથી. આની એક માત્ર ખચેલી પોથી સં. ૧૪૬૭માં લખાઈ છે તેથી તેઓ તે પહેલાં થયા છે અને ‘કથાવલી’માં આપેલાં ચરિત્રોમાં છેલ્લું ચરિત્ર શ્રીહરિભદ્રસૂરિનું છે, જેઓ સાતમી શતાબ્દિમાં થયા છે, તેના વચગાળાના સમયમાં થયા એટલું નહીં છે.

‘પત્તનસ્થપાત્યજ્ઞેનભાંગારીયસૂત્રી’ની શ્રી ચીમનલાલ દલાલે લખેલી અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે,

Kathavali is a Prakrit work in Prose by Bhadresvarasuri who flourished in the time of Karna.^{૧૦} અર્થાત્ ગદ્ય પ્રાકૃતમાં ‘કથાવલી’ની રચના કરનાર શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ, રાજા કર્ણના રાજકાળમાં થયા. બીહુકચ કર્ણુદેવનો મજલકાળ વિ. સં. ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૬ સુધીનો છે. એટલે એ સમય લગભગમાં આ ‘કથાવલી’ની રચના થઈ એમ મનાય. પરંતુ શ્રીદલાલેના આ નિર્ણય કથા પુરાવાના આધારે થયો છે તે નક્કી શકાતું નથી.

જો આ નિર્ણય સાચો હોય તો તેઓ ‘મૂલશુદ્ધિ ટીકા’ (રચના સં. ૧૧૪૭)ના કર્તા શ્રી દેવચંદ્ર-સૂરિના સમકાલીન કે કંઈક પહેલાં થયા હોય એમ ગણાય. આથી એ ફલિત થાય કે શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ કે શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ એક બીજાની રચનાઓ જોઈ શક્યા નહિ હોય બંનેનાં કથાવર્ણનો બોતાં બંનેની સામે જુદી જુદી કથા-પરંપરાઓ છે એ પણ આ હકીકતનું સમર્થન કરે છે.

કથા ચોથા:

આ કથાની એક તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણ સંઘ ભંડારના દા. નં. ૬૮ પોથી નં. ૮૦ની છે. તેના પત્રાંક: ૧૨૫ થી ૧૪૪ એટલે ૨૦ પત્રો છે. આના પરથી નકલ કરીને આ કથા અહીં આપી છે. તેનું માપ ૧૩×૧૧૧ છે. છેલ્લા પત્રનો ખૂણા તૂટી ગયો છે. ક્યાંઈ ક્યાંઈ અક્ષર ફોરો છે પણ એકંદરે તે પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે. આ કથાની અંતે પુષ્પિકા વગેરે કંઈ જ નથી. પરંતુ તેની સ્થિતિ ઉપરથી જણાય છે કે, તે તેરમા સદા લગભગમાં લખાઈ હશે.

આ કથામાં કતાનું નામ આપેલું નથી, એટલે એ સંખ્યા કશો નિર્ણય કરી શકાય તેમ નથી. એની રચના ઉપરથી લાગે છે કે, આ કથા કેઈ ઔપદેશિક ગ્રંથના વિવરણમાં દ્વિતીય રૂપે આલેખાઈ હોવી જોઈએ. કથા પાંચમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં જે હાથપોથીઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંની એક P સંજ્ઞાવાળી પાટણના ભંડારની તાડપત્રીય પોથી પ પત્રોની છે, જેનું માપ રજા X ૨ છે. પ્રતિ પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે અને લિપિ પણ સારી છે. લગભગ તેરમા સૈકામાં લખાઈ હોય એમ જણાય છે. તેમાંનાં પાઠાંતરો ટિપ્પણમાં નોંધ્યાં છે.

બીજી પ્રતિ શ્રીસારાભાઈ નવાળના સંગ્રહની છે. તેનાં ૧૩ પત્રો છે. એકંદર આ પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સુંદર છે. આમાં ચાર સુંદર ચિત્રો છે. મૂળ ‘કાલકથા’ ૧ જ પત્રમાં પૂરી થાય છે અને તે પછી ૪૮ શ્લોકવાળી મોટી પ્રશસ્તિ છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૬૦ ઉપર આપવામાં આવી છે. આ પ્રતિ ચં. ૧૪૭૩ માં લખાઈ છે, આ પ્રશસ્તિમાં ઉલ્લેખાયેલ ચિત્રકાર દર્ધયાકનું નામ મહત્વનું ગણાય, જે ચિત્ર-કળાના ગવેષકો માટે ઉપયોગી છે. આ પ્રતિ ઉપરથી જ નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

૬. શ્રીધર્મધોષસૂરિ:

આ કથાની સમાપ્તિમાં આ રીતે ઉલ્લેખાયું છે—**इति श्रीधर्मधोषसूरिकृता श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता**—આ નોંધ ઉપરથી આ કથાના કર્તા શ્રીધર્મધોષસૂરિ હોવાનું જણાય છે. પરંતુ એક જ અરસામાં એકથી વધુ ધર્મધોષસૂરિ થયાનાં આપણને પ્રમાણ મળે છે; છતાં આ ધર્મધોષસૂરિ તેમની નિશ્ચિત લેખન-પ્રણાલી દ્વારા પરખાઈ આવે છે. આ ધર્મધોષસૂરિ પોતાની પ્રત્યેક કૃતિમાં તેમના શુરુ અને જ્યેષ્ઠ શુરુ બ્રાતાના નામોનો ઉલ્લેખ પ્રકારાન્તરે પણ કરે જ છે. એ રીતે આ કથાની ગાથામાં પણ એ નામોના ઉલ્લેખ સાથે પોતાના નામને ય ગોપવેલું અછતું રહેતું નથી. એ ગાથા આ પ્રકારે છે—

हयपट्टिणीओ कयतित्थउमइ जयउ कालगायरिओ ।

विज्ञाणं दहिस्सी णयवेसिदो भम्मकिसिधरो ॥

આ નોંધ ઉપરથી શ્રીધર્મધોષસૂરિ, જેમનું નામ આચાર્ય થયા પહેલાં ધર્મકીર્તિ હતું, તેઓ તપાગચ્છીય દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. વળી દેવેન્દ્રસૂરિના બીજા શિષ્ય શ્રીવિદ્યાનન્દસૂરિ તેમના જ્યેષ્ઠ શુરુ ભાઈ થતા હતા; તેમના નામોનો ઉલ્લેખ ઉપરની ગાથામાં જોવાય છે.

શ્રીધર્મધોષસૂરિની વિગત ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરે રચેલી “તપાગચ્છપટ્ટાવલી”^{૧૧} તેમજ શ્રી-મુનિસુંદરસૂરિએ રચેલી “શુર્વાવલી” માં વિસ્તારથી આપી છે.

ઉજ્જૈનના રહેવાસી શ્રેષ્ઠી જિનભદ્રને જે પુત્રો હતા. મોટાનું નામ વીરધવલ અને નાનાનું નામ ભીમકુમાર. આ બંને કુમારો શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થતાં દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. તેમાં વીરધવલે તો પોતાના લગ્નોત્સવને જ દીક્ષોત્સવમાં ફેરવી નાખ્યો. સંવત ૧૩૦૨ માં શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ પાસે વીરધવલે દીક્ષા લઈ વિદ્યાનન્દ નામ ધારણ કર્યું. ઉત્કટ ચારિત્ર્યને પાળતાં તેઓ સિદ્ધાન્તના પારગામી થયા. તેમણે પોતાના શુરુને ગ્રંથરચનામાં સહાયતા કરી હતી, એ સિવાય “વિદ્યાનન્દવ્યાકરણ” ગ્રંથ તેમણે રચ્યો હતો.^{૧૨}

કેટલોક સમય વીત્યા પછી ભીમકુમારે પણ મોટા ભાઈના માર્ગનું અનુસરણ કર્યું. ભીમકુમાર

૧૧. “શ્રી તપાગચ્છ પટ્ટાવલિ” ભા. ૧ પૃષ્ઠ ૧૬૮, ૧૬૯ વગેરે પ્રકાશક: શ્રીવિજયનીતિસૂરશ્વરીજી લાયબ્રેરી અમદાવાદ. તેમજ ‘શુર્વાવલી’ પૃષ્ઠ ૧૬ થી ૨૭ પ્રકાશક: યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર.

૧૨. વિદ્યાનન્દાભિર્ણ તેન, કૃતં વ્યાકરણં નવમ્ ।

માતિ સર્વોત્તમં સ્વલ્પસૂત્રં વહ્વર્યસંપ્રહમ્ ॥ શુર્વાવલી: શ્લોક: ૧૭૧.

Fig. 6

चित्र ६

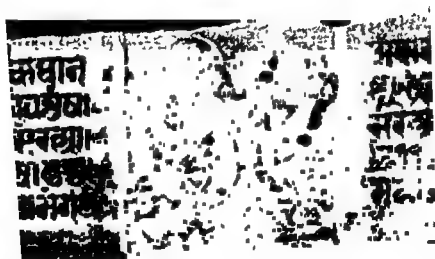

Fig. 7

चित्र ७

દીક્ષા હર્ષ ધર્મકીર્તિ નામે ઓળખાયા. તેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરીને જ્યોતિષ, મંત્ર અને સિદ્ધાંતના પ્રખર-વેત્તા ગણાયા.

તેમણે 'સંઘાચારભાષ્ય'ની રચના કરી. એ સિવાય કેટલાંયે સ્તુતિ-સ્તોત્રોની રચના કરી છે જે પૈકી "કાયસ્થિતિસ્તવ, સવસ્થિતિસ્તવ, ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવ, વળી જ્ઞસ્તાશર્મ સ્તવ, યૂયં યૂયાં ત્વં સ્તવ સુઅધમ્મ સ્તવ, દૈવેન્દ્રૈરનિશં સ્તવ, જય ધૃપમ વગેરે આદિ પદવાળાં સ્તવોની રચના કરી છે

આ કથા-રચનામાં તેમણે આગમો અને સિદ્ધાંત ગ્રંથોના ઘણા ઉદ્દેશો ટાંક્યા છે એટલું જ નહિ કથાની અંતે તેઓ કવ્વ-નિસીદ્ધ-કહાવણ્ણિપમિયણુસારેણ—અર્થાત—બૃહત્કદપસૂત્ર, નિશીથસૂત્ર અને કથાવલ્લોને સામે શાખીને આ કથાની રચના કર્યાનું પ્રમાણ આપે છે. આ બધા ઉપરથી તેમનું 'સિદ્ધાંતિક અવગાહન ઊંડું હું, તેની પ્રતીતિ થાય છે.

તેઓ પ્રખર માંત્રિક હતા. હઠવિદ્યાના બહુકાર એક યોગીની શક્તિને તેમણે ખાંધી લીધી હતી.^{૧૩} તેઓ વિષાપહારિણી ઔષધિઓ વગેરેના પણ બહુકાર હતા.

તેમની વ્યાખ્યાન-શૈલી અપૂર્વ હતી. પેથઠ નામનો મંત્રી તેમની વિદ્વત્તાથી આકર્ષાયો હતો અને તેણે તેમના ઉપદેશથી સં. ૧૩૨૦ માં અને તે પછી જુદા જુદા ગામોમાં જિનમંદિરો બાંધાવ્યાં હતાં.^{૧૪}

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિના સ્વર્ગવાસ સં. ૧૩૨૭ માં થયો હતો અને તેર દિવસ પછી તેમના પટ્ટધર વિદ્યા-નન્દસૂરિના પણ સ્વર્ગવાસ થયો. આથી દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે ૪૬મા પટ્ટધર શ્રીધર્મકીર્તિ, ધર્મધોષસૂરિ નામ ધારણ કરીને આવ્યા તેઓ તીર્થ-પ્રભાવના આદિ અનેક ધર્મકાર્યો અને ઘણી કૃતિઓનું નિર્માણ કરી સં. ૧૩૫૭ માં કાળધર્મ પામ્યા.^{૧૫}

કથા છઠ્ઠી:

આ કથાની એક સચિત્ર પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના બંડારના ઠા. નં. ૪૧ પોથી નં. ૭૬૦ની છે. તેનાં ૧૭ પત્રો છે. પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારાં છે અને તેમાં યુંદર છ ચિત્રો આપેલાં છે. તેનું માપ ૧૧ામ્મ૪ાા છે. આ પ્રતિ ઉપરથી નકલ કરીને આ કથા અહીં આપવામાં આવી છે.

આ પ્રતિમાં કર્તાનું નામ આશ્ચું નથી. પરંતુ આ હાથપોથી સં. ૧૪૯૦માં લખાઈ છે એટલી જ માત્ર અંતે નોંધ છે એટલે તે પહેલાં આ કથા રચાઈ; એટલું નક્કી છે. વળી શ્રીધર્મધોષસૂરિ કૃત (કથા નં. ૫) કથામાં આપેલી ગાથા નં. ૫ થી ૧૧મી સુધીની ગાથાઓ આ કથામાં પણ ગાથા નં. ૧૩ થી ૧૬ પર આપેલી છે, જે એક બીજાના અક્ષરશઃ જિતારાફે છે. વળી મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ કૃત (કથા નં. ૨) કથામાં આપેલી ગાથા નં. ૩ થી ૫ મી સુધીની ગાથાઓ પણ આ કથામાં ગાથા નં. ૪ થી ૬ પર સીધા જિતારાફે આપેલી છે.

આ સમગ્ર કથાને બીજી કથાઓની તુલનાએ અવલોકીએ તો થોડાક ફેરફાર કે પદ-પરિવર્તનો કરીને આખી કથાનું ઘડતર થયું હોય એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. એટલે મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ અને શ્રીધર્મધોષસૂરિના જ જિતારાઓ આ કથાકારે લીધા હોય એમ માનવામાં ખાસ બાધ નથી. આ

૧૩. "સોમસૌભાગ્યકાન્ધ" સર્ગ ૩ શ્લોક: ૪૧ થી ૪૫, તેમજ "ગુર્વાવલી" શ્લોક ૨૨૧ થી ૨૨૪

૧૪. પ્રવોષિતો યેન મયેન સાપુઃ, કૃત્વીષરઃ સાપુપુરુષપોડસો ।

સ્ફારાન્ વિદ્યારાધ્યુરુષ્ણુમિઃ, સમન્વિતાન્તીર્તમિતાનર્વાર્ણ ॥ સોમસૌભાગ્યકાન્ધઃ સર્ગ ૩ શ્લોક ૩૬.

આ જ્ઞેન મંદિરો કથા કથા ગામોમાં જવાંયાં તેની વિગત માટે જુઓ: ગુર્વાવલી શ્લોક ૧૯૧ થી ૨૦૧.

૧૫. વઃ સર્ગમાપવ દુરરેણુવિષમિતેડન્દકે ૧૩૫૫ વિક્રમતઃ કિર્તીન્દ્રાવ ।

ધીષર્નપોવઃ કૃત્પુન્નપોવઃ, સ રત્ન સંપાવ વિમુઃ શુશાનિ ॥ ગુર્વાવલી: શ્લોક: ૨૫૬.

ઉપરથી એમ કહી શકાય કે સં. ૧૩૦૦ થી સં. ૧૪૬૦ સુધીના વચગાળાના સમયમાં આ કથા રચાઈ હોવી જોઈએ.

કથા સાતમી:

આ કથાની એક માત્ર તાડપત્રીય પોથી પાટણના શ્રીહિમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના દા. ૭૧, પોથી નં. ૮૪ ની છે. આ પ્રતિનાં ૨૧ પત્રો છે. અંતિમ પત્ર પૂર્વભાગમાં અર્ધ તૂટેલું છે. પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ એકંદર સારી છે અને પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે. તેનું માપ ૧૪૫ x ૧૫૫ છે. આ પ્રતિની સ્થિતિ જોતાં લગભગ ચૌદમા સૈકામાં લખાઈ હોય એમ લાગે છે. આના ઉપરથી નક્કર કરીને આ કથા અગ્રી આપવામાં આવી છે.

આ કથાના કર્તા કોણ છે; એ સંબંધી જાણવાને કશું સાધન પ્રાપ્ત થયું નથી.

કથા આઠમી:

આ કથાના સંપાદનમાં એ A B C D1, D2, D3. સંજ્ઞાવાળી છ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. A સંજ્ઞક પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાં કુકુટેશ્વરથી આવેલા હસ્તલિખિત ગ્રંથોમાંની સચિત્ર કલ્પસૂત્રની અંતે આપેલી આ કથા છે. આની લિપિ સુંદર મોટા અક્ષરોની છે. એકંદર પ્રતિ શુદ્ધ છે. તેનું માપ ૧૦૫ x ૪૫ છે. તેની અંતે પ્રશસ્તિ કે પુષ્પિકા વગેરે કંઈ જ નથી. પણ લગભગ સોળમા સૈકામાં લખાયેલી જણાય છે. આ પ્રતિ ઉપરથી નક્કર કરી લેવામાં આવી હતી.

બીજી B સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ સુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રી પાસેથી મળી હતી. આ પ્રતિમાં પાંચ ચિત્રો છે. પ્રતિનું આલેખન શુદ્ધ નથી. ત્રીજી C સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ લીંગડીના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી જૈન પુસ્તક ભંડારના દા. નં. ૧૨ પોથી નં. ૩૮ ની છે. તેનાં પત્રાંક ૧૦૩ થી ૧૦૮ એટલે ૬ પત્રો છે. તેનું માપ ૧૦ x ૩૫ છે. આ પ્રતિ સામાન્યતઃ તાડપત્રના આકારની છે. આ પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારી છે. લેખન બહુ શુદ્ધ નથી. આ પ્રતિ સં. ૧૪૮૧ માં લખાઈ છે; એવી નોંધની પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૬૦ માં આપેલી છે.

D1, D2, D3. સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંથી મળી હતી. D1, સંજ્ઞક પ્રતિ લગભગ પંદરમા સૈકામાં લખાયેલી જણાય છે, જ્યારે D2 પ્રતિ તાડપત્રીય આકારમાં સં. ૧૪૬૭ માં લખાઈ છે અને D3 સંજ્ઞક પ્રતિ સં. ૧૫૦૬ માં લખાઈ છે. આ ત્રણ પ્રતિઓ પૈકી પાછલી બે કરતાં પહેલી કંઈક શુદ્ધ લખાયેલી છે. આ પ્રતિઓના પોથી નંબર અને પત્ર સંખ્યા નોંધવી રહી ગઈ છે. આ બધી પ્રતિઓમાંથી શુદ્ધ પાઠોનાં પાઠાંતરો લીધાં છે.

આ સિવાય ખંસાતના ભંડારની એક તાડપત્રીય પ્રતિ ૧૨ પત્રોની મળી હતી. આના બાર પત્રોમાં ૬૭ મો શ્લોક અડધો આપેલો છે અને તે પછીનું પત્ર નષ્ટ થઈ થયું છે, વળી ૬ મું પત્ર પણ ગૂમ થઈ ગયું છે. આનું માપ ૧૨૫ x ૨૫ છે. બીજી પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની મળી હતી. પણ આ બંને પ્રતિઓ ખૂબ અશુદ્ધ હોવાથી તેનો ઉપયોગ એ કર્યો નથી.

૭. શ્રીભાવદેવસૂરિ:

આ કથાના કર્તા શ્રીભાવદેવસૂરિ છે. તેઓ પોતે જ કાલકસૂરિના સંતાનીય હોવાથી તેની નોંધ કથાના અંતે આ રીતે આપે છે—

તાજ કાલગચ્છરીજ, વંસુપન્નેજ નિમ્મિવા ।

સૂરિજા ભાવદેવેજ, યસા સંતેવજો કહા ॥

આ કથાકારે “શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર” ની સંસ્કૃતમાં સં. ૧૩૧૨ માં રચના કરી છે અને તેની પ્રશસ્તિમાં તેમની પરંપરાની વિગત આપી છે. તેઓ શ્રીકાલકસૂરિસંતાનીય અને ચંદ્રકુળના ધંડિક-

ગચ્છમાં થયેલા શ્રીભાવદેવસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીવિજયસિંહસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીવીરસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીજિનદેવસૂરિ અને એ જ ક્રમે કરીથી થયેલા તે જ નામનો શિષ્ય પરંપરાના આચાર્યો થયા તેમ જ શ્રીજિનદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીયશો(ભદ્રસૂરિ) અને તેમના શિષ્ય શ્રીભાવદેવસૂરિ થયા; જેમણે આ “કાલિકાચાર્ય” કથા અને “શ્રીચાર્યનાથચરિત” ની રચના કરી. તેમની શુરૂપરંપરા નીચે મુજબ છે—

ચક્રકુળ—પંડિતગચ્છ—કાલિકસૂરિસંતાનીય

શ્રીભાવદેવસૂરિ

શ્રીવિજયસિંહસૂરિ

શ્રીવીરસૂરિ

શ્રીજિનદેવસૂરિ

શ્રીભાવદેવસૂરિ

શ્રીવિજયસિંહસૂરિ

શ્રીવીરસૂરિ

શ્રીજિનદેવસૂરિ

શ્રીયશો(ભદ્રસૂરિ)

શ્રીભાવદેવસૂરિ—અસ્તુત કથાકાર (સં. ૧૩૧૨)^{૧૬}

૧૬. ભાસીત્ સ્વામિહુપર્મઘનાતિમવો દેવેન્દ્રવન્ધકમઃ, ધીમાન્ કાલિકસૂરિદમુતયુગપ્રામાનિરમઃ પુરા ।
 જીયાદેપ સદન્વયે જિનપતિપ્રાસાદહુદ્ધાચસપ્રાવિષ્ણુર્મુનિરત્નગૌરવનિધિઃ શ્વન્દિલગચ્છામ્બુધિઃ ॥૪॥
 તરિમૈશ્વાન્નકુલોદ્ભવઃ કુચલમોદપોધેકમન્યુર્યદોગ્યોત્સાહપૂરિતવિદ્યો વિપુરિવ ધીમાપદેષો શુભઃ ।
 વસ્ત્રાભ્યાનસમાનમેષ દહુદો ધ્યાષ્વસ્યમાળોડયુના ગચ્છોડગચ્છદત્તુલ્યગૂલૈરમુખિ પ્રદાં પ્રતિજ્ઞામિમામ્ ॥૫॥
 મનયિ ઘનવિવેકસ્નેહસંયેકદીપ્તો, પુતિમત્તુત યસ્ય જ્ઞાનરૂપ* પ્રદીપઃ ।
 અસમતમતમાંસિ ધ્વંસયમ્નજ્ઞાડણો, ન ચલ્લ મલિનિમાનં કિન્તુ કુગ્રાપિ ચક્રે ॥૬॥
 ધીમૌસ્તતો ચિસયસિદ્ધશુભુગીચ્છુખાવલીવિમલનાયકતાં વિદેને ।
 જ્યોતિઃ સદુજ્જ્વલતરં ચિકિન્ઝ ધરિત્ર્યાં ચિત્રં ન યસ્તરલ્તા કમ્યાદ્યવાર ॥૭॥
 દાક્ષિણ્યૈકનિધિર્મયપામ સદૈવે દેહેડપ્પદોઃ) વાચિઠ્ઠવં, કારુણ્યાશ્રુતવારિધિર્વિનિદેષે મુપ્તો સ્વકીયે મનઃ ।
 ધાન્તાત્માનુચરં ચિરસ્ય વિનિજપ્રાદેન્દ્રિયાણાં ગર્ભં, ચો વિજ્ઞાતસમાસ્તવસ્તુરમવત્ શુન્યસ્ય હૈમાત્મનોઃ ॥૮॥
 તદીયપેડજનિ ધીરસૂરિયેન્માનસે નિર્મલદર્પણે ।
 નિસ્પયામાદ્ય શરણ્યતી સા પ્રેવિષવિધામયમાત્મરૂપમ્ ॥૯॥
 સદાશ્યાઘાવેદાપ્રપિતપ્રપુમન્યાનમયનાદવાપ્તં સર્કાન્પેર્વિંશુષપતિસિદ્ધેદ્રમહિતમ્ ।
 ચદીર્મ્યં વાગ્મજ્ઞાડયુતમક્રુત દર્પણ્વરમરપ્રદાન્તિ નિ શ્લેષસિતિવલ્લવાદીન્દ્રમનસામ્ ॥૧૦॥

શ્રીભાવદેવસૂરિના શુરુ શ્રીચશોભદ્રસૂરિ સંબંધે પણ કાંઈ જાણવા મળતું નથી.

“શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત” ના અવલોકન ઉપરથી જણાય છે કે શ્રીભાવદેવસૂરિ મહાવૈયાકરણ, કાવ્ય-સાહિત્યના પ્રખર જ્ઞાતા, લૌકિકશાસ્ત્રોત્તું જ્ઞાન ધરાવનારા સ્મિત જિજ્ઞાસુ, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, અને ચિકિત્સા-શાસ્ત્રના પારંગત તેમજ જિનાગમ શાસ્ત્રોના જિંઝારા ગવેષક હતા.

આ સિવાય તેમણે “યતિદિનચર્યા” અને આઠ પ્રકરણવાળો “અલંકાર સાર” નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. આ બંને ગ્રંથોની હાથપોથીઓ વડોદરામાં પ્રતર્ષક શ્રીકાંતિવિજયજીના ગ્રંથ ભંડારમાં છે.

કથા નવરસી

આ કથાના સંપાદનમાં મેં L1, L2, D1, D2 સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંથી L1 અને L2 સંજ્ઞાવાળી બે પ્રતિઓ લીંબડીના શ્રી આણંદજી દત્ત્યાજીજીના પુસ્તક ભંડારની છે. “લીંબડી-જ્ઞાન મંદિરના હસ્તલિખિત ગ્રંથોનું સૂચીપત્ર” નામના તે ભંડારના પ્રકાશિત સૂચીમાં જણાવેલ નંબર ક્રમશઃ ૫૭૭ અને ૫૭૪ની આ હાથપોથીઓ છે. પહેલીપ્રતિનાં ૮ પત્રો છે અને તેમાં આઠ ચિત્રો છે. આ પ્રતિ કંઈક જીર્ણ છે પણ લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૦૧૫x૪૫૫ છે. આ પ્રતિ લગભગ પંદરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં લખાઈ હોય એમ લાગે છે. આ આદર્શ ઉપરથી પ્રતિલિપિ કરવામાં આવી હતી. બીજી પ્રતિ બે પત્રની છે અને સં. ૧૫૭૭માં લખાયાની તેની અંતે આપેલી પુષ્પિકા, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૯૬ ઉપર આપી છે, તેમાં નોંધ છે.

ત્રીજી અને ચોથી D1 અને D2 સંજ્ઞક પોથીઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાગ્રયના ભંડારની છે. તેમાંની પહેલી પાંચ પત્રોની છે. આ પ્રતિ સં. ૧૫૬૬માં લખાયાની અંતે પુષ્પિકા છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૯૬ ઉપર આપવામાં આવી છે. મને મળેલી બધી પ્રતિઓ કરતાં આ પ્રતિમાં ૫૭મો એક સ્લોક વધારે આપેલો છે, જે આ કથાના રચયિતા અને રચના કાળનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ પ્રતિ સચિત્ર છે અને લિપિ સાધારણ છે. ચોથી D2 સંજ્ઞક પ્રતિ ૮ પત્રોની છે. લિપિ સારી છે પણ પાઠ શુદ્ધ નથી. આ ત્રણે પ્રતિઓનાં ઉપર્યુક્ત પાઠાંતરો નોંધ્યા છે.

૮. શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ:

ઉપર્યુક્ત D1 સંજ્ઞાવાળી પ્રતિમાં, જે એક વધારાનો સ્લોક આપ્યો છે તે આ છે:—

—ઈતિ-શ્રીકાલિકાચાર્યકથા સંક્ષેપતઃ કૃતા ।

અઘાટકયક્ષ વર્ષેડસૌ (૧૩૮૯) શ્રીધર્મપ્રભસૂરિમિઃ ॥

આ નોંધ આ કથાના કર્તા શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિએ સં. ૧૩૮૯માં આની રચના કર્યાની માહિતી પૂરી પાડે છે “અંચલ ગરુડીય પટ્ટાવલી” ઉપરથી શ્રીધર્મપ્રભસૂરિ વિષેની હકીકત આ પ્રમાણે મળે છે. “તેઓ સિન્નમાલના શ્રીમાલી શેઠ લીંબા અને તેમનાં પત્ની વિજલદેના ધર્મચંદ્ર નામે પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ

તત્સાદમૂત સંયમરાજ્યનેતા, સુનીશ્વર: શ્રીજિનદેવસૂરિ: ।

યો ધર્મમારોપ્ય ગુણે વિશુદ્ધધ્યાનેષુણા મોહરિપું વિમેદે ॥૧૧॥

આશનામક્રમેણેવ પ્રસર્પતિ ગુરુક્રમે ।

પુનઃ શ્રીજિનદેવસૂરિયા યમુર્ધ્વરસૂરયઃ ॥૧૨॥

યેપાં પાદારવિન્દાનરુપનલક્ષિચારાગમ્ભૂયોડમિરજ્યક્ષ્મીલીલાનિવાસાન્ વિમલગુણમૃતો મેજિરે રાજહંસા: ।

આકૃષ્ટાનેકલોકભ્રમરકૃતનમસ્કારદ્વદ્વારરમ્યો, યેપામદ્યાપિ લોકે સ્ફુરતિ પરિમલોડસૌ યશોનામધેયઃ ॥૧૩॥

તેપાં વિમેયવિનયી વહુ માલદેવસૂરિ: પ્રસન્નજિનદેવગુરુપ્રસાદાત્ ।

શ્રીપત્તનાશ્ચયનગરે રવિવિશ્વ(૧૩૧૨)વર્ષે, પાર્શ્વપ્રમોશ્વરિતરત્નમિદં તત્તાન ॥૧૪॥

જુઓ ‘શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત’ની પ્રશસ્તિ: પ્રકાશક: યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર.

સં. ૧૩૩૧ માં થયો હતો. અને સં. ૧૩૪૧ માં જાલોરમાં જ વિધિપક્ષ અંચલગમ્હીય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૩૫૬ માં તેઓએ આચાર્યપદ મેળવ્યું. સં. ૧૩૭૧ માં પાટણમાં તેઓ ગમ્હનાયક થયા. તેઓ ૬૩ વર્ષની વયે આસોડી ગામમાં સં. ૧૩૬૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.”^{૧૭}

આ સિવાય તેમણે “ત્રૈલોક્યપ્રકાશ” નામનો જ્યોતિષ વિષયનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમાં “જૂઠામણિ-સારોદ્ધાર” ને અનુસારે “અર્ધકાણ્ડ” લખ્યો છે એમ તેમણે તે “અર્ધકાણ્ડ”ની આદિમાં જ અતઃ પરં જુદામણિસારોદ્ધારેનાર્ચકાણ્ડમુચ્યતે ના કથનદ્વારા સૂચવ્યું છે.

શ્રીમોહનલાલ દેસાઈ^{૧૮} અને શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિજી^{૧૯} નોંધ્યું છે કે “શ્રીધર્મપ્રભસૂરિનું બીજું નામ પ્રજાતિલકસૂરિ હતું.” આ શા આધારે લખાયું છે તે બાબતમાં આવું નથી.

શ્રીધર્મપ્રભસૂરિના શિષ્યો પૈકી શ્રીસિંહતિલકસૂરિ અને શ્રીરત્નપ્રભનાં નામ મળે છે. શ્રીરત્નપ્રભે સં. ૧૩૯૨ માં “અંતરંગસંધિ” અપભ્રંશમાં રચી હતી.^{૨૦}

કથા દશમી:

આ કથાની એક તાડપત્રીય હાથપોથી પાટણના શ્રીહિમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ઠા. નં. ૬૬ પોથી નં. ૮૧ ની મળી હતી. તેનાં પત્રાંકઃ ૧૩૯ થી ૧૫૧ એટલે ૧૩ પત્રો છે. તેમાં ૧૪૧ છંદ પત્ર ગૂમ થયેલું છે; તેથી આમાં એટલો પાઠ રહી ગયો છે. તેનું માપ ૧૩૧ x ૨૧ છે. લિપિ સારી છે પણ ખૂબ જુનાઈ ગઈ છે. છેલ્લું પત્ર તૂટેલું છે.

આ કથાની બીજી પ્રતિની નોંધ પાટણના ખેતરવસી બંસારમાં હોવાનું પાછળથી જણાયું. તેનો ઉપયોગ કરાય એટલો સમય નહોતો.

૯. શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિ:

પ્રસ્તુત આદર્શ સિવાયની બીજી પ્રતિની નોંધ “પત્તનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞૈનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી” નામના પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૨૬૧ ઉપરથી જ મળે છે તેમાં અંતે એક સ્લોક વધારે આપ્યો છે. જે આ કથાના કર્તા અને તેમના શુરુત પ્રમાણ આ રીતે આપે છે:

સિરિરવિપ્રહસૂરિણં, સોસેણં ધિનયચંદનામેણ ।

પજોસવળાકપ્પો, પસો સંલેચઓ વિદિઓ ॥

આટલી માત્ર નોંધ આ કથાકારનો કંઈક વિસ્તૃત પરિચય મેળવવા માટે પ્રેરક બને છે.

શ્રીવિપ્રભસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિનયચંદ્ર કાવ્ય-સાહિત્યના પ્રખર વિદ્વાન હતા. તેમણે સં. ૧૨૮૫ લગભગમાં “શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત” આદિ વીંશ પ્રબંધોની રચના કરી હતી.^{૨૧} તેમનો “કવિશિક્ષા” નામનો કાવ્ય-સાહિત્ય પર રચેલો (વિનયાંક) ગ્રંથ અઘાવાધિ અપ્રકાશિત “પત્તનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞૈનભાંડાગારીય ગ્રંથસૂચી” ના પૃષ્ઠ ૪૮ ઉપર નોંધેલો છે આ ગ્રંથના પ્રથમ સ્લોકમાં તેઓ પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહે છે કે—

નત્વા શ્રીમાર્ત્તીં દેર્ષીં, વપ્પમદ્વિગુરોર્ગિતા ।

કાવ્યશિક્ષાં પ્રયત્સ્યામિ, નાનાઝાવનિરોક્ષણાત્ ॥

અર્થાત્—શ્રીસરસ્વતી દેવીને નમસ્કાર કરીને હું આ ‘કાવ્યશિક્ષા’ નામનો ગ્રંથ વિવિધ શાસ્ત્રોનું

૧૭. “અંચલગમ્હીય મોટી પદાવલી” પૃષ્ઠ ૨૧૮.

૧૮. “જ્ઞૈન ગૂર્જર કવિઓ” ભા. ૨ પૃષ્ઠ ૭૬૯

૧૯. “જ્ઞાનમતપ્રબંધ અને સંધ્યપ્રગતિ તથા જ્ઞાનગીતા” પૃષ્ઠ ૨૧૧.

૨૦. “પત્તનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞૈનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી” પૃષ્ઠ ૪૦૩

૨૧. “જ્ઞૈન સાદિત્તેનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.” પૃષ્ઠ ૩૬૨, પાગ ૫૬૪.

અવલોકન કરીને ગુરુ શ્રીજીપલહિની વાણીમાં રચીશ.

શ્રીજીપલહિ કાવ્યશૈક્ષ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તેથી શ્રીવિનયચંદ્રે તેમના કોઈ “કાવ્યશિક્ષા” ગ્રંથનો આમાં ઉપયોગ કર્યો હશે. આ ગ્રંથમાં તેમણે અનેક જૈન અજૈન ગ્રંથકારો અને કવિઓનાં નામોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમણે સૌથી વધારે ધ્યાન જેથે તેવી લૌગિકાલિક માહિતી તેમાં આપી છે, તે નોંધપાત્ર છે. તેમણે ૮૪ દેશોનાં નામો આપ્યાં છે, ને તે પૈકી નવ હજાર ગામનો સુરાપ્ટ્ર, એકવીસ હજાર ગામનો લાટદેશ, સિત્તર હજાર ગામનો ગૂર્જરદેશ વગેરેની નોંધ આપી છે. દુર્લાગ્યે આ ગ્રંથ અપૂર્ણ મળે છે. સંભવ છે કે, જેસલમેરના ભંડારમાં તપાસ કરતાં આની ખીણ પ્રતિ પૂર્ણ મળી આવે.

પ્રાયઃ આજ શ્રીવિનયચંદ્રે સં. ૧૨૮૬ માં “શ્રીમદ્વિનાયચરિત” મહાકાવ્ય રચ્યું છે અને શ્રીઉદય-સિંહે રચેલી “ધર્મવિધિવૃત્તિ”નું સંશોધન પણ તેમણે જ કર્યું છે.

કથા અગિયારમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં P1, P2, D1, D2, D3, D4, L1, L2, સંજ્ઞાવાળી ૮ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. આમાંથી P1 અને P2 સંજ્ઞક પ્રતિઓ સંશોધક શિરોમણિ મુનિરાજ શ્રી ગુણવિનયજી મહારાજશ્રીના સંગ્રહમાંથી મને મળી હતી. તેમાંની P1 સંજ્ઞક પ્રતિ આઠ પત્રોની છે અને તેમાં સુંદર પાંચ ચિત્રો છે પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૦૧ x ૪૧૧ છે. આ પ્રતિ સં. ૧૫૦૩ માં લખાયેલી છે. આ આદર્શ ઉપરથી આ કથાની નકલ કરી લીધી હતી. ખીણ P2 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૧ પત્રોની છે અને તેમાં ૬ ચિત્રો છે.

D1, D2, D3, D4 સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની છે. આ ચારેય પ્રતિઓ દા. નં. ૭૫ ની છે અને એનો કેમશ: પોથી નંબર ૬૨, ૬૦, ૫૬ અને ૬૧ છે. પહેલી D1 સંજ્ઞક પ્રતિ ૬ પત્રોની છે. આ પ્રતિ શુદ્ધ નથી. D2 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૦ પત્રોની છે. આમાં કેટલાક પાઠો ભિન્ન પ્રકારના મળી આવે છે. આ ખંને પ્રતિઓ સોળમા સૈકાની લાગે છે. D3 સંજ્ઞક પ્રતિ ૬ પત્રોની છે. આની લિપિ સુંદર મરોડવાળી છે અને સં. ૧૫૬૪ માં લખાઈ છે. આ પ્રતિના પાઠો ધ્યાન જેથે એવા છે. D4 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૬ પત્રોની છે અને લગભગ સત્તરમા સૈકામાં લખાયેલી અશુદ્ધ પાઠોવાળી છે.

L1 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૭ પત્રોની સચિત્ર છે. આની લિપિ એકંદરે ઠીક છે અને અંતે સં. ૧૫૬૦ માં લખયાની નોંધ સાથેની ૧૫ શ્લોકની પ્રશસ્તિ છે. આ પ્રતિની અંતે આપેલી નોંધ આ કથાના કર્તાનું નામ આપે છે.^{૨૨} L2 સંજ્ઞક પ્રતિ પત્રાંક: ૭૪ થી ૮૩ એટલે ૧૦ પત્રોની છે. આમાંના પાઠો તદ્દન અશુદ્ધ છે અને D1 સંજ્ઞક પ્રતિની સાથે તેના કેટલાક પાઠો મળતા થાય છે. આ સાતે પોથીઓના ઉપયુક્ત પાઠાંતરો મેં નોંધ્યા છે.

૧૦. શ્રીજ્યાનંદસૂરિ:

આ કથાના કર્તાની નોંધ L1 સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ આ પ્રમાણે આપે છે:—

इति श्रीमहा० प्रभुश्रीज्यानन्दसूरिपदम(पाद)पदम् [:] विरचिता कालकाचार्यकथा समाप्तः(प्ता) ॥

આ નોંધ ઉપરથી આ કથાના કત શ્રીજ્યાનંદસૂરિ હોવાનું જણાય છે અને આ કથાની પહેલી ગાથામાં આપેલા જયઠ જયાળંદયરો વાળા પાઠમાં આ કથાના કર્તાનું ગર્ભિત નામ સૂચિત થાય છે, જે આપણને વિશેષ પરિચય મેળવવા ગ્રેરે છે. સં. ૧૫૦૩ માં લખાયેલી આ કથાની પોથીઓથી જણાય છે કે તેઓ નિશ્ચયે પંદરમા સૈકા પહેલાં થયા છે.

ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગર ગણિએ રચેલી “તપાગચ્છપદાવલી” માં ૪૮ મા ગચ્છનાયક શ્રોતોમ-
તિલકસૂરિના શિષ્ય શ્રીજ્યાનંદસૂરિનું નામ મળે છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૩૮૦ માં થયો હતો અને ૭૧૨
વર્ષની ઉંમરે એટલે સં. ૧૪૬૨ ના અષાઠ સુદિ ૭ ના રોજ દીક્ષા લીધી હતી. તેમને સં. ૧૪૨૦ માં
પાટણમાં સૂરિપદ આપવામા આવ્યું હતું. તેમણે “સ્થલભદ્રચરિત્ર” અને ‘દેવાઃ પ્રમોડય’ પદ્યથી શરૂ
થતા સ્તવન આદિની રચના કરી છે. સં. ૧૪૧૦ માં શ્રીજ્યાનંદસૂરિએ રચેલી “ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ” જૂની
ગૂજરાતીમાં રચેલી મળે છે, તે શ્રીજ્યાનંદસૂરિ સંભવતઃ આ જ હોય. તેમના ઉપદેશથી મંત્રી પેથકે
અંધલેખન, સંઘલક્ષિત વગેરે ધાર્મિક કાર્યો કર્યા હતાં.^{૨૩} તેઓ સં. ૧૪૪૧ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આ
આચાર્યે સં. ૧૪૩૬ માં પ્રતિષ્ઠા કર્યાના ઉલ્લેખો મળે છે.^{૨૪} આગમગચ્છીય જ્યાનંદસૂરિએ આ પ્રતિષ્ઠા
કરાવી નથી; એ નક્કી છે કેમકે આગમગચ્છીય આચાર્યો પ્રતિષ્ઠા કરાવતા નથી પરંતુ પ્રતિષ્ઠાનો
ઉપદેશ આપે છે.

બીજા જ્યાનંદસૂરિ, જેમના શિષ્ય અમરચંદ્રે “સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ” પર અવધૂર્ણિકાની પ્રથમ
પુસ્તિકા સં. ૧૨૬૪ માં લખી હતી. પરંતુ આ પ્રાચીન જ્યાનંદસૂરિ આ કથાના કર્તા હોવાનો સંભવ નથી.^{૨૫}

લગભગ આ અરસામાં એક જ્યાનંદસૂરિ આગમગચ્છમાં પણ થયા છે. સં. ૧૪૮૩, સં. ૧૪૭૬;^{૨૬}
સં. ૧૪૬૬^{૨૭} માં તેમના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા કરાયાના ઉલ્લેખો મળે છે. આ જ્યાનંદસૂરિ શ્રીસાધુરત્ન-
સૂરિના શિષ્ય હતા અને તેમને શ્રીદેવરત્નસૂરિ,^{૨૮} શ્રી વિવેકરત્નસૂરિ વગેરે સુખ્ય શિષ્યો હતા.^{૨૯} આ
જ્યાનંદસૂરિની કોઈ અંધરચના બાબુવામાં નથી. આ કથાના રચયિતા આ જ્યાનંદસૂરિ નહીં હોય
એમ મારું માનવું છે.

કથા બારમી:

આ કથાની એક માત્ર પ્રતિ બીકાનેરવાસી સાહિત્યગ્રંથી શ્રીઅગચ્છનાકટા પાસેથી મળી હતી.
તેનાં બાલાવગ્રોધ સાથેનાં ૧૬ પત્રો હતાં. આ પ્રતિની કિંચિ સારી નથી તેમજ પાઠો પણ ખૂબ અશુદ્ધ
છે. સં. ૧૬૨૫માં આ પ્રતિ લખાઈ છે. તેનું આપ ૧૦૫૪૪ છે.

૧૧. શ્રીકલ્યાણતિલક ગણિ:

આ કથાની અંતે આપેલા શ્લોકમાં કર્તાએ પોતાનું નામ અને શુરનું નામ નીચે સુજળ
ઉલ્લેખ્યું છે:—

અપ્પરુદ્ધ સીસદેવં, કવ્યં કહાણવમિણ [હુ] સમાસેણ ।

સિરિમિણસમુદસુદસુસીસકલ્લાણનિરુપણ ॥

આ નોંધ ઉપરથી અરતરગચ્છીય શ્રીજિનસમુદસૂરિના શિષ્ય શ્રીકલ્યાણતિલક ગણિએ આ કથાની રચના
કરી. આ કથા ઉપરનો બાલાવગ્રોધ પણ આજ કર્તાએ રચ્યાનો ઉલ્લેખ બાલાવગ્રોધની અંતે આપ્યો છે.^{૩૦}

૨૩. “પુરાતર” પુ. ૧ અંક ૧. માં યુનિશી પ્રવર્તમચ્છનો “એક ઐતિહાસિક પ્રચરિત” શીર્ષક લેખ અને
“શ્રીનપાત્રપદાવલી” ભા. ૧ પુ. ૧૮૦ પ્રકાશક : શ્રી વિજયનીતિસૂરિ જૈન લાયબ્રેરી—અમદાવાદ.

૨૪. “ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ” ભા. ૨ લેખાંક ૬૧૩.

૨૫. “જૈનપુસ્તકપ્રચરિતસંગ્રહ” પૃષ્ઠ ૧૧૪.

૨૬. ‘ધાતુ પ્રતિમાલેખસંગ્રહ’ ભા. ૨ : લેખાંક ૪૭૦.

૨૭. “ ” ” ” ” ૧૦૮૬.

૨૮. આ દેવરત્નસૂરિના જીવન વિષે જુઓ: જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય” માં દેવરત્નસૂરિ કામ” પુ. ૧૫૦.

૨૯. જૈન ગૂર્જર કવિઓ: ભા. ૩, અંક ૨, પૃષ્ઠ ૨૨૩૧.

૩૦. જુઓ: આ સંગ્રહનું પૃષ્ઠ ૧૨૧.

શ્રીકલ્યાણતિલક ગણિના ગુરુ જિનસમુદ્રસૂરિ સંબંધે “ખરતગચ્છપટ્ટાવલીસંગ્રહ” માં આખ્યા મુજબ—તેઓ ખરતગચ્છના પાંચમા ગચ્છનાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિના પટ્ટધર હતા. તેઓ બાહડમેરના રહે-વાસી પારેખ ગોત્રના દેકા સાહ અને તેમની ભાર્યા દેવલદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં. ૧૫૦૬માં થયો અને સં. ૧૫૨૧માં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૫૩૦માં જેસલમેરમાં સંઘપતિ સોનપાલે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. તેઓ સં. ૧૫૫૫માં અમદાવાદમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમના શિષ્યો પૈકી એક કલ્યાણતિલક ગણિએ આ કથાની રચના કરી. તેમની બીજી રચનાઓ કે ચરિત્ર સંબંધે જાણવાને કશું સાધન નથી.

કથા તેરમી:

આ કથાની પ્રતિલિપિ બીકાનેરવાસી સાહિત્યપ્રેમી શ્રીઅગરચંદજી નાહટા પાસેથી બીકાનેરના બૃહદ્-જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ નં. ૧૫ ઉપરથી કરીને મોકલેલી મળી હતી. તેમના જણાવવા મુજબ આ પ્રતિ ૧૯મી શતાબ્દમાં લખાયેલી છે. પ્રતિલિપિ તદ્દન અશુદ્ધ હતી, અને મૂળ પ્રતિ મને મળી શકી નહોતી. તેથી તેની પત્રસંખ્યા કે પુષ્પિકા વગેરે કશું જાણી શકાયું નથી.

પાટણના શ્રીહિમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારની દા. નં. ૧૩૧ પોથી નં. ૩૬૯૮ની પત્રાંક: ૮૬ થી ૯૨ એટલે ૭ પત્રોની મળી હતી. આ પ્રતિ સં. ૧૫૨૫માં લખાઈ છે અને બીજી એ જ ભંડારના દા. નં. ૨૧૭ પોથી નં. ૧૦૧૩૧ની ૨૦ પત્રોની છે, આ પ્રતિમાં આ કથા બાલાવબોધ સાથે આપેલી છે. પણ ઉપર્યુક્ત પ્રતિલિપિ અને આ પ્રતિઓના પાઠો શુદ્ધ નહોતા તેથી પોથી નં. ૩૬૯૮ સાથે પ્રતિ-લિપિને મેળવીને શુદ્ધ પાઠ તૈયાર કર્યો છે. પાઠાંતરો એક યા બીજી રીતે અશુદ્ધ મળતાં હોવાથી અહીં નોંધ્યાં નથી. વળી આના પરનો બાલાવબોધ ભાષાની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થાય એમ નહોતો તેથી આપ્યો નથી.

૧૨. શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ:

ઉપર્યુક્ત પોથી નં. ૩૬૯૮ વાળી પ્રતિની અંતે—इयं कथा श्रीकालिकाचार्यस्य देवेन्द्रसूरिणा विरचिता એમ લખેલું હોવાથી આ કથા શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિએ રચી હોય એમ પ્રમાણિત થાય છે. દેવેન્દ્રસૂરિ ઘણા થયા છે. પરંતુ મારી ધારણા મુજબ આ દેવેન્દ્રસૂરિ તે જ હોવા જોઈએ કે જેઓ શ્રીજગચ્છંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા.

શ્રીજગચ્છંદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ સંબંધે શ્રીધર્મસાગરીય “તપાગચ્છપટ્ટાવલી”માંથી જે હકીકત મળે છે તેનો સારભાગ એ છે કે—શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ મહાપ્રભાવક આચાર્ય હતા. તેમણે મેવાડ-નરેશ સમરસિંહ અને તેમની માતા જયતલલા દેવીને ધર્મબોધ પમાડ્યો હતો. કહેવાય છે કે સમરસિંહ નરેશ તેમના ઉપદેશથી પોતાના રાજ્યમાં અમારિ પળાવી અને તેમની રાજમાતા જયતલલા દેવીએ ચિતોડના કિલ્લામાં શામળિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું.^{૩૨}

આ દેવેન્દ્રસૂરિએ શિથિલાચારીઓને ક્રિયાશુદ્ધ કરવામાં શ્રીજગચ્છંદ્રસૂરિ સાથે મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો. તેમણે પોતાના ગુરુભાઈ શ્રીવિજયચંદ્રસૂરિ, જેમણે કેટલીક સાધુઆચારમાં શિથિલતા પ્રસારતી પ્રજ્વળા કરી હતી તેથી તેમને ગચ્છ બહાર કર્યા હતા.^{૩૩}

૩૧. પ્રકાશક : પૂરણચંદજી નાહટર, કલકત્તા.

૩૨. જુઓ: શ્રીગૌરીશંકર ઓઝાજી કૃત “રાજપુતાનેકા ઇતિહાસ” પૃષ્ઠ ૪૦૩.

૩૩. આ વિજયચંદ્ર ગૃહસ્થાવસ્થામાં ગૂઝરાતના પ્રસિદ્ધ મંત્રીવર્ષ શ્રીવરપુપાલના હિસાબ લખનાર મહેતા હતા. મંત્રીએ ગુનામાં આવતાં તેમને કારાગૃહમાં નાખ્યા. ખંભાતમાં વસ્તુપાલ પાસે તેમની પત્ની અને પમાદેએ તેમને કારાગૃહ-માંથી મુક્ત કરાવી દીક્ષા અપાવી; અંતે અચાર્યપદ પણ તેમણે અપાવ્યું હતું. જગચ્છંદ્રસૂરિ અને દેવભદ્રગણિના સ્વર્ગસ્થ

Fig 8

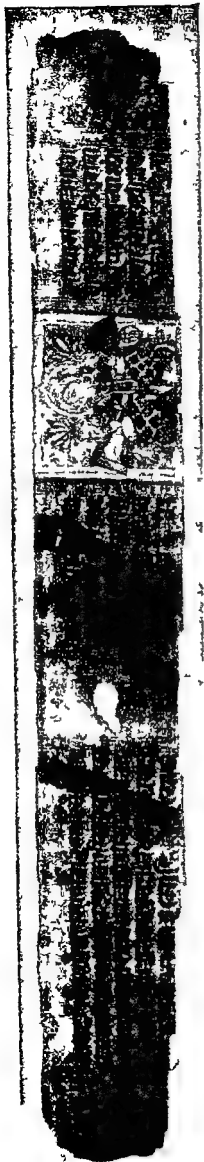

Fig 9. Fig 10

Fig 9. Fig 10

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિએ રચેલા ગ્રંથો પૈકી “શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય-સવૃત્તિ, સિદ્ધપંચાશિકા-સવૃત્તિ, પંચનત્યકર્મ-ગ્રંથ-સટીક, ધર્મરત્નપ્રકરણ-બૃહદ્વૃત્તિ, ચૈત્યવંદનાદિભાષ્યત્રય, વંદારવૃત્તિ, સુદર્શનચરિત્ર, ચંદ્રદંડિકા, ‘ચત્તારિ અઘૃદસ’ ગાથાવિવરણ, ‘સિરિઉસહવદ્ધમાણુ’ પ્રમુખ સ્તવન ” વગેરે રચનાઓ ઉપલબ્ધ થાય છે.

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ વિ. સં. ૧૩૨૭માં માળવા દેશમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

આ ઉપરથી આ કથા-કૃતિ એ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિની હોય તો તે લગભગ તેરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં કે ચોદમા સૈકાની શરૂઆતમાં તેમણે આ કથા રચી હશે એમ માની શકાય.

કથા ચોદમી:

આ કથા એક માત્ર તાલપત્રીય પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાં લગભગ ત્રણેક તાલ-પત્રીય પોથીઓ છે, તેમાંની એક છે. એ ભંડારની અંતર્ગત B નંબરના ભંડારમાં આ પોથી રાખવામાં આવી છે. આ પ્રતિના પત્રાંક: ૧૦૭ થી ૧૨૦ એટલે ૧૪ પત્રો છે. પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારાં છે. તેનું માપ ૧૩x૨ છે, પણ બધાં પત્રો એકસરખાં નથી, આ પ્રતિ ઉપરથી આ કથાની નકલ કરી લીધી હતી.

આ પોથીની અંતે આપેલી પ્રશસ્તિ પછી લેખનસંવત આપ્યો છે પણ તેના અંક સ્પષ્ટ નથી. મને લાગે છે કે, આ અંક સં. ૧૪૦૨નો હશે. પોથીની સ્થિતિ ઉપરથી પણ એ જ સમયની હોવાનું જણાય છે. પ્રશસ્તિ વગેરે કથાલેખકથી બીજા અક્ષરોમાં લખાયેલી છે. એટલે કથા કંઈક તે પહેલાં લખાયેલ હોવી નોંધવું.

૧૩. શ્રીરામભદ્રસૂરિ:

આ કથાની અંતે કથાકારે પોતાનો પરિચય નીચે સુજબ આપ્યો છે—

વાવિધીદેવસૂરીનાં, જણ્યોમૈકમાસ્કર: ।

સૈદ્ધાન્તિકચિરોરત્નં, ધીજયમમસૂરય: ॥૧૨૩॥

સ્વહપધીરપિ તત્ત્વિષ્ય:, સિદ્ધસારસ્વત: સ્વત: ।

રામમન્ન: કયામેતાં, રચવામાસ સાન્નુતામ્ ॥૧૨૮॥

આ નોંધ ઉપરથી આ કથાના કર્તા અને તેમની શુરુ-પરંપરાની માહિતી મળે છે. આ શ્રીરામભદ્ર- (સૂરિ), પ્રસિદ્ધ વાદી દેવસૂરિના શિષ્ય શ્રોત્યપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા. આ શ્રીરામભદ્ર(સૂરિ)એ “પ્રયુદ્ધ-દોહિણેયમ્” નામના છ-અંકી નાટક-ગ્રંથની રચના કરી છે, તે ઉપલબ્ધ છે. આ નાટક આહમાન રાજા સુમરસિંહના આભૂષણરૂપ એકી યથોવીર અને તેમના ભાઈ અજયપાલે બંધાયેલા બાંદીરના આદીશ્વર-ચત્યમાં યાત્રોત્સવ પ્રસંગે લખવાયું હતું. શ્રીરામભદ્રે તેમાં યથોવીરની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે.^{૭૪}

થવા પછી દેવેન્દ્રસૂરિ માલવામાં વિચરતા હતા અને વિજયચંદ્ર ખલાતમાં હતા. દેવેન્દ્રસૂરિને ખંભાત ભોલાવવામાં આવ્યા. તેઓ કારણવશ તે સમયે આવી ન શક્યા. સ્વંભતીયમાં શ્રીસથે વિજયચંદ્રને ગણધગપદે રચાખા તેથી બંને વચ્ચે મત-ભેદ થયો. તે પછી દેવેન્દ્રસૂરિ ખંભાત આવ્યા અને લઘુ પોવાળમાં ભીત્યાં તેથી હેમકલશ આદિ સાધુઓએ વિજયચંદ્રના સમુદાયને વૃદ્ધ પૌવાલિક કહી અને દેવેન્દ્રસૂરિના સમુદાયને લઘુ પૌવાલિક. એ પ્રમાણે બંને ખ્યાતિમાં આવ્યા. જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ” ભા. ૨ પૃ. ૭૩૧માં આપેલા “વૃદ્ધ પૌવાલિક તપામગ્ધપદાવલી” આ પદાવલીમાં વિજયચંદ્રને પદ્ધર કહા છે કારણ કે મૂળ પદાવલીમાં ૩૮મા સર્વદેવસૂરિ છે. પછી આ પદાવલીમાં ૩૯મા ધનેશ્વરસૂરિ, ૪૦મા સુવનચંદ્રસૂરિ, ૪૧મા દેવભદ્રસૂરિ અને ૪૨મા જનચંદ્રસૂરિ છે. આ વિજયચંદ્રે એટલા ઉપાશ્રયમાં એકો સાથે ધણાં ગોમાસા ગાળ્યાં અને કાક આચારમાં ચોડા ધણાં યિધિલ માગ” દાખલ કર્યાં “જુઓ જૈન સાહિત્યનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ” પૃ. ૪૦૦, પાના ૫૭૭.

૪૪. પ્રસ્તુત નાટકની શરૂઆતમાં જ આ વિશેનો ઉલ્લેખ છે—

સૂતપાત્ર:—ધીપાદમાનાસમાનલક્ષ્મીપતિશ્ચુલ્લસ:સ્વલકૌલુમાયમાનનિષ્પમાનગુણગણ્યકર્ષો ધીજનશાસનધમમ્યુપતિવિહિતાસપ્તત્રય-લોત્કર્ષો શ્રોદામદાનવૈમવોદ્રવિજ્ઞુકીર્તિકેતકીપ્રભળપરિમલોષ્ણસવાહિતાશેવદિવન્તરાલો કિં વૈત્તિ ધીમયશોચોર-ધીભજયપાલો!

યો મારુતી વિષ્વકિલોજ્જ્વલપુષ્પદન્તો, ધીપાર્શ્વચન્દ્રકલ્પુષ્પદન્તો ।

રાજમિયો સતતસર્વજનીનચિત્તો, કસ્તો ન વૈત્તિ મુવનાસ્તુતદ્વતિતો ॥

આ ચણોવીર, લાંડાગારિક પાસૂનો પુત્ર હતો, જેણે સં. ૧૨૪૨માં મંદિરનો ઉદ્ધાર કર્યાની હકીકત બલોરના એક શિલાલેખમાં અંકાયેલી છે.^{૩૫} આ ઉપરથી આ કૃતિ લગભગ તેરમા સૈકામાં રચાઈ એમ નિર્ણય થાય છે.

આ રામભદ્રસૂરિના શિષ્યો પૈકી પં. મહીચંદ્રનું નામ સં. ૧૩૮૧ માં “ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર” ની પુસ્તિકા લખનારા તરીકે મળી આવે છે.^{૩૬}

આ સિવાય આ કથાકાર સંબંધે વિશેષ માહિતી મળી શકતી નથી.

કથા પંદરમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં D A P સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંથી D અને A સંજ્ઞાવાળી બે પ્રતિઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાધ્યયના લંડારમાંથી મળી હતી, પણ તેના ઉપર નંબર નહોતા. D પ્રતિ ૩ પત્રોની છે અને સં. ૧૬૧૨ માં લખાઈ છે. તેનું માપ ૧૦ x ૪૧ છે. તેની લિપિ સારી છે. કેટલાક પાકો શુદ્ધ નથી. આ પ્રતિ ઉપરથી નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

A પ્રતિ બે પત્રોની છે અને લગભગ પંદરમા સૈકામાં લખાઈ હોય એમ લાગે છે. તેનું માપ ૧૦૧ x ૪૧ છે. આ પ્રતિ પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે અને લિપિ સારી છે.

P સંજ્ઞાવાળી તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના લંડારમાંના હા. નં. ૬૩૦ અને પોથી નં. ૭૪ ની છે. તેનાં પત્રાંક: ૧૧૪ થી ૧૨૧ એટલે ૮ પત્રો છે. તેમાંથી ૧૧૫ સું પત્ર ગૂમ થયેલું છે. કેટલીક અશુદ્ધિઓ હોવા છતાં લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૪ x ૨ છે. સં. ૧૩૪૪ લગભગમાં (આમાં ૪૪ નો અંક સ્પષ્ટ નથી) લખાયેલી હોવાની તેની અંતે પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૪૨ ઉપર આપી છે.

૧૪. શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિ:

આ કથાના કર્તાએ જ કથાની અંતે પોતાનો પરિચય આ રીતે આપ્યો છે:—

‘શ્રીરત્નસિંહસૂરોણામન્તેવાસી કથામિમામ્ ।

ચક્રે વિનયચન્દ્રાણ્યઃ, સંક્ષિપ્તરુચિહેતવે ॥૮૮॥

આ નોંધ ઉપરથી શ્રીરત્નસિંહસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિએ આ કથા સંક્ષેપમાં રચ્યાની માહિતી સાંપડે છે.

આ આચાર્યે “પર્યુષણ કલ્પ” ઉપર સં. ૧૩૨૫માં નિરુક્ત લખ્યું છે અને આ કથાની ઉપર્યુક્ત P સંજ્ઞક મળેલી તાડપત્રીય પોથી સં. ૧૩૪૪ માં લખાયાની પુષ્પિકા છે તે ઉપરથી પણ આ કથાકાર ચૌદમી શતાબ્દમાં થયાનું પૂરવાર થાય છે.

આ સૂરિની બીજી રચનાઓ પૈકી “દીપાલિકાકલ્પ” અને જૂની ગૂજરાતીમાં રચેલી “નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા” તેમજ “આનંદસંધિ” વગેરે કૃતિઓ ગણે છે. વળી “ઉપદેશકથાનકછંપય” ના કર્તા તરીકે તેની અંતે “રત્નસિંહસૂરિસસીસ” એટલે જ માત્ર ઉલ્લેખ હોવાથી સંભવતઃ આ કૃતિ પણ આ વિનયચંદ્રસૂરિની હોય.

આ શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિ, લોકમાં ખૂબ પ્રતિષ્ઠા પામ્યા હતા. તેઓ ‘સૈદ્ધાંતિક’ પદવીના ધારક હતા. અને તેમની મૂર્તિ પાટણમાં વાસુપૂજ્યની ખડકીમાં આવેલા શ્રીવાસુપૂજ્ય મંદિરમાં મૂકેલી છે. એ ઉપરથી પણ તેમની લોક-માનીતતાનો પુરાવો મળે છે. શ્રીશુભચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૩૭૩માં તેમની મૂર્તિ કરાવીને પ્રતિષ્ઠિત કર્યાનો તેના ઉપર લેખ છે.^{૩૭}

૩૫. “પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ” ભા. ૨ નો લેખાંક: ૩૫૨. પ્રકાશક: આત્માનંદ જૈન સભા—ભાવનગર.

૩૬. “જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ” ભા. ૧, પૃષ્ઠ ૧૫૦. પ્રકાશક: સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા.

૩૭. “પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ” ભા. ૨, લેખાંક: ૫૨૮.

આ સિવાય તેમના જીવન વિષે બીજી માહિતી મળી શકી નથી.

તેમના ગુરુ શ્રીરત્નસિંહસૂરિ મહાપ્રભાવિક આચાર્ય હતા; એમ તેમના વિષે પટ્ટાવલીઓમાં નોંધાયેલી કેટલીક હકીકત પરથી જણાય છે.^{૩૮}

કથા સોળમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં C H P સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંથી C સંજ્ઞક પ્રતિ ખંભાતના શાંતિનાથ ભંડારના દા. નં. ૧૧૨ ની છે. તેનાં પત્રાંક: ૧૫૮ થી ૧૬૬ એટલે ૯ પત્રો છે. તેની અંતે આપેલી પ્રશસ્તિ ઉપરથી તે સં. ૧૩૬૫ માં લખાઈ છે અને સં. ૧૩૭૮ માં તેની વાચના થઈ હતી; એમ માલમ પડે છે. આ પ્રતિની લિપિ અને પાઠો શુદ્ધ નથી. આ આદર્શ ઉપરથી મેં નકલ કરી લીધી હતી.

બીજી H સંજ્ઞક પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના દા. નં. ૪૬ પૌથી નં. ૮૭૭ ની ૪ પત્રોની મળી હતી. અને ત્રીજી P સંજ્ઞક પ્રતિ તેજ ભંડારના દા. નં. ૧૮ પૌથી નં. ૨૮૬ ની પત્રાંક: ૮૧ થી ૮૬ એટલે ૬ પત્રોની મળી હતી. આ બંને પ્રતિઓના પાઠો એકંદરે શુદ્ધ છે અને તેનાં પાઠાંતરો મેં ને ધ્યાં છે.

૧૫. શ્રીમહેશ્વરસૂરિ:

આ કથાની અંતિમ નોંધમાં કથાના કર્તા અને તેમના ગચ્છ વિષે નીચે મુજબની હકીકત મળી આવે છે.

इति पक्षोवालगच्छे महेश्वरस्वरिभिरिचरिता कालिकाचार्यकथासमाप्ता ॥

આ કથાના કર્તા પક્ષોવાલગચ્છના^{૩૯} શ્રીમહેશ્વરસૂરિ છે. આ કથાની પ્રતિ સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી છે તેથી તે પહેલાં આ સૂરિ થયા છે એમાં શક નથી પરંતુ એમના જીવન અને વિદ્યામાનતાના કાળ વિષે કશી હકીકત ક્યાંઈથી મળતી નથી. પક્ષોવાલગચ્છની પટ્ટાવલીમાં ૪૮ મી પાઠે થયેલા શ્રીમહેશ્વરસૂરિનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૭૪ માં થયાની નોંધ મળે છે,^{૪૦} તે આ સૂરિ હોવાનો વિશેષ સંભવ છે.

કથા સત્તરમી:

આ કથા “સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા” થી પ્રકાશિત થયેલા “પ્રભાવકચરિત” નામના ગ્રંથમાંથી લીધી છે.

૧૬. શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિ:

શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ “પ્રભાવકચરિત” નામનો ૨૨ જૈન પ્રભાવક આચાર્યોની ઇતિહાસ-કથાને વર્ણવતો તેમજ પ્રસંગવશ કેટલીક ભારતીય ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું સૂચન આલેખતો ગ્રંથ સં. ૧૩૩૪ માં રચ્યો છે. આ ગ્રંથની અંતે તેમણે ૨૪ શ્લોકોમાં પોતાની પરંપરાના પૂર્વાચાર્યોની હકીકત નોંધતી પ્રશસ્તિ પણ આપી છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૫૬ ઉપર આપેલી છે.

ભાવનગરની આત્માનંદ જૈન સલા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા તેના અનુવાદની પ્રસ્તાવનામાં ઇતિહાસવિદ્ પં. કથ્યાદુવિનયજી મહાદાજે આ ગ્રંથકાર સંગ્રહ જે હકીકત નોંધી છે, તેમાંનો ગ્રંથકાર પૂરતો ભાગ આહી ઉદ્ધૃત કર્યો છે.^{૪૧}

“શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ આપેલી વિસ્તૃત પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે કે, તેઓ ગ્રંથકૃણમાંથી પ્રગટેલ રાજગચ્છના આચાર્ય શ્રીચંદ્રપ્રભાસૂરિના શિષ્ય હતા. પ્રભાચંદ્રના કહેવા પ્રમાણે પ્રદ્યુમ્નસૂરિની પાસે ત્રિભુવનગિરિના સ્વામી કદંબ રાજાએ દીક્ષા લીધી અને તે ધનેશ્વરસૂરિ નામના આચાર્ય ગચ્છપતિ તરીકે

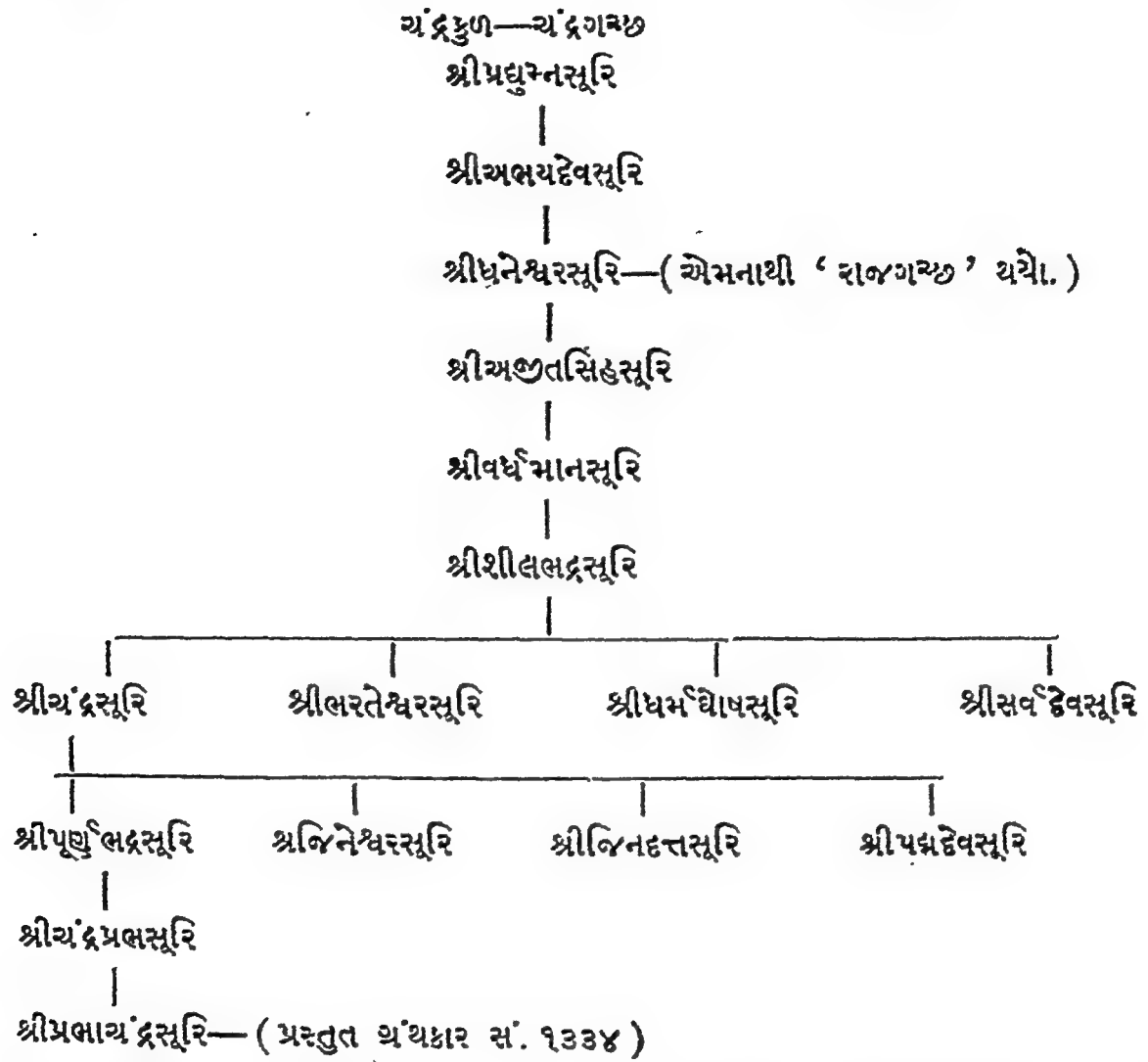
૩૮ “જૈન મૂર્તિર કવિઓ” ભા. ૨ પૃષ્ઠ ૭૩૮ થી ૭૪૦ અને એજ પ્રસ્તાવના ભાગ ત્રીજો, ખંડ નીચે પૃષ્ઠ ૨૨૬૩.

૩૯. પક્ષોવાલ જાતિ ‘પક્ષો’ એટલે ભેષપુર રાજ્યમાં આવેલા ‘પાલી’ ગામમાંથી ઉત્પન્ન થઈ જાય એમ લાગે છે. પક્ષોવાલગચ્છની ઉત્પત્તિ પક્ષોવાલો: તેના વિશેષ અનુવાચીઓ દના તેથી થઈ કે બીજી રીતે અને તે ક્યાં થઈ એ સોધનીવ છે. જુઓ “જૈન મૂર્તિર કવિઓ” ભા. ૩, ખંડ ૨ પૃષ્ઠ ૨૨૪૬.

૪૦. “જૈન મૂર્તિર કવિઓ” ભાગ ૩ ખંડ ૨ પૃષ્ઠ ૨૨૪૫.

પ્રસિદ્ધ થયા ત્યારથી ચંદ્રગચ્છ એ રાજગચ્છના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.

“પ્રભાચંદ્રે પ્રશસ્તિમાં પોતાની એક ગુર્વાવલી આપેલી છે, જેમાં પ્રદ્યુમ્નસૂરિથી માંડીને પોતા સુધી ૧૦ આચાર્યોનો પરિચય કરાવ્યો છે. આપેલ પરિચય પ્રમાણે એમની વંશાવલી નીચે પ્રમાણે બને છે—

“આ પ્રદ્વાવલી પ્રમાણે પ્રસ્તુત ગ્રંથકાર આચાર્ય પ્રભાચંદ્ર ચંદ્રગચ્છ અથવા ચંદ્રકુળના રાજગચ્છની પરંપરાના આચાર્ય હતા. પ્રસિદ્ધ ‘વાદમહાણુવ’”^{૪૧} ના ગ્રંથકાર આચાર્ય અભયદેવસૂરિ, એમના આઠમા પદ્મગુરુ થતા હતા.

“ગ્રંથકારે પ્રત્યેક પ્રબંધની સમાપ્તિમાં ચંદ્રપ્રભસૂરિનો ગુરુ તરીકે, પ્રદ્યુમ્નસૂરિનો ગ્રંથશોધક તરીકે અને પોતાને ગ્રંથકાર તરીકે નામોલ્લેખ કર્યો છે અને સાથે જ પોતાને ‘રામ અને લક્ષ્મી’ ના પુત્ર બતાવીને પોતાનાં માતા-પિતાનાં નામો પણ સૂચવી દીધાં છે.

“આચાર્ય પ્રભાચંદ્ર પોતે ચંદ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા છતાં એમને પ્રદ્યુમ્નસૂરિ ઉપર અનન્યતુલ્ય શ્રદ્ધા હતી, એના પરિણામે એમણે પ્રથમ, તૃતીય, પંચમાદિ દરેક એકાંતરિત પ્રબંધના અંતમાં પ્રદ્યુમ્નસૂરિની પ્રશંસામાં એક એક ખાસ પદ લખ્યું છે અને તેમાં ક્યાંઈ તીર્થોદ્ધે, ક્યાંઈ કલ્પવૃક્ષોદ્ધે, ક્યાંઈ લોકિક દેવોદ્ધે, ક્યાંઈ વાણીસુધારક તરીકે, ક્યાંઈ કાવ્યવિષયક અર્થદાતા તરીકે પ્રદ્યુમ્નસૂરિનો સ્તુતિ કરી છે, અને એક ઠેકાણે તો પોતાનો તેમના શિષ્ય તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આથી સમજાય છે કે, પ્રદ્યુમ્ન-

૪૧. આ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા જાણવા માટે જુઓ: “જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.” પૃ. ૧૬૩ થી.

સૂરિએ પ્રસ્તુત અંથનું સંશોધન માત્ર જ નહિ કશું હોય, પણ પ્રભાચંદ્રને સાહિત્યનો અભ્યાસ કરાવીને કવિ બનાવનાર પણ પ્રદુર્ભસૂરિ જ હોય તેમ લાગે છે અને એ જ સળગથી પ્રભાચંદ્રે પોતાને તેમના શિષ્ય તરીકે ઉલ્લેખ્યા હશે.

“અંથકારે પોતાનો પ્રસ્તુત અંથમાં જે પરિચય આપ્યો છે તેનો સાર ઉપર પ્રમાણે છે; એથી વધારે આપણે એમના સંબંધમાં બાંધતા નથી, અને “પ્રભાવકચરિત્ર” ઉપરાંત બીજો પણ કેાઇ અંથ પ્રસ્તુત અંથકારે બનાવ્યો હશે કે કેમ તે કહી શકાય તેમ નથી; કેમકે પ્રસ્તુત અંથ અને એમાં આપેલ પરિચય સિવાય પ્રભાચંદ્રના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત અમારા જોવા કે બાંધવામાં આવી નથી, પણ પ્રસ્તુત અંથની હોખનશીલી અને કેટલાક શબ્દપ્રયોગો ઉપરથી જણાય છે કે, “પ્રભાવકચરિત્ર” એ પ્રભાચંદ્રસૂરિની જીવાન અવસ્થાની કૃતિ છે અને આ કૃતિ એમને યોગ્ય અંથકાર અને કવિ તરીકે પૂરવાર કરી આપે છે, તેથી આપણે એમની બીજી કૃતિઓની આશા તો અવશ્ય રાખીએ જ. જો આ અંથકારે લાંબી ઉંમર ભોગવી હશે તો એ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક અંથો બનાવ્યા જ હશે, પણ એમનો બીજો કોઈપણ અંથ હિન્દી-મોચર ન થવાથી એ વિષયમાં કંઈપણ નિશ્ચિત કહી શકાય તેમ નથી.

“પ્રસ્તુત અંથ રચાઇને વિક્રમ સવત ૧૩૩૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૭ શુક્રવાર અને પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં સંપૂર્ણ થયો હતો; એમ અંથના અંતમાં કતાએ જ જણાવ્યું છે એટલે એ વિષયમાં ભિલાષોહ કરવાની જરૂર નથી.”

કથા અદારમી:

આ કથાના સંપાદનમાં એ PLS સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. P સંજ્ઞક તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણના વાહીપાર્શ્વનાથ ભંડારના દા. નં. ૧૩૩ અને પોથી નં. ૧૬૪ નો છે. આ પોથીમાં કાલિકા-ચાર્યની બે કથાઓ સાથે આપેલી છે. એક કથા નામેળ ધરાવાલં પદ્યો શરૂ થતી મલધારી શ્રીહિમચંદ્ર-સૂરિની છે અને બીજી પ્રસ્તુત ધીરવાલ્ક્યાનુમનમ્ પદ્યો શરૂ થતી કથા છે. પ્રથમની કથાનાં પત્રાંક: ૧૦૮ થી ૧૧૮ એટલે ૬ પત્રો છે જ્યારે બીજી કથા પત્રાંક: ૧ થી ૫ પત્રોની છે. પ્રતિનું માપ ૧૪ x ૨૧ છે. બીજી પોથીનાં પત્રો આસપાસથી ખૂબ તૂટેલાં છે. અંતિમ પત્રમાં કાલિકાચાર્યની સ્તુતિરૂપે ૬ પદ્યો આપેલાં છે.^{૪૨} આ પદ્યો ખૂબ અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. તેના અક્ષરો સાફ અને હાથથી ખૂબ લુંસાઇ ગયા છે, તેથી બરાબર વંચાના નથી. આ પ્રતિ ઉપરથી એ નકલ કરી લીધી હતી.

૪૨. સાધ્વીમસાધવ્યાર્જી(ગુજ)જે, યથ કાલવશોવદ: ।

નિદ્રાપ: સ મવસ્ત્વામી, કુરે (કુરો) વૃપતિપાતન: ॥૧॥

રાજા(ક): શાન્તપદ્મ—

યુદ્ધપર્વણિ ય: પ્રેતપતિ મોજયિતા ચિરમ્ ।

નિઃશઙ્ક: શકશક્તેન, સૈવ-ઉજ્જવ(ચિ)નીપતિ: ॥૨॥

કસ્તવં વા કસ્ય સંવન્ધી, કિમિદ્વાગમકારણમ્ ।

કેનશે (વા) પ્રેષિત: કિં વા, કાર્યં કાર્યમુદીરય ॥ ૩ ॥

અમાલવેશં મુવનં વિષાતું, યસ્યાવતારં વિદધે વિષાતા ।

તસ્યારિમૂપાલકુલાન્તઘસ્ય, જાનીહિ દૂતં કિલ્ કાલસેનમ્ ॥ ૪ ॥

કૃપાકૃપામેન તેન સા(સ:), નિસ્તુળ: (ઘપ:) કરૈર્ગતસ્તપસ્વિન(ના)મ્ ।

તમિતાન્તરણકર્મકથતરં, કિં મુષા ધ્રુવસિ રે મદમત: ॥ ૫ ॥

યસ્તીમતીમતપણાડશિનોડપિ, યો વૈરિવારધિનિવારણક્ષમ: ।

વૈરિસિદ્ધતનયસ્તમપ્યરિત્વં, વૃપાપસદમાવજીગળ: ॥ ૬ ॥

અલ્પચમૂચકતરણરક્તલુપ્તોદતે રેણુમિરીક્ષ્ય સેના ।

સ્વસીઘ્રવદ્યાવદવન્તિદેશં, દુર્ગં ન સાવન્મનસિ પ્રતીત: ॥ ૭ ॥

બીજી L સંસ્કૃત પ્રતિ લીંગડીના આશુદંભ કથાણુ પુસ્તક લંડારની પત્રાંક: ૬૨ થી ૬૬ એટલે પાંચ પત્રોની છે. આ પ્રતિ ધૂળ અશુદ્ધ હતી તેની અંતે નીચે મુજબ પુષ્પિકા આપેલી છે—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ नूतनपुरमध्ये श्रीआदिनायप्रसादात् सं. १७९८ ना वर्षे ॥

આ નોંધ ઉપરથી આ પ્રતિ સં. ૧૭૯૮માં લખાયાનું બાણુવા મળે છે.

ત્રીજી S સંસ્કૃત પ્રતિ આગચોદ્ધારક આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરેલા “કલ્પસૂત્ર” અને તેની અંતે બે કાલકાચાર્ય કથાઓ પણ પ્રગટ કરેલી છે, જેમાંની એક આ કથા છે અને બીજી શ્રીજિનદેવસૂરિ રચિત કથા (જેનો પરિચય યોગણીસમી કથામાં આગળ આપવામાં આવશે) છે. તે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ-સૂરતની સંસ્થા તરફથી સચિત્ર પ્રકાશિત થયેલ છે. L અને S સંસ્કૃત બંને પ્રતિઓમાંથી પાઠાંતરો નોંધ્યા છે. શ્રીસાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરેલી આ કથામાં કેટલાક સંદિગ્ધ પાઠો તેમણે કૌંસમાં આપી સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે પરંતુ પાટણથી મળેલી P સંસ્કૃત પ્રતિ સાથે મેળવતાં એ કાલ્પનિક પાઠો સુધારવાની જરૂર રહેતી નથી.

આ કથાના કર્તાનું નામ કોઈ પ્રતિમાંથી ઉપલબ્ધ થતું નથી. આ કથાની પ્રતિઓ ઘણી મળતી હોવાથી આ કથા ધૂળ પ્રચારમાં આવી હોય એમ લાગે છે. તેના ઉપર મળી આવતો બાલાવબોધ પણ આ હકીકતનું સમર્થન કરે છે.

કથા અદ્ધારમીના બાલાવબોધની પ્રતિ:

આ પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના લંડારમાંની છે. તેનાં ૧૬ પત્રો છે. તેનું માપ ૧૨x૪૪ છે. પ્રતિમાં ભિષેઈના ડાઘ લાગ્યા છે છતાં તેની સ્થિતિ સારી છે.

૧૭. ૫. શ્રીહીરરત્ન:

આ કથાની અંતે ‘પં. હોરરત્ન’ એ પ્રકારે નામ નોંધ્યું છે. આ હીરરત્ન તપાગચની રત્નશાખાના હતા. તેમનો પરિચય આપણને પટ્ટાવલીઓમાંથી નીચે પ્રમાણે મળી આવે છે.

“સીથા ગામના યોસવાલ પિતા જસવીર, માતા ખીમાદે, પુત્રનામ હીરકુમાર. તેમનો જન્મ ૧૬૨૦માં થયે હતો. તેમણે સં. ૧૬૩૩માં અમદાવાદમાં દીક્ષા લીધી. વાચકપદ સં. ૧૬૫૭ મળ્યું અને આચાર્ય-પદ શ્રીપુર (અમદાવાદ)માં શ્રેષ્ઠી પાસવીર અને તેમની બાર્યા કાઠિમદે શ્રાવિકાએ કરેલા ઉત્સવપૂર્વક સં. ૧૬૬૧ માં આપવામાં આવ્યું. ગુરુ (રત્નવિજયજી)ના સ્વર્ગવાસ પછી અમદાવાદમાં બુદ્ધો જિતારો સ્થાપ્યો. પાલડીમાં વાછઠા શાહની વારમાં, કાસંદ્રા, સૂર્યપુર, ઝીંજુવાડા, હલવડ, સીથા, ખંભાલિયા, દસાડા, અમરાવતી વગેરેમાં ચોતાના ઉપાશ્રયો કરાવ્યા. ખેડામાં પોષાળક્ષેત્ર બનાવ્યું. તેમનો સં. ૧૭૧૫ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૪-૧૫ સોમવારે સ્વર્ગવાસ થયો. તેમની સ્થાપના શ્રીપુર-અમદાવાદની આસખાન—અસારવાની વાડીમાં છે.” ૪૩

રે રે ! याहि स्वरितमपसर क्षमापतीनां न दूतो,

वच्यो वन्ध्योऽस्तु कोपो मम सममसमास्त्यत्वभिन्वामिदानीम् (!)

निर्वासोऽहं प्रसन्ना भवतु च वसुधा देवता कालकाऽसि,

छिन्नस्वामालिकેરી(ર) ફલસમ.....તચ્છીર્યપૂજ્યાબુનૈવ (?) ॥ ૮ ॥

રે રે ! સંપ્રામશ્ચારાઃ શૃણુત મુજમૃતો મીષણેભ્યોઽપિ મીમે—

બ્રમજ્ઞૈરેવ...સપ્તયુતિવિશદયશોવાવદ્ધકઃ સ્વભર્તુઃ(?) ।

રૂતઃ કિં માપ્યતેઽસૌ મુવનતલમિદં કમ્પયત્ત સૈન્યક (કુ)ન્તૈઃ,

સાદોપં સૂરિરાગાદહિતમ્ગહરો કાલકઃ કાલકાન્તઃ ॥ ૯ ॥

P સંસ્કૃત તાલપત્રીય પ્રતિની અંતે બે પત્રમાં આ પદો નોંધેલાં છે, તે અહીં મૂક્યાં છે.

૪૩ “જૈન ગ્રન્થ” કવિઓ” ભા. ૩, ખંડ ૨, પૃષ્ઠ ૨૨૯૦

અંતિમ નોંધ ઉપરથી પં. હીરરત્ન આ બાલાવબોધના કર્તા હતા કે માત્ર લિપિ કર્તા હતા, તેને બોધ થતો નથી.

બાલાવબોધની બાપા ભેતાં તે સોળમા સૈકાના પૂર્વાર્ધની લાગે છે. વત્કાલીન ગૂજરાતી લાપાના સુંદર ગદ્યના નમૂના તરીકે ઓળખાતી થકાય. આથી આ બાલાવબોધ આપવાની લાલચ હું રોકી શક્યો નથી. આ કૃતિમાં મૂળ કરતાં અનુવાદમાં ભાવાર્થને આશ્રય લીધો છે અને રચનામાં જાને તેટલી સ્વતંત્રતા લઈને અખંડ કથા જેવો રસ વહેતો રાખ્યો છે.

આ હકીકત પં. હીરરત્ન આ બાલાવબોધના કર્તા નહિ પણ માત્ર લિપિકર્તા હોય એમ સંભવે. કથા ઓગણીશમી:

આ કથા આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કરેલી પૂર્વોક્ત અદ્ધારમી કથાની ૬ સંસ્કૃત પ્રતિની સાથે જ ડૉ. લા. પુ. ફ. સુરત તરફથી પ્રકાશિત થયેલી છે. તેમાંથી નકલ કરીને અહીં આપવામાં આવી છે.

૧૮. શ્રીજિનદેવસૂરિ :

આ કથાના કર્તા શ્રીજિનદેવસૂરિ છે. આ કથાની અંતે તેઓ પોતાનો પરિચય આ રીતે આપે છે—

ઔમિનમ્રમસૂરીયૈ, સ્વાક્ષર્યંકુલાલિતઃ ।

જગદ્યૈતાં કથાં ઔમજિનદેવમુનીશ્વરઃ ॥

આ નોંધ ઉપરથી તેઓ દિલ્હીના પાતશાહ મહમ્મદ તુઘલક (રાજત્વકાળ સં. ૧૩૮૧ થી ૧૪૦૭)ના પ્રતિબોધક મહાપ્રભાવશાળી શ્રીજિનપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા. એટલું જ નહિ સ્વાક્ષર્યંકુલાલિતઃના વિશેષણથી જણાય છે કે, તેમના પ્રિય શિષ્યોમાંના એક અને મુખ્ય પદ્ધર હતા.

"શાહ મહમ્મદ તુઘલકે વિ. સં. ૧૩૮૫માં શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું સ્વાગત—સન્માન કર્યું" ત્યારે બીજા હાથી પર તેમને બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા હતા. શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ દિલ્હીથી મહારાષ્ટ્ર મંડલ તરફ પ્રયાણ કર્યું" ત્યારે પાતશાહની વિનિતિથી પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે ચોદ સાધુઓ સાથે શ્રીજિનદેવસૂરિને દિલ્હી મંડલમાં પાતશાહ પાસે મૂકી ગયા હતા. સં. ૧૩૮૬માં પાતશાહના આમંત્રણથી શ્રીજિનપ્રભસૂરિ દેવગિરિથી ફરી દિલ્હી તરફ આવતા હતા ત્યારે માર્ગમાં અક્ષાવપુર દુર્ગમાં તેમના સાચિકેાને અસહિષ્ણુ રહેઝછોદારા સત્તામણી થઈ, ત્યારે સમાચાર મળતાં સુલતાનને વિસ્મય કરી, તે ઉપદ્રવ દૂર કરાવનાર પણ શ્રીજિનદેવસૂરિ હતા. આ હકીકતો ઉપરથી મહમ્મદ તુઘલક દિલ્હીશ્વરના શાહી હરબારમાં શ્રીજિનદેવસૂરિનું પણ ઘોરું ગોરવબર્યું" સ્થાન હતું. ૧૧૪

કથા વીશમી :

આ કથાની એક માત્ર પ્રતિ શ્રીઆરાભાઈ નવાબના સંશ્લક્ષમાંથી મળી હતી. તેનાં પત્રાંક: ૧૦૫ થી ૧૧૪ એટલે ૧૧ પત્રો છે. એની લિપિ સુંદર અને શુદ્ધ છે. આમાં પાંચ સુંદર ચિત્રો છે. આ પ્રતિ લગભગ પંદરમી શતાબ્દમાં લખાયેલી જણાય છે. આ આદર્શ ઉપરથી નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

૧૯. શ્રીમાધુક્યસૂરિ :

આ પ્રતિની અંતિમ પૂર્ણાહુતિમાં આ રીતે જણાવેલું છે—

इति माणिक्यसूरिविरचिता कालिकाचार्यकथा—

૪૪. શ્રીજિનપ્રભસૂરિના જીવનચરિત્ર વિષયમાં વિસ્તારથી જણવા માટે જુઓ: પં. મીતાલચંદ બ્રજવાન ગાંધીકૃત "જિનપ્રભસૂરિ અને સુલતાન મહમ્મદ" નામનું પુસ્તક તેમજ "મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ—જૈન રતોત સંગ્રહ" ભા. ૨ની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૪૪ થી ૫૨.

૪૫. "જિનપ્રભસૂરિ અને સુલતાન મહમ્મદ" પૃષ્ઠ ૧૫૪-૧૫૫. પ્રકાશક: શ્રીજિનદરિદ્રાપરસૂરિ જ્ઞાનમંડાર, બોલાવટ (મારવાડ).

चित्र ११

Fig 11

चित्र १२

Fig 12

चित्र १३

Fig. 13

चित्र १४

Fig. 14

चित्र १५

Fig 15

૧૫૭૬ માં આ પ્રતિ લખાયાની નોંધ તેની અંતે છે, જે આ સંગ્રહના ૫૪ ૧૬૧ ૫૨ આપેલી પુષ્પિકામાં છે. આ પ્રતિ કર્તાએ સં. ૧૫૬૬ માં આ કથાની રચના કરી તે પછી દશ વર્ષે જ લખાઈ છે.

૨૦. શ્રીદેવકલ્પલોચ ઉપાધ્યાય:

આ કથાની અંતે કર્તાએ પોતાનો પરિચય અને કથાનો રચના સંવત્ આ રીતે નોંધ્યો છે—

શ્રીમદ્દેવકલ્પલોચાઃ કર્મસાગરપાઠકાઃ ।

તત્ત્વિષ્ણો દેષકલ્પલોચકાર્ષીય્ હર્ષાત્ કથામિમામ્ ॥૧૦૩॥

શ્રીવિદ્યમનુષાત્ ષટ્ષટ્પદ્મકમિતિ (૧૫૩૬) વત્સરે ।

જ્ઞાતા કથેયં મુનિમિર્વાચિતા ષન્દિતા ચિરમ્ ॥૧૦૪॥

આ નોંધ ઉપરથી જણાય છે કે, ઉદેશગમ્જના કર્મસાગર પાઠકના શિષ્ય શ્રી દેવકલ્પલોચ મુનિએ આ કથા સં. ૧૫૬૬ માં રચી. સં. ૧૫૨૮ માં લોધપુરમાં મંત્રી જયતાગરે કરાવેલા ૫૬ મહોત્સવમાં શ્રીદેવગુપ્તસૂરિએ પાંચ મુનિઓને ઉપાધ્યાય પદે રથાપ્યા, તેમાં આ દેવકલ્પલોચ પણ હતા. ૫૪ તેમના શિષ્યો પૈકી શ્રીદેવકલ્પલોચ સં. ૧૫૬૬ માં “ઋષિદત્તા ચોપાઈ”ની રચના કરી હતી.

આ હકીકત સિવાય આ કર્તા વિશે બીજી માહિતી મળી શકતી નથી.

કથા બાવીશમી :

આ કથા શ્રીકૃતિસાગરજીએ “જ્ઞેન સત્યપ્રકાશ ” નામના માસિકના વર્ષ ૭માના અંક ૪માં સંપાદિત કરી છે. પરંતુ આ કથામાં તેના કર્તા કે રચના સંવત્નો ઉલ્લેખ નથી. તેમજ તે કથારે લખાઈ એની પણ માહિતી મળી શકતી નથી.

આ કથાના કર્તાએ કથાના અંતિમ શ્લોકનું છેલ્લું પાઠ આ મુજબ આપ્યું છે—

શ્રીમન્તો વિષ્ણુષ્વજ્ઞે તિલકતાં લઘ્વા શિર્ષં યાન્તિ તે ॥

આમાં કર્તાએ પોતાનું નામ ગોપબંધુ હોય તો તે નામ ‘વિષ્ણુધતિલક’ હોઈ શકે. પરંતુ આ નામના કોઈ મુનિ વિશે કશું જાણવામાં આવતું નથી.

કથા તેવીશમી :

આ કથા મુંબઈના શ્રીજિનદત્તસૂરિ પ્રાચીન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રકાશિત થયેલા “સૂટીક-કલ્પસૂત્ર”ની અંતે પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે: તેમાંથી નકલ કરીને અહીં આપવામાં આવી છે.

૨૧. શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય

આ કથાની અંતે કર્તાએ પોતાનો પરિચય અને કથાનો રચના સમય આ રીતે નિર્દેશ્યો છે—

શ્રીમદ્વિક્રમસંવતિ, રત્નવંશીકારસંસ્કૃતકે સદસિ (૧૬૬૬) ।

શ્રીવીરમપુરનગરે, રાઠલનૃપતેજસી રાજ્યે ॥ ૩૫ ॥

શ્રીમૃદ્ધત્સુલરતરગચ્છે, યુગપ્રધાનસૂરયઃ ।

જિતચન્દ્રા જિતસિંહામ્, વિજયન્તે ગણાધિપાઃ ॥ ૩૬ ॥

તત્ત્વિષ્ણ્યઃ સકલચન્દ્રઃ, શિષ્યઃ સમયસુંદરઃ ।

કયાં કાલકસૂરીનાં, ધમેઃ બાલાયવોધિકામ્ ॥ ૩૭ ॥

અર્થાત—રાઠલ તેજસીના રાજ્યમાં વીરમપુર નગરમાં સં. ૧૬૬૬માં જુહત્પરતરગચ્છીય યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ અને તેમના શિષ્ય શ્રીજિનસિંહસૂરિ યથા તેમના શિષ્ય સકલચંદ્ર, તેમના શિષ્ય સમયસુંદરે આ બાલજનને બોધ આપનારી કાલકસૂરિની કથા રચી.

કવિવર સમયસુંદર સાચોરનિવાસી પોરવાડ જાતીય શેઠ રૂપસિંહ અને તેમની બાર્યા લીલાદેના પુત્ર હતા. તેઓ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હતા. તેમને સંવત્ ૧૬૪૬માં વાચનાત્યાર્થ-ઉપાધ્યાય પદ લાભારમાં

આપવામાં આવ્યું હતું, અને તેમનો પ્રથમનો ગ્રંથ “ભાવશતક” નામે સં. ૧૬૪૧માં રચેલો મળી આવે છે. તેથી તે વખતે તેમની ઉંમર ૨૧ વર્ષની ગણીએ તો તેમનો જન્મ સં. ૧૬૨૦માં મૂકી શકાય કે જે સમયે તેમના દીક્ષાગુરુ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના દીક્ષાગુરુ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિને સૂરિપદ (૧૭ વર્ષની વયે સં. ૧૬૧૨માં) મળ્યાને આઠ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. તેમનો છેલ્લો ગ્રંથ સં. ૧૬૯૭ લગભગનો મળી આવે છે. તેઓ સં. ૧૭૦૨ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ના દિવસે અમદાવાદમાં આરાધનાપૂર્વક અનશન કરીને સ્વર્ગે પધાર્યા.

તેમના જીવનકાળમાં તેમણે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તત્કાલીન ગુજરાતી ભાષામાં જે ગ્રંથ રચ્યા છે તે ઉપરથી જાણી શકાય છે કે તેઓ વ્યાકરણ, તર્ક, સાહિત્ય અને જિનાગમ-સિદ્ધાંતના પ્રબર વિદ્વાન હતા.

તેઓ મહાપ્રભાવશાળી પુરુષ હતા. તેમણે સમ્રાટ અકબર પાદશાહને એક વાક્ય રાજાનો દ્વંદ્વે મૌલ્યમ્ ના “અષ્ટલક્ષી” ગ્રંથદ્વારા આઠ લાખ અર્થ કરી બતાવી ચમત્કૃત કર્યો હતો. જેસલમેરના રાવલ ભીમને પ્રસન્ન કરી મથણા જેઓ સાંઠને મારતા હતા, તે હિંસા તેમના દુરમાનથી બંધ કરાવી. શ્રીતપુરમાં સિંધ-વિહારમાં અખનૂબ મહમ્મદ શેખને પ્રતિબોધ કરી પાંચ નદીના જલચર જીવોની હિંસા બંધ કરાવી અને યાત્રીની રક્ષા કરવાના વિશિષ્ટ કાર્યની રાજ્યમાં ઉદ્દેશ્ય કરાવી. મંડોવરના રાજવીને પ્રસન્ન કરી, મેડતામાં વાળ વગાડવા દ્વારા શાસન પ્રભાવના કરી.

આ સિવાય સાધુઓમાં વ્યાપેલી શિથિલતા માટે સં. ૧૬૬૧ માં ક્રિયા-ઉદ્ધાર કરીને કડક સાધુ-આચારનો આદર્શ ઉપસ્થિત કર્યો.

તેમણે નાના મોટા અનેક ગ્રંથો અને સ્તુતિ-સ્તોત્ર સ્તવનાદિની રચના કરી છે. જેની અહીં નોંધ વિસ્તાર ભયે આપી શકાય એમ નથી.^{૫૫} તેમના સમયની ગુજરાતી ભાષાની તેમની રચનાઓમાં તેમના વિશિષ્ટ કવિત્વની છાપ પડે છે.

તેમનો શિષ્યપરિવાર પણ વિશાળ હતો અને તેમણે પંજાબથી લઈને દિલ્હી-આગરા તેમજ મારવાડ, મેવાડ અને ગુજરાતનાં અનેક ગામો સુધીનો વિહાર લંબાવ્યો હતો.

કથા ચોવીશમી:

આ કથાની એક પત્રની પ્રતિ ખાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના દા. નં. ૨૪૨ અને પોથી નં. ૧૧૪૬૮ ની છે. આ પ્રતિની લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૦x૪ છે.

આ કથા ક્યારે રચાઈ કે લખાઈ અથવા તેના કર્તા કોણ હતા; એ સંબંધે કશું જાણી શકાય એવું સાધન મળી શક્યું નથી.

આ કથા મળી આવેલી સમગ્ર કથાઓમાં નાનામાં નાની ૧૬ શ્લોકની સુંદર કૃતિ છે. શ્રીકલકાચાર્ય વિશેની પાંચે ઘટનાઓ પૈકી પહેલી ઘટનાનું ૧૪ શ્લોકો દ્વારા વર્ણન છે, બ્યારે બીજી ઘટનાઓ એક કે દોઢ શ્લોકમાં સૂચનદ્વારા નિર્દેશી કથાને સમાપ્ત કરી છે. અંતમાં તેર ચોક્કાઓમાં તે તે ઘટનાઓનો નિર્દેશ કરતી ટૂંકી માહિતી આપી છે.

કથા પચીશમી:

આ કથા મલધારી હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલી “પુષ્પમાલા” જેમાંથી બીજા નંબરની કથા પછી લેવામાં આવી છે, તેમાંથી જ કલિકાચાર્ય સંબંધી એક ઘટનાનો ઉલ્લેખ છે, તે આજો સંદર્ભ અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

આ કથાની પ્રતિ અમદાવાદના હેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના દા. નં. ૩૨ અને પોથી નં. ૨૯ ની છે. તેના પત્ર નંબર ૧૧૦ થી ૧૧૧ માંથી આ કથાનક જિતારી લીધું છે.

૫૫. તેમની સાહિત્ય સેવા સંબંધે વિસ્તારથી જાણવા માટે જુઓ: શ્રીમોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈએ લખેલો “કવિવર સમયસુંદર” નામનો નિબંધ “જૈન સાહિત્ય સંશોધક” ખંડ ૨, અંક ૩-૪. તેમજ “યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ” નામનો ગ્રંથનું પૃષ્ઠ ૧૬૮ પ્રકાશક. શંકરદાસ શુભેરાજ નાદટા. દલકતા.

આ કતાનો પરિચય અગાઉ મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ રીપકે “કથા બીજી”માં આપવામાં આવ્યો છે.

કથા છવીશમી:

આ કથા સુરતના દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રગટ થયેલા “ભરતેશ્વરબાહુમલી-વૃત્તિ” નામના ગ્રંથમાંથી લેવામાં આવી છે.

૨૨. શ્રીશુભશીલ ગણિ:

આ ગ્રંથના અંતે આપેલી પ્રશસ્તિ, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૨૦ પર છે, તેમાં શ્રીમુનિશુદ્ધરસૂરિ શિષ્ય શુભશીલે સં. ૧૫૦૯ “ભરતેશ્વરબાહુમલી-વૃત્તિ” ગ્રંથની રચના કરી, જોમ ઉલ્લેખ્યું છે. તેમણે પોતાની શુરુપરંપરા અને શુરુબંધુઓની નોંધ પણ આપી છે.

આ ગ્રંથકતાએ સં. ૧૪૬૨ માં “વિક્રમચરિત્ર”, સં. ૧૫૭૪ માં “યંચશતીપ્રબોધ”,—(અપર નામ “કથાકોષ”), સં. ૧૫૧૮ માં “શત્રુજય દશપવૃત્તિ”, ઉણાદિ નામગણા—(અભિધાન ચિંતા-મણિકોષને અનુસરીને), સં. ૧૫૪૦માં “શાલિવાહનચરિત” તેમજ “પૂમયંઆશિકા”, “પુણ્યદાન કથાનક” વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે.

“સં. ૧૫૭૨ માં શ્રીહેમવિમળસૂરિ સ્તંભતીર્થ જવા માટે ઈંડરથી ચાલતાં કપટવાણિજ્ય (કપડવંજ) આવતાં સંઘે મોટો પ્રવેશોત્સવ કર્યો ત્યારે કોઈ ચાડિયાએ આવા પ્રવેશોત્સવ માટે પાતશાહ મુજફ્ફર પાસે વાત કરી. તેણે પકડવા બંદી મોકલ્યા. શુરુ ચુલેલી આવતાં આ વિધ્નની ખબર પડી ત્યારે રાતોરાત નીકળી સોણત્રા ને ત્યાંથી ખંભાત પહોંચી ગયા. જોખકોએ તેમને બંદિસ્થાનકે રક્ષિત કર્યા. સંઘ પાસેથી ૧૨૦૦૦ની રકમ લીધી. ત્યારપછી ચતાર્થી હર્ષકુળ ગણિ, સંઘહર્ષ ગણિ, કુશલસંયમ ગણિ અને પ્રસ્તુત શ્રીમદ્ધવિ પં. શુભશીલ ગણિ—એ ચારને ચંપકદૂર્જ (અંપાનેર) મોકલ્યા તેમણે સુલતાનને પોતપોતાના કાબોથી પ્રસન્ન થયો અને દ્રવ્ય પાછું વળાવ્યું. સુલતાને સૂરિ પાસે ક્ષમા માગી વંદન કર્યું.”^{૫૧}

ઉપર્યુક્ત ઘટનામાં પોતાના શીઘ્ર કવિત્વથી પ્રભાષ પાડવામાં શ્રીશુભશીલ ગણિ પણ હતા; જે નોંધપાત્ર છે. આ સિવાય તેમના વિશે વિશેષ સંશોધન કરતાં બીજા આદિતી મળી આવવા સંભવ છે.

કથા સત્તાવીશમી:

આ કથા “ઉપદેશમાલા ટીકા” નામના ગ્રંથમાંથી લેવામાં આવી છે. આની પ્રતિ અમદાવાદના ટેલાના ઉપાધ્યયના બંડારમાંથી જ અને મળી હતી. તેના નંબર વગેરે નોંધવો રહી ગયો છે.

૨૩. શ્રીધર્મદાસ ગણિ:

“ઉપદેશમાલા” ગ્રંથની પ્રાકૃતમાં રચના કરનાર શ્રીધર્મદાસ ગણિ, ભગવાન મહાવીરના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય મનાય છે. કહેવાય છે કે ધર્મદાસ પોતે રાજા હતા અને પોતાના શિષ્ય રણસિંહને યોધ આપવા માટે આ ગ્રંથની રચના કરી. ૫૪૦ પ્રાકૃત ગાથાઓમાં આ આચારપ્રતિપાદક ઉપયોગી ગ્રંથ છે.

ઇતિહાસ વેત્તાઓના મતે ધર્મદાસ ગણિ શ્રીમહાવીરદીક્ષિત શિષ્ય જેટલા પ્રાચીન હોય જોમ મનાતું નથી. બીજા જોક ધર્મદાસ થયા છે ખરા, જેમણે “વિદ્યમયુખમંડન” નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમનો સમય નિશ્ચિત થયો નથી. તે ગ્રંથમાં સમસ્યાઓ વગેરે છે તેના ઉપર જોનેતર વિદ્વાનોએ પણ ટીકાઓ રચી છે.

૨૪. શ્રીસિદ્ધર્ધિ:

“ઉપદેશમાલા” પર જૂનામાં જૂની ટીકા સિદ્ધર્ધિની મળે છે. આ ટીકા સં. ૯૭૪ માં તેમણે રચી છે. તેમણે “ઉપમિનભવપ્રખંઆકથા, ચંદ્રકેવલિચરિત્ર” વગેરે પ્રાકૃતમાં રચ્યાં છે. તેમના વિશે શ્રીમોતીચંદ યીરધર કાપડિયાએ વિસ્તારથી લખ્યું છે.^{૫૨} આ ટીકા, જેમાંથી આ કથા લેવામાં આવી છે તે પ્રસ્તુત

૫૧. “મન્ત્રાધિગમ ચિંતામણિ—જેન મોત્ર સરોદ” ભાગ ૨ ની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૧૧.

૫૨. “સિદ્ધર્ધિ” નામનો નેમનો લખેલો ગ્રંથ: પ્રાચીન: જોનધર્મ પ્રકાશક સમા: ભાવનગર.

સિદ્ધિર્ધિની છે કે અન્યની તે બીજાં સાધનોના અભાવે બાણી શકાયું નથી.

કથા અઠાવીશમી :

આ કથા સંદર્ભે “ પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યસંદર્ભ ” માંથી લેવામાં આવેલ છે.

૨૫. શ્રીસોમસુંદરસૂરિ :

“ ગુજરાતના પાલનપુરમાં સભજન નામે બ્રેષ્ટી તેની ભાર્યા માલહણદેવીને સોમ નામે પુત્રનો જન્મ સંવત ૧૪૩૦ માં થયો. સં. ૧૪૩૭માં માત્ર સાત વર્ષની વયે શ્રીજયાનંદસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને સોમસુંદર નામ આપવામાં આવ્યું. સં. ૧૪૫૦ માં વાચકપદ મેળવી દેવકુળપાટણ ગયા. ત્યાં લાખા રાજાના માનીતા મંત્રી રામદેવ અને ચુંડે પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો. સં. ૧૪૫૭ માં પાટણમાં નરસીંહ ચૈકે કરેલા અદ્વૈત મહોત્સવપૂર્વક શ્રીદેવસુંદરસૂરિએ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું.

“ ઇડરના ગોવિંદ સાધુએ (જેણે તારંગા ઉપર રહેલા કુમારપાલે કરાવેલા વિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો) સંઘપતિ બનીને એમની સાથે શત્રુંજય, ગિરનાર, સોપારક વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી તારણગિરિ (તારંગા)-નાં દર્શન કર્યાં. પછી તેમાં અજિતપ્રભુનું નવીન મોટું બિંબ ભરાવી એમના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું. રાણકપુરના ધરણ નામના સંઘપતિના આગ્રહથી રાણકપુર જઈ તે સંઘપતિએ કરાવેલા ‘ત્રિભુવનદીપકવિહાર’ની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૪૬૬માં કરી. ગિરનાર પર લક્ષ્મણ નામના સંઘપતિએ કરાવેલા ચતુર્થુબ્ધ જિનાલયમાં, મુંજિગ-નગરના મૂંજ બ્રેષ્ટિએ ભરાવેલાં પિત્તલમય આરાંખ્ય ચોવીશી જિનબિંબો વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરી. ” ૫૮

તેમની સાહિત્યસેવા પણ નોંધપાત્ર છે. તેમણે દેવસુંદરસૂરિની સાથે રહીને પાટણ અને અંભાતના અંથભંડારોના અંથોનું તાડપત્ર પરથી કાગળ ઉપર સંસ્કરણ કર્યું. આ કાર્યમાં સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય વર્ગનો મોટો ફાળો છે. કહેવાય છે કે પંદરમી સદીના મધ્યથી અંત સુધીમાં લગભગ લાગેક પ્રતો લખાઈ હશે. સુસલસાનોનું ભેર વધતું હતું છતાં દીલ્હીથી આવતા સુબાઓ સાથે મૈત્રી સાધીને તે વખતના જૈનોના આ અને બીજા આચાર્યોએ ધાર્મિક સંસ્થાઓની રક્ષા કરી હતી.

તેમના રચેલા અંથોમાં ‘ચઉસરણ પયત્રા’ પર સંસ્કૃતમાં અવચૂરિ, ભાષ્યત્રય ચૂર્ણિ, રત્નકોષ, નવ-સ્તવી, વિવિધ સ્તવનો વગેરે મુખ્ય છે. તેમણે ગુજરાતી ભાષામાં પણ કેટલાંકે બાલાવબોધ અને સ્વતંત્ર કાવ્યરચનાઓ કરી છે. તે પૈકી યોગશાસ્ત્ર, ષડાવસ્થક, આરાધનાપતાકા, નવતરવ, ષષ્ટિશતક વગેરે અંથો પર બાલાવબોધ રચ્યા. તેમજ આરાધના રાસ, નેમિનાથ નવરસકાગ અને સ્યૂલિભદ્ર કાગ વગેરે ગુજરાતીમાં સ્વતંત્ર કાવ્યરચનાઓ કરી છે.

સોમસુંદરસૂરિનો શિષ્ય પરિવાર વિશાળ હતો અને મોટે ભાગે તેમાં પ્રખર વિદ્વાનો હતા. શ્રી મુનિ-સુંદરસૂરિ, જયસુંદરસૂરિ, ભુવનસુંદરસૂરિ અને જિનસુંદરસૂરિ તેમાંના મુખ્ય હતા. ૫૯

કથા ઓગણત્રીશમી :

આ કથાની પ્રતિ લીંબડીના શ્રીઆણંદજી કલ્યાણજી પુસ્તક ભંડારની દા. નં. ૧૨ અને પોથી ૪૨ ની છે. તેના ૬ પત્રો છે. તેનું માપ ૧૧×૫ છે. પ્રતિની સ્થિતિ સારી છે. તેની અંતે આપેલી પુષ્ટિમાં સં. ૧૫૧૭માં આ પ્રતિ લખાયાની નોંધ છે.

૨૬. શ્રીરામચંદ્રસૂરિ :

આ કથાની અંતે શ્રીરામચંદ્રસૂરિવિરચિતા શ્રીકાલિકાચાર્યકથા સમાપ્તાની નોંધ ઉપરથી આના

૫૮. “ મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ-જૈન સ્તોત્ર સંદોહ ભા. ૨ ”ની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ: ૮૪.

૫૯. “ શ્રીતપમચ્છ અમણ વંશવૃક્ષ ”માં “ તપગચ્છના આચાર્યો: તેમનું સાહિત્ય ”-પૃષ્ઠ ૮.

કર્તા રામચંદ્રસૂરિ છે એટલું જ માત્ર જણાય છે. તેઓ કયા ગરબના હતા અને આ કયા ક્યારે રચી; એ સંબંધી હકીકત જાણવાને આમાંથી કશું મળી શકતું નથી.

આ કથા સં. ૧૫૧૭માં લખાઈ છે અને ગુજરાતી ભાષાનો સુંદર ગદ્ય નમૂનો છે. આમાંની ભાષા લગભગ પંદરમાં સૈકાની રચનાનો ખ્યાલ આપે છે.

પંદરમા સૈકાની શરૂઆતમાં જ એક છંદગીતગરબના શ્રીરામચંદ્રસૂરિનો પુરાવો શિલાલેખોમાંથી જોઈ છે. તેઓ બૃહદ્ગરબના દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીમ્નિયંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે છંદગીતગરબના મંદિરમાં ફેરી નં. ૪૮, ૪૭ની સં. ૧૪૧૧, ૧૪૧૨માં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૦}

જો આ રામચંદ્રસૂરિએ આ કથાની રચના કરી હોય તો સં. ૧૪૧૨ની આસપાસના ઠેકાં પશુ વર્ષમાં ફેરી જોમ મનાય. વળી આ સમયમાં બીજા ઠેકાં રામચંદ્રસૂરિ થયા હોય એવું જાણવામાં આવતું નથી એટલે વિશેષ સંભવ છે કે, આ છંદગીતગરબ રામચંદ્રસૂરિએ આ કથાની રચના કરી હોય.

આ સિવાયની તેમની બીજી માહિતી મળી શકતી નથી.

કથા ત્રીશમી :

આ કથાની પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાધ્યયના ભંડારના ઘ. નં. ૭૧ અને પોથી નં. ૪૬ની છે. આ પ્રતિમાં ગુજરાતી કવિતામાં “ મહાવીરકલ્પભાસ ” અને તેની સાથે ૧૬મી ૧૮મી સુધીનાં ૨૫ પત્રોમાં “ કાલિકાચાર્ય ચોપાઈ ” આપેલી છે. પ્રતિની સ્થિતિ સારી છે. તેનું માપ ૬૫x૪૫ છે. આ પ્રતિ સં. ૧૭૪૦ માં અમદાવાદમાં લખાઈ છે એવી તેની અંતેની ગુપ્તિકામાં નોંધ છે.

૨૭. શ્રીગુણરત્નસૂરિ :

આ ચોપાઈની અંતે કર્તાએ પોતાનો પરિચય આ રીતે આપ્યો છે :

પીપ્પલગચ્છિ ગુર સોદહ, મધીયણ જન મન મોદહ ।

શ્રીગુણરત્નસૂરિ, હરેચંદ્ર ધરીય આજંદ ॥

કોથઈ પદ ચરિત્ર રસાલ, સુણુ સદા પાલગોપાલ ।

તેહ ધરિ સયલ સમૃદ્ધિ, પામઈ અવિહર રિદ્ધિ ॥

આ નોંધ ઉપરથી “ પીપ્પલગચ્છના શ્રીગુણરત્નસૂરિએ આ ચોપાઈ રચી; ” એટલું માત્ર જણાય છે, પરંતુ તેઓ કયા સમયમાં વિદ્યમાન હતા એની આમાંથી માહિતી મળતી નથી.

આ પીપ્પલગચ્છીય શ્રીગુણરત્નસૂરિ સોળમા સૈકાના પહેલા પાદમાં વિદ્યમાન હતા; જોમ તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરાવેલા મૂર્તિલેખો ઉપરથી જણાય છે. તેમણે સં. ૧૫૦૭^{૧૧} અને સં. ૧૫૨૫માં^{૧૨} જુદે જુદે સ્થળે પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના ઉલ્લેખો મળે છે.

તેમના શિષ્ય ગુણસાગરસૂરિએ સં. ૧૫૧૭,^{૧૩} સં. ૧૫૨૪માં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે; તેમાં તેમના શુરુ શ્રીગુણરત્નસૂરિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જો સિવાય તેમના શિષ્ય ગુણસાગરસૂરિના શિષ્યે (નામ આપેલું નથી) સં. ૧૫૨૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે તેમાં તેમણે પિપ્પલગચ્છે તાલવ્વમીયશ્રીગુણરત્નસૂરિ એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.^{૧૪} આ ઉપરથી શ્રીગુણરત્નસૂરિ પીપ્પલગચ્છની તાલવ્વલ્લય શાખાના હતા, એટલું વિશેષ જણાય છે.

૧૦. “ અણુદામલ પ્રલક્ષણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક : ૧૧૯, ૧૨૦.

૧૧ “ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ” ભા. ૧ના પૃષ્ઠ ૬૯, લેખાંક : ૧૩૧.

૧૨ “ જૈન પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ” ભા. ૨ના પૃષ્ઠ ૧૦૩, લેખાંક : ૫૫૬.

૧૩ “ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ” ભા. ૧ના લેખાંક : ૩૧૩, ૩૮૩.

૧૪. જોજન, લેખાંક : ૪૧૬.

આ સિવાય તેમના જીવન, કવન વિશે બીજી માહિતી મળી શકતી નથી.

આભાર:

આ કાલિકાચાર્યકથા સંગ્રહની આટલી બહિરંગ સામગ્રીનો પરિચય આપવા સાથે આના પ્રકાશક શ્રીસારાલાઈ નવાળ, જેમણે આ કથાઓની મોટા ભાગની પ્રતિઓ પાટણ, ખંભાત, લીંબડી, અમદાવાદ અને તેમના પોતાના સંગ્રહની લાવી આપી મારા કાર્યને સરળ બનાવવામાં મદદ કરી છે, તેમનો તેમજ આ સંગ્રહના પ્રાકૃત વિભાગની કથાઓનાં સંદિગ્ધ સ્થળો જોડવામાં પાટણનિવાસી પં. અમૃતલાલ મોહનલાલે સહાય કરી છે તેમનો આભાર માનું છું. આ સિવાય પ્રકાશિત થયેલી જે કથાઓનો આમાં સમાવેશ કર્યો છે, તેના સંપાદકોનો પણ આભાર માનવાની તક લઉં છું.

આટલા બહિરંગ સામગ્રીના પરિચય પછી હવે આ કથાની અંતરંગ સામગ્રી, કથાઓની ઘટનાઓનું તારતમ્ય તેમજ ઇતર સામગ્રી સાથેની તુલનાનું અવલોકન કરીએ.

કથાઓની અંતરંગ સામગ્રી

નિશીથચૂર્ણિનો સંદર્ભ પહેલો :

વિદ્યાના આંતરિક બળવાળા, તેજસલબ્ધિવાળા કે સહાયલબ્ધિવાળા જે હોય છે, તેમાંના કાલિકાચાર્ય જેવાએ અત્યંત વિરોધી(ગર્હભિક્ષુ)ને ઉગેડી નાખી શિક્ષા કરી.

વિદ્યાબળવાળા જેવા આર્યબપુટ, આંતરિક બળવાળા કે બાહુબલવાળા જેવા બાહુબલી, તેજસલબ્ધિ અથવા લબ્ધિવાળા જેવા બંલદત્ત અને પૂર્વભવમાં સંભૂત, સહાયલબ્ધિવાળા જેવા હરિકેશબળ-(આ અધાયે) એવી લડાઈ કરીને અત્યંત વિરોધીને ઉગેડી શિક્ષા કરી છે તેવી જ રીતે કાલિકાચાર્ય ગર્હભિક્ષુને શિક્ષા કરી.

“ ગર્હભિક્ષુ કોણ છે ? કાલક આર્ય કોણ છે ? કયા કાર્યમાં શિક્ષા કરી ? ” તે કહે છે—

ઉલ્લૈની નામે નગરી છે. તેમાં ગર્હભિક્ષુ નામે રાજા છે. ત્યાં ન્યોતિષ અને નિમિત્તમાં બળિયા કાલક આર્ય નામે આચાર્ય છે. પહેલી વયમાં વર્તતી તેમની રૂપવતી બહેનને ગર્હભિક્ષુ પકડી, અંત:પુરમાં નાખી. આર્ય કાલકે અને સઘે વીનવ્યું છતાં તેને છોડી નહીં. તેથી રોષે ભરાયેલા આર્ય કાલકે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “ જો ગર્હભિક્ષુ રાજાને રાજ્યથી ઉગેડી ન નાખું તો પ્રવચન અને સંયમના ઘાતકોની તેમજ તેની ઉપેક્ષા કરનારની દશા પામું. ” આથી આર્ય કાલક બનાવટીપણે ઘેલા-ગાંડા બનીને ત્રણ રસ્તા, ચાર રસ્તા, ચૌદા અને રાજમાર્ગમાં આમ બળહતા ભમવા લાગ્યા કે, “ જો ગર્હભિક્ષુ રાજા હોય તો શું ? જો તેનું અંત:પુર સુંદર હોય તો તેથી શું ? દેશ મનોહર હોય તો તેથી શું ? જો નગરી સારી વસેલી હોય તો તેથી શું ? જો મનુષ્યો સારાં વસાધારી હોય તો તેથી શું ? અને જો હું શિક્ષા માગતો ફરતો હોઉં તો શું ? જો હું સૂતા દેવળમાં વસતો હોઉં તો શું ? ”—આમ વિચાર કરીને તે કાલક આર્ય પારસકુલ ગયા.

ત્યાં એક રાજા ‘ સાહી ’ નામે કહેવાય છે. તેને નિમિત્ત વગેરેમાં લીન કરીને વશમાં કરે છે. એક દિવસે તેના મોટા રાજા ‘ સાહાનુસાહી ’એ કોઈ પણ કારણથી રોષે ભરાઈ “ તારું માથું છેડી નાખ ” એ રીતે લખેલા આંકવાળી છરી મોકલી. તેને કોષે ભરાયેલા સાંભળીને તે ઉઠાસ થયો. ત્યારે સૂરિએ કહ્યું,

“ પોતાનો નાશ ન કર્યો.” ત્યારે સાહીએ કહ્યું, “ મોટા સ્વાગી રોપે ભરાતાં આ (હુકમ) તોડવો શક્ય નથી.” કાલક આર્યે કહ્યું, “ ચાલો, હિંદુકંદેશમાં જઈએ.” રાજાએ તે કબૂલ કર્યું. તેના સરખા બીલા પંચાલુએ સાહીઓને (તેના જેવા) આંક સાચેના ચિહ્નવળી (માથું છેદી નાખવાના હુકમવાળી) છરીઓ મોકલી હતી. (તેમને) તે પહેલા (સાહી)એ ફત મોકલ્યા (ને કહેવડાવ્યું) કે, “ પોતાનો નાશ ન કરતા. ચાલો, આપણે હિંદુકંદેશમાં જઈએ.” તે છન્નુએ (સાહીઓ) સોરઠ દેશમાં ગયા. નવી વર્ષાનો સમય હતો. તેથી વર્ષાકાળમાં જવું શક્ય નહોતું. (તેમણે) તેને (સોરઠને) છન્નુ ભાગે પ્રદેશે વહેંચી લીધા. પોતાના કાર્યમાં મશગૂલ થયેલા આર્ય કાલકે ત્યાં તેમને રાજા અને સાગંતો કરી સ્થાપ્યા. તેથી શકવંશ ઉત્પન્ન થયો.

વર્ષાકાળ પૂરો થતાં કાલક આર્યે કહ્યું, “ (ચાલો) ગર્દભિલ રાજા ઉપર ચડાઈ કરીએ.” આથી ગર્દભિલે જે લાટદેશના રાજાઓનું અપમાન કર્યું હતું, તેને અને ઘીલઓને ભેળવીને ઉત્તરની ઉપર ચડાઈ કરી. તે ગર્દભિલને ગર્દભીનું રૂપ ધારણ કરેલી એક વિદ્યા હતી. તેને એક અટારીએ શત્રુની સામે થાપી. પછી ગર્દભિલ રાજા અકૂમ* કરીને ઊંચા દેવસ્થાનમાંથી તેનું અવતરણ કરવા લાગ્યો. તેથી તે ગર્દભી મોટા સ્વરે અવાજ કરે (અને) શત્રુ સેન્યમાં રહેલા જે તિર્યંચ કે મનુષ્ય એ શબ્દ સાંભળે તો તે બધા લોહી વમતાં ભયથી પીડાઈને અચેતન થઈ જમીન ઉપર ઢળી પડે. આર્ય કાલક ગર્દભિલને અકૂમભક્ત કરેલો જાણીને એકસો ને આઠ કુશળ શબ્દવેધી ચોધાઓને કહે છે કે, “ જ્યારે આ ગર્દભી મોં ખોલતાં સુધીમાં અવાજ ન કાઢે ત્યાં સુધીમાં એકીસાથે શરોથી તેનું મોં ભરી દેજો ” તે પુરુષોએ તેમજ કહ્યું. તેથી તે વાનવ્યંતરી* દેવી તે ગર્દભિલના ઉપર મળ-મૂત્ર (કરી) અને લાત મારીને ચાલી ગઈ. તે નિર્ભળ અનેકો ગર્દભિલ (રાજ્યથી) બ્રહ્મ થયો. ઉત્તરની હાથ કરાઈ. બહેનને ફરીથી સંયમમાં સ્થાપી. આ રીતે લડાઈ કરીને વિરોધી માણસને શિક્ષા કરી.

(આથી તેઓ) આવા મહારંભના કારણે વિધિપૂર્વક શુદ્ધ થઈને અજ્યયણ કરવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત (પશ્ચાત્તાપ) કરે છે.

—છટના બીજી—

શિષ્ય પૂછે છે કે, “ અત્યારે અપૂર્ણ ગણાતી ચોથના દિવસે શા કારણે પજૂસણા કરવામાં આવે છે ? ” આચાર્ય કહે છે કે, “ આર્ય કાલકે પ્રવર્તવેલો-અલાવેલી ચોથ જ કરવી ભોમ્મએ, ” (શિષ્ય પૂછે છે,) “ શા માટે ? ” (આચાર્ય) કારણ કહે છે—કાલકાચાર્ય વિહાર કરતા કરતા ઉત્તરની પહોંચ્યા. ત્યાં વર્ષાવાસ-આતુર્માંસ રહ્યા. તે નગરીમાં બલમિત્ર રાજા છે. તેને ભાનુશ્રી નામે બહેન છે. તેને બલભાનુ નામે પુત્ર છે. તે સ્વભાવથી જ ભદ્ર અને વિનીત હોવાથી સાધુઓની સેવા કરે છે. આચાર્ય (તેને) ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો, તે પ્રતિજીવ થયો (સમજ્યો), અને દીક્ષા લીધી. આથી બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર રોપે ભરાતાં (તેઓ) પજૂસણા કર્યા વિના ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

દેટલાક આચાર્યો કહે છે કે, “ બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર કાલકાચાર્યના ભાણેને થાય છે. ‘ મામા ’ હોવાથી વંદન વગેરેથી ખૂબ સંતોષ કરે છે. પુરોહિત તેમનો અવિશ્વાસ રાખતાં કહે છે કે, ‘ આ શુદ્ધ પાખંડી વેદાદિથી બહાર છે ’—આ પ્રકારે રાજાની આગળ વારંવાર બોલતાં આચાર્યે તેને નિરુત્તર કરી દીધા. તેથી તે પુરોહિત આચાર્યનો ખાસ દ્વેષી થયો અને રાજાને અનુકૂળ કરવામાં લાગ્યો. ‘ આ મહાનુ-ભાજ ઋષિઓ જે માર્ગે જાય છે, તે માર્ગે જો રાજાના માણસો જાય અથવા અધિકારને ઝોળાં જે તો અકલ્યાણ થાય છે, માટે તેમને (અહીંથી) રબ આપો. ’ તેથી તેઓ ત્યાંથી નીકળ્યા.

૧. ભગાતાર તથા ઉપવાસ કરવાનું તપ વિશેષ.

૨. દેવતાઓની એક ભાત.

કેટલાક (આચાર્યો) કહે છે કે, “રાજાએ (જોવો) ઉપાય કરીને કાલ્યા કે આખા નગરમાં રાજાએ અનેપણા (સાધુઓને અયોગ્ય આહાર દેવો) કરાવી, તેથી તેઓ ગયા.”

— ઘટના ત્રીજી —

આવા પ્રકારના કારણે કે બીજા કોઈ કારણે (ત્યાંથી) નીકળ્યા અને વિહાર કરતા કરતા પ્રતિષ્ઠાન-પૈઠણ નગર તરફ જવા લાગ્યા. પ્રતિષ્ઠાનના શ્રમણસંઘને આર્થ કાલકે સંદેશ મોકલ્યો કે, “જ્યાં સુધી હું ન આવું ત્યાં સુધીમાં પબ્બસણા ન કરશો.” ત્યાં સાતવાહન રાજા છે તે શ્રાવક છે. તેણે પણ આર્થ કાલકને આવતા સાંભળીને, તે અને શ્રમણસંઘ પણ સામે ગયો. મોટા આડંબર સાથે આર્થ કાલક પ્રવેશ્યા. પેસતાં કહ્યું કે, “ભાદરવા સુદિ પાંચમે પબ્બસણુ કરવાં.” શ્રમણ સંઘે તે સ્વીકાર્યું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, “તે દિવસે મારે લોકવાદ્યો ઈંદ્ર (મહોત્સવ) મનાવવો પડશે. સાધુ અને ચૈત્યની સેવા કરી શકીશ નહિ, તેથી છઠે પબ્બસણા કરો.” આચાર્યે કહ્યું, “તે (દિવસ) ને જાળંગી શકાય નહીં.” ત્યારે રાજાએ કહ્યું, “તો આવતી ચોથે પબ્બસણુ કરો.” આચાર્યે કહ્યું, “એમ થાઓ.” ત્યારે ચોથનાં પબ્બસણા થયાં. આ પ્રકારે યુગપ્રધાને કારણવશ ચોથ કરી, તે બધા સાધુઓએ માની લીધું.

રાજાએ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, “તમે અમાવાસ્યાએ ઉપવાસ કરી, પડવાના દિવસે ખાદ્ય અને ભોજન વિધિથી સાધુઓને ઉત્તરપારણા-અતરવારણાને દિવસે વહોરાવીને અઠ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) કરીને પબ્બસણા પાળજો.” એમ કરતાં પડવાના દિવસે ઉત્તરપારણા થાય. તે બધા લોકોએ તેમ કયું. તે દિવસથી મહારાષ્ટ્ર દેશમાં ‘શ્રમણપૂજા’ એ પ્રકારનું પર્વ શરૂ થયું.

ખૂલતકલ્પસુત્રની નિર્ચુકિતમાંનો સંદર્ભ બીજો :

સુવર્ણભૂમિમાં શિષ્યના શિષ્ય સાગર(ચંદ્રસૂરિ)ને વૃદ્ધ સાધુરૂપે બોધ આપવો, શિષ્યોનું આગમન, અને ધૂલીપૂજનું દર્શાવ કહેવું:—

ઉત્તરેની નગરીમાં સૂત્ર અને અર્થને જાણનારા મોટા પરિવારવાળા આર્થ કાલક નામે આચાર્ય વિચરે છે. તે આર્થ કાલકના શિષ્યના શિષ્ય સૂત્ર અને અર્થના જાણકાર સાગર(ચંદ્રસૂરિ) નામે સુવર્ણભૂમિમાં વિચરે છે. ત્યારે આર્થ કાલક વિચાર કરે છે કે, “આ મારા શિષ્યો અનુયોગ સાંભળતા નથી, તેથી શા માટે તેમની વચ્ચે રહું? આથી ત્યાં જાઉં જ્યાં અનુયોગ ચલાવી શકું. વળી આ શિષ્યો પણ પાછળથી શરમાઈને સંભારશે.” એમ વિચાર કરીને શક્યાતરને કહે છે કે, “ક્યાંક બીજે જાઉં છું. તે પછી મારા શિષ્યો સંભારશે. તમે પણ તેમને કહેતા નહિ. વળી જો ખૂબ હક કરે તો ધૂતકારીને કહેજો કે, ‘સુવર્ણભૂમિમાં સાગર(ચંદ્રસૂરિ)ની પાસે ગયા છે.’ એ પ્રકારે શિષ્યોને રાતે જ (તેમને) સૂતા મૂકીને સુવર્ણભૂમિએ ગયા. ત્યાં સાધુરૂપે સાગર(ચંદ્રસૂરિ)ના ગચ્છમાં પેઠા. ત્યારે સાગર આચાર્યે ‘વૃદ્ધ’ છે એમ સમજીને ‘અભુક્તિયા’^૩ વગેરેથી આદર-સત્કાર ન કર્યો. ત્યારે અર્થ-વ્યાખ્યાનના પ્રથમ પ્રહરે સાગર આચાર્યે કહ્યું, “વૃદ્ધ! તમને આ (વ્યાખ્યાન) ગમ્યું?” આચાર્યે કહ્યું, “હા.” “તો ખ્યાતિ સાંભળો” એમ કહીને (તે સાગર આચાર્યે ખ્યાતિ) કહી. ગર્વમાં આવીને કહે છે.

બીજા શિષ્યોએ પ્રભાતકાળ થતાં આચાર્યને ન જોયા. તેથી આકુળવ્યાકુળ થઈને શોધવા માટે શબ્દાતરને પૂછે છે. તે કહેતા નથી અને બોલે છે કે, “તમે જ તમારા આચાર્ય વિશે કહેતા-જાણતા નથી તો હું ક્યાંથી જાણું?” તેથી દુઃખી થઈને ખૂબ આથક કરતાં કહ્યું કે, “તમારી વર્તણૂકથી ઉદાસ થઈને સુવર્ણભૂમિમાં સાગર(આચાર્ય) પાસે ગયા.” એમ કહીને ધૂતકાર્યા. તેથી તેઓ સુવર્ણભૂમિ જવા મારુ

૧ સૂત્રોનો અર્થ વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવો તે.

૨ સાધુઓને રહેવા માટે સ્થાન આપનાર ગૃહસ્થ અથવા ઉપાશ્રયનો માર્લક.

૩ સન્માનને માટે બિલા થઈ વિધિપૂર્વક વંદન કરવું તે.

ॐ

शांतिमात्रं जितम् ॥ यत्तु सिद्धिमात्रं वा विना
जितम् ॥ अत्राद्यमपि यत्तु जितं यत्तु जितं
जितम् ॥ अत्राद्यमपि यत्तु जितं यत्तु जितं
जितम् ॥ अत्राद्यमपि यत्तु जितं यत्तु जितं

शान्तिमात्रं
जितं यत्तु
जितं यत्तु
जितं यत्तु

આદ્યા. રસ્તે (જતાં) લોકો પૂછે છે “આ ક્યા આચાર્ય જાય છે?” તેઓ કહે છે “આચર્ય કાલક”. ત્યારે સુવર્ણભૂમિમાં સાગર(આચાર્ય)ને લોકોએ કહ્યું કે, “મોટા શુભધર અને મોટા પરિવારવાળા આચર્ય કાલક નામના આચાર્ય અહીં આવવાની ઇચ્છાએ માર્ગમાં છે.” આથી સાગર(આચાર્ય) શિષ્યોની આગળ કહે છે કે, “મારા પિતામહ આવી રહ્યા છે. તેમની આગળ પદાર્થો પૂછીશ.” જલદીથી જ તે શિષ્યો આવ્યા. તેમાંના આગળ રહેલા (શિષ્યો) પૂછે છે કે, “શું અહીં આચાર્ય આવેલા છે?” “ના, પણ બીજા વૃદ્ધ આવ્યા છે.” “કેવા છે?” વાંદતાં જણ્યું કે, “આ જ આચાર્ય છે.” ત્યારે તે સાગર (આચાર્ય) શરમાઈ ગયા, “મેં આમની સાથે અહીં ખૂબ પ્રલાપ કર્યો છે.” સ્માશ્રમભણે^૧ વંદાવ્યા. ત્યારે બીજા વેળાએ ‘આશાતના’ કરી છે’ તેથી ‘મિથ્યા હુકૃત’^૨ કરવા લાગ્યા.

એમણે (સાગર આચાર્ય) કહ્યું, “સ્માશ્રમભણ કેવા હોય, તે હું પૂછું છું.” આચાર્ય કહે છે, “સુદર, પણ કહી ગર્વ ન કરતા.” આથી ધૂળના ઢગલાનું દહાંત કરીને જતાવે છે. ધૂળને હાથમાં લઈને ત્રણ ઠેકાણે ઉતારે છે. “જેમ આ ધૂળને મૂકતાં કે ફેંકતાં ધીમે ધીમે સહતી-ક્ષય થતી જાય છે, તેમ અર્થ પણ તીર્થકરોથી ગણધરો^૩ પાસે અને ગણધરોથી છેવટ અમારા સુધી, તેમજ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય સુધી પરંપરાથી આવ્યો. કોણ જાણે છે કે, કોના કેટલા પર્યાયો—સાગે ક્ષીણ થયા? માટે ગર્વ ન કરશો.” આથી ‘હુકૃત મિથ્યા’—પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને આચર્ય કાલક શિષ્ય અને પ્રશિષ્યોને અનુયોગ દેવા લાગ્યા. (ભુજો ચિત્ર નં. ૫-૨૦-૩૫ તથા ૬૪)

બૃહત્કંઠપચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ નીચે :

ઉત્તરેની નગરી છે. તેમાં અનિલનોમિત્ર યવ નામે રાજા છે. તેનો પુત્ર ગર્હણ નામે યુવરાજ છે. તે રાજાની પુત્રી અને ગર્હણની ગંડેન અડોલિયા નામે છે. તે ખૂબ રૂપવતી છે. તે યુવરાજને હીર્ષપૃષ્ઠ નામે સચિવ છે. યુવરાજ તે અડોલિયા ગંડેનને જોઈને અત્યંત આસક્ત થતાં હુબળો થવા લાગ્યો. અમાત્યે આશ્રયથી પૂછ્યું, ત્યારે (કારણ) કહ્યું. અમાત્યે કહ્યું, “કામવાસના થાય તો સાતમા ભૂમિધરમાં સંતાડીને ત્યાં તેની સાથે લોગ કરજે.” લોકો લોગ કરેલો જાણ્યો—(એમ વિચારીને)—તે કયાંક નાસી ગઈ-આ પ્રમાણે થાય છે—એમ કહ્યું.

વ્યવહારચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ ચોથો :

‘ઉત્તરેનીએ’ ગાથા-ત્યારે આચર્ય કાલકે ચક્રોને આપ્યા (ત્યારે) તે ચક્ર રાજાને ઉત્તરેની રાજધાનીમાં, તેની સાથે નીકળેલાઓએ ‘જાતિમાં અમારા સરખો છે’ એમ સમજીને ગર્વથી તેઓ તે રાજાની ભરાબર સેવા કરતા નહોતા. તેથી રાજા તેમને પગાર આપતો નથી. આજીવિકા વિના તેઓ આઠમણ કરવા લાગ્યા. આ જાણીને ઘણા મનુષ્યોની વિનવણીથી તેઓ ત્યાંથી નિર્વાસિત થયા અને બીજા રાજાની સેવા કરવા લાગ્યા. આવશ્યકચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ પાંચમો :

સાચો વાદ (સાચું કથન) તે સમ્યક્વાદ. (તે કેવી રીતે છે એ કથાદારા કહે છે)—

તુરુવેણી નગરી છે. તેમાં જિવશત્રુ રાજા છે. તેની ભાર્યા હલકી જાતિની છે. તેને દત્ત નામે પુત્ર છે. તે દત્તને આચર્ય કાલક નામે મામે છે. તે સાધુ થયો. આ દત્તે જુગાર પ્રસંગે સેવા કરતાં કરતાં પ્રધાનપદ મેળવ્યું. ટૂળપુત્રોમાં લેદ કરાવીને રાજાને નસાડી મૂક્યો અને પોતે રાજા થયો. તેણે ઘણા યજ્ઞો કર્યા.

૧. સાધુઓ.

૨. અવમજનના.

૩. એ પ્રકારનો વિધિપૂર્વક માનસિક પ્રભાવ કરવો તે.

૪. તીર્થકર ભગવાનના ગુણ દિધ્યો.

એક સમયે તે મામા (કાલકાર્યાર્થ) ને જોતાં રોષે બરાઈને કહેવા લાગ્યો, હું ધર્મ સાંભળવા ઇચ્છું છું. યજ્ઞોતું કળ શું છે? તેઓ કહે છે કે, “શું ધર્મ પૂછે છે?” તેને ધર્મ કહે છે. ફરીથી પૂછે છે ત્યારે તેઓ (કાલકાર્યાર્થ) ગુસ્સે થઈને કહે છે કે, “યજ્ઞોતું કળ નરક છે.” તે (દત્ત) કૌપાયમાન થઈને કહે છે કે, “(એની) શી પ્રતીતિ?” “તું સાતમે દિવસે કૂતરાની પેઠે કુંભારવાડામાં પકાઈશ. (તેમાં) ‘શો પૂરાવો?’ (એમ પૂછતાં તો કહે છે) કે, સાતમે દિવસે તારા મોંમાં વિષા આવી પડશે.” આથી ક્રોધે બરાઈને બોલવા લાગ્યો, “તમારું મૃત્યુ કેવી રીતે થશે?” તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, “હું લાંબા કાળસુધી દીક્ષા પાળીને સ્વર્ગે જઈશ.” આથી રોષે બરાઈને કહેવા લાગ્યો કે, “(કાલકાર્યાર્થને) પકડો.” તે સિપાહી-જોએ તેમને તેમ કહ્યું. તેમની (સિપાહીઓની) સાથે તેમને (કાલકાર્યાર્થને) રાત્રીએ બોલાવ્યા, “આવો. આમને બાંધીને મને આપો.” (એમ) કહેતાં (તેઓ ત્યાં) બેસે છે.

તેને (રાત્રીને) દિવસો (ગણતાં) બૂલાર્થ ગયા. તે સાતમે દિવસે માણસો પાસે રાજમાર્ગ સાફ કરાવી, (તેની) તપાસ રખાવી.

એક પૂજારી હાથમાં કૂલનો કરંડિયો લઈને સવારે (રાજમાર્ગમાં) પ્રવેશ કરે છે. તેણે વિષા કરી કૂલથી ઢાંકી દીધી. રાત્રી પછી સાતમે દિવસે ઘોડે ચડીને રાજમાર્ગે જાય છે. “એ શ્રમણને મારી નાખું” એમ બોલતો જેવો જાય છે, તેવો જ બીજા નાના ઘોડાએ ખૂરીથી કૂલોને બાંધેલી ભૂમિ ઉપર પગ પછાડ્યો. વિષા તે (દત્ત) નાં મોંમાં જઈને પડી. તેણે બેસ્યું કે, “સાચે જ હું મરી જઈશ.” તેથી સિપાહીઓને પૂછ્યા વિના તે પાછો જવા લાગ્યો. તે સિપાહીઓએ બેસ્યું કે, “ખરેખર રહસ્ય ખુલ્લું થઈ ગયું, જેથી ઘેર ન પહોંચે તેટલામાં જ તેને પકડી લઈએ.” તેઓએ તેને પકડી લીધો અને બીજો રાત્રી થયો.

તેને કૂતરાની કુંભીમાં નાખીને બારણાં બંધ કર્યાં. નીચે અગ્નિ પેટાવ્યો. તેને તપાવતાં ટુકડે ટુકડે છેદી નાખ્યો. કાલિકાર્યાર્થનું આ ‘સત્ય કથન’ છે.

દશાચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ છટ્ટો :

આર્ય કાલિકે કારણવશ ચોથ પ્રવર્તાવી. “કેવી રીતે?”—

ઉબજેની નગરીમાં બલમિત્ર અને બાનુમિત્ર રાત્રીઓ છે. તેમના લાણેજ (બલબાનુ)ને આર્ય કાલિકે દીક્ષા આપી. તે દુષ્ટ રાત્રીઓએ આર્ય કાલિકને નિર્વાસિત કર્યાં. તેઓ પ્રતિષ્ઠાનમાં આવ્યા.

ત્યાં સાતવાહન નામે શ્રાવક રાત્રી છે. તેણે શ્રમણની પૂજનો ઉત્સવ આરંભ્યો. અંત:પુરમાં કહ્યું કે, “અકુમ પાળતા નહિ.” પજૂસણનો દિવસ પાસે આવતાં એક દિવસે આર્ય કાલિકે સાતવાહનને કહ્યું, “ભાદ્રપદની અજવાળિયા (પક્ષની) પાંચમે પજૂસણ છે.” રાત્રીએ કહ્યું: “તે દિવસે મારે ઇંદ્ર (મહોત્સવ)નું અનુસરણ કરવું પડશે, તેથી ચૈત્ય કે સાધુઓની સેવા મારાથી થઈ શકશે નહિ. આ કારણથી પજૂસણ છઠનાં થવા દો.” આચાર્યે કહ્યું: “(પાંચમને) જોળંગી શકાય નહિ.” રાત્રીએ કહ્યું: “તો ચોથનાં થવા દો.” આચાર્યે કહ્યું: “એમ થવા દો.” (આથી ચોથે પજૂસણ કર્યાં.) આ પ્રકારે કારણવશ ચોથે પજૂસણ કરાયાં.

અનુપૂર્તિ :

“પંચકલ્પચૂર્ણિ” માં લખ્યું છે કે, “લોકાનુયોગમાં આર્યકાલિકનું કષ્ટાંત છે. આટલું વાંચીને પણ તેઓ આવું સુહૃત્ ન બાળી શક્યા, જેમાં દીક્ષા દેવાથી શિષ્ય સ્થિર થઈ શકે. આ નિવેદ્યથી તેમણે આશ્વકેની સમીપે ‘નિમિત્ત’ નો અભ્યાસ કર્યો. પછીથી તેઓ ન્યારે પ્રતિષ્ઠાનમાં રહ્યા ત્યારે સાતવાહન રાત્રીએ તેમને આ ત્રણ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને એક એક પ્રશ્ન પર લાખ-લાખ સુક્રાંત ઇનામ નક્કી કર્યું. પહેલો પ્રશ્ન એ હતો કે, પશુના પેટમાં લીંડીઓ કેણુ બતાવે છે? બીજો પ્રશ્ન હતો કે, સમુદ્રમાં પાણી

કેટલું છે? અને ત્રીજે એ હતો કે, મથુરા ક્યારે સર થશે યા નહિ? પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં રાજાએ લક્ષ્મણ કહ્યું છે કે, અને બીજા ઉત્તરના ઇનામમાં કુંડલ અર્પણ કયું? આચાર્યે કહ્યું માટે આની કોઈ જરૂર નથી. એ તો કેવળ આ નિમિત્તનો ઉપચાર બતાવ્યો છે. આ વખતે ત્યાં આજીવકો બીજાને બેસા થયા અને બોલ્યા કે, આ અમારા માટે શુરુ-દક્ષિણા છે.”

“પંચકલપચૂર્ણ” માં આર્ય કાલક માટે બીજા હકીકત એ નોંધી છે કે, “પાછળથી કાલકે સૂર નષ્ટ થતાં “ગંડિકાતુયોગ” બનાવ્યા. પાટલિપુત્રના શ્રમણસંઘે તે ગંડિકાતુયોગ સાંભળીને પ્રમાણ માન્યો તે પ્રતિષ્ઠિત થયો—એ વિચાર કરીને કે, “સંગ્રહણી” જો પણ અદ્ય કમુતિવાળા વિદ્યાર્થી માટે ઉપકારિણી થશે, આ વિચારથી જ તે સૂનોતું અંગ મનાવામાં આવી. પ્રથમાતુયોગ આદિ (શાસ્ત્ર) પણ કાલકે બનાવ્યાં”

આ પ્રકારે પ્રાચીન ચૂર્ણોમાં કાલકાચાર્યના નામે બનેલી ઘટનાઓના ઉદ્ભવો છૂટક છૂટક રૂપે મળી આવે છે. આમાંની કેટલીક ઘટનાઓને એક જ કથામાં સમાવી દઈ સળંગ ‘કાલકાચાર્યની કથા’ના નામે સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ જે કથાઓ, લગભગ અગિયારમી-બારમી શતાબ્દથી લઈને આજ સુધી, રચાઈ છે, તેમાંની શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ ‘મૂળચુદ્ધિ-ટીકા’માં આપેલી કથા બધી રીતે ભેદાં ભેદાં અને પ્રાચીન છે એટલું જ નહિ, તે પછીના કથાકારો સામે આ કથા આદર્શ રૂપ રહી છે. માટે એ કથાને આપણે અવિલંબે જોઈએ અને તેનાથી બીજા કથાઓમાં શી શી વિશેષતા છે એના તારતમ્યને તપાસીએ.

કથા પહેલી :

કાલિકાચાર્યે પ્રપોત્ર (શિષ્ય) સાગરચંદ્રાચાર્યને ગર્વ યવાથી પ્રતિબોધ આપવાના અવસરે જે અર્થ કહ્યો છે તે કથાકારના બાળી શકાય એમ છે. તે કથા આ પ્રકારે છે:—

કાલકને પંચપરિચય :

આ જ બુદ્ધીપ નામના દ્વીપના ભારતવર્ષમાં ધરાવાસ નામે નગર છે. તેમાં અનેક શત્રુઓની સુઠરીઓને વિધવા બનાવવાની દીક્ષા આપવામાં શુક્રાચાર્ય વેરસિંહ નામે રાજા છે. તેના સમગ્ર અંત:પુરમાં સુખ્ય-પટરાણી સુરસુંદરી નામે દેવી છે. તેમને બધી કળાઓના સસુદાયનો પારગામી કાલક કુમાર નામે પુત્ર છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૩-૨૭-૨૬-૫૬ તથા ૮૫).

કાલકની અશ્વક્રીડા અને કુતહલ :

તે કોઈ એક દિવસે અશ્વક્રીડા (ધોડાની રમત) કરીને પાછો ફરતો હતો. (એવામાં) આશ્રવન ઉદ્યાનમાં પાણીભર્યાં વાહાણોની ગંભીર અને મધુર ગર્જના સાંભળતાં કુતહલથી તે ભેવા માટે તેમાં પ્રવેશ્યો, ત્યારે અનેક મનુષ્યો અને સાધુઓએ પરિવરેલા ભગવાન શુભાકરસૂરિને જિનેશ્વરોએ ઉપદેશેલા ધર્મનો બોધ આપતાં જોયા. વંદન કરીને તેમની આગળ બેઠો. (આચાર્ય) ભગવાને પણ કુમારને ઉદેશીને વિશેષપણે ધર્મદેશના આપવા માંડી (જુઓ ચિત્ર નં. ૧-૨૧-૪૫-૫૦-૫૬ તથા ૮૪) તે આ પ્રકારે—

૧. નંદીસત્તની ટીકામાં ‘ગંડિકા’ નું લક્ષણ આ રીતે આપ્યું છે—“શ્વવારીનાં પૂર્ણપરપરિચિત્તો મધ્યમમાર્ગો ગચ્છન્ત, ગચ્છન્તેવ ગચ્છન્ત-પ્રકારાધિચિત્તો પ્રત્યપદ્ધતિચિત્તયઃ” અર્થાત્ એકએક અર્થોપધારને લઈને રચાયેલા પ્રકારજનું નામ ‘ગંડિકા’ છે.
૨. સૂત્રોના અપ્પાવ અથવા ઉદ્દેશોના અર્થોપધારસૂચક આદિપોને બીજાની માફક એકત્ર કરીને બનાવેલી ગાથાઓના સંગ્રહને ‘સંગ્રહણી’ કહે છે. આગમસૂત્રો પરની પંચાંગી—૧ નિર્ધારિત, ૨ સંગ્રહણી, ૩ ભાષ્ય, ૪ ચૂર્ણ અને ૫ ટીકામાં સંગ્રહણીનો પણ સમાવેશ છે. પહેલાં પ્રત્યેક આગમસૂત્રો પર આ પ્રકારની સંગ્રહણીઓ બનેલી હતી પરંતુ આજે તેમાંની બધીબધી નષ્ટ થઈ ગઈ છે.
૩. આ ‘પંચકલપચૂર્ણ’ની હકીકત ઉપા. ઓક્ષણાણવિભજ્ય મહારાજશ્રીના ‘આર્ષકાલક’ નિબંધમાંથી ઉદ્ધૃત કરી છે.

ગુણકરસૂરિની ધર્મદેશના અને પ્રભાવિત થવું :

સોનું જેમ ધર્મ, છેદન, તાપ અને તાડન-આ ચાર પ્રકારે પરખાય છે તેમ વિદ્વાનો ધર્મને પણ શ્રુત, શીલ, તપ, અને ઈયા-આ ચાર પ્રકારના ગુણોથી પારખે છે. વળી,

જીવ અનાદિ કાળથી મૃત્યુ પામતો રહે છે અને પ્રવાહરૂપ ચાલ્યાં આવતાં અનાદિ ક્રમોથી તે જોડાયેલો છે. પાપથી તે દુઃખી થાય છે જ્યારે ધર્મથી સુખ પામે છે. નિયમથી ધર્મ ત્રણ પ્રકારનો છે- ચારિત્રધર્મ, શ્રુતધર્મ અને તપ. આ ધર્મ કસ-ચકાસણી, છેદ-કાપણી અને તાપ-આ ત્રણ વડે સોનાની માફક શુદ્ધ થયેલો હોય ત્યારે જ ખરેખરો બને છે. પ્રાણિવધ આદિ જે પાપકાણાં છે, તેનું ધ્યાન અને અધ્યયનથી નિવારણ કરવાની જે વિધિ તે ધર્મની 'ચકાસણી' કહેવાય છે. જહારનાં અનુષ્ઠાનોથી મત અને નિયમો ઘસડાઈ ન જાય અને નિર્મળતા સંભવે તે ધર્મની 'કપાણી' કહેવાય છે. બંધ આદિને વશ થતા જીવ વગેરે લાવેલું ચિંતવન એ 'તાપ' કહેવાય છે. આ પ્રકારે વડે પવિત્ર થયેલો ધર્મ જ ધર્મપણાનું નામ પામે છે. આ પ્રકારોથી જે ધર્મ નિર્મળ થયેલો નથી તે ધીજમાં પણ સારો નીવડતો નથી. એવા (નિર્મળ નહિ થયેલા) પ્રકારના ધર્મનું ફળ નહીં વિપરીત હોય છે, આવો ઉત્તમ પુરુષાર્થ આ રીતના નિયમો વિનાનો હોય ત્યારે તે જઘાંચ કદ્યાણુકારી કામોમાં નકામો બને છે; એમાં સંદેહ નથી. જે જે પ્રકાર વડે જેમાં આવો ધર્મ ઠગાય નહિ તે જ ધર્મ ઠગનારો નથી. માટે કુશળ દષ્ટિવાળા પંડિતોએ એની હમેશાં સારી રીતે પરીક્ષા કરવી.

આ પ્રકારે ગુરુનું વચન સાંભળીને કુમારના કર્મોનો મોટો ભાર ગળવા લાગ્યો. તેને ચારિત્રમાં ભાવ ઉપજ્યો, તેથી તે આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યો; "હે મહાયશસ્વી ! તમે ખરેખરા ધર્મનું સ્વરૂપ કહેતાં હું મિશ્ચાત્વથી ઘેરાયેલો લાગું છું. હવે હું જોધ પામ્યો છું, માટે મારે કરવા યોગ્ય કામનો આદેશ આપો."

કાલકની સંયમદીક્ષા, પટ્ટધર થઈને ઉજ્જૈની તરફ વિહાર :

આથી ભગવાને તેનો ભાવ જાણીને સાધુના ઉત્તમ ધર્મનો આદેશ કર્યો. તેણે પણ તે આદેશ અંગીકાર કર્યા પછી તે રાજની (પિતાની) પાસે ગયો. માતા-પિતા આદિથી પોતાને મહાપ્રયત્ન પૂર્વક છોડાવીને અનેક રાજપુત્રોની સાથે પોતાનાં પાપ શમાવતો તે શ્રમણ થયો.

જે પ્રકારની શિક્ષાઓ લઈને જ્યારે તે લાવુક ગીતાર્થ થયા ત્યારે ગુરુએ ગરજના અધિકારીપણાથી તેમને પોતાના પદે સ્થાપન કર્યા. પાંચસો સાધુઓના પરિવાર સાથે ભવ્ય જીવોરૂપ કમલવનની ઘટાઓને ઉપદેશતા-વિકાસ કરતા કરતા તે ઉજ્જૈની નગરીમાં આવ્યા. નગરની ઉત્તર દિશામાં આવેલી ઘાટી ઝાડીમાં ચતિને યોગ્ય પવિત્ર ઠેકાણે એ મહાત્માએ વાસ કર્યો. તેમને (આવેલા) જાણીને લોકો ઉતાવળે વંદન કરવા નીકળ્યા. તેઓ સૂરિના ચરણે વાંદીને પવિત્ર ભૂમિપીઠ ઉપર બેઠા. ત્યારે કાલકસૂરિએ દુઃખરૂપ ધીચ ઝાડીની ઘટાઓને જાણી નાખે તેવો, જિનેશ્વરોએ જોધેલો ધર્મ ગંભીર અવાજે કહેવા માંડ્યો. તે સાંભળીને આખી સભા ખૂબ વૈરાગ્ય પામી અને ગુરુનાં વખાણ કરતી પોતપોતાના ઠેકાણે પહોંચી ગઈ.

કાલકસૂરિની ખેન શ્રમણી સરસ્વતી, તેનું અપહરણ :

આ રીતે ભવ્ય જીવોરૂપ કમળોને પ્રકુલિત કરવામાં પરાયણ (મહાત્મા)ના જ્યારે કેટલાયે દિવસો પસાર થઈ ગયા ત્યારે ભવિતવ્યતાના યોગે ત્યાં શ્રમણીઓ-સાધ્વીઓ આવી.

તેમની વચ્ચે એક (શ્રમણી) જાણે પુસ્તકોનો સમૂહ હાથમાં રાખેલી સરસ્વતીની જેમ છતાં કુલીન (સરસ્વતી તેના પિતાને પરણી હતી તેથી તે કુલીન નથી), ગૌરીના જેવી મહાતેજસ્વી હોવા છતાં સંસારમાં ઉદાસ (ગૌરી શિવને પરણેલી હોવાથી સંસારમાં લાગેલી છે), શરફકાળની નદીની જેમ શોભતી હોવા છતાં કર ગ્રહોથી જે વીંટાઈ નથી (નદીઓ, મગર આદિ કૂચ ગ્રહોથી વીંટાયેલી હોય છે),

કમળમાં રહેતારી લક્ષ્મી જેવી હોવા છતાં જે કામી નથી (લક્ષ્મી વિષ્ણુને પરણવાથી કામી છે), બધા મનુષ્યોને આનંદ આપનારી ચંદ્રલેખાના જેવી હોવા છતાં જે વાંકી નથી (ચંદ્રલેખા વાંકી ગણાય છે), વધુ શું કહેવું?—શુષ્ક અને રૂપમાં સમગ્ર નારીઓમાં સુખ્ય, સાધ્વીઓની અનેક ક્રિયાઓ કરવામાં મથતી દાલકસૂરિની નાની બહેન સરસ્વતી નામે શ્રમણી હતી. તે શોચ ભૂમિથી જેવી નીકળી તેવી જ અત્યંત આસક્ત એવા ઉત્તૈની નગરીના સ્વામી ગર્દભિલ્લ રાજાએ તેને ભેધ—

“હે સુશુભ ભાઈ ! હે પ્રવચનના નાય કાલક યુનિ ! આ અનાર્થ (અન્યાયી) રાજા વડે હરાતા મારા ચારિત્ર્યધનનું રક્ષણ કરો.”—આ પ્રકારે જૂમ પાડતી અને અનિદ્ર માનતી તેને બળજબરીથી અંતઃપુરમાં નાખી. (ભુજો ચિત્ર નં. ૪૪ તથા ૫૭)

ગર્દભિલ્લને અનેક પ્રકારે સમજાવવાનો પ્રયત્ન :

સૂરિએ તે બાંધીને કહ્યું કે, “મહારાજ ! મર્યાદામાં રહેલાઓએ ન્યાયોત્તુ પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું ઘટે, (નહિતર) વેરવિખેર થયેલી મર્યાદાથી ન્યાયોનો—નીતિનો લોપ થાય છે. વળી—તપોવનો તો રાજાથી સુરક્ષિત હોય છે. કેમકે, રાજાઓની ભુલઓની છાયામાં આશ્રમવાસીઓ આશરો લીધા પછી જ નિર્ભય બનીને સુખે પોતાનાં ધર્મકાર્યો કરે છે.—આથી એને છોડી દે. પોતાના કુળમાં કલંક ન લગાડ, કહ્યું છે કે,

“જે કોઈ પારકી સ્ત્રીને બળજબરી કરે છે તે (પોતાના) ગોત્રને સડાવે છે, ચારિત્રને ગંદું કરે છે, તેનું યોદ્ધાપણું હાર પામે છે, આખા જગતમાં અપજ્ઞાનો પડઘો પડે છે, અને તે કુળ ઉપર મેંશનો ફેલાયે છે.—તેથી મહારાજ ! શરીરમાંથી નીકળેલી પેશીઓની માફક આ વિપરીત છે.” પરંતુ રાજા કામાતુરપણે વિપરીત મતિથી કંઈ પણ માનતો નથી. કેમકે,

“આંધળો માણસ જમીન ઉપર સામે પડેલી કેપાલી વસ્તુને ભેતો નથી, પરંતુ રાગમાં આંધળો બનેલો માનવી, મેલના દગલાવાળા સ્ત્રીઓના અવયવોમાં પણ ડોહરનાં ફૂલ, કમળ, પૂનમનો ચંદ્ર, કળશ અને કાંતિભર્તી લતાનાં પાંડાંઓનો (તેમાં) આરોપ કરીને કોડા કરે છે, તે છતી વસ્તુને છોડે છે અને જે નથી તેને જૂએ છે તેથી રાજા ! આ તપસ્વિનીને છોડ, અન્યાય ન કર. તું જ ને અન્યાય કરવા લાગે તો ખીજો કયો ન્યાય હોઈ શકે ?” આ રીતે રાજાને કહેવા છતાં બ્યારે કે કંઈ પણ માનતો નથી ત્યારે કાલકાચાર્યે અતુર્વિધ સંધને શીખવીને મોકલ્યો. તેણે બ્યારે સંધને પણ કેમ કરીને નકાર બધ્યો ત્યારે કોધના આવેશમાં આવેલા સૂરિએ આ રીતની ઘોર પ્રતિજ્ઞા કરી—

કાલકેસૂરિની પ્રતિજ્ઞા, અને અપવાદ માર્ગનો આશ્રય :

“જે મનુષ્યો સંધના શત્રુઓ છે, જે પ્રવચનના ધાતકી છે, સંયમ ઉપર ઘા કરવામાં લાગેલા છે. અને જે તેની ઉપેક્ષા કરનારા છે, એવા જાદુ મર્યાદાવાળા આ ગર્દભિલ્લ રાજાને જો હું એકદમ રાજ્યથી ઉઞ્જેડી ન નાખું તો તેની દયાને પામું.” આ રીતે કરવું જ ભોધ્યું, કેમકે આગમમાં કહ્યું છે કે,

“આથી સામર્થ્ય હોવા છતાં આજ્ઞાજ્ઞાત માનવીની ઉપેક્ષા ન કરવી. પ્રતિકૂળ માનવીઓને શિક્ષા આપવી જ ભોધ્યું. વળી સાધુજનો, ચૈત્યો અને ખાસ કરીને પ્રવચનના જે શત્રુઓ અને નિંદાખેરા છે તેને બધા બળથી વારવા ભોધ્યું. આ રીતે પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી સૂરિ એવું વિચારવા લાગ્યા કે, “આ ગર્દભિલ્લ રાજા મહાબલી અને પરાક્રમી છે, ગર્દભી નામની મહાવિવાથી બળિયો છે. માટે ઉપાયથી તેને ઉઞ્જેડવો ભોધ્યું.”

લોકમાં પ્રચાર :

આમ વિચાર કરીને કપટથી ગાંડોના વેષ કરી ત્રણ રસ્તે, ચાર રસ્તે, ચોરામાં અને રાજમાર્ગમાં

૧: સાધુ, સાધ્વી, ધાવક અને જાવિક—આ ચાર પ્રકાર જેમાં હોય તે ‘સંધ’ કહેવાય છે,

આમ બોલતાં લમવા લાગ્યા કે, “ જો ગર્દભિલ રાજા હોય તો તેથી શું ? જો તેનું અંતઃપુર સુંદર હોય તો તેથી શું ? જો તેનો દેશ રમણીય હોય તો તેથી શું ? જો તેની નગરી સારી રીતે વસેલી હોય તો તેથી શું ? જો તેનાં માનવીઓનાં સુંદર વસ્ત્રો હોય તો તેથી શું ? જો હું ભિક્ષા માટે જામતો હોઉં તો તેથી શું ? અને જો હું સૂના ઘરમાં સૂતો હોઉં તો તેથી શું ? ”

લોકોની સહાનુભૂતિ :

આમ સૂરિને જોઈને નગરીના લોકો બોલવા લાગ્યા કે, “ ખરેખર, બહોળતા કામમાં રાજાએ યોગ્ય કયું નથી. બધા ગુણોના ભંડાર કાલિકાચાર્ય સંઘાડો છોડીને નગરમાં ગાંડાની માફક લટકે છે; જો ખરેખર દુઃખદ છે. નગરીમાં ગોવાળો, બાળકો અને સ્ત્રીઓ વગેરે લોકોથી પોતાના સ્વામી (રાજા) ના કુળની અત્યંત નિંદા સાંભળ્યા પછી મંત્રીઓએ કહ્યું, “ માનવીઓના સ્વામી દેવ ! આમ ન કર; આ તપસ્વિનીને છોડ, કેમકે આથી મોટી નિંદા થઈ રહી છે. વળી, જે મોહથી આંધળો બનેલો માનવી ગુણિ-જનોનો અનર્થ કરે છે તે નહીં પોતાના આત્માને જલસમુદ્રમાં નકામો ફેંકી દે છે. ” આ રીતનાં મંત્રીનાં વચન સાંભળીને રાજા રોષથી બોલવા લાગ્યો કે, “ આ શિખામણ તમારા બાપાને જઈને આપજો. ” આ સાંભળીને મંત્રીઓ ઠંડા ધઈ ગયા. તેમના મનમાં થયું કે, “ દરિયાને સીમા યોગંગતો કોણ રોકી શકે ? ”

કાલકસૂરિનું શકેલ તરફે અચાણુ, શકેને દોરી લાવવા :

સૂરિ તે (હકીકત) કયાંયથી પણ સાંભળીને નગરીથી નીકળી ગયા. અવિચ્છિન્નપણે જેતાં તેઓ શકેલ નામના દેશમાં ગયા. ત્યાં જે સામંતો હોય છે તે ‘ સાહી ’ નામથી ઓળખાય છે. સામંતોનો અધિપતિ જે બધા રાજાઓનો સુકુટમણિ છે તે ‘ સાહાનુસાહી ’ કહેવાય છે. તેથી કાલકસૂરિ તેમાંના (એક) સાહી પાસે રહ્યા. તેમણે મંત્ર અને તંત્ર વગેરેથી તેને ખૂશ કર્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે તે સાહી રાજા સૂરિની સાથે વિવિધ પ્રકારના વિનોદવડે ભારે આનંદમાં ગરકાવ બની બેઠો હતો (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૮-૩૩-૪૬-૫૧-૫૩-૫૮-૬૨) ત્યારે પ્રતીહારે આવીને વિનંતિ કરી કે, “ સ્વામી ! સહાનુસાહીનો દૂત બારણે બિલો છે. ” સાહીએ કહ્યું, “ સીધો આવવા દે. ” જો વચન કહ્યા પછી તે અંદર દાખલ થયો. આપેલા આસન ઉપર તે બેઠો. તે પછી દૂતે ભેટ આપી. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૦ તથા ૫૩) તે જોઈને સાહીનું મુખ તાબા વર્ષાકાળનાં વાદળાં જેવું અંધારિયું બની ગયું. તેથી સૂરિએ વિચાર્યું કે, “ કેમ આ કાર્ય અપૂર્વ જણાય છે ? કેમકે, સ્વામીનો કૃપાપ્રસાદ આવેલો જોઈને તો જેમ મોર મેઘને જોઈ ભારે હર્ષમાં ડૂબી જાય તેમ સેવકો પણ થાય. ત્યારે આ તો શ્યામ મુખવાળો થયો છે, તો કારણ પૂછું. ”

જો પછી દૂત સાહી પુરુષોએ ગતાવેલા નટઘરમાં ગયો. તે પછી સૂરિએ પૂછ્યું કે, “ સ્વામીનો પ્રસાદ આવવા છતાં ઉદાસ કેમ દેખાયો છો ? ” તેણે કહ્યું “ ભગવન્ ! પ્રસાદ નહિ પણ કોય આવ્યો છે; કેમકે અમારો સ્વામી જેના ઉપર રોષે ભરાય છે, તેના કોરેલા નામવાળી છરી મોકલે છે. તેથી કોઈ પણ કારણે અમારા ઉપર રોષે ભરાઈને આ છરી મોકલી છે. આનાથી અમારો આત્મા-દેહ હણવો એવી ‘ ભારે શિક્ષા ’ છે. તેથી આ વચનમાં-આજ્ઞામાં બીજી વિચારણા કરવાની પણ નથી. ” સૂરિએ કહ્યું, “ શું તારા ઉપર રૂઠ્યો છે કે બીજાં કોઈ ઉપર પણ ? ” સાહીએ કહ્યું, “ મને છોડીને બીજા પંચાણુ રાજાઓ ઉપર પણ. કેમકે આ છરી ઉપર છનુમો આંક છે. ” સૂરિએ કહ્યું, “ જો એમ જ હોય તો પોતાનો નાશ ન કરતા. ” તેણે કહ્યું, “ સ્વામી જો રૂઠ્યો તો કુળનો નાશ ક્યાં વિના છૂટાશે નહિ, જ્યારે મારા મરણથી બાકીના કુળનો નાશ નહિ થાય ” સૂરિએ કહ્યું, “ જો એમ હોય તો પોતાનો દૂત મોકલીને પંચાણુ રાજાઓને કહેવડાવો, જેથી આપણે હિંદુકદેશમાં જઈએ. ” ત્યારે તેણે દૂતને પૂછ્યું કે, “ ભદ્ર ! જેના ઉપર કોષે

બરાબા છે તે બીજા પંચાલું રાજાઓ કોણ કોણ છે ?” તેણે પંચ બધું નિવેદન કર્યું. તે પછી ફતને રજા આપીને, તે બધાને એકેક કરીને પોતાના ફતો મોકલ્યા કે, “મારી પાસે આવો. પોતાની જાતને નાશ ન કરો. હું બધી રીતે લખીશ.” આથી પ્રાણીને દુઃખે છોડવાની બધી સામગ્રી સાથે તેની પાસે તેઓ જલદીથી આવ્યા. તે આવેલાઓએ સૂરિને બેઠાને પૂછ્યું, “લગરનું હવે અમારે શું કરવું બેઠા ?” સૂરિએ કહ્યું, “સૈન્ય અને વાહનો સાથે તમે સિંધુ નદી બિતરી હિંદુકંદેશમાં જાઓ.”

શકોનું સોરઠમાં આગમન:

તે પછી જાણેલા માર્ગને પાર કરીને (તેઓ) સોરઠ દેશમાં આવ્યા. આ સમયે વર્ષાકાળ આવ્યો ત્યારે માર્ગો ઘુર્મિ છે એમ જાણીને સોરઠ દેશને છનુ લાગે વહેંચીને ત્યાં જ રહ્યા.

શરદ્ઋતુનું વર્ણન:

આ સમયે જેમાં મહારાજની માફક કમળો શોભે છે, ઘણા ગોવાળો મોટા ઉત્સવકાળની જેમ ચપળ બન્યા છે, પહેલા વરસાદની જેમ સફેદ વાદળો શોભે છે, યુનિપતિની માફક રાજહંસોથી સેવાતો અને માતેલો કાથી મુખ્ય પડખાને ચારી રીતે વીંજતો હોય તેમ શરદ્ઋતુ આવ્યો છે. જેમાં સજ્જનોની ચિત્તવૃત્તિઓની માફક સ્વચ્છ મોટી નદીઓ છે, સારા કવિઓની જેમ નિર્મળ દિશાઓ છે. મોટા ચોગીના ચરીરની માફક નિર્મળ આકાશનું આંગણું છે, યુનિઓની જેમ મનોહર સમૃદ્ધતાં વૃક્ષો છે અને મોટા સ્થપતિએ બનાવેલા દેવળોની ભેળીની જેમ સુંદર તારાઓવાળી રાત્રિ છે—વળી,

જ્યાં હરેક પ્રકારનું ઘાસ ઉત્પન્ન થતાં પૃથ્વી અત્યંત શોભાયમાન થયેલી છે અને આનંદિત ગાયોના સમુદાયમાં પહેલા ગવિંદ સાંઠો ગર્જના કરી રહ્યા છે. રાત્રે જ્યાં અમૃતના પૂર સરખાં ચંદ્રમાનાં ફિરંગી સમગ્ર પૃથ્વીની સપાટીને અધિક ભીનું બનાવી રહ્યાં છે. શાલવન અને રાક્ષસોના વનમાંથી નીકળેલા આમીણુ મનુષ્યોથી ગવાતાં રસાળ ગીતો વડે જ્યાં રસ્તાઓ જ જાણે અવાજ કરે છે, ત્યાં પથિકો (સાંભળવા) શોધાર્થે બાધ છે. આ પ્રકારે અત્યંત આનંદકારક શરદ્ઋતુ આવતાં બંધ પુરુષોના ચિત્તનું સ્વરૂપ બાળે સાધતો હોય તેમ માત્ર ચક્રવાક જ નિસ્તેજ (જણાય) છે.

ઉજ્જૈની ઉપર શકોની ચકાઈ:

આ પ્રકારે શરદ્ઋતુની શોભા બેઠાને પોતાની ધારણા સિદ્ધ થવાની કામનાવાળા કાલકસ્ત્રિએ તેમને (શકોને) કહ્યું, “અરે! તમે નિરુદ્ધમી કેમ બેઠા છો ?” તેમણે કહ્યું, “આજા કરો કે, હવે અમે શું કરીએ ?” સૂરિએ કહ્યું, “ઉજ્જૈનીને કબજે કરો, જેથી તેની સાથે ભોડાયેલો મોટો માખવ દેશ મેળવતાં તમારો ત્યાં નિર્વાહ-ગૂજરાન થાય.” તેઓએ કહ્યું, “એમ જ કરીએ, પરંતુ અમારી પાસે ભાતું નથી, કેમકે આ દેશમાં તો અમારા ભોજન પૂરતું જ (મળતું) હતું.” ત્યારે સૂરિએ ચોગચૂર્ણની ચૂટી માત્ર નાખવાથી આખો કુંભારવાડો-ઈંદ્રવાડો સોનાનો બનાવી દીધો (જુઓ ચિત્ર નં. ૪૭-૫૨ તથા ૫૬) “આ ભાતું હોય કરો.” ત્યારે તેઓ તેના ભાગ પાડીને બધી સામગ્રી સાથે ઉજ્જૈની તરફ આવ્યા. દરમિયાન જે કોઈ લાટ દેશના રાજાઓ વગેરે સાથે થયા તે બધા ઉજ્જૈની દેશના સીમાકાંમાં આવી પહોંચ્યા. આથી ગર્દગિદ્વ શત્રુ સૈન્યને આવતું સાંમળીને મોટી સૈન્યસામગ્રી સાથે નીકળ્યો અને સીમાઠે આવી પહોંચ્યો. પછી જને બળવાન સૈન્યના ચુદનો આરંભ થયો. (જુઓ ચિત્ર નં. ૬૦)

ચુદ્ધનું વર્ણન:

વીકણ શરેના અબલાગવાળાં બાણ, વાવલ્લ, સર્વ પ્રકારની લાકડીઓ જેમાં પડી-અથડાઈ રહી

૧. વારલ્લ, ચક્ર, પદ્મિ, કુંગી વગેરે તે સમયે વપરાતાં એક પ્રકારનાં શસ્ત્રો.

છે, જે ચક્ર, પદ્મિસ, સુદ્ધર અને બાણો ફેંકતાં લયંકર છે, જેમાં તરવાર, કુહાડી, ભાલો, અને કુંગીના સમૂહમાંથી અગ્નિના તણુઓ ફૂટી રહ્યા છે; ચોદ્ધાઓના પોકારોથી શબ્દાયમાન અને ધૂળ વડે સૂર્યનાં ફિરણોને ફેલાવો પણ જેમાં ઠંકાર્મ ગયો છે—આવા પ્રકારનો ચુદ્ધસંચાર થતાં, વાયુના આઘાતથી વાદળોના સમુદાયની પેઠે ગર્દભિલ્લ રાજાનું સૈન્ય પળવારમાં નાહું. તે નાસતા સૈન્યને જોઈને રાજા નગરીમાં પાછો ફર્યો અને અંદર પેઠા પછી પોતાના સૈન્ય વડે ઘેરો ઘાલી બેઠો. બીજાઓ પણ હીલચાલ વિના ઘેરો ઘાલીને નગરી (ના ગઢ) ઉપર ચડીને બેઠા. (તેઓ) હંમેશાં સામનો કર્યા કરે છે.

ગર્દભીલિલ્લાનું સ્વરૂપ, સાધના અને પ્રતીકાર :

બીજે દિવસે જ્યારે સામનો કરવા માટે (શકો) આલ્યા ત્યારે ગઢને સૂનો જોયો, ત્યારે તેઓએ સૂરિને પૂછ્યું, “લગવન! આજે ગઢ સૂનો કેમ જોવાય છે ?” ત્યારે સૂરિએ સાંભળીને કહ્યું કે, “આજ (કૃષ્ણ પક્ષની) આઠમ છે. ત્યાં ગર્દભિલ્લ ઉપવાસ કરીને ગર્દભી મહાવિદ્યાને સાધે છે, ત્યાંથી ક્યાંઈ પણ અટારીએ રહેલી ગર્દભીની ખબર કાઢો.” તપાસ કરતાં તે જોવાઈ અને સૂરિને પણ ખતાવી.

સૂરિએ કહ્યું કે, “આ ગર્દભી જ્યારે ગર્દભિલ્લ (સાધના) પૂરી કરે ત્યારે બહુ મોટો અવાજ કરશે. તે શબ્દ શત્રુસૈન્યનાં જે કોઈ બેપગાં, ચોપગાં પ્રાણીઓ સાંભળશે તે બધાં મોંએથી લોહી વમશે. અને નિશ્ચયે ભૂમિ ઉપર પડી જશે તેથી બધાં બેપગાં, ચોપગાં પ્રાણીઓને લઈને બે ગાઉ જેટલી દૂર જશે. ઉપર જાઓ અને મારી પાસે એકસો ને આઠ શબ્દવેધી ચોદ્ધાઓને મૂકો.” તેમણે તે પ્રમાણે બધું કર્યું. સૂરિએ તે શબ્દવેધી સુભટોને કહ્યું, “જ્યારે આ ગર્દભી શબ્દ કરવા માટે મુખ ખોલે ત્યારે શબ્દ કરવા પહેલાંજ તેનું મોં બાણોથી તમે ભરી દેજો. શબ્દ કાઢ્યા પછી તો તમે પણ તેને ઘા કરવાને સમર્થ નથી, તેથી આળસ વિના કાન સુધી બાણો ખેંચીને ઊભા રહો.” તેઓએ પણ એ રીતે બધું કર્યું. પછી કાન સુધી ખેંચેલા ધનુષ્યોમાંથી ફેંકેલાં શરોથી ભરેલાં મોંએ તે (ગર્દભી) વાંકી અને પીડાયેલી થતાં શબ્દ કાઢવાને શક્તિમાન થઈ શકી નહીં. હણાયેલી શક્તિવાળી થયા પછી વિદ્યા તે જ સાધક (ગર્દભિલ્લ)ના ઉપર મૂત્ર, વિષા અને લાત દઈને જલદીથી ચાલી ગઈ. (ભુઓ ચિત્ર નં. ૧૬-૪૮-૫૪-૬૧-૬૭ તથા ૮૬)

ગર્દભિલ્લની શરણાગતિ: સૂરિનું ઉદ્દ્યોધન :

ત્યારે સૂરિએ કહ્યું કે, “હવે પકડો. એનું બળ એટલું જ છે.” ત્યારે તેઓ ગઢ તોડીને ઉજ્જૈનીમાં દાખલ થયા. ગર્દભિલ્લ જીવતો પકડાયો. તેને બાંધીને સૂરિના ચરણોમાં સોંપ્યો. (ભુઓ ચિત્ર નં. ૩-૪-૩૧ તથા ૬૧) ત્યારે સૂરિએ કહ્યું, “રે પાપિષ્ઠ, દુષ્ટ, નિર્લજ્જ ! અજ્ઞાન કાર્ય કરવામાં ઉદ્ધમશીલ, મહારાજ્યથી બ્રષ્ટ ! જે નહિ ઇચ્છતી સાધ્વીના (ચારિત્ર્યનો) તેં વિનાશ કર્યો અને સંઘનું પણ તેં માન્યું નહિ તેથી અમારે આમ કરવું પડ્યું. મોટા મોહથી આંધળી યુદ્ધિ વડે સાધ્વીનું શીલ જે માણસ લંગ કરે છે તે મનુષ્ય જિનેશ્વરોના ધર્મમાં બોધિલાલના મૂળમાં જ આગ લગાડે છે. બોધિલાલ નાશ થતાં ખરેખર, તું પણ આ અનંત દુઃખોથી ભરેલા સંસારમાં ભમીશ. વળી, અહીં આ જન્મમાં જ ગંધન, તાડન, અપમાન વગેરેથી ઉપજાવેલાં વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો જે તું પામ્યો છે, તે સંઘના અપમાન સ્વરૂપ ઝાડનું આ ફૂલ-ફળ છે. નારકી, તિર્યચ, કુમનુષ્ય અને કુદેવગતિમાં જવાનું સંકટ (તારે માથે) આવી પડ્યું છે. જેથી તું અનંત ભવમાં ભમીશ અને તેનું ફળ પણ કડવું જ આવશે. જે મનુષ્ય સંઘનું અપમાન કરે છે અને માન-મદ્યથી લેપાયેલો થોડું પણ પાપ કરે છે તે આ લયંકર દુઃખરૂપ મહાસાગરમાં પોતાના આત્માને બોળે-ડુબાડે છે, શ્રીસંઘની આશાતનાથી જીવો જે દુઃખ પામે છે તે કહેવાને બે કોઈ શક્તિમાન હોય તો તે જિનેશ્વર ભગવાનજ છે. જેણે મહાન પાપ કર્યું છે અને જેણે સંઘને પણ ગણકાર્યો નથી તેની સાથે બે કે અમારે વાર્તાલાપ કરવો એ યોગ્ય નથી, છતાં બહુ પાપભારથી દબાયેલો અને દુઃખરૂપ લયંકર જવાળાઓમાં

કસાયેલા તને ભેધને હું કરજાથી કહું છું કે, (આત્મ)નિંદા અને ગર્હાપૂર્વક આલોચના કરીને પ્રાયશ્ચિત કર-અને દુષ્કર એવાં તપ અને ચારિત્રમાં લાગી જઈ, આજે પણ દુઃખ-દરિયાને જેથી તરી બા.” આ રીતે કરજાથી સૂરિએ કહ્યું. તે સાંભળીને અત્યંત કઠોર કર્મવાળો તે ગર્હભિલ્લ ચિત્તમાં અત્યંત દુઃખાયો.

દુઃખાયેલું ચિત્ત ભેધને કાલકસૂરિએ પછી કહ્યું, “તને એકવાર છોડી દેવાય છે. હવે તું હૃદયાર બા.” સૂરિનાં તે વચન સાંભળીને તે (શક) રાજાઓએ દેશમાંથી (તેને) નસાડી મૂકયો અને દુઃખી થઈ ભમવા લાગ્યો. બાનવરની પેઠે ભમીને બચકર એવા ચાર પ્રતિરૂપ સંસાર-સાગરમાં તેના કર્મ-વિપાકના દોષે અનંતકાળ સુધી ભમશે.

ઉત્તરેનીમાં શકોની સ્થાપના, વિક્રમાદિત્ય :

પછી સૂરિની પર્યુપાસના-સેવાચારી કરનાર સાહીને રાજધિરાજ પનાવી અને બીજાને સામંતપદે સ્થાપીને (તેઓ) રાજસુખ ભોગવવા લાગ્યા. જેમ શકદૂળથી આવ્યા તેથી તેઓ શકો કહેવાયા, એ રીતે શક રાજાઓનો આ વંશ ઉપજ્યો. સૂરિના ચરણકમલમાં ભમરાઓની માફક લીલા કરતા અને જિન-શાસનની ઉત્પત્તિ કરવામાં તત્પર એવા તેમનો સમય સુખે વીતવા લાગ્યો (બુદ્ધો ચિત્ર નં. ૪૨).

કાલંતરમાં તે શકોનો વંશ ઊછેડી નાખી વિક્રમાદિત્ય નામે માલવાનો રાજા થયો. પૃથ્વીમાં એકમાત્ર તે વીરે પરાક્રમથી ઘણા રાજાઓને વશ કર્યા. આશ્ચર્યકારી ચરિત્ર અને આચરણથી કીર્તિનો મોટો આડંબર પણ પ્રાપ્ત કર્યો. પોતાની સત્તાથી યક્ષરાજનું આરાધન કરતાં તેણે ત્રણ વરદાન મેળવ્યાં, જેથી શત્રુ કે મિત્ર ગણ્યા વિના (સૌને) હાન આપ્યું. લોકોને ખૂબ ધન વહેંચી, ઋણ-દેવામાંથી છોડાવીને જેણે પોતાનો સંવત્સર જાતમાં પ્રવર્તાવ્યો, તેના પણ વંશ ઊછેડી નાખી ફરીથી ઉત્તરેની નગરીમાં શક રાજા થયો, જેણે પોતાના ચરણકમલમાં સામંતોને નમાવ્યા. વિક્રમ સંવત્સરથી ૧૩૫ વર્ષ વીત્યે, જેણે એ સંવત્સર ભલ્લીને પોતાનો સંવત્સર સ્થાપ્યો. શકકાળને બાણવા માટે આ પ્રાસંગિક કહ્યું છે.

હવે મૂળ કથાને લગતી હકીકત કહેવાય છે.—પછી કાલકસૂરિએ બહેનને ફરીથી સંયમમાં સ્થાપી. આલોચના અને પ્રતિક્રમણા-પ્રાયશ્ચિત કરીને સૂરિ પોતાનો ગણ ચલાવવા-સંભાળવા લાગ્યા.

— ઘટના બીજી —

કાલકસૂરિનું ભરુચ તરફ પ્રયાણ :

અહીંથી (દક્ષિણ તરફ) ભરુચરુ (ભરુચ) નામે નગર છે. ત્યાં કાલકસૂરિના બાણેને બલમિત્ર અને બાનુમિત્ર નામના બાઈઓ અનુક્રમે રાજા અને યુવરાજ છે. તેમને બાનુશ્રી નામે બહેન છે. તેને બલબાનુ નામે પુત્ર છે.

તે બલમિત્ર અને બાનુમિત્રે સૂરિને બીજા દેશથી આવેલા સાંભળીને મતિસાગર નામના પોતાના પુરોહિતને ઉત્તરેની મોકલ્યો. તેણે ત્યાં જઈને શક રાજા પાસે મહાપ્રયત્ને રજા લેવડાવી સૂરિને વાંદીને વિનંતિ કરી કે,

“ભગવન્! તમારા ચરણકમળમાં કપાળ, હાથ અને ઢીંચણને જમીન ઉપર નમાવી (પંચાંગી નમસ્કાર વડે) બહિષ્કારથી રંગાયેલા બલમિત્ર અને બાનુમિત્ર વંદન કરે છે. હસ્તકમળના સંપુટની કળીને સુકુટમાં મૂકીને (મસ્તકે હાથ ભેડીને) વીનવે છે કે—“તમારા વિરહ રૂપ સૂર્યનાં પ્રખર ફિરજોના વિસ્તારથી અમારાં શરીર ખૂબ જલદી સંતાપ્યાં છે—તેથી હું સ્વામી! તમારા દર્શનરૂપ મેઘમાં નીપજેલી

૧. પથાતાપ.

૨ નારી, તિર્થ, મનુષ્ય અને દેવતા-આ ચાર ત્રિતી કહેવાય છે.

૩ પ્રાયશ્ચિત—પથાતાપ કરવાની એક વિધિ.

દેશનાધારા વહાવો. હે કરુણાસમુદ્ર ! વધુ શું કહીએ ? અમારા ઉપર કરુણા કરીને પાપનો નાશ કરનાર આપનાં ચરણકમળ વંદાવો ”

આથી કાલકસૂરિ શક રાજાએને હકીકત સમજાવી ભરણ ગયા. મોટા આડંબર સાથે પ્રવેશ કરાવ્યો. બલમિત્ર, લાતુમિત્ર, લાતુશ્રી અને બલલાતુએ ભાવપૂર્વક વંદન કર્યાં. લગવાને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉપબવનારી ધર્મદેશના આપવા માંડી.

કાલકસૂરિની ધર્મદેશના: બલલાતુનો સંસારત્યાગ :

સંસાર અનાજના ફેતરાના ઢગલા જેવો અસાર છે. લક્ષ્મી વીજળીના જેવી ચંચળ છે. યૌવન નિષ્પ્રભ રીતે જનારાને ઝોળાંગવા સરખું છે. ભોગ અને ઉપભોગ ભયંકર દુઃખને આપનારા રોગો છે. ધન મનુષ્યતા શરીરના દુઃખનું કારણ છે. હૃદયનોનો મેળાપ (પરિણામે) મોટા શોકના અતિરેક જેવો છે, આયુષ્યનાં દિવસો હાથેનાં સડવાના સ્વભાવવાળાં છે; આવી સ્થિતિ હોવાથી હે ભવ્ય પુરુષો ! કુળ વગેરેથી શુદ્ધ આ મનુષ્યપણું પામીને પ્રમાદને જેર કરવો જોઈએ. હરેક પ્રકારનો સંગ તજવો જોઈએ. દેવાધિદેવોને વાંદવા જોઈએ. મોટા ગુરુઓના ચરણ સેવવા જોઈએ. સુપાત્રને દાન દેવું જોઈએ. નિયાણું^૧ કરવું ન જોઈએ. પંચ નમસ્કાર મંત્ર (પરમેષ્ઠીનો નવકાર) ગણવો જોઈએ. જિનેશ્વરના મંદિરમાં પૂજા અને આદરભાવ રાખવો જોઈએ. ધાર ભાવનાઓ ભાવવી જોઈએ. પ્રવચનને, તેના ઉપર આક્રમણ થતાં બચાવવું જોઈએ. સારા ગુરુ આગળ પોતાના હૃદયચિત્રની આલોચના કરવી જોઈએ. બધા પ્રાણીઓ સાથે ખામણા-ક્ષમાપના કરવી જોઈએ. પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ. ચિત્તને અશુભ બનાવવું ન જોઈએ. શક્તિ અનુસાર તપ અને ચારિત્ર્યનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ. વશ ન થાય એવી ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું જોઈએ. શુભ ધ્યાન ધરવું જોઈએ; જેથી સંસારની પરંપરાનો ઉચ્છેદ થાય, વધુ શું કહીએ ?—આ પ્રકારે આચરણ કરતાં તમને નવહીથી મોક્ષ મળશે (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૭-૨૫-૪૧).

આ રીતે સૂરિનાં વચન સાંભળીને જેને આખા શરીરે રોમાંચ થયાં છે અને ચારિત્ર્ય-દીક્ષા લેવાના ભાવો ઉત્પન્ન થયા છે તે બલલાતુ કુમારે હસ્તકમળને માથે લગાડી આ પ્રકારે કહેવા માંડ્યું, “હે નાથ ! મારા જેવા દુઃખીને સંસારરૂપ જ્ઞેષ્ઠાનામાંથી ઉગારો. હે નાથ ! સંસારના ભયથી હરેલા મને, ઉત્તમ મનુષ્યોએ આદરેલી જિનેશ્વર ભગવાનની આ દીક્ષા આપો. જો હું યોગ્ય હોઉં તો વિલંબ ન કરો.” આ પ્રકારે કુમારનો નિશ્ચય જાણીને સૂરિએ તે જ ક્ષણે સ્વજનોને પૂછીને વિધિપૂર્વક તેને દીક્ષા આપી.

રાજા વગેરે અમલદારો (અને નાગરિકો)ની સલા પાછુ સૂરિને વાંદીને પોતાના ઠેકાણે ગઈ. અને મુનિઓ પણ પોતાનાં શુભ ધર્મનાં કાર્ય કરવામાં મશગૂલ બની ગયા. આ પ્રકારે હાથેનાં આચાર્યના ચરણકમળોને નમતા અને ખૂબ ભક્તિભાવવાળા થયેલા રાજાને જોઈને સમગ્ર નગરના મનુષ્યો જિનધર્મમાં અધિક ભાવવાળા થયા. આ કહેવત સાચી છે કે, ‘જેવો રાજા તેવી પ્રજા થાય છે.’

રાજપુરોહિતની કપટભાષ :

આ પ્રકારે નગરની પ્રવૃત્તિ જોઈને અત્યંત દુભાવેલા ચિત્તે રાજપુરોહિતે રાજાની આગળ અને સૂરિની સમક્ષ કહ્યું કે, “દેવ ! ત્રણે પ્રકારની અશુચિઓમાં બદબદેલા આ પાખંડીઓએ શું કરવા માંડ્યું છે ?” આ રીતે બોલતા તેને સૂરિએ અનેક પ્રશ્નોથી જ્યારે નિરુત્તર કરી દીધો ત્યારે કપટપણે અનુકૂળ વચનોથી રાજાને વિપરીત (આચાર્યની વિકૃત્ત) કરવા (મનને ભમાવવા) લાગ્યો. જેમકે—

“આ (સૂરિ) મહાતપસ્વી છે, સંપૂર્ણ શુભોના આશ્રયસ્થાન જેવા છે, મોટા સત્વશાળી છે,

૧, બદવાની આશાથી ભગવાનની ભક્તિ કરવી, કે કોઈ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો તે.

દેવતાઓ, અસુરો અને મનુષ્યોથી પૂજાયેલા છે અને ત્રણે જગતમાં ગૌરવયાળી છે. તેથી હે દેવ ! જે માર્ગે આ (સૂરિ) જાય તે માર્ગે તમારે જરૂર યોગ્ય નથી, જેથી તેમના માર્ગને ઉલ્લંઘન કરવા જેવું થાય. શુરુના ચરણોને ઓળંગવાથી મોટી આશાતના થાય છે, જે મોટી દુર્ગતિનું કારણ છે, માટે હે સ્વામિન્ ! એમને વિસર્જન કરો.”

આથી લમાયેલા ચિત્તવાળા રાજાએ કહ્યું, “તમારું કહેલું સાચું છે પણ કેવી રીતે એમને વિસર્જન કરવા ?” આથી પુરોહિતે કહ્યું, “દેવ ! આખા નગરમાં અનેપણા કરો. તેમ કરતાં ભાત-પાણી અસૂઝતાં (લેવાને અયોગ્ય) થશે, (અને તેથી) પોતાની મેળે જ તેઓ વિહાર કરશે. તે પછી રાજાએ કહ્યું, “એમ કરો.” આથી પુરોહિતે આખા નગરમાં પ્રવૃત્તિ કરી કે, “આવા આધાર્મિકના પ્રકાર વડે દીધેલું દાન મહાકૃપાળુ હોય છે.” તેથી લોકો તેમ કરવા લાગ્યા. આ રીત કદી ન થયેલી ભોળાને સાધુઓએ શુરુને કહ્યું. તેઓ પણ રાજાના અભિપ્રાયની હકીકત સમજી જઈ પજૂસણા કર્યા વિના જ મહારાષ્ટ્ર દેશના અલંકારસમા પ્રતિષ્ઠાન-પૈઠલું નામના નગરમાં ગયા.

— ઘટના ત્રીજી —

કાલકસૂરિનું પૈઠલું તરફે પ્રયાણ :

ત્યાં (પૈઠલુંમાં) સૂરિએ (સંદેશો મોકલી) જણાવ્યું કે, “જ્યાં સુધી અમે ન આવીએ ત્યાં સુધી પજૂસણા ન કરશો.” વળી, ત્યાં જે સાતવાહન રાજા છે તે પરમ શ્રાવક છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૨). તે પણ સૂરિને આવતા સાંભળીને જેમ મોર મેઘ આવવાના સમયે ઉલ્લસિત થાય છે તેમ હર્ષભરિ થયો. કેમે કરીને ત્યાં સૂરિ આવ્યા. તેથી સાતવાહન રાજાએ સૂરિને આવેલા બાણીને તે પોતાના પરિવાર અને ચતુર્વિધ સંઘની સાથે સામે ગયો અને સૂરિને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું (જુઓ ચિત્ર નં. ૨-૩૪)

કાલકસૂરિની સ્તુતિ :

“હે ભગ્યરૂપ કમળને વિકસાવનાર, મોહરૂપ મોટા અંધકારના સમૂહભાર માટે સૂર્ય સરખા, ગર્વોન્મત્ત દુષ્ટ વાદીઓ રૂપ હાથીઓને કચડી નાખતા બલિષ્ઠ સિંહગ્રામા, નમન કરતા મનુષ્યોના સ્વામીના મસ્તક ઉપર રહેલા સુક્રુટના મણિઓનાં કિરણોથી જેના ચરણ રંગાયેલા છે, જિનશાસનની ઉન્નતિ કરવામાં તત્પર, કલિકાલના કલંક રૂપ મેલને ધોવા માટે પાણીસમા, સમયને અનુરૂપ ફરતા શ્રુતસમુદ્રને પાર પામેલા, ગર્વભર્યા ચાલતા મોટા કામદેવરૂપ સાપને નાશ કરવામાં કુહાડીસમા-આ પ્રકારે સંપૂર્ણ શુભાના સ્થાનક, કરુણાવાળા, પરમ આરિનશીલ, સુદૃઢ ન કરનાર, પ્રભાતે નામ લેવા યોગ્ય મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ એવા હે સુનિશ્ચય ! તમને નમસ્કાર થાઓ.

કાલકસૂરિનો ‘ધર્મલાભ’—આશીર્વાદ :

આ રીતે (સ્તુતિ કરીને) નમન કરતા રાજાને સૂરિએ ‘ધર્મલાભ’ (આશીર્વાદ) આપ્યો. (આ ‘ધર્મલાભ’ કેવો છે તે જણાવે છે)—

કલિકાળના ખૂબ કાળા મેલને ધોવામાં પાણીના થોડાં જેવો, સમગ્ર દુઃખરૂપ કુળપવંતો લેલવામાં બાળવંદ્યમાન બલિષ્ઠ વજ્ર સમાન, ચિંતામણિ, કલ્પદ્રુમ, કામઘટ અને કામધેનુના મોટા માહાત્મ્યને જિતનાર, સંસારસમુદ્રને પાર કરાવનાર નૌકા સમાન, સ્વર્ગ અને અપવર્ગ માટે દુર્ગમ નરક-કેદના આગળાને તોડવામાં સુફલ સમાન, ગણધરોએ ઉપદેશેલો આ ‘ધર્મલાભ’ હે નરેન્દ્ર ! તમને થાઓ.

૧. સાધુઓના નિમિત્તે પકાવેલું ભોજન, જે સાધુઓ માટે નિષિદ્ધ છે.

પન્નૂસણા તિથિનિર્ણય :

આ પ્રકારે મોટા આડંબર સાથે સૂરિ નગરમાં પ્રવેશ્યા. ગાંધાં ચૈત્યોને વંદન કર્યું. સાધુઓને ચોગ્ય નિર્દેશ ઘરમાં વાસ કરાવ્યો. તે પછી હમેશાં શ્રીશ્રમણસંઘવડે ખૂબ પૂજતા, સાતવાહન રાત્રીથી આદર પામેલા, વિદ્વાનવર્ગથી સેવાતા અને ગાંધા લોકોથી વંદાતા લવ્યોદ્ધ પ કમલોને વિકસાવનારના (એવા તે સૂરિના) પન્નૂસણાનો સમય કમે કરીને આવ્યો.

તે મહારાષ્ટ્ર દેશમાં ભાદરવા સુદિ પાંચમે ઇંદ્રયાત્રા થાય છે. તેથી રાત્રીએ સૂરિને વિનંતિ કરી કે, “હે ભગવન્ ! પન્નૂસણાના દિવસે લોકાનુવૃત્તિથી ઇંદ્ર (મહોત્સવ) મનાવવો પડશે. એ કારણે વ્યાકુળતા થતાં ચૈત્યપૂજા અને અભિષેક કરવામાં હું પહોંચી શકીશ નહિ. તેથી કૃપા કરીને છઠ્ઠા દિવસે પન્નૂસણા કરો.” તે પછી સૂરિ ભગવંતે કહ્યું, “અમારા ગુરુઓએ પણ કહ્યું છે કે, “જે મેરુનું શિખર ચાલવા માંડે અને સૂર્ય બીજી દિશામાં ઊગે તોપણ પાંચમની રાતથી પન્નૂસણા ઝાળંગી શકાતાં નથી. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે,

“જેમ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વર્ષાનો એક માસ અને વીશ રાત્રિ પસાર થતાં વર્ષાવાસમાં પન્નૂસણા કરે છે. તે પ્રમાણે ગણધરો કરે છે. જેમ ગણધરો કરે છે તેમ ગણધરના શિષ્યો કરે છે. જેમ ગણધરના શિષ્યો કરે છે તેમ અમારા ગુરુઓ કરે છે. જેમ અમારા ગુરુઓ કરે છે તેમ અમે વર્ષાવાસમાં પન્નૂસણા કરીએ છીએ. તે રાત ઝાળંગવી જોઈએ નહિ.”

રાત્રીએ કહ્યું, “જે એમ હોય તો ચોથના દિવસે કરો.” સૂરિએ કહ્યું, “એમ થાઓ. એમાં દોષ નથી. કેમકે આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, આગળ પણ પન્નૂસણા કરી શકાય છે.”

આથી હર્ષવશ વિકસ્વર આંખવાળા રાત્રીએ કહ્યું, “ભગવન્ ! અમારા ઉપર મોટો પ્રસાદ-ઉપકાર થયો છે. મારા અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને પર્વના ઉપવાસના પારણે સાધુઓને ઉત્તરપારણું ધરો.” તે પછી ઘેર જઈને અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને આદેશ કર્યો કે, “તમારે અમાવાસ્યાએ ઉપવાસ થશે અને (તમારા) પારણાના દિવસે સાધુઓને ઉત્તરપારણું ધરો. તેથી પ્રથમની માફક જ સાધુઓને વહોરાવજો. આગમમાં કહ્યું છે કે,

“હસતા, ગ્લાન, આગમમાં મશગૂલ અને લોચ^૨ કરેલાઓને ઉત્તરપારણું કરાવતાં બહુકુળ થાય છે.

“પન્નૂસણામાં અક્રમ કરવાનો હોવાથી પડવેના દિવસે ઉત્તરપારણું ધરો.” તે જોઈને તે દિવસે લોકોએ પણ સાધુઓની એ પ્રમાણે પૂજા કરવાનો આરંભ કર્યો. તે દિવસથી મહારાષ્ટ્ર દેશમાં ‘શ્રમણપૂજણ’ નામનો તહેવાર ચાલુ થયો. એ કારણથી કાલિકાચાર્ય^૩ પણ ચોથના દિવસે પન્નૂસણા શરૂ કર્યા અને સમસ્ત સંઘે તેને વધાવી લીધાં. * કહ્યું છે કે—

કાલિકાચાર્ય^૩ સાલિવાહન રાત્રીને ઉદેશીને ચૈત્ય, યતિ અને સાધુઓની પૂજા માટે કરાવેલી ચોથ શરૂ કરી. *

† તેને આશ્રયીને પખી (પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ વગેરે) પણ ચૌદશના દિવસે થઈ, અન્યથા આગમમાં કહ્યા મુજબ તો પૂર્ણિમાએ જ થતી. ‡

૧ અર્થાત્ અપાઠ સુદિ પૂનમથી ભાદરવાની પાંચમ સુધીનો એક મહિનો ને વીશ દિવસ પસાર થતાં.

૨ હાથે જ માયાના વાળ ચૂંટી કાઢવા તે.

* આ ચિહ્નમાં નિર્દિષ્ટ પાઠ C D પુસ્તકમાં છે.

† આવા પ્રકારના ચિહ્નમાં નિર્દેશો પાઠ C D પુસ્તકમાં નથી, (AB પુસ્તકમાં છે). અહીં પૂર્ણિમાએ પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક પર્વમાં નિયત થયેલા ધર્મકરણી કરવી જોઈએ. એવો બીજા ગચ્છોનો આચાર્ય પ્રાયઃ આવા પાઠનું કારણ જણાય છે. વળી આ પાઠ ઉપર આચાર્ય દીરવિજયસૂરિએ નીચે પ્રમાણેનું ટિપ્પણ કર્યું છે, એમ B પ્રતિના લેખકે

— ઘટના ચોથી —

અવિનીત શિષ્યોને પ્રબોધવાનો ઉપાય:

આવા પ્રકારના શુભોવાળા કાલકસૂરિ વિહાર કરતા હતા. એક સમયે કર્મનો ઉદય થતા (તેમના) શિષ્યો દુર્વિનીત થયા. સૂરિએ ઘણું કહેવા છતાં તેઓ માનતા નથી. ત્યારે ફરીથી તેમને આ રીતે કહ્યું—
 “હે મહાનુભાવો! ઉત્તમ કુળમાં ઉપજેલા મહાપુરુષો! આ નિષ્કલંક સાધુપણું, ઈંદ્ર અને બીજાઓને પણ દુર્લભ છે. હે વત્સો! આ રીતે અવિનીતપણે શુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને આ દુષ્કર તપ અને ચારિત્ર્યને નકાસું ન કરો. કેમકે આગળ કહ્યું છે કે,

“છઠ્ઠ (બે દિવસના ઉપવાસ), અઠ્ઠમ (ત્રણ દિવસના ઉપવાસ), દશમ (ચાર દિવસના ઉપવાસ) બાર (પાંચ દિવસના ઉપવાસ) અર્ધ માસ (પંદર દિવસના ઉપવાસ) કે માસખમણ (એક મહિનાના ઉપવાસ) કરવા છતાં જો શુરુનું વચન ન માને તો અનંત સંસારીપણું મળે છે. શુરુની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી જેમ કુલવાલક સાધુ અરણ્યમાં કટપૂર્વક તપ કરવા છતાં નરકે ગયો, જેમ દ્રોપદીએ પૂર્વ ભવમાં કયું હતું તેમ શુરુની આજ્ઞાને જોગબીને ખૂબ તાપમાં ચે તપ કરવા છતાં ચોક્ષને મેળવી શકાય નહિ.”

આ પ્રકારે કહેવા છતાં તેઓ (શિષ્યો) દુર્વિનીતતા છોડતા નથી, શુરુનાં વચન માનતા નથી. સેવા-ભક્તિ કરતા નથી, ઉલ્લંઘન વચનો બોલે છે, સ્વેચ્છાએ તપ કરે છે અને પોતાના અભિપ્રાય મુજબ સામાચારી (સાધુઓની આવશ્યક ક્રિયાઓ) કરે છે. ત્યારે શુરુએ ચિંતવ્યું કે, જેમ ગળિયા ગધેડાઓ (હીંદાં મારવા-શિક્ષા કરવા છતાં સીધાં ન ચાલે તેવા) હોય છે તેમ મારા શિષ્યો છે માટે આવા ગળિયા ગધેડાઓને છોડીને હઠતાપૂર્વક સંયમનું મારે આચરણ કરવું.

વળી જેઓ પોતાની ઈચ્છા મુજબ ભય છે, ઈચ્છા મુજબ આવે છે, ઈચ્છા પ્રમાણે ઊભા રહે છે અને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે જ વર્તન કરે છે તેવા શિષ્યોને છોડી દેવા નોંધ્યો.

તેથી આ દુર્વિનીત શિષ્યોને છોડી દઈ છું, આથી બીજા દિવસે ચાંતના (શિષ્યો) સૂતા હતા ત્યારે શમ્ભાતર (ધર્માલોક) ને પરમાર્થ-મનનો વિચાર કર્યો કે, હું મારા શિષ્યના શિષ્ય સાગરચંદ્રસૂરિની પાસે જઈ છું જો કોઈ પણ રીતે પશ્ચાત્તાપ કરતાં આગ્રહપૂર્વક પૂછે તો તેમને ખૂબ કૃતકારી ભય દેખાડીને કહેજો.” આ પ્રકારે કહીને ગયા. નિરંતર મુખપૂર્વક પ્રમાણ કરતા પહોંચ્યા અને ત્યાં ચોડા સમય માટે ‘કોઈ આર્થ સ્થવિર છે’ એમ સમજીને અવગા કરતાં મળેલા સ્થળમાં પ્રવેશ કર્યો.

પૂર્વે નહિ ભેળેલા હોય તેવા (સાધુ)ને નોંધને ઊભા થવું નોંધ્યો, (ખમાવવા નોંધ્યો,) અને જે પૂર્વે ભેળાયેલા હોય તેવા સાધુઓને ચોમ્મતા પ્રમાણે ઉચિત (આચરણ) કરવું નોંધ્યો.

નોંધ્યું છે. તે ટિપ્પણ આ પ્રમાણે છે—“ત્રણસો વર્ષ ઉપર લખાયેલાં ધર્મા પ્રતિક્રમાં ચોમાસી ધર્મકરણી ચોદસે કરવી; એવું લખેલું જણાય છે. વળી ‘ચોમાસી ધર્મકરણી ચોદસે જ કરવી’ એવા પ્રકારનું વિધાન “સદેશવિધોધિ” (નામની ‘કરપસવ’ ની રીઝા) માં કલા મુજબ પણ એ રીતે ભેળાય છે કે, કોઈએ આ પાઠનો ફરકાર કર્યો દરો, સાચી હકીકત તો કેવળી ભગવાનો જ જાણે.”—આ ટિપ્પણ B પ્રતિના લેખકે પ્રાચીન આદ્ય-પ્રતિઓમાં લખેલા ટિપ્પણમાંથી મળતું હોવાથી પોતાના પ્રતિક્રમાં પણ ટિપ્પણરૂપે મૂક્યું છે. જ્યાં આમ ટિપ્પણ કરતાં ચે તેને વિચારવા લાગવાથી તેના ઉપર તેજે બીજી ટિપ્પણ આ પ્રકારે લખ્યું છે, “ત્રણસો વર્ષથી લઈને દેવળ ભગવાનો જ જાણે.”—ત્યાં મુખીનું ટિપ્પણ પાટણ નગરના કુણેર ગામમાં સં. ૧૬૩૦ ની સાલમાં શ્રીદીગવિન્દ્યસૂરિએ પ્રાચીન આદ્યોમાં નહિ ભેળા છતાં પોતાની મનિથી જ આલેખન કર્યું છે. કેટલાક પરચોક બીર (ધાર્મિક) એ ચર્ચા કરતાં તેમના ભક્ત આવોએ પૂછ્યું ત્યારે કહ્યું કે, “અને જ આ પ્રકારે લખ્યું છે.”

આ પ્રકારના સૈદ્ધાંતિક આચારને વીસરી જઈ સાગરચંદ્રસૂરિએ જમાવ્યા નહિ, વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયે જ્ઞાન પરીષદ સહન ન થતાં સાગરચંદ્રે પૂછ્યું, “આર્ય ! મેં કેવું કં વ્યાખ્યાન કર્યું ?” કાલકસૂરિએ કહ્યું, “સુંદર”. ત્યારે ફરીથી સાગરચંદ્રે કહ્યું, “આર્ય ! કંઈ પણ પૂછો.” કાલકસૂરિએ કહ્યું, “જે જોમ હોય તો અનિત્યતા વિશે કહો.” સાગરચંદ્રે કહ્યું, “કંઈ વિષમ પદાર્થ વિશે મને કહેવા દો.” તેમણે કહ્યું, “હું વિષમ પદાર્થ બોલતો નથી.” ત્યારે સાગરચંદ્રે કહેવા લાગ્યા કે, “ધર્મ નથી—એ વિશે વિચાર નથી આવતો ?” તે જ સમયે કાલિકાચાર્યે કહ્યું, “ધર્મ નથી, કેમકે પ્રત્યક્ષ વગેરે પ્રમાણના વિષયથી (તો) બહાર છે, ગણેડાના શીંગડાની માફક. કહ્યું છે કે—પ્રત્યક્ષ (પ્રમાણ) દ્વારા પદાર્થનું જે જ્ઞાન થાય છે તે નક્કી વખાણવાલાયક હોય છે. પ્રત્યક્ષના અભાવમાં અનુમાનના વચનોથી તેનો (નિર્ણય કરવામાં) વ્યતિક્રમ થાય છે.

“જે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી જ આ સમજી શકાય જોમ હોય તો આ વિષયમાં પ્રયત્ન કરવો નકામો છે.” ખરેખર પિતામહના સ્વરૂપ આ કોઈ વૃદ્ધ લાગે છે. જોમ માનીને સાગરચંદ્રે કહ્યું, “ધર્મ નથી” એ પ્રકારે જે કહ્યું તેમાં ખંતે પ્રતિજ્ઞાપદોનો દેખીતો વિરોધ અને ભ્રમ જોઈએ. ધર્મ નથી તો શા કારણે ? જો ધર્મ નથી તો બીજાઓ શા કારણે તેનો સ્વીકાર કરીને (ધર્મ છે) જોમ કહે છે ? ત્યારે આપને પૂછીએ છીએ કે બીજાઓએ જે સ્વીકાર કર્યો છે તે આપને પ્રમાણ છે કે અપ્રમાણ ? જો પ્રમાણ હોય તો અમારું સાધ્ય સિદ્ધ થયું કહેવાય, અને જો અપ્રમાણ હોય તો એ જ દોષ (પ્રતિજ્ઞાપદોનો વિરોધ) રહે છે. તમે જે પ્રત્યક્ષ આદિ પ્રમાણોના વિષયથી બહાર છે જોમ કહ્યું તે પણ ખોટું છે. કેમકે, ધર્મ અને અધર્મ એ તો કાર્ય દ્વારા પ્રત્યક્ષરૂપે સમજાય એવા છે.” કહ્યું છે કે—

ધર્મથી જ (ભિંચા) કુળમાં જન્મ થાય છે. શરીરની કુશળતા (પૂર્ણ અવયવો), સૌભાગ્ય, આયુષ્ય અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ધર્મથી જ નિર્મળ યશ, વિદ્યા, વસ્તુસંપત્તિ અને શોભા મળે છે. તેમજ ધર્મનું આરાધન કર્યું હોય તો તે સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનારો બને છે. વળી કહ્યું છે કે,

પોતાના રૂપથી (બીજાને) તિરસ્કાર કરતા કેટલાયે વિદ્યાધરો કામદેવ જેવા દેખાય છે, ત્યારે બીજા કદરૂપા પુરુષો શિયાળ જેવા હોય છે. કેટલાક સમસ્ત શાસ્ત્રો સંપૂર્ણ રીતે જાણીને બ્રહ્મરૂપિતા જેવા બોલાય છે ત્યારે બીજા અજ્ઞાનરૂપ અંધકારથી ઢંકાયેલા હોવાથી આંધળાની માફક ભટકે છે. કેટલાક (ધર્મ, અર્થ, કામ) ત્રણ વર્ગનું સુખ મેળવીને મનુષ્યના મનને આનંદ આપનારા દેખાય છે ત્યારે બીજાઓ પુરુષાર્થને તજી દઈને વિષધરની જેવા ખિન્ન જણાય છે. ભાટચારણો વડે જેનું પ્રસિદ્ધ માહાત્મ્ય ગવાય છે તેવા કેટલાક સફેદ છત્રને ધારણ કરતાં, હાથી ઉપર બેઠેલા હોય છે જ્યારે બીજા તેમની આગળ (સેવકની માફક) દોડતા હોય છે. કેટલાક, પ્રણામ કરનારાઓની આશાઓ પૂરતા અને નિર્મળ યશથી જગતની સપાટીને ભરી દેનારા હોય છે જ્યારે બીજા જે કલંકિત થયેલા છે તે ગમે તે રીતે પેટ ભરે છે. કેટલાકને તો હમેશાં દાન દેવા છતાં શ્રુત (વિદ્યા)ની માફક દ્રવ્ય વધ્યા કરે છે ત્યારે બીજાઓને દાન નહિ આપનારા કેટલાયે મનુષ્યો રાજા અને ચોરથી હુંટાય છે. આ પ્રકારે ધર્મ અને અધર્મનું ફળ જે કારણે પ્રત્યક્ષરૂપે સ્પષ્ટ દેખાય છે તે કારણે અધર્મને છોડીને આદરપૂર્વક ખરેખર ધર્મનું આચરણ કરો.

આ તરફ તે દુષ્ટ શિષ્યોએ સવારે આચાર્યને આમ તેમ તપાસ કરતાં ન જોયા ત્યારે શય્યાતર પાસે ગયા અને પૂછ્યું કે, “હે શ્રાવક ! ગુરુ ક્યાં છે ?” તેણે કહ્યું, “તમે જ તમારા ગુરુને જાણો. હું ક્યાંથી જાણું ?” ત્યારે તેઓએ કહ્યું, “જોમ ન કહો, તમને કદા વિના બળ નહિ ? ત્યારે શય્યાતરે ભવાં ચડાવીને ક્રોધપૂર્ણ મોં કરીને કહ્યું કે,” રે દુષ્ટ શિષ્યો ! તમે ગુરુની આજ્ઞા માનતા નથી, સારણા (યાદ આપવી) વારણા (નિષેધ કરવો—એ પ્રકારની શિક્ષાઓ)થી કહેવા છતાં તમે તે સ્વીકારતા નથી. સારણાદિ વિના આચાર્યને મોટો દોષ લાગે, કેમકે આગમમાં કહ્યું છે—

જેમ શરણે આવેલા જીવોનાં મસ્તક કાપી નાખે તેમ પરંપરાથી આવેલા ગરુડમાં આવાય નકામો બને છે (ગરુડનો નાશ કરે છે). જ્યાં જૂલ સુધારવાની યાદ અપાતી નથી ત્યાં જીમ ચાટવા છતાંયે સારું પરિણામ આવતું નથી, જ્યારે હંડાથી મારવા છતાંયે જ્યાં જૂલની યાદ અપાય છે ત્યાં સારું પરિણામ આવે છે. સારણાદિથી રહિત ગરુડ પણ ગુણગુણ વિનાનો બને છે. સૂત્રનું વિધાન છે કે, આવા ફેરફારવાળા વર્ગને છોડવો જોઈએ.

“તમે, દુર્વિનીત છો અને આજ્ઞામાં રહેતા નથી એમ સમજીને (તમને ગુરુએ) ત્યજ્યા છે. માટે હે દુષ્ટો ! મારા દષ્ટિ માર્ગમાંથી દૂર થાઓ, નહિતર (પાછળથી) તમે કહેશો કે, અમને કહ્યું નહિ,” આથી ભયથીત થયેલા તેઓ શમ્યાતરને ખમાવી કહે છે કે—“એકવાર અમને અમારા ગુરુ બતાવો, જેથી તેમને ખુશી કરીને અમે જીવતાં સુધી આજ્ઞા ઊઠાવવામાં તત્પર રહીએ બહુ કહેવાથી શું ? હવેથી અમે ગુરુના હૃદયની ઈચ્છાઓ પૂરી કર્યાં કરીશું. માટે હે શાવક ! ક્યાં કરીને અમને કહો કે, ગુરુ ક્યાં ગયા ?”

જ્યારે ‘હવે બરાબર ઠેકાણે આવ્યા છે’ એમ સમજીને સદ્માવપૂર્વક કહીને ત્યાં (સાગરચંદ્રસૂરિ પાસે) મોકલ્યા. જનારા સાધુઓના સમૂહને લોક પૂછે છે કે, “આ કોણ બધ છે ?” તેઓ કહે છે કે, “કાલકસૂરિ, ” સાગરચંદ્રસૂરિએ કર્ણોપકર્ણ પિતામહનું આગમન સાંભળ્યું. કાલકસૂરિને પૂછ્યું કે, “હે આર્ય ! શું મારા પિતામહ આવે છે ?” તેમણે કહ્યું, “અમે પણ સાંભળ્યું છે.” ત્યારે એક દિવસે તેમની પાછળ લાગલો સાધુ સમુદાય આવી પહોંચ્યો. સાગરચંદ્ર જણાવ્યા. તેઓએ કહ્યું, “તમે જાણો. આ બધા સાધુઓ છે. ગુરુ તો આગળ આવ્યા છે.” આચાર્યે કહ્યું, “અહીં એક વૃદ્ધ સાધુને છોડીને બીજા કોઈ આવ્યા નથી”. એ જ સમયે શૌચક્રિયા પતાવીને કાલકસૂરિ આવ્યા પરાણાદિયે આવેલા સાધુ-સમુદાયે તેમને ખમાવ્યા. સાગરચંદ્રે પૂછ્યું, “આ શું ?” સાધુઓએ કહ્યું, “આ ભગવાન કાલકસૂરિ છે.”

ત્યારે શરમાઈ જઈ જિભા ધણ (સાગરચંદ્રે) ખમાવ્યા, (જીવો ચિત્ર નં. ૩૬) અને ખૂબ (હુઃખથી) ખૂરવા લાખ્યા. ગુરુએ કહ્યું, “સંતાપ ન કરો. તમારો ભાવપૂર્વકનો આ દોષ નથી પરંતુ પ્રમાદ દોષ છે.” એક વખતે રેતીથી પછેડી ભરી એક ઠેકાણે ચળાવી એકઠી કરી. ફરીથી ભરાવીને ફરી ચળાવી એકઠી કરી—એમ ભરાવીને ખાલી કરવાનું ચાલુ રાખતાં જ્યારે પછેડીમાં કંઈક બાકી રહ્યું ત્યારે ગુરુએ પૂછ્યું, “(આથી) કંઈ સમજ્યા ?” તેઓએ કહ્યું, “કંઈ પણ નહિ.” ગુરુએ કહ્યું, “જે રીતે આ રેતીથી પછેડી ભરેલી હતી તેમ સુધર્મસ્વામીનું અતિશયભયું શ્રુતજ્ઞાન પરિપૂર્ણ હતું. તેમની અપેક્ષાએ જંબૂસ્વામીનું કંઈક જોણું—અથવા અતિશયવાળું જ્ઞાન—હતું. તે પછી પ્રભવસ્વામીનું એથી કંઈક અલગ—વધુ જોણું અતિશયવાળું—જ્ઞાન હતું. આ પ્રકારે છઠ્ઠા કેવલી ભગવાન સુધી રહ્યાં કર્યું એમ સંભળાય છે. એ પ્રમાણે ધીમેધીમે (શ્રુતજ્ઞાન) જોણું થતાં ઠેક મારાથી તમારા ગુરુનું કંઈક જોણું (જ્ઞાન) હોય. તેમનાથી તમારામાં એથી કંઈક જોણું હોય. વળી દુષ્પ્રકાશ (પાંચમા આરા)ના પ્રભાવથી મોટા ભાગનું શ્રુતજ્ઞાન નાશ થતાં જોણું થયું માટે આવા શ્રુતજ્ઞાનથી ગર્વ ધારણ કરવો ન જોઈએ. કહ્યું છે કે—

સર્વજ્ઞથી લઈને મારા સુધી ભુદ્ધિવૈભવ તરતમ યોગવાળો છે. માટે કોઈએ એવો ગર્વ ન રાખવો કે હું જ માત્ર અહીં એકલો પંડિત છું.

આ પ્રકારે આશ્ચર્યકારી ચરિત્રવાળા ભગવાન (કાલકસૂરિ) આજ્ઞાને ઊઠાવનારા અનેક શિષ્યોના પરિવાર સાથે, ગામ, શહેર અને નગરથી મુશોભિત પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

— ચટના પાંચમી —

નિગોદજીવેનું વ્યાખ્યાન અને શક સ્તુતિ:—

હવે એક દિવસે દેહીપ્રમાન શરીરવાળો, લાંબી વનમાળા ધારણ કરતો, મોટો હાર, અર્ધહાર અને

સેરવાળા (રત્નોના) હારથી જેની છાતી શ્વાસ લેતી (જણાય) છે, જેના ખંને હાથ સુંદર કંઠણ અને જુથંધથી થાયેલા છે, જેનાં લમણાં દેહીપ્યમાન છે અને જેનું મસ્તક અત્યંત સુંદર રત્નોથી ઢલગીવાળા પટથી શોભતું છે એવો—વધુ શું કહીએ ? (ટૂંકમાં) આખા શરીરને શૃંગારોથી સજાવી અને શુભ વસ્ત્રોને ધરણ કરીને દેવોનો અધિપતિ (શક), સુધર્માની સલામાં રહેલી ત્રણે પર્ષદાની વચ્ચે, (જ્યાં) સાત સેનાઓ તેના સાત મોટા અધિકારીઓ, ત્રાયસ્ત્રિંશત્ (નામના) અંગરક્ષક દેવો અને સામાનિક દેવો, ધર્મ(નામના દેવલોક)માં રહેતા બીજા લોકપાલ વગેરે દેવો અને દેવીઓની વચ્ચે રહેલા શ્રેષ્ઠ સિંહાસન પર, દેવતાઓની શ્રેષ્ઠ સમૃદ્ધિથી વિલાસ કરતો અને વિપુલ અવધિજ્ઞાનથી લોકના અર્ધભાગને તો, બેઠો.

ત્યારે પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં સમવસરણમાં બેઠેલા શ્રીસીમંધર જિનેશ્વર, જેઓ પર્ષદાને ધર્મકથા કહેતા— ભગવાતા હતા, તેમને (અવધિજ્ઞાનથી) જોવા લાગ્યો. (આ કારણે) એકદમ ઊભા થઈ ત્યાં રહીને જ ભગવાનને વંદન કર્યું અને દેવતાઓની ઋદ્ધિ સાથે ભગવાનની સમીપે ગયો. વંદન કરી પોતાના સ્થાને બેઠો અને જિનેશ્વર ભગવાન પ્રસ્તાવમાં (—વિષયનો સંબંધ આવતાં) નિગોદ નામના છવો કહેવા લાગ્યા. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૪-૩૭-૪૦-૬૨-૬૫ તથા ૮૭)

તે સાંભળીને આશ્ચર્યથી વિકસ્વર થયેલી આંખવાળો સુરેન્દ્ર, મસ્તકે બે હાથ જોડી, અત્યંત વિનય-પૂર્વક કહેવા લાગ્યો, “ભગવાન્ ! ભારતવર્ષમાં અતિશય વિનાના આ દુષ્ક્રમકાળમાં અત્યારે આ પ્રકારે ક્રમ નિગોદનું વર્ણન કરવાનું કેમ જાણે છે ?” ત્યારે જિનેશ્વર ભગવાને કહ્યું કે, “હે સુરેન્દ્ર ! આજે જ ભારતમાં મેં જે પ્રકારે તને કહ્યું તે જ રીતનું નિગોદનું વ્યાખ્યાન કરવાનું કાલકસ્તૂરિજાણે છે.” (જુઓ ચિત્ર નં. ૬૫)

તે સાંભળી કુતૂહલથી અહીં આવવાને માટે તે શકે પ્રાણાણનું રૂપ ધારણ કરી, સૂરીશ્વરને વાંદીને કહ્યું, “ભગવાન્ ! જિનેશ્વરોએ સિદ્ધાંતમાં નિગોદના છવો વિશે જે કહ્યું છે તે વિશે મને અત્યંત કુતૂહલ હોવાથી કહો,” ત્યારે તે સૂરિવર મેઘ જેવા ગંભીર અવાજે કહે છે કે, “હે મહાભાગ ! જે તમને કાલકંઠ કૌતુક લાગતું હોય તો યથાર્થરીતે સાંભળો.” (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૮-૪૯-૫૫-૬૩ તથા ૮૮)

“ગોળાઓ અસંખ્ય છે અને અસંખ્ય નિગોદોનો એક ગોળો હોય છે. એકેક નિગોદમાં (પણ) અનંત છવો હોય છે—એમ સમજવું.”

આ પ્રકારે સૂરિએ વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન કર્યા પછી શકે ખાસ વિશેષપણે જાણવા માટે ફરીથી પૂછે છે, “ભગવાન્ ! વૃદ્ધપણાના કારણે હું અનશન કરવાને ઇચ્છું છું, તેથી મારું આયુષ્ય કેટલું છે તે યથાર્થપણે જાણીને કહો.” ત્યારે સૂરિએ શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ દેતાં જ્યારે દિવસ, પક્ષ, માસ, વર્ષો, મહાયોગ અને સાગરોપમ સુધી વધ્યા ત્યારે તેમનું જે સાગરોપમનું આયુષ્ય જોઈને વિશેષ ઉપયોગ દેતાં જાણ્યું કે, આ શક છે. જ્યારે સૂરિએ “તમે ઇન્દ્ર છો.” એ પ્રકારે કહ્યું ત્યારે તે જ ક્ષણે પોતાના સ્વરૂપે સુંદર કુંડલોના આભૂષણોવાળો ઇન્દ્રપણે તે પ્રગટ થયો. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૯-૪૯-૫૫-૬૩-૬૬ તથા ૮૮)

હાલ, હાથ અને હીંચણને જમીન ઉપર નમાવતો, આખા શરીરે રોમાંચિત થયેલો, ભક્તિના ભારથી ભરપૂર એવો ઇન્દ્ર સૂરિના પદક્રમજને પ્રણામ કરવા લાગ્યો. (સ્તુતિ કરવા લાગ્યો)—“અત્યંત સંકલેશવાળા દુષ્ક્રમકાળમાં પણ તમે જિનાગમને ધારણ કરી રાખ્યો (આથી) અનેક શુભોથી વિભૂષિત હો સુનિનાથ ! તમને પ્રણામ થાઓ. નિરતિશયવાળા આ કાળમાં પણ જેમનું નિર્મળ જ્ઞાન પ્રકાશે છે અને તેથી ત્રણ લોકને પણ વિસ્મયાન્વિત કર્યા છે એવા હે સ્વામી ! તમને નમસ્કાર થાઓ, જેમણે અત્યંત

અફસુત ચરિત્રવટે પ્રવચન અને સંઘના કારણે ઉન્નતિ કરી છે એવા તમારા ચરણકમળને અમે નમીએ છીએ. ”

આ પ્રકારે સ્તુતિ કરીને સૂરિના નિર્મળ શુણ્સમૂહનું સ્મરણ કરતો શક પ્રયત્નથી છીડીને સૌધર્મકલ્પમાં ગયો.

સૂરિ પણ પોતાના આયુષ્યનું પરિમાણ બાણીને સમય આવતાં સંલેખના કરીને અનશન-વિધિથી સ્વર્ગે ગયા.

બીજી કથાઓમાંની વિશેષતા:

સામાન્ય રીતે આ પહેલી કથાની હકીકતો મુજબ જ બીજી કથાઓ આલેખાયેલી છે છતાં પહેલી કથા કરતાં બીજી કથાઓમાં જે જે વિશેષતાઓ છે તેની તારવણી કરી લઈએ. જેથી પહેલો કથામાંની હકીકતોની પૂર્તિ કરી શકાય જેથી બીજી હકીકતોની તુલનાનું તારતમ્ય સમજવું સરળ પડે.

બીજી કથા—કાલકસૂરિના શરુનું નામ શુણ્સુંદરસૂરિ છે (શ્લોક ૭). શકદૂત સિંધુ (નદી)ને સામે કિનારે આવેલું છે (૩૮) શાહી રાજાને વિદ્યા અને ધર્મકથાથી વશ કર્યો (૪૦). આ કથામાં ખારશી શતાબ્દિ સુધી પ્રસિદ્ધ એવાં લઠાઈનાં શસ્ત્રો અને વાહનોનાં નામો આપેલાં છે (૪૬).

ત્રીજી કથા—ઉલ્લૈનીના રાજાનું મૂળ નામ દર્પણ છે. કોઈ યોગીએ તેને ગર્હણી વિદ્યા આપી. એ વિદ્યાના કારણે તે ગર્હણિહ નામે પ્રસિદ્ધ થયો. (૩-૪ શ્લોકની વચ્ચેનું ગદ્ય). કાલકની બહેનનું નામ શીલમતિ હતું. આચાર્ય પારસદૂળ ગયા અને શાહી રાજાએને નિમિત્તવિવાથી ખુશ કર્યા. (આ કથામાં સંબલ માટે ઇંટવાડાને સુવર્ણનો બનાવ્યાની હકીકત નથી.) ગર્હણી વિદ્યા વાણવ્યંતરી દેવી છે.

શાહી રાજાએએ બલમિત્રને ઉલ્લૈનીના સિંહાસને સ્થાપ્યો. કાલકસૂરિ ફરીને ઉલ્લૈની આવ્યા ત્યારે બલમિત્ર-ભાનુમિત્રને પૂછ્યા વિના જ તેમણે બલભાનુને દીક્ષા આપી આથી ક્રોધે ભરાયેલા બલમિત્રે તેમને નિર્વાસિત કરવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ બ્યારે તેમની બહેન ભાનુશ્રીએ કહ્યું કે, “ ગર્હણિહનું વૃત્તાંત તું જાણતો નથી ? અર્થાત ગર્હણિહને પદબ્રજ કરનાર સમર્થ પુરુષ આ આપણા મામા કાલકસૂરિ છે ”. ત્યારે દેખાવની ખાતર તેમનો આદર સત્કાર કરવા લાગ્યો. ગંગાધર નામના પુરોહિતની અનેપણની સુક્તિથી તેઓ નિર્વાસિત થયા. અને પૈકણ ગયા ત્યાં દેશરૂઢિથી ભાદ્રપદ પાંચમે ઇંદ્ર મહોત્સવ થતો.

પહેલાં કોઈ સમયે પર્યુષણ અષાઢ સુદિ પૂર્ણિમાએ થતાં. તે પછી અષાઢ વદ દશમે થયાં તે પછી શ્રાવણ સુદિ પાંચમે થયાં. તે પછી ફરીને અષાઢ પૂર્ણિમાએ થયાં. પછી પાછાં અષાઢ વદિ દશમે થયાં અને ત્યાંથી હઠીને ભાદરવા સુદિ પાંચમનાં થયાં. તે પછી-એટલે (અપવાદથી પણ) એક માસ અને વીસ અઢો-રાત્રિનું ઉલ્લંઘન-ન થઈ શકે.

સાલિવાહન રાજાએ અંત:પુરની સ્ત્રીઓને કહ્યું, “ શ્રાવણ અમાવાસ્યાએ પખખી પ્રતિક્રમણ અને ઉપવાસ કરીને પડવેના દિવસે તમારાં પારણાં અને સાધુઓને-બીજથી ચોથ સુધી તો અઠૂમ (ત્રણ ઉપવાસ) કરવાનો હોવાથી તેમનાં-તે જ દિવસે ઉત્તર પારણા થયે, ” આ પડવેનો દિવસ ત્યારથી ‘ શ્રમણપૂજા ’ નામના પર્વથી ઓળખાયો.

હરિભદ્રસૂરિએ સાધુઓ વગેરેની અઠૂમ કરવાની અશક્તિ બાણીને ઉત્તર પારણા ત્રીજના દિવસે નક્કી કર્યાં.

છટ્ટી ઘટનામાં સંઢર્ભ પાંચમા (પૃષ્ઠ ચોથા ઉપર) ની દત્ત રાજા પાસે યજ્ઞ કળના નિરૂપણની ઘટનાનો જ ઉલ્લેખ છે.

પાંચમી કથા—ધારાવાસ નગર મગધમાં છે (૨). આમાં ત્રીજી કથાની માફક જ ઉજ્જૈનીના રાજાનું નામ દર્પણુ આપેલું છે (૧૮). આ કથાકાર, ગર્દભિલ્લને પદબ્રજ કર્યા પછી તેની ગાદી પર બેસનાર માટે બે મતોનો ઉલ્લેખ આ રીતે કરે છે—કોઈ કહે છે કે શકો ગાદીએ બેઠા જ્યારે કોઈ કહે છે કે, સૂરિના ભાણેજો બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર ગાદીએ બેઠા (૪૩). બલમિત્રના પુરોહિતનું નામ ગંગાધર આપેલું છે (૪૯).

અગિયારમી કથા—ધારાવાસ નગર મગધ દેશમાં છે (૨). આમાં ગર્દભિલ્લનું બીજું નામ દર્પણુ આપ્યું છે (૧૦). કાલકસૂરિ શકકૂલ ગયા ત્યારે તેઓ નવા આચાર્ય બનાવીને ગયા (૩૧). કાલકસૂરિને પહેલાં તો મનમાં થયું કે, આ માટે લાવ, પિતા પાસે બહિં. પણ ક્ષાત્રવટના કારણે મનમાં ખૂબ લજ્જા પામ્યા (૩૨). તેથી શકકૂલ ગયા. કોઈ પણ પુરુષ વિદ્યાબલથી કયાંઈ પરાલભ પામતો નથી (૩૪-૩૬). શાહી રાજાઓ સિન્ધુ નદી ઊતરીને સોરઠ દેશના ઢંક ગિરિ પાસે રહ્યા (૫૫). શાહી રાજાઓ જ્યારે પૈસા ખૂટી જતાં સૂરિને તે માટે વિજ્ઞાપિ કરે છે ત્યારે સૂરિને રાતના સ્વપ્નમાં શાસનદેવી પ્રગટ થઈને કહે છે, “ તારો વિજય થશે.” વળી તે તેમને સુવર્ણસિદ્ધિનું ચૂર્ણ આપીને અદૃશ્ય થઈ જાય છે (૬૩-૬૭). માળવાના સીમાડે શક રાજાઓ અને કાલકસૂરિ પહોંચ્યા ત્યારે છેવટે ગર્દભિલ્લ પાસે હત મોકલીને સરસ્વતીને છોડી દેવાને ફરીથી વિનવ્યો (૬૯). પણ મોહ અને વિદ્યાબળના ગર્વથી અંધ બનેલા તેણે માન્યું નહિ, ઊલટા પડકાર આપ્યો (૭૨-૭૬). આ કથામાં પણ બલમિત્રના પુરોહિતનું નામ ગંગાધર છે (૮૭). સાગરચંદ્રનું નામ સાગરદત્ત આપ્યું છે (૧૧૦). ઇંદ્રે (નિદાન લાયધી) વસતિનું મુખ દેરવી નાંખ્યું પછી પોતાના સ્થળે ગયો (૧૧૬) (બુચો ચિત્ર નં. ૬૬).

ચૌદમી કથા—શકકૂલ કૌબેરી-ઉત્તર દિશામાં છે (૩૩). કાલકસૂરિએ શાહી રાજાઓને મંત્ર-તંત્રથી ખુશ કર્યા (૩૫). આમાં લડાઈનું વિશદ વર્ણન આપેલું છે.

પંદરમી કથા—ચોથના દિવસે સંવત્સરી-પર્વપણા થયાં ત્યારે પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાને દિવસે થતાં ચતુર્માસી અને પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ ચૌદશના દિવસે થયાં પરંતુ તે પહેલાં ચે ચૌદશના દિવસે પંખમી પ્રતિક્રમણ થતાં, તેનો પુરાવો પાક્ષિકસૂત્ર-ચૂર્ણિ, મહાનિશીથસૂત્ર, દશવૈકલિક શ્રુતસ્કંધમાં છે અને મમરાર્ધ-અચક્રહામાં તો સ્ફુટ રીતે તેનું આલેખન છે (૬૧-૬૨). સાતવાહન રાજાની રાણીઓ નંદીશ્વરનું તપ કરતાં હતાં (૬૩).

સત્તરમી કથા—શાહી રાજાઓના અધિપતિ પાસે સાત લાખ ઘોડાઓ છે અને રાજા દશ હજાર ઘોડાવાળો હોય છે (૪૫). કાલકસૂરિએ અનેક પ્રકારનાં કુતૂહલથી તે રાજાને ખુશ કર્યો (૪૬). શાહી રાજાઓએ પંચાલ દેશ અને લાટ દેશના રાજાઓને જીતીને ઉજ્જૈની ઉપર ચઢાઈ કરી. (૬૭). આમાં—ગર્દભિલ્લ રાજા સૈન્ય લઈને સામે લડવા જતો નથી પરંતુ લાગલો જ ગર્દભીવિદ્યાનું અવતરણ કરે છે. (૬૮). ભરુચમાં શકુનિકા તીર્થમાં મુનિસુવ્રત સ્વામી હતા (૧૦૦). પ્રતિષ્ઠાનપુર જવા માટે અગાઉથી બે સાધુઓને ત્યાં મોકલ્યા (૧૧૪). આમાં—સાગરચંદ્રસૂરિ સુવર્ણભૂમિમાં નહિ પણ વિશાળા-ઉજ્જૈનીમાં હતા—એમ જણાવ્યું છે (૧૩૧). કાલકસૂરિએ સાગરચંદ્રને અષ્ટપુખ્તી એટલે પાંચ મહાવ્રત (૫), રાગદ્વેષ ત્યાગ (૬), ધર્મધ્યાન (૭) અને શુકલ ધ્યાન (૮) વિશે પૂછ્યું (૧૪૨). ઇન્દ્રના નિગોદ વિશેનો પ્રશ્ન કાલકસૂરિ માટે પણ આર્ય-રક્ષિતની કથા જેવો છે—એમ જણાવ્યું છે (૧૫૩).

ત્રેવીશમી કથા—

કાલક નામના ત્રણ આચાર્યો થયા. તેમાંથી પહેલા કાલકસૂરિ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ સં. ૩૭૬માં થયા (નિર્વાણ પામ્યા), જે ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર’ના કર્તા ક્યામાચાર્ય નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ સુધર્માસ્વામીથી ત્રેવીશમા પાટધર પુરુષ થયા. તેમણે ઇંદ્ર આગળ નિગોદનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. કેટલાક તેમને વી. નિ.

સં. ૩૨૦ માં થયાનું કહે છે. કેટલાક કહે છે કે, આ નિગોહના બ્યાખ્યાતા કાલકસૂરિએ જ ચોધનાં પર્યુપણા કર્યાં.

બીજા કાલકસૂરિ વી. નિ. સં. ૪૫૩ માં થયા, જે સરસ્વતીના ભાઈ અને ગર્દભિલ્લના ઉચ્છેદક હતા. તેમજ બલમિત્ર-ભાનુમિત્રના મામા થતા હતા. કેટલાક, ચોધનાં પર્યુપણા કરનાર અને બલમિત્ર ભાનુમિત્રના મામા કાલકસૂરિને ચોથા કાલકાચાર્ય તરીકે ગણે છે.

ત્રીજા કાલકસૂરિ વી. નિ. સં. ૬૬૩-વિ. સં. ૫૨૩ માં થયા, જેમણે પાંચમથી ચોધનાં પર્યુપણા કર્યાં.

આ રીતે નામના સરખાપણાથી ભુદા ભુદા ત્રણ કાલકાચાર્ય થયા પરંતુ પહેલા બેની કથા એકમાં જ દોળવીને કહેવામાં આવે છે.

ભારતવર્ષના ધારાવાસ નગરમાં અનેકદેશી (જેનાં નામો આપેલાં છે તે)ના વેપારીઓ અનેક પ્રકારનાં કરિયાણાં, વસ્તુઓ એ નગરમાં કાલવતા.

વજ્રસિંહ રાજાના શુભો, તેમની રાણી સુરસુંદરી, પુત્ર કાલક, વજ્રસિંહ રાજાની રાજસભા, વન, શુભાકરસૂરિના શુભો, સાધુના આચારો, શાસ્ત્રીય વિદ્યાઓનાં નામ, સરસ્વતી સાધ્વી, વર્ષાકાળ, બૂખ, લકાર્ધ વગેરેનાં વર્ણનો કાવ્યમય ભાષામાં બૂખ સુંદર અને વિશદ રીતે આપ્યાં છે.

વી૦ નિ૦ સં. ૬૬૩ (વિ સં. ૫૨૩)માં પ્રતિષ્ઠાન ગયેલા કાલકસૂરિએ પાંચમથી ચોધનાં પર્યુપણા કર્યાં.

પચ્ચીસમી, સત્તાવીસમી અને અઠાવીસમી કથા:—સંદર્ભ પાંચમા (૫૪૭ ચોથા)માં આપ્યા મુજબની હત રાજા પાસે યજ્ઞકળના નિરૂપણની ઘટનાકથા આમાં આવેખાયેલી છે.

છવીસમી કથા—પહેલી ઘટનામાં—હત રાજાની પાસે યજ્ઞ કળના નિરૂપણની કથા આપેલી છે. બીજી ઘટનામાં—શ્રીપુરના પ્રજાપાલ નામના રાજાને કાલક નામે પુત્ર હતો અને ભાનુશ્રી નામે પુત્રી હતી. કાલકે દીક્ષા લીધી અને ભાનુશ્રીને બૃગુકચ્છ (ભદ્રચ)ના જિતારિ રાજાને પરણાવી. તેમને બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર નામે કુમારો હતા. ત્રીજી ઘટનામાં—પ્રતિષ્ઠાનમાં કાલકસૂરિએ પાંચમથી ચોધનાં પર્યુપણા કર્યાની હકીકત છે. ચોથી ઘટનામાં—પ્રમાદી શિખો અને સાગરચન્દ્રની હકીકત છે. પાંચમી ઘટનામાં—ઈદ્ર નિગોહના છવેનાનું બ્યાખ્યાન સાંભળવા કાલકસૂરિ પાસે આવે છે તે વિશે છે. છઠ્ઠી ઘટનામાં—સરસ્વતીનું અપહરણ કરનાર ગર્દભિલ્લની કથા છે. આમાં ચક્ર રાજાઓના અધિપતિ શાહાનુશાહી રાજાનું નામ સાધનસિંહ આપેલું છે, ચક્ર રાજાઓ સોરઠમાં ઢંક પર્વત સમીપે આવીને રહે છે.

ત્રીશમી કથા—ચક્ર રાજાઓ સોરઠમાં ઢંક પર્વત સમીપે આવીને રહે છે. આ કથામાં માત્ર સરસ્વતીના અપહરણનો જ પ્રસંગ આવેખ્યો છે.

કથાઓના ઉદ્દેશોનો સમન્વય

સંદર્ભ, પહેલી કથા અને બીજી કથાઓમાંની વિશિષ્ટ તારવણી કેટલીક જાળનોમાં અસ્પષ્ટ, પરસ્પર વિરોધી કે પૂર્તિરૂપ છે એનો સ્ફેટ થાય તો જ આર્થ કાલકના વિશુદ્ધ ઐતિહાસિક ચરિત્રનો કંઈક ખ્યાલ આગી થકે આયો આમાંના ખાસ નોંધવાયોગ્ય મુદ્દાઓ ઉપર જ વિચાર કરવો જરૂરી છે.

૧ કથાઓમાંની ઘટનાઓ અને કાલકાચાર્યો કેટલા ?

સંદર્ભો અને કથાઓમાંથી આપણને આઠ ઘટનાઓ સંગ્રહિત લાગુવા મળે છે તે ઘટનાઓ આ છે.

૧. સરસ્વતી સાધ્વીનું અપહરણ કરનાર ગર્દભ (ઈર્ષવ) રાજાને પદબ્રજ કરવા સંગ્રહી.

૨. ભરુચના રાજા અને આર્યકાલકના લાભુને બલમિત્ર બાનુમિત્રે તેમને ભરુચથી (ઉમજેનીથી) નિર્વાસિત કર્યા સંબંધી.
૩. પ્રતિષ્ઠાનના જૈન રાજવી સાતવાહનની અતુક્રૂણતા માટે ચતુર્થીએ પર્યુષણ કરવા સંબંધી.
૪. અવિનીત શિષ્યોનો ત્યાગ કરી પ્રશિષ્ય સાગરચંદ્ર પાસે જવા સંબંધી.
૫. ઇંદ્રની પાસે નિગોહના વ્યાખ્યાન સંબંધી.
૬. દત્ત રાજાની આગળ યજ્ઞ કૃણના કથન સંબંધી.
૭. આશ્રવકે પાસે નિમિત્ત-પઠન સંબંધી.
૮. પ્રથમાનુયોગ, ગંડિકાનુયોગ તેમજ કાલકસંહિતાના નિર્માણ સંબંધી.

આ આઠે ઘટનાઓ પૈકી છેલ્લી બે ઘટનાઓ અપ્રસિદ્ધ છે, જેનો મૂળ સંદર્ભ હું આપી શક્યો નથી પરંતુ પ્રસ્તુત વિવેચનમાં આપેલ છે એ સિવાયની ઘટનાઓ જુદા જુદા પ્રબંધો અને ત્ર્યુષિંચંદોમાં ઉલ્લેખાયેલી છે. એ આપણે મૂળ સંગ્રહમાં અને અગાઉની હકીકતમાં જોયું છે. પણ આ ઘટનાઓ જે કાલક-આર્યના નામ સાથે જોડાયેલી છે તે વિવિધ સમયમાં જાનેલી છે તેને ગમે તે કાલક સાથે જોડીને પ્રબંધોએ કંઈક શુચવાડો ગણો કર્યો છે.

સં. ૧૬૬૬માં ઉપાધ્યાય સમયસુંદરે રચેલી કથા (નંબર ત્રેવીશમી)માં અને કેટલીક પ્રકીર્ણ ગાથાઓમાંથી^૧ ઓછામાં ઓછા ત્રણ-ચાર કાલકાચાર્ય થયાની માહિતી આપણને મળે છે, એ મુજબ ત્રણ આચાર્યો નીચે મુજબ થયા.

૧. પહેલા કાલક શ્યામાચાર્ય નામે વી. નિ. સં. ૩૩૫માં થયા
૨. બીજા કાલકે વી. નિ. સં. ૪૫૩ માં સરસ્વતીને પાછી મેળવી અને વી. નિ. સં. ૪૭૦ માં વિક્રમ નામે રાજા થયો.
૩. ત્રીજા કાલક વી. નિ. સં. ૯૯૩માં થયા જેમણે ચોથના દિવસે પર્યુષણ કર્યા.

પહેલા કાલક જે શ્યામાચાર્ય નામે હતા તેમનો સત્તા-કાલ ૩૩૫ નો છે જે “યુગપ્રધાન-સ્થવિરાવત્તી” ગણના અનુસાર પણ પુરવાર થાય છે. તેમાંના ઉલ્લેખ પ્રમાણે તેમનો જન્મ વી. નિ. સં. ૨૮૦માં થયો, ૩૦૦ માં દીક્ષા લીધી, ૩૩૫માં યુગપ્રધાનપદ મળ્યું અને ૩૭૬માં સ્વર્ગસ્થ થયા. એ રીતે જોતાં તેમનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય ૯૬ વર્ષનું હતું. આ કાલકાચાર્ય ‘પ્રજ્ઞાપનાકાર’ અને ‘નિગોહ વ્યાખ્યાતા’ના નામે પણ ઓળખાય છે. આથી પાંચમી ઘટનાનો સંબંધ આ કાલક નામના શ્યામાચાર્ય સાથે હોય એમ જણાય છે. ‘નિગોહવ્યાખ્યાન’ની ઘટના આર્ય રક્ષિતની કથામાં પણ સંકળાયેલી જોવાય છે.

બીજા કાલક જેમણે વી. નિ. સં. ૪૫૩માં ગર્દભ (દર્પણ)ને પદબ્રષ્ટ કરી સરસ્વતી સાથેની પાછી

૧ સિરિવીરાઓ ગણ્યું, પળતિસહિણુ તિવારસણુ ૩૩૫ ।

પદમો કાલગસૂરી, જાઓ સામજ્જનામુત્તિ ॥

ચણસયતિપત્તવરિસે ૪૫૩, કાલિગણુણા સરસ્સઈ ગહિવા ।

ચણસયસત્તરિ ૪૭૦ વરિસે, વીરાઓ વિક્રમો જાઓ ॥

—પશ્ચવસ્તુકમ્ ।

તેણઅનવસણઈ, સમઈકંતેઈ વદ્ધમાણાઓ ।

પજ્જોસવણાચણત્વી, કાલગસૂરીહિતો ઠવિયા ॥

—તીર્યોદ્ગાલિકપ્રકીર્ણકમ્ ।

મેળવી ફરી સંયમમાં સ્થાપી. એ સંબંધે બધી કથાઓ અને ચુલ્હિસંદર્ભો પણ એકમતે સ્વીકારે છે. આથી પહેલી ઘટનાનો સંબંધ નિર્વિવાદ બીજા કાલકસૂરિ સાથેનો છે.

ત્રીજા કાલકસૂરિ, જેમણે વી. નિ. સં. ૬૯૩ માં પર્યુષણ કર્યાં એવા જે પ્રાકરણિક ઉલ્લેખો છે તેમનો ઘટનાના સમય સાથે મેળ ખેસતો નથી. આ ઘટના પ્રતિષ્ઠાનમાં આંધ્રવંશીય સાતવાહન રાજાના સમયમાં બનેલી છે અને બધા વિદ્વાનો એકમતે એ સ્વીકારે છે કે, વી. નિ. સં. ૬૯૩ પહેલાં તે આંધ્રવંશી રાજ્યનો ઉચ્છેદ થઈ ચૂક્યો હતો—એ ભેતાં આ ત્રીજા ઘટનાનો સંબંધ ભરુચમાંથી બલમિત્ર ભાનુમિત્રે નિર્વાસિત કરેલા અને પ્રતિષ્ઠાનમાં ગયેલા બીજા કાલકસૂરિ સાથે સંબંધે.

એક ચોથા કાલકસૂરિ વી. નિ. સં. ૭૨૦ માં ઘયાતું પ્રમાણ “રત્નસંચયપ્રકરણ”ની એક ગાથા ઉપરથી જણાય છે.

“સત્સયવીસઅઢિપ કાલગુરુ સક્કસંયુગિઓ”

પરંતુ આ કાલકસૂરિ સંબંધે આ સિવાય અન્યત્ર કશો પુરાવો મળતો નથી.

આ સિવાય બીજા, ચોથી, સાતમી અને આઠમી ઘટના પણ બીજા કાલકસૂરિ સાથે જ સંબંધ ધરાવે છે. જ્યારે છઠ્ઠી ઘટનાનો સંબંધ કથા કાલકસૂરિ સાથે છે એ જણવું મુશ્કેલ છે. છતાં ક્ષત રાજાની કથા કાલકસૂરિના પ્રાક્ષણત્વનું સૂચન કરતી હોવાથી સંભવતઃ પહેલા કાલકાચાર્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય તેો અચૂક નથી.

ઉપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ આ વિશે વિશ્લેષણપૂર્વક સ્કુટ અને સમુદ્રિતક પ્રતિષ્ઠાન પોતાના “આર્યકાલક” નામના હિંદી નિબંધમાં કર્યું છે.^૧ તેથી એ વિષયનું લંબાણ કરવું યોગ્ય નથી.

૨. ગર્દભિલ્લ કે ગર્દભ અને તેની ભતિ:

કથાઓ અને ચુલ્હિસંદર્ભોમાં સર્વત્ર ગર્દભિલ્લ નામ ઉલ્લેખાતું છે. કેટલીક કથાઓમાં તેને દર્પણ નામે પણ ઉલ્લેખ્યો છે. તે રાજા કર્ષ ભતિનો હતો એ વિશે કશું જણવા મળતું નથી. પરંતુ ઇતિહાસથી ખબર પડે છે કે ગર્દભ અને ગર્દભિલ્લ રાજાઓ જુદા જુદા છે. ગર્દભિલ્લ રાજાઓ પહૂલવ ભતિના હતા અને તેઓ વિ. સં. પછી રાજ કરવા લાગ્યા હતા. ગર્દભિલ્લ નામ પહૂલવ રાજાઓમાં સમર્થ શાસક જે ગોન્ડોક્સર્સ થયો તેમાંથી આવેલું છે.^૨ જ્યારે ગર્દભ એ શોક-યવન રાજા હતો અને વિ. સં. પૂર્વે ઉચ્છૈનીમાં શાસન કરતો હતો. ગર્દભ રાજાના યવનપણા વિશે “બૃહત્કદંપચુલ્હિ”માંથી કંઈક નિર્દેશ મળી શકે છે, એમાં ઉલ્લેખ છે કે, “હલ્લેની નગરી, તત્ત્વ બનિલસુતો નામ જયો રાયા । તસ્સ પુત્રો ગર્દમો નામ રાયા” । (જુઓ: આ સંબંધનું પૃષ્ઠ ૪).

અર્થાત્—ઉચ્છૈની નગરીમાં અનિલસુત નામે યવન રાજા હતો. તેનો પુત્ર ગર્દભ નામે સુવરાજ હતો.

૩. શાંતિલાલ શાહ તેનો સમન્વય બતાવતાં કહે છે કે, “બૃહત્કદંપચુલ્હિ”નો અનિલસુત તે અવંતીમાંથી મળી આવેલા સિક્કામાં ઉલ્લેખાયેલ અન્તિઅલકિદાસ છે, અને તેનો પુત્ર ગર્દભ જે મયુરાના સિંહવંશના શિલાલેખમાં ઉલ્લેખાયેલો ખરદ અથવા જેને ખરદમ પણ કહેતા તે જુદા નથી.”^૩ આ ખરદ કે ગર્દભને કોઈ યોગીએ આપેલી ગર્દભી-ખરદ વિદ્યાના કારણે ગર્દભ-ખરદ કહેવાતો. તેનું હિંદુ નામ દર્પણ હતું. યવનોનું વલણ હિંદુત્વ તરફ વિશેષ હતું. તાત્પર્ય કે, ગર્દભ કોઈ ભારતીય વંશનો

૧. દિવેરી ભમિનન્દન મન્ય ।

૨. Indian Antiquary Part II. P. 142.

૩. Cronological Problems. P. 58.

રાજવી હોત તો પ્રબંધકારો તેને વિશે ચૂપ રહ્યા ન હોત અને યવનો આર્ય કોલકના સુતાસમય પહેલાંથી જ ઉત્તરમાં પથરાયા હતા, એવી ઇતિહાસકારોની માન્યતા ગર્હભના યવનપણાનું સમર્થન કરે છે.

આ ગર્હભ રાજા વિ. સં. પૂર્વે ૩૦ થી ૧૭ (વી. નિ. સં. ૪૪૦ થી ૪૫૩) સુધી ઉલ્લેખનીમાં રાજ કરતો હતો. અર્થાત્ તેણે તેર વર્ષ રાજ્ય કર્યું તે દરમિયાન સરસ્વતીના અપહરણવાળી ઘટના બની અને શકોએ પરાસ્ત કરી તેની ગાદી હાથ કરી.

૩. આર્ય કોલક શકોને કયા પ્રદેશમાંથી લઈ આવ્યા ?

પ્રબંધો અને કથાઓમાં કોલકસૂરિ જે પ્રદેશમાં ગયા તેને પારસકુલ, શકકુલ અને સાષિદેશ વગેરે નામોથી ઓળખાવેલ છે. ‘પારસકુલ’ અને ‘શકકુલ’ એ નામો અલગ વસાહતોનાં જાતિસૂચક નામો ઉપરથી પાડવામાં આવેલ છે. જ્યારે ‘શાષિ’ નામ શક જાતિના સામંતોની પદવી હતી અને તે શાહી-શાષિ સામંતોનો અધિપતિ શાહાનુશાહી એટલે શહેનશાહ કહેવાતો. આથી શાષિ નામે ઓળખાતા સામંતોના સમગ્ર પ્રદેશને ‘શાષિદેશ’ નામ ઉલ્લેખવામાં આવ્યું. ઇતિહાસકારો કહે છે કે, ઈરાની આર્યોમાં પાર્સ નામની એક જાતિ ઈરાનની ખાડી ઉપર રહેતી હતી તેથી તે દેશનું નામ ‘પારસ’ પડ્યું. વળી શકોની ત્રણ વસાહતો હતી. એક કાન્ધિયનના તટ ઉપર, બીજી સીર દરિયાના કાંઠે અને ત્રીજી શકસ્થાન જેને હાલ સીસ્તાન કહેવામાં આવે છે. તે બધાં સ્થળો સમુદ્રમાર્ગે આવેલાં છે. જ્યારે લગભગ બધી કથાઓ કહે છે કે, શકો સિંધુ નદી પાર કરીને સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા ત્યારે કોલકસૂરિ જે પ્રદેશમાંથી આવ્યા તે પ્રથમ કુલ તે જાણવાનું રહે છે.

ઇતિહાસકારોનો મત છે કે, શકો સિંધુ નદી પાર કરીને ઈ. સ. પૂર્વે ૧૨૮ ની આસપાસમાં હિંદુગદેશ-સિંધમાં આવ્યા. અને ‘હિંદી શકસ્થાન’ જે ‘ઈન્ડો સ્કુથિયા’ના નામે પણ ઓળખાય છે તેની સ્થાપના કરી. એની રાજધાનીનું શહેર મીનનગર હતું. આ રીતે ભારતવર્ષમાં સિંધપ્રાંત શકોનો અડો બની ગયો હતો અને ત્યાંથી તેઓ બીજા પ્રાંતોની તરફ આગળ વધ્યા.^૧

કથાઓ ઉપરથી માલમ પડે છે કે, કોલકસૂરિ સરસ્વતીના અપહરણ પછી શકોને જે પ્રદેશમાંથી લઈ આવ્યા તેમાં લાંબો કાળરોપ થયો હોય એમ જણાતું નથી. આથી તેઓ સમુદ્રમાર્ગે પારસકુલ જેટલે દૂર પ્રદેશમાં ગયા નહિ હોય. આનો ખુલાસો આપણને “ હિમવંત ચેરાવલી ”માંથી મળી રહે છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, કોધાન્વિત થયેલા કોલકસૂરિ ત્યાંથી વિહાર કરીને સિંધુદેશ ગયા.^૨ અને ત્યાંથી શકોને સૌરાષ્ટ્રમાં લઈ આવ્યા. આથી એમ કહેવું અઘટિત નથી કે, શકો સિંધુ નદી ઊતરીને સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા.

સૌરાષ્ટ્રમાં તેઓ કોલકસૂરિ સાથે ઢાંકડ સુકામે આવીને વસ્યા; એમ કેટલીક કથાઓમાં નોંધાયું છે. આ હરીકેત એ સ્થળમાં જૈનધર્મ સાથેના ખાસ સંબંધને સૂચવે છે. હમણાં જ ડૉ. હસમુખ સાંકળિયાને ત્યાંથી મળેલા પુરાણાં જૈન અવશેષો જે ઈ. સ. ૩૦૦-૪૦૦ ના સમયનાં હોવાનું તેઓ કહે છે, તેના વિશે તેમણે પ્રકાશ પાડ્યો છે,^૪ જે તે સ્થળમાં જૈનોની વસ્તી અને પ્રભાવ કોલકસૂરિના સમયથી લઈને કેટલીક સદીઓ સુધી ધરાવેલ જારી રહ્યાનું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

૧ ભારતીય ઇતિહાસકી રૂપરેખા-જિલ્દ ૨ પૃ. ૭૫૮

૨ કોહાકંતો કાલિંગજનો તથો વિહાર કિન્ના સિંધુજનવણ પત્તો ।

૩ જૈનધર્મસંદર્ભે પોરબંદર જતી G. S. Ry. ના પાનેલી સ્ટેશનથી ૬ માઈલ દૂર ઢાંક ગામ આવેલું છે. આ ગામની પાસે જ શત્રુંજય તીર્થનું ‘ ઢાંકગિરિ ’ નામનું શિખર છે. પહેલાં આ તીર્થ ગણાતું.

૪ જુઓ “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” નો દીપોત્સવી અંક પુસ્તક ૪, અંક ૧-૨.

૪. સંવત્સરપ્રવર્તક વિક્રમાદિત્ય કોણ ?

હામણ મોટા ભાગના સંદર્ભો અને કથાઓમાં જાણીત ભાતુમિત્રને લાટ દેશના રાજા કહ્યા છે અને કોઈ કથામાં ઉત્તરીના કહ્યા છે. બીજી ગદ્યોને પદબ્રહ્મ કરી તેની ગાદીએ શકોને બેસાડ્યા એવી નોંધ કોઈકે આપે છે, બ્યારે કોઈ કથા જાણીત ભાતુમિત્રને એ સ્થાને બેસાડ્યા એમ જણાવે છે. આ પ્રશ્ન સાથે સંવત્સર પ્રવર્તક વિક્રમાદિત્ય કોણ એના ખુલાસો પણ બહુવિધ જરૂરી છે, જે લાંબી ચર્ચાનો વિષય છે. પણ આપણે તેને ટૂંકમાં જોઈ લઈએ.

હિન્દુ ભારતમાં આજે જેના નામનો રાષ્ટ્રીયસંવત્ પ્રવર્તે છે તે વિક્રમાદિત્યનો નિર્ણય તો શું પણ અસ્તિત્વ માટે પણ પુરાતત્ત્વજ્ઞોમાં અનેક મતભેદો પ્રવર્તે છે.

ડૉ. કીલહાર્ન જેવા વિદ્વાનો જણાવે છે કે, વિક્રમાદિત્ય નામનો કોઈ રાજા થયો નથી અને તેનો ચલાવેલો કોઈ સંવત્સર પણ નથી. પરંતુ ઈ. સ. ૫૪૪ માં માલવાના પ્રતાપી રાજા યશોધર્મજી સુલતાનની પાસે હરજમાં ઘૂણ રાજા મિહિરકુલને હરાવીને વિક્રમાદિત્યની ઉપાધિ ધારણ કરી હતી અને પ્રચલિત માલવ-સંવત્સરને તે સમયથી વિક્રમ સંવત્સરમાં બદલી દઈ તેમાં ૫૬ વર્ષનો ભેદો કરીને ૬૦૦ વર્ષનો પુરાણો એ સંવત્સર બદલે કરવામાં આવ્યો.

ડૉ. ફ્લીટ રાજા કનિષ્કને વિક્રમ સંવત્સરના પ્રવર્તક માને છે.

કટલાક વિદ્વાનો, સમુદ્રગુપ્તના અલ્હાબાદવાળા લેખમાં બીજી જાતિઓ સાથે માલવેને જીતવાનો ઉલ્લેખ છે તેથી, કોર્ટક (જયપુર) થી મળેલા સિલ્હાઓમાં માલવામાં જયનો સંબંધ આ સમુદ્રગુપ્ત સાથે જોડીને તે જ વિક્રમસંવત્સરના પ્રવર્તક હોવાનો પુરાવો આપે છે.

ડૉ. ભાંડારકરનું અનુમાન છે કે, માલવસંવત્સરને વિક્રમ સંવત્સરમાં બદલી નાખનાર ચંદ્રગુપ્ત ત્રિતીય છે, કેમકે ચંદ્રગુપ્ત બીજાના મળી આવતા સિલ્હાઓમાં વિક્રમાદિત્ય નામનો ઉલ્લેખ પછેલ્લવેલો મળે છે. તેથી પશ્ચિમી શકોને પરાસ્ત કર્યા હોવાથી 'ચક્રારિ' તરીકે પ્રસિદ્ધ વિક્રમાદિત્ય પણ આ જ હોવા સંભવ છે.

સર જોન માર્શલે 'અગ્રીમ પહેલાથી વિક્રમ સંવત્સર શરૂ થયો' એવા મત પ્રગટ કર્યો છે.

પં. વેળીપ્રસાદ શુક્લે 'વિક્રમ સંવત્સર' નામના લેખમાં પુખ્તમિત્ર વિક્રમાદિત્ય હતો એવા પુરાવાઓ રજૂ કર્યા છે.

શ્રીધુન બપસવાલે સિદ્ધ કર્યું છે કે આંધ્રવંશીય ગોતમીપુત્ર સાતકર્ણ જ પ્રસિદ્ધ વિક્રમાદિત્ય હતો અને સાનવાહન, શાલિવાહન, સાનકર્ણ એ આ વંશની ઉપાધિઓ હતી.

ગ્રા. રેન્ડને ઋષભદત્ત અને ગોતમીપુત્રના ચિલાલેઓ અને નંદપાનના સિલ્હાઓથી નિર્ણીત કર્યું છે કે, નંદપાન શકને ગોતમીપુત્રે જીતીને માલવ-મળને તેના અધિકારમાંથી છોડાવી હતી, આથી 'ચક્રારિ' તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલો વિક્રમાદિત્ય તે જ છે.

પરંતુ આ બધાં કેવળ અનુમાનો જ છે.

વસ્તુતઃ ચરૂઆતમાં આ સંવત્સર સાથે વિક્રમનો સંબંધ સંભવતઃ ન હોય પણ એ નામનો કે એ ઉપાધિકારક રાજા થયો જ નથી એમ માનવું અયુક્ત છે, કેમકે તેના અસ્તિત્વના કેટલાક ઉલ્લેખો પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

દંતકથાનુસાર આંધ્રવંશના ૧૭ મા રાજા દાલે પ્રાચીન મદારાપૂરી-પ્રાકૃતમાં "ગાથાસપ્તાશી", નામનો શ્રેય રચ્યો છે. તેના ૬૫મા સ્તોત્રમાં વિક્રમાદિત્યની કાનશીલતાનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે—

"સંભાજનમુદરસતોમિવળ લેતેજ તુલ કરે લક્ષ્મણં ।

જયલેજ વિપ્રમાહવ્યવરિસમગુમિવિષ્ણં તિમ્મતા ॥"

મિ. સ્મિથ હાલનો સમય ઈ. સ. ૬૮ (વિ. સં. ૧૨૫) અનુમાને છે. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ઉક્ત સમય પહેલાં જ વિક્રમાદિત્ય થઈ ચૂક્યો હતો અને એ સમયે પણ તે પોતાની દાનશીલતા માટે કવિઓમાં પ્રસિદ્ધ પામી ચૂક્યો હતો.

હાલના સમકાલીન મહાકવિ ગુણાદયે રચેલો પૈશાચી ભાષાનો “બૃહતકથા” નામનો ગ્રંથ એ અદ્યપિ પ્રાપ્ત થયો નથી તેના સંસ્કૃત અનુવાદરૂપે સોમદેવભટ્ટે આલેખેલ “બૃહતકથામંજરી” (લંબક ૬, તરંગ ૧)માં ઉલ્લેખનીના રાજા વિક્રમાદિત્યનું વર્ણન મળે છે.

ઉપર્યુક્ત વિદ્વાનોએ કહેલેલા વિક્રમાદિત્યની સ્થૂલ રૂપરેખા આ પ્રમાણે આલેખી શકાય.

વિક્રમાદિત્ય માલવાનો પ્રતાપી અને યશસ્વી રાજા હતો. તેની રાજધાની ઉલ્લેખનીનગરી હતી. તે સ્વયં વિદ્વાન હતો અને તેની રાજસભામાં અનેક વિદ્વાનો અને કવિઓ રહેતા હતા. તેના દરબારમાં આવતા વિદ્વાનોને તે સત્કારતો હતો. શક-સીથિયન પ્રજાને જીતવાથી ‘શકારિ’ તેની ઉપાધિ હતી અને માલવાને શક-સત્તામાંથી છોડાવવાથી એ વિજયની યાદગારમાં તેણે વિક્રમ સંવત્ની પ્રવર્તના કરી.

જ્યારે જૈન સાહિત્યમાં વિક્રમાદિત્યની કથા-કંઠકથાઓ વિસ્તારથી ઉપલબ્ધ થાય છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં બુહલર, ટોની, એડ્ગર્ટન, શાર્પેન્ટિયર, સ્ટેન કોનોવ આદિ અભ્યાસીઓ, જેઓ જૈન-કથા સાહિત્યમાંની ઘટનાઓને ઐતિહાસિક લેખે છે તેઓ જણાવે છે કે, વિક્રમના અસ્તિત્વ અને તેના સંવત્સરને નકારી શકાય તેમ નથી. મિ. સ્મિથનો આધુનિક અભિપ્રાય પણ એવો જ છે. તે જણાવે છે કે, ‘આવો રાજા થયો હોય એ સંભવિત છે.’ આ કથાનકોમાં ઐતિહાસિક તત્ત્વ કેટલું છે તે વિદ્વાનોએ શોધી કાઢવું જોઈએ.

જૈન સાહિત્યમાં વિક્રમાદિત્ય વિશેનાં સ્વતંત્ર ચરિતો ઉપરાંત પ્રણયોમાં અનેક ઉલ્લેખો મળે છે. કાલિકાચાર્ય કથાઓના આ સંગ્રહમાં પણ વિક્રમાદિત્ય અને તેના સંવત્સરની નોંધ છે. એટલું જ નહિ કાલિકાચાર્ય વિક્રમાદિત્યના સમકાલીન હોવાનો પુરાવો આપે છે. હરિભદ્રસૂરિએ રચેલા ‘પંચવસ્તુક’માં ઉલ્લેખ છે કે,

“ચડસચતિપત્રવરિસે ૪૫૩, કાલિંગગુરુણા સરસ્સઈ મહિયા ।

ચડસચત્તરિ વરિસે ૪૭૦, ધીરાઓ વિક્રમો જાઓ ”

અર્થાત્—વી. નિ. સં. ૪૫૩મા વર્ષે કાલકસૂરિએ સરસ્વતીને પાછી મેળવી અને ૪૭૦મા વર્ષે વિક્રમ રાજા થયો.

હવે જૈન કાલગણના શું કહે છે તે જોઈએ—“વિવિધતીર્થકલ્પ” અને ‘વિચારશ્રેણિ’કાર જણાવે છે કે, “જે રાત્રિએ ભગવાન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા તે જ રાત્રિએ અવંતીનો ચંડપ્રધોત રાજા મરણ પામ્યો. તેની પછી તેનો પુત્ર પાલક ગાદીએ આવ્યો. પાલકનું રાજ્ય ૬૦, નવનંદોનું રાજ્ય ૧૫૫, મૌર્યોનું ૧૦૮, પુષ્યમિત્રનું ૩૦, બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનું ૬૦, નલોવાહનનું ૪૦, ગર્દભિલ્લનું ૧૩, અને શકોનું ૪ વર્ષ—કુલે મહાવીર નિર્વાણથી ૪૭૦ વર્ષો વીત્યા પછી વિક્રમાદિત્યનું રાજ્ય થયું.”

“ગર્દભિલ્લના પુત્ર વિક્રમાદિત્યે ઉલ્લેખનીના રાજાનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી સુવર્ણપુરુષની સિદ્ધિ વડે પૃથ્વીને ઉઝાણ-દેવામાંથી છોડાવી અને વિક્રમસંવત્સર (ઉપર્યુક્ત ગણતરી સુજળ વીરનિર્વાણથી ૪૭૦ વર્ષે) પ્રવર્ત્યો.”

શ્રીભદ્રેશ્વરની “કથાવલી”માં ઉલ્લેખ છે કે, “ગર્દભિલ્લ પછી ઉલ્લેખનીના રાજ્યાસન પર કાલકસૂરિના ભાણેજો બલમિત્ર ભાનુમિત્રનો અભિષેક થયો.”

“તિથોગાલીપદ્મસ્ય”ની કાલગણનામાં “બલમિત્ર જ વાસ્તવમાં સંવત્સર સંબંધિત વિક્રમાદિત્ય છે” એમ જણાવ્યું છે.

આ સિવાય પ્રાચીન “સૂર્ષિ”ઓમાં પણ આને પુષ્ટ કરતા ઉલ્લેખો યત્રત્ર મળી રહે છે.

પુરાતત્ત્વવિદ્ ઉપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજી ઉપર્યુક્ત “કથાવલી” આદિના ઉલ્લેખોને વાસ્તવિક માની તેની અર્થા પોતાના “વીરનિર્વાણસંવત્ ઓર જૈનકાલગણના” નામના નિબંધમાં વિસ્તારથી આપે છે.

ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખો પરથી જે મુદ્દાઓ તારવી શકાય છે તે આ છે :

૧. વિક્રમાદિત્ય ગર્દભ પછી થયો.

૨. મહાવીરનિર્વાણ અને વિક્રમાદિત્ય વચ્ચે ૪૭૦ વર્ષનું અંતર છે.

૩. યથોદ્ધર્મા, કનિષ્ક, સમુદ્રગુપ્ત, ચંદ્રગુપ્ત બીજો, અઝીઝ પ્રથમ, પુખ્યમિત્ર, ગોતમીપુત્ર સાતકણિ અને બલમિત્ર-ભાનુમિત્રમાંથી કયો રાજા વિક્રમાદિત્ય ઉપાધિધારી હતો ?

૪. વિક્રમસંવત્સરની પ્રવર્તના ક્યારે થઈ.

આ મુદ્દાઓ પૈકી પ્રથમના બે મુદ્દાઓ માટે જૈન સાહિત્યની લગભગ સમગ્ર પરંપરા એકમત છે કે ગર્દભ પછી એટલે વી. નિ. સં. ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમાદિત્ય થયો અને તેણે વિક્રમ સંવતની પ્રવર્તના કરી.

ત્રીજા અને ચોથા મુદ્દા પરતે જ વિદ્વાનોમાં વિવાદ છે. સમુદ્રગુપ્ત જેનો સમય વિ. સં. ૩૬૨ થી ૪૭૭નો, ચંદ્રગુપ્ત બીજો—જેનો સમય વિ. સં. ૪૩૭થી ૪૭૦નો અને યથોદ્ધર્મા—જેનો સમય વિ. સં. ૫૪૭ થી ૫૭૭નો છે તેમાંથી કોઈપણ વિક્રમ સંવત્સર પ્રવર્તક હોઈ ન શકે. કેમકે એમને સમય જ થોડી પાંચમી અને છઠ્ઠી શતાબ્દિનો છે. વળી ગુપ્ત રાજાઓએ તો પોતાના સંવત્સર જ ચાલુ કર્યો હતો. કનિષ્ક, પુખ્યમિત્ર અને અઝીઝ પહેલા માટે કોઈ પ્રબળ પુરાવાઓ નથી. પરંતુ કૃત બે જ વ્યક્તિઓના ઉલ્લેખો પ્રબલ પુરાવાઓ સાથે આપણી સમક્ષ રહે છે. જેમાંના એક—જેમણે ભારતીય ઐતિહાસિક કાળની ઘટનાઓનો ઊંડા સંશોધન અને અવેષણ પછી કમગદ્દ યોજવાને બારે જહંમતથી પુરાતત્ત્વવેત્તાઓમાં પુરાગામી તરીકેની પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે તે શ્રીકાશીપ્રસાદ બલસવાલ છે અને બીજા—જેમણે જૈન-સાહિત્યમાંના આગમ, ભાષ્યો, સૂર્ષિઓ, પ્રબંધો અને કથાનકોની લગભગ સમગ્ર પરંપરાનો અને ભારતીય વિવિધ ઘટનાઓનો અભ્યાસ કર્યો છે તે પુરાતત્ત્વવિદ્ ઉપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજીનો છે. પ્રથમના વિદ્વાને અનેક પુરાવાઓથી આંધ્રના સાતવાહનવંશીય ગોતમીપુત્ર સાતકણિને વિક્રમાદિત્ય તરીકે સિદ્ધ કર્યા છે^૧ બ્યારે બીજા વિદ્વાને વિક્રમાદિત્ય તરીકે બલમિત્રને રચ્યું કર્યા છે.^૨

જાને વિદ્વાનોના પુરાવાઓમાં શ્રીભયસવાલનો મત ઐતિહાસિક મુશ્કેલીઓ વિનાનો હોય એમ લાગતું નથી. ગોતમીપુત્રને વિક્રમાદિત્યનું બિરુદ પ્રાપ્ત થયું હોય એવો કોઈ પ્રબલ પુરાવો નથી અને કાલગણનાની દૃષ્ટિએ વિક્રમાદિત્ય સાથેની સંગતિ એસતી પણ નથી, જે આગળ જણાવાયે અને તેથી જ શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ નિરૂપેલા બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર જ સાચા વિક્રમાદિત્ય હોય અને તેમણે જ વિક્રમ સંવત્સરની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી હોય એ વધુ સંભવિત અને શક્ય લાગે છે. ખાસ કરીને વિક્રમ સંબંધે જે કથાનકો મળે છે અને તેના સૌથી પ્રથમ અને વધુ ઉલ્લેખો જૈનોના ગ્રંથોમાં જ નજરે પડે છે, તેથી જૈનોના તેની પ્રતિભા પક્ષપાત તેના જૈન હોવાનો પુરાવો આપે છે. અહીં એના ઉલ્લેખો આપી વિસ્તાર કરવો ઉચિત નથી.

1 Problem of Saka-Satavahana History.

The Journal of the B. & O. Research Society 1930, Vol. XVI Part 3 & 4.

૧ વીરનિર્વાણસંવત્ ઓર જૈનકાલગણના-જાગીરી પ્રવાસિની પત્રિકા માસ. ૧૦-૧૧

હવે બલમિત્ર-ભાનુમિત્રને શા ઉપરથી વિક્રમાદિત્ય કહેવામાં આવે છે તે જોઈએ.

શ્રીકલ્યાણવિજયજી કહે છે કે, બલમિત્ર જ નૈનોનો વિક્રમાદિત્ય છે. કેમકે 'બલ' અને 'વિક્રમ' શબ્દ એકાર્થક છે અને 'મિત્ર' તથા 'આદિત્ય' શબ્દ પણ સમાનાર્થક છે. તેથી બલમિત્ર કહો કે વિક્રમાદિત્ય બંને શબ્દોનો અર્થ એક જ છે પરંતુ મારું માનવું છે કે, બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર ઉત્તરોત્તરીના સિંહાસને આરુઠ થતાં શકે પરના વિજયની યાદગારમાં બંને ભાઈઓના નામનું સમાનાર્થવાચી એક નામ વિક્રમાદિત્ય તેમણે પ્રચલિત કર્યું. કેમકે બલ અને ભાનુ ક્રમશઃ વિક્રમ અને આદિત્યવાચી છે (બલ+ભાનુ=વિક્રમ+આદિત્ય=વિક્રમાદિત્ય) આથી ભરૂચમાં રાજ્ય કરતા હતા ત્યાં સુધી તેઓ બંને બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર એ પ્રકારે બે નામપૂર્વક ઉલ્લેખાયા છે. પણ ઉત્તરોત્તરીની ગાદીએ આવતાં જ્યાં ત્યાં વિક્રમાદિત્યના નામથી જ તેમની ઘટનાઓના ઉલ્લેખો થયા છે. વળી જેઓ પ્રથમથી જ ભાનુમિત્ર કહેતા-લખતા આવ્યા છે તેમને આ નવું નામ વ્યવહારમાં લેતાં કૃત્રિમતા લાગી હોય તો તે જ નામે ઉલ્લેખ્યા હોય પણ પાછળના લેખકોએ તો તેમને વિક્રમાદિત્ય નામે જ આલેખ્યા છે. આ રીતે બંને નામોની સંગતિ બેસી રહે છે. તેમણે શકોને પરાસ્ત કરેલા હોવાથી 'શકારિ' તરીકે આ જ વિક્રમાદિત્ય કહેવાયા હશે, અને પરદેશી સત્તાની શુભાશીમાંથી છૂટેલા માલવોએ એ વિજયની યાદમાં પોતાનો જે સંવત્સર શરૂ કર્યો તે ભાનુમિત્રે તેને વિક્રમાદિત્યના નામ પર ચલાવી દીધો હોય એ સંભવિત અને સુકત લાગે છે.

પ્રાચીન 'શૃણ્ણિ'ઓ અનુસાર સાતવાહનની ચક્રાઈઓના સમયે ભરૂચમાં નહવાન રાજા હતા,^૧ જે બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનો ઉત્તરાધિકારી નલઃસેન કે નલોવાહનના નામે જૈન કાલગણનામાં ઉલ્લેખાયેલ છે. આથી શ્રીભયસવાદે જે નહવાનને હરાવનાર ગૌતમીપુત્ર સાતકર્ણને વિક્રમાદિત્ય તરીકે કહ્યો છે તે ઘટના કાલગણનાની દૃષ્ટિએ બલમિત્ર ભાનુમિત્રના ઉત્તરાધિકારી સાથે સંગત થાય છે અને તેથી ગૌતમી-પુત્ર સાતકર્ણની વિક્રમાદિત્ય તરીકેની સંગતિ બંધબેસતી નથી. જો કે બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનો સમય જે 'વિચારશ્રેણિ' અને 'ત્રિવિંશતીર્થકલ્પ' માંની પ્રચલિત જૈનકાલગણનાપદ્ધતિ અનુસાર નિર્વાણથી ૪૫૪ થી ૪૧૩ સુધીનો આવે છે. આથી બીજી ઘટનાઓ સંગત થઈ શકતી નથી પરંતુ એ સમયમાં શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ સંશોધન કર્યું છે તે યથાર્થ લાગે છે. કેમકે મૌર્યકાળમાંથી પર વર્ષો છૂટી જવાથી ૧૬૦ ના સ્થાનમાં કેવળ ૧૦૮ વર્ષો જ પ્રચલિત ગણનાઓમાં લેવામાં આવ્યાં છે. આથી બાવન વર્ષો ઓછાં થઈ જવાથી બલમિત્રઆદિનો સમય અસંગત બની જાય છે, જે આ સંશોધન પછી એનો મેળ આવી રહે છે, જે આપણે હવે જોઈએ.

હવે વિક્રમાદિત્ય અને આર્યકાલકના સમયની પરિસ્થિતિ અને કાલગણનાની સ્પૂલ ક્રમયોજના આલેખી દેવી જરૂરી છે.

સંપ્રતિ પછી મૌર્ય સત્તા નબળી પડવા લાગી અને તેમનું સામ્રાજ્ય ધીમે ધીમે તૂટવા લાગ્યું તે સમયે ભારતવર્ષના ચારે મંડળોમાં નવી શક્તિઓ પોતાનું જોર અજમાવી રહી હતી. ઉત્તરાપથમાં પરદેશીઓ-પાર્થિયન, શકો અને બલખના યૂનાનીઓનાં ટોળાં પશ્ચિમમાં સિંધ અને માળવા સુધી ફેલાવા માંડ્યાં હતાં, દક્ષિણમાં આંધ્રોની સત્તા પ્રબળ બનતી હતી અને દક્ષિણમાં ખારવેલની સત્તાના મધ્યાદને મગધના શુંગવંશી પુષ્યમિત્રનો અમલ પૂરો થવા આવ્યો હતો ત્યારે લાટ દેશના બૃહકચ્છ (ભરૂચ)માં બલમિત્ર ભાનુમિત્રનો રાજ્યાભિષેક થયો. શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનો રાજકાળ ૪૧૪ થી ૪૭૩ સુધીનો નક્કી કર્યો છે જ્યારે ડૉ. શાંતિલાલ શાહ કનિષ્ઠ સુધીની રાજકાળની ગણનામાં બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનો રાજ્યાભિષેક વીર નિ. સં. ૪૦૬-૪૧૦નો કલ્પે છે. અર્થાત્ લગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી પાલકનાં ૬૦ વર્ષો, નવ નંદોનાં ૧૫૦ (વી. નિ. સં. ૨૧૦), મૌર્યોનાં

૧૬૦ (વી. નિ. સં. ૩૭૦) અને પુષ્યમિત્રનાં ૩૫ (વી. નિ. સં. ૪૦૫) વીત્યા પછી ચાર પાંચ-વર્ષે એટલે (વી. નિ. સં. ૪૦૬-૪૧૦માં) બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર ભરુચમાં ગાદીએ બેઠા. અને વી. નિ. સં. ૪૭૦ સુધી તેણે ભરુચ અને ઉત્તરેનમાં રાજ્ય કર્યું. આ સમય દરમ્યાન વી. નિ. સં. ૪૪૦માં ગર્દભ, જે દર્પણના નામે પણ પ્રસિદ્ધ હતો તેણે તેર વર્ષે સુધી માળવા પર રાજ્ય કર્યું અને તેણે સાધ્વી સરસ્વતીનું વી. નિ. સં. ૪૫૨ માં અપહરણ કર્યું. આ ચવન રાજ સામે થવાની તે વખતે કોઇ હિંદુ રાજામાં શક્તિ નહોતી તેથી શલકસૂરિ તેની સામે ખૂબી શકે તેવા શકોને લઈ આવ્યા. શકોએ આવીને સિંધ પછી સૌરાષ્ટ્રને અધિકાર હાથમાં લીધો અને પછી ઉત્તરેની વી. નિ. સં. ૪૫૩માં સર કરી માલવા ઉપર રાજ્ય કર્યું. આ દરમિયાન શક-મંડલિકે અને અધિકારી પુરુષોએ શક-રાજવીનો સાથ ઊઠી દીધો હોવાથી તેની સત્તા ઘટી ગઈ હતી.^૧

આ સ્થિતિનો લાભ લઈ બલમિત્ર-ભાનુમિત્રે માલવપ્રબળને પરદેશી સત્તામાંથી ઊઠાવ્યાની યાદ-ગિરીના પ્રતીક તરીકે સંવત્સરની શરૂઆત થઈ. પ્રો. રેપ્સન ઠીક જ કહે છે કે,

“The foundation of an era must be held to denote the successful establishment of the new power rather than its first beginning or downfall of any”^૨

એ સંવત્સરની શરૂઆત માલવાની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિના કારણે પ્રથમ માલવગણ સંવત્ નામે થઈ ત્યારે બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનાં રાજકાળનાં ૬૦ વર્ષો પણ તેમાં ભેડી દઈને સંભવતઃ બલમિત્રના મરણ પછી ભાનુમિત્રે બને ભાઈઓના સંયુક્ત નામે તે સંવત્સરને વિક્રમાદિત્યના નામે પ્રચલિત કર્યો હતો. જે તેર વર્ષ પછી થઈ ગયો.

આ પ્રાચીન ગાથા એનું પ્રમાણ આપે છે કે,

“વિક્રમરજ્જાનંતર, તૈરસવાસેસુ યષ્ઠરપવિત્તી ।

સુત્ર-મુણિ-લેયજુત્તો, વિક્રમકાલાઓ લિખકાલો ॥”

અર્થાત—વિક્રમના રાજ્ય પછી તેર વર્ષે સંવત્સરની પ્રવૃત્તિ થઈ. વિક્રમ કાલથી જિન (વીર નિર્વાણ) કાળને ૪૭૦ વર્ષનું અંતર છે.

આથી જણાય છે કે માલવગણ સંવત્ ૧૩ વર્ષ આદ્યા પછી એ નામને ભાનુમિત્રે વિક્રમ સંવત્સરમાં ફેરવી વી. નિ. સં. ૪૭૦ થી તેની શરૂઆત કરી. અને તેણે જ એવા વિજયી અને યશસ્વી કાર્યો કર્યાં હશે જેથી તેની ખ્યાતિ સર્વત્ર ફેલાઈ ગઈ. ભાનુમિત્રનો એક સિંહો માલવા જિલ્લામાંથી મળી આવ્યો છે^૩ તેથી એ આ હકીકતને સમર્થન મળી રહે છે.

બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર કોના પુત્ર હતા એ બાબતું ચૂરકેલ છે. “અગ્નિપુરાણ”માં કહ્યું છે કે, “ગર્ધરૂપનો પુત્ર વિક્રમાદિત્ય માળવાનો રાજા થયો.” પરંતુ ગર્દભ તો ચવન રાજા છે જ્યારે બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર હિંદુ રાજવી છે. ડૉ. શાંતિલાલ શાહ તે બંનેને શુંગવંશીય (બ્રાહ્મણો) પુષ્યમિત્રના પુત્રો હોવાની સંભાવના કરે છે. જ્યારે કાલિકાચાર્યના ભાણેજો હોવાની કથાઓની હકીકતથી તેઓ સન્નિય કરે છે. આ એક કોયડો છે. છતાં વિક્રમાદિત્યનાં પંચપદારી કાર્યો તેમના હિંદુત્વનું સમર્થન કરવા માટે પૂરતાં કરે છે.

વિક્રમાદિત્ય કયો ધર્મ પાળતો હતો એ કંઈ બાબતી ચકાતું નથી. પણ વિક્રમાદિત્યના રાજ્યમાં આર્ય કાલક, ખપુટાચાર્ય અને જીવદેવસૂરિ જેવા મહાવિદ્વાન આચાર્યો વિકૃતતા હતા અને બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર

૧ જુઓ: ‘બવદારચૂર્ણના દશમ ઉદ્દેશનો સંદર્ભ. આ સંમ્બંધનું પૃષ્ઠ ૪ (સંદર્ભ ૪).

૨. Coins of the Andhra Dynesty—Preface P. 162

૩. Cunningham, Coins of Ancient India P. 67,70.

કાલકાચાર્યના ભાણેજો થતા હોવાથી માતૃધર્મની અસર તો આવી જૈનધર્મી બન્યા હશે. જો કે પાછળના જૈન લેખકોએ વિક્રમાદિત્ય માટે બતાવેલો પક્ષપાત તેના જૈનધર્મી હોવાના પુરાવારૂપ છે, છતાં સંપ્રતિ કે કુમારપાળ જેવા પરમાર્હત તેમને કહેવા બેટલી જૈનધર્મ પ્રતિની તેમની કર્તવ્યનિષ્ઠાની કોઈ ઘટના ઉદ્દેશ્યપાત્રેલી ક્યાંઈ જોવાતી નથી. ઉલટું તેમના કુર્બંવહારથી કાલિકાચાર્યને વર્ષાકાળમાં જ ઉજવેલીથી વિહાર કરી જૈન રાજવી સાતવાહનની રાજધાની પ્રતિષ્ઠાન (પૈઠણ)માં જઈને ચતુર્થી પર્યુષણ પર્વ વી. નિ. સં. ૪૫૭ થી ૪૬૫ વચ્ચે કરવું પડ્યું હતું. આ ઘટના આપણને એમ માનવા પ્રેરે છે કે, ખલમિત્ર-ભાનુમિત્રે કાલિકાચાર્યના નિર્વાસન પછી સર્વ સાધારણ લોકહિતનાં કાર્ય કરવા માંડ્યાં હશે અને તેથી જૈનેતરફથી પણ વિક્રમાદિત્યની પ્રશસ્તિનાં કવિતો અને ઘટનાઓ રચી કાઢી હશે; જે “ગાથા-સમ્પતશતી,” “કથાસરિત્સાગર” વગેરેમાં સંગ્રહાઈ રહી છે.

તેના વંશમાં સંતાન આદિનો કોઈ ઉદ્દેશ મળતો નથી પણ તેના ઉત્તરાધિકારી તરીકે નલોવાહન કે નભ:સેનનું નામ મળે છે, તે તેનો શુ સંબંધી થતો હશે તે જાણી શકાતું નથી. ઉજ્જૈનીની ગાદીએ આવતાં વિક્રમાદિત્યે આ નલોવાહનને ભરૂચનો મંડલિક બનાવ્યો હશે અને તેથી જ “આવશ્યકચૂર્ણિ” અને “કલ્પચૂર્ણિ”માં આવતા ‘સાતવાહનની ચઢાઈ વખતે ભરૂચમાં નહવાહન (નહુપાન) રાબા હતો’ એ ઉદ્દેશનો અકોડો મળી રહે છે.

કાલિકાચાર્યની ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓથી માની શકાય કે, વિક્રમસંવત્સરની પ્રવૃત્તિ પણ તેમની જ પ્રેરણાનું ફળ હશે અને તેથી જ જૈનોએ આ સંવત્સરને ખૂબ અપનાવ્યો હશે. કોઈ વિદ્વાને કહ્યું છે કે,

Vikram Samvat is used by the jains only and was first adopted by the kings of Anhilpattan.^૧

એજ વાતને ટેકો આપતાં ડૉ. ભાઉ દાશ કહે છે કે—

I believe that the era (Vikrama) was introduced by the Buddhist or rather the Jains.^૨

ઉપર્યુક્ત કથન મુજબ અને આજના પ્રચલિત વ્યવહારથી જૈનોએ આ રાષ્ટ્રીય સંવત્સર પ્રવર્તાવવામાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો હોય એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

૫. આર્ય કાલકની અવશેષ કીર્તિ:

કાલકસૂરિની વિવિધ ઘટનાઓ જોઈ તે ઉપરથી આપણે તેમને એ સમયના એક યુગપ્રવર્તક ક્રાંતિકારી પુરુષ તરીકે ઓળખાવી શકીએ. તેમની બધી પ્રવૃત્તિઓ આગળ પડતી હતી, છતાં એ તેમના સંયમ અને જ્ઞાનાબ્ધિની ગંભીરતા વટાવી શકી નહોતી. જ્ઞાનમાર્ગમાં તેમણે સિદ્ધાંત સૂત્રોના પદબંધ અનુવાદરૂપ ‘ગંડિકાનુયોગ’ પ્રવર્તાવ્યો હતો. આજુબજો પાસેથી તેમણે નિમિત્ત વિષયનું જ્ઞાન લઈ શકેને સુઘ કયાં હતા અને લૌકિકવિષયક ‘કાલકસંહિતા’ની રચના કરી હતી, જેનો ઉદ્દેશ વરાહમિહિરે કર્યો છે. એ સિવાય ‘પ્રથમાનુયોગ’ પણ રચ્યો હતો. તેમાં તેમણે ચક્રવર્તી, વાસુદેવોના પૂર્વભવો તથા ચરિત્રોનું વર્ણન કર્યું છે. સંભવ છે કે, ‘નંદીસૂત્ર’માં જે મૂળ પ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગનું વર્ણન આપ્યું છે તે તેમની કૃતિઓ હશે.^૩

સૌથી ધ્યાન ખેંચે તેવું ક્રાંતિકારી પગલું લઈ તે ચતુર્થી-પર્યુષણ માટેનું હતું, પર્યુષણના આ પ્રકારના ફેરફારમાં કોઈ ગીતાર્થ પણ ખારમી શતાબ્દિ સુધી વાંધો ઉઠાવ્યો નહોતો. વિ. સં. ૧૧૫૬ માં

૧. Cronological problems P. 63.

૨. Journal Bombay Branch-Royal Asiatic Society. Part 8. P. 233.

૩. જુઓ: શ્રીકલ્યાણવિજયજીનો ‘આર્ય કાલક’ નામનો નિબંધ “દ્વિવેદી અભિનંદન ગ્રંથ.”

અંદ્રપ્રભ નામના આચાર્યે આ પ્રવૃત્તિ સામે પહેલવહેલો વિરોધ ઉઠાવ્યો. તેમણે પંચમીએ પર્યુષણ અને પૂર્ણિમાએ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવાનું ફરીથી શરૂ કર્યું. આ રીતે તેમણે પોતાનો સાર્ધપૂર્ણિમા પક્ષ સ્થાપ્યો.

એ સિવાય તેમણે સુવર્ણભૂમિમાં જઈ પોતાના પ્રશિધ્ધ સાગરને અનુયોગ આપ્યો હતો. આ ઘટના અને ગર્હભિદ્યોચ્છેદવાળી ઘટનાથી તેમના વિહારક્ષેત્રનો પણ ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. તેમનો શિષ્ય સસુદાય વિશાળ હશે એમ શંકા જેવું નથી. તેમનો ક્યારે સ્વર્ગવાસ થયો તે જાણી શકાતું નથી પણ વી. નિ. સં. ૪૬૫ પછી સ્વર્ગસ્થ થયા હોય એમ લાગે છે.

અતે:

જૈન સમાજમાં પ્રાચીન સમયથી આજસુધી ઘોઠોગ્ય થયેલી આર્થ કાલકની કથાઓનો આ સંગ્રહ એ સમયના ભારતીય ઇતિહાસ સામાજિક સ્થિતિ, જૈન સિદ્ધાંતની કડક આચારનીતિ અપવાદમાર્ગનું શરણ, પર્વ દિવસોની માન્યતા, શિથિલ સાધુઓને પ્રબોધવાના ઉપાય તેમજ શ્રુતજ્ઞાનની હીચમાન સ્થિતિ વગેરે વિષયો ઉપરનાં દૃષ્ટિબિંદુઓ રજૂ કરે છે.

કાલિકાચાર્યની કથા જૈન સંઘ સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેટલી જ રાજકીય પ્રશ્નો સાથે પણ સંકળાયેલી છે. વિક્રમસંવત્સર પ્રવર્તક રાજવીના વિષયમાં આજસુધી જે વિદ્વાનોએ અશક પ્રયત્ન કર્યો છે અને જેનો તાગ હેલ્યો આવ્યો નથી—તેની એક વિપુલ સામગ્રી જૈનોના વિશાળ કથાભંડોળમાં ભરેલી પડી છે જેને એકત્રિત કરીને તે વિદ્વાનો આગળ ફરી નવેસરથી વિક્રમાદિત્યને શોધી કાઢવા મૂકવામાં આવે છે. એટલું સૂચવવું અગત્યનું છે કે, વિક્રમાદિત્ય વિશેનું ખેડાણ જૈનોએ જેટલું કર્યું છે તેટલું વર્ણન ભારતીય કોઈ પણ પૌરાણિક સામગ્રીમાંથી આપણને જોવા મળતું નથી. છતાં સૌ કોઈ પૌરાણિક કે જૈન કથા ‘આ જ વિક્રમાદિત્ય એમ નિર્ણયિત સ્વરૂપે ઉચ્ચારતું નથી. અને તેથી જ આપણા ઇતિહાસ વિશારદો આગળ મોટી ચુરકેલી ઊભી થતાં અનુમાનના આધારે નિર્ણયો કરવા પડ્યા છે. કથાઓના આધારે ઐતિહાસિક પુરાવાઓનું જ્યાં સુધી સમર્થન મેળવી શકાયું ત્યાં સુધી મારું દૃષ્ટિબિંદુ રજૂ કર્યું છે. એની સફળતા કેટલી તેનો આંક તદ્દિદો ઉપર છેાડું છું.

આભાર:

અગાઉ હું પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ અને શ્રીસારાભાઈ મણિલાલ નવાએ મારા આ સંપાદન કાર્યમાં આપેલી મદદ અંગે જણાવી ચૂક્યો છું. શ્રી સારાભાઈએ સંપાદન માટે અને આપેલી આ તક માટે અને આ પ્રકાશનને સચિત્ર જનાવી આ સ્વરૂપે મૂકવા માટે ફરી તેમનો આભાર માનું છું. મારા સહૃદયી મિત્રો પં. રતિલાલ લીપચંદ હેસાર્ધ અને પં. બાલાભાઈ વીરચંદ હેસાર્ધ (જયભિખુ) એ સવિશેષ પ્રેરણા આપી ઉત્સાહિત કર્યે રાખ્યો છે તે માટે એમનો અને આ ઉપોદ્ધાતમાં મોટે ભાગે ઉપા. શ્રીકલ્યાણવિજયજી મહારાજશ્રીના પ્રકાશિત સાધનોનો તેમજ તે તે વિદ્વાનોના અધોનો આધાર લીધો છે તેમનો પણ આભાર માનવાની તક લઉં છું.

આ સંપાદનમાં મતિવિકલ્પ કે દૃષ્ટિદોષથી કંઈ પણ અસંગત હોય તે તરફ વિદ્વાનો મારું ધ્યાન દોરે તો આભારી થઈશ.

૧. ૧ "૪૬
દહેગામ
(એ. પી. રેલે)

અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ

ચિત્રવિવરણ

Plate I

ચિત્ર ૧ : (૧) શુભાકરસૂરિનો શ્રાવકોને ઉપદેશ. (૨) સાધ્વીઓનો શ્રાવિકાઓને ઉપદેશ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની. કદપસૂત્ર અને કાલિકાચાર્યકથાની તાડપત્રની ચૌદમા સૈકાના અંત સમયની સુંદરતમ દસ ચિત્રોવાળી હસ્તપ્રતમાંથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરવામાં આવે છે.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ચિત્રની જમણી બાજુએ સુવર્ણસિંહાસન ઉપર ડાબો હાથ ઢીંચણ ઉપર રાખીને તથા જમણા હાથમાં મુહુપત્તિ રાખીને સામે બેઠેલા બે મહર્ષિદેવ શ્રાવકોને ઉપદેશ આપતાં શુભાકરસૂરિ બેઠેલા છે. શુભાકરસૂરિની પાછળ બેઠેલો શિષ્ય ઉંચા કરેલા ડાબા હાથમાં પકડેલા કપડાંથી શુભાકરસૂરિની સુશ્રુષા કરે છે. ચિત્રના ઉપરના મધ્યભાગમાં સુંદર ચિત્રાકૃતિવાળો અંદરવો લટકે છે. શુભાકરસૂરિ અને શ્રાવકોની મધ્યમાં સ્થાપનાચાર્ય (કવણી) છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ આચાર્યની સામે બંને હાથ જોડીને ઉપદેશ સાંભળવા બેઠેલા બંને શ્રાવકોના માથાના મુગટો, કાનના કર્ણકૂલો અને ગળામાંના રત્નજડીત હારો તેમની મહર્ષિકપણની સાક્ષી પૂરે છે. બંને શ્રાવકોએ પહેરેલાં રેશમી વસ્ત્રોની અંદર વણેલી આકૃતિઓ, શુજરાતની ચૌદમા સૈકાની કાપડકળાની આબેહૂબ રજૂઆત કરે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગની જમણી બાજુએ સફેદ વસ્ત્રો પહેરેલી બે સાધ્વીઓ છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ બંને હાથની અંજલિ જોડીને ઉપદેશ સાંભળવા બેઠેલી ચાર શ્રાવિકાઓ છે. આ ચારે શ્રાવિકાઓના ઉત્તરીય વસ્ત્રની અંદર વણેલી બુદ્ધી બુદ્ધી ચિત્રાકૃતિઓ શુજરાતના ચૌદમા સૈકાના પટોળાની ઉત્તમતાની રજૂઆત કરે છે. આ ચિત્રમાં ચિત્રકારે ચાંદીનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ચિત્રની એકેએક આકૃતિની રજૂઆત ચિત્રકારની કલારસિકતાનો પૂરાવો આપે છે.

ચિત્ર ૨ : આર્યકાલકનો સાતવાહનરાજાને ઉપદેશ. ઉપરોક્ત ચિત્ર ૧. વાળી પ્રતમાંથી ચિત્રની જમણી બાજુએ સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક બેઠેલા છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં બંને હાથની અંજલિ જોડીને ઉપદેશ શ્રવણ કરતા સાતવાહન રાજા તથા મંત્રીને અને નીચેના ભાગમાં બેઠેલી બે શ્રાવિકાઓને સામે બેઠેલા આર્યકાલક ઉપદેશ આપે છે. આ ચિત્રમાંના બંને પુરુષો તથા સ્ત્રીઓના વસ્ત્રોની ચિત્રાકૃતિઓ પણ ઉપરના ચિત્ર ૧. કરતાં બુદ્ધીજ્ઞ જાતની છે. ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં લટકતા અંદરવાની ચિત્રાકૃતિઓ પણ સુંદર છે.

ચિત્ર ૩ : ગર્દભિલ્લની શરણાગતિ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની. તાડપત્રની ચૌદમા સૈકાની કાલિકા-ચાર્યકથાની બીજી હસ્તપ્રતમાંથી.

જ્યારે ગર્દભી-ગધેડી ગર્દભિલ્લ રાજા ઉપર મૂત્ર, વિષ્ટા અને લાત દ્રવ્યને ચાલી બાય છે, ત્યારે આર્યકાલકના કહેવાથી શકસૈન્ય ગઢ તોડીને ઉત્તરનીમાં દાખલ થયું. ગર્દભિલ્લ જીવતો પકડાયો. તેને અવળા હાથે બાંધીને આર્યકાલકની સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો.

ચિત્રમાં સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક પોતાનો જમણો હાથ ઉંચો કરીને, સામે અવળા હાથે બાંધીને બેઠો રાખેલા ગર્દભિલ્લને તેના હુકમચો માટે કપડો આપતાં દેખાય છે. ગર્દભિલ્લની પાછળ સુંદર કૂલની આકૃતિવાળો વાદળી રંગનો ગબ્બો પહેરીને શક-સૈનિક આર્યકાલકની આજ્ઞાની રાહ જોતો બેઠેલો છે. આર્યકાલકની પાછળ શિષ્ય સુશ્રુષા કરતો સિંહાસનની પાછળ બેઠેલો છે. ચિત્રની મધ્યમાં ઉપરની છતમાં સુંદર અંદરવો બાંધેલો છે.

ચિત્ર ૪ : ગર્દભિલ્લની શરણાગતિ. ચિત્ર ૧-૨ વાળી જ પ્રતમાંથી. આ ચિત્ર પ્રસંગ ચિત્ર ૩ ને

હૂબહૂ મળતો છે. આ ચિત્રમાં આર્યકાલકે પહેરેલાં કપડાં ઉપર રૂપેરી શાહીની ચિત્રાકૃતિ છે અને શક-સૈનિકના ઝવ્ઝવાનો રંગ ઘેરા લીલો છે. ગદ્ગદિલે પહેરેલું ઉત્તરીય વસ્ત્ર પણ સુંદર ચિત્રાકૃતિવાળું છે, જે યૌદ્ધમા સૈકાની કાપડકળાનો સુંદર નમૂનો છે. ચિત્રની મધ્યમાં ઉપરની છત્તમાં બાંધેલા ચંદરવાની ભુદીભુદી ત્રણ ચિત્રાકૃતિઓ પણ ખાસ પ્રેક્ષનીય છે.

ચિત્ર ૫ : આર્યકાલકનો શિષ્યોને ઉપદેશ. ઉપરોક્ત પ્રતમાંથી જ. ચિત્રમાં ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં સુહૃપતિ રાખીને સામે બેઠેલા શિષ્યને આર્યકાલક ઉપદેશ આપે છે. આ ચિત્રમાં પણ આર્યકાલકના વસ્ત્રમાં રૂપેરીશાહીથી ટપકાં કરીને આકૃતિ રજૂ કરેલી છે. સામે બેઠેલા શિષ્યના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં સુહૃપતિ છે અને ડાબો હાથ પ્રવચનસુદ્ધાએ રાખેલો છે. ચિત્રમાં ઉપરની છતના ચંદરવાના ઉપરના ભાગમાં ત્રણ ભુદી ભુદી ચિત્રાકૃતિઓ રજૂ કરીને ચિત્રકારે પોતાની ચિત્રાકૃતિઓ પરની સિદ્ધહસ્તતા પૂરવાર કરી આપી છે. આ ત્રણ ચિત્રાકૃતિઓ પૈકીની પહેલો ચિત્રાકૃતિમાં સિંહની આકૃતિ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ચંદરવાની નીચે મધ્યમાં લટકતા તોરણમાં પણ ભુદી ચિત્રાકૃતિ છે.

આ ચિત્રકલકના પાંચે ચિત્રો શુજરાતની જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાના ઉત્તમોત્તમ નમૂના છે.

Plate II

ચિત્ર ૬ : જૈન સાધ્વીઓ. પાટણના સં. પા. બંદારની તાડપત્રની ૨૩૪ પાનાની કલ્પસૂત્ર અને કાલકકથાની વિ.સં. ૧૩૩૫ (ઈ.સ. ૧૨૭૮)ની પ્રતમાંથી બે ચિત્રો અને ચિત્ર ૬-૭ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. હવે પછીનાં ચિત્રો ૮-૧૫ની આફક આ ચિત્રો પણ પ્રથમ 'કાલકકથા' નામના ઇંગ્લિશ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે.

મિ. બ્રાઉન આ ચિત્રને બે સાધુઓના ચિત્ર તરીકે જોળખાવતા જણાવે છે કે 'ચંદરવાની નીચે બે ઋવેતાંબર સાધુઓ ઉપદેશ આપતા બેઠેલા છે. દરેકના ડાબા હાથમાં સુખવસ્ત્રિકા-સુહૃપતિ (ધુંક ન બેઠે તે માટે સુખની આગળ રાખવામાં આવતું વસ્ત્ર) અને જમણા હાથમાં ફૂલ છે. જેમ જમણો ખલો હમેશાં ચિત્ર ૫ ની આફકે) ખુલ્લો ઉઘાડો રાખવામાં આવે છે તેને બદલે સાફ ચે શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થયેલું છે.'

વાસ્તવિકરીતે મિ. બ્રાઉન જણાવે છે તેમ આ ચિત્ર બે સાધુઓનું નહિ પણ સાધ્વીઓનું છે અને તેથી જ બંનેનું આશ્રુ શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થયેલું ચિત્રકારે બતાવ્યું છે. તેઓ જે ચિત્ર નં. ૫ નો પુરાવો આપે છે તે ચિત્ર તો સાધુઓનું છે. પ્રાચીન શુજરાતી ચિત્રકારોએ હમેશાં જૈન સાધુઓનાં ચિત્રોમાં એક ખલો ખુલ્લો અને સાધ્વીઓનાં ચિત્રોમાં સાફ ચે શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત રાખવાનો નિયમ પરંપરાએ સાચવ્યો છે. બીજું મિ. બ્રાઉન જણાવે છે કે 'બંનેના જમણા હાથમાં ફૂલ છે' તે તેઓની માન્યતા તો જૈન સાધુ-સાધ્વીઓના રીતરિવાજોની અજ્ઞાનતાને આભારી છે, કારણકે ત્યાગી એવાં જૈન સાધુ-સાધ્વીઓને સચિત દ્રવ્યને બૂલથી-અમાદ્યે પણ અડકી જવાય તો તેને માટે 'નિશોષચૂર્ણિ' 'સાધુસમાચારી' વગેરે પ્રાયશ્ચિત્તગ્રન્થોમાં પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવેલાં છે. જ્યારે બૂલથી પણ સચિત દ્રવ્ય-વસ્તુને અડકી જવાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તો પછી વ્યાખ્યાન-ઉપદેશ દેવાના સમયે હાથમાં ફૂલ રાખવાનું સંભવી જ કેમ શકે ?

૧ જુઓ-'The story of Kalaka' pp. 120 and opp. Fig. 7, 8 on plate no. 3.

૨ જુઓ-Beneath a canopy sit two Svetambar monks preaching. Each has in his left hand the mouth cloth and in his right hand a flower. The robes cover the body fully, instead of leaving the right shoulder bare as usually done (cf. fig. 5.).'

—'The story of Kalaka' pp. 120

ખીનું ખરી રીતે જાનેના હાથ તદ્દન ખાલી જ છે, ફક્ત જમણા હાથનો અંગૂઠો અને તર્જની-અંગૂઠા પાસેની આંગળી—લેગી કરીને ‘પ્રવચનમુદ્રા’એ જાને હાથ રાખેલા છે.^૧

ચિત્ર ૭ : જૈન શ્રમણોપાસિકા-શ્રાવિકાઓ ચિત્ર ૬ વાળી પ્રતમાંના તે જ પાના ઉપર આ જાને શ્રમણોપાસિકાઓ છે. ચિત્ર ૬ વાળી પ્રતમાં ચીતરેલી સાધ્વીઓના ઉપદેશથી આ પ્રત લખાવનાર જ હશે તેમ માફ માનવું છે. આજે પણ શ્રાવિકાઓ સાધ્વીઓના ઉપદેશથી કેટલાંયે ધાર્મિક કાર્યો કરે છે. જાને શ્રાવિકાઓ કિમતી-ખડુંમૂલ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઈને જાને હાથની અંગૂઠા લેડીને ઉપદેશ શ્રવણ કરતી સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૬ ના સાધ્વીઓના ચિત્રમાં નવા પ્રકારનું ચિત્રવિધાન દ્રષ્ટિએ પડે છે. બે પાત્રોને ગોઠવવાની તદ્દન નવીન રીત દેખાય છે. અઘરું કામ પણ ઘણી ખૂબીથી પાર પાડ્યું છે. ચિત્ર ૭ નાં ત્રી-પાત્રોની બેસવાની રીત, અલંકારો, વસ્ત્રો અને ખાસ કરીને માથાની સુશોભના સંસ્કાર અને ખાનદાની દર્શાવે છે.

Plate III

ચિત્ર ૮ : લક્ષ્મીદેવી. પાટણના સંઘના લંકારની ‘કલ્પસૂત્ર’ અને કાલકથાની તાડપત્રની વિ. સં. ૧૩૩૬ (ઈ. સ. ૧૨૭૯)ના જેઠ સુદી પાંચમને રવિવારના રોજ લખાએલી તાડપત્રની હસ્તલિખિત પત્ર ૧૫૨ની પ્રતમાંનાં સાતે ચિત્રો ૮ થી ૧૧ અને ૧૫ તરીકે અત્રે રજૂ કરેલાં છે. આ પ્રતના પાના ૧૫૨ ઉપરથી ચિત્રનું કદ ૨x૨ ઇંચ છે. મિ. બ્રાઉન આ ચિત્ર અંગિકાનું છે કે લક્ષ્મીનું તે બાબત માટે શંકાશીલ છે.^૨ આ ચિત્ર લક્ષ્મીદેવીનું છે અને તે બાબતમાં શંકા રાખવાનું કાંઈ જ કારણ નથી. દેવીના ઉપરના જાને હાથમાં વિકસિત કમળ છે.^૩ નીચેનો જમણો હાથ વરદ મુદ્રાએ^૪ છે અને ડાબા હાથમાં બીજેરાનું ફલ છે. દેવીના શરીરનો વર્ણ પીળો, કંચુકી લીલી, ઉત્તરાસંગનો રંગ સફેદ, વચ્ચે લાલ રંગની ડિઝાઇન, વચ્ચના છેડા લાલ રંગના, ઉત્તરીય વસ્ત્ર-સાડીનો રંગ સફેદ, વચ્ચે કીરમણ-કથ્થાઈ રંગની ડિઝાઇન, અને કમળના આસન ઉપર ભદ્રાસને બેઠક.

પાટણના સંઘના લંકારની હસ્તલિખિત સંવત ૧૩૪૪ના માગશ્વર સુદી ૨ ને રવિવારના રોજ લખાએલી પ્રતનાં જાને ચિત્રો ૯-૧૦ તરીકે અત્રે રજૂ કરેલાં છે.

ચિત્ર ૯ : બે શ્રાવિકા. ચિત્રમાં બે ઊભા રહેલા શ્રાવિકા પોતાની સામે કોઈ વ્યક્તિની સાથે વાતચીત કરતા હોય તેવી રીતે એકેક હાથ જાંચો રાખીને ચિત્રકારે અત્રે રજૂ કરેલા છે. ચિત્રનો કેટલોક ભાગ ઘસાઈ ગયેલો હોવા છતાં પણ જાનેની દાઢી જાનેના ખલા ઉપરનું ઉત્તરાસન અને કમ્બર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. તેરમા સૈકામાં ગુજરાતના ગૃહસ્થો કઈ જાતનાં કપડાં પહેરતા હતા તેનો આબેહૂબ ખ્યાલ આ ચિત્ર આપે છે.

ચિત્ર ૧૦ : બે શ્રાવિકાઓ આ ચિત્રમાં ચિત્ર ૯ની માફક જાને શ્રાવિકાઓ ઊભેલી છે અને પોતાની સામેની કોઈ વ્યક્તિની સાથે વાતચીત કરતી હોય તેવી રીતે એકેક હાથ જાંચો રાખીને ચિત્રકારે અત્રે

૧. જુઓ ‘પવિત્ર કલ્પસૂત્ર’ની પુટનોટ ૧૧.

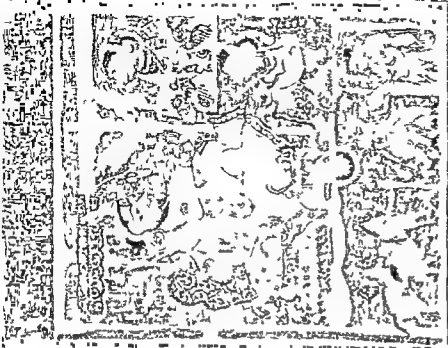
૨. ‘Fig. 20: A goddess (Ambika?). from folio 152 recto of the same MS. as Figure 9. A four armed goddess, dressed in bodice, dhoti and scarf sits on a cushion. In her two upper hands she holds lotuses; her lower right possibly holds a rosary; in the lower left an object which I cannot identify.’ — ‘The story of Kalaka.’ pp. 120.

૩. ‘કમલપજ્જલંતકરગહિભમુક્તોયં |

—શ્રીકલ્પસૂત્રમ્(વારસાસૂત્રમ્)પત્ર ૧૪.

૪. દક્ષિણહસ્તમુક્તાનં વિધાયાધઃ કરશાલાં પ્રસારયેદિતિ વરદમુદ્રા || ૪ ||’

—‘નિર્વાણકલિકા’ પત્ર ૬૨

રજૂ કરેલી છે. બંનેના શરીર ઉપર કંચુકી, ખભા ઉપરના વસ્ત્રના બેડતા છેડા અને કમ્બર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર છ તેરમાં સૈકાની શુભરાતની સ્ત્રીઓ કઈ બાતના કપડાં પહેરતી હતી તેના આબેહૂળ ખ્યાલ આપણને આપે છે.

Plate IV

ચિત્ર ૧૧ : ભગવાન પાર્શ્વનાથ. ચિત્ર ૮ વાળી પ્રત ઉપરથી. ચિત્રમાં પદ્માસનની બેઠકે પ્રભુ પાર્શ્વનાથ બેઠેલા છે. મસ્તક ઉપરની ત્રણ ક્ષણ આ ચિત્ર પાર્શ્વનાથજીનું હોવાની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૧૨ : ગૌતમસ્વામી. ચિત્ર ૮ વાળી પ્રત ઉપરથી. આ ચિત્રની મધ્યમાં પ્રવચનસુદ્રાએ ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય ગણધરદેવ શ્રીગૌતમસ્વામી સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે. ગૌતમસ્વામીની ગરદનની પાછળ જૈન સાધુને ઓથો તથા પ્રવચનસુદ્રા રજૂ કરીને આ ચિત્ર તીર્થંકરનું નહિ પણ સાધુનું છે, તેમ જાણવા પ્રયત્ન કરેલો છે. સિંહાસનની બાજુએ એકેક સિંહ રજૂ કરીને ચિત્રકારે તેરમા સૈકાના સિંહાસનના શિલ્પને એક પૂરો પૂરો પાડ્યો છે. આ ચિત્રના જેવું જ એક બીજું ચિત્ર દક્ષિણમાં આવેલા દિગંબર જૈન તીર્થ સુહાસદીના એક દિગંબર મંદિરમાં આવેલા તાડપત્રીય હસ્તલિખિત ગ્રંથલંકારમાં આવેલી 'વટ્ટપંડાગમ'ની પ્રતમાં છે. અત્યાર સુધીમાં મારા અખિલ ભારતવર્ષના પ્રવાસમાં આવાં માત્ર બે જ ચિત્રો જોવામાં આવેલાં છે.

ચિત્ર ૧૩ : જૈન સાધુ અને શ્રાવક. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ. આ ચિત્રમાં તથા ચિત્ર ૧૪માં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા જૈન સાધુના ડાબા હાથમાં ચિત્રકારે એકેક કૂલ રજૂ કરેલું છે, તે ચિત્રકારની જૈન સાધુના રીતરિવાજોની અજ્ઞાનતાને આભારી છે. હું અગાઉ ચિત્ર ૬ માં આ જાણતી ચર્ચા કરી ગયા છું. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૧૪ માંના બંને સાધુનો ડાબો હાથ પ્રવચનસુદ્રાએ રાખેલો છે. આ ચિત્રમાં સાધુની સામે બે હાથ જોડીને બેઠેલો એક ભક્ત-શ્રાવક છે.

ચિત્ર ૧૪ : જૈન સાધુ. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ. આ ચિત્ર જરાબર ચિત્ર ૧૩ ના સાધુને બધી જાણતમાં મળતું જ છે.

ચિત્ર ૧૫ : બ્રહ્મચારિ યક્ષ. પ્રતના પાના ૧૫૧ ઉપરથી. મિ. બ્રાઉન આ ચિત્રને શકેન્દ્રના ચિત્ર તરીકે જોળખાવે છે.^૧

'મનુષ્યના શબ્દની આકૃષ્ટ શકેન્દ્રને દાદીવાળો અને ગાદી ઉપર બેઠેલો ચીતરેલો છે. તેના ઉપરના જમણા હાથમાં અંકુશ અને ડાબા હાથમાં એક છત્ર પકડેલાં છે; નીચેના બંને હાથમાં કાંઈપણ નથી. તેણે ધોતી અને દુપટ્ટો પહેરેલાં છે. તેના જમણા પગનીચે તેના હાથી છે. ખાલી જગ્યાને કૂલોથી ભરી દીધી છે.'

Plate V

ચિત્ર ૧૬ : શ્રી મહાવીરપ્રભુ. સારાભાઈ નવાજના સંગ્રહમાંથી. ચૌદમી સદીની તાડપત્રની હસ્તપ્રતના પાનાનું મૂળ કદનું આ ચિત્ર તે સમયની જિનમૂર્તિઓની શિલ્પ રચનાનો સુંદર ખ્યાલ આપે છે. શિલ્પ શણગાર તથા તેની કુદરતી આંખો, મુઠ્ઠા-કોમળ છતાં પ્રમાણપિત હાસ્ય કરતું મુખ, તે સમયના ચિત્રકારની ભાવ અર્પણ કરવાની શક્તિનો સાક્ષાત પરિચય આપે છે. મૂર્તિની બેઠકની નીચે પથરાયેલાં વસ્ત્રો

૧ 'The god Sakra, bearded like a human king, is seated on a cushion. In his upper right hand, he holds the elephant-goat; in the upper left an umbrella; the lower hands are without attributes. He is dressed in dhoti and scarf. Below his right leg is his elephant. Flowers fill in the composition.'

—'The story of Kalaka' pp. 120

કમળ, બંને બાજુ એકેક હાથી, એકેક સિંહ તથા કિર્તર ચીતરેલા છે, મૂર્તિની આબુબાબુ બે ચામરધારી હોલા છે, મસ્તકની બાજુમાં એકેક સ્ત્રી કૂલની માળા લઈને અને તે દરેકની પાછળ ખાલી હાથે ઊભી રહેલી એકેક વ્યક્તિ ચીતરેલી છે. મૂર્તિના મસ્તકની ઉપરના ભાગમાં છત્ર લટકતું છે.

Plate VI

ચિત્ર ૧૭ : કાલકસૂરિનો ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ. પાટણના સંઘના ભંડારની ચિત્ર ૮ વાળી જ તાડપત્રની પ્રતમાંથી, ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કલાના આજસુધી પ્રાપ્ત થયેલા ચિત્રોમાં આખા પાના ઉપર ચીતરેલું આ પ્રથમ જ ચિત્ર છે. ચિત્રના રંગો દેટલેક ઠેકાણે ઉખડી ગયેલા છે. ચિત્ર બે વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ કાલકાના મુંદર આકૃતિઓવાળા સિંહાસન ઉપર લદ્દાસનની બેઠે બેઠેલા કાલિકાચાર્યના બંને હાથમાં કૂલ છે. આચાર્યની પાછળ ઊભેલા શિષ્યના બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું છે. આ ચિત્રમાં તથા ચિત્ર નં. ૧૩-૧૪ માંના સાધુના હાથમાં કૂલની રજૂઆત અને તે પછી સામે બેઠેલા શ્રાવકની હાજરીમાં આપણને વિચાર કરતા કરી મૂકે છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે આ ત્રણે ચિત્રોમાં જે કૂલની રજૂઆત છે, તે સામે બેઠેલા શ્રાવકને તથા ચતુર્વિધ સંઘને કાપડની બનાવેલી કૂલની આકૃતિ દ્વારા કૂલમાં પછુ છૂવ છે અને તેને ચૂંટવાથી તેને પછુ દુઃખ થાય છે, એવું કાંઈ સમજાવવાનો આશય છે. ચિત્રની ડાબી બાજુની પાંચ આકૃતિઓ પૈકીની આગળની બે આકૃતિઓ જૈન સાધ્વીની છે. અને પાછળની ત્રણ આકૃતિઓ કાલિકાચાર્યનો ઉપદેશ શ્રવણ કરતી શ્રમણાપાસિકા—શ્રાવિકાઓની છે. આ ચિત્રથી તાડપત્રની કાલકકથાની હસ્તપ્રતોના ચિત્રોનો વિભાગ સમાપ્ત થાય છે.

Plate VI

ચિત્ર ૧૮ : શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિર, પાટણના સંઘની દાખડા નં. ૪૭ નંબર ૮૯૬ ની કાલકકથાની સંવત ૧૪૬૩ ની સાલમાં લખાયેલી કાગળ પરની હસ્તપ્રતનું છેલ્લું પાનું.

પાના પર લખેલી ૧૧ લીટીઓ પૈકીની નવમી લીટીમાં આ પ્રત સલખણપુરના રહેવાસી શ્રીશ્રીમાલ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠ અમરસિંહના પુત્ર શ્રેષ્ઠ મુંહગાએ સંવત ૧૪૬૩ માં લખાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ છે. કાગળ પર લખાયેલી આજ સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલી કાલકકથાની સચિત્ર હસ્તપ્રતોમાં આ પ્રત સૌથી પ્રાચીન છે.

Plate VIII

ચિત્ર ૧૯ : ગર્દભી વિદ્યાનો ઉચ્છેદ અને ઉજ્જૈનીનો ઘેરો. ઉપરોક્ત પ્રતમાંથી જ.

ડાબી બાજુએ મધ્યમાં ઉજ્જૈની નગરીનો કાંગરા સહિતનો કિલ્લો છે. તેની અંદર ગર્દભિલ્લ રાજ બેઠેલો છે, તેની આગળ વિદ્યાની સાધના કરવા આહૂતિ આપવા માટે અગ્નિની જ્વાલા સહિતનો અગ્નિકુંડ છે. અગ્નિકુંડની જ્વાલાઓમાં પોતાના જમણા હાથમાં પકડેલા વાસણમાંથી ડાબા હાથમાં પકડેલા આહૂતિ દ્રવ્યોની આહૂતિ આપતો ગર્દભિલ્લ બેઠેલો છે. અગ્નિકુંડની બરાબર ઉપર કિલ્લાની અંદરના ભાગમાં ગર્દભીવિદ્યા ઊભેલી છે, તેનું મોં સામે (કિલ્લાની બહાર) ઊભા રહેલા શક ધનુર્ધારીઓના ધનુષ્યમાંથી છોડેલા બાણોથી લરાઈ ગયેલું છે. નગરના દરવાજાની બહાર ત્રણ શકો હાથમાં પકડેલા ધનુષ્યથી બાણો છોડીને ગર્દભી-ગધેડીનું મોં બંધ કરતા દેખાય છે.

આ પ્રતમાં માત્ર એક જ ચિત્ર છે. ચિત્રની ભોંયનો રંગ સીંદૂરીઓ છે.

ચિત્ર ૨૦ : આર્યકાલકનો શિષ્યને ઉપદેશ. લીંગડીની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના ગ્રંથ ભંડારના લિસ્ટ નંબર ૫૭૭ ની કાલકકથાની સંવત ૧૪૭૨ ની સાલની પ્રાંચ ચિત્રો વાળી હસ્તપ્રતમાંથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર નં. ૫ નું આ પ્રસંગને લગતું વર્ણન. આ ચિત્રમાં સિંહાસનની પાછળના

ભાગમાં સુશુષ્ક કરતા શિષ્યના બદલે પોપટની આકૃતિ ચીતરેલી છે અને આર્યકાલક તથા બે હાથની અંજલિ ભેંસીને સામે બેઠેલા શિષ્યના પહેરેલાં કપડાં સુંદર ચિત્રાકૃતિ સહિત છે.

Plate IX

ચિત્ર ૨૧ : કાલકકુમારનું અંધબેડન અને શ્રીગુણાકરસૂરિના કાલકને ઉપદેશ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની સંવત ૧૪૭૩માં શુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં લખાએલી કાગળની હસ્તપ્રતના પાના ૨ પરથી.

ચિત્રના નીચેના ભાગમાં ઘોડા ઉપર બેસીને માથે યુગટ તથા શરીર પર વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને કાલકુમાર જંગલમાં જતા દેખાય છે. ઘોડાની આગળ બે પગપાળા સૈનિકો તથા બાજુમાં ત્રીજો સૈનિક હાથમાં ઠાલ અને તલવાર પકડીને કાલકકુમારની સાથે જંગલમાં જતા દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ભાગમાં એક વૃક્ષની નીચે શ્રીગુણાકરસૂરિ સામે ઉપદેશ સાંભળવા બેઠેલા કાલકકુમારને પોતાનો જમણો હાથ ઉઠાવી કરીને ધર્મોપદેશ આપતા દેખાય છે. શ્રીગુણાકરસૂરિ અને કાલકકુમારની વચ્ચેમાં સ્થાપનાચાર્ય છે. સ્થાપનાચાર્યની ઉપરના ભાગમાં બીજું એક વૃક્ષ છે. ધર્મોપદેશ સાંભળવા બેઠેલા કાલકકુમારની પાછળ પણ, ત્રીજું એક વૃક્ષ છે. શ્રીગુણાકરસૂરિ તથા કાલકકુમારના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં તથા બંનેની આજુબાજુ લાલ તથા વાદળી રંગમાં સુંદર વાદળાઓ ચીતરેલા છે. આ ચિત્રના વૃક્ષો ઓઢમા સૈકાના અંતભાગના તાડપત્રીય ચિત્રોને બરાબર મળતાં આવે છે. ચિત્રમાંની એકેએક આકૃતિની રજૂઆત ચિત્રકારની સિદ્ધકક્ષતા સાબિત કરે છે.

ચિત્ર ૨૨ : સાતવાહન રાજ. ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૨૩ પરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર જમણા હાથમાં તલવાર પકડીને તથા ડાબા હાથ ઉઠાવી કરીને સામે બેઠેલી બે રાણીઓને સાતવાહન રાજ આર્યકાલક પર્યુપણાનો કહેલો નિર્ણય કહે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં હર્ષાવ કરતા બે ઘોડાઓ, એક હાથી તથા રાજમહેલમાં પેસવાના પ્રવેશદ્વાર પાસે બેઠેલા હરવાન-પહેરેગીર ભેવાનો છે. આ ચિત્ર પ્રસંગ બીજા કોઈપણ કાલિકાચાર્યકથાની હસ્તપ્રતમાં હજી સુધી મળી આવ્યો નથી. આ ચિત્રમાંનો સાતવાહન રાજાનો તથા બે રાણીઓનો સુંદર ચિત્રાકૃતિઓવાળા પહેરવેશ પંદરમા સૈકાની શુજરાતની કાપડકલાના સુંદર નમૂનાઓ છે.

Plate X

ચિત્ર ૨૩ : વૈરિસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી. ક્ષેત્રી (મારવાડ) નિવાસી શ્રીમાન્ કૃલચંદણ ઝાબકના સંગ્રહની સંવત ૧૪૭૩માં અણહિલપુર પાટણમાં લખાએલી કાગળની બીજા કાલિકાચાર્યકથાની કાગળની હસ્તપ્રતના પહેલા પાના પરથી.

ચિત્રમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા વૈરિસિંહ રાજા સામે બેઠેલી સુરસુંદરી રાણી સાથે વાતચીત કરતા દેખાય છે. વૈરિસિંહ રાજાએ મસ્તકે યુગટ, કાનમાં કુંડલ, ગળામાં હાર, કોણીના ઉપરના ભાગમાં બાજુબંધ તથા હાથના કાંડા ઉપર રત્નજડીત કથં પહેરેલા છે. તેની સામે બેઠેલી રાણી સુરસુંદરીએ પણ મસ્તકના પાછળના ભાગમાં અંબોડામાં આભૂષણ, કાનમાં કુંડલ, ગળામાં હાર, બંને હાથે રત્નજડીત ચૂડીઓ, શરીરના ઉપરના ભાગમાં લીલા રંગની કંચૂડી, સુંદર રંગીન ચૂંદડી વગેરે વસ્ત્રાભૂષણો પહેરેલાં છે. ચિત્રની ઉપરનો ભાગ નાથ પામેલ છે. આ ચિત્રમાં લાલ, કાળો, સફેદ, લીલો, આસમાની, વાદળી, પીળો, ટેસરી, શુભાળી તથા કીરમણ રંગો વપરાયેલા છે. તાડપત્રનાં ચિત્રો કરતાં કાગળના ચિત્રોમાં ચિત્રકારની ચિત્રમંજૂષામાં રંગોની વિવિધતા વધતી જતી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૪ : સમવસરણુ. ઉપરોક્ત પ્રતના છેલ્લા પાના પરનું પ્રથમ ચિત્ર.

સમવસરણુની મધ્યમાં તીર્થંકરની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ ખિરાજમાન છે. મૂર્તિના મસ્તકે મુગટ, કાનમાં કુંડલ, ગળામાં હાર, હાથ પર ખાનુખંધ તથા ઠકાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. મૂર્તિનો વર્ણ સોનેરી હોવાથી શ્રીમહાવીર પ્રભુનું સમવસરણુ હોય એમ લાગે છે. સમવસરણુના વિસ્તૃત વર્ણન માટે મારા તરફથી ઇ. સ. ૧૯૩૬ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ “ જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ ” નામના ગ્રંથનાં ‘ચિત્રવિવરણુ’ વિભાગમાં ચિત્ર નંબર ૭૨ નું વર્ણન લેવા લકામણુ છે.

ચિત્ર ૨૫ : આર્યકાલકનો ચતુર્વિંધ સંધને ઉપદેશ. ચિત્ર નં. ૨૩ વાળી પ્રતના છેલ્લા પાના પરનું બીજું ચિત્ર.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યકાલક છે અને તેમની સામે બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું પકડીને બેઠેલા તેઓના શિષ્ય છે. બંનેની મધ્યમાં સ્થાપનાચાર્ય છે.

ચિત્રની મધ્યમાં બે હાથની અંજલિ ભેડીને બેઠેલા બે સાધુઓ તથા બે સાધુઓની સામે બે હાથની અંજલિ ભેડીને બેઠેલા શ્રાવકો આર્યકાલકનો ઉપદેશ સાંભળે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં બે હાથની અંજલિ ભેડીને બેઠેલી બે શ્રાવિકાઓ આર્યકાલકનો ઉપદેશ શ્રવણ કરતી દેખાય છે. બે શ્રાવિકાઓની સામે બેઠેલી બે સાધ્વીઓનાળો ચિત્રનો ભાગ નષ્ટ થયેલો છે.

Plate XI

ચિત્ર ૨૬ : ચિત્ર ૨૩ વાળી પ્રતનું છેલ્લું પાનું. પાનાની અંદર લખેલી છ લીટીઓ પૈકીની ત્રીજી લીટીમાં આ પ્રત ‘ સંવત ૧૪૭૩ના માઘ વદિ ૫ (શુજરાતી પોષ વદિ ૫)-શનિવારના રોજ શ્રીમદ્ધુ-હિલ્લપત્તનમાં શ્રી ખરતરગચ્છ સંધના માટે લખાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે, પાંચમી લીટીમાં પ્રતના લેખકનું નામ પં. સાજણુ લખેલું છે.

Plate XII

ચિત્ર ૨૭ : વૈરિસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પહેલા પાના પરથી.

ચિત્ર વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૩નું આ પ્રસંગનું જ વર્ણન. ચિત્ર ૨૩માં સુરસુંદરી રાણીના મસ્તકની ઉપરના ભાગનો ફેટલોક ભાગ નાશ પામેલ હોવાથી આ ચિત્રમાં જે બે સ્ત્રીઓ બેઠેલી દેખાય છે તે, ચિત્ર ૨૩ માં નથી. ચિત્ર ૨૩ કરતાં આ હસ્તપ્રત બહુ જ સારી રીતે સચવાયેલી છે.

ચિત્ર ૨૮ : આર્યકાલક અને વિક્રમ રાજા ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૧૬ પરથી.

ઠાલાંતરે તે શકોનો વંશ ઉખેડી નાખી વિક્રમાદિત્ય નામે માલવાનો રાજા થયો. પૃથ્વીમાં એક માત્ર વીરે પરાક્રમથી ઘણા રાજાઓને વશ કર્યા. ચિત્રમાં રાજા વિક્રમ સુંદર ચિત્રાકૃતિવાળા સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે, તેના ડાબા હાથમાં તલવાર છે અને પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથથી સામે બેઠેલા આર્યકાલકની સાથે ગંભીર વિચારમગ્ન મુખમુદ્રા રાખીને વાતચીત કરે છે. વિક્રમના સિંહાસનની પાછળ ઉપરના ભાગમાં કાળા રંગનું અને આગળ સફેદ રંગનું એમ બે છત્રો લટકે છે. સામે આસન પર બેઠેલા આર્યકાલક પોતાના જમણા હાથની તર્જની (અંગૂઠાની ભેડેલી) આંગળી ઉંચી કરીને અને પોતાના ઉંચા કરેલા ડાબા હાથથી પ્રવચન મુદ્રાએ રાજા વિક્રમને ધર્મોપદેશ આપે છે. આર્યકાલકની નીચે બે હાથ ભેગા કરીને બેઠેલો શક સૈનિક છે અને સૈનિકની આગળ દાઢીવાળા બે પુરુષો વિસ્મિત નજરે વિક્રમ રાજાની સામે ભેટા બેઠેલા છે. આર્યકાલકના ઉપરના ભાગમાં વિક્રમ રાજાના રાજમહેલના કિલ્લાના

સફેદ કાંગરાઓ છે અને સફેદ કાંગરા ઉપર વિક્રમ રાજ્યનું રાજચિન્હ છે. વિક્રમ રાજ્યએ પહેરેલાં વસ્ત્રોમાં તથા આર્યકાલકે પહેરેલાં વસ્ત્રોમાં ચિત્રકારે રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે. વિક્રમ રાજ્યનો તથા શકસૈનિકનો ચહેરા ઘેરા લાલ રંગનો છે. આ ચિત્ર વિક્રમરાજ પશુ શક ઋતિનો હોવાની સાબિતી નથી આપતું ? આ ચિત્રપ્રસંગ બીજી કાંઈપણ હસ્તપ્રતમાં નથી.

Plate XIII

ચિત્ર ૨૯ : વૈરિસિંહ રાજ અને સુરસુંદરી રાણી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૭ નું આ ચિત્રને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૦ : આર્યકાલક અને શાહી. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૧૮ પરથી.

આ ચિત્ર થોડાક ફેરફાર વગર ચિત્ર ૨૮ ને ઘણીખરી જાળતોમાં મલતું જ છે. ચિત્ર ૨૮ ના સિંહાસનની ચિત્રાકૃતિમાં અને આ સિંહાસનની તથા શાહીના પહેરવેશની ચિત્રાકૃતિમાં ફેરફાર છે

આ ચિત્રના સિંહાસનની ઉપરના ભાગમાં અર્ધચંદ્રનું રાજચિન્હ સ્પષ્ટ દેખાય છે, જે શાહી રાજ્ય વનભતિને હોવાનું અનુમાન કરવા પ્રેરે છે. જે માફ આ અનુમાન સત્ય હોય તો, યવન લોકોને ભારતમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરાવવાનો આદોષ કેટલાક ઇતિહાસકારો આર્યકાલક ઉપર મૂકે છે, તેના બદલે શક-યવન-લોકોને ભારતમાં લાવીને તેમને જૈન ધર્મમાં અપનાવવાનો અને તે રીતે જૈનસંસ્કૃતિની તે વખતની વિશાલતાનો યથા આર્યકાલકને આપવો જોઈએ. જૈન એ ભતિ નહિ પણ ધર્મ છે, તે વાતની સાબિતી શું આ પ્રસંગ નથી આપતો ? જે આર્યકાલકે શક લોકોને ભારતમાં લાવીને જૈન ધર્મનુસારી ન બનાવ્યા હોત તો મથુરાના કંકાલીટીલામાંથી નીકળેલા જૈન ધર્મના સ્મારકો સમા જૈન સ્તૂપના^૧ શિલ્પ સ્થાપત્યોનું સર્જન આજે જોહકામમાંથી મળી આવ્યું છે, તે કયાંથી મલી આવત ?

આ ચિત્રમાં આર્યકાલકે પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ-મુખવચ્ચિકા રાખેલી છે. આર્યકાલકની આગળ જોડેલા શાહુનશાહીના ફૂતના ઠાળા હાથમાં લેટ માફલાવેલ પ્યાલો છે અને જમણા હાથમાં છરી છે. ફૂતની કચ્છરે લટકતો ખાણોનો ભાથો છે. સિંહાસનની ઉપરની ભાગના આગળના લટકતા છત્રનો રંગ લીલો છે.

ચિત્ર ૩૧ : ગર્દભિલ્લની ચરણાગતિ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૧૪ પરથી.

આ ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૨ : શક દરબાર. ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૧૫ પરથી.

ગર્દભિલ્લને ઉજ્જૈની બહાર નસાડી મૂક્યા પછી, શાહી રાજ્યો આર્યકાલકની પર્યાપાસના-સેવા ચાકરી કરનાર શાહીને રાજધિરાજ બનાવી અને બીજાઓને સામંતપદે સ્થાપીને (તેઓ) રાજસુખ લોગવવા લાગ્યા.

ચિત્રમાં સુવર્ણસિંહાસન ઉપર શકરાજ બેઠેલો છે અને તેની પાછળ ઉંચા કરેલા ઠાળા હાથે ચામર વીંછતો શક સૈનિક બેઠેલો છે. શકરાજની સામે પશુ બીજા ત્રણ સામંતપદે સ્થાપવામાં આવેલા શક રાજ્યો જોડેલા છે. સામંતપદે સ્થાપેલા શકરાજ્યોના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં પશુ રાજચિન્હનું ઘોતક લટકતું છત્ર છે.

^૧ મારા તરફથી મારી પ્રવાસવિમાં દેવે પછો પ્રસિદ્ધ થનાર “મયુરકા દેવનિમિત્ત જૈનસ્તૂપ” નામનો ડૉ. વાસુદેવ ચરણ અમવાલ સંપાદિત મંથ જોવા બલામજુ છે. મૂળ પત્રાસ રૂપિયા.

Plate XIV

ચિત્ર ૩૩ : આર્યકાલક અને વિક્રમ રાજા, વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૮ નું આ ચિત્રને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૪ : આર્યકાલકનો સાતવાહનરાજાને ઉપદેશ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૨૨ પરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યકાલક સામે બે હાથની અંજલિ બેઠીને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા બેઠેલા સાતવાહન રાજાને ઉપદેશ આપે છે. બંનેની વચ્ચે સ્થાપનાચાર્યજી છે. સાતવાહન રાજાના કપાળમાં તિલક || આવા પ્રકારનું છે, જે તે વખતના રીતિરિવાજની સાબિતી આપે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં બંને હસ્તની અંજલિ બેઠીને ધર્મોપદેશ સાંભળતી બે સાધ્વીઓ તથા સાધ્વીઓની નીચે બંને હસ્તની અંજલિ બેઠીને બેઠેલી શ્રાવિકાઓ બેઠેલી છે. સાધ્વીઓ તથા શ્રાવિકાઓની સામે બંને હસ્તની અંજલિ બેઠીને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરતા બે શ્રમણોપાસકો-શ્રાવકો બેઠેલા છે. આ ચિત્રમાં આર્યકાલકની સામે ધર્મશ્રવણ કરવા બેઠેલા સાતવાહન રાજા, બે સાધ્વીઓ, બે શ્રાવકો તથા બે શ્રાવિકાઓ પણ આસન પર બેઠેલા છે. ચિત્રમાં બેઠેલાં બધાંની નીચે આસનની રજૂઆત ચંદરમા સૈકાના આવા રીતિરિવાજની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૩૫ : આર્યકાલકની ચતુર્વિધસંધને વાચના. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૨૬ પરથી.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ઉપરની છતમાં લટકતા ચંદરવાની નીચે સુવર્ણસિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યકાલક, સામે બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું પકડીને બેઠેલા શિષ્યને ધર્મશાસ્ત્રોની વાચના આપે છે. આર્યકાલકના તથા શિષ્યના વચ્ચેમાં ચિત્રકારે રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે. બંનેની વચ્ચે બાલેક ઉપર સ્થાપનાચાર્યજી છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, મધ્યભાગમાં ચાર શ્રાવકો બંને હસ્તની અંજલિ બેઠીને શાસ્ત્ર શ્રવણ કરતાં બેઠેલાં છે. નીચેના ભાગમાં બે સાધ્વીઓ તથા બે શ્રાવિકાઓ પણ બંને હસ્તની અંજલિ બેઠીને શાસ્ત્ર શ્રવણ કરતી બેઠેલી છે. આ ચિત્રમાં પણ ઉપરોક્ત ચિત્ર ૩૪ ની માફક બધાંયે પાત્રો આર્યકાલકની હાજરીમાં આસન પર બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૩૬ : સાગરચંદ્રસૂરિની ક્ષમાયાચના. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૩૦ પરથી.

ચિત્રમાં સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક બેઠેલા છે. તેઓનાં લાંબા કરેલા જમણા હાથમાં મુહુપત્તિ અને ડાબો હાથ પોતે કરેલા અવિનયની ક્ષમાયાચના કરતાં સાગરચંદ્રસૂરિના મસ્તક ઉપર છે. સાગરચંદ્રસૂરિની ઉપરના ભાગમાં સ્થાપનાચાર્યજી છે. સ્થાપનાચાર્યજીના ઉપરના ભાગમાં છતમાં લટકતો ચંદરવો તથા તોરણ છે. આ ચિત્રમાં પણ સાધુઓના કપડામાં રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે.

Plate XV

ચિત્ર ૩૭ : સીમંધરસ્વામીનું સમવસરણ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૩૨ ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૮ : આર્યકાલક તથા પ્રાદ્યણ સ્વરૂપે શકેંદ્ર. ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૩૩ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગની છતમાં લટકતા ચંદરવા તથા તોરણની નીચે, સુંદર ચિત્રાકૃતિ સહિતના ટોચવાળા સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક સામે બેઠેલા રહીને પોતાનું આયુષ્ય પૂછવા માટે જમણા હાથની હથેલી બતાવતા કમ્બરથી વળેલા વૃદ્ધ પ્રાદ્યણના રૂપમાં આવેલા શકેંદ્રને; પોતાના જમણા હાથની તર્જની આંગળી ઉંચી કરીને અને ઉંચા કરેલા ડાબા હાથમાં મુહુપત્તિ રાખીને, આયુષ્ય કહેતા

બેઠેલા છે. શકેદ્રના હાથમાં વૃદ્ધ પશુના ટેકા માટે લાકડી છે. આ ચિત્રમાં પણ આર્યકાલકના વસ્ત્રમાં રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ચિત્ર ૩૯ : આર્યકાલક તથા મૂળસ્વરૂપે શકેદ્ર. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૩૪ ઉપરથી.

ઉપરોક્ત ચિત્રની ચિત્રાકૃતિઓ કરતાં જુની ચિત્રાકૃતિઓ વાળા ચંદ્રવાની નીચે, સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર આર્યકાલક પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં સુકપત્તિ રાખીને, સામે મૂળ સ્વરૂપે ઊભેલા શકેદ્રને, ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. શકેદ્રના ચાર હાથ પૈકી બે હસ્તની અંજલિ ભેઠેલી છે, ત્રીજો હાથ અભયમુદ્રાએ છે અને ચોથા ઉંચા કરેલા પાછળના હાથમાં અંકુશ છે.

Plate XVI

ચિત્ર ૪૦ : સમવસરણ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના ૩૫ માં પાના ઉપરનું પ્રથમ ચિત્ર.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૪૧ : આર્યકાલકનો ચતુર્વિધ સંધને ઉપદેશ. ઉપરોક્ત પ્રતના ૩૫ માં પાના પરનું બીજું ચિત્ર.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૫ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XVII

ચિત્ર ૪૨ : સમવસરણ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના છેલ્લા પાના ઉપરનું પ્રથમ ચિત્ર.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૪૩ : શ્રી જિનભદ્રસૂરિ. ઉપરોક્ત પાના પરનું બીજું ચિત્ર.

સંવત ૧૪૭૩ માં અણહિલવપુર પાટણમાં લખાએલી ચિત્ર ૨૩ થી ૨૫ વાળી કાલિકાચાર્ય કથાની હસ્તપ્રત તથા ચિત્ર ૨૭ થી ચિત્ર ૪૩ વાળી કાલિકાચાર્ય કથાની હસ્તપ્રત અને સંવત ૧૪૭૩માં જ પાટણમાં જ લખાએલી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત કે જે હાલ છુરા (પંજાબ)ના અંધલકારમાં સંચાલિત છે,^૧ આ બધી પ્રતો આચાર્ય શ્રીજિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ખરતરગરગચ્છીય જૈન સંઘે લખાવેલી છે.

શ્રીજિનભદ્રસૂરિજી અને તેમની શિષ્ય મંડળીના ઉપદેશથી સંવત ૧૪૭૩ થી સંવત ૧૫૧૫ ના ૪૨ વર્ષના ગાળામાં તે સમયના જૈન શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓએ લખેલી સંખ્યામાં તાડપત્ર પરથી કાગળ પર હસ્તપ્રતો લખાવી હોવાના ઉદ્દેશો મળી આવે છે.

ચિત્રમાં આચાર્ય શ્રીજિનભદ્રસૂરિ સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં સુકપત્તિ રાખીને સામે બેઠેલા શિષ્યને તથા શિષ્યના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા બે શ્રાવકોને શ્રેયોના ઉદ્ધાર કરવાનો ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. સામે બેઠેલા શિષ્યના બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાતું છે. શ્રી જિનભદ્રસૂરિની નીચે બેઠેલી બે સાધ્વીઓ તથા ત્રણ શ્રાવિકાઓ બંને હસ્તની અંજલિ ભેઠીને ધર્મોપદેશ સાંભળે છે. બંને શ્રાવકો, સાધ્વીઓ તથા શ્રાવિકાઓની આકૃતિઓવાળો ભાગ ઘસાએલો હોવાથી અસ્પષ્ટ દેખાય છે. લખાણની પાંચમી તથા છઠ્ઠી લીટીમાં સોષ(રવ)રત્તરગચ્છેશ મોનિનમદ્વરીશ્વરાણામ્ સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં લખેલું હોવાથી આ ચિત્ર શ્રીજિનભદ્રસૂરિશ્વરજીનું જ હોવાનું અને આ હસ્તપ્રત તેઓશ્રીના ઉપદેશથી લખાએલી હોવાની સાબિતી આપે છે. આ ચિત્રના જેવાં જ ચિત્રો બીજા હસ્તપ્રતોના અંતમાં મૂકાએલાં હોય એમ માફે માનવું છે.

૧. પ્રખુલ કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતના બધાંએ ચિત્રો માગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાર 'પવિત્ર કલ્પસૂત્ર' નામના સંસ્કૃત પ્રાંશમાં દેવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર છે. મૂળ પોળાપત્રો રૂપિના

Plate XVIII

ચિત્ર ૪૪ : સાધ્વી સરસ્વતીનું અપહરણ. અમદાવાદના દેવસાના પાડામાં આવેલા શ્રીદયાવિમલજી શાસ્ત્ર સંગ્રહની અત્યુત્તમ ચિત્રકલાવાળી પંદરમા સૈકાના અંત ભાગની કાલકકથાની હસ્તપ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

આર્યકાલક જ્યારે વિહાર કરતા કરતા ઉજ્જૈની નગરીમાં આતુર્માસાર્થે આવ્યા હતા ત્યારે, તેઓશ્રીની સંસારીપણાની બહેન સાધ્વી સરસ્વતી પણ ઉજ્જૈનીમાં જ આતુર્માસ રહી હતી. તે સ્થંડિલ જવા માટે બહાર ઉદ્યાનમાં ગઈ હતી. સ્થંડિલ ભૂમિથી પાછી આવતાં તેણીને ઉજ્જૈની નગરીના સ્વામી ગર્દભિલ્લ રાજાએ જોઈ. “હે સુશુરુ ભાઈ! હે પ્રવચનના નાથ કાલકમુનિ! આ અનાર્થ (અન્યાયી) રાજા વડે હરાતા મારા આરિત્યધનનું રક્ષણ કરો.” આ પ્રકારે ખૂસ પાડતી અને અનિષ્ટ માનતી તેને બળ-જબરીથી અંતઃપુરમાં નાખી.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં, જે ઘોડેસવારો તથા જે પગે ચાલતા માણસો દેખાય છે. પગે ચાલતા માણસો પૈકીના આગળ ચાલતા માણસ (ગર્દભિલ્લ) ના જમણા ખમા ઉપર ઉઠાવેલી સાધ્વી સરસ્વતી દેખાય છે. ગર્દભિલ્લની આગળ એક ઘોડેસવાર લીલા રંગના ઘોડા ઉપર બેઠેલો છે, પાછળ એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા ઉંચા કરેલા હાથમાં તલવાર પકડીને ચાલતો પદાતિ-પગપાળો-સૈનિક છે. સૈનિકની પાછળ વાદળી ઘોડા ઉપર બીજો સવાર બેઠેલો છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં પાંચ સૈનિકોના પ્રસંગ જોવાનો છે. આ પાંચ સૈનિકો પૈકીના આગળના વાદળી તથા લાલ ઘોડા ઉપર બેઠેલા ઘોડેસવાર સૈનિકો અને બંને ઘોડેસવારની પાછળ પગે ચાલતા-પદાતિના ચહેરાઓ શક સૈનિકો જેવા લાલ રંગના છે. આ ત્રણ સૈનિકોની રજૂઆત આપણને ગર્દભિલ્લ રાજાના લશ્કરમાં પણ શક સૈનિકો હોવાનો પૂરાવો પૂરો પાડે છે. ત્રણ શક સૈનિકો પૈકી પ્રથમ ઘોડેસવાર સૈનિકના એક હાથમાં ધનુષ તથા બીજા હાથમાં ઢાલ છે. બીજા ઘોડેસવાર સૈનિક તથા ત્રીજા પદાતિ સૈનિકના એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર છે. ત્રણ શક સૈનિકોના પાછળ પૂરપાટ ઘોડો દોડાવીને નાસી જતા બીજા જે ઘોડેસવારો છે. આ જે ઘોડેસવારો તથા ઉપરના ભાગની ચારે આકૃતિઓના ચહેરા પીળા રંગના છે. પગપાળા સૈનિકની નીચેના ભાગમાં એક હરણ છે.

ચિત્રની ડાબીબાજુના હાંસિયામાં ‘કંપિતતાન’નું રૂપ છે; તથા જમણીબાજુના હાંસિયામાં ‘આકંપિત-તાન’નું રૂપ છે.

Plate XIX

ચિત્ર : ૪૫ (૧) કાલકકુમારનું અશ્વખેલન; (૨) ગુણાકરસૂરિનો કાલકકુમારને ઉપદેશ. શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર; પાટણના સંગ્રહમાંના શ્રીવાડીપાર્શ્વનાથના જૈન જ્ઞાનભંડારની સંવત ૧૫૦૨ ના માગશર સુદી ૫ ગુરુવારના રોજ અમદાવાદ શહેરમાં લખાએલી દાખડા નં. ૧૮૩, પ્રત નં. ૭૦૫૭ ની હસ્તપ્રતના પહેલા પાના પરથી.

ચિત્રની નીચેના ભાગમાં, કાલકકુમાર ઘોડાને દોરીને ઉતાવળે જતા દેખાય છે. ઘોડાની પાછળ જંગલ ખતાવવા એક ઝાડની રજૂઆત કરેલી છે. કાલકકુમાર તથા ઘોડાની ગતિ ખાસ પ્રેક્ષનીય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ભાગમાં ઝાડની નીચે સુવર્ણસિંહાસન ઉપર બેઠેલા ગુણાકરસૂરિ પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહુપત્તિ રાખીને, જે હસ્તની અંજલિ વચ્ચે ઉત્તરાસંગ રાખીને, ભક્તિ-પૂર્વક ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા બેઠેલા યુવાન કાલકકુમારને સંસારની અસારતાનો ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. બંનેની વચ્ચે સ્થાપનાચાર્યજી છે. કાલકકુમારના મસ્તક ઉપર પણ એક ઝાડ છે.

चित्र २३

Fig. 23

चित्र २४

Fig 24

चित्र २५

Fig. 25

ચિત્ર ૪૬ : આર્યકાલક અને શાહી. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૨ ઉપરથી.

ચિત્ર ૩૦ વાળા ચિત્રને ઘણી ખરી બાળતોમાં આ ચિત્ર મલતું છે. આ ચિત્રમાં શાહીના સિંહાસનની ચિત્રાકૃતિ જુદી બાતની છે, મસ્તક ઉપર ત્રણ છત્ર છે અને શાહીએ પહેરેલાં કપડાંની ચિત્રાકૃતિ પણ જુદી છે.

Plate XX

ચિત્ર ૪૭ : ચોગચ્છુથી ઇંટોનું સુવર્ણ બનાવતાં આર્યકાલક. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

જમણી બાજુ બળતા કુંભારના નીલાકા-ઈંટવાડાની ઇંટો પર ડાબી બાજુ ઊભેલા આર્યકાલક પોતાના હંથા કરેલા જમણા હાથની ચપટીથી ચોગચ્છુ નાખીને ઇંટોનું સુવર્ણ બનાવતા દેખાય છે. ડાબા હાથમાં આર્યકાલકે ઢાંઢો પકડેલો છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ભાગમાં ઘોડા ઉપર બેઠેલો શકસૈનિક, તેની પાછળ હાથી ઉપર બેઠેલો બીજો શકસૈનિક અને તેની પાછળ પગપાળો-પદાતિ શકસૈનિક, સુવર્ણ લેવા માટે આર્યકાલક પાસે જતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૮ : ગર્દભી વિદ્યાનો ઉબછેદ અને ઉભજીનીનો ઘેરો. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૪ ઉપરથી.

ડાબી બાજુએ મધ્યમાં ઉભજીની નગરીનો કિલ્લો છે. કિલ્લાની અંદર છત્ર નીચે સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર ગર્દભિદલ રાજા બેઠેલો છે. તેની આગળ આવેલા સળગતા અગ્નિકુંડમાં પોતાના હંથા કરેલા જમણા હાથથી કુંડની આગળ ઊભી રહેલી ગર્દભી વિદ્યાની સાધના માટે હોમત્રવ્યની આહુતિ આપીને તે વિદ્યાની સાધના કરે છે. મસ્તક ઉપરના છત્રની ટોચની પાસે એક પોપટ બેઠેલો છે, પોપટની પાસે સાધ્વી સરસ્વતી ઉઠાસ ચિતે બેઠેલી છે. ગધેડીની નીચે પૂજાપાત્ર આચમની સહિત પડેલું છે. ગર્દભિદલના સિંહાસનની નીચે એક હાથી તથા એક ઘોડો ઊભેલો છે. હાથીની નીચે પાણીની ઝારી છે. ગધેડી બરાબર ઉભજીનીના કિલ્લાના પ્રવેશદ્વારમાં પેસતાં જ ઊભેલી છે. કિલ્લાની બહારના ભાગમાં, જમણી બાજુએ સૌથી ઉપરના ભાગમાં બે શક ધનુર્ધારી સૈનિકો છે. ધનુર્ધારી સૈનિકોની બરાબર નીચે સાધુના કપડાં પહેરેલાં આર્યકાલક હાથમાં ધનુષબાણ પકડીને, બાણ છોડવાની તૈયારી કરતા હોય તે રીતે ઊભેલા છે. આર્યકાલકની નીચે મસ્તકે છત્ર વાળો એક શક રાજા છે. શક રાજાના ઘોડાની નીચે એક ડોહતું સસલું છે.

ચિત્ર ૪૯ : (૧) આર્યકાલક અને બ્રાહ્મણના રૂપમાં શકેન્દ્ર; (૨) આર્યકાલક અને મૂળરૂપે શકેન્દ્ર. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૫ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૮નું વર્ણન.

Plate XXI

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૯નું વર્ણન. ચિત્ર ૩૯માં શકેન્દ્ર શાહીવાળો છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ચિત્રમાં શકેન્દ્ર દાદી વગરનો છે. ચંદ્રવાના તોરણમાં હંસની ચિત્રાકૃતિ છે.

પ્રસ્તુત ચિત્રના ઘને ભાગોમાં આર્યકાલક અને શકેન્દ્રની મધ્યમાં સ્થાપનાઆર્ય છે.

ચિત્ર ૪૫ થી ૪૯ સુધીના ચિત્રોમાં પ્રચુર સુવર્ણનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ચિત્ર ૫૦ : (૧) કાલકુમારનું અશ્વબેઠન; (૨) શુભાકરસૂરિનો કાલકુમારને ઉપદેશ. સાહિત્યસેવી યુનિમહારાજ ટીપુરવિજયજીના સંપ્રદાની, સંવત ૧૫૦૩ના જેઠ વદિ ૯ શુધવારના રોજ લખાએલો; ૮ પત્રની કાલિદાસઆર્યકાની હસ્તપ્રતના ૧ પાના ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૫ નું આ-પ્રસંગને લગતું વર્ણન.

ચિત્ર ૪૫ના નીચેના ભાગમાં દાલકકુમાર ઘોડાને દોરીને જતા દેખાય છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ચિત્રમાં દાલકકુમાર ઘોડા ઉપર સવાર થયેલા છે અને ઘોડાની આગળ ઘોડાને દોરીને દોડતો એક સેવક છે. સેવકના જમણા હાથમાં તલવાર છે.

ચિત્ર ૪૫ ના ઉપરના ભાગમાં બે આડ તથા વાદળાંની રજૂઆત છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ચિત્રમાં વૃક્ષ તથા વાદળાંનાં બદલે ઉપર અંદરવેા લટકે છે. આ ચિત્રમાં દાલકકુમાર દાઢી સહિત છે.

Plate XXII

ચિત્ર ૫૧ : આર્યદાલક અને શાહી. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૦ તથા ચિત્ર ૪૬ નું આ પ્રસંગને જ લાગતું વર્ણન. આ ચિત્રમાં પણ શાહીના પહેરેલાં વસ્ત્રો તથા સિંહાસનની ચિત્રાકૃતિઓ ચિત્ર ૩૦ તથા ૪૬ દરતાં જુદા પ્રદારની છે.

ચિત્ર ૫૨ : યોગજૂર્ણથી ઇંટોનું સુવર્ણ બનાવતા આર્યદાલક. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૭ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXIII

ચિત્ર ૫૩ : (૧) શકકુમારોના દડાને કૂવામાંથી બહાર કાઢતા આર્યદાલક; (૨) શાહી દરબાર. ચિત્ર ૪૪ વાળી હસ્તપ્રતના પાના ૬ ઉપરથી.

ચિત્ર ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. સૌથી ઉપરના ભાગથી પ્રસંગની શરૂઆત થાય છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ત્રણ શકકુમારો ગેડીદડા રમતા દેખાય છે. ડાબીબાજુથી ગણતાં ત્રીજો શકકુમાર ધનુષ્ય બાણથી કૂવામાંથી દડો (બોલ) કહાડવાનો પ્રયત્ન કરતો દેખાય છે. જમણી બાજુથી ગણતાં પહેલા શકકુમારે હાથમાં ઢાલ તલવાર પકડેલાં છે; બીજાના એક હાથમાં પાણી ભરવાની ઝરી છે અને ત્રીજો શકકુમાર પોતાના ઉંચા કરેલા બંને હાથથી પાણીમાંથી દડો કહાડવાનો પ્રયત્ન કરતો દેખાય છે.

ચિત્રના મધ્ય ભાગમાં ડાબીબાજુ શાહી-શકરાજ સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે. શાહીની સામે શહાનુ-શાહીનો દૂત પોતાના ડાબા હાથમાં ખ્યાલો પકડી રાખીને, ઉંચા કરેલા જમણા હાથથી શહાનુશાહીએ મસ્તક ઢાપીને મોકલાવવાનો સંદેશો કહેતો દેખાય છે. આ સંદેશો સાંભળીને શાહીનો ચહેરો વિચારમગ્ન થઈ ગયેલો સ્પષ્ટ દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ચિત્રના મધ્યભાગમાં જમણી બાજુએ ધનુષ્યબાણથી કૂવાની અંદર પડી ગયેલો શકકુમારોનો દડો નહિ નીકળતો હોવાથી, સાધુનાં કપડાં પહેરેલા આર્યદાલક પોતે કરેલા શરસંધાનથી દડો બહાર કાઢી આપતા દેખાય છે. કૂવાની અંદરનું પાણી વાદળી રંગથી તથા પાણીમાં તરતા ત્રણ માછલાંઓની રજૂઆતથી ચિત્રકારે દર્શાવેલું છે. કૂવાની બંને બાજુએ એકેક આડ ચીતરેલું છે અને બંને બાજુ વાદળાંઓ રજૂ કરેલાં છે. ડાબી બાજુના આડની ઉપરના ભાગમાં એક મોર ચીતરેલો છે અને જમણી બાજુના આડની પાછળના ભાગમાં એક સૈનિક ઢાલ તરવાર લઈને બેઠેલો દેખાય છે.

મધ્ય પ્રસંગના અનુસંધાને, ઠેક નીચેનો પ્રસંગ બેવાનો છે. નીચેના ચિત્રની જમણી બાજુએ બે જૈન સાધુઓ કૂવાની નજીકમાં ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ તથા ડાબા હાથની બગલમાં ઝાંધો (જૈન સાધુનું ચિહ્ન) રાખીને બેઠેલા છે. નીચેના ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉદાસ ચિત્તે શકરાજ બેઠેલો છે, તથા તેની પાછળ સુત્રુષા કરતો બેઠેલો સેવક તથા સામે ઉદાસ ચિત્તે બેઠેલો શકકુમાર દેખાય છે. આ ત્રણેની પાછળ હાથમાં પાણીની ઝરી લઈને આવતો એક શક કૂવાની ડાબી બાજુએ બેઠેલો છે.

ચિત્રના ડાબી બાજુના હાંસિયામાં ચિત્ર ૪૪ ની માફક અંશિત તાનતું રૂપ છે અને જમણી બાજુના હાંસિયામાં નિહંચિત તાનતું રૂપ છે.

Plate XXIV

ચિત્ર ૫૪ : ગર્દભી વિદ્યાનો ઉચ્છેદ અને ઉજ્જૈનીનો ઘેરો. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૫ ઉપરથી.

ચિત્ર વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૮નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. પ્રસ્તુત ચિત્રમાં આર્યકાલક યોદા ઉપર સવાર થઈને ધનુષથી તીર છોડતાં દેખાય છે. ઉજ્જૈનીના કિલ્લાની બહાર શક સૈનિકો સાથે ભારતીય સૈનિકો પણ આ ચિત્રમાં કાલિકાચાર્ય તરફથી લડાઈ કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૫૫ : (૧) આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણરૂપે શકેન્દ્ર; (૨) આર્યકાલક તથા મૂળ સ્વરૂપે શકેન્દ્ર. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૮ પરથી.

ચિત્ર વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૬નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXV

ચિત્ર ૫૬ : (૧) વૈરિસિંહ રાજા અને મુરસુંદરી રાણી; (૨) ઘોડેસવાર કાલક અને શ્રીશુભાકરસૂરિ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની, સંવત ૧૫૦૬ના કારતક સુદિ ૭ ને મંગલવારના રોજ મં. વાછાકે લખેલી પાના ૮૮ થી ૧૧૫ ની ચિત્ર ૧૧ વાળી પ્રતના પાના ૮૮ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૩, ૨૭, અને ૨૯નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં યોદા ઉપર કાલકકુમાર બેઠેલા છે અને ઘોડેસવાર કાલકકુમારની સામે બેઠેલા શુભાકરસૂરિ પોતાનો હાથ ઉંચો કરીને ધર્મોપદેશ આપતા દેખાય છે, બંનેની વચ્ચે એક છાંદ છે. આ ચિત્રપ્રસંગ બીજી કોઈ પણ હસ્તપ્રતમાં આ રીતે રજૂ કરેલો મારા જોવામાં આવ્યો નથી.

ચિત્ર ૫૭ : (૧) સરસ્વતી સાધ્વીનું અપહરણ; (૨) સરસ્વતી સાધ્વીને શુક્રત કરવા માટે ગર્દભિલ્લ નગરજનોની વિનંતિ. ચિત્ર ૫૬ વાળી પ્રતના પાના ૯૧ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગનું વિસ્તૃત વર્ણન અગાઉ ચિત્ર ૪૪ માં આવી ગયેલ છે. પ્રસ્તુત ચિત્રમાં ચિત્રની જમણી બાજુએ ખજા ઉપર સરસ્વતી સાધ્વીને ઉપાડીને દોડતો ગર્દભિલ્લ તથા તેની પાછળ એક ઘોડેસવાર સૈનિક જતો દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં ચિત્રની ડાબી બાજુ સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર ગર્દભિલ્લ રાજા બેઠેલો છે, ગર્દભિલ્લ રાજાની સામે બંને હસ્તની અંજલિ ભેડીને સરસ્વતી સાધ્વીને શુક્રત કરવા માટે વિનંતિ કરતા બે નગરજનો બેઠેલા છે. સામે બેઠેલા બંને નગરજનોને પોતાના બંને હસ્ત ઉંચો કરીને જવાબ આપતો ગર્દભિલ્લ બેઠેલો છે.

Plate XXVI

ચિત્ર ૫૮ : (૧) ગેડીદડા રમતા શકકુમારો તથા આર્યકાલક; (૨) શાહી તથા આર્યકાલક. ચિત્ર ૫૬ વાળી પ્રતના પાના ૯૪ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગનું વિસ્તૃત વર્ણન અગાઉ ચિત્ર ૫૩ માં આવી ગયેલ છે. પ્રસ્તુત ચિત્રની ડાબી બાજુએ બે શકકુમારો ગેડીદડા રમતા દેખાય છે અને જમણી બાજુએ બે શાહી આર્યકાલક પોતાનો જમણો હાથ ઉંચો કરીને, તેઓની સાથે વાતચીત કરતા દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં ચિત્રની ડાબી બાજુએ જમણા હાથમાં તલવાર પકડીને તથા

કરેલા જમણા હાથની તર્જની આંગળીથી શત્રુના નાશ માટે ગર્હભીષિકાની સાધના કરતો અને સાધના માટે ડાબા હાથનો અંગુઠો અને તર્જની આંગળી એકઠી કરીને વિદ્યાની સાધના માટે આહુતિ આપતો દેખાય છે. ગર્હભિલ્લના ઉત્તરીય વચ્ચેની ચિત્રાકૃતિ ખાસ પ્રેક્ષનીય છે. ઉલ્લૈનીના દિલ્લા ઉપર ગર્હભી-ગધેડી ભિલેલી સ્પષ્ટ દેખાય છે. રાજા ગર્હભિલ્લના માથાના ઉપરના ભાગમાં એક ઝડખામાં સાધવી સરસ્વતી એકેલાં દેખાય છે. સાધવી સરસ્વતીના ઝડખાની આગળના ભાગમાં એક પુરુષ પહેરણીર એકેલો છે અને એક સ્ત્રી-પરિચારિકા પાણીની ઝારી લઈને સરસ્વતી તરફ આવતી દેખાય છે.

ઉલ્લૈની નગરીના દિલ્લાની ગહાર જુદાં જુદાં શસ્ત્રો લઈને શક સૈનિકો નગરીને ઘેરો ઘાતીને ત્રણે હારમાં ભિલેલા છે. સૈનિકો પૈકી કેટલાકના હાથમાં ઢાલ અને તલવાર છે, કેટલાકના હાથમાં ધનુષ અને ખાણુ છે; કેટલાક સૈનિકો ઘોડા ઉપર સવાર થયેલા છે, તો કેટલાક સૈનિકો પગપાળા યુદ્ધ ખેલતા દેખાય છે. આ ચિત્ર ચિત્રકારના સમયના યુદ્ધનો હૂંણહૂં ચિતાર રજૂ કરે છે.

ચિત્ર ૪૪, ૫૩ તથા ૬૨ ની માફક, આ ચિત્રની ડાબી બાજુના હાંસિયામાં તિર્યગોન્નત તાનનું રૂપ છે અને જમણી બાજુના હાંસિયામાં સ્કંધાન્નત તાનનું રૂપ છે.

નાટ્યશાસ્ત્રનાં કેટલાંક સ્વરૂપો

પ્રાવેશિકા નાંધ

દ્રવ્યસૂત્ર તથા કાલકકથાની પંદરમા સૈકાની દ્વાવિ. શા. સં. અમદાવાદની અપ્રતિમ ચિત્રકળાવાળી સુવર્ણક્ષીર પ્રત ઉપરથી આ 'નાટ્યશાસ્ત્રનાં કેટલાંક સ્વરૂપો'નાં ચિત્રો લેવામાં આવ્યાં છે. પ્રતનાં કુલ પત્ર ૨૦૧ છે, જેમાં પત્ર ૧૮૭ દ્રવ્યસૂત્રનાં અને પત્ર ૧૪ કાલકકથાનાં છે. પ્રસ્તુત ચિત્રો કાલકકથાનાં પત્ર ૧૪ ઉપરથી લેવામાં આવ્યાં છે.

અત્રે ૨૦૦૦ કરેલાં ચિત્રોમાં જે સંખ્યાકો છે, એમાં તાન અગર દષ્ટિ ભેદે જે કાળા અક્ષરો દેખાય છે તે તેના પ્રકારના સંખ્યાકો છે અને વચ્ચે જે સફેદ અક્ષરો દેખાય છે તે પત્રાંકો છે. આ ચિત્રો ઉપર શ્રી ટાલરશાય માંકડે નીચેના વિસ્તૃત અભ્યાસપૂર્ણ લેખ લખી આપવા માટે તેઓશ્રીને અત્રે આભાર માનું છું.

—સારાભાઈ નવાબ.

લલિતકલાઓના વિકાસમાં સંગીત અને નૃત્યને બહુ જ નિકટનો સંબંધ છે. પ્રેક્ષકનાં મન હરતી નર્તકીને માત્ર અભિનયથી જ વિજ્ય મળે તેના કરતાં અભિનય બધાં જ સંગીત સાથે મળે ત્યારે એ વિજ્ય સિદ્ધતર બને. સંગીતમાં જે શબ્દાર્થ હોય તેને અનુરૂપ અંગનાં હલનચલનથી ન્યારે નર્તકી અમુક ભાવ દેતપન્ન કરી શકે ત્યારે એ બંનેની સાર્યકતા થાય.

છતાં, આરંભકાલે નૃત્ત અને સંગીતની કલાઓનો વિકાસ બુદ્ધો બુદ્ધો જ થયો છે. આપણામાં નૃત્ત અને નૃત્ય વચ્ચે ભેદ છે.^૧ તે સુન્નળ નૃત્તમાં અભિનય ન હોય અને સંગીત પણ ન હોય; નૃત્યમાં એ હોય. એ સ્થિતિ જ બતાવે છે કે સંગીત અને નૃત્યનો આવિર્ભાવ શુદ્ધપ્રતમાં તો સ્વતંત્ર રીતે જ થયો છે. પાછળથી ન્યારે સંકુલ કારણોને ઉપભવવામાં સંગીત તથા નૃત્યનું સંમિશ્રણ ઉપયોગી જણાયું ત્યારે એકનાં અંગો બીજાંએ ઉપયોગમાં લઈ લીધાં. આવે કાળે, મૂળ નૃત્તનાં અંગો રૂપ શરીરનાં અંગોપાંગનાં હલનચલનનાં પ્રકારો^૨ નૃત્યશ્રેણીમાં ગણાવેલાં મળે છે તેને સંગીતશ્રેણીમાં પણ સ્થાન મળ્યું. આપણી અહીંની ચિત્રાવલિ આવા સમયને અનુલક્ષે છે. એમાં કુલ ચોવીસ ચિત્રો છે. દરેક ઉપર તે તે ચિત્રોનાં નામ લખ્યાં છે. તેમાં કેટલીક વાર લઘીઆએ બૂલ કરી છે, તેના વિશે આગળ વિચાર કરીશું. એ ચોવીસ ચિત્રોમાંથી સોળને અહીં તાનપ્રકારો ગણાવ્યા છે, સાતને દષ્ટિપ્રકારો તરીકે ગણાવ્યા છે અને એક ચિત્ર ઉપર 'કર્પૂરમંજરી શાલ્યકન્યા' એમ નામ લખ્યું છે. એમાંથી આ ચિત્રાવલિમાં જે પ્રકારોને તાન કહ્યાં છે તેને નૃત્યશ્રેણીમાં શીર્ષપ્રકાર કહેવા છે.^૩ અહીં જે દષ્ટિરૂપો લખ્યાં છે તે તો ચોક્કસ બૂલ છે. તે નૃત્ય-શ્રેણીના દષ્ટિપ્રકારો નથી, તે તો બ્રૂપ્રકારો છે. આમ અહીં નૃત્તનાં અંગો રૂપ શિરોભેદો તથા બ્રૂભેદોનું ચિત્રમાં નિરૂપણ કયું છે.

૧ આ વિષે પૂરતી માહિતી માટે જુઓ 'નાટ્યરિક્ષ' આવૃત્તિ ૧૯૮૭ના અંકમાં, 'નૃત-નૃત્ય-નાટ્ય' ઉપરનો ખાસ લેખ.

૨ નૃત્ત કરવામાં માત્રવિરૂપે બદરનો છે, અને નર્તકી ભગે નૃત્ય કરે છે ત્યારે તેને માયું, દાષ, પત્ર, આંખ, ધ્રુ, ડાની, કટિ વગેરે ભાગોને જુદા જુદા પ્રકારે દલાવવાં પડે છે. આ બધા પ્રકારોનાં વર્ણન આપણા નૃત્ય-શ્રેણીમાં મળે છે.

૩ આજનો સામાન્ય ભાષામાં જાન્ય સંભાગતાં માયું ડોલાવીને ત્યારે તાન દીપું એમ કહેવાય છે અથવા સંભાગનાર તાનમાં આવ્યો એમ કહેવાય છે; પણ તાન સંબંધેના પારિભાષિક ઉપયોગ સંગીતમયમાં જુદી રીતે થાય છે, અને ૨૨ને અનુલક્ષીને એના આર્મિક, માર્કિક આદિ સાત પ્રકારો તથા સ્થાનને અનુલક્ષીને, નાદ, કુમક આદિ ચાર પ્રકારો હોય છે. માર્કિ પારકું એવું છે કે ઉપર લખેલ ૨૪પારિભાષિક માયું ડોલાવવાને તાન આપ્યું એમ કહેવાય છે તેથી ગોટાળામાં પડીને શિરોભેદને તાનપ્રકારો ગણાવવા હોય એમ લાગે છે.

ખરી રીતે, ચિત્ર અને સંગીત—નૃત્યને કંઈ મૂલગત સંબંધ નથી. પણ અમુક કાળ આપણું માનસ બધા મૂર્ત લાવેને સશરીર બનાવવા તરફ વળ્યું. તેવે કાળે જુદાજુદા પ્રકારનાં ચિત્રો તેમજ શિલ્પો થયાં. નૃત્તના અસંખ્ય પ્રકારોનાં શિલ્પો તથા ચિત્રો મોજૂદ છે.^૪ અમૂર્ત રાગરાગણીનાં ચિત્રો પણ મળે છે. મન ઉપર જેની સચોટ અસર થાય તેને દલાકાર મૂર્ત રૂપ આપવા મધ્યે એ દેખીતું છે. માનવ સ્વભાવમાં રહેલું આ સ્વાભાવિક તત્ત્વ જ આ પ્રક્રિયાના મૂલમાં રહ્યું છે.

પ્રાવેશિકી નોંધમાં લખ્યું છે તેમ આ ચિત્રો ૧૫-૧૬ મા સૈકાની દલાનાં પ્રતિનિધિ છે. એની સમજૂતી માટે આપણે પહેલાં શિરોલેહ, પછી જૂપ્રકારો અને પછી કર્પૂરમંજરી રાગકન્યા વિશે વિચાર કરીશું.

શિરોલેહો=ત્તાનપ્રકાર^૫

જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં તેની સંખ્યા તથા નામો નીચે સુજળ છે. ‘નાશા’ તથા ‘અપુ’ તંત્ર પ્રકારો નોંધે છે. ‘અદ’માં નવ પ્રકારો જ મળે છે. ‘સંર’માં ચૌદ પ્રકારો ભરતમતાનુસરણે અને પાંચ બીજાઓના મતે, એમ કુલ ઓગણીસ પ્રકારો નોંધ્યા છે. ‘નાસદી’ની અનુક્રમણીમાં ચૌદ પ્રકારો લખ્યા છે, પણ એનો મૂલ લાગ નષ્ટ થયો છે. અહીં આ ચિત્રાવલિમાં સોળ પ્રકાર છે, તેમાંથી ચૌદ ભરતમતાનુસારના અને બે બીજા છે. સરળામણી કરતા ‘સંર’ના પહેલા સોળ પ્રકારો આ ચિત્રોમાં નિરૂપાયાં છે એમ અસંભવ છે. એ વાત આ સાથેના કોષ્ઠક સં. ૧ ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે.

આ કોષ્ઠક ઉપરથી એ પણ ફલિત થાય છે કે ‘અદ’નું આજનું રૂપ ‘નાશા’થી અર્વાચીન જણાય છે, છતાં તેમાં સંગ્રહાએલ આ પ્રકારો વિશેનો મત ‘નાશા’થી સિદ્ધ તેમજ જૂનો છે. એમાં નવ જ પ્રકારો ગણાવ્યા છે. ‘નાશા’ના ધ્રુત, વિધુત, આધૂત, અને અવધૂત ‘અદ’ના ધ્રુતનો પરિવાર છે.^૬ એવી જ રીતે, ‘નાશા’ના આકંપિત અને કંપિત ‘અદ’ના કંપિતનો પરિવાર છે. ‘નાશા’નું અંચિત-નિહંચિત યુગ્મ હજી ‘અદ’માં દેખાતું નથી. ઉદાહરિત ‘નાશા’માં નથી તો ‘અદ’માં છે; પણ ‘નાશા’ની કોઈક પ્રતમાં આધૂતને બદલે એ મળે પણ છે. એટલે ‘અદ’માં હજી જે વર્ગીકરણની શરૂઆત દેખાય છે તે ‘નાશા’માં સારી પેઠે વિગતવાળું થયું છે. ‘સંર’માં તે વર્ગીકરણના સંખ્યાકોમાં પણ પદ્ધતિ દેખાય છે. ‘નાશા’માં કંપિત-આકંપિત તેમજ ધ્રુત-વિધૂત-આધૂત-અવધૂત જુદાંજુદાં ગોઠવાએલાં છે, પણ ‘સંર’માં તો એ બધાને યોગ્ય ક્રમમાં ગોઠવીને યોગ્ય સમૂહ પાડ્યા છે. આમ ‘સંર’માં આ વર્ગીકરણવ્યાપાર નિષ્કર્ષિત થઈ ગએલો જણાય છે. ઉપરાંત તેમાં પાંચ બીજા પ્રકારો નોંધાયા છે તેમાંથી સમ તો ‘અદ’માં દેખાય છે. બાકીનાનો વિકાસ ભરતમતથી સ્વતંત્ર રીતે થયો છે.

સંખ્યા તથા નામ વિશે આટલું જાણ્યા પછી હવે એ દરેક શિરોલેહની વ્યાખ્યા સમજવી જોઈએ, જેથી અહીં આપેલાં ચિત્રોની વિગત સમજાય. આ ચિત્રો સામાન્યરીતે ‘સંર’ના જમાનાને અનુલક્ષે છે. તેથી એ ગ્રંથમાંથી જ નીચે બધી વ્યાખ્યાઓ આપી છે. દરેક પ્રકાર નીચે પહેલાં તેની વ્યાખ્યા અને

૪ ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં પ્રસિદ્ધ થતા નાટ્યશાસ્ત્રના પ્રથમ ગ્રંથમાં, ૧૦૮ કરણમાંથી ૯૩નાં ચિત્રો આપ્યાં છે તે મૂળ શિલ્પ ઉપરથી છે તે જાણીતું છે. તે ૧૨-૧૩ મા સૈકાનાં શિલ્પો છે.

૫ સંક્ષેપાક્ષરોની સમજૂતી નીચે સુજળ છે: અદ=અભિનયદર્પણ, મનમોહન ધૌષ સંપાદિત; અપુ=અગ્નિપુરાણ, આનન્દાશ્રમ માળા; નાસદી=નાટ્યસર્વસ્વદીપિકા, ભાણુદાસ ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાંની હાથપ્રત; નાશા=ભરતનાટ્યશાસ્ત્ર, વૉ. ૨, ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝ; સંર=સંગીતરતનાકર, આનન્દાશ્રમમાળા. ‘અદ’, ૪૯-૬૫; ‘નાશા’, ૮, ૧૮-૩૮; ‘અપુ’, ૩૪૧, ૭-૮; ‘સંર’, ૭, ૫૧-૭૬.

૬ ‘નાશા’માં ધ્રુત, વિધૂત, આધૂત અને અવધૂતનો જે વિનિયોગ લખ્યો છે તે બધો ‘અદ’માં ધ્રુતનો વિનિયોગ ગણ્યો છે. તેવી જ રીતે ‘નાશા’નો કંપિત-અકંપિતનો વિનિયોગ ‘અદ’માં કંપિતનો વિનિયોગ ગણ્યો છે.

श्रीवयकालाङ्गादिवादिना
 विदिगादिवाङ्गादिवादिना
 मयाध्यायमसामान्यदिवा
 नवाधीकलाधुसिवालिना
 एव्याङ्गादिवाङ्गादिवा
 धनवादिवादिवादिवादिवा

यावदावयमाणाभिमन्त्राणां पु
 लिकावायकवाङ्गादिवादिना
 श्रीमदण्डिलपत्रतथाविद्यतगान्
 णितावाङ्गादिवादिना
 यावदावयमाणाभिमन्त्राणां पु
 लिकावायकवाङ्गादिवादिना

પછી એનો વિનિયોગ, એટલે આ પ્રકારને કેવા ભાવો વ્યક્ત કરવાને પ્રયોજવો તે, આખું છે. સગવડ ખાતર શુભરાતીમાં જ આખું છે.

Plate XXXII

ચિત્ર ૬૮ : સહજ : સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં હોય તે બૂને સહજ કહેવાય. તેને અકુટિલ (અકૃત્રિમ) ભાવો ખતાવવામાં પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૬૯ : પ્રતનું પાનું ૧૦. પતિતા:^૭ બંને અથવા એક પછી એક ભગ્નરૂપિયાદે નીચે ઢાળવામાં આવે ત્યારે તેને પતિતા કહેવાય.

(વિરમય, હર્ષ, રોષ) અસૂઆ, બુઝુપ્સા, હાસ અને પ્રાણ (સૂંઘવાની ક્રિયા) ખતાવવા આ પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૭૦ : ઉત્ક્રિષ્ઠા: એક પછી એક અથવા બંને સાથે અર્થે શુભળ ઊંચે લઈ જવી તે ઉત્ક્રિષ્ઠા.

ત્રીનો ઠેપ, વિતર્ક, દર્શન, શ્રવણ. (વિરમય, હર્ષ, રોષ) વગેરે ખતાવવાને આ પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૭૧ : પ્રતનું પાનું ૧૧. રેચિતા: એક જ ભગ્નરૂપને લલિત રીતે ઊંચે લઈ જવાય ત્યારે તેને રેચિત કહેવાય. આને નૃત્યમાં પ્રયોજવી.

નોંધ : ઉત્ક્રિષ્ઠા અને રેચિતા વચ્ચે ફરક માત્ર એટલો જ કે પહેલા પ્રકારમાં બંને ઊંચે ચડાવવી, બીજાદે ધીલમાં એક જ. ખરી રીતે એક જ ભગ્નરૂપને ઊંચે ચડાવવામાં કોઈ ભાવને વ્યક્ત કરવાનું મુશ્કેલ પડે, તેથી એનો પ્રયોગ નૃત્યના અંગ તરીકે ગોણુ રીતે કરવાનું કહ્યું છે. ઉત્ક્રિષ્ઠામાં કાં તો બંનેને સાથે, અથવા બંનેને એક પછી એક ઊંચે ચડાવવી એમ છે.

૭ અહીં મૂળમાં પાઠનો ગોટાળો લાગે છે. 'નાશા'માં ઉત્ક્રિષ્ઠા અને પતિતા માટે આમ છે.

બ્રૂનોહતિલ્લેપ: સમમેકેશ્વરોડપિ વા ।

બનેનૈવ કમેનૈવ પાતનં સ્વાદપોમુસમ્ ॥ ૧૨૦ ॥

કોપે વિતર્કે હેલાયા ઈલાદો સહજે તથા ।

દર્શને ધવને ચૈવ બ્રૂમેકાં સમુત્પિપેવ ॥ ૧૨૪ ॥

રલ્લેપો વિસ્મયે હર્ષે રોપે ચૈવ દ્રવોરપિ ।

ભસ્યિતે ગુણ્વાયાં હાવે પ્રાણે ચ પાતનમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

જ્યારે 'સર'માં આમ છે:

પતિતા સ્વાદપો યાતા સદ્વિતીયાડયવા કમાવ

રલ્લેપે વિસ્મયે હર્ષે રોપેડમુચ્છુપ્સવો:

હાવે પ્રાણે ચ પતિતે વિધીયિતામુને બ્રૂવો ॥ ૪૨૬ ॥

રલ્લિષ્ઠા સંમતાન્વર્થાં કમૈળ સહ વાન્વયા (૧થા)

હીર્ણાં કોપે વિતર્કે ચ દર્શને ધવને નિજે

બ્રૂનોહતેત્તયોધૈવા કાયોત્ક્રિષ્ઠા વિચલ્લે: ॥ ૪૨૭ ॥

આ બંનેમાં બાબતો તો એક જ છે, પણ વિનિયોગમાં, 'નાશા'માં વિરમય, દર્ષ ને રોષ માટે ઉત્ક્રિષ્ઠાનો પ્રયોગ થયો છે, ત્યારે 'સર'માં એ ત્રણે ભાવો માટે પતિતાનું પ્રયોજન કહ્યું છે. અને એમ લાગે છે કે 'નાશા'નો પાઠ સાચો છે અને 'સર'માં 'નાશા' ઉપરથી આ ભાગ ગોઠવવામાં ગોટાળો ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે. ખરી રીતે 'સર'માં ૪૩૬ની બીજી લીટીને 'ઉલ્લેપે' શબ્દ બદલેલો નથી જ, જ્યારે 'નાશા'માં 'ઉલ્લેપો' શબ્દ બંધાયેલો છે. વળી વિરમય, દર્ષ અને રોષમાં ભગ્નરૂપ નીચે નયો જ નહિ, ઉંચો જ જાય એ સ્વાભાવિક સ્થિતિ ખાનમાં લેતાં પણ 'નાશા'નો પાઠ જ અહીં સ્વીકાર્ય જણાય છે. 'ઉલ્લેપો'નો 'ઉલ્લેપે' થતાં જ આ ગોટાળો ઉદ્ભવ્યો લાગે છે. એટલે આ ત્રણે ભાવોને મેં કો'સમાં મૂક્યા છે.

Plate XXXIII

ચિત્ર ૭૨ : નિકુંચિતઃ એક અથવા બંનેનો મૃદુ લંગ તે નિકુંચિત.

મોદાત્રિત, કુદ્દમિત, વિલાસ અને કિલકિચિતમાં આ પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૭૩ : બ્રુકટિઃ પ્રતનું પાનું ૧૨. મૂલથી માંડીને આખી થે બંને ભમ્મરો જ્યારે જાંચે ચડાવાય ત્યારે તેને બ્રુકટિ કહેવાય. આનું પ્રયોજન કોથ બતાવવામાં કરવું.

ચિત્ર ૭૪ : ચતુરાઃ બંને ભમ્મરના જરાક સ્પંદનથી જ્યારે તે લાંબી થાય ત્યારે ચતુરા કહેવાય. રૂચિર સ્પર્શ અને લલિત શૃંગાર દર્શાવવામાં આને પ્રયોજવી.

આ સાતે પ્રકારોનાં ચિત્રોમાંથી ચતુરા તથા બ્રુકટિનાં ચિત્રો સુભગ છે. ચતુરાના ચિત્રમાં લલિત શૃંગારનો ભાવ તથા સીધી લાંબી ભમ્મર ચોકળી દેખાય છે. બ્રુકટિના ચિત્રમાં મૂલથી જાંચે ચડાવેલી ભમ્મર તથા ખૂબ કોથ સ્પષ્ટ દેખવામાં આવે છે. પતિતાના ચિત્રમાં આખું મોં જરાક નીચું નમ્યું છે તેથી ભાવ સૂચવાય છે. સહજતા ચિત્રમાં પણ સારો સ્વાભાવિક ભાવ દેખાય છે. ખાસ કરીને, નર્તકીના હાથમાં જે ફૂલ જેવું દેખાય છે તેથી સૂંઘવાનો ભાવ સ્વાભાવિક દેખાય છે. અહીં એટલું નોંધવું જોઈએ કે ‘સર’માં ઘાણનો ભાવ બતાવવાને પતિતાના પ્રયોજનનું લખ્યું છે. શિરોલેદના નિહંચિત પ્રકાર અને બ્રુલેદના નિકુંચિત પ્રકાર વચ્ચે ભાવપ્રદર્શનની બાબતમાં ખાસ ફરક ગ્રંથોમાં નથી દેખાતો. છતાં બંનેનાં ચિત્રોમાં વિશિષ્ટ લેદ છે. પહેલા પ્રકારના ચિત્રમાં ખલાનાં શિખરોમાં ગ્રીવા દટાર્ધ ગદ્ય છે એમ બતાવવાને બુદ્ધા-બુદ્ધા ભાવોમાંથી સ્તંભનું નિરૂપણ ખાસ કર્યું છે. બ્રુપ્રકારના ચિત્રમાં વિલાસ ચોકળો દેખાઈ આવે છે. એટલું પણ નોંધવું જોઈએ કે ‘અયુ’ સુજળ શિરોલેદ નિહંચિતને નિકુંચિત પણ કહેતા.

ચિત્ર ૭૫ : પ્રતનું પાનું ૧૩. કર્પૂરમંજરી રાજકન્યાઃ આટલા વર્ણન પછી આ ચિત્રાવલિમાંનાં ૭ ચિત્રો સમજી શકાશે. હવે એક ચિત્ર જેનું નામ ‘કર્પૂરમંજરી રાજકન્યા’ લખ્યું છે તે બાકી રહે છે. ખરી રીતે એ કોઈ શિરોલેદ કે બ્રુપ્રકાર નથી. ચિત્રકારે અહીં તેને શા માટે મૂક્યું છે તે પણ સ્પષ્ટ સમજાતું નથી. રાજશેખરના કર્પૂરમંજરી સદૃશની નાયિકા કર્પૂરમંજરી રાજકુંવરી હતી; અને એ સદૃશમાં જે ત્રણચાર વાર કર્પૂરમંજરી રંગ ઉપર આવે છે ત્યારે તેની સ્થિતિ વિશિષ્ટ કહી છે. એમાં પણ એની દૃષ્ટિનું વર્ણન ઘણી વાર આવે છે.

અહીં એક સૂચક બાબતની નોંધ લેવી જોઈએ. આ ચિત્રાવલિમાં શિરોલેદોનાં ચિત્રોની નર્તકીના તથા બ્રુપ્રકારોની નર્તકીના નેપથ્યવિધાનમાં ચિત્રકારે એક લેદ રાખ્યો છે. બ્રુપ્રકારોની નર્તકીએ ઈન્દર પરિધાન કરેલી છે, જ્યારે શિરોલેદનાં ચિત્રોમાં ગ્રાણીઆ જેવું દેખાય છે. અને અહીં કર્પૂરમંજરીના ચિત્રમાં એને ચિત્રકારે ઈન્દર પહેરાવી છે, તેથી કદાચ એમ હોય કે ચિત્રકારના મનમાં કર્પૂરમંજરીની કોઈ વિશિષ્ટ દૃષ્ટિનું નિરૂપણ કરવાનું હોય. કર્પૂરમંજરીના બધા પ્રવેશોમાંથી જે પ્રવેશમાં એ તિલકનો દોહદ પૂરવાને એના તરફ તિર્યગવલોકન કરે છે.⁴ તે પ્રસંગ આ ચિત્રને વધારેમાં વધારે બંધબેસતો છે એમ હું ધારૂં છું. સુંદર આબૂખણે શણગારેલી નાયિકા જેમ નાયકના દોહદ પૂરવાને તેના તરફ સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિ, લલિત ચેષ્ટા સાથે, કરે તેમ અહીં કર્પૂરમંજરી તિલક તરફ જુએ છે. એ વખતનું કર્પૂરમંજરીનું ચિત્ર ચિત્રકારે અહીં સશરીર બનાવ્યું લાગે છે. મૂળમાં એ વખતની એની દૃષ્ટિનું વર્ણન આમ છે.⁵

તિકરવાણં તરલાણં કવજલકલાસંવગ્ગિદાણં ચિ સે
પાસે પચ્ચસરં સિલીમુદ્ધરં ણિચ્ચં કુણન્તાણં અ ।
જેત્તાણં . . .

(લીલુ, તરલ, કબજલ કલાથી સુક્ત, હાથમાં બાણવાળા કામને ધારતાં નયનો...) આથી, તેમજ એ પ્રવેશે છે ત્યારની નાટ્યસૂચિ ઉપરથી જણાશે કે નાટકકારે આ સ્થળે નાયિકાને વિશિષ્ટ આભૂષણે શણગારાએલી દર્શી છે. અહીં પલ્લુ એનાં વિશિષ્ટ આભૂષણો જ છે. તેથી એટલી સૂચના કરે છું કે આ ચિત્ર કપૂરમંજરીના આ પ્રસંગને અનુલક્ષીને હોય તો બને ખરું.

Plate XXXIV

ચિત્ર ૭૬ : ધુત. વિજન પ્રદેશમાં બેઠેલા પડખે બેવાનું કરે તેમ, વારાફરતી ધીમેધીમે ત્રાંસુ થાય તેને ધુતશીર્ષ કહેવાય.

તેનો પ્રયોગ વિરમય, વિવાહ, અનીષિત, પ્રતિષેધ વગેરે ભાવ દર્શાવવામાં કરવો.

નોંધ : 'અદ'માં 'નથી' એમ કહેવામાં તેનો પ્રયોગ કરવો એમ કહ્યું છે તે આ પ્રકારના લક્ષણોનો બહુ સરસ ખ્યાલ આપે છે.

અહીંના ચિત્રમાં નર્તકીના મોં ઉપર વિષાદાદિ ભાવ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૭ : પ્રતલું પાતું ૨. વિધુત. ધુતનો પ્રયોગ જ્યારે અપાટાથી થાય ત્યારે વિધુત.

ટાઠ વાતી હોય, તાવ આવ્યો હોય, બીનો હોય, તરતનો હાડ પીધેલો હોય વગેરે બતાવવા તેનું પ્રયોજન કરવું.

આતું ચિત્ર પણ ઠીકઠીક ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. ચિત્ર ઉપરથી જ ધુત-વિધુતનું ભેદકું છે એમ દેખાઈ રહે છે.

ચિત્ર ૭૮ : આધૂત. એક જ વખત જીંચે લઈને પડખે નમાવેલું શીર્ષ આધૂત કહેવાય.

ગર્વથી પોતાનાં આભૂષણ બેવામાં, પડખે જીભીને જીંચે બેવામાં, 'હું શક્તિશાળી છું' એમ અભિમાન બતાવવામાં તેનો પ્રયોગ કરવો.

આતું ચિત્ર પણ સારી રીતે ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. આની સફળતા ઉત્સાહના ચિત્રની સાથે આને સરખાવવાથી જણાશે. ઉત્સાહમાં માથું જીંચું જ કરવાનું છે, જ્યારે આમાં જીંચે લઈને પડખે નમાવવાનું છે અને આ દર્શાવવામાં ચિત્રકાર સફળ છે.

ચિત્ર ૭૯ : અવધૂત. પ્રતલું પાતું ૪. એક વખત જે નીચે લઈ અવાય તે અવધૂત કહેવાય.

જીભીને અપોપ્રદેશ બતાવવામાં, સંજ્ઞામાં, વાહનમાં અને આલાપમાં એનો પ્રયોગ કરવો.

આતું ચિત્ર પણ સાફે ભાવનિરૂપણ કરે છે.

ચિત્ર ૪૪ : કમ્પિત. ની કાળી બાજુના હાંસિયાતું રૂપ. જીંચે નીચે ખૂબ (અપાટાખંધ) હલાવતું તે કમ્પિત કહેવાય.

જ્ઞાન, અબુધપગમ, દોષ, વિતર્ક, મિત્તાર, ત્વરાથી પૂછાએલ પ્રશ્ન વગેરે નિરૂપવામાં એનો પ્રયોગ થાય. આના ચિત્રમાં જ્ઞાનનો ભાવ પ્રથમ દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૪ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાતું રૂપ. આકમ્પિત. પ્રતલું પાતું ૩. કમ્પિતની પેઠે જ જો બે વખત ધીમેધી કરવામાં આવે તો તેને આકમ્પિત કહેવાય.

પોરસ્ત્ય, પ્રશ્ન, સંજ્ઞા, ઉપદેશ, આવાહન, સ્વચિત્તની વાતનું કથન વગેરે માટે આ પ્રયોજવું.

આના ચિત્રમાં ખાસ વિશેષ નથી.

Plate XXXV

ચિત્ર ૮૦ : ઉદ્દાહિત. એક વખત માથું ઊંચે લઈ જવું તે ઉદ્દાહિત.

‘આ કામ કરવાને હું શક્ત છું’ એમ અભિમાન બતાવવામાં તે પ્રયોજવું.

આના ચિત્રને આધૂતના ચિત્ર સાથે સરખાવતાં સમજાશે કે જાંનેમાં એક જ ભાવ લાવવાનો પ્રયત્ન છે; છતાં ઉદ્દાહિતમાં ઉચ્છ્રંખલ અભિમાનનો ભાવ વધુ છે, જ્યારે આધૂતમાં માથું ધુણાવવાનો ભાવ ઉપલા અભિમાનને ગૌણ બનાવે છે.

ચિત્ર ૮૧ : પરિવાહિત. પ્રતનું પાનું ૫. ગોળાકારમાં માથું ફેરવવું તે પરિવાહિત.

લજ્જાનો ઉદ્ભવ, માન, વલ્લભાનુકૃતિ, વિસ્મય; સ્મિત, હર્ષ, અમર્ષ, અનુમોદન, વિચાર વગેરે માટે આ પ્રયોજવું.

આની વ્યાખ્યામાં ‘નાશા’માં તથા ‘અદ’માં ભૂદું છે. ‘નાશા’માં ‘વારાકરતી પડખે ફેરવવું તે ‘પરિવાહિત’ એમ છે, તો ‘અદ’માં ‘આમરની પેઠે પડખે ફેરવવું તે ‘પરિવાહિત’ એમ છે. ‘નાશા’ની દોષક્રિ પ્રતમાં ઉપર સુજળ (‘સર’ સુજળ) પાઠ મળે છે. ખરી રીતે ‘સર’ની વ્યાખ્યા જરાજર દેખાતી નથી. એની વ્યાખ્યા લોલિતની વ્યાખ્યાથી ખાસ ભૂદી પડતી નથી. પણ ‘નાશા’ અને ‘અદ’ની ઉપર સુજળની વ્યાખ્યા પરિવાહિતને લોલિતથી ભૂદું પાડે છે. વળી, વિસ્મયાદિ ભાવો બતાવવામાં ‘આમરની પેઠે પડખે ફેરવવું’ એ વ્યાખ્યા ઘણી અનુકુળ થાય છે અને ગોળાકારમાં ફેરવવાની એટલા ઉપરના એકે ભાવને વ્યક્ત કરતી નથી. તેથી ‘અદ’ અને ‘નાશા’ની વ્યાખ્યા અહીં સાચી છે એમ લાગે છે.

આનું ચિત્ર આ વિશે કંઈ પણ કહી શકે તેમ નથી. ચિત્રની નર્તકીના મોં ઉપર લજ્જાનો આવિર્ભાવ કે માન હોય તો લલે, પણ એ ભાવો જરા થે સ્પષ્ટ નથી.

ચિત્ર ૫૩ : ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. અંચિત. પડખે, ખલા ઉપર જરાક નમાવવું તે અંચિત.

રોગ, ચિંતા, મોહ, મૂર્છા વગેરેમાં તથા (હથેળી ઉપર) હડપચી ટેકાવવી પડે ત્યારે એ પ્રયોજવું.

આની વ્યાખ્યામાં ‘જરાક’ શબ્દ આ પ્રકારને સ્કંધાનતથી ભૂદો પાડે છે. આ પ્રકાર ભરતાદિમાં સ્વીકારાયો હતો એટલે સ્કંધાનત ન સ્વીકારાયો હતો એમ લાગે છે.

ચિત્ર ઠીકઠીક ભાવ બતાવે છે.

ચિત્ર ૫૩ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. નિહંચિત. પ્રતનું પાનું ૬. ખલાને ખૂબ ઊંચા લઈ ડોકને એમાં સમાવી દેવી તે નિહંચિત.

વિલાસ, લલિત, ગર્વ, વિવેક, કિલકિંચિત, મોદાયિત, કુદ્દમિત, માન, સ્તમ્ભ વગેરે દર્શાવવા તે પ્રયોજવું.

આશ્લષ્ટ અંગવાળીની ગમનાદિ ચેષ્ટા તે વિલાસ; કાન્તાનાં સુકુમાર અંગોપાંગો તે લલિત; ધન્ટ-લાભથી થએલા ગર્વથી અનાદર કરવામાં આવે તે વિવેક; હર્ષથી રૂદન કે હાસ થાય તે કિલકિંચિત; પ્રિયની કથા કે દષ્ટિમાં તન્મયતા તે મોદાયિત; કેશાદિઅણુથી ઉપજેલ હર્ષથી દુઃખી જેવું થવું તે કુદ્દમિત; પ્રણયમાં ઉપજતો રોષ તે માન; પ્રિયસંગમાં નવોદાની જે નિષ્ક્રિયતા હોય તે સ્તમ્ભ.

આનું ચિત્ર સાફ છે. સ્કન્ધશિખરોમાં ગ્રીવા દૂખી ગઈ છે એમ ચિત્રકારે ઠીક બતાવ્યું છે.

ચિત્ર ૬૨ : ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. પરાવૃત્ત. પાછું મોઢું ફેરવી જવું તે પરાવૃત્ત.

કોપલજ્જાદિથી મોઢું ફેરવી જવું હોય ત્યારે, અથવા પાછળ કંઈ જોવું હોય ત્યારે આ પ્રયોજવું. આનું ચિત્ર પણ સાફ છે.

ચિત્ર ૬૨ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. ઉત્કૃષ્ટ. પ્રતનું પાનું ૭. ઊંચે મોઢે ભેવું તે ઉત્કૃષ્ટ. આકાશમાં ચન્દ્રાદિ ઊંચે રહેલી વસ્તુને ભેવામાં આ પ્રયોજવું.

આના ચિત્રમાં પણ ચિત્રકારે ઠીક કૃશળતા બતાવી છે.

ચિત્ર ૮૨ : અધોમુખ. નીચે ભેધ જવું તે અધોમુખ.

લજ્જા, દુઃખ અને પ્રણામ દર્શાવવા આ પ્રયોજવું. આનું ચિત્ર પણ ઠીક છે.

ચિત્ર ૮૩ : લોહિત. પ્રતનું પાનું ૮. બધી દિશામાં શિથિલ લોચનથી ભેવું તે લોહિત.

નિદ્રા, શેગ, આવેશ, મદ, મૂર્છા વગેરે બતાવવાને તે પ્રયોજવું.

‘અદ’માં ‘મ’ડલાકારે ફેરવવું તે લોહિત’ એમ છે. ‘નાશા’માં ‘બ’ધી બાજુએ ફેરવવું તે લોહિત’ એમ છે. આ બાબતમાં પરિવાહિતની નોંધ જુઓ. પરિવાહિતના પરિ ઉપર ભાર મૂકવાથી ‘સ’ર’માં આ ગોટાળો બહો થયો દેખાય છે. આના ચિત્રમાં ખાસ વિશેષ નથી.

ચિત્ર ૬૭ : ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. તિર્થંદનતોત્રત. ત્રાંચી રીતે ઊંચેનીએ ભેવું તે તિર્થંદનતોત્રત.

કાન્તાના વિવેકાદિમાં આ પ્રયોજવું.

ચિત્રમાં ‘તિર્થંગોત્રત’ એમ નામ લખ્યું છે તે બરાબર નથી. ચિત્ર ઠીક છે.

ચિત્ર ૬૭ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. સ્કંધાનત. પ્રતનું પાનું ૬. ખસા ઉપર માથાને ડાબી દેવું તે સ્કંધાનત. નિદ્રા, મદ, મૂર્છા અને ચિન્તા દર્શાવવા તે પ્રયોજવું.

આનું ચિત્ર ઠીક છે. નામમાં ભૂલ છે તે કોષ્ટક ઉપરથી સમજાયે.

ભૂમકારો=દૃષ્ટિ^{૧૦}

આ ચિત્રાવલિમાં સાત ચિત્રો ઉપર અસુક અસુક દૃષ્ટિનાં નામો લખ્યાં છે, પણ ખરી રીતે એ દૃષ્ટિલેહો નથી. ‘નાશા’ વગેરે અન્યોમાં દૃષ્ટિના ત્રણ મૂલગત ભેદો અને તેના પ્રભેદો વર્ણવ્યા છે, પણ એમાં એકે અહીં આપેલા ભેદ પૈકી નથી. પણ ‘નાશા’ વગેરેમાં ભૂમકારોનાં વર્ણન છે તે જ આ પ્રકારો છે એમ તેનાં નામ, વ્યાખ્યા અને વિનિયોગ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. દુર્ભાગ્યે ‘અદ’માં ભૂમકારોનું વર્ણન નથી; એટલે ‘નાશા’ તથા ‘સ’ર’માં જ એનું વર્ણન મળે છે. આ બે વચ્ચે દરેક ભૂમકાર અને તેની વ્યાખ્યા-વિનિયોગમાં ખાસ ભેદ નથી; તે સાથેના કોષ્ટક સં. ૨ ઉપરથી સમજાયે.

આ ચિત્રાવલિમાં જે ચિત્રો આ ભૂમકારોનાં આખ્યાં છે તે બહુ અસરકારક નથી. ખરી રીતે દરેક ચિત્રમાં ભરખરવું વિશિષ્ટ પ્રકારનું હલનચલન બતાવવું ભેધએ, પણ આ ચિત્રોમાં એવું ખાસ વિશિષ્ટ લક્ષણ નથી. અહીં નીચે દરેક પ્રકારનાં વ્યાખ્યા-વિનિયોગ નોંધ્યાં છે. સંખ્યાક ક્રમ તથા નામકરણમાં આ ચિત્રાવલિ ‘સ’ર’ને અનુસરે છે તેથી અહીં વ્યાખ્યાઓ પણ ‘સ’ર’માંથી આપી છે.

કોષ્ટક સં. ૧

શિરોલેહનાં નામ તથા સંખ્યાક્રમ

સં.	નામ	‘નાશા’	‘અયુ’	‘અદ’	‘સ’ર’	ચિત્રાવલિ	વધુ વિગત
૧	આકસ્મિત	૧	૧	.	૬	૬	ચિત્રાવલિમાં મૂળ સં. ૧૬ વાળા ચિત્રનું નામ આકસ્મિત ભેધએ.
૨	કસ્મિત	૨	૨	૬	૫	૫	કસ્મિત નામ વાળા ચિત્ર ઉપર સં. ૪ છે તે બરાબર નથી; સં. ૫ ભેધએ.

ચિત્રના નીચેના ભાગમાં જે સાધુઓ બેઠેલા છે તથા એક પુરૂષ બેઠેલો છે તે સામે બેઠેલા સફેદ બળદને જે હાથથી કાંઈ ખવડાવતો હોય તેમ દેખાય છે. આ નીચેના પ્રસંગનો કથા જોડે શું સંબંધ છે, તેની કાંઈ સમજણ પડતી નથી.

ચિત્ર ૮૮ : આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણરૂપે અને મૂળરૂપે શકેંદ્ર. ચિત્ર ૮૪ વાળી પ્રતના પાના ૨૬ ઉપરથી.

ચિત્રની ડાબી બાજુએ સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા કાલિકાચાર્ય પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુદ્રપત્તિ રાખીને તથા ડાબા હાથ વરદ મુદ્રાએ રાખીને, બ્રાહ્મણ રૂપે અને મૂળરૂપે સામે બેઠેલા શકેંદ્રની સાથે વાતચીત કરે છે. આ ચિત્રમાં એકી સાથે શકેંદ્રના બંને રૂપોની રજૂઆત ચિત્રકારે કરી છે. શકેંદ્રના પાછળના મૂળ રૂપવાળા ચાર હાથો પૈકી પાછળના ઉંચા કરેલા બંને હાથમાં ત્રિશૂલ છે. કાલિકાચાર્યના ઉપરના ભાગમાં લટકતા તોરણ સહિત ચંદ્રચો છે. ચંદ્રચાના ઉપરના ભાગમાં ઉપાશ્રય ઉપરની ચગાસી સફેદ રંગથી બતાવી છે. ચગાસીના ઉપરની બંને બાજુએ એકેક હંસ પક્ષીની રજૂઆત કરેલી છે.

ચિત્ર ૮૪ થી ૮૮ ના પાંચે ચિત્રોના મૂળ કદ કરતાં લગભગ અડધા માપનાં ચિત્રો અત્રે રજૂ કરેલાં છે. પાંચે ચિત્રોમાં ચિત્રકારે સોનેરી તથા રૂપેરી શાહીનો ગિલકુલ ઉપયોગ કર્યો નથી.

—સારાભાઈ નવાબ

Fig 26

Fig 27

Fig 28

आगमान्तर्गतश्रीकालिकाचार्य- कथायाः संदर्भविभागः ॥

[१]

श्रीजिनदासमहत्तरविरचित-निशीथचूर्ण्यन्तर्गतः

कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

[रचनासंयत् ७३३ समीपवर्ती]

विज्ञा-ओरस्सबली, तेयसलदी सहायलदी वा ।

उप्पाएतुं सासत्ति, अतिपंतं कालगज्जो वा ॥२५३॥

जो विज्ञाबलेन जुत्तो जहा-अज्जखउदो, उरस्सजेण वा बाहुबलेन जुत्तो जहा-बाहुबली, तेयसलदीए वा सलदी जहा-अंभदत्तो पुब्बभवे स्मृतो, सहायलदीए वा जहा-हरिणसबलो, एरिसो अधिकरणं उप्पाएतुं अतिपंतं सासेत्ति जहा-कालगज्जेण गइभिल्लो सासिओ ॥२५३॥

को गइभिल्लो ! को वा कालगज्जो ! कम्म वा कज्जे सासितो ! भण्णति—

उज्जेणी णाम णगरी । तत्थ य गइभिल्लो णाम राया । तत्थ कालगज्जा णाम आयरिया जोतिसणिमित्तबलिया । ताण भगिणी रुदवती पदमे वए वट्टमाणी गइभिल्लेण गहिता । अंतपुरे छूदा । अज्जकालगा विण्णवेंति संवेण य विण्णत्तो ण भुंचति । ताहे रुदो अज्जकालगो पइण्णं करेत्ति—जइ गइभिल्लं रायाणं रजाओ ण उम्भूलेमि तो पवयणसंजमोवग्घायगाणं तमुवेक्खाण म गतिं गच्छामि । ताहे कालगज्जो कयणेण उम्भत्तलीमूतो तिग-चउक्क-चचर-महाजणट्ठाणेसु इमं पलवंतो हिंडेत्ति—जइ गइभिल्लो राया तो किमतः परं ! जइ वा अंतेपुरं रम्मं तो किमतः परं ! विसओ जइ वा रम्मो तो किमतः परं ! सुणिवेट्ठा पुरी जइ तो किमतः परं ! जइ वा जणो सुवेसो तो किमतः परं ! जइ वा हिंडामि भिक्खं तो किमतः परम् ! जइ सुण्णे देउळे वसामि तो किमतः परम् ! । एवं भावेउं सो कालगज्जो पारसकुलं गतो ।

तत्थ एगो साहि त्ति राया भण्णति । तं समझीणो णिमित्तादिएहिं आउट्टेत्ति । अण्णया तस्स साहाणुसाहिणा परमरायाणेण कम्हिंयि कारणे रुट्ठेण कट्टारिया मुदेउं पेसिया 'सोसं छिदाहि' त्ति । तं आकोप्पमाणं आयातं सोयं(उं !) विमणो संजातो । ताहे कालगज्जेण भणितो—मा अप्पाणं मोरेहि । साहिणा भणियं—परमसामिणा रुट्ठेण एय अच्छिउं न तरइ । कालगज्जेण भणियं—एहिं हिंदुगदेसं वच्चामो । रण्णा पडिस्सुयं । तत्तुल्लण य अण्णेसि पि पंचाणउत्तीए साहिणो सअंकेण कट्टारियाओ मुदेउं पेसियाओ । तेण पुव्विल्लेण द्या पेसिया—मा अप्पाणं मोरेह, एह वच्चामो हिंदुगदेसं । ते उण्णउत्ति पि सुरट्टमागया । कालो य णयपाउसो बट्टह, वरिसाकाले ण तोरति गंतुं । उण्णउइं मंडलाई कयाणि विमत्तिक्कणं । तं(जं) कालगज्जो समझीणो सो तत्थ रायाअधिया (!) राया ठवितो । ताहे स्रगवंतो उप्पण्णो ।

वत्ते य वरिसाकाले कालगज्जेण भणिओ गदभिल्लं रायाणं रोहेमो ताहे लाडारायाणो जे गदभिल्लेण अवमाणिता ते मेल्लेउं अण्णे य ततो लुज्जेणी रोहिता । तस्स य गदभिल्लस्स एका विजा गदहिरुवधारिणी अत्थि । सा य पगम्मि अट्टालगे परवलाभिमुहा ठविया, ताहे परमे आधिकप्पे गदभिल्लो राया अट्टमभत्तोववासी तं अवतारेति । ताहे सा गदभी महंतेण सहेण णादति, तिरिओ मणुओ वा जो परवलीच्चो सद्दं सुणेति स सब्बो रुहिरं वमंतो भयविहलो णट्टसण्णो धरणि-तलं णिवडइ । कालगज्जो य गदभिल्लं अट्टमभत्तोववासिं णाउं सद्देवहीण दक्खणां अट्टसत्तं जोहाण णिरुवेति-जाहे एस गदभी मुहं विहंसेति जाव य सद्दं ण करेति ताव जमगसमगं सराण मुहं पुरेज्जह । तेहिं पुरिसेहिं तद्देव कयं । ताहे सा वाणमंतरी तस्स गदभिल्लस्स उवरिं हग्गिउं मुत्तेउं च लत्ताहिं य एतुं गता । सो वि गदभिल्लो अवलो उम्भूलिओ । गहिया लुज्जेणी ।

भणिणी पुणरवि संजमे ठविया ।

एवं अधिकरणमुप्पाएउं अतिपतंतं सासेति । एरिसे वा महारंमे कारणे विधीए सुद्धो, अजयणापच्चतियं पुण करेति पच्छित्तं ॥२५३॥

(२)

सीसो पुच्छति-इदाणिं क्हं चत्तुथीए अपब्बे पज्जोसविज्जति ? । आयरिओ भणति-कारणिया चउत्थी अज्जकाल-गायरिण पवत्तिया । क्हं ? भणते कारणं-कालगायरिओ विहरंतो लुज्जेणिं गतो । तत्थ वासावासं द्वितो । तत्थ य नगरोए बलमित्तो राया । तेसि भणिणी आणुसिरी नाम । तस्स पुत्तो बलमाणू नाम । सो य पगतिमदविणीयताए साधू पज्जूवा-सति । आयरिएहिं से धम्मो कहितो । पडिबुद्धो । पव्वायितो । तेहिं य बलमित्त-भाणुमित्तेहिं रुट्ठेहिं कालगज्जो अपज्जोस-विते निव्विसओ कओ । केयि आयरिया भणंति, जहा-बलमित्त-भाणुमित्ता कालगायरियाणं भाणिजेज्जा भवंति । मातुलो ति काउं महंतं आदरं करेति अब्भुट्ठाणादियं । तं च पुरोहियस्स अप्पतियं भणति य एस मुद्धपासंडो वेयादिबाहिरो रत्तो अगगतो पुणा पुणो उल्लवंतो आयरिण निप्पट्ठपसिणवागरणो कतो । ताहे सो पुरोहितो आयरियस्स पदुद्धो रायाणं अणुलो-मेहिंविपरिणामेति । एते रिसओ महाणुभागा जेण पहेण गच्छंति तेण पहेण यदि रत्तो जणो गच्छति पदाणि वा अकमति तो अत्रेयं भवति । तम्हा विसज्जेहि, ताहे विसज्जिता । अण्णे भणंति रत्ता उवातेएण विसज्जिता, सब्बम्मि नगरे किल्ल रण्णा अणेसणा कारविता, ताहे ते निग्गता ।

एवमादियाण कारणणं अण्णतरं अण्णतमेण निग्गता विहरंता पत्तिट्ठाणं नगरंतेण पट्ठिता । पत्तिट्ठाणसमणसंघस्स य अज्जकालगेहिं संदिट्ठं जाव हं आगच्छामि ताव तुम्हेहिं नो पज्जोसवेयव्वं । तत्थ य सालवाहणो राया । सो य सावदो । सो य कालगज्जं एतं सोउं निग्गतो अभिमुहो, समणसंघो य । महता विभूतीए पविट्ठो कालगज्जो । पविट्ठेहिं व भणियं भद्वयसुद्धपंचमीए पज्जोसविज्जति । समणसंघेण य पडिबन्नं । ताहे रत्ता भणितं-तदिवसं मम लोगाणुयत्ती [ए] इंदो अणुआ(गं ?)तव्वो होहिंति, साधुचेतिते न पज्जोवासेस्सं, तो छट्ठीए पज्जोसवणा कज्जउ । आयरिएहिं भणितं-न चट्ठति अकामेतुं । ताहे रत्ता भणितं-तो अणागतं चउत्थीए पज्जोसविज्जउ । आयरिण भणियं-एवं भवउ, ताहे चउत्थीए पज्जोसवियं । एवं जुगप्पहाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिया । स च्चेवाणुमया सब्बसाहणं ।

रत्ता य अंतेपुरिया भणिया-तुम्हे अवमंसाए उववासं काउ पडिबदाए खज्जभोज्जविहीहिं साहू उत्तरपारणए पडि-लामेत्ता पारेह-पज्जोसवणाए अट्ठमं ति काउं पडिबदाए उत्तरपारणयं भवति, तं च सब्बलोएण य कयं । ततो पभिति हि मरहट्ठविसए समणपूवउ ति छणो पवत्तो ॥

—निशीथचूर्ण्य दशमउद्देशतः ।

[२]

श्रीभद्रबाहुंस्वामिविरचित-बृहत्कल्पसूत्र-तन्त्रिर्युक्तिगतः
श्रीसंघदासगणिविरचित-तद्भाष्यान्तर्गतश्च कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

[]

सागरियमप्याहण, सुवन्नं सुयसिस्तं खंतलक्खेण ।

कहणा सिस्सागमणं, धूलीपुंजोवमाणं च ॥ २३९ ॥

सुज्जेणीए नयरीए अज्जकालमा नामं आयरिया सुत्तथोववेया बहुपरिवारा विहरंति । तेसिं अज्जकालमाणं सीसस्त सीसो सुत्तथोववेवो सागरो नामं सुवन्नमूमीए विहरइ । ताहे अज्जकालया विंतेति-एए मम सीसा अणुयोगं न सुणंति तओ किमेएसिं मज्जे चिन्तामिं, तथ जामि जत्थ अणुयोगं पवत्तेमि, अवि य एए वि सिस्सा पच्छा छज्जिया सोच्छिहंति । एवं चित्तिक्क सैज्जायमापुच्छंति-कहं अन्त्य जामि ? तओ मे सिस्सा सुणेहिंति, तुमं पुण मा तेसिं कहेज्जा, जइ पुण गाढतरं निव्वंयं करिज्जा तो खरंटेयं साहेज्जा, जहा-सुवन्नमूमीए सागराणं सगासं गया । एवं अप्याहिता रत्तिं चेव पट्टताणं गया सुवण्णमूमिं । तथ गंतुं खंतलक्खेण पविट्ठा सागराणं गच्छं । तओ सागरायरिया 'खंत' ति काउं तं नादाइया अन्मुट्ठाणाहिण । तओ अथपोरिसीवेलाए सागरायरिएणं भणिया-खंता ! तुम्हं एयं गमइ ! आयरिया भणंति-आमं । 'तो खाहं सुणेह' ति पकहिया । गन्वायंता य कहंति । इयरे वि सीसा पभाए संते संभंते आयरियं अपासंता सन्वाथ मगिउं सिज्जाययं पुच्छंति । न कहेइ, भणइ य-तुम्हं अप्पणो आयरिओ न कहेइ, मम कहं कहेइ ! ततो आउरीमूएहिं गाढनिव्वंये कए कहियं, जहा-सुवन्नमूमीए निव्वेएण सुवन्नमूमीए सागराणं सगासं गया । एवं कहिता ते खरंटिया । तओ ते तह चेव उच्चलिया सुवन्नमूमिं गंतु । पंथे ओगो पुच्छइ-एस कयरो आयरिओ जाइ ? । ते कहंति-अज्जकालमा । तओ सुवन्नमूमीए सागराणं ठेगेण कहियं, जहा-अज्जकालमा नाम आयरिया बहुस्सुया बहुपरिवारा इहाऽऽगंतुकामा पंथे वटंति । ताहे सागरा सिस्साणं पुरओ भणंति-मम अज्जया इति, तेसिं सगासं पयये पुच्छीहामि ति । अविरेणं ते सीसा आगया । तथ अगिगळेहिं पुच्छिज्जंति-किं इत्थ आयरिया आगया चिट्ठंति ? । नत्थि, नवरं अन्ने खंता आगया । केरिसा ? । वंदिय नायं 'एए आयरिया' । ताहे सो सागरो छज्जिओ-बहुं मए इत्थ पलवियं, खमासमणा य बंदाविया । ताहे अवरण्हवेलाए मिच्छा दुक्कडं कहेइ 'आसाइय' ति । भणियं च गेण-केरिसं खमासमणो । अहं वागेरमि ? । आयरिया भणंति-सुंदरं, मा पुण गव्वं करिज्जासि । ताहे धुलीपुंजदिहंतं करंति-धूली हत्थेण चेत्तुं तिसु ट्ठाणेसु ओयारंति-जहा एस धूली ठविज्जमाणी उविसप्पमाणी य सन्वाथ परिसडइ, एवं अथो चि तित्थगेरंहितो गणहराणं गणहेरंहितो जाव अहं आयरियउवज्जायाणं परंपरएणं आगयं, को जाणइ कस्स केह पज्जाया गलिया ? ता मा गव्वं काहिसि । ताहे मिच्छा दुक्कडं करिता आदत्ता अज्जकालिया सीसपसीसाण अणुयोगं कहेउं ॥

—बृहत्कल्पसूत्रम्-विभागः १

पत्रम् ७३-७४ ॥

[३]

बृहत्कल्पचूर्ण्यन्तर्गतः कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

उज्जेणी नगरी, तत्थ अणिलसुतो जवो नाम राया । तस्स पुत्तो गर्दभो णाम जुवराया । तस्स रण्णो धूआ गइभस्स भइणी अडोलिया णाम । सा य रूपवती । तस्स य जुवरणो दीहपट्ठो णाम सचिवो । ताहे सो जुवराया तं अडोलियं भइणिं पासित्ता अज्झोववण्णो दुवली भवइ । अमच्चेण पुच्छितो णिव्वंघे सिद्धां । अमच्चेण भण्णइ सागारियं भविस्सति, तो सत्तभूमीधरे छुमिउ । तत्थ मुंजाहि ताए समं भोए लो गो जाणिस्सइ । सा कहिं पि णट्ठा एवं होउ त्ति क्तं ॥

—बृहत्कल्पचूर्णितः ॥

[४]

व्यवहारचूर्ण्यन्तर्गतः कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

उज्जेणीए गाहा—यदा अज्जकालेण सगा आणीता सो सगराया उज्जेणीए रायहाणीए तस्संगणिज्जगा 'अहं जातीए सरिसो' त्ति काउं गव्वेणं तं रायं ण सुट्ठु सेवंति । राया तेसिं वित्तिं ण देति । अविच्चीया तेण्णं आढत्तं काउं ते णाउं बहुजणेण विण्णविण्ण ते णिव्विसता कता, ते अण्णं रायं ओलगणट्ठाए उवगता ॥

—व्यवहारचूर्णि-दशमउद्देशतः ॥

[५]

श्रीजिनदासमहत्तरविरचित-आवश्यकसूत्रचूर्ण्यन्तर्गतः

कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

[रचनासंवत् ७३३ समपवर्ती]

सम्यग्वादा संमावादो—तुरुविणी नगरी, जितसत्तू राया । तस्स भज्जा धिज्जातिगिणी । पुत्तो सो य दत्तो नामओ अज्जकालओ । माउलओ तस्स दत्तस्स । सो य पव्वइओ । सो य दत्तो जूयपसंगी ओलगिउमारद्धो, पधानदंडो जातो । कुलपुत्तए पभिंदित्ता राया धाडितो, सो राया जातो । जण्णा णेण वहु जट्ठा । अण्णादा तं मामयं पेच्छित्तुं रुट्ठो भणति घम्मं सुणेमि त्ति । जण्णाण किं फलं ? । सो भणति—किं घम्मं पुच्छसि ? । तं परिकहेति, पुणो वि पुच्छति, ताहे रुट्ठो भणति—निरया फलं जण्णस्स । सो रुट्ठो भणति—को पच्चतो ? जथा तुमं सत्तमे दिवसे सुणगकुंभीपाके पच्चिहिसि । को पच्चतो ? जथा तुमं सत्तमे दिवसे सण्णा मुहम्मि अतिगच्छिहिति । ताहे रुट्ठो भणति—तुज्झं का मच्चू ? । सो भणति—अहं सुचिरं कालं पव्वज्जं कातुं दियलोमं गच्छामि । ताहे रुट्ठो भणति—रुंमह, ते दंडा तस्स निव्विण्णा । तेहिं सोच्चेव

राया आवाहितो, एहि जा ते एतं बंधिता अप्पेमो । सो य पुच्छणे अच्छति । तस्स दिवसा विस्तरिता । सो सत्तमदिवसे ते रायपहे सोधाविय मणुस्सेहि य रक्खावेति । एगो य देउलिओ पुप्फवरंडगहत्थो पच्चूसे पविसति, सो सण्णाइओ वोसिरिता पुप्फेहि ओहावेति । राया वि सत्तमे दिवसे पए आसचडगेण जाति । 'तं समणं मारेमि,' वोडितो जाति जाव अण्णेण आसकिसोरेण सह पुप्फेहि उक्खिखविता खुरेण पादो भूमीए आहतो । सण्णा तस्स मुहं अतिगता । तेण णातं जथा—सच्चं मारिज्जामि ति । ताहे दंडाणं अणापुच्छाए णियत्तिउमारद्धो । ते दंडा जार्णति, णणं रहस्सं भिन्नं । जाव घरं न जाति ताव णं गेण्हामो । तेहिं गहितो, इयरो राया जातो । ताए कुंमीए सुणए खुभित्ता बारं बद्धं, हेट्ठा अगी जालितो, ते ताविज्जंता खंडखंडेहिं छिंदति । एस संग्गावादो कालगज्जस्स ॥

—भावश्यकसूत्रपूर्वभाग—पृ० ४९५—९६ तः ॥

[६]

दशाचूर्ण्यन्तर्गतः कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

—४९३—

कारणिया चउत्थी वि अज्जकालएहिं पवत्तिता । कहं पुण ! लज्जेणीए नगरीए बलमेत्त-भाशुमेत्ता रायाणो । तेसि भाइणेज्जो अज्जकालएण पववितो । तेहिं राईहिं (राहहिं) पट्टेहिं अज्जकालओ निव्विसतो कतो । सो पइट्ठणं आगतो । तथे सातवाहनो राया सावगो । तेन समणप्यणच(छ)णो पवत्तितो । अंतेउरं च भणितं—अट्ठमि मा पारिज्जह । अन्नया पज्जोसवणादिवसे आसन्ने आगते अज्जकालएण सातवाहणो भणितो—अदवतो (य ?) जोणाह (पहास्स) पंचमीए पज्जोसवणा । रण्णा भणितो—तदिवसं मम इंदो अणुजातओ होही चिं, तो न पज्जुवासितानि चैतियानि साधुणो य भविस्संति ति काहुं छट्ठीए पज्जोसवणा भवतु । आयरिएण भणितं—न वत्तति अतिकमेहुं । रण्णा भणियं—तो चउत्थीए भवतु । आयरिएण भणितं—एवं होउ ति । चउत्थीए कतो पज्जोसवणा । एवं चउत्थी वि जा कारणिता ॥

—

कालिकाचार्यकथाप्राकृतविभागः ॥

[9]

श्रीदेवचन्द्रसूरिविरचित-मूलशुद्धटीकान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ॥

(२०१३-१४)

तथाहि—काठिकान्तर्गते प्रसौक्त्यां नान्यत्र-स्वार्थगतयोऽप्युच्यन्ते अत्रिहोत्तरादयः, स य कर्म-
नकाम्यः, तन्नोद्यम्—

[illegible]

(१) यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निगर्षण-च्छेदन-ताप-वाहनैः ।

तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन तपो-दयागुणैः ॥१॥

चर्या—

(૨) જીવો અણાદિગિહનો, પવાહ ઓડનાદ્યમ્મસંજુતો ।

पावेण सया दुदिओ, सुदिओ पुण होइ धम्मयेण ॥२॥

(३) धम्मो चरित्तधम्मो, सुयधम्माओ तओ य नियमेण ।

कस-छेय-तावमुद्धो, सो शिय कणगं व विण्णेओ ॥३॥

(૪) પાણવહાર્યાણં, પાવદ્રાણાણ જો થેં પડિસેહો ।

ज्ञान-उज्जयणी, जो य विही एस धम्मकसो ॥४॥

(५) वज्झाणुद्वाणेणं, जेण ण वाहिज्जई वेयं णियमा ।

संसर्गं य पंडिसुद्धं, सो उण धम्मम्मि सेउ चि ॥५॥

१° ण स्वपौत्र * CD । २° वैधव्य * । ३° णा सुंदरी AB । ४° ग्रापति * CD । ५° व विरुद्ध * E । ६° सेवेन
 ७° CDF । ७° अपि न CDEF । ८° ग्राहि-ABEF । ९° लो उण G । १०° न CDEF । ११° तयं CDEF ।
 १२° संभवद् CDBFG । १३° परिमुदं CDEFG ।

- (६) जीवाइभाववाओ, वंघाइपसाहगो इहं तावो ।
एपहिं सुपरिसुद्धो, धम्मो धम्मत्तणमुवेइ ॥६॥
- (७) एपहिं जो न सुद्धो, अन्नयरम्मि वि न सुद्धु णिव्वडिओ ।
सो तारिसओ धम्मो, णियमेण फले विसंवयइ ॥७॥
- (८) एसो य उत्तमो जं, पुरिसत्थो एत्य वंचिओ णियमा ।
वंचेज्जइ सयलेसुं, कल्लाणेसुं न संदेहो ॥८॥
- (९) एत्य य अवंचओ ण हि, वंचिज्जइ तेसु जेण जेण तेणेसो ।
संम्मं परिकित्थयव्वो, बुद्धेहिं सइ निजणदिट्ठीए ॥९॥
- (१०) इय गुरुवयणं सोउं, कुमरो विगेलंतकम्मपणमारो ।
संजायचरणभावो, एवं भणिउं समादत्तो ॥१०॥
- (११) मिच्छत्तमोहिओ हं, जह्वद्वियधम्मरूक्कहणेण ।
पडिबोहिओ महायस !, संपइ आइससु करणेज्जं ॥११॥
- (१२) तो भगवं तन्मावं, णाउं आइसइ साहुवरधग्गं ।
सो वि तयं पडिबज्जियं, गओ तओ णिवसमीवम्मि ॥१२॥
- (१३) अह महया कट्ठेणं, मोयाविय जणय-जणणिमाईए ।
बहुरायंउत्तसहिओ, जाओ समणो समियपावो ॥१३॥
- (१४) अह गडियदुविहसिक्खो, गीयत्यो जाव भाविओ जाओ ।
तौ गुरुणा णियपए, ठविओ गच्छाहिवत्तेण ॥१४॥
- (१५) पंचसयसाहुपरिवारपरिवुडो भवियकमलवणसंढे ।
पडिबोहिओ कमसो, पत्तो उज्जेणिगरीए ॥१५॥
- (१६) नयरस्स उत्तरदिसेंसठियवणसंढमज्झयारम्मि ।
आवासिओ महप्पा, जइजोग्गे फासुयपएसे ॥१६॥
- (१७) तं णाऊणं लोगो, वंदणं वडिगाइ णिग्गओ झत्ति ।
पणमेत्तु सरिपाए, उवविट्ठो सुद्धमहिबद्धे ॥१७॥
- (१८) तो कालयमुरीहिं, दुहतरुवणगहणदहणसारिच्छो ।
धम्मो जिणपणत्तो, कहिओ गंभीरसहेण ॥१८॥
- (१९) तं सोऊणं परिसा, सव्वा संवेगपागया अहियं ।
वण्णंती सरिगुणे, णियणियठाणेसु संपत्ता ॥१९॥

एवं च भवियकमलपडिबोहणपराण जाव वोळिति कयैवि दियहा ताव भणियञ्चयाणिओएणं समागयाओ तथः

। ताणं च मज्झे **सरस्सइ** व्व पोत्थियावग्गहत्था; न याकुलीणा, गोरि व्व महातेयन्निया, न य भवाणुरत्तचित्ता,

नह व्व सच्छाया; न य कुगाहसंजुया, लच्छि व्व कमलालया; ण य सकामा, चंदलेह व्व सयलजाणोणंददाइणी;

गा, किं बहुणा : गुणेहिं रूवेणं य समर्थणारीयणप्पहाणा साहुणीकिरियाकल्लवुज्जया काल्यसूरिल्लहुं भइणी सरत्सई

णी । वियारभूमीए णिगया समाणी दिह्वा उज्जेणिणगरिसामिणा गदभिह्णेण राहणा भज्जोवण्णेण य—

(२०) हा ! सुगुरु ! हा ! सहोयर !, हा ! पवयणजाह ! काल्यमुर्निद ! ।

चरणधनं हीरंतं, रक्खेह अणल्लणरवइणा ॥२०॥

इच्छाहविलवंती अणिच्छमाणी वलामोडीए छूढा अंतेउरे । तं च सूरिहिं णाऊण भणिओ जहा-महाराय !

(२१) प्रमाणानि प्रमाणस्थै रक्षणीयानि यत्नतः ।

विधीदन्ति प्रमाणानि, प्रमाणस्यैर्विसंस्थुलैः ॥२१॥

किञ्च रायरक्खियाणि तवोवणाणि हुंति, यतः—

(२२) नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याऽऽश्रमिणः सुखम् ।

निर्मया धर्मकार्याणि, कुर्वते स्वान्यनन्तरम् ॥२२॥

ता विसज्जेहि एयं मा नियकुलकलंकमुप्पाएहि, उक्तं च—

(२३) गोक्षु गंजिदु मलिदु चारित्तु, सुद्वडत्तण हारविदु अजसपडहु ।

जगि सयलि भामिदु मसिकुच्चओ, दिन्नु कुलि जेण केण परदार हिसिदुं ॥२३॥

ता महाराय ! उञ्चिद्वकायपिसियं व विरुद्रमेयं, तस्य कामाउरत्तणस्य विवरीयमइत्तणस्य य ण किञ्चि पड्विवणं

तः—

(२४) दृश्यं वस्तु परं न पश्यति जगत्यन्यः पुरोऽवस्थितं,

रागान्धस्तु यदस्ति तत् परिहरन् यन्नास्ति तत् पश्यति ।

कुन्देन्दीवर-पूर्णचन्द्र-कलश-श्रीमल्लतापल्लवा-

नरोप्याशुचिराशिषु प्रियतमागात्रेषु यन्मोदते ॥२४॥

(२५) ता मुंच राय ! एयं, तवस्सिणं मा कैरेहि अण्णायं ।

तइ अण्णायपवत्ते, को अन्नो नायवं होइ ? ॥२५॥

(२६) एवं भणिओ राया, पडिवज्जइ जाव किंचि णो ताहे ।

चउविहसंवेण तओ, भणाविओ कालगज्जेहि ॥२६॥

(२७) संघो वि जाव तेणं ण भण्णिओ कइवि ताव सूरिहि ।

कोवचसमुच्चगएहिं, कया पइण्णा इमा घोरा ॥२७॥

२१ कइवि CD । कइवि वासरा ता ° H । २२ ° यानियोनेणं CDH । २३ ° दयारिणी CDEH । २४ ° वेहिं
सम ° AB । २५ ° हुयम ° CDEFH । २६ ° तं मह रक्ख अ ° EFH । २७ ° एह उ ° AB । २८ ° हि
वत उक्तम् CDEFH । २९ G प्रतावधिकोऽयं पाठः—अण्हं धूलिहि मेलविउ, सयणहं दिन्नु छाह । दिवि दिवि मत्थावंकणउ,
जिणि जोईउ परदाह ॥, E प्रतावधिकोऽयं पाठः—अत्रत्यी आसत्तमण जे इत्तिलउं करिंति । तह संगामि महम्मह, करयका न
वहंति ॥ ३० करेह अ ° ABEH ।

चित्र २९

Fig. 29

चित्र ३०

Fig. 30

चित्र ३१

Fig. 31

चित्र ३२

Fig. 32

- (२८) बे संयपघणीया, पवयणउवघायगा नरा जे य ।
संजमउवघायपरा, तदुविकखाकारिणो जे य ॥२८॥
- (२९) तेसिं वचामि गइं, जइ एयं गइभिछरायाणं ।
उम्भूलेमि ण सहसा, रज्जाओ भट्टमज्जायं ॥२९॥
कायव्वं च एयं, जओ भणियमागमे—
- (३०) तम्हा सइ सामत्ये, आणाभट्टम्मि नो खल्ल उवेहा ।
अणुकूलेअरएहिं य, अणुसट्ठी होइ दायन्वा ॥३०॥
तथा—
- (३१) साहूण चेइयाण य, पडिणीयं तह अवण्णोवाइं च ।
जिणपवयणस्स अहियं, सव्वत्यामेण वारेइ ॥३१॥

तओ एवं पडणं काळण चित्तियं सूरिणो जहा—' एस गइभिछराया महाबलपरकमो गइभीए महाविज्जाए बलिओ ता उवाएण उम्भूलियव्वो 'ति सामयेऊग कओ कवडेण उम्भत्तयवेसो तिय-चउऊ-चच्चर-महापहट्टाणेसु य 'ईमं पलवंतो हिंदइ—यदि गइंभिओ राजा ततः किमतः परम् ? , यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् ? , यदि वा विषयो रम्यस्ततः किमतः परम् ? , यदि वा सुनिविष्टा पुरी ततः किमतः परम् ? , यदि वा जनः सुवेपस्ततः किमतः परम् ? , यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् ? , यदि वा शय्यगृहे स्वप्नं(पनं) करोमि ततः किमतः परम् ? ।

- (३२) इय एवं जंपंतं, सूरिं दट्टूण भणइ पुरळोगो ।
अहइ ण जुत्तं रण्णा, कयं जओ भणिणिकल्लम्मि ॥३२॥
- (३३) मोचूण णिययगच्छं, हिंदइ उम्भत्तओ नयरिमज्जे ।
सयल्लगुणाण णिहाणं, कट्टंमहो ! कालगायरिओ ॥३३॥
- (३४) गोवाल-वाल-ललणाइसयललोयाओं एयमइफरुत्तं ।
सोरुण निंदणं पुरवरीइ नियसामिसालस्स ॥३४॥
- (३५) मंतीहिं तओ भणिओ, नरणाहो देव ! मा कुणसु एवं ।
मुपसु तवस्तिणिमेयं, अवण्णवाओ जओ गरुओ ॥३५॥
- (३६) किंच गुणीण अणत्थं, जो मोहविमोहिओ नरो कुणइ ।
सोऽणत्थजलसमुदे, अर्योणं खिवइ धुवमेयं ॥३६॥
- (३७) तं भंतिवयणमायप्पिऊण रोसेण भणइ णरणाहो ।
रे रे एयं सिक्खं, गंतूणं देह नियपित्तो ॥३७॥
- (३८) तं सोउं कुण्हिका, संजाया भंतिणो इमं हियए ।
काउं केण णिसिद्धो, जलही सीयं विलंघंतो ॥३८॥

३१ * वायं च ABH । ३२ सूरिहिं ज * CDEH । ३३ * भविल * H । ३४ * म् ? , विषयो यदि वा र * CD ॥, विषया यदि वा रम्यस्ततः H । ३५ * म् ? सुनिविष्टा पुरी यदि वा ततः CDH । ३६ * इयमो वा * CD । ३७ एवम * CDEH । ३८ * ण उवइ AB । ३९ एवं CDEH ।

तं च कुओ वि णारुण णिग्गओ णयरौओ सूरि । अणवरयं च गच्छंतो पत्तो सगकूलं णाम कूलं । तत्थ जे
सामंता ते साहिणो भणंति । जो यं सामंताहिवर्द्ध सयंतेनरेदवंदचूडामणी सो साहाणसाही भण्णइ । तओ कालय-
सूरी ठिओ एगस्स साहिणो समीवे । आवज्जिओ य सो मंत-तंतार्द्धि । इओ य अणण्या कयाइ तस्स साहिणो सूरि-
समणियस्स हरिसभरणिभरस्स णाणोविहविणोएहि चिट्ठमाणस्स समागओ पडिहारो, विण्णत्तं च तेण जहो—सामि ! साहा-
णसाहिदूओ दुवारो चिट्ठइ । साहिणा भणियं—एहुं पवेसेहि । पवेसिओ वयणांतरमेव । णिसण्णो य दिण्णासणे । तओ
दूएण समप्पियं उवायणं । तं च दट्ठण नवपाउसकालणहयलं व अंधारियं वयणं साहिणो । तओ चित्तियं सूरिणा—हंत !
किमेयमपुञ्चक्रेण उवलक्खेज्जइ जओ सामिपसायमागयं दट्ठण जलददंसणेणं पिव सिद्धिणो हरिसभरनिभरा जौयंतं सेवया,
एसो यं सामवयणो ता पुच्छामि कारणं ति । एत्थंतरम्मिं साहिपुरिसदंसियविडहरे गओ दूओ । तओ पुच्छियं सूरिणा-
हंत ! सामिपसाए वि समागए किं उव्विग्गो विय लक्खीयसि ! तेण भणियं—भगवं ! न पसाओ किंतु कोवो समागओ;
जओ अम्ह पहू जस्स रुसइ तस्स णामंकियं मुदियं छुरियं पट्टवेइ, तओ केणइ कारणेण उम्होवरि रुत्तेज्जण पेसिया एसा
छुरिया, एईए यऽप्पा अम्हेहिं घाइयव्वो, 'उग्गदंडो' ति काऊण ण तव्वयणे वियारणा कायव्वा । सूरिणा भणियं—किं तुंउं
चेव रुट्ठो उयाहु अण्णस्से वि कस्सइ ? साहिणा भणियं—मम वज्जियाणमण्णेसिं पि पंचाणउईरायाणं, जओ दीसइ छण्णओ
इमो इमीए सैत्थियाए अंको ति । सूरिणो जंपियं—जइ एवं ता मा अप्पाणं विणासेहि । तेण भणियं—न पहुणा रुट्ठेण कुलक्खय-
मन्तरेण छुट्ठेज्जइ, मए उण मए ण सेसकुलक्खओ होइ । सूरिणा भणियं—जई एवं तहा वि वाहरसु णियदूयपेसणेणं
पंचाणउईं पि रायाणो जेण हिंदुगदेसं वच्चाओ । तओ तेण पृच्छिओ दूओ जहा—भद ! के ते ^{१०} अण्णे पंचाणउई रायाणो
जेसिं कुविओ देवो । तेण वि सव्वे णिवेइया । तओ दूर्य विसज्जिउण सज्जेसिं ^{११} पेसिया पत्तेयं णियेदूया जहा—समागच्छह
मम समीवे, मा नियजीवियाइं परिचयह, अहं सव्वत्थ भेलिस्सामि । तओ दुपरिचयणीयत्तणओ पाणाणं सैव्वसामग्गि काऊण
आगयौं झडि ति तस्स समीवे । ते ^{१२} य समागए दट्ठणं पुच्छिया सूरिणो—भगवं ! किमम्हेहिं संपयं कायव्वं ? सूरिहिं
भणियं—सबलवाहणा उँत्तेरउण सिंधुं वच्चह हिंदुगदेसं । तओ समारुहिऊण जाणवत्तेसु समागया सुरद्विसए । इत्थंतरम्मि
समागओ पाउससमयो । तओ 'दुग्गमा मग्ग' ति काउं सुरद्विसयं छन्नउइविभागेहिं विभज्जिऊण द्विया तत्थेव ।

एत्थंतरम्मि य महाराओ व्व रेहिरपुंडरीओ गरुयसमरारंभसमओ व्व उल्लंतवहुगोव्वो पढमपाउसो व्व दीसंतसिय-
चलाहओ, मुणिवइ व्व रायहंससंसेविओ, पहाणपासाओ व्व सैव्ववेज्जंतमत्तवारणो समागओ सरयकालो । जत्थ य सुयण-
चित्तवित्तीओ व सच्छाओ महानईओ, सुक्खिवाणीओ व निम्मलाओ दिसाओ, परम जोगिसरीरं व नीरयं गयणंगणं, मुणिणो
व्व सुमणोभिरामा सत्तच्छयतरुणो, वरथवइनिग्गिमयदेवउलपंतीओ व सुताराओ रयणीओ ति, अवि य—

(३९) निष्फण्णसव्वसासा, जत्थ मही अहियरेहिरा जाया ।

दिकंति दरियवसहा, पमुइयंगोविंदमज्झगया ॥३९॥

- ४० इ CD । ४१ ° लुरिदचू ° H ।, ° यनरिदचू ° GI । ४२ ठितो ए ° H । ४३ ° रिणो(णा) सम ° AB ।
४४ ° णाविणो ° AB । ४५ ° हा-सहा ° AB । ४६ ° ओ अव ° CDEH । ४७ ° ण अण्णओए सामंताण
महाराएण पेसिया(य)मुवायणं ति भणिऊण सम ° G । ४८ ° रणमवलक्खिज्ज ° CD । ४९ ° चंति से ° CDEG ।
५० ° सो पुण सा ° E । ५१ ° म्मि य सा ° CD । ५२ किमुवग्गो वि य, तओ H । ५३ ° वरि रु ° CDEH । ५४
उज्ज CDEH । ५५ ° स्स कस्स वि E । ५६ शब्बिका—'छरी' भाषायाम् । ५७ ° णा भणियं G । ५८ ° ए पुण मएण
सेवकुलस्स जेमं भवइ । सू ° CDEGH । ५९ ° ई वि एवं CDEH । ६० हिंदग ° AB । ६१ ° सो । तेण H ।
६२ ते पंचा ° AB । ६३ ° सि पि पे ° E । ६४ नियनियइया G । ६५ भणिस्सामि G । ६६ सव्वं सा ° CDEH ।
६७ ° या छह ति AB । ६८ ° मीवं CDEH । ६९ तेय ° H । ७० ° ण तेणावि पु ° E । ° णतेण पु ° H । ७१
° तरिऊ ° EH । ७२ एत्थ ° EH । ७३ सव्वत्थविज्जं ° H । ७४ ° मोवंद ° CDG ।

- (४०) पीऊसपूरसरिता, ससहरकिणावली तमिस्सासु ।
पचाछेइ असेसं, अहियं भुवणोयरं जत्य ॥४०॥
- (४१) सालिवणरक्खवणोज्ञयपापरिगिज्जंतमहुरगीएहिं ।
पडिबैज्जंता पडिया, पयाओ जत्य भस्संति ॥४१॥
- (४२) इय बहुजियतोसयरे, पत्ते सरयम्मि नवरि विद्याणो ।
ए त्ति रदंगो भवचित्तरुवसंसाहणत्थं व ॥४२॥

एवंविहं च सरयकालसिरमवलोक्य गियसगीहियसिद्धिकामेण मणिया ते कालयसूरीणा जहा—भो ! किमेवं गिरुज्जमा चिट्ठह ! तेहिं गणियं—आइसह किं पुण करेमो ! । सूरीणा मणियं—गेण्हह उज्जेणिं, जओ तीएँ संबैद्धो पम्भो मालवदेसो, तथ पज्जतीए तुम्हाणं गिन्वाहो गविरसैइ । तेहिं मणियं—एवं करेमो, परं णरिथ संवलयं, जम्हा एयम्मि देसे अम्हाण भोयणमेत्तं चेव जायं । तओ सूरीणा जोगचुण्णचहुंटियामेत्तपक्खेवेण सुवण्णीकाऊण सच्चं कुंभारावाहं मणिया—एयं संबैल्लयं गेण्हह । तओ ते “तं विभज्जिऊण सच्चसामगीए पयिद्धा उज्जेणिं पइ । अंतरे य जे के पि ल्लाडविसयरायाणो ते सीहिता पत्ता उज्जेणिविसयसंधि । तओ गइमिळो तं परवलमगच्छंतं सोऊण महावलसामगीए निगओ, पत्तो य विसय-संधि । तओ दुण्हं पि दप्पुद्धरसेण्णाणं लगमाओहणं, अवि य—

- (४३) निवदंततिकवसरम्भसरसेल्ल-वावल्ल-सच्चलरउद्धो,
खिप्पंतचक्क-पट्टिस-मोगगर-णारायवीभच्छो ।
असि-परसु-कुंठै-कुंगी-संपट्टुदंतसिहिफुलिगोहो,
भंडपुक्काररवट्टो रयल्लाइयसुक्करपसरो ॥४३॥

- (४४) एवंविहसमरभरे, वट्टंते गइमिळणरवहणो ।
सेण्णं खणेण णट्ठं, वायाहयमेहवदं व ॥४४॥

- (४५) तं भगं दट्टूण, वळ्ळिऊणं पुरवरीएँ णरणाहो ।
पविसिन्नु तओ चिट्ठइ, रोइगसज्जो गिययळेण ॥४५॥

इयरे वि निस्संचरिवल्लयववेण णयरि रोहेऊण ठिया । कुणंति य पइदिणं दोयं । अन्नम्मि दिवसे जाव दोएण उवट्टिया ताव पेच्छंति सुणयं कोटं । तओ तेहिं पुच्छिया सूरीणो-भगवं ! किमञ्ज सुणयं कोटं दीसइ ! तओ सूरीहिं सुमेरऊण भणियं जहा—अज्ज अट्ठमी*, तथ य गइमिळो उववासं काऊण गइभिं महाविज्जं साहइ ता निरुवह कथेइ अशालोवट्ठियं गइभिं । निरैवतेहिं य दिट्ठा, दंसिया य सूरीणं । सूरीहिं भणियं जहा—एसा गइमिळजाव-समतीए महइमहालयं सदै कहिसेइ, तं चै परवलसंतियं जं दुपयं चउप्पयं चा सुणेस्सइ ते सच्चं मुहेण रुहिरं उगिरंतं निस्संदेहं भूगीए निवडेस्सइ, ता सच्चं सजीवं दुपयं चउप्पयं घेतूण दुगाउर्येमिच्चं भूमागमोसरह अट्ठोत्तरसयं च सदैवेहीणं

५५ पडिबज्जंता G । ५६ ° ए पडिबुद्धो CDEH । ५७ ° दो बहुओ H । ५८ ° स्सइ । जम्हा H । ५९ ° णं काऊणं G । ६० कुंभकारवाहं CD । कुंभकारवाहं E । ६१ ° बल्ले गिण्ह CDEH । ६२ तेणं विभ ° CD । ते विभज्जिऊण H । ६३ पडिया CDEH । ६४ अंतरा य EH । ६५ ते वि सा ° H । ६६ ° तदुंगी ° H । ° तदुंगी E । ६७ भंडपुक्काररवट्टो CDEG । ६८ ° हविदं H । ६९ ° चारं व ° CDEH । ७० ° मी, गइ ° H । ७१ ° तय वि अल्लए उविये CDEG । ° तय व अल्लए ठिये H । ७२ ° रुविते ° CDE । ७३ ° हिइ, तं CDG । ७४ ° च नइरिब ° EH । ७५ ° यं पसरतियं H । ७६ ° यमेत्तं H । ७७ ° नं मम CDE ।

महाजोहाणं मम समीवे ठैवेह । तेहिं वि^{१००} तं तहेव सव्वं कयं । ते य सदवेहिणो भणिया सूरिहिं—जैयां इमा रासहो
सद्वकरणत्थं मुहं णिवाएइ तया अकयसदाए चेव एयाए तुम्हे नाराएहिं मुहं भरेज्जह, कयसदाए उण तुम्हे वि न सक्केसह
पहरिउं, ता अप्पमत्ता आयण्णपूरियंसैरा चेत्ठह । तेहिं वि तैहं^{१०१} चेव सव्वं कयं । तओ य आयण्णायड्ढिधणुविमुक्कसरपूरपुण्ण-
वयणाए तीए तिरिक्खीए^{१०२} पीडियाए न य चइयमारसिउं पडिहयसत्ति त्ति, तओ विज्जा तस्सेव साहगस्सुवरिं काउं
मुत्त-पुरीसं लत्तं दाऊण इति गया । तओ सूरिणा भणिया ते जैहं^{१०३}—गेण्हह संपयं इत्तियं चेव एयस्स वलं ति । तओ ते
पांगारं भंजिऊण पविट्ठा उज्जेणीए^{१०४} । गहिओ सजीवगाहं गदभिल्लो । वंधेऊणं समप्पिओ सूरिपायाणं ।

(४६) सूरिहिं तओ भणिओ, रे रे पाविट्ठ ! दुट्ठ ! निल्लज्ज ! ।

अइणज्जकज्जउज्जमसज्ज ! महारज्जपब्भट्ठ ! ॥४६॥

(४७) जमणेच्छंतीए साहुणीइ विद्धंसणं कयं तुमए ।

न य मणिओ य संघो, तेणऽरुहेहिं इमं विहियं ॥४७॥

(४८) महमोहमोहियमई, जो सीलं साहुणीइ भंजेइ ।

जिणधम्मवोहिलाभस्स सो नरो देइ मूलणिं ॥४८॥

(४९) निण्णट्ठवोहिलाभो, भमिहिसि नूणं तुमं पि संसारे ।

रेऽणंतदुक्खपउरे, किंचिं इहं चेव जं जम्मे ॥४९॥

(५०) पत्तो^{१०५} वंधण-ताडण-अवमाणणजणियविविहदुक्खाइं ।

संघावमाणणातरुवरस्स कुंसुंमोगगो एसो ॥५०॥

(५१) नरय-तिरिक्ख-कुमाणस-कुदेवगइगमणसंकडावडिओ ।

जमणंतभवे भमिहिसि, तं पुण विरसं फलं होही ॥५१॥

(५२) जो अवमण्णइ संघं, पावो थेवं पि माणगयलिच्चो ।

सो अप्पाणं वोळइ, दुक्खमहासागरे भीमे ॥५२॥

(५३) सिरिसमणसंघआसायणाइ पावेत्ति जं दुहं जीवा ।

तं साहिउं समत्थो, जइ पर भगवं जिणो होइ ॥५३॥

(५४) जेण महंतं पावं, कयं तए जेय मणिओ संघो ।

संभासस्साणरिहो, अम्हाणं जइ वि रे तहवि ॥५४॥

(५५) बहुपावभरकंतं, दुहजलणकरालजालमालाहिं ।

आलिगियं तुमं पासिऊण करुणाइ पुण भणिमो ॥५५॥

(५६) निंदण-गरिहणपुव्वं, आलाएऊण कुणसु पञ्चित्तं ।

दुक्करतवचरणरओ, जेणऽज्ज वि तरहि दुहजलहिं ॥५६॥

(५७) इय करुणाए सूरिहिं जंपियं सुणिय गदभिल्लो सो ।

अइसंकिलिद्धकम्भो, गाढयरं दूमिओ चित्ते ॥५७॥

१०० ठवेह E । १०१ ° वि तहेव CDEH । १०० जहा इयं रा ° H । जया इयं रा ° CDE । १०१ ° यधणुस °
G । १०२ तहेव E । १०३ ए पडि ° H । १०४ ° हा-उज्जेणिं मे ° H । १०५ पायारं EH । १०६ उज्जेणि E ।
१०७ ° ण य स ° CDE । १०८ किंचि इ ° AB । १०९ ° त्तो ताडणबंधण अ ° CD । ११० ° सुसुग्ग ° EH ।

- (५८) दूमियचिचं णाउं, कालयसूरीहिं सो तओ भणिओ ।
मुकोऽसि एगवारं, संपइ रे जाहि णिन्विसओ ॥५८॥
- (५९) तं सूरिवयणमायण्णिऊण पुहईसरेहिं सो तेहिं ।
देसाओ धाडिऊणं, मुको दुहिओ परिब्भमइ ॥५९॥
- (६०) भमिउं मओ समाणो, चउगइसंसारसोयरे भीमे ।
भमिही^{१११} अणंतकालं, तक्कम्मचिवागदोसेणं ॥६०॥
- (६१) तो सूरिपञ्जुवासयसाहिं रायाहिरायमइ काउं ।
भुंजंति रज्जसोक्खं, सामंतपेयेंद्रिया सेसा ॥६१॥
- (६२) सगकूलाओ जेणं, समागया तेण ते सगा जाया ।
एवं सगराईणं, एसो वंसो समुप्पण्णो ॥६२॥
- (६३) जिणसासणोण्णोईपराण ताण कालो सुहेण परिगलइ ।
सूरिपयपउमगब्भे, छप्पयलीलं कुणंताणं ॥६३॥
- (६४) कालंतरेण केणोई, उप्पादेत्ता सगाणे^{११२} तं वंसं ।
जाओ मालवराया, णामेणं चिकमाइच्चो ॥६४॥
- (६५) पुहईए एगवीरो, विक्रमअकंतभूरिणेंरणाहो ।
अच्छरियचरियआयरणपत्तवरकित्तिपब्भारो ॥६५॥
- (६६) नियसत्ताराहियजक्खरायसंपत्तैवेरितियवसेण ।
अविगणियसत्तु-मित्तं, जेण पयट्ठावियं दाणं ॥६६॥
- (६७) पयराविओ धरोएँ, रिणपरिहीणं जणं विहेऊण ।
गुरुरित्यवियरणाओ, णियेंओ संवच्छरो जेण ॥६७॥
- (६८) तस्स वि वंसं उप्पाडिऊण जाओ पुणो वि सगराया ।
उज्जेणिपुरवरीए, पयपंकयपणयसामंतो ॥६८॥
- (६९) पणतीसे वाससए, विक्रमसंवच्छैराओ बोलीणे ।
परिवत्तिऊण ठविओ, जेणं संवच्छरो णियेंगे ॥६९॥
- (७०) सगकालजाणणरथं, एयं पासंगियं समक्खायं ।
भूलकहासंवद्धं, पयगं वि य मण्णए इहिं ॥७०॥
- (७१) कालयसूरीहिं तओ, सा भगिणी संजमे पुणो ठविया ।
आलोइयपडिकंतो, सूरी वि 'संयं गणं वहइ ॥७१॥

१११ ° सागरे H । ११२ भमिहि अणंतं का ° H । ११३ ° पट्टि ° CDEH । ११४ ° गयय ° AB ।
° णइकरा ° H । ११५ ° णय, उ ° A ।, ° ण उ उ ° C । ११६ ° ण तह वंसं H । ११७ पुहवीए GH ।
११८ ° भूमिन्तर ° E । ११९ ° तपपरविमवेणं G । १२० ° ए, ऊ(क)ण ° AB । १२१ ° ययो सं ° CD ।
१२२ ° च्छरस्स वो ° CDG ।, ° वत्तरस्स वो ° EH । १२३ नियतो H ।, नियओ E ।, १२४ सगं CD,
(समस्सकम्) ।, समं EH ।

(१)

इओ य अत्थि भरुयच्छं णामं णगरं । तत्थ य कालयसूरिभौंजेजा बलमेत्त-भाणुमेत्ता भायरो राय-जुवरायाणो ।
तेसिं च भगिणी भाणुसिरी । तीसे पुत्तो बलभाणू णाम कुमरो । तओ तेहिं बलमित्त-भाणुमित्तेहिं परकुळाओ समारोपे
सूरिणो सोऊण पेसिओ सइसागरा णोमं णियमहंतओ उज्जेणि । तेण य तत्थ गंतूण सगराइणो महाणिब्बधेण विसग्जा-
वेऊण वंदिऊण य विण्णत्ता सूरिणो, अवि य—

- (७२) बलमेत्त-भाणुमेत्ता, भयवं ! भूलुलियभाल-कर-जाणू ।
भक्तिभरनिम्बरंगा, तुह पयकमलं पणिचयंति ॥१॥
- (७३) करकमलमउलभैउलं, मोलिम्मि ठवित्तु विण्णैवंति जहा ।
तुह विरहतरणिखरकिरणणियरपसरेण सयराहं ॥२॥
- (७४) संतावियाइं धणियं, जओ सरीराइं अम्ह ता सामि ! ।
नियदंसणमेहोव्वमवदेसणणीरेण निव्ववसु ॥३॥
- (७५) किं बहुणा करुणारससमुद ! अम्हाणमुवरि कारुणं ।
काऊणं पावहरं, वंदावसु निययपयकमलं ॥४॥

तओ कालयसूरिणो सगराणो सरूवं साहिऊण गया भरुयच्छे । पवेसिया य महया विच्छड्डेणं । वंदियो
भावसारं बलमेत्त-भाणुमेत्त-भाणुसिरि-बलभाणूहिं । समाढत्ता य भगवया भवणिव्वेयजणणी धम्मदेसणा, अवि य—

तुसरासि व्व असारो संसारो, विज्जुलयाओ व चंचलाओ कमलाओ, अप्पहगामुयवोलावणयसामण्णं तारुणं,
दारुणदुहदाइरोगा भोगोवभोगा, माणससारीरियखेयनिब्वणं धणं, महासोगाइरेगा इट्ठजणसंपओगा, णिरंतैरैपरिसडणसीलाणि
आउयदलाणि, ता एवं ठिए भो भैवो ! लद्धूण कुलाइजुत्तं मौणुसत्तं निदलेयव्वो पमाओ, कायव्वो सव्वसंगचाओ,
वंदणीयै देवाहिदेवा, कायव्वा सुगुरुचैल्लेणसेवा, दायव्वं सुपत्तेसु दाणं, ण कायव्वं णियाणं, अणुगुणेयव्वो पंचणमोक्कारो,
कौयैव्वो जिणाययणेसु पूयासक्कारो, भावियव्वाओ दुवालस भावणाओ, रक्खेयव्वाओ पवयणोहावणाओ, दायव्वा सुगुरुपुरओ
णियदुच्चरियालोयणा, कायव्वा सव्वसत्तखामणा पडिबज्जेयव्वं पायच्छित्तं, न धारियव्वमसुहचित्तं, अणुट्ठियव्वाणि जहा-
सत्तीए तवच्चरणाणि, दमियव्वाणि "हुंदंताणि इंदियाणि, शाएयव्वं सुहज्जाणं, बोच्चेज्जाए जेण संसारसंताणं किं बहुणा !
एवमायरंताणं तुम्हाणं भवेस्सइ अचिरेणेव्वे" निव्वाणं ति ।

- (७६) इय सूरिवयणमायणिऊण संजायचरणपरिणामो ।
सो बलभाणू कुमरो, रोमंचोच्चइयसव्वंगो ॥५॥
- (७७) करकोरयं विहेउं, सिरम्मि अह भणइ एरिसं वयणं ।
संसारचारगाओ, णित्थोरैहि णाह ! मं दुइयं ॥६॥
- (७८) भवभयभीयस्स अहं, उत्तमणरसेविया इमा सामि ! ।
दिज्जउ जिणेंददिक्खा, जइ जोगो मा चिरावेइ ॥७॥

१२५ * भायणे * ABE । १२६ * ए सो * H । १२७ * म म * EH । १२८ * जं, सउ H । १२९
* णवित्ति CDG । १३० * णा य भा * CDEH । १३१ * पत्तेज्ज * AB । १३२ * व्वा ! एवं विजाय लद्धूण
आइइ * H । १३३ मणुयत्तं CDEH । १३४ वंदेयव्वा दे * B । वंदियव्वा दे * EH । १३५ * चरण * CDEH ।
१३६ * यव्वा किणेषु पूया * EH । १३७ इरंतकरणाणि ज्ञा * CDEH । १३८ * रेव्व नि * AB । १३९ * रद्ध नाह ! EH ।

- (७९) इय कुमरणिच्छयं जाणिऊणः सूरिहिं तक्खणं चेव ।
आपुच्छिऊण सयणे, विहिणा अहं दिक्खिओ एसो ॥८॥
- (८०) रायाई परिता वि य, नमिउं सूरि गया निर्य ठाणं ।
मुणिणो वि णियपसद्धम्मकम्मकरणोज्ञया जाया ॥९॥
- (८१) एवं चिय पईदियहं, मुणिवइपयपंकयं णमंतेते ।
णरणाहे दट्ठणं, भत्तिभरणिभमरे धणियं ॥१०॥
- (८२) सन्नो वि णगरळोगो, जाओ जिणधम्ममाविओ अहियं ।
सच्चमिणं आहाणं, जह राया तह पया होइ ॥११॥

तं च तारिसं पुरक्खोहमवलोइऊण अच्चंतेहुमियचित्तेणं रायपुरओ सूरिसमक्खं चेव भणियं रायपुरोहिण जहा—देव ।
किमेपहिं पासंडिणहिं तईयञ्जायरणिरेपीहिं असुइएहिं ? ति । एवं च वर्यतो सो सूरिहिं अणेगोवत्तीहिं जाहे णिरुत्तरो
कओ ताहे बुत्तिमाए अणुलोमवयणेहिं रँयैणो विप्परिणामेई^{११} । अवि य—

- (८३) एए महात्तवस्सी, नीसेसणुणालया महासत्ता ।
सुर-असुर-मणुयमहिया, गोरव्वा तिहुवणस्तावि ॥१२॥
- (८३) तँ देव ! जेण एए, पहेण गच्छंति तेण तुम्हाणं ।
सुत्तं न होइ गमणं, अक्कमणं तप्पयाण जओ ॥१३॥
- (८५) गुरुपयअक्कमणेणं, मइई आसायणा जँओ होइ ।
दुगाइकारणभूया, अओ विसज्जेइ पड्डु ! गुरुणो ॥१४॥

तओ विप्परिणयचित्तेहिं भणियं राईहिं—सच्चमेयं परं कहं विसिज्जेज्जंति ? तओ पुरोहिण भणियं—देव ! कीरउ
अव्वय णगरे अणेसँगा, तीए य कयाए असुअंते भत्तपाणे सयमेव विहरिस्सेति । तओ राईहिं भणियं—एवं करोहि । तओ
पत्तवियं सव्वथ णगरे पुरोहिणं जहा—एवं एवं चँ^{१२} आहाक्कमाइणा पयाणे^{१३} देउजमाणं महाफलं भवइ । तओ लोगो
तहेव काउमारद्वो । तं च तारिसमउज्जकरणं दट्ठण साहियं साहूहिं गुरुणं । ते वि सम्मं वियाणेऊण शयाभिप्पार्यं अप-
ज्जोसविए चेव गया मरहट्टविसयालंकारमूयं पट्ठणं णाम णगरं ।

(३)

तथ य सूरिहिं जाणावियं जहा न ताव पज्जोसवेयव्वं जाव वयं गागया । तथ उण परमसायगो स्तायवाहणो
णाम राया । सो य सूरिणो समागच्छंते णाऊण जलयागमुक्खंठियसिहिं व्व हरिसिणंभैरो जाओ । कमेण य समागया तथ
सूरिणो । तओ स्ताईवोहणरोयो सूरिं समागया णाऊण सपरियणो चउत्तिहसिरिसमणसंघसमण्णिओ णिगगओ अमिसुइ,
बंदिया य भावसारं सूरिणो । अवि य—

- (८६) भवियकमलावबोइय !, मोइमहातिमिरपसरभरसर ! ।
दप्पिदेहुट्टपरवाइकुंमिनिइल्लयेल्लेसिह ! ॥१॥

१४० * ययदि ° AB । परदि ° EH । १४१ ° अंतं इ ° CDE । १४२ ° रएहिं ति E । १४३ राएओ CD ।,
रायारओ Q । १४४ ° मेति, अ ° EH । १४५ तो दे ° EH । १४६ ° ओ हवइ CDEH । १४७ ° विज्जंस्संति AB ।
१४८ ° वा, जहा H । १४९ च अहोक्क ° CD । १५० ° ण देउजमाणं साहूण य ° AB ।, ° ण साहूण दिउज ° EH ।
१५१ ° समउज्ज H । १५२ वायवा ° E । १५३ ° वा उ ° H । १५४ दमिउट्टु ° EH । १५५ ° कदीह । CDEH ।

- (८७) पणयणरविसरपेहुँमडलिमउडमणिकिरणरंजियगुपाय ! ।
जिणसासणोणईपर !, कलिकालकलंकमलसलिल ! ॥२॥
- (८८) कालाणुरुवपरिवट्टमाणसुयजलहिपारसंपत्त ! ।
सप्पंतदप्पकंदप्पसप्पकप्परणपरपरसु ! ॥३॥
- (८९) इय नीसेसगुणालय !, करुणोपर ! परमचरण ! रणरहिय ! ।
सुगहियनाम ! नरुत्तम !, तुज्झ णमो होउ सुणिणाह ! ॥४॥

एवं च पणयस्स णरवड्ढो दिण्ण भगवया धम्मलाभो, अवि य—

- (९०) कलिकालकलिलमलवहलपडलपक्खालणेमँसलिलोहो ।
सयलदुहाचलकुलदलणजलियवलसूयणत्थसमो ॥५॥
- (९१) चिंतामणि-कप्पहुम-कामियघड-कामधेणुमाईण ।
जियँउज्जियमाहप्पो, भवण्णवोत्तारणतरंडो ॥६॥
- (९२) सग्गा-ऽपन्नगदुग्गमन्नरगऽग्गलभंगमोगगरसमाणो ।
तुह होउ धम्मलाहो, नरेद ! जिण-गणहरोद्धो ॥७॥

एवं च महाविच्छुडेणं पविट्ठा णगरे सूरिणो । वंदियाइं समत्थचेइयाइं । आवासिया य जइजणजोगासु अहा-
फासुयासु वसहीसु । तओ पइदिणं सिरिसमणसंघेण बहुमण्णेज्जमाणानं सार्येवाहणणरिदेणं समाणेज्जमाणानं विउसवग्गेण
पज्जुवासेज्जमाणानं णीसेसजणेण वंदेज्जमाणानं भवियकमलपडिवोहणँपैराणं समागओ कमसो पेज्जोसणासमओ । तत्थ य
मरहट्ठयदेसे भइवयसुद्धपंचमीए इंदस्स जत्ता भवइ । तओ विण्णत्ता सूरिणो राइणा जहा—भववं । पेज्जोसणादिवसे लोयाणु-
वत्तीए इंदो अणुगंतव्वो होही, तेण कारणेण वाउलत्तणाओ चेइयेपूया-णहवणाइयं काउं न पहुप्पामो, ता महापसायं काऊण
करेह छट्ठीए पज्जोसवणं, तओ भगवया भणियं^{१५६} अम्ह गुरुणो अवि य—

- (९३) अवि चलइ मेरुचूला, सूरु वा उग्गमेज्ज अवराए ।
न य पंचमीए रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥८॥

जओ भणियमागमे—

“जहा णं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए गासे चइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि । जहा
णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे
वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो^{१५७} तं रयणिमइक्कमिज्जा ” ।

राइणा भणियं—जइ एवं तो चउत्थीए^{१५८} हवइ ? । सुरीहिं भणियं—एवं होउ णत्थित्थ दोसो, जओ भणियमागमे—

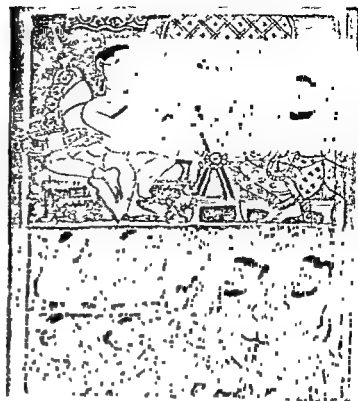
“आरेणा वि पज्जोसवेयव्वमिति ” ।

१५६ ° खहु ° A । १५७ ° णायर ! CD । १५८ ° णेक्कस ° CDEH । १५९ जय उ ° EH । जिणउ °
CD । १६० साइवा ° CD; सालिवा ° GH । १६१ ° ज्जमाणानं णीसे ° E । १६२ ° हणं कुणंताणं स ° CDEH ।
१६३ ° ज्जोसव(वस CD)णास ° CDEH । १६४ ° ज्जोसवणा ° CDEH । १६५ ° इयाणं पू ° CDEH ।
१६६ ° णियं-अवि च ° EH । १६७ न तं CD । १६८ ° ए भवउ (भगवओ CD) सू ° CDEH ।

चित्र ३३

Fig 33

चित्र ३४

Fig 34

चित्र ३५

Fig 35

चित्र ३६

Fig. 36

तमो हरिसवमुफुल्लोयणेन ज्ञेयं राइणा-भगवं । महापसाओ, महंतो अम्हाणमणुगहो जओ मम अंतेउरियाणं पञ्चोववासपारणए साहूणं उत्तरपारेणं भवेत्सइ । तमो गिहे गंतूण समोइहोओ अंतेउरियाओ-तुम्हाणममावासाए उववाओ होही, पारणए य साहूणं उत्तरपारणं भवेत्सइ, ता तव्य अहापवत्तेहिं साहुणो पढिंहीहेह, जओ भणियमाणमे—

(९४) पइसंत-गिलीणेसु य, आगमगाहीसु तह य कयळोए ।

उत्तरवारणगम्मी, दाणं तु बहुफ(फ)ळं होइ ॥९॥

पजोसवणाए अट्टमं ति काळग पडिवए उत्तरपारणं भवइ । तं च दट्टूण तम्मि दिणे लोगो वि साहूणं तहेवो पूयं काडमाडत्तो । तप्पभिइ भरहट्टविसए स्तणपूयाळओ णाम छणो पवत्तो । एवं च कारणेण काळगायरिपहिं चउत्थीए पजोसवणं पवत्तियं, समत्थसंवेण य अणुमनियं ।

+ तथा चावाच—

(९५) कारणीया य चउत्थी, वेइय-जइसाहुवासणनिमित्तं ।

अहिसिय साळवाइण, पयइया कालियज्जेण+ ॥१०॥

तव्यवेण य पक्सियाईणि वि चउरसीए आयरियाणि अण्णहा आगमोत्ताणि पुणिमाए ति ॥

(४)

एवंविहगुणजुत्ताण वि कालयसूरीणं कालंतरेण विहरमाणं कम्मोदयवसेणं नाया दुव्विणीया सीसा । तमो चोइया सूरीहिं तहा वि ण किंचि पडिवज्जंति, तमो पुणो वि भणिया जहा—

(९६) भो भो महाणुभावा !, उत्तमकुलसंभवा महापुरिसा ! ।

इंदाईण वि दुळहं, छहुं सामण्णमकलंकं ॥१॥

(९७) एवमविणीययाए, घुरभाणाइकमं विरेऊण ।

हुकरतवचरणमिणं, मा कुणइ णिरत्ययं बच्छ ॥२॥

+ एतादृशान्छान्तवर्ती पाठः CD पुस्तकयोः समस्ति ।

॥ ५ ॥ इति हि कलमप्यगतः पाठः CD पुस्तकयोर्नरितः, अत्र पूर्णिमायामेव पाक्षिक-चातुर्मासिकपर्वनियतपर्मकायाणि विज्ञेयानीति गच्छान्तरामह एव प्रायः हेतुः संभाव्यते । तथा अस्त्यैव स्वस्तिकमुगलस्य पाठस्योपरि आचार्यश्रीहोरसूरिपादैर्निम्नोद्दिष्टं टिप्पनकं B प्रतिच्छेदकेन स्वपुस्तके निश्चितम्, तच्चेदम्—“ त्रिशतीमितवोपरि लिखितबहुधादर्शेषु चाउम्मासियाणि चउरसीए आयरिभाणि इति हस्यते, तथा ‘ चाउम्मासं चउरसीए ’ इति संवेहविषयप्युक्तानुसारेणापीत्येव इत्यते, तस्मात् संभाव्यतेऽत्र केनापि पाठः परावर्तितः, तत्रं तु केवलसिगम्यमिति ” एतद्विषयकं यद्यपि B प्रतिच्छेदकेन पूर्वोद्घोषितटिप्पनतयोपलब्धत्वेन स्वपुरतः टिप्पणीरूपेणैव न्यायोक्तं तथापि तस्य टिप्पनभूतेऽपि तस्य विषेवादः, येन तस्योपरि तेन निम्नोद्दिष्टं टिप्पनकं कृतम्, तच्चेदम्—“ त्रिशतीमित० इत्याद्यक्षराणि तत्रं तु केवलसिगम्यमिति एतदन्तानि धीयत्तननपरे कुणगिरो संवत् १६३० वर्षे होरविजयाचार्येण पूर्वोद्घोषऽप्यन्यपि मया लिखितं (पि) वा कृतानि, कैचित् परलोकाभीक्ष्ण्यन्ति तच्छ्रद्धादुष्टेनोच्चार्येणापीत्येवोक्तं यद्-अस्माभिरैव लिखितानि । इति श्रेयम् । श्री । ”

पुनरनुक्तटिप्पणीद्वयमुक्तं ८६ तमं पत्रं पत्रम् कर्तुं कामेन B पुस्तकच्छेदकेनैव नीचेर्निर्दिष्टटिप्पणीयुक्तमपरं ८८(६) तमं पत्रं लिखितम्, तटिप्पनी यथा—“ श्री पुण्यछागरमहोपाध्यायदेवात् पूर्वमदः पूर्वोद्घोषऽपि (लिखितं) पत्रम्, तदनु पूर्वोद्घोषं त्रिशतीमित० इत्यादि लिखितं द्वयोस्तादितम्, अतस्तेदप्रमाणम् । ” एवंभूतेऽपि B प्रत्यादर्शं हे अपि पत्रं सुरक्षितं सुपुत्रत्वा बरितवत्ते ।

१९९ ° यं हविस * E । १०० ° ओ अम्हाणमणुओ तु * H । १०१ ° लमेह H । १०२ ° ञाणम्म य, भागमहो य नोयकयदाने (करमे अ E) । उत्तरपारणगम्मि य, दाणं तु बहुफ(फ)ळं भवइ CDEGH ।

यत उक्तमागमे—

(९८) छट्ट-ऽद्वम-दसम-दुवालसेहिं मास-ऽद्वमासखवणेहिं ।

अँकरितो गुरुवयणं, अणंतसंसारिओ होइ ॥३॥

(९९) गुरुआणाभंगाओ, रण्णे कट्टं तवं पि काऊण ।

तहवि हु पत्तो नरगं, सो कुलयवालओ साहू ॥४॥

(१००) गुरुअणाइक्रमणे, आयावेतो करेइ जइ वि तवं ।

तहवि न पावइ मोक्खं, पुव्वभवे दोवई चेव ॥५॥

एवं पि भणिया तेण मुच्चंति दुव्विणीययं, ण करेति गुरुवयणं, न विहिति पढिवत्ति, नंपंति उल्लंठवयणाइं, कुणंति सेच्छाए तवं, आयरंति णिययामिप्पाएण सामायारिं । तओ गुरुणा चित्तयं—

(१०१) “तारिसा यम सीसाउ, जारिसा गल्लिगइंभा ।

गल्लिगइमे चइत्ताणं, दहं गेण्हइ संजमं ॥६॥

तथा—

(१०२) छंदेण गआ छंदेण आगओ चिट्ठए य छंदेण ।

छंदे ये” वट्ठमाणो, सीसो छंदेण मोत्तव्वो ॥७॥

ता परिहरामि एए दुव्विणीयेसीसे तओ अण्णाभि दिणे रयणीए पसुत्ताणं साहिओ सेज्जायरस्स परमत्था जहा—अम्हे नियसिस्ससिस्साणं स्थागरचंदमूरीणं पासे वच्चाओ, जइ कहवि आउट्टा णिच्चंणेण पुच्छंति तओ बहु खरण्टिऊण भेसिऊण य साहेज्जसु त्ति भणिऊण णिग्गया । पत्ता य अणवरयमुहेपैयाणेहिं, तत्थ पविइ निसीहयं काऊण । ‘थेरो कोऽवि अज्जओ’ त्ति काऊण अँवज्जाए ।

(१०३) अपुव्वं दट्ठणं, अवट्ठणं तु होइ कायव्वं ।

साहुम्मि दिट्ठपुव्वे, जहारिहं जस्स जं जोग्गं ॥८॥

इति सिद्धंतायारममुमेऊण न अञ्जुट्ठिओ स्थागरचंदसूरिणा । वक्खाणसमत्तोए य णाणपरौसहमसहमाणेण पुच्छिंओ स्थागरचंदेण—अज्जया ! केरिसं मए वक्खाणियं ? काळयसूरीहिं भणियं—सुदरं । तओ पुणो वि भणियं स्थागरचंदसूरिणा—अज्जय ! पुच्छेहिं किंपि । काळयसूरीहिं भणियं—जइ एवं तो वक्खाणेह अणिच्चयं । स्थागरचंदेण भणियं—अण्णं विसमपयत्थं वक्खाणावेनु । तेण भणियं—न विसमपयत्थमवगच्छामि । तओ समादत्तो वक्खाणेउं ‘नत्थि’ धम्मह किं न चित्तेह’ इच्चाइ । अत्रान्तरे भणितं कालिकाचार्यैः—नास्ति धर्मः प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् खर-विषाणवदिति, उक्तं च—

(१०४) प्रत्यक्षेण ग्रहोऽर्थस्य, निश्चितेन प्रज्ञस्यते ।

तदभावेऽनुमानेन, वचसा तद्व्यतिक्रमः ॥९॥

१०३ अकरंतो E । १०४ ° इहा CH । १०५ अ CDEH । १०६ ° यसिस्से CDEH । १०७ ° पया(हा)CD) णएहिं CDEH । १०८ अवज्जाए EH । १०९ ° च्छिंयं सा ° CDEH । १२० तत्ति धम्मह किं न चित्तेउ, अणु परियणु पयणु जणु, पवणुणुअणुपडलविच्चममु, ताकत्त(गं H) नय(इ H)वेगसमु, जीवियं पि जलवुच्चुओवमु; अलनिहिनिवडियरयण जिम्ब दुलहउ माणुअजम्मु; निमुणहु निमुणहु भविणहु थिर पर निणवरअम्मु ॥ अत्रा ° EGH ।

ननु प्रत्येकीदिना प्रमाणेनासौ गृह्यत इत्यलं तद्विषययत्नेन । 'अन्वो पियामहाणुकारी कोवेस खडेकरो' गणमा-
णेण भणियं सागरचंदेण—'तत्र यदुक्तं नास्ति धर्मस्तत्र प्रतिज्ञापदयोर्विरोधं प्रकटमेव लक्षयामो, नास्ति चेद्धर्म इति कथम् ?
धर्मं चेद् नास्तीति कथमपरैर्धर्मस्याभ्युपगतत्वादेवमुच्यते, तर्हि गवन्तं पृष्ठायः परकीयोऽभ्युपगमो भवतः प्रमाणगप्रमाणं
वा ! यदि प्रमाणं सिद्धं नः साध्यम्, तथाप्रमाणं तर्हि स एव दोषः, यन्त्रोक्तं प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात्
तदप्यस्त, यतः कार्यदोषोऽपि धर्मो धर्मौ प्रत्यक्षेण गृह्येते' इति उक्तं च—

(१०५) धर्माज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्धनं,
धर्मेणैव भवन्ति निर्मलयशो-विद्या-ऽर्थसम्पच्छ्रियः ।
कान्ताराच्च महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते,
धर्मः सम्पद्युपासितो भवति हि स्वर्गापवर्गप्रदः ॥१०॥

अन्यच्च—

(१०६) नियरूवोहामियखर्यैराराय-मयण च्व केवि दीसन्ति ।
मंगुलरूवा अण्णे, पुरिसा गोमाउसारिच्छा ॥११॥
(१०७) परिमुणिपासेससमत्यसत्यसुरमंतिविन्मया केवि ।
अण्णाणतिमिरछण्णा, अन्ने अंध च्व वियरंति ॥
(१०८) संपत्तिवगगमुहा, 'पुंणे दीसन्ति जणमणाणंदा ।
परिज्जियपुरिसत्था, उच्चियणेज्जा विसहर च्व ॥१२॥
(१०९) धरियधवलयैर्वैत्ता, वेदिपणोग्गुदुपयडमाहत्ता ।
वच्चंति गयारूढा, अण्णे धैवंति तिं^{१०९} पुरओ ॥१३॥
(११०) पणइयेंणपूरियासा, निन्मलजसभरियमहियलाभोगा ।
अण्णे च कलंकेल्ला, पोहं पि भरंति कह कहवि ॥१४॥
(१११) अणवरयं देताण वि, चड्डइ दव्वं सुयं व केसिंवि ।
अण्णेसिंभेदंताण वि, वेप्पइ णरणाह-चोरेहि ॥१५॥
(११२) इय धम्माधम्मफलं, पच्चकलं जेण दीमए साह ।
मोत्तूणमहम्मं आयरेण धम्मं चिय करेसु ॥१६॥

इवो य ते दुट्टसीसा पमाए आयरियमपेच्छमाणा इवो तवो गवेषणं^{११२} कुणंता गया सेग्जायरसगीवं, पुच्छिओ य
जहा-सावय ! कहिं गुरुणो ? तेण भणियं-नुम्मे चेव जागह गियं गुरुं, किमहं वियाणामि ! तेहिं भणियं—मा एवं
कहेहि, न तुज्ज अकहिज्जा वच्चंति । तवो सिग्जायरेण मिउडिमाधुरं वयणं काळय भणिया—^{११३} ओ रे दुडसेहा ! ण कुणह
गुरुणं आणं, चोहज्जेता वि न पटिवज्जह सारण-वारणाइण, सारणाविरहियस्स आयरियस्स मईतो दोतो, जओ
भणियमाणे—

(११३) जइ सरणसुवगयाणं, जीवाण णिंकिंए सिरे जो च ।
एवं सारणियाणं, आयरिओ असारओ गच्छे ॥१७॥

१०१ ° दिनालो ५० D । १०२ ° ण प्रत्यक्षेण ° CDEH । १०३ धर्मो गृह्यते EG । १०४ ° मों ५० CD ।
१०५ ° रत्नामह ° EH । १०६ एव ही ° CDEH । १०७ ° आह ° AB । १०८ चाविति CD । १०९ ठे ५ ° EH ।
११० ° गौन ५ ° H । १११ ° मदिता ° CDEH । ११२ गवेषयता ग ° E ।

(११४) जीहाए वि लिहंतो, न भइओ सारणा जहिं नत्थि ।

हंटेण वि ताडेंतो, स भइओ सारणा जत्थ ॥१८॥

(११५) सारणाइविउत्तं, गच्छं पि य गुणगणेण परिहीणं ।

परिवत्तणाइवणो, चइज्ज इह सुत्तविहणाओ ॥१९॥

‘तुम्हे य दुव्विणीया, आणाए अवट्ठमाण त्ति काळण परिचत्ता ता पावा ! ओसरह मम दिट्ठीपहाओ, अण्णहा भणेस्सह ण कहियं’ति । तओ भीया सेज्जायरं खमावेत्ता भणंति । अवि य—

(११६) दंसेहि एगवारं, अम्ह गुरु जेण तं पसोएउं ।

आणाणिदेसपरा, जावज्जीवोई बट्टामो ॥२०॥

(११७) किं बहुणा सूरीणं, संपइ हियइच्छियं करेस्सामो ।

तो कुणसु दयं सावय !, साहेहि^{१५} कहिं गया गुरुणो ? ॥२१॥

तओ ‘सम्मं उवट्ठिय’ त्ति नाळणं कहिय सन्भावं पेसिया तत्थ । गच्छंतं च साहुवंदं लोमो पुच्छइ—को एस वक्केहे ? ते भणंति—कालगसूरी । सुयं च सवणपरंपराए स्थागरचंदेण^{१६} सूरिणा पियामहागमणं । पुच्छिओ कालगसूरी—अज्जय ! किं मम पियामहो समागच्छइ ? तेण भणियं—अम्माहि^{१७} वि समायणियं । तओ अणम्मि दिणे तयणुममालमं पत्तं साहुवंदं । अचुट्ठियं स्थागरचंदेण । तेहिं भणियं—उवविसिह तुम्हे, साहुणो चेव एए, गुरुणो उण पुरओ समागया । आयरिण भणियं—ण को वि इत्थाऽऽगओ खडेकरमेणं मोत्तूण । इत्थंतरम्मि समागया वियारभूमीओ कालगसूरिणो । अचुट्ठिया य पाहुणोसाहुवंदेण । स्थागरचंदेण भणियं—किमेयं ? । साहुहिं भणियं—भगवंतो कालगसूरिणो एए त्ति । तओ लज्जेण उव्वट्ठित्ता खामिया, बहुं च झूरियमादत्तो । गुरुहिं भणियं—मा संतप्प, न तुज्झ भावदोसो किंतु पमोये-दोसो । अण्णया य वालयाए पच्छयं भरावेत्ता एगत्थ पुंजाविओ, पुणो वि भराविओ पुणो वि पुंजाविओ, एवं च भरिओव्विरेयणं कुणंतस्स सेसीहूओ पच्छओ गुरुहिं जहा—वुज्झियं किंचि ? तेण भणियं—ण किंचि । गुरुहिं भणियं—“जहेस वालयापच्छओ पडिपुणो तहा सुहम्मसामिस्स पडिपुणं सुयनाणं साइसयं च, तयविवखाए जंवूसामिस्स किंचूणं अप्पाइसयं च, ततो वि पभवस्स अप्पतरमप्पतराइसयं च जओ छट्ठाण गया ते वि भगवंतो सुव्वंति । एवं च कमसो हियमाणं जाव मह सयासाओ तुह गुरुणो अइहीणं, तस्स वि सयासाओ तुह हीणतरं^{१८} ति, किंच पाएण पणट्ठाइसयं अप्पं च दूसमाणभावाओ सुयं ता मा एवंविहेण वि सुएण गव्वं उव्वहसु, भणियं च—

(११८) आसव्वणुमयाओ, तर-तयजोगेणं^{१९} हुंति मइविभवा ।

मा वहउ को वि गव्वं, अहमेक्को पंडिओ एत्थ ॥२२॥

(११९) इय अच्छेरयचरिओ, गामा-ऽऽगर-नगरमंडियं वसुहं ।

आणावडिच्छवहुसिस्सपरिवुडो विहरई भयवं ॥२३॥

(५)

(१२०) अह अण्णया सूरिंदो, भासुंरुंदी पलंवणमालो ।

हार-ऽद्धहार-तिसरय-पालंवोच्छइयवच्छयलो ॥२४॥

१९३ ° साहेउं AB । १९४ ° वाय चिट्ठामो CD ।, ° वाए^{१५} चेट्ठामो GH । १९५ ° हेह क ° AB । १९६ ° चइ, ते EH । १९७ ° चंदसू ° CDEH । १९८ ° स्नेहिं समा ° AB । १९९ ° णगेहिं सा ° H । २०० ° ण अचुट्ठि ° EH । २०१ ° यस्स, अ ° AB । २०२ ° ण होति EH । २०३ रुंदी-शरीरम् ।

- (१२१) वरकडय-सुडियंभियभुयाजुगो कुंडंल्लिहियगंदो ।
वंरंयररणकरुक्ककिरीडरेहंतसिरभागो ॥२॥
- (१२२) किं बहुणा सिंगारियसयलंगो विमलवत्यपरिहाणो ।
सोधम्मंमुंसभाए, तिण्हं परिसाण मज्झम्मि ॥३॥
- (१२३) सत्तण्हं अणियाणं, अणियाहिवर्णं तह य सत्तण्हं ।
तायत्तीसयअंगामिरक्खसामाणियसुराणं ॥४॥
- (१२४) सोहम्मनिवासीणं, अण्णेतिं लोमपालमाईण ।
सुर-देवीणं मज्झे, सके सीहासणवरम्मि ॥५॥
- (१२५) उवधिट्ठो लल्लमाणो, वरिद्धतियसाहिवत्तरिद्धीए ।
आलोइयलोगद्धं, चिउलेण ओहिणाणेणं ॥६॥
- (१२६) तो^{१०४} पेच्छइ सीमंधरसामिजिणं समवसरणमज्झत्वं ।
कुणमाणं धम्मकहं, पुण्वविदेहम्मि परिसाए ॥७॥
- (१२७) उट्ठित्तु तओ सहसा, तत्थ ठिओ चैव वंदई भगवं ।
सुरणायगरिद्धीए, तओ गओ सामिमूलम्मि ॥८॥
- (१२८) वंदित्तु सए ठाणे, उवविसिओ जा मुणइ जिणवयणं ।
ता पत्थावेण जिणो, साहइ जीवे निगोयक्खे ॥९॥
- (१२९) तं सोऊण सुर्दिओ, विहायउप्फुल्लोयणो एवं ।
सिरिकयकयंजलिउडो, जेपइ परमेण विणएणं ॥१०॥
- (१३०) भगवं ! भरहवासे, इय मुहुमनिगोयवण्णणं काउं ।
किं मुणइ कोई^{१०५} संपइ, निरइसये दूसमाकाले ? ॥११॥
- (१३१) तो भणइ जिणो सुरवइ !, फालगसूरी णिगोयवक्खणं ।
भरहम्मि मुणइ अज्ज वि, जह वक्खायं मए तुम्ह ॥१२॥
- (१३२) तं सोउं वज्जहरो, कोऊहल्लेण इत्थ आगंतुं ।
काउं वंमणरुवं, वंदेत्ता पुच्छई सुर्दि ॥१३॥
- (१३३) भगवं ! णिगोयजीवा, पणत्ता जे जिणेहिं समयम्मि ।
तं वक्खाणाह मज्झं, अईव कोऊहलं जम्हा ॥१४॥
- (१३४) तो भणइ मुणिवरेंदो, जलहरमंभीरणिग्योसो ।
जइ कोउगं महंतं, मुणसु महाभाग ! उवउत्तो ॥१५॥
- (१३५) गोला य असंखेज्जो^{१०६}संखनिगोओ य गोऊओ भणिओ ।
एवेसम्मि णिगोए, अगंतजीवा मुणेयन्ता ॥१६॥

१०४ * छादि * C । १०५ वरत्तयनकरुक्क(ह EH)किरीड * ABEH । १०६ सोहम्म * EH । १०७ * ओधि वि तो * CDEH । १०८ ता CD । १०९ को वि धं * CDEH । ११० * व्या, असेणणिगोयगो CEH ।

- (१३६) इच्छादित्यरेणं, वक्खाए सूरिणा सहस्सक्खो ।
सविसेसणाणजाणणणिमित्तमह पुच्छए पुण वि ॥१७॥
- (१३७) भगवं ! अणोसगमहं, काउं इच्छामि बुद्धभावाओ ।
ता मह केत्तियमाउं, साहेहि जहद्वियं णाउं ॥१८॥
- (१३८) तो सुयणाणेण गुरू, उवउत्ता जाव ताव वद्धंति ।
दिवसा पक्खा मासा, वासा वासस्सया पल्लिया ॥१९॥
- (१३९) अयँरौ उ दुण्णि तस्साऽऽउमाणमवलोइऊण तो सूरी ।
सविसेसुवओगाओ, जाणइ वज्जाउहो एसो ॥२०॥
- (१४०) इंदो भवं ति सूरीहि जंपिण ललियकुंडलाहरणो ।
जाओ णियरूवेणं, पुसंदरो तक्खणं चेव ॥२१॥
- (१४१) भूललियभालकरयल-जाणू रोमंचकंचुइज्जंतो ।
भत्तिभरणिन्भरंगो, पणमइ सूरीण पैयँकमलं ॥२२॥
- (१४२) अइसंकिलिद्धसमकाले वि तए जिणागमो जेण ।
धरिओ गुणगणभूसिय ! तुज्झ णमो होउ मुणिणाइ ! ॥२३॥
- (१४३) णिरइसए वि हु काले, णाणं विप्फुरइ निम्मलं जस्स ।
विम्हावियतिर्यँलोकं, तस्स णमो होउ तुह सामि ! ॥२४॥
- (१४४) जेणोण्णई तए पवयणस्स संघस्स कारणे विहिया ।
अच्चन्भुयचरिणं, पयपउमं तस्स तुह नमिमो ॥२५॥
- (१४५) इय थोऊण सूरिंदो, सुमरंतो सूरिनिम्मलगुणोहं ।
आयासेणुप्पइउं, पत्तो सोहम्मकप्पम्मि ॥२६॥
- (१४६) सूरी वि य कालेणं, जाणेत्ता णिययआउपरिमाणं ।
संलेहणं विहेउं, अणसणविहिणा दिवं पत्तो ॥२७॥

इति कालिकाभार्यकयामकं समाप्तमिति ॥ ग्रन्थाग्रम् ३६० ॥छ॥

मूलशुद्धिटीकाकारप्रशस्तिः

आसीचन्द्रकुलाम्बरैकशशिनि श्रीपूर्णतल्लीयके,
 गच्छे दुर्धरशीलधारणसहैः संपूरिते संयतैः ।
 निःसम्बन्धविहारहारिचरितधञ्चरित्रः शुचिः
 श्रीसूरिर्मलवर्जितोजितमतिशार्वाभ्रदेवाभिधः ॥१॥
 तच्छिष्यः श्रीदत्तो, गणिरभवत् सर्वसत्त्वसमचिचः ।
 नरनायकादिवित्तः, सदृष्टो वितनिर्मुक्तः ॥२॥
 सूरिस्ततोऽभूद् गुणरत्नसिन्धुः, श्रीमान् यशोमद् इतीदसंज्ञः ।
 विद्वान् सितीशैर्नतपादपद्मः, सन्नैष्ठिको निर्मलशीलधारी ॥३॥
 नीरोगोऽपि विधानतो निजतत्त्वं(जुं) संलिख्य सर्वादरात्,
 सर्वाहारविषर्जनादनशनं कृत्वोज्जयन्ते गिरौ ।
 कालेऽप्यत्र कलौ त्रयोदशदिनान्याश्चर्यहेतुर्जने,
 अस्म्यं पूर्वमुनीश्वरीयचरितं संदर्शयामास यः ॥४॥
 तच्छिष्यो भूरिबुद्धिर्गुणिवरनिकरैः सेवितः सर्वकालं,
 सच्छास्त्रार्थमवन्धमवरवितरणाष्टव्यविद्वत्सुकीर्तिः ।
 येनेदं स्थानकानां विरचितमनर्थं सूत्रमत्यन्तरम्यं,
 श्रीमत्प्रद्युम्नसूरिर्जितप्रदन्धतोऽभूत् सतामप्रगामी ॥५॥
 राद्धान्त-तर्क-साहित्य-शब्दशास्त्रविशारदः ।
 निरालम्बविहारी च, यः श्रमाम्बुमहोदधिः ॥६॥
 सिद्धान्तदुर्गम महोदधिपारगामी,
 कन्दर्पदर्पदलनोऽनयकीर्तियुक्तः ।
 दान्ताऽतिदुर्दमद्वेषीकमहातुरङ्गः,
 श्रीमांस्ततः समभवद् गुणसेनसूरिः ॥७॥
 जगत्पति कृताश्रयं, सुराणामपि दुर्लभम् ।
 निश्चाकरकराकारं, चारित्रं यस्य राजते ॥८॥
 तत्परणरेणुकल्पः सूरिधीदेवचन्द्रसंज्ञोऽभूत् ।
 वच्छिष्यो गुरुभक्तस्तद्विषयिणो विनिर्मुक्तः ॥९॥

किञ्च—

श्रीमदभयदेवाभिषदुरेयो - रुषुसहोदरः स इह ।
 स्थानकवृत्तिं चक्रे सूरिः श्रीदेवचन्द्रारूपः ॥१०॥
 मतिविकलेनापि भया, गुरुभक्तिप्रेरितेन रचितेयम् ।
 तस्मादियं विशोद्धा, विद्वद्भिर्मपि कृपां कृत्वा ॥११॥

आवश्यक-सत्पुस्तकलेखन-जिनवन्दनाऽर्चनोद्युक्तः ।
 शम्यादानादिरतः, समभृदिह वीहकः आह्वः ॥१२॥
 तद्गुणगणानुयायी, श्रीवत्सस्तत्पुत्रः समुत्पन्नः ।
 तद्वसतावधिवसता, रचितेयं स्तम्भतीर्थपुरे ॥१३॥
 रस-युग-रुद्रै (११४६)वीर्तेर्विक्रम संवत्सरान् समाप्तेयम् ।
 फाल्गुनसितपञ्चम्यां, गुरुवारे प्रथमनक्षत्रे ॥१४॥
 भणहिलपाटकनगरे, वृत्तिरियं शोविता सुविद्वद्भिः ।
 श्रीशीलभद्रप्रमुखैराचार्यैः शास्त्रतत्त्वज्ञैः ॥१५॥
 साहाय्यमत्र विहितं, निजशिष्याशोकचन्द्रगणिनाम्ना ।
 प्रथमप्रतिमालिखता, विश्रामविचर्जितेन भृशम् ॥१६॥
 प्रत्यक्षरं निरूप्यास्या ग्रन्थमानं विनिश्चितम् ।
 अनुष्टुभां सहस्राणि संपूर्णानि त्रयोदश ॥१७॥
 अङ्कतोऽपि सहस्र १३००० ॥ ७ ॥ शुभं भवतु ॥

A संज्ञकमूलशुद्धिप्रतिप्रशस्तिः—

प्राचु[ड्मा]र्दङ्गिकोऽयं पिककुलरसितो(तै)र्गितगायी वसन्तो,
 हेमन्तो दन्तवीणापटुरथ शिशिरो वातविध्मातवंशः ।
 श्रीमद्वीरस्य कीर्तिं ना . . . दुतरा(?) चन्द्रसूर्या(र्यौ) च सभ्यौ ।
 यावत् सङ्गीतमास्ते शुवि विजयतां पुस्तकस्तावदेपः ॥१॥
 राजहंसाविमौ यावत् कीदतः पृथुपुष्करे ।
 सङ्गस्तावदयं नन्द्यान्नतः . [तीर्थकरादिभिः] . . . ॥२॥

E संज्ञकप्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्—

संवत् १५०९ कार्तिक शुद्ध ७ भौमे । मं० वाञ्छकेन लिखितम् ॥ श्रीः ॥

श्रीखरतर सा० घन्ना मन्ना सा० भोजा माणगदेश्राद्धैर्लेखितेयं कथा । सासपुरवास्तव्य सा० मदा सा० माल्हणदे
 तयोः सुत ज-वना सा० भूचराभ्यां सिद्धान्तभक्त्या महाक्षेपेण थावलोयपि मेयं (?) कल्पपुस्तिका द्रव्यव्ययेन ।

G संज्ञकप्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्—

संवत् १३३० श्रावणवदि ११ रवौ लिखितपत्तननगरीय-वृहत्शालीयमाण्डागारस्थितताडपत्रीयपुस्तकाङ्कितमिदं
 पुस्तकम् ॥

चित्र ३७

Fig 37

चित्र ३८

Fig 38

चित्र ३९

Fig 39

[२]

मलधारि-श्रीहेमचन्द्रसूरिविरचित-पुष्पमालान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचनासंयत् १२ शताब्दि]

ननु प्रतिपिद्धं सेवमानोऽप्यसौ कथं न दोषमागित्याह—

पडिसिद्धं पि कुण्ठो, आणाए दव्व-खित्त-कालन्नु ।

मुञ्जइ विमुद्धभावो, कालयसूरि ज्व जं मणियं ॥

अक्षरार्थं पश्चादपि वक्ष्यामः, भावार्थस्तु कथानकेन तावदुच्यते—

नामेण धरावासं, अत्थि पुरं जत्थ सव्वभयमुक्के ।

वेसमणेणं नासीकय व्व दीसंति धणनिवहा ॥१॥

सीहो व्व चंडरसीहो, वेरिमहाकरिपहाण दुप्पेच्छो ।

तं पालइ नरनाहो, देवी सुत्तुंदरी तस्स ॥२॥

फालो नामेण मुओ, तेसिं चालत्तओ वि सगुणेहि ।

सियपक्खससहरो इव, फलाविसेसेहि वित्थरिओ ॥३॥

वयणस्स पंकयं कुवलयाइणो लोयणाइ उवमाए ।

जुज्झिंस्तु जिए कइमवि, समुदायसिरी पुणोऽणुवमा ॥४॥

किं बहुणा अमरीओ वि, लंघितं जीए रेहए कयं ।

सा नामेण गुणेहि य, सरस्सई आसि से बेहिणी ॥५॥

पत्तो य जोव्वणभरं, रागदोसानलेण पज्जलियं ।

इज्झंतमुत्तरियजणं, नाऊण भवाडविं कुमरो ॥६॥

तप्पसमनीरपूरं य, गिण्हए जिणमयं वयं पवरं ।

पंचसयनिर्वमुअजुओ, गुणसुंदरसुरिपासम्मि ॥७॥

पहिणी वि हु पडिउद्धा, गिण्हइ दिक्खं करेइ उगगतवं ।

इयरो वि पेवदियहेहिं, चेव पडिऊण बहुमुत्तं ॥८॥

गोपत्यो संजाओ, अणेयविज्जाइअइसयसमग्गो ।

सूरिपए उवविट्ठो, चिहरंतो अह कयाइ इयो ॥९॥

१ P आदर्शं श्रीकोऽयमधिको दूतते-अनुसरे आगमवदनं, सितिकालयसूरिजुगपहनिह । पञ्जोद्यवचउरवी, जह आयरिया तह मुणेइ ॥ २ वरापिठो C । ३ वि ओ सगुणो M । ४ ° मु जं एकेक M । ५ अगिणी C । ६ परमं C । ७ निवेहिं कुओ C । ८ वि योव ° C P ।

उज्जेणि संपत्तो, सरस्तई वि हु कैहं पि एइ तहिं ।
 उज्जेणिराणा, गदभिल्लनामेण कइया वि ॥१०॥
 समणीविदेण समं, वियारभूमि गया इमा दिहा ।
 अह संकिलिट्ठकम्मोदणण सो चित्तए एवं ॥११॥
 “जइ हंत ! इमा वि वयं, करेइ परिचत्तरइसुहा बाला ।
 तो विहलपुरिसयारो”, किह अज्ज वि वम्महो जियइ ” ॥१२॥
 इच्चाइ चित्तयंतो, मयणानलदह्दगुरुविवेयदुमो ।
 वेत्तुं हदेण अंतेउरम्मि तं साहुणिं खिवइ ॥१३॥
 पोकरइ दहं च इमा, नयणंसुपवाहसित्तधरणियला ।
 विलवइ य हा सहोअर !, हा पवयणनाह ! मुणिसीह ! ॥१४॥
 सिरिकालगसूरि ! निवाहमेण एएण मज्झ हीरंतं ।
 चरणधणं परिरक्खह, न तुमं भोत्तूण मेहं सरणं ॥१५॥
 अह कालगसूरी वि हु, नाऊणं कह वि वइयरं एयं ।
 गंतुं नरिंदपासे^१, पमणइ तं कोमलगिराहिं ॥१६॥
 तारयगणाण चंदो, इंदो जह सूरगणाण नरनाह ! ।
 तह लोयाण पमाणं, तं चिय ता कह इमं कुणसि ॥१७॥
 इयरो वि अकज्जाओ नियत्तियव्वो पमाणपुरिसेहिं ।
 जइ ते वि कुणंति इमं तो जायं सच्चमेयं^२ पि ॥१८॥
 जल्य राया सयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ ।
 वेणं भयह नागरया !, जायं सरणओ भयं ॥१९॥
 अन्नाण वि परजुवईण, राय ! संगो दुहावहो^३ वेव ।
 जो लिंणिणीण संगो, सो पुण गस्यं महापावं ॥२०॥
 बहुनरवरधूयासंगमे^४ इ, जइ निव ! गओ सि न हु तोसं ।
 तो चत्तविहसाए हदेण गहियाइ दीणाए ॥२१॥
 लिंणिणिमिच्चाइ इमाइ, राय ! को तुज्झ होज्ज परिओसो ।
 नरवइणो य रिसीणं, धम्मं वेइहंति न मुसंति ॥२२॥
 जेण निवरक्खियाइ^५, मृव्वंति तवोवणाइं सव्वाइं ।
 तो चित्तिऊण एमाइ, मुंवे सयमेव मह बहिणि ॥२३॥
 इच्चाइ जुत्तिजुत्तं, सूरीहिं नराहिवो पभणिओ वि ।
 संजायविवज्जासो, जा न मुयइ साहुणिं कह वि ॥२४॥

१ कहिपि P । १० ° भूमी C । ११ ° रो अह C । १२ मे स ° C । १३ ° से, भणइ य तं C । १४ ° यं
 ति C । १५ दिसं भ ° C । १६ ° हो भवइ C । १७ ° मेण, ज ° C । १८ वदंति M । १९ ° इं बुज्झ ° C ।
 २० मुंवेसु सयमेव मह बहिणि C ।

तो मिलिऊणं भणिओ, संवेण इमो वि जा अवण्णाए ।
 दिट्ठो नराहिवेणं, तओ य कोवं गओ मूरी ॥२५॥
 जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा नरा जे य ।
 संजमउवघायपरा, तदुवेक्खाकारिणो जे य ॥२६॥
 तेतिं वच्चामि गइं, जइ एवं गइभिल्लनिवरुक्खं ।
 उम्मूटेमि न पवणो व्व, वज्जमूलं पि पुइईए ॥२७॥
 एयं कुणइ पइणं, ततो चित्तह महावलो एस ।
 गइमिविज्जाएँ निवो, ता चेतच्चो उवाएण ॥२८॥

एवं च विमृश्य ततः कैतवेन कृतोन्मत्तकवेपो नगरमध्ये इदमसंघदं प्रलपन् परिभ्राम्यति—यदि गर्दभिल्लो राजा
 ततः किमतः परम् ?, यदि रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् ?, विषयो यदि वा रम्यस्ततः किमतः परम् ?, यदि वा
 करोमि मिश्रादनं ततः किमतः परम् ?, यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं करोमि ततः किमतः परम् ? ।

इय एवमाइ उम्मत्तैचेद्धियं तस्स सूरिणो दट्ठुं ।
 भणइ सदुक्खं सव्वं, सवाल-उड्डाडलं नयरं ॥२९॥
 आसन्ननिवाओ नूण, एस राया मुणीण वयमंगं ।
 जं कुणइ इमस्स य, मुणिवइस्स गुणरयणजलनिहिणो ॥३०॥
 उम्मत्ताए हेऊ, जाओ सो चेव निग्घिणो पावो ।
 न गणइ मुणिजणवयणं पि कइ वि असंकिलिट्ठमणो ॥३१॥
 इयं जणअवण्णवायं, उम्मत्तं जाणिऊण सूरिं च ।
 सामंत-मंतिवग्गो भणइ पयत्तेण नरनाहं ॥३२॥
 देव ! विरुद्धं एयं पि, ताव जं लिंमिणीएँ परिभोगो ।
 जं पुण सूरि अवमाणिओ तए होइ उम्मवो ॥३३॥
 एयं तु विरुद्धयरं, तहेव अवाहीरणं बहुजणस्स ।
 तौ एयियमि वि गए, मुंच इमं साहुणिं जम्हा ॥३४॥
 वज्जइ अकीत्तिपदही, तुल्लाणं देव ! सयलनयरम्मि ।
 दीसंति एत्य कज्जे, इह-परभवआवईओ य ॥३५॥
 इय सोऊणं राया, कुविओ निव्मत्यए इमे सव्वे ।
 योहग्गहाभिभूओ, न गणेइ हियं पि उवइद्धं ॥३६॥
 लोयाओ इमं निमुयं च, मूरिणा निच्छएण तो निवइं ।
 नाऊण दंडसज्झं, अह नयरीओ विणिक्खंतो ॥३७॥
 कमसो य तओ पत्तो, सगहूलं नाम सिंघुपरहूलं ।
 तत्थ य जे सामंता, ते सव्वे साहिणो भणिया ॥३८॥

साहाणुसाहिनामेण, भन्नए ताण अहिर्वा राया ।
 ऐकस्स साहिणो अह, पुरम्मि गंतुं ठिओ सूरि ॥३९॥
 विज्जाए अइसएहिं, धम्मकहाए य मुरिणा एसो ।
 आवज्जिओ तओ अन्नया य एयस्स साहिस्स ॥४०॥
 अन्नस्स य पंचाणउइसाहिवग्गस्स उवरि परिकुविओ ।
 साहाणुसाहिरायो, अह सव्वे मरणभयतसिया ॥४१॥
 भणिया सूरिहिं^{२४} इहं, निरत्थयं चेव मरह किं तुव्वे ? ।
 सिंधुं उत्तरिज्जणं, हिंढह आहिंढ(दु)गत्ताए ॥४२॥
 ता तुह्माणं सव्वं, होही^{२५} सुत्थं ति एवमाईहिं ।
 तव्वयणेहिं ते वि हु, कमेण पत्ता सुरट्ठाए ॥४३॥
 तो छन्नउईभागे, काज्जणं जणवयं ठिया तत्थ ।
 वत्ते वासारत्ते, भणिया ते सूरिणीं सव्वे ॥४४॥
 गिण्हह मालवदेसं, इण्हि उज्जेणिनरवइं घेत्तुं ।
 विज्जलम्मि तम्मि चिट्ठह, सव्वे वि सुहेण जं तुव्वे ॥४५॥
 तो ते भणंति अहं, दविणं नत्थि त्ति तेण न तरामो ।
 तत्तियदूरं गंतुं, तो सूरि चुण्णजुत्तीहिं ॥४६॥
 पौडित्तु विज्जलक्कणयं, समप्पए ताण ते वि तो हिंढा ।
 लाडविसंयनिववणं, गिण्हंता सव्वमणुकमसो ॥४७॥
 उज्जेणिविसयसंधिं, पत्ता गदभिल्लनरवइं तं च ।
 सोउं आगच्छइ तैत्थु, चेव नियवलभरसमग्गो ॥४८॥
 असि-सत्ति-सेल्ल-वावल्ल-भल्ल-कुंताइसत्थभीमाइं ।
 करि-तुरय-रहसमारुढमिलियवहुसुहडचंडाइं ॥४९॥
 आभिट्ठाइं वलाइं, दोन्नि वि अवरोप्परं सकोवाइं ।
 अह हारियं खणद्धेण, तत्थ गदभिल्लसेन्नेणं ॥५०॥
 तो गदभिल्लराया, पल्लैइउं पविसिज्जण उज्जेणिं ।
 रोहंणंसज्जो जाओ, परसेवाइं च सव्वत्तो ॥५१॥
 आवासियाइं सव्वप्पणा य ढोयं कुणंति पइदियहं ।
 अह अन्नदिणे दिट्ठो सुँन्नो कोट्ठो तओ सूरि ॥५२॥
 पुच्छिंति सगनरिंदा, सरिज्जण कहेइ सो वि जह अज्ज ।
 अँट्ठमिदिणो त्ति राया, गदभिँल्लो विहियउववासो ॥५३॥

२४ एकस्सऽहिवइणो M । २५ ° या, ते सव्वे मरणभयभीया C । २६ ° हिं तओ, नि ° C ।, ° हिं इइ, नि ° M । २७ होहिइ सु ° M । २८ ° णा एवं C । २९ पयडित्तु M । ३० ° सयं समग्गं C । ३१ तत्थ, चे ° M । ३२ ° इओ प ° P । ३३ रोहयस ° M । ३४ ° न्नो कुट्ठो त ° P । ३५ ° इमदिट्ठो त्ति P । ३६ ° इहिल्लो P ।

साइह गदभिविज्जं, कत्यइ अट्टालगम्मि तो^{१०} ठवियं ।
जोएह रासहिं तह, कए य दिट्ठा य सा तेहिं ॥५४॥
तो भणियं सूरिहिं, एसा किर जावपरिसमत्तीए ।
मुंचिहिई^{११} महासदं, तओ य परसेन्नमज्झम्मि ॥५५॥
दुपयं चउप्पयं वा, जं किंचि वि तं सुणेइ तं झत्ति ।
रुहिरं समुगिरंतं, म्हुणेण निवडेइ घरणीए ॥५६॥
तह्मा सजीवदुपयं, चउप्पयं वा दुगाउयपरेण ।
नेउं ठवेह सव्वं, मज्झ समीवम्मि अइनिउणं ॥५७॥
मुंचह घणुद्धराणं, अट्ठहियसयं च सदवेहीणं ।
तह चेव कए तेहिं, धणुद्धरे भणइ तो सूरि ॥५८॥
एयाए रासहीई, निवाइयं चेव वयणमकयसरं ।
नारायाण भरिज्जह, अपमत्ता हारियं इहरा ॥५९॥
तह चेव कयमिमेहिं, न निग्गओ रासहीए तो सहो ।
पडिहयसत्ति चि तओ, तस्सेव य उवरि नरवइणो ॥६०॥
मुत्त-पुरीसे मोचुं, पलाइउं सा गया महाविज्जा ।
तो भणियं सूरिहिं, एहमिच्चं बलमिमस्स ॥६१॥
इय तं पि विणिग्गहियं, तो वीसत्था करेह नियकज्जं ।
अह तेहिं पुरी भग्गा, राया वि हु वंधिउं गहियो ॥६२॥
तो^{१२} भणियो सूरिहिं, रे पाव ! हडेण तीए समणीए ।
जं चुकोऽसि अलज्जिर !, इह-परमवदुबल्लेनिरवेक्ख ॥६३॥
वित्तयराण वि पुज्जो, अणज्ज ! आसैइओ य जं संघो ।
वस्सावराहतरुणो, पत्तो कुसुमुग्गमो तुमए ॥६४॥
जं पुण अणंतभवसायरम्मि भमिहसि अणेयदुहमीमे ।
तं भुंजिहिसि फलं पि हु, ता अज्ज वि गिण्ह जिणदिकल्लं ॥६५॥
पौवाइं किं पि नित्यैरसि जेण इचाइ जाव करुणाए ।
पभणइ सूरि दुम्मिज्जए, निवो ताव अहिययरं ॥६६॥
तो सूरि भणइ तहिं, समुवज्जियगरुपदुसहभवदुक्खा ।
तुम्हारिसा वि को सोक्खभायणं सकइ विहेउं ? ॥६७॥
जीवदयामूलो चिय, धम्मो अम्हाण तेण न हओसि ।
इचाइ वहुं निवमच्छिउणं मोयाविओ एसो ॥६८॥

१० तो बहिउं C ।, तो ठविउं P । ११ मुचिद्वी P ।, मुंचिही M । १२ ए सा य * P । ४० * गियं सू * CP । ४१ * वेक्खो MD । ४२ * ओ तए संघो M । ४३ पावाउ M ।, पावाई P । ४४ * सि जियपम्भग्गाए वा * M । ४५ को मोक्ख * P । ४६ * व्याधिक * M ।

सगपत्थिवेहिं विसयाउ ताडिओ भमइ तो इमो दीणो ।
 संसारं च अणंतं, भमिही तक्कम्मदोसेण ॥६९॥
 अह जरस्स स्साहिणो, पढममेव सूरी ठिओ पुरवरम्मि ।
 सो उज्जेणीराया, जाओ मेसा उ सामंता ॥७०॥
 आलोइयपडिक्कंता, भगिणी सूरीहिं संजमे ठविया ।
 सगकूलाओ पत्त त्ति ते य सगपत्थिवा जाया ॥७१॥
 जिणपवयणप्पभाचणपरम्मि अह सगनरिदवंसम्मि ।
 वट्ठंते^{१०} तो कालंतरेण सिरि चिकमाइचो ॥७२॥
 सगवंसं इणिऊणं, जाओ राया कओ जणो निरिणो ।
 संवच्छरो य नियओ, एस पयट्ठाविओ जेण ॥७३॥
 तस्स वि वंसं उप्पाडिऊण जाओ पुणोवि सगराया ।
 पणतीसे वाससए (१३५), चिकमकालस्सइक्कंते ॥७४॥
 परिवत्तिऊण जेणं, लोए संवच्छरो निओ ठविओ ।
 कालगसूरी उण लाडविसय-भरुयच्छपमुहेसु ॥७५॥

(२)

ठाणेसु विहरमाणो, पत्तो कालेणं पइट्ठाणम्मि ।
 तत्थ य राया सिरिस्सालवाहणो सावओ परमो ॥७६॥
 सूरीण कुणइ गरुयं, भत्ति तत्थ विय भइवयमासे ।
 सुद्धाए पंचमीए इंदमहो हवइ तो राया ॥७७॥
 विणएण भणइ सूरिं, पज्जोसवणं करेह छट्ठीए ।
 जं पंचमीए लोयाणवित्तिनिरयस्स मह पूया ॥७८॥
 कायच्चा होइ न चेइयाण सूरी वि भणइ न कयाइ ।
 पज्जोसवणा पंचमिरयणिमइक्कमइ नरनाइ ! ॥७९॥

✽ तो भगवया भणिअं—

- (१) इत्थं य पणगं पणगं, कारणियं जा सवीसई मासो ।
सुद्धदसमीट्ठियाणं, आसाढी पुन्निमोसरणं ॥८०॥
- (२) चाउम्मासुक्कोसो, सत्तरिराइंदिया जहन्नो य ।
थेराण जिणाणं पुण, नियमा उक्कोसओ चेव ॥८१॥
- (३) इत्थं य अणभिग्गहियं, सीसइ राइं सवीसई मासो ।
तेण परमभिग्गहियं, गिहिनायं कित्तियं जाव ॥८२॥
- (४) इय सत्तरी जहन्ना, असीनउई वीसुत्तरसयं च ।
जइ वासइ मग्गसिरे, दस राया तिन्नि च्कोसा ॥८३॥

- (५) आसाढचउम्मासा, पडिकमणाओ य पडिकमेयव्वं ।
पज्जूसणपडिकमणं, पन्नासदिणेहिं नियमेण ॥८४॥
- (६) अवि चळइ मेरूचूला, सूरु वा उग्गमेज्ज अवराए ।
नो पंचमीए रयणी, पज्जूसवणा अइकमइ ॥८५॥
- (८६) तो कुणह चउत्थीए, इय मणिए मुरिणा वि पडिवन्नं ।
जं कारणेण भणियं, आरेण वि पेंजुसवियव्वं ॥८६॥
- (८७) तेणपभिइं संजाया, पज्जोसवणा चउत्थियइहम्मि ।
पासंगियं च एयं, सग-चिकमवंसकहणं च ॥८७॥
- (८८) आलोइयपडिकंतो, सुद्धो सुर-नरवरिंदनपचलणो ।
पालिय चिरपरियाओ, सूरु चि गओ अमरलोयं ॥८८॥
- (८९) संखेवेणं कहियं, कालयसूरिण संविहाणमिणं ।
वित्थरओ पुण नेयं, निउणमईहिं निसीहाओ ॥८९॥

इति कालिकाचार्यकथानकम् ॥

[P आदर्शे CDM आदर्शानां पञ्चसततितमश्लोकस्य पादद्वयमादृत्य 'आलोइय पडिकंतो' (८८) इत्यतोऽन्त-
पर्यन्तो पाठोऽधिकः समस्ति]—

- (१) परिवचिऊण जेणं, लोए संवच्छरो निओ ठविओ ।
आलोइयपडिकंतो नियगच्छधूरं वहइ सूरु ॥७५॥

(२)

- (२) इतो य अत्थि नयरं, भरुयच्छं नाम तत्थ यलमितो ।
राया तस्स य भाया, जुवराओ भाणुमितु चि ॥७६॥
- (३) एए य भायणिज्जा, कालयसूरिस्स तेसि भइणी य ।
भाणुसिरी तीएँ सुओ, यलभाणू राइणा सचिवो ॥७७॥
- (४) मइसागरो अवंतीए, पेसिओ सूरिणो सयासम्मि ।
तेणाहूओ सूरु, भरुयच्छम्पी सयायाओ ॥७८॥
- (५) सुयधम्मो यलभाणू, पव्वइओ धम्मउज्जया जाया ।
रायार्ह असहंतो, पुरोहिओ सूरिसहियनिवं ॥७९॥
- (६) भणइ सुईवस्से(ज्जे?)हिं, एएहिं किं ति सूरिणा वि इयो ।
विहिओ निरुचरो सुत्तयाए(?) तो वयइ अणुलोपं ॥८०॥
- (७) एए महात्तवस्सी, पडु! जेण पहेण जंति नो तेणं ।
तुम्हं गमणं जुत्तं, अकमणं तप्पयाण जओ ॥८१॥

C आदर्शे ५५५ सस्ति कट्टिकाञ्जनवती पदलोकात्मकः पाठोऽधिकः समस्ति, स च DM आदर्शयोगिरातः ।

५० पज्जुसवियव्वं M । ५१ * मिई सं M ।

- (८) विप्परिणओ निवो तो, जंपइ सचं ति कह पुणो एए ।
वीसज्जिज्जंति तओ, पुरोहिओ भणइ सव्वत्थ ॥८२॥
- (९) कीरइ अणेसणाउ, निवेण दिवो इमस्स आएसो ।
आहाक्कम्माइ जणाउ दावए सो वहु फलं ति ॥८३॥

(३)

- (१०) कहियं साहूहिं गरुण, ते वि नाऊण निवइणो चित्तं ।
जंति अपज्जोसविए, चेव पइट्ठाणनयरम्मि ॥८४॥
- (११) जाणावियं च सूरीहिं, तत्थ नो जाव आगया अम्हे ।
ताव न पज्जोसवियव्वमेव तत्थ य पर[म]सहो ॥८५॥
- (१२) निवस्सालवाहणो अत्थि, सो वि नाऊण कालगायरिए ।
आगच्छंते संवेण संजुओ अभिसुहो जाइ ॥८६॥
- (१३) विच्छडेण पविट्ठा, नयरे ।
पज्जोसवणासमओ तत्थ य मरहट्ठदेसम्मि ॥८७॥
- (१४) भद्वयसुद्धपंचमिदिणम्मि इंदस्स जायए जत्ता ।
ता सूरिणो निवेणं, विन्नत्ता जह इमं भयवं ! ॥८८॥
- (१५) पज्जोसवणादिवसे, अणुगंतव्वो जणाणुवत्तीए ।
इंदो तेणं अम्हे, चेइयण्हवणाइयं काउं ॥८९॥
- (१६) न पहुप्पामो तत्तो, पज्जोसवणं करेह छट्ठीए ।
सूरि वि आह पंचमिरयणीमेयं नइक्कमइ ॥९०॥

जओ भणियमागमे—

जहा णं भगवं तहा णं गणहरा वि । जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं
अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहाणं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो । नो ते पंचमिरयणिं अइक्कमिज्जा ।

- (१७) तो भणियं नरवइणा, जइ एवं [होइ ?] तो चउत्थीए ।
हवउ त्ति आह सूरी, एवं होउ त्ति नो दोसो ॥९१॥

जओ भणियमागमे—

आरेणा वि पज्जोसवेयव्वमिति ।

- (१८) तो हिट्ठो भणइ निवो, महापसाओ ममं कओ जेणं ।
मम देवीणं पव्वोववासपारणयदिवसम्मि ॥९२॥
- (१९) होही मुणीण उत्तरपारणयं तो निवो गिहे गंतुं ।
देवीओ भणइ जहा, तुम्हाणममावसापव्वे ॥९३॥
- (२०) होही उववासो तस्स, पारणे हुज्ज साहुवगस्स ।
उत्तरपारणयं तो, दाणं दिज्जह महफलं ति ॥९४॥

चित्र ४१ Fig. 41

चित्र ४० Fig. 40

- (२१) तो मुद्वचउत्थीए, चेइयपूया पभावणा य कया ।
रत्ना तव-देसण-मुणण-पोसहावस्सया विहिणा ॥९५॥
- (२२) इय कारणेण कालयसूरीहिं पवत्तिर्यं चउत्थीए ।
पज्जोसवणं अणुमच्चिउं(यं) च संवेण एयं ति ॥९६॥

(५)

- (२३) कालंतरेण तेसिं, विहरंताणं गुणन्नियाणं पि ।
कम्मोदयाउ सीसा, जाया दुव्विणी(ज्वीणि?)या तेण ॥९७॥
- (२४) तेहिं पव्विया जह, गुरुआणाइकमं विहेऊणं ।
दुकरतवचरमिणं मा कुणह निरत्ययं वच्छा ! ॥९८॥

यत उक्तागमे—

- (२५) छह-इहम-दसम-दुवालसेहिं मास-इमाससमणेहिं ।
अकिरंतो गुरुवयणं, अणंतसंसारिओ होइ ॥९९॥
- (२६) गुरुआणाभंगाओ, रचे कटं तवं पि काऊण ।
तह वि हु पत्तो नरयं, सो कूलयवाळओ साहू ॥१००॥
- (२७) गुरुआणाइकमणे, आयावितो करेइ जइ वि तवं ।
तह वि न पावइ मुखं, पुव्वभवे दोवई चेव ॥१०१॥
- (२८) एवं भणिया वि इमे, गुरुवयणं जाव नो पवजं ति ।
वटंति य सिच्छाप, तो गुरुणा वितियं एवं ॥१०२॥
- (२९) तारिसा मम सीसाउ, जारिसा गळिगइहा ।
गळिगइहे चइसा णं, दहं गिण्ढामि संजयं ॥१०३॥

तथा—

- (३०) छंदेण गओ छंदेण आगओ चिहए य छंदेण ।
छंदे अ वट्टमाणो, सीसो छंदेण भोचच्चो ॥१०४॥
- (३१) अश्रदिणे सुत्ताणं, तेसिं सिज्जायरस्स परमत्थो ।
कहिओ जह वचाओ, अम्हे नियसिस्ससिस्साणं ॥१०५॥
- (३२) सागरचंदाणं मुणिवईण पासम्मि जई य पुच्छंति ।
तो ते खरष्टिऊणं, साहिज्जसु इय भणित्ता ते ॥१०६॥
- (३३) वचंति तत्थ निस्सीहियं च काऊण जाव पविसंति ।
येरज्जउ त्ति काउं न, तेण अब्बुट्टिया ते उ ॥१०७॥
- (३४) वक्खाणसमत्तीए य पुच्छिया अज्ज ! केरिसं हि मए ।
वक्खाणियं हमेहिं, जुत्तं जह सुंदरं पुण वि ॥१०८॥
- (३५) तेणं भणित्ता मूरी, पुच्छइ किं पित्त्य तेहिं तो भणियं ।
वक्खाणेसु अणिच्चियमेसो वक्खाणिउं लळो ॥१०९॥

- (३६) सव्वमणिच्चं धम्मो, निच्चो त्ति स आह जाव तो सूरी ।
जंपइ न अत्थि धम्मो, न गिज्झइ जंपमाणेहिं ॥११०॥
- (३७) सुकुलाइकज्जउ चिय, तेणं धम्मो पयट्ठिउ इत्तो ।
सूरिं अपिच्छमाणा, ते दुस्सीसा य पुच्छंति ॥१११॥
- (३८) सिज्जायरं इमेण वि, बहुहा निब्बच्छिया तओ तेहिं ।
सव्वं खमाविउं सो, सव्भावं कहिय तेणंते ॥११२॥
- (३९) पट्ठविया तत्थ तओ, गच्छंति जणो य पुच्छए एस ।
को गच्छइ त्ति तो ते, मणंति जह कालगायरिया ॥११३॥
- (४०) सागरचंदेण सुयं, लोयमुहाओ पियामहागमणं ।
तत्तो पुट्ठो थेरो, पियामहो ये किमायाइ ? ॥११४॥
- (४१) तेणुत्तं इय सुव्वइ, अन्नम्मि दिणम्मि तयणुमग्गेण ।
संपत्तं सुणिविंदं, अब्भुट्ठइ सागरमुणिंदो ॥११५॥
- (४२) तेहिं भणियं तुब्भे, उवविसह मुणी इमे जओ पुरओ ।
गुरुणो समागया सूत्ररिणा वि भणियं न को वि इहं ॥११६॥
- (४३) आयाओ घोत्तूणं, येरं इत्थंतरम्मि आयाया ।
तं सुणियाओ(?) कालयसूरी पाहुणयसाहूहिं ॥११७॥
- (४४) अब्भुट्ठिया तओ सो, सागरचंदो खमावए सूरिं ।
सूरंतो य स गुरुणा, भणियो नो भावदोसो त्ति ॥११८॥
- (४५) किंतु पसायस्स विवोहणट्ठमेयस्स अन्नया सूरी ।
दंसइ वालयपत्थयदिट्ठंतं तहय कहियमिणं ॥११९॥
- (४६) आस[व्वन्नुमयाओ, तरतमभावेण मइविहवा ।
मा वह]उ को वि गव्वं, अहमिको पंडिओ इत्थ ॥१२०॥
- (४७) इय अच्छेरय चरिओ, गामागरनगर[मंडियं वसुहं ।
आणावडिच्छवहुसिस्सपरिबुडो विहरई मय]वं ॥१२१॥

५)

- (४८) अह अन्नया सुरिंदो, वंदइ सीमंधरं जिणवरिंदं ।
मुणिउ निगोयजीवे स वि..... ॥१२२॥
- (४९)न्नियो इमे कोइ ।
जाणइ वक्खाणेउ कालयसूरि त्ति इय कहइ ॥१२३॥
- (५०) या तेणं सको पुच्छइ मे कित्तियं आउ ।
उवउत्तेणं दोसागाराईमाऊणमाउयं ॥१२४॥
- (५१) . . . चिय कालेणं जाणित्ता, निययआउपरिमाणं ।
संलेहणं विहेउं अणसणवि[हिणा दिवं पत्ता] ॥१२५॥

॥ आदरत उद्धृता मन्यकृत्प्रशस्तिः—

श्रीप्रश्रवादनकुलाम्बुनिधिप्रसूतः,
क्षोणीतलप्रथितकीर्चिस्तीर्णशालः ।
विश्वमसाधितविकल्पितवस्तुसूचै—
इच्छायाश्रितप्रसुरनिर्घृतभव्यजन्तुः ॥१॥
ज्ञानादिकुसुमनिचितः, फलितः श्रीमन्मनीन्द्रफलवृन्दैः ।
कल्पद्रुम इव गच्छः, श्रीहर्षपुरीयनामाऽस्ति ॥२॥
एतस्मिन् गुणरत्नरोहणगिरिगाम्भीर्यपायोनिधि—
स्तुतत्त्वानुकृतस्माधरपतिः सौम्यत्वतारापतिः ।
सम्यग्ज्ञानविशुद्धसंयमपतिः स्वाचारचर्यानिधिः,
ज्ञानतः श्रीजयसिंहमूरिरभवन्निःसङ्गचूडामणिः ॥३॥
रत्नाकरादिवैतस्मात्, शिष्यरत्नं बभूव तत् ।
स बागीशोऽपि नो मन्ये, यद्गुणग्रहणोत्तमकः ॥४॥
श्रीवीरदेवविद्युधैः, सन्मन्त्राद्यतिशयप्रवरतोयैः ।
यैर्द्वेग इव संसिक्तः, कस्तद्गुणकीर्तने विद्युधः ? ॥५॥

—सयाहि—

आह्ला यस्य नरेश्वरैरपि शिरस्यारोप्यते सादरं,
यं हृद्वाऽपि मुदं व्रजन्ति परमां प्रापोऽतिदुष्टा अपि ।
यद्वक्त्राम्बुधिनिर्यदुज्ज्वलवचःपीयूषपानोद्यते—
गीर्वाणैरिव दुग्धसिन्धुमयने तस्मिन् लेभे जनैः ॥६॥
कृत्वा येन तपः सुदुष्करतरं विश्वं प्रबोध्य प्रभो—
स्तीर्थं सर्वविदः प्रभावितमिदं तैस्तैः स्वकीयेर्गुणैः ।
शुक्लीकुर्वदशेषविश्वकुहरं भव्यैर्निबद्धस्पृहं,
यस्याशास्त्रनिवारितं प्रचरति श्वेताम्बुगौरं यशः ॥७॥
यमुनाप्रवाहविमलश्रीमन्मुनिचन्द्रमूरिसंपर्कात् ।
अमरसरितेव सकलं पवित्रितं येन भुवनतलम् ॥८॥
विस्फूर्जत्कलिकालदुस्तरतमसंतानलुप्तस्थितिः,
सूर्येणैव विवेकभूधरशिरस्यासाद्य येनोदयम् ।
सम्यग्ज्ञानकरैश्चिरन्तनमुनिसुष्णैः समुद्योतितो,
मार्गः सोऽभयदेवमूरिरभवत् तस्य प्रसिद्धोर्मिभिः ॥९॥
निजशिष्यलवश्रीहेमचन्द्रसुरेर्मुखेन विद्वतिरियम् ।
स्रवयुता तैरेव हि, विहिता श्रुतदेवतावचनात् ॥१०॥

प्रत्यक्षरं गणनया, सर्वग्रन्थाग्रमस्य जातानि ।

त्रयोदशसहस्राण्यष्टपष्टियुतान्यष्टशतानि (१३८६८) ॥११॥

प्र० १३८६८ ॥ कल्याणमस्तु ॥

ग्रन्थप्रशस्तिः—

श्रीकृष्णार्चिगच्छे तपापक्षे भ०श्रीपुण्यवर्धनसूरयस्तेषां पठे भट्टारकश्रीश्रीजयसिंह(६)सूरयस्तपष्ट म०त्रा-
श्रीचिनयचन्द्रसूरीश्वराणां शिष्यगणिगोरापठनार्थम् ॥

[३]

श्रीभद्रेश्वरसूरिविरचिता-कथावलयन्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ।

[लेखनसंवत् १४९७—रचनासंवत् १२ शताब्दि]

- (१) धम्मं कहिउं सीलं, अस्स त्ति रुत्तिओ (?) य धम्मकही ।
सायसयं ति विसेसिया (य), वाओ य तवो य जस्स त्ति ॥१॥
- (२) सो वाई य तवस्सी, विज्जावलीउ(लिओ) य नाम विज्ज त्ति ।
पायलेवाइसिद्धो, सुकव्वकत्ता कवि(वी) नाम ॥२॥
- (३) एय गुणा य पुरिसा, अट्ठपभावगा पवयणस्सा (?) ।
एक्को वि य पुण्णप्पा, कोइ जहा कालगज्जो त्ति ॥३॥

कालगायरियेकहा भण्णइ—

अवंतीविस(ए) उज्जेणीनयरीए दूप्पणो नाम राया । तस्स य किर केणावि जोगिण्ण दिन्ना गदहीनाम विज्जा ।
सा य जत्थ साहगनिउत्ता तस्समुहा होउं विउन्विय गदभीरूवा नाहे(दे)इ, जो य तिरिओ मणुओ वा रिब(बु)-
संतिओ तस्सइं सुणेइ सो सव्वो रुहिरं वमंतो भयविहलो नट्टसन्नो निवडइ । सिद्धा य विहिसाहणेणं दूप्पणरण्णो
गदभीविज्ज त्ति गदहिल्लो नाम सो पसिद्धि गओ । पलंबतयात्ति जिणसासणमुज्जेणी (?), तन्मउझे पवयणपुरिसो सूरि-
समण्णिओ कालगायरिओ नाम, अवि य—

- (४) संविग्गो मज्झत्थो, संतो मउओ रिजू सुसंतुट्ठो ।
गीयत्थो कडजोगी, भावणू लद्धिसंण्णो ॥१॥
- (५) देसणियाओ देओ, मइमं विण्णाणिओ कवी वाई ।
नेमिच्चिओ य सीओ, उवयारी धारिणी(रणा) वळिआ ॥२॥

(६) बहुदिदो नयनिउणो, पिओयचउ (पियंवओ ?) सुत्सरा(रो) तओनिरओ ।

सुत्सरीरो सुप्पइहो, वाई आणंदओ वोक्खो ॥३॥

(७) गंभीरो अणुवत्ती, पडिवन्नपालओ यिरो ।

उच्चियणू सूरीणं, छत्तीसगुणा [इमे] हंति ॥४॥

अत्ये(रिथ) य ताघेव कालगायरियमणिणी रूवचई व निम्मल्लीला सीलमई नाम तवत्सिणी । सा य कयाइ वच्चेत्ती बाहि तप्पएसगामिणा दिद्वि गदहिल्लरणा । अज्जोववण्णेण य अणिच्छंती वि बला नेवि(नीया) अंतेउरं । साहिया तवत्सिणे(णी)हिं कालगसूरीं वत्ता । तेहि वि गंतुं सयं मणिउ राया जहा—न जुत्तं पुहवीपालाणमेरिसं ववसिउं ता मुंचह तवत्सिणि । रणावि करिस्स चित्तिउत्तं निव्वत्ते (?) ।

सूरीहिं मेड्डित्त साहियं तं संघत्स । तेणावि बहुहा भणिओ राया । न या(य) किं पि पडिवज्जह तओ दरिसण-कज्जुजओ रुदो । अह(ज)कालओ पइणं कोइ जहा—जह गदहिल्लि(हिल्ल)रायाणं रज्जओ न उम्मूलेमि, तो पवयणसंजमोव-घायगाणं तदुवेक्खणाण य गई गच्छामि । ताहे कालगज्जो कवडेणुम्मत्तलीहूओ तिग-चउक्क-(च)धरमहाजणद्वानेसु इमं [पलं]तो हिंडइ । जइ गदहिल्लो राया तो किं ? जइ सुनिविद्वि पुरी तो किं ? जइ जणो सुवेसो भा(तो) किं ? जइ हिंडामो वयं भिक्खं [तो किं ?], जइ सुवनदेत्ते वसामि तो किं ? एवं च बहुप्पयारं जणं भावेउ काल[ग]ज्जो पारसकूळं गओ ।

तथ य साहाणुसाहिणो महारायत्स सेवगो साहो नाम राया । तं च समझीणो सूरी निमित्ताईहिं आवग्जेह । अण्णया य साहित्स साहाणुसाहिण(णा) कन्हि हिं (वि) कारणे रुद्वेण कट्टारिगा सुद्वेओ पेसिया (?) ठेहेहिं तम(म्म)ओ जहा सा(सी)समेयाए नियं छिंदियव्वं ति ।

ददुं चेमं विमा(म)णो संजाओ साही । स(प ?)रूवेइ कालगज्जत्स । तेणावि भणिओ मा अप्पाणं मारेहिं- (हि) । साहिणा भणियं—परमसामिणा रुद्वेण एत्थ भांचउं न तीरइ । कालगज्जेण भणियं—रोहो गदहिल्लरायाणं ।

ताहे जे गदहिल्लेणो(णा)वमाणिआ लाहरो(रा)याणो अण्णे य ते मिलिउं सव्वेहिं पि रोहिया उज्जेणी । त यंतरम्मि य गदहिल्लेण य सुदुमूहणा होउं स(सु)मरिया गदहिविज्जा । अवयरिया य सा गदह(ही)रूवधारिणी । उविया एगमि अट्टारो(ट्टालो) परवलाभिमुहो(हा) । तव्विसेसाराहणा(ण)त्थे चेगत्थ वि गदहिल्लो अट्टममतोववासी । तं च सहाराहणं नाउं कालगज्जेणाणायमेव निरोविंयं गदहिसंमुहं दक्खणं सदेवेहिं(हि)जोहाणमट्टुत्तरसरं, मणियं च जमा(हा)-एमा गदहो नानि(?)हिउकामा तया सुहं पसोही, जाव य सदे न कोइ ताव समकालमेईए मुहं सोरहिं तुम्मे पुरिज्जह । तेहि वि जोदि(हे)हिं तदेव कयं । ताहे सा वाणमंतरी तय गदहिल्लत्सेवरी हगिउं लत्ताहिं य हंतुं गया सट्ठाणं । तव्वि-रद्विओ अवलि ति ओमूळि(लि)ओ गदहिल्लो । गहिया उज्जेणी । एवं च पुण्णपइणो कालगसूरी तं मणिणि पुणरवि संजमे टंत्ता विदरि[ओ] म(अ, ननु(यु)ज्जयविहोणं ॥

(२)

साहिप्पमुदराणएहिं चाहिसित्तो उज्जो(ओ)णए कालगसूरीम(मा)णेज्जो व(व)उमित्तो नाम राया । तक्कनिद्व-भाया य भाशुमे(मि)त्तो नामाहिसित्तो जुवराया । तेसिं च भणिणी भाशुसिरी नाम । तीसे पुत्तो चट्ठे(ल)भाणू नाम । सो य पगयमद्विणी[य]याए साह पज्ज(अ)गसद । पत्तो पुणो विहरंतो वरिसयालासणमुज्जेणि कालगसूरी । बहु-मणिओ सापाईहिं तम्मओ जोगो चि विसेसउ(ओ) साहित्त्त सूरीहिं [बल]भाशुणो धम्मो । तं च सेउं संजुदो, पव्वायिओ

य । न य पुच्छिया बलमित्त-भाणुमित्त त्ति । रुट्ठेहिं तेहिं पस(च्छ ?) न्मागतो निव्विसिओ कालगज्जो । सो वि नत्तयासंघएणं (?) निग्गहत्तं(त्त)णेण य तेसि वयणमवमन्निऊण ठिओ न य पज्जोसवणं कुणइ । बलमित्तो वि भाणु-सिरीए ' किं न जाणह गदह(हि)ल्लवुत्तंतं ?, जेणावमाणेह माउलं(ल)ग'मिति । भणिया पच्छत्ताविया पुणो मामयस्स कुणंति महंतमायरं अब्भुट्ठाणे(णा)इ ।

प(तं ?) च सहिउमस्स(स)कंतो मं(गं)गाहरो नाम पुरोहिओ भणइ-देव । सुद्धपासंडो एसो वेयाइवाहिरो । एवं च रण्णो पुरओ पुणो पुणो उल्लं(ल)वंतो सूरिणा निप्पट्ठा(ट्ठु)पसिणवागरणा(णो) कओ । ताहे खरयरमाविट्ठो पुरिहिओ न दंडेणेमेसिं किंचि पुणिस्स(रिस्सं ?) ति चित्ति य रायाणुमंडलोवो(रायाणमंडलो)मएहिं विप्परिणामेइ, जहा-एएरिसे महा-णुभागा ता जेण पहेण मे(ते) गच्छंति तेणेव जस्स रण्णो (?) जणो गच्छइ पयाणि वा अइक्कमेइ तस्सासेयं महंतं हवइ । ता विसज्जेज्जंतु नियविसयाओ सूरिणो । सोउं चेमं कम्मदोसेणाइसुगि(णि)या बलमित्त-भाणुमित्ता । कराविया सूरिनीसरणत्थं तेहिं सव्वम्मि नगरे भत्तपाणाणेसणा ।

(३)

तं च नाउं पढमपाओ(उ)सि चिय निग्गया ओ(उ)ज्जेणीओ कालगसूरिणो । बहुपरिवारा य ते न जहिं तहिं न(नि)व्वहंति त्ति पट्ठिया पइट्ठाणपुरं । जाणावियं चाणागयमेव तहं ते चिय संघस्स जावाहमागच्छामि ताव तुम्मेहिं न कायव्वं पज्जोसवणं ।

तत्थ य सालवाहणो राया । सो य सावगो त्ति । कालगव्व(ज्ज)मेंतं सोउं निग्गउं(ओ) समुहो समणसंघो य । तउ महाविभूर्इए पविट्ठो पइट्ठाणं कालगज्जो । भणियं चाणेण-भद्वयसुद्धपंचमी[ए] कीरओ(उ) पज्जोसवणं । पडिवन्नं च तं समणसंघेण । सालवाहणो य राया परमसावओ पज्जोसवणाइ धम्मदिवसे विसेसओ जिणवंदणाइ किच्चं कुणइ । इओ य तत्थ देसरूढीए कीरइ भद्वयसुद्धपंचमीए पढममिंदमहारंभो । तं च जणो निव्वि (न वि)णा णिवं कुणइ त्ति, तस्स न होइ पज्जोसवणु(ण)धम्माणुट्ठाणं । तओ सालवाहणेण भणियो कालगसूरी-भयवं ! चलिओ लोयववहारो त्ति, चालिउं न तीरइ इ(इं)दमहारंभो, न य मं विणा कुणंति लोया, ताणुगहं काउं कुणह छट्ठीए पज्जोसवणं, जेणाहमवि पहुत्तामि । सूरीहिं भणियं-महाराय ! न जुत्तमेयं । जओ आसाढपुण्णिमाए कायव्वं ताव पज्जोसवणं । अह केणावि रायविदुगराणेण ताए न कयं ता कायव्वं पुरओ कण्हदसमीए । तओ वियलितं सावणसुद्धपंचमीए । तओ वि पुरं पुण्णि-माए, तओ वि कण्ण(ण्ह)दसमीए । तओ विट्ठालियं कायव्वमवस्सं भद्वयसुद्धपंचमीए, न परओ त्ति जिणाणा । तओ रण्णा भणियं-भयवं । ता कीरउ चउत्थीए पज्जोसवणं । सूरीहिं भणियं-एवं होउ । ताहे चउत्थी[ए] चेव कयं पज्जो-सवणं । एवं च जुगप्पहाणा(णे)हिं कालगज्जेहिं कारणेण जा पवत्तिया चउत्थी सा चेवाणुमया सव्वसाह्णं जाण[ह ?] त्ति ।

[तओ] रण्णा भणियाओ अंतैउरियाओ, जहा-तुम्मे पक्खियपडिक्कमणत्थममावसाए काऊणोववासं पा(प)डिववा(या)ए सव्वखज्जभोज्जविहीहिं साहवो उत्तरपारणए पडिलामेत्ता पारेज्जह । ताहिं पि तहेव कए पज्जोसवणाए अट्ठमि (अट्ठम-मिति) काउं पडिवयाए जायमुत्तरपारणयं । तं च सव्वलोगेहिं कयं ति तप्पमिइं मरहडविसए समणमूहवो(समणपूओ) नाम छणो पवत्तो त्ति । पवत्तियं च भणिस्समाणेणं भ[व]विरहसूरिणो(णा) संपयसाह्णं अट्ठमतवकरणासत्तिं पेच्छंतेण तइयाए उत्तरपारणयं । किं च—

(४)

अत्थि उज्जेणीए बहुसीसपरिवारो कालगो नाम सूरी । न य से सा(सी)से चोइया वि पढणसवणाइकिरियासु पवत्तंते । तओ सूरी राईए पयुत्ती(त्ता) चेव ते मोत्तुं सेजायरस्सेगस्स साहियसव्भावो पयट्ठो सुवण्णभूमि । जत्थ य किर

ते तं (तेसिं) सीसरस सीसो सागरचंदो, नाम सूरि समर्थो विहरइ । पत्तो य पोत्तियाणमंतियं कमेण कालगसूरी । तेणावि तहिं वि सम्मापुच्च चि पाहुत्तीओ सो सामणज्जगपडिवा(वं) काल[ग]सूरी भोलउविव (भोलविओ) सागरचंदो वक्खणं । सो वि नागम[प]रीसहमाणो पुणो कालं पुच्छइ—केरिसं मे वक्खणं ? । सो भणइ—सुंदर ।

इओ य कालगसीसेहिं सव्वथगोत्तिया सूरिणो । न य कहिं पि लद्धा सुद्धी । तओ ते लज्जा(ग्गा) सेज्जायरस्स । तेणावि निव्वंथो चि पडिसाहिओ तेसिं सम्मावो । तओ सव्वे वि कालगसीसा सुवन्नभूमिं जउ चलिआ । तं व वृंदं वजंतं लोगो पुच्छइ । ते भणंति—कालगायरिया सुवन्नभूमिं गमिस्संति । संपत्ता य सिम्पयरजंताऽऽवंतज्ज(ज)णपरंपरा सागरचंदरस वत्ता, जहा—कालगायरिया आगच्छंति ।

तओ सागरस्वमणो भणइ—अज्जया । किं सधं जं ग(स)मागइ पियामहो ? । तेण भणियं—न जाणामि मए, वि सुयं । जो(सा)गरो भणइ—अज्जया । सुट्ठ पंडियओ सुमइ सो मे पियामहो । कालो भणइ—किं मे य(एए)णं, पंडिया चेव वियाणंति पंडियं । अज्ज(ज्ज) मम तावाणिघय(यं) वक्खणेसु ।

सागरो भणइ—अन्नं किंचि विसमपययं वक्खणावेसु । कालोण भणियं—न विसमपययथमवगच्छामि । सागरो भणइ—जइ एवं ता सुणेसु । तं चिय साहेमि—

(८) धम्म(म्म) करेहु म मूढा अच्छहुं(हुं),
चंचल(ल) जीविउ जोव्वणु पेच्छइ ।
धम्म नि कारणं कम्महु दत्थुहु,
मोक्खहुं तं पुणु शुक्कणु पुच्छहु ॥१॥

सोउं चेमं भणियं कालोण—नत्थे(रिथ):थ धम्मो धमाणरहिओ त्ति वे(स्स)रविसाणं व, पच्चक्खो जेण न सो, तयमावेनाणुमेओ वि ।

तओ अज्जो पियामहाणुकारी ए[स] खल्ल को वि डोफरो त्ति । संजायसंको सागरो भणइ—तरिथ धम्मो त्ति चोत्तुं जुज्जइ जीहाए, न उण जुत्तीए जेण पक्खरुज्जा धम्म(म्मा)धम्मा वि पच्चक्खा । अवि य—

(९) रुक्मइ सुइसमिद्धी, दाणाइ विसेसओ सपुण्णाणं ।
विप्फुरइ य सक्कारो, नियनिव्वा(?) ते वि नन्नेसिं ॥२॥
(१०) इय धम्माधम्मफलं, पच्चक्खं जेण दीसए साहु ।
ता मोत्तु[म]हम्मं आयरण धम्मं चिय करेसु ॥३॥

एवं च सत्थे(थ)विणोएण चिट्ठंति ते जाव कइवययासरणि ताव संपत्ता तथ कालगसीसा । ते य दट्ठण अत्थुद्धिओ सागरचंदसूरी । पुच्छिओ य सो तेहिं—आगया सख(ख)मासमणा इह केइ न व । सोउं सकिओ सो भणइ—न जाणामि खमासमणा, अज्जओ पुण एकओ आगओ, तेणागंतुकामो सिट्ठो सूरि ।

एयेंतरम्मि य वियारमूमीओ आगओ कालगसूरी । अत्थुद्धिउ च पाहुणयसाहहिं चंदिओ भावसारं संजायसंके वयत्थियाले सागरचंदे केण—(संजायसंकेण य पुच्छिया ते सागरचंदेण ?)—को एसो ? । तेहिं भणियं—काल[ग]सूरी । तओ ससंमं पायावल्लो(ग्गो) सागरचंदो सूरि—मिच्छामि दुक्कडं जं मए आसाइयं त्ति भणंतो सम्मं पियामहे खामेइ । भणइ सखिल्लओ—सगवं । जइ वि सु(सु)क्खो इ तहा वि केरिसं वक्खणेमि । कालगसूरीहिं विलट्ठं, किं तु मा गव्वं वि(व)हेज्जामु त्ति वोत्तुं करान्णो सो(सा)म, ठाविउण्णेच्छ(थ)वाल्लयापत्थुल्लज्जं(ग्गं), तओ वि उद्धरिंतं पक्खेवविओ

अन्तत्थ ममाविओ जत्तेणो किं वि सो । एवं च वारंवारेण ऊणयरो ऊणतमो त्ति सच्चवाविउं भणिओ सूरीहं(हिं) पोत्तउं(ओ)
—भद ! वालगापत्थसरिसं सुयं गणहराणं चेव संपुण्णं, सेसाणं पुण कमकमेण परिहीयमाणं । जओ चोदसपुण्वधरा वि
भगवंतो छट्ठाण वडिया कहिज्जंति किं पुण सेसा ? । ता न जुत्तो काउसयाणंसुन्नओ (काउं सुयणाणमओ ?) ।
भणियं च—

(११) मा वहउ कोइ गव्वं, एत्थ जए पंडिओ जि(अ)हं चेव ।

आसव(व्व)णुमयाओ, तरतमजोगेण मइविभवा ॥४॥

(५)

एवं च सुयसमिद्धो विचित्तवर(चरि)एहिं आगमपसिद्धो कालगसूरी सक्केण वंदिओ, एत्थ भणियं च—

(१२) सीमंधरभणणाओ, नि[गो]यकहणेण रक्खियव्वो व्व ।

कालगसूरी वि दढं, सविम्भयं वंदिओ हरिणा ॥१॥

(६)

किं च—

अत्थि इहेव भारहे वासे तुरमिणीनयरीए जियसत्तू राया । तस्स य कालगसूरिभणिणीए भदावंमणीए सुओ
दत्तो नाम । उ(ओ)लगइ(यं)तेण य सच्चदोसनिहिणा वसीकया सव्वे वि जियसत्तुसेवगा । तओ उव्वासिओ राया ।
समहिट्ठिय से रज्जं महारज्जलाभाइनिमित्तं च पारद्धमणो(णा)विहा जणो ।

अण्णया च विहरमाणो अणेगसीसपरिवारो समोसरिओ से मामगो कालयज्जो हि । पारद्धं चाणेण वक्खाणं ।
धम्मसट्ठा(द्धा) कोऊहलाईइ(हि) य संपत्ता नागरया, लोगएवं(परं)पराए भाउणो आगमणं सोऊण भणिओ दत्तो भदाए—
वच्छ ! तुह माउलओ पडिवन्नसाहुलिंगो इहगे(हाग)ओ ता तं गंतुं पणमत्तु (सु) । अवि य—

(१३) एक(कं) सो तुह मामो, वीयं ठिओ(विउ)सेहिं पुइओ पुण्णो ।

तइयं संगहियवओ, ता पुत्त(य ! ?) नयन(नम)सु तं साहुं ॥१॥

जणणीउव्वराहो(रोहे)ण य पयट्ठो दत्तो पत्तो तमुदेसं, पुच्छिओ कालियज्जो जण्णाण फलं । भगवया वि साहियं—
पंचं(चिं)दियवहेणं नरगगमणं । पुणो जण्णाण फलं दुयरा(वा)राए पुच्छियं च । भगवया वि साहिओ—अहिंसाळक्खणो
धम्मो । तइयावाराए पुट्ठेण साहियं—पावकम्माण नरयाइफलं । चउत्थवारं रुट्ठेण भणियं दत्तेण—किमेव(म)समंजसं
पलवसि ! । जइ किंचि वि मुणसि ता जण्णाण फलं साहेसु । भगवया भणियं—जइ एवं ता नरयफला जन्ना जणमहारंभ-
याए परिग्गहियाए ऊणिमाहारेणं पंचवि(पंचिं)दियवहेणं जीवा नरयाउयं कम्मं निव्वत्तेति । एयाणि य जण्णकरणे संपज्जंति ।

सोउं चेमं संजायरोसेण भणियं दत्तेण—कहं वियाणसि जहा—नरगफला जन्ना ? भगवया भणियं—नाणाइसयाओ ।
दत्तेण भणियं—सत्तमदियहे कुंभीपागेण पच्चिहिसि तुमं, तेण भणियं—एत्थ वि को पच्चओ ?

साहुणा भणियं च—तम्मि चेव सत्तमदिणे पढमं असुइणा विज्जलिज्जिहिसि । समुप्पण्णकाउवानलेण य, पुणो वि
भणियं दत्तेण—कत्तो सुहमुव्व(तुह मच्चु ?) । मुणिणा भणियं—निरुवसगं विहरिऊणाहं कयकालो देवलोगं गमिस्सामि ।
सोउं चेमं कुविओ दत्तो पव्वइयाहममेयं सुअसुव्वयणं (?) सुरक्खियं करेज्जइ, जेण सत्तमवारस(सर)ए [ए]यं चिय
कुंभीए य(प)यानि(मि?) त्ति जोजिऊणाऽऽरक्खियनरे पविट्ठो धवलादवाविउ पढहो जहा—न सत्तवासराणि जाव नयरीए
पुरीसो उज्झियव्वो । सत्तमदिणे य निरोहासहिन्नुणा मालिण्णेगेण रायमगे उज्झिऊण पुरीसं उइयं पुष्पकरंडएणं ।

चित्र ४३ Fig. 43

चित्र ४२ Fig. 42

बोलीणाणि य सत्तवासराणि त्ति सम्ममयाणंतो दत्तो सत्तमे च्चिय ब्वा(वा)सरे आसयडपरेण पयट्ठी साहुवहाओ तुरिय-
खुरखरणयअमु[ह]णा हसंतो विट्ठालिओ । तयो अहो संवइओ पावसमस्साएसो , त्ति मण्णमाणो सो भयमीओ पयट्ठो
नियगेहामिमुहो । तत्थ य पवट्ठो दुसज्जो त्ति मण्णमाणा(णे)हिं विरत्तचिचेहिं स समडेहिं वंचिऊण पुब्बाणीय जियसत्तुणो
समुवणीउ दत्तो । तेणावि तेह्हा चूरियइ सुणह सणाया एक्कवलीए(प)ओदूण एको दुक्खमच्चुणा य मओ समणो सो
गओ नरगं ति ।

फालयसूरी वि विहिणा काठं काऊण गओ देवलोगं ॥

कालिगायरिउ त्ति गयं ॥डा॥

पालितयसूरीकहा मण्णइ—

—१०६२—

प्रथमप्रान्ते—

प्रथमप्रान्त १२६०० । संवत् १४९७ वर्षे वैशाख यदि १२ बुधे अघेह स्तम्भतीर्थे महं मालासुतसर्गा-
लिखितम् ॥

[४]

अज्ञातसूरिकृतं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

—१०६३—

नमः सर्वज्ञाय ॥

जो कुणइ ससत्तीए, संघस्स समुअइ सयाकालं ।
कीलाइसुगइसुक्खं, कालयसूरि व्व जसो लहइ ॥१॥

तथाहि—

अस्तित्थ घरावासे, नयरे [नय]रेहिरे नरवर्दिदो ।
नामेण चपरसिंहो, देवी सुरसुंदरी तस्स ॥१॥
सयक्कलागमकुसलो, पुत्तो ताणं च फालयकुमारो ।
सो अन्नया तुरंगे, वाहेउं पडिनियत्तो जा ॥२॥
सहपारवणुक्काणे, ता पिच्छइ सजलजलयवाणीए ।
धम्मकहं पद्दमाणं, नामेण गुणापरं सूरि ॥३॥
तं दट्ठणं गंतूण, वंदए सुणइ धम्ममइरम्मं ।
फणगं व परिकखेउं, चउहा तं जिणह(व)राभिहिं ॥४॥
संजायचरणमावो, किच्छेणं मोइऊण जणयार्ह ।
बड्ढारायनंदणजुओ, जाओ समणो समियपावो ॥५॥

સંગહિયદુવિહસિક્કો, કાલેણં ગુરુગુણેહિં જા ચઢિઓ ।
 તા ઠવિઓ સૂરિપણ, ગુરુણા ગચ્છાહિવત્તેણં ॥૬॥
 સૂર વ્વ મન્નવકમલે, પઢિવોહિંતો કમેણ ઉજ્જેણિં ।
 સંપત્તો પરિયરિઓ, સાહૂહિં પંચહિં સણહિં ॥૭॥
 ઉજ્જાણમજ્જયારે, સઘોસઘો તીહ ઉત્તરદિસાણ ।
 નિવપમુહો સન્નવજણોઽભિરંજિઓ ધમ્મકહણેણ ॥૮॥
 ધવિયકમલાવવોહં, તાણ કુણંતાણ જાવ કહિવિ દિણા ।
 વોલિંતિ તાવ તત્ત્યેવ, સાહુણીઓ [વિ] પત્તાઓ ॥૯॥
 ધવિયવ્વયાનિઓગા, તાણં મજ્જે સરસ્સઈ નામ ।
 સમણી સંપત્તગુણા, સૂરીણ સહોયરી લહુઈ ॥૧૦॥
 સાહુણિ વિચારભૂમીઈ, નિગયા ગદ્ધભિલ્લરાણ ॥૧૧॥
 ઉજ્જેણિનયરિપહુણા, સા દિટ્ઠા જાયકામેણ ॥૧૨॥
 અંતેરમ્મિ સ્વિત્તા, વિલવંતી જાવ તાવ સૂરીહિં ।
 કોમલગિરાઈ ગંતૂણ, સો સયં ભાસિઓ એવં ॥૧૩॥

તથા ચ—

પ્રમાણાનિ પ્રમાણસ્થૈ રક્ષણીયાનિ યત્નતઃ ।
 સીદન્તિ હિ પ્રમાણાનિ, પ્રમાણસ્થૈર્વિસંસ્યૂલૈઃ ॥૧૩॥

અન્યચ્ચ—

નરેશ્વરમુજચ્છાયામાશ્રિત્યાશ્રમિણઃ સુલ્લભમ્ ।
 નિર્ભયા ધર્મકાર્યાણિ, કુર્વન્તિ સ્વાન્યનન્તરમ્ ॥૧૪॥
 નિયક્કલકલંકભૂયં, તા એયં નરવરિંદ ! મેલ્લેસુ ।
 વિપ્પુરઈ અયસપસરો, અહન્નહા જેણિમં મણિયં ॥૧૫॥
 યુત્તુ ગંજિદુ મલિદુ ચારિત્તુ, સુહલત્તણ હારવિદુ અયસપહહુ ।
 જગિ સયલિ ભામિદુ મસિકુચ્ચડ, દિન્નુ કુલિ જેણ કેણ (તેણ જેણ ?) પરદારુ હિંસિદુ ॥૧૬॥
 તા મિલ્લેસુ તવસ્સિણિમેયં નો યન્નાણ તયં જાવ ।
 સંઘવયણાઓ પચ્છા, મળાવિઓ મહ્ણિકજ્જમ્મિ ॥૧૭॥
 સંઘો વિ જાવ તેણં, ન મન્નિઓ તાવ ગરુયકોપવસા ।
 વિહિયા તત્થ પહ્ણા, સૂરીહિં તઓ રમા ઘોરા ॥૧૮॥

તથા ચ—

જે સંઘપચ્છણીયા, પવયણવધાયગા નરા જે ડ ।
 સંજમવધાયપરા, તદુવિક્કવાકારિણો જે ય ॥૧૯॥
 તેસિં વચ્ચામિ ગહં, જહ એયં ગદ્ધભિલ્લરાયાણં ।
 ઉમ્મૂલેમિ ન સહસા, રજ્જાઓ મહ્મજ્જાયં ॥૨૦॥

कायन्वं च एयं, जओ भणियमाणे—

साहूण चैद्याणं, पढणीयं तह अवन्नवायं च ।

जिणपवयणस्स अहियं, सव्वत्यामेण वारेइ ॥२१॥

चित्तेइ तओ चित्ते, उम्मूलेयव्वओ कह ण एसो ।

चिल(बलि)ओ य गद्दीए, विज्जाए महावळाइ जओ ॥२२॥

हुं नायमुवाएणं, एयं काहामि चित्तिउं सूरि ।

कयउम्मत्तयवेसो, हिंदइ विलवंतओ एवं ॥२३॥

“यदि गर्दभिछो राजा ततः किमतः परम् ? , यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् ? , विपयो यदि वा रम्यस्ततः किमतः परम् ? सुनिविष्टा पुरी यदि वा ततः किमतः परम् ? , यदि वा जनः सुवेपस्ततः किमतः परम् ? , यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् ? , यदि वा ग्रन्थगृहे स्वर्णं करोमि ततः किमतः परम् ? । ”

तो तारिसरूवपरं, सूरिं दट्ठूण भणइ पुरिलोओ ।

अहह अजुत्तं रत्ता, कर्यं जओ भणिकज्जम्मि ॥२४॥

मोत्तूण निययगच्छं, हिंदइ उम्मत्तओ नपरिमज्जे ।

सयल्लगुणाण निहाणं कट्टमहो ! कालगायरिओ ॥२५॥

नियपहुणो अइफरुसं, निर्दं सोऊण सयल्लोआओ ।

मंतीहिं निवो भणिओ, एगंतहि(ठि ?)एहिं संघ(सण ?)णयं ॥२६॥

मुयसु तवस्सिणिमेयं, अवन्नवाओ जमित्य तुम्हारं ।

तं सोऊण सरोसं, तज्जइ ते फरुसवयणेहि ॥२७॥

रे ! रे ! एरिससिक्खं, गंतूणं देह निययवप्पाण ।

भा भणिद(ह ?)ह मह पुरओ, इय नाउमसज्ज(वम)यं तस्स ॥२८॥

ते वि ठिया तुण्हिक्का, एयं सव्वं कुओ वि नाऊण ।

सुत्तूण तओ नयरिं, सूरि वि तओ संगकूलमणुपत्तो ॥२९॥

तत्थ य जे सामंता, ते सव्वे साहणो ति भन्नंति ।

जो सामंताहिवई, सो उण साहाणुसाहि ति ॥३०॥

कालयसूरी वि तओ, ठिओ तहिं एगसाहणो पासे ।

मंतंतताइएहिं, धणियं आवज्जिओ सो उ ॥३१॥

अह अन्नदिणे साहाणुसाहिणो पाहुदं स पिच्छंतो ।

जा जाओ सासमुहो, ता भणिओ सूरिणा समए ॥३२॥

पत्ते वि हु सुपसाए, पहुणो उव्वेयकारणं किमिह ।

सो मणइ महाकोवो, न पसाओ आगओ एस ॥३३॥

जओ—

रुसइ जस्सुवरि पट्ठ, पेसइ नार्यकियं तओ छुरियं ।

तीए तेणं अप्पा, घापयव्वो न सदेहो ॥३४॥

जइ न हणिज्जइ अप्पा, ता सयलकुलं पि नेइ खयमेसो ।
 अप्पाणमेव हणितं, तम्हा कुलरवरणं जुत्तं ॥३५॥
 रुटो य पहु अम्हं, कायव्व मणं च (?) एयमम्हेहि ।
 सूरि वि भणइ तुम्हं, अन्नस्स व अहव सो रुटो ? ॥३६॥
 सो भणइ जेण दीसइ, [इ]मीए लुरियाए छन्नवइ अंको ।
 ता अन्नेसि वि मन्ने, पंचाणउईनरिदाण ॥३७॥
 सोऊण सूरिणा [तं], भणियं मा मरह इह मिलेऊण ।
 वच्चह हिंदुगंदेसं तेणावि तह त्ति तं विट्ठियं ॥३८॥
 ते रायाणो दूयाउ, जाणियं मिलेऊण संचलिया ।
 हिंदुगंदेसं सव्वे, नियनियस(सि)न्नेहि संजुत्ता ॥३९॥
 सिंधुं समुत्तरित्ता, सुग्गुदेसं समागयाण तओ ।
 पत्तो पाउसकालो, इव विरहिज्जणाण [संजलणो ?] ॥४०॥
 दुग्गममग्गत्तणओ, सुग्गुविसयं तओ विहंजेउं ।
 छन्नउईभाएहि, सव्वे वि ठिया तहि हिट्ठा ॥४१॥
 अह नियक्कुज्जयमाणसेण विलसंतसरयकालम्मि ।
 भो ! किं निरुज्जम चिय, चिट्ठइ इह सूरिणा भणिया ॥४२॥
 सव्वे वि साहिणो ते, भणंति आइसह किं पुण करेगो ।
 जंपइ सूरि गिण्हह, उज्जेणिं तस्स पडिवट्ठो ॥४३॥
 बहुओ म्हालवदेसो, निव्वाहे तुम्ह ते तओ वित्ति ।
 नत्थीह संवलं सूरिणा वि तो जोगचुन्नेण ॥४४॥
 इक्कं इट्ठावायं, काउं नवजच्चकंचणमयं ति ।
 भणियं गिण्हह एयं, संवलयं ते वि तं हिट्ठा ॥४५॥
 भागीकाउं गिण्हित्तु, पत्तिया म्हालवम्मि सारिहता ।
 अंतरदेसे कमसो, पत्ता उज्जेणिविसयम्मि ॥४६॥
 सोऊण गदभिहो, पत्तो सीमाए संमुहो जुडिओ ।
 संगाये हयदप्पो, वलितं पविसित्तु नियनयरिं ॥४७॥
 जाओ रोहगसज्जो, ते वि हु तं पुरवरिं समंतेण ।
 वेडित्तु वलयबंधेण, निययसिन्नेण चिट्ठंति ॥४८॥
 कुव्वंति पइदिणं चिय, ढोयं अन्नम्मि वासरे सुन्नं ।
 पेक्खित्ता पागारं, सूरिं पुच्छंति किं अज्ज ! ? ॥४९॥
 दीसइ सुन्नं कोट्टं, तो नाऊणं पयंपए सूरि ।
 अज्जमट्ठमीए, साहइ सो गदभिं विज्जं ॥५०॥

अट्टालयमि ठवियं, कम्मि वि तुब्बे निपइ ता खरियं ।
 जोयंतेहिं दट्ठण, दंसिया तेहिं सूरीणं ॥५१॥
 भणियं सूरिहिं तओ, जाव समत्तीए तस्स पावस्स ।
 सइं काही एसा, गरुयं रिउसेन्नखयकरणं ॥५२॥
 ता तुरियं तुरि(र१)याई, तुब्बे सेन्नं दुगाउयपरेण ।
 धारइ मइ पासे उण, अट्ठसयं सइवेहीणं ॥५३॥
 जोहाण तओ तेहिं वि, तइ विहियं तयणु सूरिणा जाइ(जोहा?) ।
 भणिया मरिज्जइ म्हुइ, एईए अकयसदाए ॥५४॥ [भौतिकेयम्(?)]
 अपमत्तेहिं तेहिं तइविहिण जा न सकए रसिउं ।
 पढिहयसत्ति चि तओ, तस्सेव य साइगस्सुवरि ॥५५॥
 मुत्तुं मुत्तपुरीसं, दाउं लत्तं सिरम्मि तो पच्छा ।
 सा रासही पणट्ठा, पर्यपियं सूरिणा ततो ॥५६॥
 गिणइह संपइमेयं, बलमेयस्सावि इत्तियं वेव ।
 तेहिं वि तं नयरिं भंजिऊण जीवत्तओ गहिओ ॥५७॥
 बंविउ तओ गाढं, मुक्का पुरओ मुणिंदपायाणं ।
 राया हु गइभिहो, तओऽणुकपाए सूरीहिं ॥५८॥
 भणियो एवं रे पावचिट्ठ ! जं गंजिया तए समणी ।
 बलमोडीए अन्नं, न मन्निओ जं पुणो संघो ॥५९॥
 तस्सेव पावतरुणो, एसो कुसुमुग्गमो फलं पच्छा ।
 पाविइसि भवमणत्तं, ता अज्ज वि घम्ममणुसरसु ॥६०॥
 एवं सो मणियो वि हु, न पुज्जए जाव ताव साहीहिं ।
 सूरिवयणाउ मुक्को, भमिही भीमं भवमणत्तं ॥६१॥
 अइ सूरिपज्जुवासयसाहिं रायाहिरायमइ काउं ।
 भुंजंति रज्जसोकलं सामंतपयद्विया सेसा ॥६२॥
 कालयसूरीहिं तओ सा भइणी संजमे पुणो ठविया ।
 आळोइयपडिक्कंतो सूरी वि सयं जणं वइइ ॥६३॥

(२)

इओ य—

बलमित्त-भाणुमिता, भरुयच्छपुरम्मि राय-खुवराया ।
 निवसंति भायरो भइणिन्दणा कालगज्जाण ॥६४॥
 भाणुसिरी उण तेसिं, भणिणी भाणु ति तीए वरपुत्तो ।
 तो ते सगकूळाओ, वियाणिउं सूरिणो पत्ते ॥६५॥
 निययमइताओ तओ, रायाणं मोइऊण भरुयच्छे ।
 निंदंति ददं सेतुइडा, ततो सूरी कइइ घम्मं ॥६६॥

तं धम्मं सुणिऊणं भाणुकुमारो भवन्नवुन्विग्गो ।
 सयणेहि अणुन्नओ पव्वइओ तत्थ सुयविहिणा ॥६७॥
 रायाइजणो मत्तो दट्ठणुवरोहिओ हु रीसाए ।
 वाएणुवट्ठिओ सूरिणा वि जा सो पराजित्तो ॥६८॥
 तो धुत्तिमाइ सव्वं, विप्परिणामेइ निवइपमुहजणं ।
 इय कोमलवयणेहिं, एए हु महामुणी पुज्जा ॥६९॥
 तो जेण पहेणेए, गच्छंति न गम्मई पहा तेण ।
 गुरुचरणक्कमणेणं, महई आसायणा जेण ॥७०॥
 आसायणाए जीवो, दुरंतदुक्खाण भायणं होइ ।
 अक्कमिउं गुरुचरणे, हिंढिज्जइ ता कहां नयरे ? ॥७१॥
 तं सोउं विप्परिणयचित्तेहिं पयंपियं नरिंदेहिं ।
 सव्वं चिय सच्चमिणं, परमिक्कं कारणं गरुयं ॥७२॥
 कहणु विसज्जिजंतिह, गुरुणो सोऊण भणइ तो विप्पो ।
 कीरउ अणेसणा इह, पुरम्मि तो भत्तपाणेहिं ॥७३॥
 रहिया विहरिस्संतिह, सयं पि अन्नत्थ तो नरिंदेहिं ।
 सो भणिओ कुणसु इमं, तेणावि तहेव तं विहितं ॥७४॥

तओ—

आहाकम्मईयं दट्ठुं, साहूहिं साहियं गुरुणो ।
 ते वि हु सम्मं नाउं, रायाहिप्पायमह तत्तो ॥७५॥

(३)

अप्पज्जोसविय चिय, संचलिया पुरवरं पइट्ठाणं ।
 मरहट्ठे संघस्स वि, भणात्रियं ताविमं पढमं ॥७६॥
 तुम्हेहिं न कायव्वा, पज्जोसवणा न जाव अम्हेत्थ ।
 संपत्ता तं सुणिउं, सो वि जणो तो समावन्नो ॥७७॥
 तत्थ वि राया सिरिसालवाहणो परमसावगो सोउं ।
 सूरीण समागमणं, संतुट्ठो ताव जा पत्ता ॥७८॥
 कम्मजोगेणं गुरुणो, तं नाउं तोसनिब्भरो राया ॥
 सिरिसमणसंघसहिओ, संपत्तो सम्मुहो सहसा ॥७९॥
 परमविभूई पुरं, पवेसए तयणु धम्मनिरयाणं ।
 कम्मसो पज्जोसवणा, पत्ता तत्तं कहंताणं ॥८०॥
 तत्थ मरहट्ठदेसे, इंदमहो होइ भइवइमासे ।
 सियपंचमीइ तत्तो, राया विन्नवइ सूरीण ॥८१॥
 भयवं ! पज्जोसवणादिवसे लोयाणुवत्तणाए उ ।
 इंदो अणुगंतव्वो, कहणु जिणिंदपडिमाणं ॥८२॥

न्हवणाई काउं जे, सके सो ता करेह छडीए ।
पज्जोसवणा ततो, सोऊणं भयवया भणियं ॥८३॥
अविचलइ मेरुचूला, सूरु वा उगामेइ अवराए ।
न य पंचमीइ रयणी, पज्जोसवणा अइकमइ ॥८४॥

जहो भणियमागमे—

जहा णं भयवं महावीरे वासाणं सवीसहराए मासे विइकंते वासावासं पज्जोसवेइ, जहा णं भयवं महावीरे तहा णं गणहरा वि, जहा णं गणहरा तहा णं गणह[र]सीसा वि, जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि, जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि [वासवासं] पज्जोसवेमो, नो तं रयणि अइकमिज्जा ॥

तं सोउं भणइ निवो, ताव चउत्थीइ किज्जऊ भयवं ! ।
सूरी वि भणइ एवं पि, होउ नत्थित्य दोमु चि ॥८५॥

जहा ओरेणापि पज्जोसवेयकवमित्यागमवचनात् ॥

तो पभणइ पुइइवई, संजायं सोहणं इहम्हाण ।
अंतेउरियाण जओ, तम्मि दिणं पन्वपारणयं ॥८६॥
होही साहूण पुणो, उच्चरपारणयमद्वयतवसा ।
एवं भणिऊण गिहे, गंतूणंतरेउरं भणइ ॥८७॥
पज्जोववासपारणदिणम्मि तुम्हाण तम्मि साहूणं ।
उच्चरपारणयदिणं, पज्जोसवणातये(वो ?) होही ॥८८॥
ता तुम्हे पडिलामह, सुणिणो असणाइणा विमुद्धेण ।
तम्मि दिणे जयगुरुणा, वहेफलमेयं जओ भणियं ॥८९॥
पइसंत-गिलाणेमु य आगमगाहीमु तह य कयकोए ।
उच्चरपारणगम्मि य, दिणं तु बहुप्फलं होइ ॥९०॥
पज्जोसवणाए अट्ठमं ति काऊण पडिवयदिणम्मि ।
साहूणुच्चरवारणमह तम्मि दिणम्मि तो कोगो ॥९१॥
साहूण देइ दाणं, तप्पिभिई चेव तम्मि मरहहे ।
समणपूयालउ चि य, नामेण छणो पवित्थिरिओ ॥९२॥
एवं पज्जोसवणा, कया चउत्थीइ कारणवसेण ।
सिरिकालयसूरीहि संवेणऽणुमन्निया तह य ॥९३॥
एसा पज्जोसवणा, समणाण हिएसिणाण कज्जेण ।
शुब्बि पहीणदोसेहि, भासिया जिणवरिदेहि ॥९४॥
जो एयं पडिवज्जइ, आणं सो धरइ तिहुयणगुरुण ।
जिणआगजाणजोगेण, तरइ मवसायरं जीवो ॥९५॥
समणो वा समणी वा, सइदो वा सइदिय च्च सममाना ।
इव्वंतो सामणयं, स्वयंको होइ पावानं ॥९६॥

जो खामइ खमइ तहा, सो इह आराहगो विणिहिदो ।
 नाणाईणं सम्मं, अन्नो उ विराहगो जाण ॥९७॥
 ता एयं नाऊणं, सम्मं सव्वाण पावकम्माण ।
 अज्जदिणे खमियव्वं, खामेयव्वं परत्तेण ॥९८॥
 इय वयणाओ संवेण, तयणु सव्वाणि पक्खियाईणि ।
 आयरियाणीह चउदसीइ तवनियमकज्जेण(ज्जाणि) ॥९९॥
 आसाढपुन्निमाए, अहन्नहा आगमाणुसारेण ।
 आयरणा वि हु संवेण, होइ हु पमाणं ॥१००॥

(४)

एवंविहाण सूरिण, अन्नया पुव्वकम्मदोसेण ।
 जाया य दुव्विणीया, सीसा न कुणंति से वयणं ॥१०१॥
 तो चितइ सूरिचरो, एए गलिगदह व्व मह सीसा ।
 न हु जोगा सिक्खाए, विणिच्छिउं नियमणे एवं ॥१०२॥
 तो सुत्ते मोत्तूणं, कहियं सेज्जायरस्त तच्चरियं ।
 रयणीए संचलिया, निवेइयं निययगमणं च ॥१०३॥
 नियसिस्ससिस्सपासे, सिरिस्सागरचंदसूरिनामस्त ।
 पत्ता य क्रमेण तओ, पविसंति निसीहियं काउं ॥१०४॥
 अब्भुट्ठाणमवन्नाए, नो कयं को वि अज्जओ थविरो ।
 इय कलिउं नियचित्ते, सिरिस्सागरचंदसूरीहिं ॥१०५॥
 अप्पुव्वं दट्ठूणं, अब्भुट्ठाणं तु होइ कायव्वं ।
 इच्चाइ समायारी, सरिया नो नाणगव्वाओ ॥१०६॥
 वक्खाणसमत्तीए, तो सागरचंदसूरिणा भणियं ।
 वक्खाणियं मए इह, केरिसयं अज्जया ! भणसु ॥१०७॥
 कालयसूरीहिं तओ सुंदरमिइ जंपियम्मि सुयगव्वं ।
 वहमाणो सो जंपइ, अज्जय ! पुच्छेसु किंचि ममं ॥१०८॥
 वक्खाणेसु अणिच्चयमिइ भणिए कह पुणो वि सो आह ।
 अन्नं वि समयवत्थुं, वक्खाणावेसु किंचि तओ ॥१०९॥
 जंपइ कालयसूरी, विसमपयत्थं [ण ?] मुणेमि अह सो ।
 जंपेइ किं न चितह, तत्तो धम्मस्त इच्चाइ ॥११०॥

अत्रान्तरे भणितं कालिकाचार्यैः—

नास्ति धर्मः प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् खरविषाणवदिति, उक्तं च—

प्रत्यक्षेण ग्रहोऽर्थस्य, निश्चितेन प्रशस्यते ।

तदभावेऽनुमानेन, वचसा तद्व्यतिक्रमः ॥१११॥

ननु प्रत्यक्षादिना प्रमाणेनासौ गृह्यते इत्यलं तद्विषयत्वेन ।

अञ्चो मञ्जु पियामहसरिसो कोइ खड्कितो एस ।

मन्तैतेहिं भणियं, इय सागरचंदमूरीहिं ॥११२॥

तत्र 'यदुक्तं नास्ति धर्मः' तत्र प्रतिज्ञापदयोर्विरोधः प्रकटमेवोपलक्षयामो, यतो धर्म इति कथम् ? धर्मश्चेनास्तीति कथम् ? अथ परैर्मस्याभ्युपगमादेवमुच्यते तर्हि भवन्तं वृच्छामः परकीयोऽभ्युपगमो भवतः प्रमाणम्, अप्रमाणं ततः सिद्धं नः साध्यम् । अथ प्रमाणं ततः स एव दोषः । यच्चोक्तम्—प्रयक्षादिप्रमाणगोचरासिक्तान्तत्वात् तदप्यसत् । यतः कार्यद्वारेण प्रप्यक्षेणापि धर्माधर्मौ गृह्येते इति उक्तं च—

धर्माज्जन्म कुले शरीरपटुता सौमारयमायुर्धनं,
धर्मैर्नैव भवन्ति निर्मलपद्मोविद्यार्थसंपच्छ्रूयः ।

कान्ताराद्य महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते,
धर्मः सम्यगुपासितो अवति हि स्वर्गापवर्गमदः ॥११३॥

अनं च—

एते सव्वसुहाणं, ठाणं अल्लेउ सव्वदुक्खाणं ।

इय धम्माधम्मफलं, नाउं धम्मं कुणमु साहू ! ॥११४॥

एवं ति पभणिऊणं, भयवंतो चेव कालगायरिया ।

कम्मवसेणं केण वि अल्लखिया तेण चिट्ठंति ॥११५॥

अह ते वि दुइसीसा, पभापसमए शुहं अपेच्छंता ।

सव्वत्थ गवेसंता, पचा सेज्जायरसमीवं ॥११६॥

पुच्छंति कर्हिं शुणो, सो भणइ मुणेह नियगुरू तुम्हे ।

किमइ जाणामि तओ, भणंति तं ते वि विणएण ॥११७॥

तुह अकहिऊण वचं न, गया गुरुणु ति सो पुणो भणइ ।

भिट्ठीभासुरवपणो, सिग्घं शुंवेह मह वसहिं ॥११८॥

अधं च दुइसेहा, न कुणह आणं गुरुण तो तुम्हे ।

मुक्का तेण अजोग्गा, ओसरह लहुं महगिहाओ ॥११९॥

एवं बहुप्पयारं, खरप्पए जाव ताव ते विति ।

दंसेहि एक्कारं, शुहं तओ तं पसाएउं ॥१२०॥

आणानिहेसपरा, जावज्जीवाए जेण वट्ठाओ ।

ता कुणमु दयं सावय !, साहेह कर्हिं गया गुरुणो ॥१२१॥

नाऊण सम्मभावं तेसि, तो सो भणइ परमत्थं ।

तं सोऊणं चलिया, गुरुपासे जाव गच्छंति ॥१२२॥

इट्ठा छोगेण भणंति, इत्य वचंति कालगायरिया ।

ओगाओ ते नियुयं, सिरिसागरचंदमूरीहिं ॥१२३॥

पुष्टो कालयसूरी, अज्जय ! किं महपियामहा इति ।
 निमुयं अम्हेहि वि, तेण जंपिए अन्नदियदम्मि ॥१२४॥
 पत्तं समणसमूहं, [दट्ठं !] सहस त्ति सागरमुर्दिदो ।
 अब्भुट्ठइ जाव तओ, वित्ति मुणी अगओ गुरुणो ॥१२५॥
 संपत्ता समण चिय, एए सोज्जण जंपए सूरी ।
 इत्थ न पत्तो को वि हु, मुत्तूण खड्दिकरं एगं ॥१२६॥
 इत्थंतरम्मि पत्ता, नियाभूमीओ कालगायरिया ।
 साहूसमुट्टिए दट्ठ, जंपए सागरमुर्दिदो ॥१२७॥
 किं एयं ते जंपहि(इ!), भयवन्तो इति कालगायरिया ।
 तं सोउमखुट्ठेउं, सागरसूरी वि चरणमणुलगो ॥१२८॥
 वंदेउं परिखामइ, झूरइ बहुयं च लज्जिओ जाव ।
 ताव य सिणेहसारं, कालयसूरीहिं सो भणिओ ॥१२९॥
 एसो पमायदोसो, न तुज्ज लेसो वि अत्थ नणु वच्छ ! ।
 तो मा करेसु खेयं, मणम्मि मुणिपुंगव ! इयत्ये ॥१३०॥
 अन्नदिणे पुंजावइ, कालयपत्यं भरावियं(उं) भयवं ।
 कक्खवडभूमीइ पुणो, भराविउं कारए रित्तं ॥१३१॥
 एवं सेसीभूओ, कमेण सो पत्यओ तओ भणइ ।
 कालयसूरी भो वच्छ !, बुज्झियं किं पि इत्थ तए ? ॥१३२॥
 सो जंपेइ न किंचि, तं सोउं भणइ कालयमुर्दिदो ।
 वच्छ ! जहेसो पत्यो, सुहम्मसामिस्स तह नाणं ॥१३३॥
 पडिपुन्नं सातिसयं, जंजूसामिस्स तयणुविकखाए ।
 किंचूणमणाइसयं, तत्तोप्पभवस्स अप्पतरं ॥१३४॥
 एवं कमेण हीणं, तुह गुरुणो मह सयासाओ ।
 तस्स सयासाओ वुहं, हीणं नत्थित्य संदेहो ॥१३५॥
 नाणाइसयाहीणा, दसमभावेण हुंति जीवाण ।
 ता एयं नाऊणं, मा सुयगव्वं समुव्वहमु ॥१३६॥

भणियं च—

मा वहउ कोइ गव्वं, इत्थ जए पंडिओ अहं चेव ।
 आसव्वन्नुमयाओ, तरतमभावेण मइविहवा ॥१३७॥
 एवं तं बोद्धिता, पुणो मुसीसेहिं संजुओ भयवं ।
 भम्मं पयासमाणो, विहरइ गामागराईसु ॥१३८॥

(५)

अह अन्नया मुर्दिदो, सीमंधरसामिणो समोसरणे ।
 सोउं निगोयजीवाण, वन्नणं चिन्नवइ एवं ॥१३९॥

भयवं भारहवासे, किं को वि हु इय निगोयवक्त्वाणं ।
 जाणइ अज्ज वि काओ, भणइ जिणो कालगायरिया ॥१४०॥
 अज्ज वि जाणंति जहा, परुविया जिणवरोहिं ते जीवा ।
 तं सोउं वज्जदरो, वंमणरूवेण संपत्तो ॥१४१॥
 सुत्तिसमीवं कोउइलेण पुच्छेण एणमिउं भयवं ।
 गज्जं निगोयजीवा, वक्त्वाणह जे जिणुहिद्धा ॥१४२॥

तओ—

गोला य असंक्खेज्जा, अस्संखनिगोयगोलओ भणिओ ।
 इकिक्खमि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१४३॥
 इवाइ समक्खाए, गुरुणा इंदो विसेसनाणत्थं ।
 पुच्छइ पुणो वि सूरिं, भयवं ! मह किच्चियं आउं ? ॥१४४॥
 परिकइह जेह गिण्हामि, अणसणं तं मुणेवि उवओमं ।
 सूरि सुयनाणेणं, जा देह तओ पवइदंति ॥१४५॥
 दिवसा पक्खा मासा, वरिसा पलिया य जाव संजाया ।
 दो अपरा पडिपुत्ता, तस्साज्जयमाणगह दइठुं ॥१४६॥
 तो सवित्सेसुवओमाओ, जाणियं(उं) भणइ तं मुणिदो वि ।
 इंदो तुमं ति तं सोउमह हरी हरिसिओ संतो ॥१४७॥
 वररयणकिरीटधरो, होउं मणिरयणभूसियसरीरो ।
 सूरिण पायकमलं, पणमेउं पुणइ भत्तीए ॥१४८॥
 जय सुररयणमहोयहि !, जय पवयणगयणभूसियमियंक ! ।
 जय परमत्थपयासण !, जय कालयसूरि ! गयराय ! ॥१४९॥
 इय दूसमाए जेणं, पभावणा पव'।

..... ॥१५०॥

..... सिरसा नमंसापि ।

साहुजणपव्वयत्थं, तओ हरी वसहिद्धारुम ॥१५१॥
 ...[....] वं पि हु विहरंतो, कलिउं कालं भवस्सरुवं च ।
 काऊण गणाहिवाई, गच्छे तो अणसणं विहियं ॥१५२॥
 खामितो सत्तगणं, सुभरंतो समयसारपरमिद्धिं ।
 सुत्तुमसारसरीरं, सारं सुरलोयमणुपत्तो ॥१५३॥
 इय पवयणप्पभावणफलमउलं निमुण्णिऊणमइरम्मं ।
 निणपवयणस्स समं, पभावणं कुणह भो निचं ॥१५४॥

इति कालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥

ग्रन्थाम् २११ ॥

श्रीधर्मघोषसूरिविरचिता कालिकसूरिकथा ।

[लेखनसंघत १९७३]

हयपटिणीओ कयतित्यउन्नई जयउ कालगायरिओ ।
 विज्जाणं दरिसी णयदेविंदो धम्मकित्तिवरो ॥१॥
 मगहेसु धरावासम्मि, चयरसीहो निवो पिया तस्स ।
 सूरसुंदरि ति पुत्तो [य], कालओ सरस्स(स)ई दुहिया ॥२॥
 कुमरो कयाइ पत्तो, स वाहयालीइ चूअवणमज्जे ।
 निमूणइ गुणंधरायरियपासओ धम्मकहमेवं ॥३॥
 वरकणगं व परिकिखय, बहुलद्वगुणं कसायचउमुद्धं ।
 धम्मं सिवसुहकरणं, गिण्हह दोगच्चदुहहरणं ॥४॥

तथ—

विसंघाइ-रसायण-मंगलत्थ-विणिए पयाहिणावत्ते ।
 गुरुअ-अडज्ज-अकुच्छे, कसायचउमुद्ध कणयगुणा ॥५॥
 इय मोहविसं घायइ, निव्वुइकरणा रसायणं धम्मो ।
 मंगलमसिवोवसमा, विणीओ गुरु-लहुअर्चिताए ॥६॥
 जियअणुकूल पयाहिण, तिकोडिसुद्धो गुरु अडज्जो^१ अ ।
 कुमयग्गिणा चिरेण वि, नियफलदाणा तह अकुच्छो ॥७॥
 अविरुद्ध-सुकिरिय-उंतरसुद्धि-ददत्ताइकरणा धम्मो ।
 सुअ-सील-तव-दयाई, कस-छेअण-ताव-ताडणया ॥८॥

अहवा—

पावट्टाणनिसेहो, झाणाइविहीय धम्मकसवट्टो ।
 वाहिरणुट्टाणेण उ, सुद्धिअवाहाइ से छेओ ॥९॥
 जीवाइभाववाओ, वंधाइपसाहओ इहं तावो ।
 धम्मददत्तं तह आवईसु इह धम्मताडणया ॥१०॥
 वाला गहंति धम्मं, अवियारिअ साउमोअंगं पिव जे ।
 तप्पंति कणयगाहि व्व, ते तओ सोउमिय कुमरो ॥११॥

पन्वइओ भैयणिजुओ, पढिअसुओ अह स पत्त सूरिपओ ।
पत्तो वज्जेणि संनमुज्जओ भूरिसाहुजुओ ॥१२॥

अवि य—

संविगो मप्पत्थो, संतो मउओ रिज् सुसंतुट्ठो ।
गीयत्थो कडजोगी, भावन्न् लद्धिसंपेत्तो ॥१३॥
देसेन्न् आपसो, मइमं विन्नाणिओ कवी वाई ।
नेमिप्पी ओयंसी, उवयारी घारणावळिओ ॥१४॥
बहुदिट्ठो नयनिज्जो, पियंवओ सुस्सरो तवोनिरओ ।
सुसरीरो सुप्पइमो, वाई आणंदओ देक्खो ॥१५॥
गंभीरो अणुवत्ती, पडिवन्नप्पालओ थिरो घीरो ।
उचियन्न् सूरीणं, छत्तीसगुणेहिं एहिं जुओ ॥१६॥

इओ य—

हा सुगुह ! हा सहोअर !, हा पवयणनाह ! हा सुअनिहाण ! ।
मइचरणं हीरंतं, इमिणाणज्जेण रक्ख त्ति ॥१७॥
विळवतिं नमियगुहं, ईतिं तहिं दट्ठु स्सरसइं समणिं ।
गहविज्जो दप्पणनिवो बल्ल खिवइ ओरोहे ॥१८॥
तो सूरिणा सयं सो, भणिओ महराय ! जइ इमं भुं च ।
जं रायरखियाइं, तवोवणाइं ति भणियं च ॥१९॥

यतः—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम् ।
निर्मपाः सर्वकार्याणि, कुर्वते स्वान्वयनन्तरम् ॥२०॥
तह संवेण वि भणिओ, अनायपरे परे वि पडुरक्खो ।
तं जइ पडु कुणइ सयं, ता नयवचा वि ईहं नट्ठा ॥२१॥

जओ—

प्रमाणानि प्रमाणस्यै रत्तणीयानि यत्नतः ।
विपीदन्ति प्रमाणानि, प्रमाणस्यैर्विसंस्तुलैः ॥२२॥
अवमन्निओ त्ति संघो" वि, नाउ सूरी पडन्नमिय कुणई ।
जइ उम्मूछे न इमं, ता गच्छे पच्चणीयगइं ॥२३॥

यदागमः—

जो पवयणपडिणीए, संते विरियम्मि नो निवारिज्जा ।
सो पारंचियपत्तो, परिमइ अणंतसंसारं ॥२४॥

४ मणिं P । ५ * संपत्तो P । ६ * एभि(वि)प्राओ देओ P । ७ * ओ वाई S । ८ S आदो 'थिरो'
परं नास्ति । ९ * ओ जइ अनायपरे परे वि, इति पाठः PS आदर्चयोः । १० इत्य न° P । ११ * सो उ, ना° P ।

तम्मा सह सामत्ये, आणाभट्टम्मि नो खलु उवेहा ।
अणुकूलेहियरेहिय, अणुसट्ठी होइ कायन्वा ॥२५॥

तथा—

देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्रवट्टिसिन्नं पि ।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धीइ संपन्नो ॥२६॥
एवं च करंतेणं, अब्बुच्छिन्ती कय्यो य तित्थम्मि ।
जइ वि सरीरावाओ, तह वि आराहओ सो ए ॥२७॥

तस्यो ध—

जइ निवइगदभिल्लो, ओरोहा चारुसंचरो विसओ ।
पवरा पुरी सुवेसो, जणो तओ किं परमिओ मे ॥२८॥
इय सूरिम्मि तिगाइसु, गहिल न्व पयंपिरे जणं दट्ठुं ।
नियनिवइनिंदिरं तो, मंतीहि वि इय निवो भणिओ ॥२९॥
देव ! न जुत्तमिणं, जं नरो अवन्नं मुणीण कुणमाणो ।
पावइ दुहदंदोलिं, सह देसाईहिं जं भणियं ॥३०॥

यथा—

देवताप्रतिमाभङ्गे, साधूनां च विनाशने ।
देशभङ्गं विजानीयाद्, दुर्भिक्षदमराशिवैः ॥३१॥

अवि य—

अवमन्निआ उ हाणिं, दिंति रीसी रोइयन्वयं इसिया ।
अक्कोसिया उ वह-बंधणाइ तह ताडिया मरणं ॥३२॥
सिक्खवह रे ! सपिंथेरि ति, निवुत्ते जाइ सूरी सगकूलं ।
राया साहणुसाही, भन्नइ जहिं साहिणो सेसा ॥३३॥

अह—

पेसहए य हुरीए, ससिरम्मि य आगइम्मि पहुलेहे ।
मंताइरंजियं साहिमेगमइभीअमाइ गुरु ॥३४॥
जामो हिंदुगदेसं, तेइह पणनवइसाहिणो सेसे ।
भइ ! सुक्याइहेऊ, अप्पं रक्खिज्ज जं भणियं ॥३५॥
जीवन् भद्राण्यवाप्नोति, जीवन् पुण्यं करोति च ।
मृतस्य देहनाशः स्याद्, धर्माद्युपरमस्तथा ॥३६॥
उत्तरिय सिंधुमह ते, इत्तु सुख्खाए पावसम्मि ठिया ।
गुरुणा कणगी कयइइदाणओ च(चा)लिया सरए ॥३७॥

तो सह लाहाइनिवेहिं, तेहिं मालवयसंधिरणमगो ।
 नासिय उज्जेणिगओ, संरुद्धो गइहिलनिवो ॥३८॥
 कसिणट्टमीइ तेणट्टमेण अहं सुपरिआगयं विज्जं ।
 रासइरुवं सुन्ने, कुट्टेऽट्टालयट्ठियं दट्ठुं ॥३९॥
 ओसारियसयलबले, दुकोसमट्टसयसइलहुवेही ।
 भणिया गुरुणा वाणेदिमीइ मरहं मुहमकयसरं ॥४०॥
 तुम्हे वि नत्थि अन्नहं, जमिमीइ सरं सुणेइ जोऽरिबले ।
 तिरिओ नरो स तुरियं, पढइ वमंतो मुहे रहिरं ॥४१॥
 तेहिं तहा पडिहया, नीइदुगं काठ दत्तलत्तनिवे ।
 विज्जा गयाऽहं तेहिं उ, निग्गहिओ गइहिलनिवो ॥४२॥
 जप्पासे सुरिठिओ, सऽवत्तिपहु आसि सेवगा सेसा ।
 अन्ने भणंति गुरुणो, भाणिज्जा सेविया तेहिं ॥४३॥
 जं भणिओ निवपुरओ, स गओ तेहिं सह सुरिणो अ सगो ।
 सगकूल आगयत्ति य, सेंशु चि तो आसि तन्वंसो ॥४४॥
 पुण संजमम्मि मइणिं, ठविं पच्छित्तदानओ सूरी ।
 नियगळ्ळुओ विहरहं, महीइ उज्जअविहारेण ॥४५॥
 कालयसुरिचरिचं, तित्थुन्नयफारि चित्तमिइ युत्तं ।
 जह जाया पज्जुसवणा, चउयीइ भणामि तह अहुणा ॥४६॥

(२)

बलमित्त-भाणुमिच्छा, आसि अवंतीइ राय-जुवराया ।
 बिंति परे भरुअच्छे, कालयसूरी वि तत्थ गओ ॥४७॥
 दिक्खइ भाणुसिरिसुअं, बलभाणुं सो तया अपुच्छाए ।
 सभइणिमुअ निवबलमित्त-भाणुमिच्छाण भाणिज्जं ॥४८॥
 तह कुणइ धम्मखिसिरिसुत्तररहियं पुरोहिगंगधरं ।
 गुरुभत्तिपरो कवटेण, तो निवं भणइ स पउट्ठो ॥४९॥
 देव ! इमे जइपुज्जा, भमंति जहिं तत्थ गच्छिरम्मि जणे ।
 गुरुपयअक्रमणकया, होइ अवज्जा दुरियहेऊ ॥५०॥

उक्तं च—

यत्र देवर्षिपूजादेः, क्रियतेऽतिक्रमः क्वचित् ।
 तथेदं संसर्तते राज्ञा, धोरं तत्र मयं भवेत् ॥५१॥

अवि य—

देवय-साहुविणासाऽवन्नऽवमाणां जत्थ कीरंति ।
 विणसइ धुवं स देसो, दुभिवखडमरासिवाईहिं ॥५२॥
 तो संकिया पुरे ते^{१६}, कारंति अणेसणं गुरुगमत्थं ।
 तं नाउ गओ सूरि, बहुपरिवाँरु ति पइठाणे ॥५३॥

(३)

संघजुयसँलिवाहणनिवकयमहिमो तहिं विसइ इत्तो ।
 पज्जोसवणासमए, भणियं रन्ना जढा भयवं ! ॥५४॥
 इह पंचमीइ न कुणइ, इंदमहं मह विणा जणो जं तो ।
 छट्ठीइ पव्व कीरउ, मह जिणनमणाइ होइ जओ ॥५५॥
 आह गुरु निव ! न घडइ, इय जेणुत्तं पुराइ अलहंतो ।
 ठाइज्ज रुक्खमूले, न य तं रयणिं अइकमिज्जा ॥५६॥

किं च—

पज्जुसवइ वीरजिणो, गणहर तस्सीसयेरनिगंथा ।
 अम्हायरियाई जह, सवीसमासे तहम्हे वि ॥५७॥

यदागमः—

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि । जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणिमइक्कमिज्जत्ति ॥ ततश्च स्थितमेतत्—

अवि चलइ मेरुचूला, सूरि वा उग्गमिज्ज अवराए ।
 न य पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥५८॥
 ता होउ चउत्थीए, निवभणिए सूरिराह घडइ इमं ।
 जं सुत्तमंतरा वि य, कप्पइ पज्जोसवेउं ति ॥५९॥

तत्थेवं—

आसाढपुन्निमाए, ससक्खिसामग्गि होइ पज्जुसणा ।
 तत्तो सावणपंचमिमाइसु असिवाइकारणओ ॥६०॥

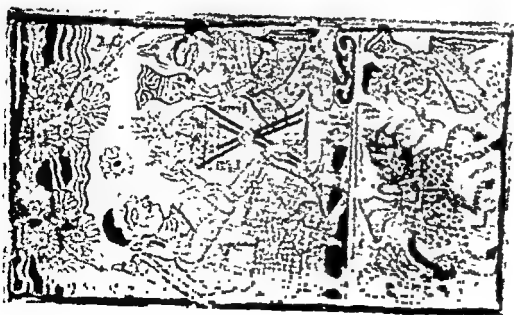
यदागमः—

इत्थ उ पणगं पणगं, कारणिअं जा सवीसई मासो ।
 सुद्धदसमीठिआण व, आसाढीपुन्निमोसरणं ॥६१॥

‘इत्थि’ ति जासाढपुन्निमाए, वासावासपाउगं चित्तं, आगमठिआणं कारणान्येवम्—

असिवे ओमोअरिए रायदुट्ठे भए अ गेलन्ने ।

वासाखित्तालंभे, बुद्धिअभावाइ अद्धाणे ॥६२॥

चित्र ४५

Fig. 45

चित्र ४६

Fig. 46

इत्थं पुण इमा विही—

इत्थं उ अभिगमहिं, वीसइराईं सवीसईं मासो ।

तेण परममिगमहिअं, गिहिनायं कत्तिओ जाव ॥६३॥

‘इत्थं’ ति आसादपुन्निमाइसु पज्जोसविणं वि, अणमिगमहिं ति जाव वीसं पैंनासं वा दिणा न गया, ताव गिहत्थाणं पुच्छंताणं ‘इत्थं ठियौयु’ ति नियमो न वत्तव्वो ॥

तो हरिसिपण रत्ता, भणिया अंतेउरी पडिवयाए ।

दाउ मुणीणुत्तरपारणत्थमन्नाइ पारेह ॥६४॥

तो समणपूअणछणो, पवत्तिओ तत्थ तह चउत्थीए ।

पज्जोसवणा संवेण, यन्निया जुगपहाणकया ॥६५॥

यतो मणितमपधिमश्रुतकेवल्लिना श्रीभद्रबाहुत्त्वामिना क्षितीयाङ्गनिर्युक्तौ—

अविलंबिऊण कज्जं, जं किंचि समायरं ति गीयत्था ।

यांवावराह बहुगुण, सन्वेसिं तं पमाणं ति ॥६६॥

व्यवहारोऽप्येवम्—

आयरणा वि हु आणा, अविरुद्धा चेव होइ आण ति ।

इहैरा तित्थयरासायण ति तल्लक्खणं चेयं ॥६७॥

असडेण समावन्नं, जं कत्थइ केणई असावज्जं ।

न निवारियमभेहिं, बहुमणुमयमेवमायरिअं ॥६८॥

(४)

कइआ इ अवंतीए, वुड्ढो कालयगुरु भणइ सीसे ।

किरियाइसु पमारं, मा वच्चा ! कुणह भवहेउं ॥६९॥

यदागमः—

चउदसपुव्वी-आहारगाइ मणनाणि-वीयरगा य ।

हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगईआ ॥७०॥

न तं चोरा विल्लंपति, न तं अग्गी विणासए ।

न तं जुए वि हारिज्जा, जं धम्ममि पमत्तओ ॥७१॥

इय जावणेगहा सारिया वि गलिगइह व्व ते कहवि ।

नो उज्जमंति सिट्ठिन्ना, विणयाइसु चितइ शुरू तो ॥७२॥

छंदेण गओ छंदेण, आगओ चिट्ठइ अ छंदेण ।

छंदे अवट्टमाणो, सीसो छंदेण मत्तव्वो ॥७३॥

इय चित्थि तह नाउं, उवयारं तेसि कहिय तेंरयस्स ।

चोइत्ता पेसिज्ज ति, निग्गओ क्षत्ति रचीए ॥७४॥

नियसीसलीससागरचंदसमीवे सुवन्नभूमीए ।
 पत्तो तत्तो सूरी, दूरीकयमोहतिमिरोहो ॥७५॥
 'अब्बुट्टिज्ज अपुव्वं दट्ठं' इय वयणओ अ थेहं ति ।
 तेणऽणब्बु(खु)ट्टिय पुट्ठो, कुओ ति अज्जो ! भणइ दूरा ॥७६॥
 वक्खवाणंते पुट्ठो, दिट्ठा मह गुरु ति भणइ दहं ।
 तह वक्खवाणं मे केरिमं ति भणिए भणइ लट्ठं ॥७७॥
 अतिहि ति ठविअ तो, पुच्छ किं पि विसमं ति सायरेणुत्तो ।
 जंपइ अणिच्चयं मे, साहसु तो सायरो भणइ ॥७८॥
 पच्चूससिद्धसायं, विणस्सिरन्नाइ विरसनिप्फन्ने ।
 का सारया सरीरे, कुण(करे ?)ह धम्मं सया सारं ॥७९॥
 गुरुराह नत्थि धम्मो, पमाणऽविसओ ति खरविसाणं व ।
 पच्चक्खाइ अणिज्जो, जं सो तो तग्गहेणालं ॥८०॥
 अइवुड्ढो को वि^{२४} नरो, पियामहसंसु ति सायरो धणियं ।
 विग्गहयस्सायरो गव्वसायरो सायरं भणइ ॥८१॥
 जइ नत्थि कहं धम्मो, जइ धम्मो कहव नत्थि अह धम्मो ।
 अब्बुवगमा परेसिं, नणु सज्जं अम्ह सिद्धंते ॥८२॥
 पच्चक्खा तह धम्मा, धम्मा वि सुहामुहाइफलदाणा ।
 ता हुत्तुमहम्मं आयरेण धम्मं चिय करेह ॥८३॥
 इय ते तत्तचियारेण, निति खणमिव दिणे गुणेह इओ ।
 ते वि गुरुमदट्ठ पए, तरयं पुच्छंति सुन्नमणा ॥८४॥
 स भणइ भे किं न सुआ, सुकुमालिय-कूलवाल्याण गई ।
 आयवणाइ पराण त्ति, असुहा गुरुआणरहियाणं ॥८५॥

अवि य—

सिआ हु सीसेण गिरिं पि भिंदे, सिआ हु सीहो कुविओ न भक्खे ।
 सिआ न भिंदिज्ज व सत्तिअगं, नयावि मुखो गुरुहीलणाए ॥८६॥
 सनिवंधे दीणमुहे, भणइ ति गुरु गया पसीसंते ।
 तो चलिया ते भणिरा, मग्गे कालयगुरु जंति ॥८७॥
 अज्जो इंति गुरुगुरु, सागरपुट्ठ ति कहइ मे वि सुअं ।
 अह ते पत्ता लहु सागरुट्टिया विति कत्थ गुरु ? ॥८८॥
 जा भणइ सो ससंको, न विणा अज्जं इहागओ को वि ।
 ताव वहि महीपत्ता, नमिआ सहस्सिभिमेहिं गुरु ॥८९॥
 तह सागरो वि खमह ति, जंपिदो नमइ पुण पुणो सुगुरुं ।
 तो गुरुणा अणुसिट्ठा, सब्बे वट्ठंति ते सम्मं ॥९०॥

भरणुद्धरणारित्ते, बालुअपत्यस्मि किं पि न मृणंति ।
मणिरो सागरचंदो, गुरुणा वुत्तो कयाइ इमं ॥९१॥
वल्छ ! सुहम्माउ सुअं, शिज्जंतं आगयं इय ममं जा ।
ता तुह गुरु तओ, तंतो जुज्जइ नेव नाणमओ ॥९२॥

मणियं च—

मा वहउ कोइ गव्वं, इत्य जए पंडिओ अहं ति जओ ।
आसवन्नुमयाओ, तरतमजोगेण मइविमवा ॥९३॥

(९)

भिक्षवागएसु साहुसु, कयाइ सूरी दिएण सहदेण ।
पुटो पयवेइ फुदं, इय तिजयठिए निगोअजिए ॥९४॥
अव्ववहारी(१) इयरे(२), दुहा निगोआ तहा इमा सुहुमा ।
इयरे वायर-सुहुमा, गोळेसु ठिआ अणंतनिआ ॥९५॥

यदागमः—

गोळा य असंखिज्जा, अस्संखनिगोअ गोळओ मणिओ ।
इकिक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मृणयव्वा ॥९६॥
तणु(२) तणुचयं(२) मिह्वा(२), घर(१) पुर(२) नरसम(३) निगोअ(१) गोळ(२) जिआ(३) ।
तिन्नि वि तुल्लोगाहणसुहुमा अंगुलअसंतं से ॥९७॥
इय सोउ विम्हिओ सो, पुण भणइ विसेसनाणमृणणत्तं ।
बुइदो मि होइ जइ पहु !, योवाउ गहेमि तोअणसणं ॥९८॥
अयरदुगमाउ नाउं, गुराहुअयभुवं हरि ति भवं ।
सहरिसमइ पुणइ हरी, जयसु चिरं इह तुमं भयवं ! ॥९९॥
को वि निगोए भरहे वि, मृणइ इय मे जमज्जपुट्टेणं ।
सीमंधर पडुणेंते, तमणप्पसमो वि अप्पसमो ॥१००॥

अन्यत्राप्युक्तम्—

सीमंधरमणणाओ, निगोयकहणेण रक्खियज्जो व्व ।
कालयमूरी वि ददं, सविम्हिये वंदिओ हरिणा ॥१०१॥
चिहइ जा इति मृणी, भणिओ गुरुणा हरी नमिय जंतो ।
अन्नत्तो वसहिमुहं, काउ गओ मृणि निपाणमया ॥१०२॥
अह कहइ गुरू आगयमृणीण तं वसहिदारपज्जंतं ।
तो पत्तचरित्तयिरत्तजइओ चिहइ महीए ॥१०३॥

इय सन्वत्य अमोहा, सीमंधरसामिवन्नियगुणोहा ।
 कालयगुरु तमोहा, दिवं गया हणियजणमोहा ॥१०४॥
 कप्प-निसीह-कहावलिपभियणुसारेण इय महाइसया ।
 कालयसूरिपवंधा, वद्धा वि सयं सुणंतु सुणी ॥१०५॥

इति श्रीधर्मघोषसूरिकृता श्रीकालिकसूरिकथा समाप्ता ॥

॥ शुभं भवतु लेखकपाठकयोः ॥

ऽआदर्शे ग्रन्थप्रशस्तिः—

पदत्रयी यस्य विभोरशेषतो, विष्णोरिव व्याप जगत्त्रयीमिमाम् ।
 सद्भूतवस्तुस्थितिदेशकः सतां, श्रीवर्द्धमानः शिवतातिरस्तु ॥१॥
 गुणमणिलसद्विधिल्विलक्ष्मीनिधानं,

गणधरगणमुख्यः शिष्यलक्षप्रधानम् ।

शम-दमकृतरङ्गो गौतमः श्रीगणेशः,

किसश(किश)लयतु शिवश्रीसंगमं शाश्वतं वः ॥२॥

विद्वन्मनःकमलकोमलचक्रवाले,

या खेलति प्रतिकलं किल हंसिकेव ।

तां शारदां सकलशास्त्रसमुद्रसान्द्र—

पारप्रदां प्रणमतां वरदां च वन्दे ॥३॥

भूभू(भृ)लुब्धप्रतिष्ठे श्रितसृजनकृतोऽनन्तपापापहारे,

मेङ्गच्छाखाविशेषे विपुलपरिलसत्सर्वपर्वामिरामे ।

ऊकेशाऽऽह्वानवंशे समजनि सुकृती व्यक्तमुक्तायमानः,

श्रीमान् धीनाऽभिधानः सुगुणगणनिधिर्नायकः आर्द्धधुर्यः ॥४॥

तस्याङ्गजोऽजनि जगत्त्रयजातकीर्त्ति—

भौजाऽभिधः सुकृतसंततिमूर्त्तमूर्त्तिः ।

तस्यापि आचक्रकदम्बकदत्तवित्त—

लक्षश्च लक्ष इति पुत्र उदारचित्तः ॥५॥

तस्याऽङ्गजघोषटनामधेयः, समस्तलोकाद्भुतभागधेयः ।

पत्न्योऽभवन् स्त्रीमसिरिश्च मुख्या, तारुश्च पाल्हरिति चास्य तिस्रः ॥६॥

तासां क्रमेण गुणगौरवनालिनोऽमी,

पुत्रास्त्रयः समभवन् गुरुश्रीर्त्तिभाजः ।

गाङ्गाऽऽह्वयोऽथ प्रथमः प्रथितो द्वितीयः

श्रीकामदेव इति चाथ च कामदेवः ॥७॥

गाङ्गाऽऽख्यस्य जननी जज्ञे, गुणश्रीरिति नामतः ।

कर्पूराईरिति ख्याता, कामदेवस्य बलभा ॥८॥

गाङ्गाऽऽल्यस्य बभूव भूरिविभवः संघेशराजाऽऽह्वयः,
 पूर्वः पुत्रवरः प्रसिद्धमहिमा नाथूस्तथा चापरः ।
 राजा संघपतिर्वसन् सुरगिरौ भूपालमान्यो व्यधा-
 नानापुण्यपरम्परा श्रुत्तराः श्रीसंघभक्त्यादिकाः ॥९॥
 श्रीशत्रुञ्जय-रैवतसितिघर-श्रीभर्तुद-श्रीपुर-
 श्रीजिराजलि-कुल्यपाकमयुखश्रीतीर्थयात्रा मुदा ।
 कालेऽत्रापि कलौ कराळललिते चक्रे स संघाधिपो,
 वर्षन्नर्थिजने घनाघन इव द्रव्याणि पानीयवद् ॥१०॥
 एवं विधैस्तैवि(र्वि)विघोत्सवव्रजैः,
 श्रीशासनं जैनमिदं स संघपः ।
 उद्योतयामास तथा यथा स्फुर-
 त्करमसारैर्गगनाद्गणं रविः ॥११॥

इतश्च—

ऊकेशाऽऽहे विशदजननेऽजायत श्राद्धधुर्यो,
 धन्यो मान्यो निखिलविदुषां जैत्रसिंहो घनीश्वरः ।
 श्रेयः श्रीमांस्तदनु च जयात् सिंहनामा प्रभावा-
 दासीद् दासीकृत खलकुलस्तस्य पुत्रः पवित्रः ॥१२॥
 तस्यापि पुत्रो श्रितजनैर्धर्मो, लक्ष्मीधराऽऽरव्योऽभवद्दुश्चतुःश्रीः ।
 अमृष्य पत्नी च समस्ति नाम्ना, रूपी मनोहारिगुणाम्बुक्षुपी ॥१३॥
 हरराज-देवराजौ, खीमराजस्तथाऽपरः ।
 इति त्रयस्तयोः पुत्राः, पवित्राः पुण्यतोऽभवन् ॥१४॥
 हरराजस्य जायाऽस्ति, नाम्ना हांसलदेरिति ।
 चन्द्रोज्ज्वलकलाशीला, धर्मकर्मसु कर्मठा ॥१५॥
 नाम्ना नरपतिः पूर्वः, पुण्यपालो द्वितीयकः ।
 तृतीयो वीरपालाऽऽरव्यस्तुर्ध्वः सहस्रराजकः ॥१६॥
 पञ्चमो दशराजश्च, षष्ठेति तनयास्तपोः ।
 आसते भूरिभान्याऽऽह्वया, देमाईर्दुहिता तथा ॥१७॥ युग्मम् ॥
 राजाऽभिषस्याजनि संघपस्य,
 सधर्मिणी धर्मपरायणेयम् ।
 यथैव कक्षीः पुरुषोत्तमस्य,
 हरेः शचीवाय हरस्य गौरी ॥१८॥

सारङ्गः प्रथमोऽर्थिनां स्मुरतरुमुख्यो द्वितीयस्तथा-

वार्योदार्यमानिरस्तधनदः श्रीरत्नसिंहाऽभिधः ।

तार्तीयक-तुरीयकौ च सहदे-श्रीतूकदेवाऽऽह्वयौ,

चत्वारश्चतुरा जयन्ति तनया एते तयोर्विश्रुताः ॥१९॥

तील्हाईः पल्हाई-रयणाईनामका च लीलाई ।

सन्त्येताश्च चतस्रः, पुत्र्यः पात्रं गुणश्रेणेः ॥२०॥

संघेशो नूनराजो जगति विजयते कामदेवस्य पुत्रः,

सर्वत्रामात्रसर्पन्निजविमलयज्ञःपूर्णविश्वत्रयीकः ।

पुत्री पात्रं गुणानां जयति च ह्यवकूः शम्भुशीर्षस्थगङ्गा,

रङ्गतुङ्गतरङ्गस्नपितकरौज्ज्वल्यतुल्यस्वशीला ॥२१॥

नूनाऽऽह्वसंघाधिपतेः समस्ति, प्रिया जयश्रीरिति धर्मनिष्णा ।

आस्ते महादेव इति प्रसिद्धः, सुतस्तयोर्भूरि रमासमृद्धः ॥२२॥

पुत्रीद्वयं च कन्हाईः, सोनाईरिति चापरा ।

महादेवाद्भजः साधुरश्वधीरः सुधीवरः ॥२३॥ युग्मम् ॥

एतावता निजकुटुम्बयुतेन तेन, नूनाऽऽह्वसंघपतिना वसताऽमरादौ ।

श्रीअन्तरिक्षमुखतीर्थविचित्रयात्रा, गुरव्या[ः] कृता विविधपुण्यपरम्परास्ताः ॥२४॥

इतश्च—

श्रीमदक्षिणदेशसंघसहितो नूनाऽऽह्वयः संघपः,

श्रीशत्रुञ्जय-रैवता-ऽर्जुदगिरिश्रीतीर्थयात्राचिकीः ।

प्राचालीन्महता महेन मतिमान् श्रीगुर्जरानां प्रति,

श्रीमच्छासनकाननं प्रतिपदं दानाम्बुभिः सिञ्चयन् ॥२५॥

यात्रायां यस्य जात्योत्तरलतरचलद्वाजिराजिप्रभूत-

प्रोत्सर्पत्पृष्ठवाहप्रकररथभरोद्धूतभूलीकलापे ।

व्याप्ताऽऽकाशाऽवकाशे स्थगितरुचिरवौ रात्रिकल्पा दिवासीद्,

रात्रिश्चासीद् दिवेव प्रसरति परितो दीपिकानां प्रकाशे ॥२६॥

दिङ्मातङ्गास्तुरङ्गप्लवनपरिचलद् भूभरोद्भग्नशीर्षाः,

शेषे क्षमापीठभारं सकलमपि ददुः सोऽपि कूर्माधिराजे ।

तद्भाराद् भङ्गुराऽङ्गः स च पुनरभवद्(त्) कुब्जितस्वाङ्ग इत्थं,

यत्र श्रीतीर्थयात्रां प्रति चलति समेऽमी विमुक्ताऽधिकाराः ॥२७॥

यात्राक्षणे यस्य रजोभिरुद्धुतैर्लेभेऽन्वयो निर्जरसिन्धुपङ्कजैः ।

श्रीतीर्थिकस्नात्रजलप्रवाहैः, समुच्छलद्भिः स्थलवारिजैश्च ॥२८॥

तत्र च—

स्फूर्जद्गुर्जरमण्डलाधिसुरत्राणेन सन्मानितः,
 श्रीयात्राफरमाणदानविधिना चीरप्रदानैस्तदा ।
 भव्याद्यैश्च तदीयशास्त्रिभिरपि श्रीतीर्थयात्रा असौ
 जीरापल्लिमुखा व्यघ्राप्यत पुरो भूत्वा महाप्रीतितः ॥२९॥
 द्रुष्टेऽस्मिन्नपि दुष्यमाहसमये श्रीतीर्थयात्रा इति,
 द्रव्योत्सर्जनविस्तरेण महताऽनेनाऽऽद्रात् कुर्वता ।
 क्षमापालाऽऽम्र-कुमारपालनृपति-श्रीचस्तुपालादयः,
 सर्वेऽपि स्मृतिगोचरं विरचिताश्चित्रैश्चरित्रैः स्वकैः ॥३०॥
 विधाय यात्राः सकला अयाऽयं, श्रीपत्तनाऽऽह्वानपुरे समागात् ।
 श्रीशासनं जैनमिदं ममावयत्, मभूतलक्ष्मीव्यपतोऽर्थिनां व्रजे ॥३१॥
 तत्राय चन्द्रराणपुष्करसुरकल्पाः,
 श्रीसरोमसुन्दरगुरुमवरा गणेशाः ।
 संवेश्वरेण विनता विहिता च शुर्वी,
 मोहीपना जिनमतस्य महोत्सवौघैः ॥३२॥
 श्रीस्तम्भतीर्थ-पुरपत्तनतीर्थसार्ध-
 कर्णावतीममुखभूरिपुरेण्वनेन ।
 संघः समश्च सकलं मुनिमण्डलं च,
 स्फूर्जद्दुकूलवसनैः परिघाप्यते स्म ॥३३॥

इतश्च—

संघाधीशो राजमल्लस्य पत्नी, देमाईः सा तीर्थयात्रामुखानि ।
 कुर्वाणा श्रीपुण्यकृत्यानि नाना, तेने हृद्योघापनादीनि तत्र ॥३४॥
 श्रीदानशीलममुखानसङ्ख्यान्, शुणोत्करांश्चन्द्रकलोऽञ्जलांस्तान् ।
 कः कोविदः श्लाघयितुं समर्थस्तस्याश्च संघाधिपराजपत्न्याः ॥३५॥

तथाहि—

निरीक्ष्य शीलं विमलं यदीयं, स्वतः शशाङ्कः किल विद्यमानः ।
 एकैकयाऽयं फलया महीयते, दिने दिनें तामपकर्तुमसमः ॥३६॥
 श्रीसंघभक्ति-शुद्ध-पुस्तकलेखनाऽऽदि—
 श्रीतीर्थसार्धकरणममुखानि हर्षाद् ।
 पुष्पानि या प्रतिदिनं कुरुते स्वकीय-
 द्रव्यव्ययाद् बहुविधान्यपि याऽपराणि ॥३७॥
 श्रीपौषयाऽवश्यकमुख्यधर्म्यकर्माणि कर्माष्टकमेदनानि ।
 भर्माभृतोद्गातितसप्तधा तु, तृपान्तनीतिं मवरमभोदात् ॥३८॥

क्षेत्रेषु सप्तस्वपि भव्यभावाद्(त), स्वद्रव्यबीजं त्रिपुलं मुदेति ।
 या वापयामास परत्रलोके, संख्याऽतिगश्रीभरद्विहेतोः ॥३९॥
 तत्रैवाऽथो पत्तने श्रीगुरुणां, तेषां भव्यप्रार्थितस्वस्तरुणाम् ।
 देमाईः सा श्राविकवर्गमुख्याऽश्रौपीद्(त) हर्षाद् देशनावाणिमित्यम् ॥४०॥

सथाहि—

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मूकतां नैव जडस्वभावम् ।
 न चान्यतां बुद्धिविहीनतां च, ये लेखयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥४१॥
 लेखयन्ति नरा धन्या ये जिनाऽऽगमपुस्तकम् ।
 ते सर्ववाङ्मयं ज्ञात्वा, सिद्धिं यान्ति न संशयः ॥४२॥
 पठति पाठयते पठतामसौ, वसन-भोजन-पुस्तक-वस्तुभिः ।
 प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहं, स इह सर्वविदेव भवेन्नरः ॥४३॥
 विशेषतः श्रीजिनवीरभाषितं, श्रीकल्पसिद्धान्तमहं समुद्यताः ।
 ये लेखयन्तीह भवन्ति ते ध्रुवं, महोदयाऽऽनन्दरमानिरन्तरम् ॥४४॥
 निशम्य तेषामिति देशनागिरं, चिरं किरन्तीमुदयं महैनसाम् ।
 विशेषतः पुस्तकलेखनादिके, श्रीधर्मकृत्येऽजनि सा परायणा ॥४५॥
 श्रीस्तम्भतीर्थनगरे प्रवरे ततश्च,
 श्रीकण्ठनेत्र-मुनि-विश्वैयिते च वर्षे (१४७३) ।
 श्रेयःश्रिये बहुतरङ्गविणव्ययेन,
 श्रीकल्पपुस्तकमिमं समलीलिखत् सा ॥४६॥
 यावद् विभर्ति धरणीं शिरसा फणीन्द्रो,
 यावच्च चन्द्रतरणी उदितोऽत्र विश्वे ।
 तावद् विशारदवरैरतिवाच्यमानः,
 श्रीकल्पपुस्तकवरो जयतादिहैषः ॥४७॥
 लिखितः सोमसिंहेन, देईयाकेन चित्रितः ।
 आकल्पं नन्दतादेष श्रीकल्पः सप्रशस्तिकः ॥४८॥

इति श्रीकल्पप्रशस्तिः समाप्ता ॥

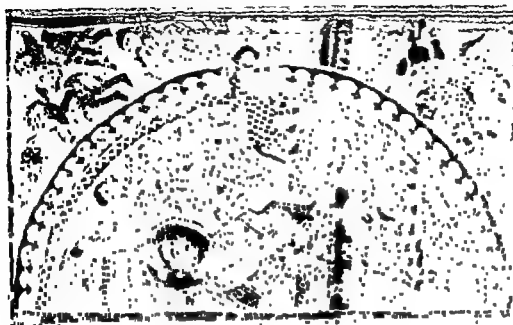

Fig. 46

विष्णु १८

Fig. 47

विष्णु ४७

[६]

अज्ञातसूरिविरचितं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

[लेखनसंवत् १४९०]

२०३५२२

अथि [इह] जंघुदीवे, भारहवासम्मि मगहविसयम्मि ।

नामेण धरावासं, नयरं अमरावईसरिसं ॥१॥

सीहु च्व वयरसीहो, वेरिमहाकरियडाण हुप्पेच्छो ।

तं पालइ नरनाहो, देवी सुरसुंदरी तत्स ॥२॥

विसयसुहमणुहवताण, ताण एगो सुओ समुप्पवो ।

जह अमियसिद्धिजोओ, बुहाऽणुराहाण संवंधो ॥३॥

कालो नामेण सुओ, तेसिं बालत्तओ वि समुणेहिं ।

सियपक्खससहरो इव, कलाविसेसेहिं वित्यरिओ ॥४॥

वयणस्स पंकयं कुवलयाइणो लोयणाणं उवमाण ।

जुज्जीसु जीए कहमवि, समुदायसिरी पुणोऽणुवमा ॥५॥

किं बहुणा अमरीए(ओ), विलंपिडं जीइ रेहए रुद्धं ।

सा नामेण गुणेहिं य, सरस्सई आसि से वहिणी ॥६॥

अह अनया कयाई, कुमार सामंत-मंतिपरियरिओ ।

नयरसमीजुज्जाणे, संपत्तो रायवाडीए ॥७॥

तत्थ नवमेहगज्जियगंभीरो देसणाशुणी निमुओ ।

उकंठिओ सिद्धिं च्व, तक्खणं सोउमादत्तो ॥८॥

एगेण मंसिपुत्तेण, पमणिओ देव ! समणसंघवई ।

विज्झइ सूरी तस्सेस, सुहयरो देसणासहो ॥९॥

जुज्झइ तुम्हाण वि, एयपायमूलम्मि धम्मसव्वस्सं ।

आयन्निडं कुमारो वि, तक्खणं तत्थ संपत्तो ॥१०॥

‘वंदामि मत्पाएणं’, पमणिता नाइद्रमासत्ते ।

उवविट्ठो धम्मकहं, सुणेइ पावगिजलवुद्धिं ॥११॥

वरकणगं व परिकिय, बहुलदुगुणं कसाइचउमुद्धं ।

धम्मं सिवमुहकरणं, गिण्हह दोगचदुहदलणं ॥१२॥

तत्थ—

विसयाइ-रसायण-मंगलत्थ-विणिए पयाहिणावत्ते ।

गुरुअ-अदज्ज-अकुच्छे, कसाइचउमुद्धकणयगुणा ॥१३॥

इय मोहविसं घायइ, निव्वुइकरणा रसायणं धम्मो ।
 गंगलमसिबोपसमा, विणीउ गुरु-लहुअचिताए ॥१४॥
 जियअणुकूल पयाहिण, तिकोडिसुद्धो गुरु अडज्झो उ ।
 कुमयग्गिणा चिरेण वि, नियफलदाणा तह अकुच्छो ॥१५॥
 अविरुद्ध-सुक्किरिय-अंतरसुद्धि-दढत्ताइकरणा धम्मो ।
 सुय-सील-तव-दयाइं, कस-छेयण-ताव-ताडणया ॥१६॥

अहवा—

पावट्ठाणनिसेहो, झाणाइविहीय धम्मकसवट्ठो ।
 वाहिरणुट्ठाणेण उ, सुद्धिअवाहाइ से छेओ ॥१७॥
 जीवाइभाववाओ, बंधाइपसाहओ इहं तावो ।
 धम्मदढत्तं दुहआवईसु इह धम्मताडणया ॥१८॥
 बाला गहंति धम्मं, अवियारिय साउ मोअगं पिव जे ।
 तप्पंति कणगगाहि व्व, ते तओ सोउगिय कुमरो ॥१९॥
 वेरागभावियमणो, पडिबुद्धो तस्स सूरिणो पासे ।
 पडिवन्नो जइधम्मं, वज्जिय सव्वं पि सावज्जं ॥२०॥
 सो गहियदुविहसिक्खो, धारेउं दुद्धरं पि वयभारं ।
 समयम्मि वट्ठमाणं, अहिज्जिओ आगमं सयलं ॥२१॥
 संघस्साणुन्नाए, गुरुणा सो ठाविओ गणहरत्ते ।
 भवियारविंदभाणू, जहाविहिं विहरइ महीए ॥२२॥
 देविंदनमियचलणो, जुगप्पहाणो कमेण संवुत्तो ।
 पंचसएणं साहूण, परिवुडो सयलसंघवई ॥२३॥
 तस्सेस लहुयभइणी, सरस्सई कन्नगा वि जइधम्मं ।
 पडिवन्ना संजाया, पवत्तिणी तस्स गच्छम्मि ॥२४॥
 सो कुमयकरडिसीहो, पुरीमवंती कयाइ संपत्तो ।
 तब्भइणी वि सरस्सइ, [तत्थेव ?] सुसाहुणीसहिया ॥२५॥
 तन्नयरसामिणा गदभिल्लरन्ना अहन्नया दिट्ठा ।
 अह संकिलिट्ठचित्तोद्दण सो चित्तए एवं ॥२६॥
 जइ हंत ! इमा वि वयं, करेइ परिचित्तरइसुट्ठा बाला ।
 तो विहलपुरियारो, कह अज्ज वि वम्महो जियइ ? ॥२७॥
 इच्चाइ चित्तयंतो, मणयानलदद्धगुरुविवेयदुमो ।
 वेत्तुं हट्ठेण अंतैउरम्मि तं साहुणिं खिवइ ॥२८॥
 पोक्करइ दढं च इमा, नयणंसुपवाहसित्तधरणियला ।
 विलवइ य हा सहोयर !, हा पवयणनाह ! मुणिसीह ! ॥२९॥

सिरिकालगमूरि ! निवाहमेण एएण मज्झ हीरंतं ।
 चरणघणं परिरक्खह, न तुमं मुत्तूण मह सरणं ॥३०॥
 अह कालगमूरी वि हु, नाऊणं कह वि वइयरं एयं ।
 गंतुं नरिंदपासे, पभणइ त कोमलगिराहिं ॥३१॥
 तारयगणाणं चंदो, इंदो जह छुरगणाण नरनाह ! ।
 तह लोयाण पमाणं, तं चिय ता कह इमं कुणमि ? ॥३२॥
 इयरो य अकज्जविओ, नियत्तियच्चो पमाणपुरिसेहिं ।
 जह ते वि कुणंति इमं, ता जायं सच्चमेयं पि ॥३३॥
 जत्थ राया सयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ ।
 वणं भजह नायरया !, जायं सरणओ भयं ॥३४॥
 अन्नाण वि परजुवईण, राय ! संगो दुहावहो चेव ।
 जो लिंगिणीण संगो, सो पुण गरुयं महापावं ॥३५॥
 बहुनरवरधूयासंगमे वि जइ निव ! गओ न परिओसं ।
 नरवइणो य रिसीणं, धम्मं वद्धंति न मुसंति ॥३६॥

यतः—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम् ।
 निर्भया स्वानि कार्याणि, कुर्वन्त्येते निरन्तरम् ॥३७॥
 जेण निवरक्खिवायाइं, मुक्खंति तवोवणाइं सव्वाइं ।
 ता वित्तिऊणं एमाइं, मुंच सयमेव मह वहिणिं ॥३८॥
 इच्छाइ जुत्तिजुत्तं, मूरीहिं नराहिवो पभणिओ वि ।
 संजायविवज्जासी, जा न सुयइ साहुणिं कह वि ॥३९॥
 तो मेलिऊण भणिओ, संवेण इमो वि जा अवन्नाए ।
 दिट्ठो नराहिवेणं, तओ य कोव गओ मूरी ॥४०॥

यतः—

जे संघपञ्चणीया, पवयणउवघायगा नरा जे य ।
 संजमउवघायपपरा, तट्टुक्किखाकारिणो जे य ॥४१॥
 तेसिं वच्चामि गइं, जइ एयं गइमिल्लनिवक्खत्वं ।
 सम्मूलेमि न पवणो न्व, वद्धमूलं पि पुहवीए ॥४२॥
 जो पवयणपडिणीए, संते मिरियम्मि नो निवारिज्जा ।
 सो पारंचियपत्तो, परिभमइ अणंतसंसारं ॥४३॥
 तम्हा सइ सामत्ये, आणामट्टम्मि नो खल्ल उवेहा ।
 अणुक्खेदियरेहि य, अणुसट्ठी होइ कायन्ना ॥४४॥

देव-गुरु-संघकृजे, चुन्निज्जा चकवट्टिसिन्नं पि ।
 कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धी य संपन्नो ॥४५॥
 एवं च करितेणं, अब्बुच्छित्ती कयाइ तित्थम्मि ।
 जइ वि सरीरावाओ, तह वि हु आराहओ सो वि ॥४६॥
 इय काऊण पइन्नं, तत्तो चित्तइ महावलो एस ।
 गदभिविज्जाइ निवो, ता वेतव्वो उदाएण ॥४७॥

एवं च विमृश्य ततः कैतवेन कृतोन्मत्तकवेपो नगरमव्ये इदमसंबद्धं प्रलपन् परिभ्राम्यति—यदि गर्दभिल्लो राजा ततः किमतः परम् ? , यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् ? , यदि वा विषयो रम्यस्ततः किमतः परम् ? , यदि वा सुनिविष्टा पुरी ततः किमतः परम् ? , यदि वा जनः सुवेपस्ततः किमतः परम् ? , यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् ? , यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं करोमि ततः किमतः परम् ? ।

इय एवमाइ उम्मत्तवेट्ठियं तस्स सूरिणो दट्ठं ।
 भणइ सदुक्खं सव्वं, सवाल्लुङ्खल्लं नयरं ॥४८॥
 आसन्ननिवाओ नूण, एस राया मुणीण वयभंगं ।
 जं कुणइ इमस्स य, मुणिवयस्स रयणजलनिहिणो ॥४९॥
 उम्मत्तयाए हेऊ, जाओ सो चेव निग्घिणो पावो ।
 न गणइ मुणिवयणं पि, कह वि अइसंकिलिट्ठमणो ॥५०॥
 इअ जणअवन्नवायं, उम्मत्तं जाणिऊण सूरिं च ।
 सायंत-मंतिवग्गो, भणइ पइत्तेण नरनाहं ॥५१॥
 देव ! विरुद्धं एयं पि, ताव जं लिंगिणीए परिभोगो ।
 जं पुण सूरि अवमाणिओ तए होइ उम्मत्तो ॥५२॥
 किं इत्तियं पि न सुयं, नरो अवन्नं मुणोण कुणमाणो ।
 पावइ दुहदंदोलिं, सह देसाइं जं मणियं ॥५३॥

यतः—

देवताप्रतिमाभङ्गे, साधूनां च विनाशने ।
 देवभङ्गं विजानीयाद्, दुर्भिक्षदमराशिवैः ॥५४॥
 अवमन्निया उ हाणिं, दित्ति रिसी रोइयव्वयं हसिया ।
 अक्कोसिया उ वह-वंधणाइं तह ताडिया मरणं ॥५५॥
 एयं तु विरुद्धयरं, तहेव अवधीरणं बहुजणस्स ।
 ता एत्तियम्मि वि गए, मुंच इमं साहुणि जम्हा ॥५६॥
 वज्जइ अकित्तिपडहो तुम्हाणं देव ! सयलनयरम्मि ।
 दीसंति एत्थ कज्जे, इह-परभवआवईओ य ॥५७॥
 इय सोऊणं राया, कुविओ निब्भत्थए इमे सव्वे ॥
 मोहग्गहाभिभूओ, न गिणेइ हियं पि उवइट्ठं ॥५८॥

ता पद्म कालयसूरी, मोक्षण गणं अवत्तवेसधरो ।
 सगङ्गलं संपत्तो, तन्निगहविहियसुपयत्तो ॥५९॥
 तत्प रागाहिराया, भन्नइ साहाणुसाहिसहेण ।
 जे मंडलिया ते उण, भन्नंती साहिणो सन्वे ॥६०॥
 अह सो कालयसूरी, ठियो य एगस्स साहिणो पासे ।
 विज्जाइसइगुणेणं, गुरु त्ति तेणावि पडिवन्नो ॥६१॥
 साहाणुसाहिकोवाइरेगचिण्हे अहन्नया पत्ते ।
 छन्नवईअंसोहियअसिवेणुण अलंकारे ॥६२॥
 ते भरणभीरणो सयलसाहिणो मूरिवयणओ तत्तो ।
 उत्तरिजं सिंधुनई, हिंदुयदेसम्मि संपत्ता ॥६३॥

यतः—

जीवनं भद्राण्यवाप्नोति, जीवनं पुण्यं करोति च ।
 मृतस्य देहनाशः स्याद्, धर्माद् व्युपरमस्तथा ॥६४॥
 तयो मुखाविसए, ठिया य निज्जिणिजु तस्सम्मि(स्सिज्जं) ।
 मूरिपयकमलसेवापरायणा विगयभयसंका ॥६५॥
 चुण्णपयोगसंनणियकणगसवलीकया य ते गुरुणा ।
 सरयसमए महीसा, मालवदेसोवरिं चलिया ॥६६॥
 निज्जिणिय छाडविसयं, कमेण पत्ता अवंतिदेसम्मि ।
 तुरयसुखखयरयपूरपूरियाऽसेसनहमग्गा ॥६७॥
 परचक्रेण स देसं, भज्जंतं सुणिय गदभिज्जो वि ।
 चउरंगवलसमेओ, जुद्धकए निगहोऽभिमुहं ॥६८॥
 पक्खरियतिक्खत्तुक्खारमुडियमयमत्तगयपडाइं ते ।
 संनद्धरहभडाइं, [भिटाइं?] दोन्नि वि बलाइं ॥६९॥
 निसियऊरवालनारायतिक्खसिरधोरणिहिं पहरंति ।
 अन्नोद्धं नियपहुविजयकंत्तिणो मुहडसंदोहा ॥७०॥
 निहणियइय-गय-मुहडं, मुच्चुणियरहवरं खणेणं च ।
 अह गदभिज्जसेन्नं, तत्थ कयं साहिसेन्नेणं ॥७१॥
 वो गदभिज्जराया, नासित्ता विसइ जाव नियनयरं ।
 साहिसेन्नेहिं विहिओ, समंतओ तस्स ता रोहो ॥७२॥
 अह अट्ठमीए दिवसे, मुन्नं सालं नीएवि मूरीहिं ।
 नायं जहेस मुमरइ, अज्ज महागइमिं विज्जं ॥७३॥
 सेज्जुए सयकनिये, कोमदुगंते ठवेवि ठाड सयं ।
 वण्णंते मूरी सव्वेहिअट्ठोत्तरसएण ॥७४॥

अट्टालयट्टियाए, एयाए रासभीइ जो सहं ।
 सुणिही मरिही स फुडं, इय पड्डुणा पभणिया ते उ+ ॥७५॥
 विज्जासत्तीए पडिहयाए साहीहिं भंजिउं सालं ।
 वंधित्ता अरिपूरो, खित्तो सो गदभिल्लनिवो ॥७६॥
 मुत्त-पुरीसे मोत्तुं, पळाईउं सा गया महाविज्जा ।
 तो भणियं सूरिहिं, एदहमित्तं बलमिमस्स ॥७७॥
 इय तं पि विणिग्गहियं(उं), तो वीसत्या करेह नियरज्जं ।
 अह तेहिं पुरी भग्गा, राया वि हु वंधिउं गहिओ ॥७८॥
 तो भणियो सूरिहिं, रे पाव ! इद्वेण तीए समणीए ।
 जं चुक्कोऽसि अलज्जिर !, इह-परभवदुक्खनिरविकखो ॥७९॥
 तित्थयराण वि पुज्जो, अणज्ज ! आसाइओ य जं संवो ।
 तस्सावराहत्तणो, पत्तो कुसुमोग्गमो तुमए ॥८०॥
 जं पुण अणंतभवसायरम्मि भमिहिसि अणेयदुद्धमीमे ।
 तं भुंजिहिसि फलं पि हु, ता अज्ज वि गिण्ह जिणदिकखं ॥८१॥
 पावइं किं पि नित्यरसि, जेण इच्चाइ जाव करुणाए ।
 पभणइ सूरि दूमिज्जए निवो ताव अहिययरं ॥८२॥
 तो सूरि पभणइ तयं, समुवज्जियगख्यदुसहभवदुक्खा ।
 तुम्हारिसा वि को भोक्खभायणं सक्कइ विहेउं ? ॥८३॥
 जीवदयामूलो चिय, धम्मो अम्हाण तेण न हओ सि ।
 इच्चाइ वहुं निब्भत्थिज्जण मोत्ताविओ एसो ॥८४॥
 सगपत्थिवेहिं विसयाओ ताडिओ ममइ तो इमं दीणो ।
 संसारं च अणंतं, भसिही तक्कम्मदोसेण ॥८५॥
 अह जस्स साहिणो पढममेव सूरि ठिओ पुरवरम्मि ।
 सो उज्जेणीराया, जाओ सेसा उ सामंता ॥८६॥
 आलोइय पडिक्कंता, भगिनी सूरिहिं संजमे ठविया ।
 आलोयणया मुद्धा, कणयसिलाय व्व अगीओ ॥८७॥
 सूरि वि हु निययगणं, पुणो वि समलंकरेइ मुद्धप्पा ।
 उज्जेणिपुरीए ठिओ, अच्चिज्जंतो नरिदेहिं ॥८८॥
 इय पयडियनियसत्ती, भइणीकज्जम्मि अच्छरियचरिओ ।
 तित्थपभावगरेहं, संपत्तो कालयमुणिदो ॥८९॥

(२)

अह अन्नया य पत्ता, भख्यच्छे सूरिणो ठिया तत्थ ।
 बलमित्त-भाणमित्ता, रायाणो जत्य मइणिसुया ॥९०॥

असंहतो गुरुमहिम्नं, हीलइ उवरोहिओ तहिं धम्मं ।
 सूरिणा सुविहिद्विहिओ, निरुत्तरो हेउजुत्तीहिं ॥९१॥
 तो सो मच्छरियमणो, कवडेण गुरुण कुणइ बहुभत्तिं ।
 रायाणं पइ जंपइ, धम्ममिसेणं धुवं पापं ॥९२॥
 जेण इमे जम्मि पहे, भमंति नयरे महासुणी तस्मि ।
 गच्छंताणं गुरुपयअइक्कमो होइ जं निचं ॥९३॥
 कहमिन्दिं गुरुसमुहं, भन्नइ जं जाह इय निवेणुत्ते ।
 भणइ इमो तह काहं, जहा गमिस्संति सयमेव ॥९४॥
 निम्मविया सयलपुरे, अणेसणा तेण भत्तपाणस्स ।
 तो संकिळेसटाणं, नाउं नाणेण तं गुरुणा ॥९५॥

(३)

सिरिबीरनाहचरियं, चित्तिता वरिसयालमज्जे वि ।
 पुहइद्वजणम्मि पुरे, संपत्ता नियगणसमेया ॥९६॥
 तत्थ सिरिसालवाहणरत्ता कीरंतपूयसकारा ।
 भवियजणकुमुयचंदा, चिट्ठंती कालयमुणिदा ॥९७॥
 पज्जोसमणासमए, विन्नत्ता रायणा गुरु एवं ।
 महवइजुण्हपंचमिदिणम्मि जायइ इहिंदमहो ॥९८॥
 अम्हेहिं तहिं मयवं (इंदो ?), [अणु] गंतव्वंतो न होइ जिणपूया ।
 छट्ठीइ पज्जुसवणं, करेह ता करिय सुपसायं ॥९९॥
 मणइ गुरु जइ उग्गाइ, सुरो अवराइ चळइ अमरगिरी ।
 तह वि न पंचमिरयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥१००॥
 ता कुणह चउत्थीए, निववुत्तं मन्नियं इमं गुरुणा ।
 जेणागमे वि भणियं, आरेण वि पज्जुसविपच्चं ॥१०१॥
 तो कुणइ चउत्थीए, राया सद्धिं गुरुहिं संवेण ।
 चेइयपरिवाढी-धम्मसवण-आवस्सयाईणं(णि) ॥१०२॥
 एवं सिरिसालाहणउवरोहाओ कयं चउत्थीए ।
 पज्जुसवणं कालयमुणीसरेहिं [बहुगुणेहिं ?] ॥१०३॥
 संवेण मन्नियं तं, तेणज्ज वि कीरए तहा चेव ।
 चउमासगाणि ततो, किज्जंति चउदसिविहीए ॥१०४॥

(४)

कइया वि तस्स पट्ठणो, सीसा दुब्बिणयतप्परा जाया ।
 गुरुपटिणीया सच्छंदचारिणो मंदभग्गा-ते ॥१०५॥

जह जह वोणइ गुरु, पमाइणो मूल-उत्तरगुणेषु ।
 तह तह किरियाभट्टा, धारंति अप्पतियं मणसा ॥१०६॥
 सामेण भणइ एवं, भो देवाणुप्पिया ! चयह तुब्भे ।
 संसारवल्लिकंदं, पमायमेयं जओ भणियं ॥१०७॥
 चउदसपुब्बी-मणनाणिणो [य] उवसंत-खीणमोहा य ।
 हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगइया ॥१०८॥
 पढिवोहिया वि एवं, गुरुण आणं करिंति न कयावि ।
 नाणोवओगओ तो, जुत्ती वोइस्स विन्नाया ॥१०९॥
 सिज्जायरस्स सिट्ठस्स, सूरिणा तं समत्यमक्खायं ।
 निब्भच्छियासि [य ?] तुभं, एए एवं ममम्मि गए ॥११०॥
 सागरचंदायरिओ, स[सीस ?]सीसो जहिं तहिं अहयं ।
 गच्छामि एवमायक्खिउण रयणीइ सेसम्मि ॥१११॥
 एगाणि चिय मूरी, निगंतूणं जहट्टियं टाणं ।
 संपत्तो ताव तहिं, सो मूरी देसणं कुणइ ॥११२॥
 आवत्तदुवालसणेण, वंदिओ उदरेण सदेणं ।
 उवविट्ठो निमुणइ धम्मदेसणं नियसीस्स ॥११३॥
 अह उट्ठियाय सावयसहाइ मूरीहिं मुणिवरो पुट्ठो ।
 कत्तो सि आगओ [भो ?], तेणुत्तं दूरदेसाओ ॥११४॥
 भिक्खापोरसिसमए, साहूहिं निमंतिओ गणी एसो ।
 मूरिहिं समं वत्ता, परुप्परं काउमाढत्तो ॥११५॥
 पुट्ठो सगव्वमेवं, कहापवंथंतरे ससूरीहिं ।
 गणिवर ! महगुरुगुणो, कया वि तइ देसणा निमुया ? ॥११६॥
 आमं ति तेण वुत्ते, अहं पि किं तारसी करेमि नवा ? ।
 तो मणइ इमो तुब्भे, फुडवियडं देसणं कुणइ ॥११७॥
 एवं दो तिन्नि दिणा, सिद्धंतरइस्ससारजुत्तीओ ।
 अन्नोन्नं आपुच्छंताणं, खणमिव अइकंता ॥११८॥
 इत्तो य उग्गाए भाणुमंडले वि गयनिदवावारा ।
 वसहीए ते मुणिणो, कालयसूरिं न पेच्छंति ॥११९॥
 खणमित्तं चित्तेडं, परोप्परं ते मुहं नियच्छंति ।
 मुन्नमणा तेणुत्ता, सिज्जायरसावएणेवं ॥१२०॥
 भो ! भो ! तुम्हाणं गुरु, कहिं गओ तं वयं न याणामो ।
 पभणंति कहसु तं चेव, जत्थ पत्तो गुरु अम्हं ॥१२१॥

Fig. 50

चित्र ५०

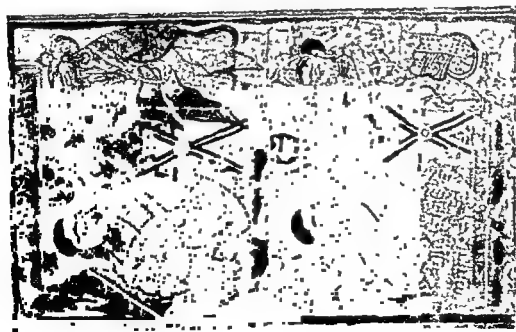

Fig. 49

चित्र ४९

एवं पमाइणो मे, गुरुं पि कृत्य वि गयं न याणेह ।
 किमहं जाणामि गिही, चिह्नामि सए गिहे सययं ॥१२२॥
 पुणरवि खिन्नमणा ते, भणंति मा कुप्प बोहिया तुमए ।
 इच्छामो अणुकर्हि, एवं न पमाइणो होस्सं ॥१२३॥
 अक्खसु गुरुवुत्तं, जइ एवं एत्तियं वियाणामि ।
 सागरचंदापरिओ, जत्तय गया गुरु तत्य ॥१२४॥
 अह ते तहिं पि पत्ता, पुच्छंति किमित्य कालगमुणिदा ।
 संपत्ता सागरचंदसूरिणो विति जो इहिं ॥१२५॥
 एको बुद्धवत्तसी, समागओ किं तु कायचिंताए ।
 संपत्तो अहुण धिय, ते विति स एव अम्ह गुरु ॥१२६॥
 आगच्छंत्तं दट्ठं, सम्मुहमशुद्धिया सुणी सव्वे ।
 सागरचंदो वि तहा, लज्जो णयनयणमुहकमलो ॥१२७॥
 सागरचंदेण जुया, खामिति गुरु पुणो पुणो साह ।
 अक्खाओ वुत्तंतो, सागरचंदस्स सूरिहिं ॥१२८॥
 सो तत्य जाणगव्वं, कुणमाओ वालुयाए नाएणं ।
 वच्छ ! सुयनाणहाणी, एवं ॥१२९॥

पडिवोहिमाणीओ ॥१३०॥

(५)

एत्तो निगोयजीवे, भारहवासम्मि को वि किं मुणइ ? ।
 ता भणइ जिणो अज्ज वि, वक्खाणइ काळगायरिओ ॥१३१॥
 अह विप्पवेसयारी, सक्को भिक्खागयाण साहणं ।
 बंदिय सूरिं पुच्छइ, किंरुवे इह पडु ! निगोए ॥१३२॥
 गोला य असंखिज्जा, असंखनिगोय गोलओ भणिओ ।
 इवेकम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१३३॥
 अत्थि अणंता जीवा, जेहिं न पवो तसत्तपरिणामो ।
 सप्पज्जंति चयंति य, पुणो वि तत्थेव तत्थेव ॥१३४॥

यतः—

समगं ऊससंति, समगं नीससंति, समगं उप्पज्जंति, समगं आहारंति, समगं जोहारंति, किं बहुणा !
 विपपेदनामुच्छित्तपुरुष इय तिष्ठन्ति, न वेयंति श्रवणं, न मुणंति परं, न मुणंति सदं, न याणंति कयं,
 [नायमच्छंति कः] कयं, न चलंति, न फंदंति ।

जह सीमंधरपहुणा, कहिया तह सूरिणा वि किं बहुणा ।
 ता नाणपरिक्खत्यं, पुच्छइ सको नियं आउं ॥१३५॥
 कित्तयमितं अज्ज वि, उवउत्तो जा पलोयए सूरी ।
 दो सागरोवमे ता, किंचूणे आउसेसं ति ॥१३६॥
 तस्सी(तो सी?)समुन्नमि(मे?)उं, दाहिणत्येण जंपियं गुरुणा ।
 वज्जहरो होसी तुमं, तो पच्चक्खो हरी द्दोइ ॥१३७॥
 विच्चवइ जोडियकरो, सीमंधरसामिणा तिजयपहुणा ।
 तुम्ह पसंसा विहिया, तेणाहं आगओ नाह ! ॥१३८॥
 मह पाणिवाओ सामिय ! पुणो पुणो होउ तुज्ज पायाणं ।
 विष्फुरइ जस्स नाणं, एवंविहदूसमाए वि ॥१३९॥
 निरयसए वि हु काले, जिणसासणउन्नइकया जेण ।
 पयदेउं नियसत्ति, तस्स नमो तुज्ज मुणिनाह ! ॥१४०॥
 एवं थुणिज्जण पहुं, पुरंदरो सो गओ नियं ठाणं ।
 गुरुणो वि नरवईहिं, महिज्जमाणा महीवीढे ॥१४१॥
 भिच्छत्ततमदिणेसा, चिरं विवोहिंतु भव्वकमलवणं ।
 कालयसूरिमुणिंदा, अणसणविहिणा दिवं पत्ता ॥१४२॥
 इय कालिगसूरिमुणीसराण संखेवओ इमं चरियं ।
 वित्थरओ विन्नेयं, गुरुयकहाणं पुणो एयं ॥१४३॥
 इंहिं कालगसूरिठावियदिणे काल्जण सकखामणं,
 अन्ननुन्नं गुरु-सीस-दंपय-पिया-माया-तणूजाइणा ।
 वंधूहिं भयणीहिं मित्त-सयण-स्सस्सू-वहूहिं समं,
 ता संवच्छरसव्वपावत्तमणं कायव्वमावस्सयं ॥१४४॥

इति श्रीयुगप्रधानकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥

सं० १४९० वर्षे वैशाख शुदि २ ॥

[७]

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

॥ ॐ नमः कालिकाचार्यपादेभ्यः ॥

वत्तुङ्गभट्टसालं, सोमणसपवित्तभूमिवरभागं ।
 अत्यि इह भरहस्त्रिचे, मेरुव पुरं घरावासं ॥१॥
 अत्यित्य वडरसीहो, नाम निवो वडरिविसरकरिसीहो ।
 छुरसुंदरिसमरूवा, मज्जा सूरसुंदरी तस्त ॥२॥
 ताणं कालयकुमरो, नाम सुओ भुवणविस्तुओ आसि ।
 सो वाहवाहिआलीइ, निग्गओ अन्नया कइया ॥३॥
 तत्तो अ पडिनियत्तो, चूअरणे सजलजलहरारार्व ।
 सोव किमिणं ति कोउगवसओ अह तत्त स पविट्ठो ॥४॥
 ता निअइ गुणायरिअं, मुणिगणपरिवारिअं ससहरं व्व ।
 नमिउवविट्ठो गुरुणा, तो धम्मकहेवमारद्धा ॥५॥

यथा—

यथा चतुर्भिः फलकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः ।
 तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन तपोदयाशुणैः ॥६॥

किञ्च—

भो भव्याः ! काफतालमपतनतुलया रत्नदृष्टान्ततो वा,
 मानुष्य-क्षेत्रजातिमृति कथमपि प्रापि दुष्प्रापयेत्तम् ।
 धर्मः कर्मप्रमाथी श्रुतचतुरशुख्यैष लेभे भवद्भिः,
 तत् किं नाद्यापि सद्यस्तत्रत कुगतिकृत्तिर्वि !] वादं प्रमादम् ॥७॥
 इअ मुणिउं संवेगं, पत्तो कुमरो भण्णइ इय गुरुणो ।
 पुच्छिअ अम्मापियरो, तुज्झ सपीवे पवज्जिस्सं ॥८॥
 तो कहमवि भोआविअ, जणणीजणयाइअं सयणवग्गं ।
 बहुरायपुत्तसहिओ, पव्वज्जइ सज्ज पव्वज्जं ॥९॥
 अह गहियदुविहसिक्खतो, गीयत्तसिरोमणी अं जा जाओ ।
 ता गुरुणा निययपए, ठविओ गच्छं हिवत्तेण ॥१०॥

पंचसयसाहुसहिओ, भविण वोहेंतओ क्रमेणेतो ।
 पत्तो उज्जेणिपुरिं, तत्थ ठिओ वाहिरुज्जाणे ॥११॥
 अहमहमिगाइ तत्तो, गुरुणो नमिउं समागओ लोओ ।
 अमयकिराए गिराए, इअ जिणधम्मं कहइ सूरि ॥१२॥
 जह जीवा वज्झंती, मुच्चंती जह य संकिलिस्संति ।
 जह दुक्खाणं अंतं, करेति केई अपडिवद्धा ॥१३॥
 इय सुणिअ जणो इरिसाउ, गुरुगुणे समहिअं पसंसंतो ।
 पत्तो नियनियठाणं, इअ एवं जंति दिवसाइं ॥१४॥
 अह तत्थ साहुणीओ, पत्ता भवियव्वयानिओगेण ।
 तारिं मज्झे एगा, कालगसूरीण लहुभगिणी ॥१५॥
 निअरुवरेहभंजिअजयनारीरुववत्तिअभिमाणो ।
 उवसमसिरि व्व मुत्ती, साहुणिकिरिआकलावजुआ ॥१६॥
 मुत्तिं(त्त ?)तरपरिवन्न व्व, सरसई सरसइ त्ति नामेण ।
 अन्नदिणश्मि विआरावणीइ बहि निगया संती ॥१७॥
 उज्जेणिसामिणा गदभिल्लराएण सा तहिं दिट्ठा ।
 दुव्वारमारसरपसरविहुरिअंगेण तेण तओ ॥१८॥
 हा सुगुरु ! हा सहोअर !, हा पवयणनाह ! कालयमुणिंद ! ।
 चरणधणं हीरंतं, मह रक्ख अणज्जनरवइणो(णा) ॥१९॥
 इच्चाइ विलवमाणिं, अणिच्छमाणिं वलायसोडीए ।
 तं अंतेउरउवरिं, उप्पाडावइ निअनरेहिं ॥२०॥
 तं नाउं सूरिहिं, भणिओ मा कुणसु इ[य] महाराय ! ।
 जं रायरक्खिआइं, तवोववणाणीह हुंति सया ॥२१॥

उक्तं च—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम् ।
 निर्भया धर्मकर्माणि, कुर्वते स्वान्यनन्तरम् ॥२२॥

किञ्च—

प्रमाणानि प्रमाणस्थै रक्षणीयानि यत्नतः ।
 विषीदन्ति प्रमाणानि, प्रमाणस्थैर्विज्ञं(सं)स्थुलैः ॥२३॥
 ता मुञ्च राय ! एयं, तवस्सिणिं मा करेसु अन्नायं ।
 तइ अन्नायपवत्ते, को अन्नो नायवं होही ? ॥२४॥
 इय भणिओ वि नरिंदो, पडिवज्जइ जाव किंचि नो ताहे ।
 चउविहसिरि संवेणं, भणाविओ कालिगज्जेहिं ॥२५॥

संघो वि जाव तेणं, न मन्निओ कहवि ताव सूरिहिं ।
 कोववसमुवगएहिं, कया पइन्ना इमा घोरा ॥२६॥
 जे संघपच्चणीया, पवयणउन्नाममा नरा जे अ ।
 संजमुवगघायकरा, तदुविवखाकारिणो जे अ ॥२७॥
 ताण गइं नामि इमं, जइ उम्मूलेमि गदमिल्लनिवं(मिल्लं नो?) ।
 रज्जाउ भट्टमेरं, भणियं एअं जओ समए ॥२८॥
 तम्हा सइ सामत्ये, आणाभट्टम्मि नो खल्ल उवेहा ।
 अणुकूलेहिअरेहि अ, अणुसट्ठी होइ दायन्वा ॥२९॥
 साहूण वेइआण य, पहिणीअं तह अवन्नवायं च ।
 जिणपवय[ण]स्त अहिअं, सव्वत्यामेण वारेइ ॥३०॥
 एवं करिअ पइयं, चितइ सूरि जहेस भूवाळो ।
 बलिओ उ गदभीए बिज्जाए ता उवाएण ॥३१॥
 उम्मूलेअव्वो त्ति अ, चित्तिअ कयकवड[गहिळ ?]नेवत्यो ।
 तिअ-चउक-चचराइसु, पलवंतो हिंडए एवं ॥३२॥

यदि गर्दमिल्लो राजा ततः किमतः परम्?, यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम्?, विपयो यदि वा रम्यस्ततः किमतः परम्?, यदि वा सुनिविष्टा पुरी ततः किमतः परम्?, यदि वा जनः सुवेषः ततः किमतः परम्?, यदि वा शून्यगृहे स्वर्णं करोमि ततः किमतः परम्? ॥

इअ विलवंतं सूरिं दट्ठु जणो भणइ इक्कपुकारं ।
 अहह ! न जुत्तं विहिअं, रज्जा जं भगिणिकज्जम्मि ॥३३॥
 मुत्तूण निअयगच्छं, हिंडइ उम्मत्तओ नयरिमज्जे ।
 सयलगुणरयणजलही, अहह अहो ! कालगायरिओ ॥३४॥
 असमंनसमिय मुणिउं, भणिओ मंतीहिं तो इमं चेव ।
 मुअसु तवस्सिणिमेअं, अन्नवाओ जओ गरुओ ॥३५॥
 किंच मुणीण अणत्थं, जो मोहविमोहिओ नरो कुणइ ।
 सोऽणत्यजळसमुदे, अप्पाणं खिवइ धुवमेअं ॥३६॥
 तं सोउ मंतिवयणं, रोसाखणवयणलोयणो राया ।
 पमणइ रे ! रे ! एवं, गंतुं सिक्खवह नियपिउणो ॥३७॥
 तं सोउं तुण्हिका, जाया मंती इमं हिए काउं ।
 इंत निसिज्झइ केणं, जळही सीमं विलंघंतो ॥३८॥
 तं कत्तो वि हू सूरि, नाउं नयरीउ निग्गओ कप्तो ।
 गच्छंतो संपत्तो, सगकूलं नाम वरकूलं ॥३९॥

तथेग स्वाहिपासे, ठिओ सामंताइएहिं अक्खित्तो ।
 तस्सन्नया उ स्वाहाणुसाहिणो आगओ दओ ॥४०॥
 दट्ठु तदप्पिअलेहं, सो जाओ तक्खणेण कसिणमुहो ।
 गुरु भणइ पहुपसाए वि, जागए किह तमुक्खिगो ? ॥४१॥
 स भणइ भयवं न पसाओ, किंतु कोवो जओ[उ?] अम्ह पहु
 रुसेइ जामु तमु निअनामंकिअ छुरिअ पट्टवइ ॥४२॥
 तो एईए अप्पा, हंतव्वो इअ अहं पहुक्खिगो ।
 गुरु भणइ किं तुह चिय, रुद्धो अन्नस्स कस्सावि ? ॥४३॥
 सो जंपइ मं मोत्तुं, अन्नाण वि पंचनउइराईणं ।
 जं दीसइ इह अंको, छन्नइमो(वई?) तो गुरु भणइ ॥४४॥
 जइ इअ ता म विणस्सह, ते तेइमु किंतु सयलवलजुत्तो ।
 सव्वे वि जेण खेमेण, अच्चिमो हिंदुगं देसं ॥४५॥
 अह सो स्वाहि जुअंजुअदूए पेसेइ ताण ते तुरियं ।
 सव्वे वि जीविअट्ठी, मूरिपयं सरणमल्लीणा ॥४६॥
 तो तेहिं जुओ खिंधुं, उत्तरिअ गुरु सुरुट्टदेसं च ।
 छन्नइ भाग काज्जण, पाउसंते खिवंति(?) लहुं ॥४७॥
 अह गुरु पिच्छिअ सरयं, ते भणइ निरुज्जया किमज्ज वि भो ! ॥
 ते विन्नविंति सामिअ!, किं कुणिमो संवलविहीणा ॥४८॥
 तो जोगुत्तन्नचप्पुं, मित्तं पिन्नखेवि इद्दगापागं ।
 कणगीकाउं अप्पइ, ते सम्मं तं विभज्जिता ॥४९॥
 सव्ववलवाहणेणं, उज्जेणिं(णं)तरिअलाढरायाणो ।
 साहित्ता संपत्ता, अवंतिविसयस्स सीमंते ॥५०॥
 इअ भुणिअ गदभिल्लो, निअदेसंते गओ रणे भणो ।
 वलिउं नयरिं पविसिज्जु, तो ठिओ रोहगमुसज्जो ॥५१॥
 स्वाही वि वेढिअ पुरिं, निचं दोअं करेति अन्नदिणे ।
 सुत्तं दट्ठुं कुट्ठं, गुरुकहणं तो भणइ मूरी ॥५२॥
 साहइ गदमिविज्जं, अज्ज इमो तं कहिंचि निअह तुमे ।
 तं दट्ठुं अट्ठाले, एगम्मि कहिति ते गुरुणो ॥५३॥
 गुरु भणइ रासहि इमा, मंतंते काहिई महासइं ।
 तं सोउ परवल्लिचं, जीवं रुहिरं मुहे वमिरं ॥५४॥
 सव्वं भुवि निवडिस्सइ, दुगाउदूरं मुएह तो अत्ति ।
 तह सेदवेहिमुहवा, अट्टसयं ठाह मह पासे ॥५५॥

तद्विहिण भणइ गुरु, जया इअं सदेहच मुहकुहरं ।
 विदलइ(छेह) जमगसमगं, तया उ तं सरिहि पुरिज्जा ॥५६॥
 तेहिं वि तहेव विहिण, पडिहयसत्त चि सा निवस्सुवरिं ।
 काउं मुत्तपुरीसे, लत्तं दाउं च इत्ति गया ॥५७॥
 गुरु भणइ छेह संपई, जं एअस्सिच्चिअं वलं ता ते ।
 भंजिअ कुट्टं वंघिअ, निवं च सूरीण अर्पिपति ॥५८॥
 अह सो भणिओ गुरुणा, रे रे पाविट्ट ! दुट्ट ! निळज्ज ! ।
 अणइज्जकज्जसज्जय !, सज्जमहारज्जपम्भट्ट ! ॥५९॥
 जमणिच्छंतीए साहुणीए विद्धंसणं कयं हूमए ।
 न य मन्निओ अ संघो, तेणम्हेहिं इमं विहिअं ॥६०॥
 जो मोहमोहिअमई, भंजेइ साहुणीविमलसीलं ।
 सो नट्ठवोहिलाभो, अणंतकालं मवे भणए(ई) ॥६१॥
 किं च इहं चिय जम्मे, जं पत्तो वंघताडणाइदुहं ।
 संघावमाणणापायवस्स कुमुमुग्गमो एता ॥६२॥
 नरय-तिरिक्ख कुमाणुस-कुदेवगइगमणसंरुडावडिओ ।
 जणणंतभवे भमिहिंसि, तं पुण विरसं फलं होही ॥६३॥
 तह वि कुण निंदणार्इपुब्बिं आलोइज्जण पच्छित्तं ।
 दुइणलहि तरसि जेणं, तं मुणिअ स दूमिओ राया ॥६४॥
 तो देसताडिओ सो, दुहेण मरिउं भिसं भवे भमिही ।
 गुरुपज्जुवासि साही, राया सेसा उ सामंता ॥६५॥
 फालयसूरीहिं तओ, सा मणिणी संजमे पुणो ठविणि ।
 आलोइअपडिबंतो, सूरी वि सयं गणं वहइ ॥६६॥

(२)

इओ य—

भरुअच्छि भूरिभाणिज्जगा उ बलमित्त-भाणुमित्त चि ।
 ताण ससा भाणुसिरी, तीसे पुत्तो अ बलमाणू ॥६७॥
 तेहिं मुदा आहूया, सम पूच्छिअ आगया तहिं गुरुणो ।
 बलमाणुमाइपत्ता, नमिउं गुरु तो कहइ घम्मं ॥६८॥
 पवणपहल्लिरकुवल्लयदल्लगजल्लवसुच्चंवलं जीअं ।
 तरुणतरुणिकिरणारुणं व तरुलं तरुणभावं ॥६९॥
 फरिफल्लहकन्नचवलं व, संपयं संपयं मृणेऊण ।
 भो मच्चा ! जिणघम्मो, मा मणयं पण्डु पमाणइ ॥७०॥

तं सुणिउं बलभाणु, बुद्धो सयणे अ कहवि मो
 पच्चइओ तो सच्चो जणो हुओ जइणधम्मरओ ।
 तं दट्ठु मच्छराओ, पुरोहिओ गुरुसमक्खनिवपुरओ ।
 भणइ तईवज्जेहिं, किमे[ए ?]हिंतो [उ] सूरिणा विहिओ ॥७२॥
 नाणाविहजुत्तीहिं, निरुत्तरो धुत्तिमाइ सो ताहे ।
 अणुलोमिअवयणेहिं, विप्परिणामइ निवं. एवं ॥७३॥
 देव ! इमे गुणनिलया, महासुणी सुर-नरिंदगणमहिआ ।
 तो जम्मि जंति एए, गमणं जुज्जइ न तम्मि पहे ॥७४॥
 तेणुवइट्ठअणेसणउवायओ सूरिणो अपज्जुसिए ।
 निवअकहंता मरहइदेस चलिआ पइट्ठाणं ॥७५॥

(३)

संघस्स भाणिअं ता, न पज्जुसविअव्वु जा न पत्त वयं ।
 तत्थत्थि परमसइहो, राया सालाहणो नाम ॥७६॥
 सो इंतो सुणिअ गुरु, पच्चोणिगओ उ संघ[सं]जुत्तो ।
 दट्ठुं च गुरुअहरिसो, एवं सुणिउं समाहत्तो ॥७७॥
 जय जय सुणिवर ! न[र] वरमत्थयमणिकिरणरंजियसुपाय ! ।
 कलिकालकलिलमलवहलपडलपक्खालसलिलसम ! ॥७८॥
 जय जय जिणवरपवयणपभावणाभवण ! भुवण विक्खाय ! ।
 दप्पिट्ठदुट्ठपरवाइदमण ! सुणिराय ! जय सुचिरं ॥७९॥
 तत्तो गुरु वि सग्गापवग्गदुग्गमसुमग्गसरणिसमं ।
 देइ वरधम्मलाभं, आसीवायं नरवरस्स ॥८०॥
 इय सुमहेण पविट्ठा, पुरं गुरु तो ठिआ सुवसहीसु ।
 पज्जोसवणासमये, पत्ते गुरुणो निवो भणइ ॥८१॥
 भयवं ! पज्जोसदिणे, इंदो गम्मो जणाणुवत्तीए ।
 तो वग्गतो चेइअपूयाइसु नो पहुप्पेमो ॥८२॥
 तो काउमह पसायं, पज्जोसवणं करेह छट्ठीए ।
 सूरी वि सजलजलहरगहिराए [गिराइ] तो भणइ ॥८३॥
 अवि चलइ मेरुचूला, सूरु वा उग्गमेइ अवराए ।
 न उ पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥८४॥

जओ भणिअमागमे—

जहा णं भयवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ । तहा णं गणहरा वि । जहा णं

Fig. 52

विश्व ५२

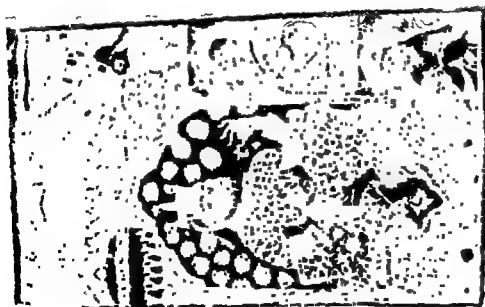

Fig. 51

विश्व ५१

गणहरा तद्वा णं गणहर सीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तद्वा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तद्वा णं अम्हे
वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणि अइकमिज्जा ।

भणइ निवो जइ एवं, ता चउथीए करेह गुरु कहइ ।
इअ होउ नत्थि इत्थं, दोसो जं भणिअमिय मुत्ते ॥८५॥

आरेणावि पज्जोसवियवं ति ।

निवु भणइ मह पसाओ, अंतेउरिआण मज्झ जं नाह ! ।

पारणदिणे सुणीणं, उत्तरपारणमिमं जायं ॥८६॥

वासिं पि एस अत्थो, रत्ता भणिओ तओ इमा दाणं ।

दिंति सुणीण पमोया, एवं लोओ वि सविसेसं ॥८७॥

तप्पमिहं मरहट्ठे, समणप्पोआलओ छणो जाओ ।

पज्जुवसणवसा जाया, चउमासी अवि चउदसीए ॥८८॥

(४)

एवं गुणकलिआण वि, गुरुण कालाणुभावओ जाया ।

सिस्सा दुविणीया तो, अणेगसो चोइआ गुरुणा ॥८९॥

अमनं(न्नं ?)ते तेसिं, सखु सिज्जायरस्स कहिअ गया ।

कणगमहीइ पसिस्सगसागरचंदस्स पासम्मि ॥९०॥

अब्बुद्धिअं न तेण वि, को वि हु खडिक्कु चि इअ अबन्नाए ।

‘अप्पुळ्वं दट्ठणं’ इचाइ वि, नेव संभरिअं ॥९१॥

नियवक्खाणपसेसण, इओ अ अविणीअसीसजागरणं ।

गुरुअहंसण सिज्जायरकहणं वहु खरंटेउं ॥९२॥

तहिं पट्ठवणं फड्ढगमणं[ताणं ?] च कालगायरिओ ।

पइ जणवाओ सागरचंदो भण खंत ! किं एअं ? ॥९३॥

अम्हेहि वि सुअमेअं, गुरुकहणं अह कमेण संपत्तं ।

फड्ढगमेग सुणीणं, तममुदइ सागरायरिओ ॥९४॥

ते भणहिं वयं समणा, आयरिया पुव्वमेव संपत्ता ।

सो भणइ खडिकमेगं, विणा न पत्तो इहं को वि ॥९५॥

अह पत्तकालगगुरु, विचारभूमीओ तेहि अब्बुद्धिआ ।

भणइ पसिस्सो किमिदं, भणंति ते कालगज्ज इमे ॥९६॥

तत्तो सागरचंदो, लज्जंतो उव्वहंतु खेअभरं ।

खामेइ गुरुं वहुसो, एवं ते सूरिसिस्सा वि ॥९७॥

गुरु भणइ भावदोसो, न तुज्झ किंतू पमायदोसोऽयं ।
 तो अन्नदिणे बालुअपत्यगदिदुंतओ भणिओ ॥९८॥
 मा बहसु वच्छ ! गव्वं, अहयं पंडिओ इहं भुवणे ।
 आसवन्नुमयाओ, तरतमजोगेण मइविभवा ॥९९॥

(५)

इअ अच्छेरयचरिओ, कालगमूरी महीइ विहरेइ ।
 सीमंधरजिणपासे, इओ निगोए हरी सुणिउं ॥१००॥
 पुच्छइ भयवं भरहे वि, को वि एए जिए विआरेइ ? ।
 पहु भणइ कालगज्जो, जहाऽरिहं तं विआरेइ ॥१०१॥
 तो हरि वंभणरुवं, काउमिहागम्म पुच्छइ निगोए ।
 'गोला य असंखिज्जा,' इचाइ गुरु वि साहेइ ॥१०२॥
 '..... च्छिमोऽणसणं ।
 भण मह किच्चिअ आउं तो ॥१०३॥
 त्ति अयरे किं चूणे, तस्स आउ गुरु भणइ ।
 वं ॥१०४॥
 निरइसए वि हु काले नाणं विप्फुरइ ।
 होउ तुह नाह ॥१०५॥
 जेणुन्नई तए पवयणस्स, संवस्स कारणे विहिआ ।
 ॥१०६॥
 इय थोऊण मुरिंदो, गुमरितो मुरि-निम्मलगुणोहं ।
 आकासे ॥१०७॥
 तो कालगमूरी वि हु, जाणित्ता निअयआउ-परिमाणं ।
 संलेहणं विहेउं [अणसणविहिणा दिवं पत्ता] ॥१०८॥
 [कालिका]चार्यकथा समाप्ता ॥

[८]

श्रीभावदेवसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचना संवत् १३१२]

अत्युत्तम भारद्वाजे, कमलाकेलिमंदिरं ।
तिलयं भूपुरंधीय, घारावासं महापुरं ॥१॥
बह्वर्हि देवदेवाणं, गिहर्हि घणपति य ।
देवाणं गुंजगणं च, नयरं जेण निज्जियं ॥२॥
कुलीणा सुमणोरम्मा, सच्छाया दियसंकुला ।
जत्थ गज्जे जणा निच्चं, वार्हि उज्जाणपायवा ॥३॥
तत्थाऽसि वेरिमत्तेभक्कुंभनिदलणे हरी ।
बहंतो सत्ययं नाम, वेरिसिंहो नरेसरो ॥४॥
जसेण य पयावेणं, पुरियासेण सव्वओ ।
सया वित्थारिणा जेण, रायहंसा विणिज्जिया ॥५॥
सुपक्खा रायहंसि व्व, चंदलेई व्व निम्मला ।
देवी तस्स गुणत्थामं, नामेण सुरुसुंदरी ॥६॥
तीसे कुच्छीए सुतोए, मोत्तियं व महागुणो ।
संजाओ कालो नाम, कुमारो कुलमंडणं ॥७॥
अम्मा-पिडमणाणंदो, संपत्तो जोज्ज्वणं नवं ।
जाओ दक्खो दुहा सत्ये, दुहावयणनिम्मलो ॥८॥
सुगुणावज्जिया जम्मि, वंभी लच्छी य देवया ।
सुत्तुण परमं वेरं, अल्लिणा नेह निम्भरं ॥९॥
अन्नया वाहिरुज्जाणे, कीलाए कुमारो गओ ।
गंभीरं गहुरं सहं, सोच्चा पविसई तर्हि ॥१०॥
गुणंपरगुणं सोमं, गुणितारयसोदियं ।
पासई देसणाजोण्हानिवासियतं तओ ॥११॥

१ * वार्हि BDID3 । २ * ज गेहे BC । ३ गुह्याणं B । ४ * लणो ह D1 । ५ * वेणं पू D1 ।
६ * वेहि व्व AD2 D3 । ७ C आदर्शे अयमशोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोक-सुरिस्तस्यैव पादमते, क्षत्राणां पयसिः शरीः
स्वप्ना य सरस्वत्या, युक्तः शोऽध्यामहीव प्रगतम् । ८ * धरं गुं BD2 । ९ * तमोमरं D1 ।

वंदिऊणासणासीणो, गुणेइ गुरुभासियं ।
 दाण-सील-तवो-भोवभेयं धम्मं चउव्विहं ॥१२॥
 नाण-दंसण-चारित्तखुवं च रयणत्तयं ।
 धम्मरंगो पढे सच्छे, चोलरंगो व्व निच्चैलो ॥१३॥^{१२}
 निविट्ठो माणसे तस्स, विन्नचित्ता तवो गुरुं ।
 आपुच्छिऊण पियरे, कुमारो गिण्हए वयं ॥१४॥
 जलम्मि तेलविंदु व्व, तैम्मि नाणं विजंभियं ।
 जोगो त्ति सपए सिग्घं, गुरुहिं ठविओ मुणी ॥१५॥
 गामाणुगामं भव्वौण, कुणंतो पडिवोहणं ।
 बहुसीसपरीवारो, पत्तो उज्जयणिं पुंरिं ॥१६॥
 तत्थ कालगसूरीण, भइणी साहुणीसमं ।
 पत्ता सरस्सई नाय, चारुचारित्तभूसणा ॥१७॥
 अगया सा गया वाहिं, दिट्ठा उज्जेणित्तमिणा ।
 राइणा गैदंभिल्लेण, लवक्खित्तेण तेण सा ॥१८॥^{१०}
 हा सरणण ! महाभाय !, धम्मरक्खण ! रक्ख मं ।
 विलवंती इमं तत्तो, खित्ता अंतेउरे वला ॥१९॥
 एवं तत्थागओ सूरी, रायपासम्मि तक्खणा ।
 सामेण भणिओ राया, रायरक्खा तवोवणा ॥२०॥
 सूरा जइ तमो हुज्जा, अग्गी वा चंदमंडला ।
 सायरा सीमविद्धंसो, तवो लोयस्स का गइ ? ॥२१॥
 राय ! अन्नायलेसो वि, विसविंदु व्व दारुणो ।
 विसेसेण तवस्सीसु, इमं ता मुंच साहुणिं ॥२२॥
 सव्वं तव्वयणं तम्मि, मेहवुट्ठि व्व ऊसरे ।
 कयण्णे उवयारो व्व, संजायं विहलं जओ ॥२३॥
 कामवाणप्पहारेहिं, हियए जज्जरीकए ।
 जलं व गलई सव्वमुवइट्ठं बुहाण वि ॥२४॥
 सूरिणो वयणा जं च, संवेण भणिओ निवो ।
 तं पि तम्मि विसं जायं, संनिवाय व्व सक्करा ॥२५॥^{१८}

१० ° वधम्मं भेयं च ° D2 । ११ निम्मलो D3 । १२ C आदर्शे 'यथा चतुर्भिः कलकं ° ॥' इति पाठोऽधिको
 वर्तते । १३ तं पि ना ° C D3 । १४ ° च्चाणं कु ° D1 । १५ पुरं B । १६ ° इहिल्ले ° B D3 । १७ C
 आदर्शेऽष्टादशश्लोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोकः—इच्चाइ चित्तयंतो, मयणानलदद्धगुरुविवेयदुमो । धित्तुं हटेण अंतेउरम्मि तं साहुणिं खिवइ ।
 १८ C आदर्शे पञ्चविंशतितमश्लोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोकः पठितः—जत्थ राया सयं चोरो, मंदिओ उ वरोहिओ । नंभण य
 नारयरा, जाओ सरणओ भयं ॥

तओ रुद्रो ददं मूरी, पङ्गुं कुर्वई इमं ।
 अङ्गिमहपा अग्नी, चंदणाओ वि छट्टई ॥२६॥^{११}
 संघस्त पचणीया जे, दंसुं पायकारया ।
 गुरुवायगा जे^{१२} य, तदुक्किवाकरा नरा ॥२७॥
 गइं तेसिं पचामि, गदभिछं निवं जई ।
 उम्पूलेमि न मूलाओ, चंदो ज्व पणो दुमं ॥२८॥
 एवं कयपङ्गो सो, निवं विज्जावलुकडं ।
 जाणितु कयउम्पत्तवेसो भयइ सन्वओ ॥२९॥
 जइ राया गदभिछो, रम्पमंतेउरं जइ ।
 जइ भिक्खामि सुंओइहं, तत किं एवामाइयं ? ॥३०॥
 जपेइ तं तहौं दट्टुं, मंति-सामंत-नागरा ।
 बहुं^{१३} बोहंति रायाणं, ते वि तेणौवमन्निपा ॥३१॥
 तो सिंधुपरकुलमि, सगकूलं गओ गुणी ।
 तत्प जे हुंति सामंता, ते भयिज्जंति साहिणो ॥३२॥
 राया साहाणुसाही उ, अइ एगस्त साहिणो ।
 विओ पुरमि ते (तो ?) विज्जाईहि आवज्जिओ ॥३३॥
 अन्नया साहिसाहिस्स, दूओ तत्यागओ तयं ।
 छुरियं च सनामंके, दट्टुं दट्टो ज्व मोइणा ॥३४॥
 संजाओ क्षत्ति विज्जाओ, साही शुट्टो प मूरिणा ।
 कहेइ सामिणा अम्ह, खुदाएसो इमो मम ॥३५॥
 पेसिओ तह अन्नैसि, पंचाणवदसाहिणं ।
 मूरी भणइ मा तप्प, सव्वं सुत्थं भविस्सई ॥३६॥
 दयं पेसितु एगत्य, मेलित्ता सव्वसाहिणो ।
 वच्च हिंदुगदेसम्मि, तेण सव्वं तहाकयं ॥३७॥
 जावुत्तरितु सिंधुं, पचा सोरद्वयंदळं ।
 ताव वासागमो जाओ, डिपा तत्येव छाइयं ॥३८॥
 रायईसकयापंदे, गुणिज्जलासकारण ।
 बहुसस्ते समे सुद्धोदए सण्णुरिसे इव ॥३९॥
 पत्ते सरयकालम्मि, गुणिणा मालवं पइ ।
 पेरिया संवलाभावं, कैहंति अइ पाडई ॥४०॥

१५ C भा३० ओकोउमयधिकः बह्विचिंतन ओकोउमय-देव-गुरु-संपकम्पे, हिंदिया चन्द्रादिभिर्न वि । कुविओ
 मुनी महपा, गुलासुदीहं संघो ॥ २० ° उन्नपाय ° C । २१ जे उ त ° DI । २२ ° हा इट्टं B । २३ मोहिंति C
 DI । २४ ° नपाय C । २५ बह्विंति CDI ।

સ હેમં ચુન્નજુત્તીણ, તં વિભાગેણ ગિણ્હિંડં ।
 સાહિણો ચલિયા તત્તો, કમા પત્તા ય માલવં ॥૪૧॥
 તૌણાગમણધૂમેણ, શ્રુયંશુ વ્ઞૌડ્ડકુલીકઓ ।
 પુરીમજ્ઞા વિલાહ વ્વ, ગદ્ધમિલ્લો વિણિગઓ ॥૪૨॥
 પત્તો વિસયસંધિમ્મિ, જત્થ ચિટ્ઠંતિ સાહિણો ।
 કઓ ઉમ્મયપક્કવમ્મિ, રણતૂરમહારવો ॥૪૩॥
 તૈઓ દોળંપિ સિન્નાણં, દપ્પુદ્ધરમહુબ્બહો ।
 જાઓ સમરસંમદ્ધો, રહ્ધો અસુરાણ વિ ॥૪૪॥
 સૂરસ્સ સ્સગસિન્નસ્સ, કરપસરપિણ્ણિઓ ।
 પવિટ્ઠો સ પુરિં રાયા, જહા ગિરિગુહં તમો ॥૪૫॥
 નયરિં વેઢિંડં તત્તો, ઠિયા સન્વે વિ સાહિણો ।
 દોયં કુણંતિ જા સુન્નં, ગદ્ધં પાસંતિ અન્નયા ॥૪૬॥
 તો પુચ્છંતિ મુણિં સો વિ, કહેઈ જહ અટ્ઠમી ।
 રાયા અજ્જ મહાવિજ્જં, ગદ્ધિં નામ કત્થ વિ ॥૪૭॥
 સાહેઈ તા નિરુવેહ, તેહિં અટ્ટાલણ તઓ ।
 નિરુવંતેહિં સા વિજ્ઞા, દિટ્ઠા સિટ્ઠા ય સૂરિણો ॥૪૮॥
 તેણુત્તં ગદ્ધી સદ્ધં, તં કાહી કયસાહણા ।
 જં સોચ્છા સન્વસિન્નં પિ, હોહી નિચ્છિટ્ઠચેયણં ॥૪૯॥
 તો ગાહયદુગં તુબ્બે, ઝસરિત્તૂણ ચિટ્ઠહ ।
 સન્વે સન્વં પિ ગિણ્હિત્તા, દુપયં ચ ચણ્ણપ્પયં ॥૫૦॥
 સદ્ધવેહીણ જોહાણ, ઐટ્ઠુત્તરસયં પુણો ।
 ઠવેહ યમ પાસમ્મિ, તેહિં સન્વં તદ્ધા કાયં ॥૫૧॥
 અહ જાવ તિરિક્કવીણ, દૂરમુગ્ધાહિં મુહં ।
 તીણ અકયસદ્ધાણ, ચેવ જોહેહિં તાવ તં ॥૫૨॥
 મૂરિસિક્કદાઈ તૂણં વ, ઇત્તિ વાણેહિં પૂરિયં ।
 હયસંતિ તિ સા નટ્ઠા, વિટ્ઠં કાહં નિવોવરિં ॥૫૩॥
 ણયસ્સ ઇત્તિયં ચેવ, વહં તિ મુણિઅક્કિવણ ।
 તેહિં મગ્ગા પુરી વેત્તો, ગદ્ધમિલ્લો ય વંધિંડં ॥૫૪॥
 સૂરિણો અપ્પિઓ તેણ, સંલત્તો પાવ ! જો તણ ।
 સાહુણીસીલવિહંસરુક્કવો રોવિત્તું સંચિઓ ॥૫૫॥

૧૬ તાવાગ ° D3 । ૨૭ ° વ્વાહલી ° D1 । ૨૮ ° ઓ દુળં C । ૨૯ ° ઠિયં ત ° C । ૩૦ ° ન્મે ઓષ °
 BCD1 । ૩૧ અટ્ઠોત્ત ° BD2 । ૩૨ ° સત્તિ તિ BD1 । ૩૩ ° ધિઓ B । ૩૪ રોપિત્તુ સં ° C । ૩૫ ° તુ
 સિન્નિ ° D1 ।

संघावन्नाए नीरेण, तस्सेसकुकुमुग्गमो ।
 फलंतु दीहसंसारदुक्खैलवखाणि पाविही ॥५६॥
 संघावन्नाइ जं पावं, नत्थि तस्सोवमा जए ।
 सायरस्स नहस्सेव, जाणेइ अहवा जिणो ॥५७॥
 योवकालं पि जा सव्व, पावतावप्पणासणी ।
 सुहाविदु च्च तं दिक्खं, गिण्ह अज्ज वि ता तुमं ॥५८॥
 एवं हियं पि सो बुत्तो, अभव्वो दूमिओ दहं ।
 जहा मिट्ठोदए खित्तो, खारनीरस्स पूअरो ॥५९॥
 तओ निद्धाडिओ देसा, दुक्खिओ भमिही भवं ।
 छिज्जेई किं न मूलाओ, रागा वव्वूलपायवो ॥६०॥
 सूरिहिं संजमे अज्जा, अप्पा अलोइउं समे ।
 ठविओ जाइ सीयत्तं, जलं उण्हीकैयं पि जं ॥६१॥
 सूरिस्ताही निवो तत्थ, जाओ सेसा य राणया ।
 आगया सगकूलाओ, विक्खाया तेण ते सगा ॥६२॥
 जाओ छिदित्तु तव्वंसं, एगच्छत्तकरो निवो ।
 फालेण विकमाइच्चो, मही जेणूणीकया ॥६३॥
 पणतीसादिए वाससए (१३५) जाओ पुणो सगो ।
 वच्छरो अंकिओ जेण, बुत्तं पासंगियं इमं ॥६४॥

(२)

अह बोहिदु उज्जेणिं, जणं कालगसूरिणो ।
 भरुअच्छं गया तत्थ, सूरिण भइणीसुया ॥६५॥
 यलमित्त-भाणुमित्ता, ते राय-जुवराइणो ।
 शुलं वंदंति भत्तीए, निच्चं धम्मं सुणंति य ॥६६॥
 ताणं च भइणी भाणुसिरी तीसे य नंदणो ।
 बलभाणू भवावत्ता, विरत्तो गिण्हए वयं ॥६७॥
 रायप्पहाणपुरिसो, अहेगो तत्थ दुज्जणो ।
 मेहागमे जवासो च्च, झिज्जंतो साहुदंसणे ॥६८॥
 सूरिनिग्गमणोवाए, करेइ विविहे तओ ।
 संकिलेसकरं ठाणं, उज्झियव्वं ति चित्तिउं ॥६९॥

३६ ° कवस्स कथाणि वावि ° C । ३७ छिज्जेई BD1 । ३८ अप्पा अज्जा जा ° D1 । ३९ ° कय कय BD1
 D2 । ४० ज्जेणिज ° CD1 । ४१ भवोविग्गो वि ° D1 । ४२ ° णं इरोह परिवज्जए D2 ।

(३)

मरहट्ठाभिहे देसे, पुहइट्ठाणपँइणे ।
 संपत्ता सूरिणो तत्थ, राया परँइवासगो ॥७०॥
 महवुय्यगुणावासो, नामेणं सालिवाहणो ।
 शुवणं धवलेणावि, जसेणं जस्स रंजियं ॥७१॥
 आगओ संसुहो ताण, सिग्घं सवलवाहणो ।
 पत्ते घणागमे तस्मि, तस्स रायस्स तक्खणा ॥७२॥
 खिँत्तं वूससियं गत्तं, मणं गोरु व्व निच्चियं ।
 आणंदजलपूरेण, पुण्णा दिट्ठी तल्लो इव ॥७३॥
 थोऊण वंदिऊणं च, गुरु तेण पवेसिया ।
 विळङ्गेण पुरं ते वि, वंदित्ता सव्वचेइए ॥७४॥
 ठिया फासुयटाणस्मि, अह तत्थ ममागओ ।
 पज्जोसवणपव्वस्स, आमन्नो समओ तओ ॥७५॥
 विन्नवेइ गुरुं राया, इत्थ इंदसहूसवो ।
 होइ भइवए सृद्धपंचमीए तया गए ॥७६॥
 लोयाणुवित्ती कायव्वा, तो पज्जोसवणामहं ।
 करेह पहु ! छट्ठीए, तो फुडं भणइ गुरु ॥७७॥
 मेरु वि चलए सूरुओ, पच्छिमाए वि उग्गई ।
 पज्जोसवणपँव्वं तु, नाइक्कमइ पंचमि ॥७८॥

जओ भणियमागमे—

जहा णं भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि । जहा
 गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं
 वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणिमइक्कमिज्जा ॥

निवेणुत्तं चउत्थीए, होउ तो भणइ गुरु ।
 एवं होउ न दोसोऽत्थ, जओ भणियमागमे ॥७९॥
 “जं आरेणावि पज्जोसवियव्वं” निवई तओ ।
 तुट्ठो रँणइ गरुओ, कओ मह अणुग्गहो ॥८०॥
 मम अंतेउरी पक्खोवासपारणए जओ ।
 साहूण फासुयं भत्तं, होही उत्तरवारँणा ॥८१॥
 एवं चैव चउत्थीए, कयं कालगसूरिणा ।
 पज्जोसवणपव्वं तो, सव्वसंवेण भन्नियं ॥८२॥

४३ ° इणं BD1 । ४४ ° रमसावगो BC D1 । ४५ खिप्पं पू ° D8 । ४६ ° ला गया B1, ° भाईया
 C D2 । ४७ ° णक्कपं तु D1 । ४८ भणेइ B D1 । ४९ ° रणे C D1 D2 । ५० एवं चउत्थीए कयं, एयं का °
 C । ५१ C आदर्शे द्वयशीतितमञ्जोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोकः—तव्वसेण मुणिदेहि, आपियं चउम्मासियं । आचरणा चउइसीए
 अन्नहा पुण पुण्णिमा ॥

साहुपूयारओ लोओ, जाओ तप्पभिई तओ ।
साहुपूया तओ नाम, पयट्ठो तत्य ऊसवो ॥८३॥

(४)

अह कालेण सव्वे वि, सीसा विणययज्जिआ ।
जाया पुत्ता वि जुत्तीहिं, पयट्ठंति न सुंदरं ॥८४॥
वरमेगोऽग्नि मा कम्मबंधो होउ चि चित्तिउं ।
वोत्तुं सेजायर सीसे, सूत्ते सुत्तूण सूरिणा ॥८५॥
गया सीसाण सीसस्स, पासे सागरसूरिणो ।
तेण नो लवित्थया विज्जागव्विणा भणिया इमं ॥८६॥
येर ! पुच्छिमु मं किं पि, गुरुहिं पुच्छिओ तओ ।
धम्मरसरूवमवखाइ, सागरो वि सउब्भइ ॥८७॥
अह ते दुट्ठसीसा वि, दीणा सिज्जायरंतिण ।
केच्छेण" लद्धपुत्तंता, तत्य सव्वे वि आगया ॥८८॥
पुच्छंति सागरं सूरिं, जाव तावागओ गुरु ।
बाहिरा सत्ति वंदित्ता, ते समित्ति पुणो पुणो ॥८९॥
लज्जिओ सागरो सूरि, धहुं कालगसूरिणा ।
वाळुयापत्यदिट्ठंता, वोहिओ खामए गुहं ॥९०॥

(५)

विदेहे अन्नया सको, सीसंधरनिजेसरं ।
बंधणत्थागओ जीववक्खाणं सुणई तओ ॥९१॥
पुच्छइ भयवं ! को वि, भरहे अत्थि एरिसो ।
विचारगो ? जिणिदेण, कहिओ कालगायरिओ ॥९२॥
तओ वृद्धमणो सको, थेररूवेण आगओ ।
सूरी निगोयवक्खाणं, पुच्छिओ कहई इमं ॥९३॥
गोळा असत्ता अस्संखनिगोओ होइ गोलओ ।
जीवा अणत्ता पन्नत्ता, एवेकम्मि निगोयए ॥९४॥
इचाइ तो पुणो पुट्ठो, सकेण नियमाउयं ।
सम्मं जाणित्तु जंपेइ, जहा तंसि पुरंदरो ॥९५॥
तओ दिव्वं नियं रूवं, पयडित्तु कयंजली ।
जंपेइ फुरई सामि ! कलिकालस्सोवळे ॥९६॥
अनुत्ता जस्स कल्लाणरेहा तस्सत्तु ते नमो ।
ऐवं धुणित्तु वदिता, सको ठाणं नियं गओ ॥९७॥

इय चित्राया माहणो, वयं पाळित्तु निम्मलं ।
 पत्तो कालगमूरी वि, विहियाणसणो दिवं ॥९८॥
 ताण कालगमूरीण, वंमुप्पन्नेण निम्मिया ।
 सूरिणा भावदेवेण, एसा संखेवओ कहा ॥९९॥
 इति श्रीकालिकाचार्यकथा ॥
 शुभं भवतु ॥ ८ ॥

Cआदर्शे प्रान्तोल्लिखितपुष्पिकेयम्—

इति भावदेवसूरिनिर्मिता(तं) श्रीकालिकाचार्यकथानकम् ॥ शुभं भवतु ॥

अस्मिन्नेवादर्शेऽन्याक्षरैर्लिखितमिदम्—

श्रीश्रीकल्पपुस्तकं ललेख्या(लिलेख ?) ॥

संवत् १४८१ वर्षे कार्तिकमासे शुक्लपक्षे ५ तिथौ गुरुवासरे श्रीश्रीहारिजगच्छे श्रीश्रीसिषदचसूरिपट्टे श्रीश्रीशीलभद्रसूरिस्तत्पट्टे श्रीश्रीमहेस्व(ध)रसूरिपट्टे श्रीश्रीमहेन्द्रसूरिः ॥ श्रीपुस्तकं चिरि(रं) नन्दतु ॥ श्रीश्रीश्री ॥

D1आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

इति श्रीकालिकार्यकथा समाप्ता ॥

नक्षत्राक्षतपूरितं मरकतस्थालं विशालं नभः,
 पीयूषद्युतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
 यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्रीवधू—
 स्तावन्नन्दतु धर्मकर्मनिरतः श्रीसंघभट्टारकः ॥१॥

D2आदर्शप्रान्ते पुष्पिका—

इति श्रीभावदेवसूरिविरचितं श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥

यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया ।
 यदि शुद्धशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥

संवत् १४६७ वर्षे माघ शुद्धि १५ पूर्णिमायां गुरुवारे पुस्तिका लिखिता श्रीराजशेखरसूरीणाम् ॥

D3आदर्शान्ते ग्रन्थप्रशस्तिः—

इति श्रीभावदेवाचार्यविरचितं श्रीकालिकाचार्यकथानकं संपूर्णम् ॥

श्रीमत्श्रीमालवन्धुः प्रवरगुणयुतः श्रेष्ठिसारिङ्गराजः,

श्रीअर्हद्वर्म्मधारौ(रो)धरे(द्धर)णधवलत्पौढधौरेयधीरः ।

तत्पुत्रो वंशमुक्तामणिरमलमना मण्डन(नो) पूरि कान्तः

तत्पुत्रा हेमयुक्ता विनयनयवियो मेगल-सामल(ला)व ॥१॥

तेषां स्वसा रामतिनामवेया, सुश्राविका सा सुलसासमाना ।

श्रीकल्पसूत्रं समलेखयद् या, हर्षेण पण्ड्यौ तिथिपूर्वकाब्दे (१५६०) ॥२॥

- त्रिपक्षशुद्धा मुकृतेन लक्ष्मीं, चक्रे स्वकीयां सफलां कृत्याम् ।
क्षेत्रेषु या सप्तसु काल उप्ता, भवेत् परोऽनन्तफला सदैव ॥३॥
भावेन भक्ता मुनिरत्नसूरिपटोदयाद्रौ दिवसेश्वराय ।
आनन्दरत्नाभिषमस्ये तं, श्रीपुस्तकं स्वस्तिकरं ददौ च ॥४॥
न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मूकतां नैव जडस्वभावम् ।
न चान्यतां बुद्धिविहीनतां च, ये वाचयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥५॥
ये छेदयन्ति जिनशासनपुस्तकानि,
व्याख्यानयन्ति च तथैव च वाचयन्ति ।
भ्रूणन्ति रक्षणविधिं च समादधानाः
ते मर्त्यदेवसि(शि)वसौख्यफलं लभन्ते ॥६॥
व्याजेषु द्विगुणं मोक्तं, व्यवसाये चतुर्गुणम् ।
कूपौ श्वतगुणं मोक्तं, पात्रेऽनन्तगुणं भवेत् ॥७॥

इति प्रशस्तिः ॥

संवत् १५६० वर्षे सन्म(न्म)हर्ते स्वगुरु(?)वे पुस्तकं ददौ ॥ शुभं भवतु ॥ कन्यार्णं भवतु ॥ श्रीः ॥

[९]

श्रीधर्मप्रभसूरिविरचितं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

[रचनासंवत् १३९८]

॥ अहम् ॥

॥ अहम् ॥

नपरमि घरावासे, आसी सिचिहरसिंहरायस्त ।
पुत्तो कालपकृमरो, देवीसुरसुंदरीजाओ ॥१॥
सो पत्तो कीलाए, उज्जाणे अन्नया य धम्मकहं ।
सुणिय गुणागरगुणो, पासे पडिबज्जई दिक्खं ॥२॥
ठविओ य सो गुरुहिं, मूरिपए जेगसीसपरियरिओ ।
विहरंतो उज्जेणिं, पत्तो अह तस्स छद्दमइणी ॥३॥
सह साहुणीहिं तत्थ य महासई सरसई चि संपत्ता ।
बहिं वियेरंती दिट्ठा, निवेण सा गइभिच्छेण ॥४॥

अह हंदा महागुणी ! हहा, अह हा कालयसूरिपुंगव ! ।
 मम सीलमहामणिं हहा, हीरंतं ननु रक्ख रक्ख हा ! ॥५॥
 इय विलवंती मयणाउरेण पावेण तेण गहिज्जणं ।
 बालेण बला बाला, खेत्ता अंतेउरे अव्वो ॥६॥
 अह तं नाउं सूरी, तत्थ गओ भणइ नेस नियवम्मो ।
 चंदा अणी सूरा, तमो य जइ ता हओ लोओ ॥७॥
 ता राय ! मुंच एयं, संवेण वि सो तहेव विन्नत्तो ।
 तव्वयणं तम्मि विसं, जायं दुद्धं च सप्पमुहे ॥८॥
 तो अवगणियवयणो, सूरी करए इमं पइच्चं तु ।
 जइ नोमूलेमि अहं, तोऽहं चिय संवपडिक्खलो ॥९॥
 ऐवं कयप्पइन्नो, निवं च विज्जावलुक्कडं मुणिउं ।
 भमइ उम्मत्तवेसो, पइरिच्छमिमो त्ति चवमाणो ॥१०॥
 यदि गुरुवलः सोऽयं राजा ततः किमतः परं,
 यदि च नगरी सेयं रम्यो ततः किमतः परम् ? ।
 स्वपिमि यदि वा शून्ये गेहे ततः किमतः परं,
 प्रतिगृहमयो याचे मिक्षां ततः किमतः परम् ? ॥११॥
 तं दट्ठं तदभूयं, निवं तु वोहिंति मंति-सामंता ।
 सो वि मणइ उवएसं, गंतूणं देह नियपिउणो ॥१२॥
 वुत्तंतं तं नाउं, सगक्खलं सो गओ मुणी तत्थ ।
 लाहणुसाहि त्ति निवो, सामंता साहिणो खाया ॥१३॥
 साहिस्सेगस्स पुरे, ठिओ मुणी तं च मंत-तंनेहि ।
 आवज्जइ अणुदियहं, अहन्नया साहिणो तस्स ॥१४॥
 साहाणुसाहिपिओ, दूओ तत्थागओ छुरियहत्यो ।
 तं पक्खिय विच्छायं, ठियं निवं पुच्छए सूरी ॥१५॥
 सो सीसइ मह एसो, खुदाएसो य सामिणा पहिओ ।
 तह अन्नेसिं अंका, पंचाणउईण साहीणं ॥१६॥
 भणइ गुरु मा तप्पसु, मेलिय एमुत्थ साहिणो सव्वे ॥
 वच्चहि हिंदुगदेसे, तेण वि सव्वं तहेव कयं ॥१७॥
 जावुत्तरित्तु सिंधुं, पत्ता सोरट्टमंडलं ताव ।
 वासागमो पयट्ठो, ठिया हु तत्थेव ते छेइउं ॥१८॥

यत्र च वर्षागमे—

सिरि(सि?) रंछसूरो सूरो, सोसरा सरसी(सा?) रसाः ।
 सासारासासु सारासा, सरिंसु सारसा सरं ॥१९॥^०

१ ° यणे, सू ° L2 । ३ ° वं रईयप ° D1, D2, L2 । ४ ° णो राया L2 । ५ वच्चह हि ° D1, D2 ।
 ६ छइओ L1, L2, D1, D2 । ७ छाया-शिशिरीशुल्लः सूरः, सोपरा सरसा रसा । सासाराशासु सारीरा अस्वार्युः सारसासरः ॥

पत्ते सरण मालवविसयं पइ पेरिया उ ते-मुणिणा ।
 साहिंति संवलस्साभावं तो बुद्धिमे सूरी ॥२०॥
 चुच्चजोगेण कणयं, पाडइ तं ते वि मिण्डिउं चलिया ।
 पत्ता मालवदेसं, तं जाणियं गहमिल्लनिवो ॥२१॥
 नीहरिउं नयरीओ, स विसयसंधिमि गंतु तेहिं सयं ।
 लुण्णइ अह भग्गवलो, पुरिं पविट्ठो सियाल्लु व्व ॥२२॥
 तं नयरिं वेढेउं, ठिया तओ साहिणोऽन्नया मुत्तं ।
 गहमालोइय सूरिं पुच्छति य सो वि वज्जरइ ॥२३॥
 अज्झमीइ कत्थवि, साइइ राया हु गहहिं चिज्जं ।
 तं च नियच्छइ तुम्हे, तेहिं य अट्टालए दिट्ठा ॥२४॥
 सिट्ठा गुरुणो तेण वि, वुत्तं कयसाहणाए एयाए ।
 मुच्चा सइं सव्वं, निर्येसिन्नमवेयणं होही ॥२५॥
 ओसरह गाउयदुगं, तुम्हे ता संदेवेहिजोहाणं ।
 अट्ठसयं मह पासे, उवेहे' तेहिं य तहा बिहियं ॥२६॥
 अह जाव गंहेहीए, दूरं जप्पाडियं मुहं ताव ।
 तीए अविहियसहाए, चेव जोहेहिं' वाणेहिं ॥२७॥
 त्थं न पुरिं यं तं, सा हयसेत्तिं ति गहमिल्लवरिं ।
 काउं विदं नट्ठा, साहीहिं पुरी य सा भग्गा ॥२८॥
 बंधितु गहमिल्लो, पणामिओ सूरिणो य तेणा वि ।
 गाढं तज्जिय दिक्खं, अणमिलसंतो अभव्वो सो ॥२९॥
 निट्ठादिओ सदेसा, अह सूरीहिं तु संजमे अप्पा ।
 वचिओ सा वि हु भइणी, पायच्छित्तेण मुज्जविया ॥३०॥
 अह ते सग ति खाया, तव्वंसं छंदिऊण पुण काले ।
 जाओ चिकमराओ, पुहवी जेणूरणी विहिया ॥३१॥
 तवो पुण पणतीसे, वाससए (१३५) नरवई स्तगो आसी ।
 जेण' कओ य संवच्छरो ति पासंगियं इणमो ॥३२॥

(२)

सिरिकालगमूरी अह, भक्यच्छपुरं गया विहरमाणा ।
 बलमित्त-भाणुमिता, सूरीणं तत्थ भइणिमुया ॥३३॥
 वंदंति गुरु धम्मं, मुणंति दाणं च भइणि भाणुसिरी ।
 तीए सुओ बलमाणू, मिण्णइ दिक्खं भवविरत्तो ॥३४॥

— ८ ° णिओ य ° D1 D2 । ९ ° सत्तेन्व ° L2 D1 D2 । १० ° वेहजो ° L1 । ११ ° वेहि ते ° D2 ।
 १२ ° इमीए D1 D2 L2 । १३ ° हेण वा ° D1 । १४ ° सत्त ति L2 D1 D2 । १५ ° णिकिओ व L1 ।
 २४

अह तत्थ दुट्ठचित्तो, पुरोहिओ सूरिनिग्गमोवाए ।
कारइ अणेसणाइं, सूरी वि हु तं मृणेऊणं ॥३५॥

(३)

अरहट्टविसयमंडणपुहइट्ठाणम्मि पट्टणे पत्ता ।
तत्थत्थि सालवाहणनिवई सुस्सावओ परमो ॥३६॥
महया विच्छेहेणं, पवेसिया तेण ते पुरं निययं ।
थोऊण वंदिऊणं, संठविया फासुए ठाणे ॥३७॥
अह पत्तो पज्जुसणासमओ तो दिव्वेवइ निवो सूरि ।
भद्वयसुद्धपंचमिदिणम्मि इंदोऽणुगंतव्वो ॥३८॥
होही न धम्मकिच्चं, जणाणुवत्तीइ वावडस्स महं ।
ता छट्ठिदिणे कुव्वह, पज्जुसणं तो गुरु भणइ ॥३९॥
अवि य चलइ मेरु सीयलो होइ अग्गी,
मुयइ निययमेरं सायरो वा कया वि ।
अवि य दिवसनाहो उग्गए पच्छिमाए,
न परिवसणपव्वं पंचमिं अक्कमेइ ॥४०॥

तो भणइ निवो तम्हा, चउत्थि दिवसम्मि कुणह पव्वं तु ।
तं गुरूणा वणुनायं, जं भणियं आगमे पयदं ॥४१॥
'आरेणा वि हु पज्जोसवियव्वं' तो भणइ निवो तुट्ठो ।
भयवं ! अणुगहिओऽहं, जं मह अंतेउरीणं तु ॥४२॥
पक्खोववासपारणदिवसम्मि य भत्तमेसणासुद्धं ।
साहूणुत्तरवारणदिवसम्मि भविस्सए बहुयं ॥४३॥
पज्जोसवणापव्वं, कालगसूरीहिं इय चउत्थीए ।
विहियं कारणवसओ, संवेणऽणुमन्नियं तइया ॥४४॥
जं आसिं साहुपूयापरो जणो तत्थ किर तया विसए ।
तप्पमिइ साहुपूयानाम महो अज्ज वि पसिद्धो ॥४५॥

(४)

अह कालेणं सव्वे, नियसीसे विणयवज्जिए नाउं ।
सुत्ते मोत्तुं सिज्जायरं च जाणौविउं सूरी ॥४६॥
नियसीससीससागरसूरीपासे गओ न सो तेणं ।
उवलक्खिओ य वुत्तो, किं वक्खाणं मए थेर ! ॥४७॥
रुइरं कयं न व त्ति य, भणियं गुरूणा वि अइवरं विहियं ।
अह ते वि दुट्ठसीसा, पुच्छिय सिज्जायरं किच्छा ॥४८॥

तत्यागया उ सागरसूरिं पुच्छन्ति जाव ता दिद्धा ।
गुरुणो वंदिय खामन्ति, पायलंग्मा पुण पुणो वि ॥४९॥
अह लज्जिओ य सागरसूरी रयपुंजतियगदिद्वत्तं ।
वुत्तो गुरुहिं बहुहा, खायेइ पुणो पुणो पणओ ॥५०॥

(५)

सकोऽन्नया विदेहे, सीमंघरजिणवरा सुयनिगोओ ।
पुच्छइ भरहे भयवं ! कोवत्ति वियारगो एसिं ? ॥५१॥
मणियं जिणेण कालगसूरी अत्ति चि तो तर्हि गंतुं ।
माहणरुवहरिणा, निगोयमेए गुरु पुट्ठो ॥५२॥
'गोला य असंखिज्जा,' इवइ कहेइ तो निययमाउं ।
पुट्ठो जाणिय सूरी, जंयेइ पुरंदरो तं सि ॥५३॥
तो पपडिय नियरुवं, अइसयनाणेण तेण तुट्ठमणो ।
सको धुणेइ कालगसूरिं नाणाविहपुईहिं ॥५४॥
घनगजितमिव यस्य वचः, श्रुत्वा भविकसमाजः ।
नरिनर्तीह शिखीव मुदा, धन्यस्त्वं मुनिराज ॥५५॥
इय धुणिय सठाणं पाविओ देवराया,
अह धुणिय नियाउं चत्तभत्तो मुणिंदो ।
अइसपसपजुत्तो सो वि पत्तो सरत्तं,
तिजगपयडकित्ती देव संयस्स भइ ॥५६॥

D1 भादर्शे पुष्पिकेयं लिखिता प्राप्यते, यया कथाकर्तुं रचनासमयो निश्चीयते —

इति श्रीकालिकाचार्यकथा संक्षेपतः कृता ।

अष्टाङ्कसप्तवर्षाः (१३९८), श्रीधर्ममभसरिभिः ॥५७॥

स्वस्तिश्रीः ॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥ शुभं भवतु,

कल्याणमस्तु श्रीश्रमणसंघस्य ॥८॥ श्रीः ॥

D1 भादर्शे प्राप्तोल्लेखः—

संवत् १५६६ वर्षे श्रीश्रीवंशे सा० गुमराजभार्या माई—पुत्र सा० पहिराज भा० रूपीपुत्र सा० सिंहदत्त—
सुश्रावकेण भार्यासुहागदे पुत्रसा० रत्नपाल—सा० अमीपाल—सा० जयवंत—सा० श्रीवंत—सा० पांचा—पुत्रीया० अजाई—
भगिनी या० हर्पाई, तथा सा० रत्नपालभार्या जीनीपुत्रसा० अलवेसर—सा० अमरदत्तः, तथा सा० अमीपालभार्या
दीवडीपुत्रसा० सहजपालः, तथा सा० जयवंतभार्याजसमादेप्रभुसप्तमस्तकुट(८)म्नसहितेन स्वश्रेयोऽर्थं श्रीअञ्चल—
गच्छेशश्रीभावसगरसूरीणामुपदेशेन श्रीकल्पपुस्तकं लिखितं साधुभिः प्रवाच्यमानं चिरं नन्दतात् ॥ वा० नयसुन्दर-
चाप्यमानं चिरं नीयात् ॥

L2आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा संक्षेप[तः] कृता ।

संवत् १५ आषाढादि ७७ वर्षे लिखितम् ॥

नक्षत्राक्षत्र(त)पूरितं मरुतस्थालं विशालं नभः,

पीयूषद्युतिनालिकैरकलितं चन्द्रमहाचन्दनम् ।

यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्रीवधूः,

तावन्नन्दतु धर्मकर्मनिरतः श्रीसंघभट्टारकः ॥१॥

संव[त्] १५७७ वर्षे कार्तिक सुदि १५ शुके ओसवालज्ञातीय साहज्जंगरभार्यादेल्हणदेपुत्र साहवीजपालसाह
संघपतेन(तिना?) पञ्चमी उधाड(घाट)नार्थ श्रीकल्पपुस्तिका लिखाय उपाध्यायश्रीउदयराजेन प्रदत्त(ता) वीडउद्रग्रामे ॥
श्रीरस्तु ॥

[१०]

श्रीविनयचन्द्रसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

देविंदविंदनमियं, सिवनिहिसंपत्तिपरमसासणयं ।

निज्जियपरमयसमयं नंदउ सिरिचद्धमाणसासणयं ॥१॥

रिसहाइजिणवराणं, [य?] पंचकल्लाणगाइं पत्तेयं ।

थोऊण अहं वंदे, गोयमपमुहे मुगणहारी ॥२॥

अत्थि धरावासपुरे, नरनाहो वय[र]सिंहनामो त्ति ।

सुरसुंदरी पिया से, पुत्तो कालयकुमारो य ॥३॥

वाहाणं वाहणियाइ, पडिनियत्तेण तेण आरामे ।

दिट्ठो गुणायरगुरु, नमिओ सो साहए एवं ॥४॥

असा(स्सा)रो संसारो, गयवरकन्नु न्व चंचलं जीयं ।

संझाणुरायतुल्लं, तारुन्नं विन्धमा य तहा ॥५॥

इय मुणिऊणं गिण्हइ, स पंचसएहिं भडेहिं सो दिक्खं ।

गीयत्थो संजाओ, मुत्तत्थविज्ज मुणी जाओ ॥६॥

सूरीहिं पए ठविओ, पंचसएहिं मुणीहिं संजुत्तो ।

विहरंतो संपत्तो, कमेण उज्जेणियज्जाणे ॥७॥

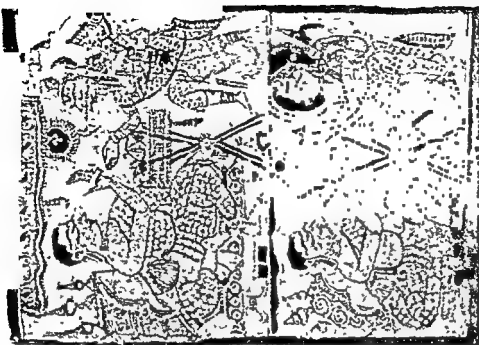

Fig. 55

विश्व ५५

Fig. 54

विश्व ५४

भयिणी सरस्वई से, समागया तत्प वंदनमिचितं ।
 सामन्नलच्छिनिलया, रेहा नारीसरूवेणं ॥८॥
 भवियन्वयावसेणं, दिष्टा सा गहमिल्लनरवङ्गा ।
 अंतैरम्मि छूटा, तेणं मयणाभिभूएणं ॥९॥
 मिल्लिऊण सयलसंधो, भणइ महाराय ! साहुणं(णिं) मुंच ।
 कह नियकुलस्स विमलस्स, देसि मसिकुच्चयं भुवणे ॥१०॥
 संधो वि जाव तेणं, न मज्जिओ [पुण वि] ताव सूरिहिं ।
 कोववसमुवगएहिं, कया पइजा इमा घोरा ॥११॥

[जलो]—

जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा य जे हि नरा ।
 संनमउवघायपरा, तदुविवत्ताकारिणो जे या ॥१२॥
 तेसिं वधामि गइं, जइ एयं गहमिल्लरायाणं ।
 उम्मूलेमि न सहसा, रज्जाओ भट्टमज्जायं ॥१३॥
 नो मुंचइ ति नाऊण, निच्छयं मिल्लिऊण नियगच्छं ।
 उम्मत्तो संजाओ, कवहे..... ॥१४॥

.....रिओ ॥२१॥

सो भणइ अम्ह कट्ठेण सामिणा छुरियअंकिओ छेहो ।
 पंचाणवइनिवारणं, सीसच्छेयणकए अज्ज ॥२२॥
 जइ छेहइंसणाओ, सीसाइ पट्ठयामि(मो ?) दूए ण ।
 जंतैहिं व तिल्लणं, अम्ह कुलाणं खयं होही ॥२३॥
 अह भणइ गुरु ताहे, [तं ?] मा चित्ते धरह(रेहि) उव्वेयं ।
 इकारह(सु) ते सव्वे, समागया ते वि छेहाओ ॥२४॥
 ते सव्वे मिल्लिऊणं, सिंघुं तरिऊण हिंदुगं देसं ।
 तो पत्ता सोरट्ठं, एत्तो पाऊसरिऊ पत्तो ॥२५॥
 छुट्ठाइं संबलाइं, आवाहो निम्मिओ [य ?] कणयमओ ।
 सूरिहिं जोगुअयवहुदिया(वदुविया ?) खेवणाउ तओ ॥२६॥
 तेसिं आपसेणं, गहिऊणं कंचणं निवा चलिया ।
 बहुभूयसंवलवला, तो पत्ता मालवे देसे ॥२७॥

तओ—

उज्जेणीनरनाहो, अभिम्महो होइ जुज्झणनिमित्तं ।
 तेहिं निहणियसेनो, पुणो वि तत्ता(पच्छा ?) गओ भीओ ॥२८॥
 तत्तागया नरिदा, कुट्टारोहं कुणंति जुज्झंति ।
 अह दट्ठणं वप्पं, सुत्ते साहंति ते गुरूणो ॥२९॥

सो भणइ अज्ज अट्ठमिदिणम्मि साहिस्सए मिच्छा(महा ?)विज्जं ।
 गद्धिनामं सेज्जइ, सुणिओ सद्धो तमरण (?) ॥३०॥
 तो दोगाउयमित्तं, भूमिं अणु(ओ)सरणु(उ) सव्वसिन्नं पि ।
 तम्मि कए अट्ठत्तरजोहसएहिं ठिओ तत्थ ॥३१॥
 गुरुअट्ठालयसंठियरासहिविज्जा [उ] जाव सुहज्जहरं ।
 पसरइ ताव य समगं, नाराएहिं च तं भरियं ॥३२॥
 मुत्त-पुरीसं काउं, सीसे तस्सेव पचळिया विज्जा ।
 तेहिं गहिया नयरी, वद्धो सो गद्धभिल्लनिवो ॥३३॥
 चोरु व्व वंधिऊणं, मुक्को तेहिं गुरूण पयमूळे ।
 पावु त्ति कयवरसगो, गुरुहिं निट्ठाडिओ सो वि ॥३४॥

जओ—

छेयण-भेयण-ताडण-निट्ठाडणजणियविविद्धुक्खाइं ।
 संघावमाणणातरुवरस्स कुसुमुगगो एसो ॥३५॥
 नारय-तिरिय-नरामरगईसु भमिऊण गद्धभिल्लनिवो ।
 दासो पेसो रोरो, इविस्सए दुक्खटाणं ति ॥३६॥
 सगकूलाओ जेणं, समागया ते सगा भणिज्जंति ।
 एवं सगरायाणं, वंसो जाओ अवंतीए ॥३७॥
 कालंतरेण केण वि, उप्पाडित्ता सगाण तो वंसं ।
 जाओ मालवराया, नामेणं विक्रमाइवो ॥३८॥
 अरिणत्तणेण तेणं, विहिओ संवच्छरो भुवणमज्जे ।
 तस्स य वंसं उप्पाडिऊण जाओ पुणो वि सगो ॥३९॥
 पणतीसे वाससए (१३५), विक्रमसंवच्छ[र]स्स बोलीणे ।
 परिवत्ति[ऊ]ण नियओ, जेणं संवच्छरो विहिओ ॥४०॥
 सगवंसजाणणत्थं, एयं पासंगियं समक्खायं ।
 मूलकहासंवंधं, पईइं चिय भन्नए इन्हि ॥४१॥

(२)

सूरी स्वरस्सइं चिय, गच्छं अणुसरइ विहियपच्छित्तो ।
 पडिबोर्हितो लोयं, पत्तो भरुयच्छनयरम्मि ॥४२॥
 बलमित्त-भाणुयित्ता, भाणिज्जा जत्थ राय-जुवराया ।
 भाणुसिरि तेसिं भइणी तीए पुत्तो य बलभाणू ॥४३॥
 वंदणवडिया प....एण (?), तेसिं कुमारबलभाणू ।
 लहुकम्मा पडिबुद्धो, गिण्हइ दिक्खं गुरुसमीवे ॥४४॥

पुरओ पुरोहिओ अह, पपणइ दट्ठण जिणमयं रायं ।
 आराहिहि एहिं, पासंढेहिं च किं धम्मो(?) ॥४५॥
 पडिक्खेहिं वयणेहिं, कह वि उत्तरइ नेव निवचित्तं ।
 अणुक्खेहिं वयणेहिं, सइ(?) ॥४६॥
 एए साह जत्थ य, चलंति चरणेहिं तं च [तहि?] तित्थं ।
 कह तुम्हाणं चरणेहिं, जुज्जए फुंसिजं नाह ॥४७॥
 इय मुणिकणं राया, तह त्ति पडिवज्जए तओ नयरे ।
 सोऽणेसणं मुणीणं, कारावइ पइगिहं निचं ॥४८॥
 ते वि अपज्जोसविया, इय नाऊणं मुणीसरा चलिया ।
 मरइहदेसमंढणपइहाणपुरस्स याभिमुहं ॥४९॥
 जाणाविओ च पदमं, पज्जोसवणं न ताव कायव्वं ।
 जाव य अम्हाणं चिय, आगमो होइ नरनाहो ॥५०॥
 मइया विच्छेणं, पवेसिया साल्लिवाहणनिवेणं ।
 परमारिहेण तेणं, पइट्ठाणपुरम्मि निययं[मि] ॥५१॥
 चंदणवडियाए आगएण भणियं च तेण भूवइणा ।
 पज्जोसवणं आहण, छट्ठीदियसम्मि भुवणपहू ॥५२॥

जबो—

भइवयसुद्धपंचमिदिणम्मि इंदस्स हवइ जत्तमहो ।
 तं सव्वे(तम्मव्वे?) मह नयरे, कुसुमफलाणे असंपत्ती ॥५३॥
 सो सूरि सुत्तहरो, भणइ तओ एरिसं अजुत्तं ति ।
 चउदसपुव्वधरेहिं, भणियं एयं..... ॥५४॥
 अवि चलइ मेरुवृळा, सूरि वा उग्गमिज्ज अवराए ।
 नो पंचमीए रयणीं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥५५॥

[जबो भणियमागमे]—

जहा णं भगवँ महावीरं वासाणं सवीसइराए मासे वइक्खंते वासासासं पज्जोसवेद, तहाणं गणहरा वि ।
 जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह
 गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेगो, नो तं रयणिमइक्कमिज्जत्ति । परं तुम्ह अन्मत्थणयाए—स
 धम्मस्स अन्मत्थणयाए चउत्थीए आगच्छइ ति ।

साहे भणियाओ राइणा अंतेउरियाओ जहा—तुम्हे पक्सियपडिक्कमणत्थं अमावसाए उववासं काऊण उत्तर-
 पारणयाए साहवो पडिलमिता पारेह ।

तदेव कयं । जायं पडिवयाए उत्तरपारणयं । तं च सन्वलोएहिं कयं ॥

तओ—

अज्ज वि सो मरहट्ठेसु, साहुपूयालओ छणो होइ ।
पडिवयदिणम्मि उत्तरपारणगे तवविहाणस्स ॥५६॥
संघस्स रायअवभत्थणाए तेहिं चउत्थिदिवसम्मि ।
पज्जोसवणं विहियं पि अणुमयं सेसमूरीहिं ॥५७॥

जओ—

अविलम्बिऊण कज्जं, जं किंचि वि आयरंति गीयत्था ।
थोवावरार बहुगुण, सव्वेसिं तं पमाणं तु ॥५८॥

(३)

अह अन्नया कयाई, सीसा दुव्विणयतप्परा जाया ।
अन्नं भणंति अन्नं, करिंति सुगुरुहिं मणियं पि ॥५९॥
नियसीसाणं सिक्खावणाइ सिज्जायरस्स कहिऊण ।
एगागी सुत्ताणं, विणिग्गओ नयरीएहिंतो ॥६०॥
सीसाणं सीसाणं, सागरचंदाण दूररहियाणं ।
पासे पत्तो सूरी, कमेण नोऽभुद्धिओ तेहिं ॥६१॥
अपुव्वं दट्ठूणं, अब्भुट्ठाणं तु होइ कायव्वं ।
साहुम्मि दिट्ठपुव्वे, जहाऽरिहं जस्स जं जोगं ॥६२॥
..... ।
..... वक्खाणं तं निगोयक्खे ॥६३॥

(४)

दट्ठूणं अह पभणइ, जिणवर ! इत्थत्थ ताव भरहम्मि ।
सूरी निगोयजीवाण, विवरणं मुणइ अह नेव ! ॥६४॥
तो भणइ जिणो सुरवइ, कालिगसूरी समत्थि भरहम्मि ।
तत्थागओ य तुरियं, जत्थ य ते संति मुणिनाहा ॥६५॥
वंभणरूवं काउं, पणमिऊणं च पुच्छए जीवे ।
वक्खाणइ सो सूरी, निगोयनामे य जह भणिए ॥६६॥
गोला य असंखेज्जाऽसंखनिगोओ य गोलओ भणिओ ।
एक्केक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥६७॥
अम्हाणं थचिरा ! णं, अज्जा ! किं अत्थि आउयं ताव ।
तो देइ उवओगं, कालिगसूरी सुरिंद तओ ॥६८॥
दिवसो पक्खो मासो, वासो वासस्सया पलियवग्गा ।
नाणेणं नाऊणं, भणइ तओ होसि इंद तुमं ॥६९॥

पचकलीहोऊणं, पणमेऊणं च सूरिपयकमलं ।
 योऊण य भत्तीए, गओ सूरिदो नियं ठाणं ॥७०॥
 सूरि वि य कालेणं, जाणित्ता निययआउपरिमाणं ।
 संलेहणं विहेउं, अणसणविहिणा दिवं पत्तो ॥७१॥
 सिरिकालगसूरिहिं, पभावणा जिग+..... ।
सन्वत्थामेण, त..... ॥७२॥
 पज्जो..... ।
सुद्धाओ ॥७३॥

समाप्तोऽयं लघुपर्युषणाकल्पः ॥ कथाया दिग्मात्रम् ॥३॥॥

मङ्गलं महाश्रीः ॥

‘पत्तनस्थप्राच्यजैनभाण्डागारीयग्रन्थसूची’ इति पुस्तकस्य २६१ पृष्ठे अस्या एव कथाया प्रत्यन्तरं संदर्शितम्,
 तेनास्य प्रान्ते निर्दिष्टश्लोकेन निश्चीयतेऽस्याः कथाया फर्तुर्नाम—

सिरिखिमहसूरीणं, सीसेणं चिणयचंदनामेण ।
 पज्जोवस(सव)णाकप्पो, एसो संखेवओ विहिओ ॥७४॥

[११]

श्रीजयानन्दसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

॥ अहं ॥

हयपहिणीयपयावो, तित्थुन्नइकारओ कलानिलओ ।
 जयउ जेयार्णदयरो, जुगपवरो कालगायरिओ ॥१॥
 मगहेसु धरावासे, पुरे पुराऽऽसी निवो वयरैसीहो ।
 सुरसुंदरि ति मज्जा, गुणजुत्तो कालओ पुत्तो ॥२॥
 धूआ सरस्सई से, कलाकलावेण सरसईतुल्ला ।
 कुमरो सुरसमखुवो, कीलइ चिविहारिं कीलारिं ॥३॥
 अह अन्नदिणे कुमरो, त्रिणिग्गओ वाहवाहणनिमित्तं ।
 चूअवणम्मि गुणंधरगुरुवएसं सुणइ एवं ॥४॥

+ पत्रमन्तिममर्द्धमत्र जुष्टिनं प्रती ।

१ जयार्णं P1 P2 । २ ° रसिहो D1 । ३ ° मित्तो P2 ।

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः ।
 धर्मस्तथाऽयं विदुषा विचार्यते, श्रुतेन शीलेन तपो-दयागुणैः ॥५॥
 इच्छा इ सोऽ कुमरो, पण्डितो सरसई संजुतो ।
 लहुकम्माणं जेणं, थेवेण वि होइ वेरगं ॥६॥
 अह सो गुणनिवहजुओ, पहिअसुओ पत्तपवरसूरिपओ ।
 गाम-पुर-पट्टणेसुं, विहरहें इअ भासिरो धम्मं ॥७॥
 दयासमो न हु धम्मो, सुखं संतोससरिसयं नत्थि ।
 सच्चसरिसं न सोअं, न भूसणं सीलपरितुल्लं ॥८॥
 अह उज्जेणिं पत्तो, सूरिवरो गुरुअगच्छपरिअरिओ ।
 चाहिं उज्जाणठिओ, ठावइ धम्ममि बहुलोअं ॥९॥
 अन्नदिणे नमिअ सूरिं, सरस्सई जाव जाइ निअठौणं ।
 ता गद्धिविज्जेणं, दप्पणभूवेण अवहरिया ॥१०॥
 सेणेणं जइ चडिआ, हीरिज्जंती अ सा सई तेणं ।
 विलवइ करुणं एवं, हारावपरेसु लोएसु ॥११॥
 हा भाय ! सुगुरु ! सुअधर !, हा पवयणनाह ! हा गुणनिहाण ! ।
 इमिणं मं हीरंति, पावेणं वीर ! रक्खन्ति ॥१२॥
 अह सो कुग्गहगहिओ, अंतेउरसंगयं कुणइ समर्णि ।
 तं नत्थि धुवमक्खिअं, जं कामंधा न हु कुणंति ॥१३॥

यतः—

न पश्यति हि जात्यन्धः, कामान्धो नैव पश्यति ।
 न पश्यति मदोन्मत्तो, दोषमर्थी न पश्यति ॥१४॥
 गंतूणं गुरुणा सो, बुत्तो महराय ! सुं च समणिमिणं ।
 जेणं तवोत्रणाइं, कयनिवरक्खाइं भणिआइं ॥१५॥
 तं चिअ करेसि एवं, पलीवणं पाणिआउ धुवमेअं ।
 धाडी अ वाहराए, अहवा सरणोउ देव ! भयं ॥१६॥
 तह संवेण वि भणिओ, जुत्तं तुम्हारिसाण निव ! नेयं ।
 विउळे वि हु जलपूरे, जलही लंघइ न सीमं जं ॥१७॥

४ तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते श्रु ° L1 D1 । ५ ° इ धम्मं पयासंतो P2 L1 D4 । ६ P2 L1—आदर्शयोः
 सप्तमगाथाऽनन्तरमधिकोऽयं श्लोकः पठितः—नास्त्यहिंसासमो धर्मो, न संतोपसमं सुखम् । न सत्यसदृशं शौचं, शीलतुल्यं न
 मज्जनम् ॥ अपरं च D1 D4—आदर्शयोः ‘दयासमो’ इत्यष्टमगाथास्यानेऽयमेव संस्कृतश्लोको दरीदृश्यते । ७ D2 आदर्शो
 दशमगाथास्याने गाथाद्वयमेतत् पठितम्—अन्नदिणे नमिज्जं, गुरुमत्तीए गुरुण पयकमलं । नियठाणामिसुहं, जा सरसइ साहुणी
 जाइ ॥ दप्पणनिवेण गद्धिविज्जाए गद्धिज्जनामेणं । ता द्दुं दुट्ठेणं, अवहरिया कालरुवेण ॥ सेणेणं ° । ८ ° दिषि
 न ° L1 L2 D2 D3 D4 । ९ ° ठाणे L1 D2 D3 D4 । १० ° णा संहरंति D2 । ११ ° उ
 राय ! भयं D2 ।

तह तह नीअत्तेणं, उवहासं सो करेइ संघस्स ।
जं दुद्धपाइओवि हु, विसमविसं मुंचई भुअगो ॥१८॥
दुद्धघोओ वि काओ, जह कण्हत्तं न मुंचई कह वि ।
तह नीओ नीअत्तं, न मुअइ उच्चत्तपत्तो वि ॥१९॥

यतः—

दधइं सींचिउ लींचडउ, घाणउं किउं गुलेण ।
तोइ न छंडइ कहूयण, जातिहिं तणइं गुणेण ॥२०॥
अवमैन्निय नियसंयं, नाउ पइत्तं इमं कुणइ सरी ।
उम्मूले^{१२} जइ न इमं, पडिणीयणइं तओ जामि ॥२१॥

यतः—

जो पवयणपडिणीए, संते विरियम्मि नो निवारिज्जा ।
सो पारंचियपत्तो, परिभमइ अणंतसंसारं ॥२२॥
देव-गुरु-संघरुज्जे, जुविज्जा चक्रवटिसिधं पि ।
कुविओ सुणी महप्पा, पुलाइलदीइ संपन्नो ॥२३॥
जइ कहवि इमो पुज्जइ, तोइमुवायं रपमि निरवायं ।
इअ चित्तिअ करुणाए, सत्तो वि शुरू करइ एवं ॥२४॥
जइ निवइ गइहिल्लो, कहं च रोरो तओ यं किं लोआ ? ।
इच्चाइ जंपिरो^{१३} परिभमेइ गइल्लु च्च हा मूरी ॥२५॥
अह मंतीहिं वि भणिओ, निव पंचमलोगपाल ! सुण सम्मं ।
पणइं रंजणेणं, राया सेसो अ नामेणं ॥२६॥
पालिज्जइ साहुजणो, दंसंणिवग्गो विसेसओ जेण ।
सो दूमिओ अ नरवर !, दुइदाहं दाखणं देइ ॥२७॥

यतः—

देवताप्रतिमाभक्ते, साधूनां च विनाशने ।
देशभङ्गं विजानीयाद्, दुर्मिसडपरौक्षिदैः ॥२८॥
मैयलज्जइ विमलकुलं, लज्जिज्जइ जेण लोअमञ्जम्मि ।
कंडगयजीविपहिं वि, तं न कुंलीणेहिं कायव्वं ॥२९॥
इअ सोउ निवो खट्ठो, मणइ अरे ! जाह मंदिरं निपयं ।
सिक्खवइ निअयताए, इअ भणिउं ते त्रि^{१४} वारेइ ॥३०॥

१२ ° नियम्मिय संघं D2 । १३ ° लेमि न मूलाओ प° L1 । १४ च नामेणं P1 । १५ ° रो पुरि P1
P2 D4 L1 । १६ ° सणव° P2 L1 L2 D1 D4 । १७ ° तदिकम् P2 L1 D1 D4 । १८ महलि° L1
D1 D2 D4 । १९ कुसोत्तिहिं L2 । २० विनयेइ D2 D4 L1 ।

अह पालिज्जहँ^१ सम्मं, संजममिअ सिक्खिऊण निअसीसा ।
 कयनवसूरिसमेआ, विहारिआ तेण अन्नत्थ ॥३१॥
 अह चिंतइ सूरिवरो, जाणेहं जामि तायपासम्मि ।
 मँहई लज्जा हियँ^२, सा गंतुं कहवि नो देइ ॥३२॥
 जे पुण पिमुणा ते, चच्चिअ व्व महकच्चडं करिस्संति ।
 तह[?] गहिअवओ जो सुत्तु सरस्सइं आगँओ सुभडो ॥३३॥
 तो पिउपासि न जामि त्ति निच्छिऊणं पुणो वि चिंतैइ ।
 विज्जाबलं तु जेसिं, पराभवो होइ न हु तेसिं ॥३४॥
 विज्जाइ हुंति मित्ता, जिप्पंति अ सत्तुणो वि विज्जाए ।
 विज्जालवो वि जाणं, नमंति सव्वे वि नर ताणं ॥३५॥
 चोरेहिं जा न धिप्पइ, अण्वइ गुणवंतयाण गेहेसु ।
 सा विज्जा मह विउला, तेणँ विदेसो वि नियदेसो ॥३६॥
 अह सूरि सगकूले, वच्चइ इगस्ताहिणो समीवम्मि ।
 भण्णइ साहणुसाही, राया जहिं साहिणो सेसा ॥३७॥
 सूरि सहाइ वैच्चइ, बुल्लइ तं जं सुहाइ सव्वस्स ।
 एवं वयणरसेणं, रंजइ रायप्पमुहलोअं ॥३८॥
 भणइ निवो धन्नोऽहं, जं पत्तो सुपुरिसो तुमं इत्थ ।
 सोहइ तइम्ह रज्जं, मग्गसु तं जेण तुह कज्जं ॥३९॥
 अह जंपइ सूरिवरो, तुज्झ ममत्तेण सव्वमवि लद्धं ।
 मग्गिस्समवसरेऽहं, लुहाइ अन्नं पि पीइकरं ॥४०॥

अह—

पेसह एअ लुरीए, ससिरम्मि अ आगयम्मि पहुलेहे ।
 विच्छायमुहो साही, पुटो गुरुणा कहइ सव्वं ॥४१॥
 अह भणइ गुरु नरवर !, किज्जइ मंतो वि को वि अप्पणए ।
 कणगाइदाणओ तह, किज्जइ जह देव ! जीविज्जइ(ज्जा) ॥४२॥
 स भणइ निमुणसु सुपुरिस ! जाणँसि तुमं न अम्ह निवचरियं ।
 विसमो स भूमिपालो, रुटो पुण जेसि तहिं कालो ॥४३॥
 गिन्हेइ जं गहं तं, कह वि न मिलहेइ गुरु अगव्वंधो ।
 सामत्येणं सीमालए अ गंजेइ अगंजे ॥४४॥
 अम्हसमनिवइलक्खा, नैमंति एअस्स विहिअनिअक्खा ।
 न मिडइ रणम्मि कोई भंजइ नामेण भडकोडी ॥४५॥

३१ ° ज्जइ सम्मं D2 । ३२ ° दहई P2 । ३३ ° ए सो गं ° L1 D1 । ३४ ° सुहडो L1 D1 D4 ।
 ३५ ° ण वि नियदेसो वि नियवेसो D2 । ३६ ° इ व्वच ° L1 D1 D4 । ३७ ° णहि तु ° P1 L1 D2 ।
 ३८ न संति L1 D2 D4 । ३९ ° निवरक्खा P1 ।

Fig. 57

विश्व ५७

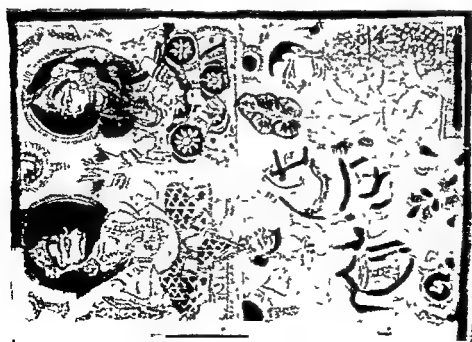

Fig. 56

विश्व ५६

इत्य न संवि नं विगहो, कोवि उवाओ वि^{३१} विज्जए नेअ ।
 कज्जं केण वि न सरइ, विणु सिरदाणं मरइ सव्वं ॥४६॥
 अह सुखिरो जंपइ, मरणाणुमइं न देसु तुह अम्हे ।
 अबलावि देव ! सुहदा, अप્पंति न मग्गिए सत्थे ॥४७॥
 तो सुअण ! कहसु कोई, सिरं पि किमु मग्गિअं पि अप्पेइ ।
 सुहदकुलेसु^{३२} होई, उवहासो अप્पणો हाणी ॥४८॥
 चित्तसु तं निवसिस्सुकं तु રજ્જં પુણત્થિ ઉદારે ।
 ચઢરીइ दसणपेसो, का पीई ताण मिहुण्णાણં ॥४९॥
 મગ્ગંતિ નેહરહિંઆ, સીસં પિ હુ અજ્જ જે અ નિલુજ્જા ।
 दाहिइ कह ते रज्जं, नज्जइ नीचाइपासाओ ॥५०॥
 ચહી ન સોહણેસા, અજ્જ તુહં જં સુઆણ તં કહે ।
 તમ્હા રવલસુ જીઅં, જીવંતો જેણ સુહમાગી ॥૫૧॥
 જામો માલવદેસં, તેહહ પળનવહસાહિણો સેસે ।
 અહ યુલગિરાइ તેણં, હકારિअ મેલિઆ સવ્વે ॥૫૨॥
 અહ તેસુ ચલંતેસુ, ગિરિણો ધુજ્જંતિ થરહરइ ધરणी ।
 સેસો ય કંપિઓ વહુ, ધૂલીહિં શંપિઓ સુરો ॥૫૩॥
 સીસત્યમાગયા જે, તત્થ મહા ઉબ્બહા નિવા एसा ।
 તે તહ તઓ પલાणा, જહ દિદ્ધા નેવ દિટ્ઠીए ॥૫૪॥
 उत्तरिअं सिंघुनइ, कमेण सोरदुमंढेले पत्ता ।
 તે હકૈંગિરિસમીવે, ડિઆ દિહે કइ વિ મંતવસા ॥૫૫॥
 અહ પાડસમ્મિ પત્તે, ગજ્જંતો જલહરો ગયણમગ્ગે ।
 સોહइ विज्जुलयाए, હુરીइ ફિર सरसईए सो ॥५६॥
 વપ્પીહા પિઅપિઅસરિ મળંતિ, નચંતિ મોર સંપાયા ।
 ફુરલંતિ સારસગા, રહંતિ તહ દહુરા વાદં ॥૫૭॥
 સસિસુરપારિઆ સો (?) આરોહંતિ અ સલ્લુ ધુઅગા વિ ।
 સવ્વત્થ જલપવાહા, વહંતિ પંકાવલા પુહંવી ॥૫૮॥
 અહ અત્પલए राया, विनत्तो परिअरेण सव्वेण ।
 તેણ વિ સૂરી જહ સાપિ !, સંકડં સંગયં વિઅદં ॥૫૯॥

૩૦ ન દિદ્ધો કો ° P1, ન વિદ્ધો કો ° P2 । ૩૧ વિ કિજ્જ ° L1 D1 । ૩૨ ° મતે ન દેસુ D2 D3 ।
 ૩૩ સુયણ ક ° L1 D1 D2 । ૩૪ ° મિઅમ્મિ ષ ° P1, મિઅં ષ અ ° D2 D4 । ૩૫ હોદિહ ડ ° P2 ।
 ૩૬ ° વ્પહાણી ય P1 L1 D1 D4 । ૩૭ મિયુણાણ P1 । ૩૮ ° હલં ય ° L1 D1 D4 । ૩૯ ° કપુલ્લ °
 P2 । ૪૦ પુરવી P1 । ૪૧ ° રિયેણ P1 L1 D1 D4 ।

जेसि वलेण चलिआ, अम्हे परमंदलकमणसूरा ।
 ते सव्वे पडिक्खला, पंचाणवई निवा जाया ॥६०॥
 जं साहिज्जाऽवसरे, गासं मग्गंति अम्ह सो नत्थि ।
 गमिहिंति तेण एए, ठाहिइ इक्कं तु अम्ह वलं^{४२} ॥६१॥
 चित्तइ सूरि पुरिसो, सूरि वीरो अ ताव धीमंतो ।
 जाव समिद्धिसमिद्धो, तणतुल्लो रिद्धिपरिहीणो ॥६२॥
 अह सूरि रयणिमज्जे, गयणे नारिं निएँहै नवरुवं ।
 सा भणइ गुरुं मुणिवर ! दुक्खं मा धरसु निअहिअण ॥६३॥
 सासणदेवी अहयं, साहिज्जत्थं समागया तुज्झ ।
 सीआ-सुलसासरिसं, सीलेण सरस्सइं जाण ॥६४॥
 सरसइसीलाउ इमे, तुह पिट्ठीए निवाइणो लगा ।
 तस्सीलपभावेण वि, जयपत्तं चैव तुह होही ॥६५॥
 छट्ठस्स पारणे सा, आयामं पइदिणं करेमाणी ।
 देवं तु वीयरायं, तुमं गुरुं नेवँ मिल्हेइ ॥६६॥
 चुँन्नं समप्पिऊणं, करकमले सा अदंसणं पत्ता ।
 विज्जुज्जोअ व्व खणं, देवाणं दंसणं जेण ॥६७॥
 तँच्चुन्नवससुवन्नीकयइट्ठसमूहदाणओ गुरुणा ।
 सरयम्मि चालिआ ते, भालवसंधि गया कमसो ॥६८॥
 दूकमह पेसइ गुरु, अज्ज वि नरनाइ ! सरसइं मुंच ।
 अइताणिअं हि तुइइ, फुट्ठइ जं देव ! अइमरिअं ॥६९॥
 अन्नायपवन्नाणं, अब्बुदओ निच्छएण न हु होइ ।
 विसमविसभक्खयाणं, जीअं किं कहवि निव ! दिट्ठं ? ॥७०॥
 जइ रावणो वि पत्तो, पंचत्तं परकलत्तवंचाए ।
 ता समणिसमीहाए, कहँ^{४३} न तं होहिई तुज्झ ? ॥७१॥
 अह दप्पंधो राया, जंपइ भो दूअ ! किं बहं भणसि ? ।
 पोरिसमिमस्स हुज्जा, जइ तो भिक्खाइ न भमिज्जा ॥७२॥
 मग्गिज्जंतो सीसे, जे नट्टा संपयं इहं पत्ता ।
 काऊण मुंडयेलं, ताण भए को णु वीहेइ ? ॥७३॥
 सूरस्स तिमिरनिवहा, गरुडस्स व सप्पसंचया विसमा ।
 काउं किंपि न सक्का, जह तह मह दूअ ! मुणिसुहदा ॥७४॥
 अह दूओ रोसेणं, भणइ अ सारं सुणेमु मह वयणं ।
 जह होसि तरु स गओ, गओ तुमं जइ स सिहो अ ॥७५॥

४२ D2 आदर्शे एकपट्टिमगायाऽनन्तरं गायेत्रमधिको वर्त्तते-भणइ गुरु अत्यत्यं, चिता चित्ते वि नेव कायव्वा । खग्गम्मि सत्तियाणं
 करे कलभाण कमलेयं ॥ ४३ ° इ नियखं L1 D1 D4 । ४४ ° व मेल्लेइ D4 । ४५ इच्चाइ जंपिऊणं सुपसन्ना सा
 D2 । ४६ अह चुन्नवस ° D2 । ४७ ° इं तु हो ° D3 । ४८ ° उज्जंते सी ° P2 D1 D2 D3 D4 L1 L2 ।

जइ तं हरी सैं सरभो, तं जइ स होइ गुरुमेहो ।
 किं बहुभणिण जजो, तुह अंतकरो अ सो सूरि ॥७६॥
 इअ भणिअं गए दूएँ, चलिओ मालवनीवो अ तयभिमुँहं ।
 रणभग्गो जज्जेणिं, पत्तो रुद्धो भिसं तेहिं ॥७७॥
 तेणद्वमेण कसिणद्वयीइ सुपरिअैं समागयं विज्जं ।
 दट्ठं कुट्टे मुन्ने, रासदिरुवं भणइ सूरि ॥७८॥
 जो रिउसिन्ने सहं, इमीइ तिरिओ नरो च निरुँणेइ ।
 रुहिरं मुहे वमंतो, पढेइ पुहविं स तुरिअं पि ॥७९॥
 तो ऊसारिय स बलं, दुकोसमट्टसयसद्वेहिमडा ।
 अकयसरमिमीइ मुहं, भरंतु चाणेहिं कुसलकए ॥८०॥
 तेहिं तहा पडिहया, निवम्मि काउं सलत्तनीइदुगं ।
 विज्जागयाऽह तेहि अ, निग्गहिओ गहहिल्लनिवो ॥८१॥
 सूरि जप्पासि ठिओ, आसी सोऽवंतिसामिओ सेसा ।
 तस्सेयगा य जाया, तओ पउत्तो अ सगवंसो ॥८२॥
 पुणें संजमठिअसरसइसमणिसमेओ गुरु सगच्छजुओ ।
 वोहइ बहुविहलोअं, बिहरइ उज्जुअविहारेण ॥८३॥
 कालगसुरिचरित्तं, तित्थुजइकारणं इमं भणिअं ।
 चउत्थीए पज्जुसणा, जइ जाया तह भणिस्सामि ॥८४॥”

(२)

बलमित्त-भाणुमिता, आसि अवंतीइ रायजुवराया ।
 निअभाणिज्ज त्ति तया, तत्थ गओ कालगायरिओ ॥८५॥
 तेसि सो भाणिज्जं, बलभाणुं भाणुसिरिमुअं तइआ ।
 दिक्खइ विणा वि पुच्छं, विमणा ते तेण संजाया ॥८६॥
 तह पम्मत्तिसिरं सो, निज्जिणइ पुरोहिअं तु गंगघरं ।
 स दिओ गुरुगमणत्थं, कवढेणं भाइ ईइं निवई ॥८७॥
 देव ! इमे जेहिं गुरुणो, भमंति ममिरम्मि तत्थ पुरलोए ।
 गुरुचलणकमणेणं, होइ अवन्ना असुहहेउ ॥८८॥
 संकाइ तेहिं तो पुरि, अणेसणा कारिया गुरुगमत्थं ।
 तं नाउं पइगणे, गुरु गओ ठाह चउपासं ॥८९॥

४९ स तं जइ सरहो स D2 । ५० ° गिलागए D3 । ५१ ° ए विउलमा ° D4 । ५२ ° मुहो D1 D4
 L1 । ५३ ° रियं ७ ° P2 । ५४ ° सुणइ D2 L2 । ५५ D2 आदर्शे त्र्यशीतितमगप्यस्याने एतद्व्यापाठः—
 पच्छित्तं दाकणं, दविओ चरणम्मि सरसई विहिणा । गुरु गच्छजुओ वउहं विहरइ उज्जुअविहारेण ॥ ५६ अत्र D1 D4 L1
 आदर्शेषु ' इति प्रमादककालिकाचारे.' ॥ इत्येको पाठः । P2 आदर्शे ' इति वा० ' इति पाठः । ५७ इअ नि ° D2 D3
 D4 । इयं नि ° P2 ५८ जह ग ° D1 ।

(३)

पज्जोसवणासमए सूरी, निवसालवाहणेणुत्तो ।

पहु ! इह मं विण्णं न कुणइ इंदमहं पंचमीइ जणो ॥९०॥

छट्ठीइ तओ कीरउ, पव्वं मह होइ जह जिणक्काई ।

भणइ गुरु निव न घडइ, जिणागमे जेण इअ बुत्तं ॥९१॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भयवं महावीर वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं प०
[पज्जोसवेह, तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गगहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो
तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो नो तं रयणिमइक्कमिज्जा ॥]

अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमिज्ज अवराए ।

न य पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥९२॥

तो हवउ चउत्थीए, निवकहिए गुरु भणइ घडइ एवं ।

जं बुत्तमंतरा वि य, कप्पइ साहूण पज्जुसणा ॥९३॥

तो संघाणुमएणं, सुआणुसारा चउत्थिपज्जुसणा ।

ठाविया कालगगुरुणा, रन्ना वि मेहुच्छवो विहिओ ॥९४॥

उक्तं च सूत्रे—

अविलम्बिऊण कज्जं, जं किचि समायरंति गीअत्था ।

थोवावराह बहुगुण, सव्वेसिं तं पमाणं ति ॥९५॥^{६२}

(४)

उज्जेणीए कइया, निअसीसे चोअए गुरु एवं ।

वच्छा पमायसत्तुं, मा सेवह दुक्खलक्खकरं ॥९६॥

चउदसपुव्वी आहारगा य मण्णानिवीअरागा य ।

हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगइआ ॥९७॥

इअ चोइआ वि ज्ञां ते, तरंति गेलिगइह व्वं नो कइवि ।

तो सो गुरु वि चिंतइ, चत्तव्वा धुवमीमे सीसा ॥९८॥

छंदेण गओ छंदेण, आगओ चिट्ठइ अ छंदेण ।

छंदेण वट्टमाणो, सीसो छंदेण मुत्तव्वो ॥९९॥

तो सूरी रयणीए, पेसिज्जा चोइऊण सीस ति ।

सिज्जायरस्स कैहिउं, सुवन्नभूमिं गओ कमसो ॥१००॥

निअसीससीसस्सागरदत्तसमीवे स ठाइ अह तेण ।

पुट्ठो अज्जो तुमए, किं दिट्ठा कालगायरिया ? ॥१०१॥

५९ विण न P1 D3 । ६० ° सारेण च ° D2 । ६१ महसवो D1 D2 L1 । ६२ P2 आदर्शे पञ्चनवतितम-
गाथाऽनन्तरं गाथाद्विक्रमेतत्पठितम्—आयरणा वि हु आणा, अविच्छा चेव होई आण ति । इहरा तित्थयरासायण ति [फुड]लक्खणं
चेव ॥ असडेण समाइहं, जं कथं य केणई अ सावज्जं । न निवारियमन्नेहिं बहुअणुमयमेवमायरियं ॥ ६३ ° णिणो अ पुव्वधरा
D1 D4 L1 । ६४ जा भुज्जमंति D2 । ६५ गलगइहि व्व P2 । ६६ व्व ते क ° D2 । ६७ ° हियं सु० P2 D2 ।

स भणइ वाढं पुण सो, पुच्छइ मह-केरिसं तु वक्खाणं ।
 साह वरं अह जंपइ, पुच्छसु मं किंपि विसेमं ति ॥१०२॥
 स कहइ अणिच्चयं मह, पुरो पुरुवेसु अह भणइ सो उ ।
 सब्बमणिच्चं भुवणे, इकं धम्मं विमुत्तुणं ॥१०३॥
 गुरु भणइ नत्थि धम्मो, पच्चक्खपमाणअविसयत्तेण ।
 सोउमिचाइतकं, स विम्हिओ इअ दिणे जंति ॥१०४॥
 अह ते गोसे सीसा, सरिमदट्ठण आउला जाया ।
 गुरुमुदि पुच्छंता, तरणं चोइआ एवं ॥१०५॥
 सिआ हु सीसेण गिरिं पि भिंदे,
 सिआ हु सीहो कुविओ न भक्खे ।
 सिआ न भिदिज्ज व सत्तिअग्गं,
 न यावि सुक्खो गुरुहीलणाए ॥१०६॥
 अह पच्छायावपरौ, तेण ते पेसिआ गुरुसगासे ।
 जणपुट्ठा विति पहे, एए कालयगुरु जंति ॥१०७॥
 आगच्छंतं सूरिं, सोढं तो सागरो गओऽमिहुं हो ।
 पुच्छइ सीसे मिलिए, भदा ! मह कहइ कत्थ गुरु ? ॥१०८॥
 ते विति इत्थ गुरुणो, पुच्चि पि समागया न किं मुणसि ।
 स भणइ इकं थविरं, मुत्तुं इह को वि नो पत्तो ॥१०९॥
 हसिऊण तेहिं भणिअं, सागर ! संघाडिओ सि अम्हाणं ।
 अम्हेहिं अवन्नाया, तए न नाया वि निअगुरुणो ॥११०॥
 अह लज्जिआ गुरुं ते, वंदिता मुविणाएण खामंति ।
 वेड्डुंयपत्थयओ ते, वोहिअ सरी भणइ एवं ॥१११॥
 मा वहउ फोइ गव्वं, इत्थ जए पंढिओ^१ अहं चेव ।
 आसब्बन्नुमयाओ, तरतमजोगेण मइविहवा ॥११२॥

(५)

भिक्षुणागएसु साहुसु, अजदिणे दिअवरेण बुद्धेण ।
 पुट्ठो कालयसूरी, निगोयजीवे इअ कहेइ ॥११३॥
 गोळा य असंखिज्जा, असंखनिगोयओ हवइ गोळो ।
 इकिक्किमि निगोए, अणंतजीवां मुणेयज्जा ॥११४॥^२

१८ * सम तं P2 D1 D2 D3 D4 L1 । ६९ सो व D3 D4 L1 । ७० सिया विषं हालाहल न मारे,
 न * D1 D4 L1 । ७१ * रा तयर्णतरमेव चउगइया पिसिया L1 । ७२ * सुदं D2 । ७३ अम्हेण थ * D1 D4
 L1 । ७४ सादिस्ति P2 । ७५ फालुय * D2 । ७६ * ओ इह P2 । ७७ * वा तह जान D1 D4 L1 । ७८ D1 D4
 L1-आदरौय थुदंरापिअततमणायानन्तरं गामेयमधिक्का वर्तते-जइ अयगोले धतो, जाओ तत्ततवणिज्जसंक्खो । सब्बो अगणि-
 परिपओ, निगोयजीवे इय कहेइ ॥

तेण पुणोऽणसणत्थं, नियमाउं पुच्छिओ भणइ सूरी ।
 अयरदुगाऊ सकोऽसि तं दिया मं पवंचेसि ॥११५॥
 इय सोउं होउ हरी, पच्चक्खो थुणिअ भणइ मइं अज्ज ।
 स्सीमंधरपहु पुट्ठो, को वि निगोए मुणइ भरहे ॥११६॥
 तत्थ तुमं अप्पसमो, बुत्तो पट्ठणा तहत्थ तित्थदुगं ।
 भणियं तु जंगमं तं, विमलगिरी थावरं चेव ॥११७॥
 इअ भणिऊण सुरिंदो, जतो बुत्तो गुरूहिं ता चिट्ठ ।
 जा इति मुणी स भणइ, गच्छिस्सं मुणिनिआणमया ॥११८॥
 अन्नत्तो वसहिमुहं, काउं सको गओ सटाणम्मि ।
 तं बुत्तंतं मुणिउं, मुणिणो वि सुसंजमा जाया ॥११९॥
 इअ वोहिअ बहुअनरा, दिवं गया गुरूगणा जुगप्पवरा ।
 सिरि कालगमूरिवरा, इवंतु भव्वाण भदकरा ॥१२०॥

इति कालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ ठ ॥

P1 आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं० १५०३ वर्षे ज्येष्ठवदि ९ बुधे ॥ ठ ॥

P2 आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

नक्षत्राक्षतपूरितं मरकतस्यालं विशालं नभः,
 पीयूषपुतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
 यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्री बभू
 या(ता)वन्नन्दतु धर्म्मकर्मनिरु(र)तः श्रीसंघभट्टारकः ॥
 इति वर्द्धापनकम् ॥

यादृशं पुस्तके दृष्ट्वा(ष्टं), तादृशं लिखितं मया ।
 यद(दि) शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥

शुभं भवतु । कल्याणमस्तु ॥

D3 आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं० १५४४ वर्षे कार्तिकशुदि ५ दिने लिखिता श्रीपत्तननगरे ॥

L1 आदर्शे प्रान्तप्रशस्तिः—

इति श्रीभट्टा० प्रभुश्रीजयानन्दसूरिपद्म(पाद)पद्मैः[] विरचिता कालिकाचार्यकथा समाप्तः(प्ता) ॥

समस्तदेशोत्तमसद्विवेकश्री[गू]र्जरक्ष्माललन(ना)ललाम ।

अहम्मदावाद इति मसिद्धं, पुरं श्रिया स्वर्ग(स्व)नगरानुकारम् ॥१॥

तत्र व्यवहारिवरे(रो), वास्तव्यः परमनैष्ठिकश्चाद् [ः] ।
 कीकाको रूपाई दयिता, [श्रीश्रे]योछसद्विभवः ॥२॥
 संघा-उंदाभिघा(धी) पुत्रौ, तदीयो(यी) परमार्हतौ ।
 आद्यस्य ललना मातु भवद्विस्तनयस्तयोः ॥३॥
 उंदाकस्य बभूव स्त्रीः, लोकम्पृणगुणोऽग्रा(णा)णीः ।
 टांकुसिसमुद्भूतः, चच्छराजस्तदङ्गनः ॥४॥
 वाछीति नाम्ना दयिता तदीया,

सहान-दाक्षिण्य-विवेकशीलो(ला) ।

देव(वे) गुरौ धर्मविधौ च दक्षा

गृहस्थधर्माश्रमकल्पवल्ली ॥५॥

रत्ना-फतादितनयैस्तनयाभिः सार्द्धमात्मपरिवारैः ।

श्रीबच्छराजमुकृती, तनोति मुकृतोद्यमं सततम् ॥६॥

श्री[वि]क्रमार्कभूमीशात्, ख-नन्द-तिथि(१५९०)संवत्सरे ।

श्रीहृन्द्रनन्दिसूरीशपट्टभासनभास्वता ॥७॥

कुतुवरपक्षगणपतिश्रीमत्सौभाग्यनन्दिसूरीणाम् ।

उपदेशरसिकचेतास्तनोति धर्म(र्म) [श्रुमे] चित्ते ॥८॥ युग्मम् ॥

सप्तक्षेत्रेषु यो वित्तं, नियोजयति सातृद(साद)रम् ।

सिद्धान्तश्रवणोद्भूतः, शास्त्रले[ख]नवासनः ॥९॥

लेखयित्वा वरान् कल्पान्, लेखकै रूपसंयुतान् ।

गत्वा च सर्वशालासु स्वार्थलं(?) यो मसारये[त्] ॥१०॥

श्रीसंघलब्धसम्मानो, दत्त्वा पूग-फलादिकम् ।

कल्पानां पुरतो रात्रेश्वकार स्फुरज्जागरम् ॥११॥

बहुताम्यूलदानेन, गीतगानपुरस्सरम् ।

नानावादित्रनिर्घोषपूर्वकं दिवसोदये ॥१२॥

मीलनं सर्वदायानां, प्रदानं च पदे पदे ।

कवाहिद(द्र)विणादीना(नां), याचकानां स्वहर्षतः ॥१३॥

सण्ढापुटकपूगादिप्रभावन(ना)पुरस्सरम् ।

वाचपामास य[ः] कल्पान् कल(१६)मङ्गसमन्वितान् ॥१४॥

यावदेतौ पुष्पदन्तौ, यावत् भूमिः ससागरा ।

वाच्यमानः प्रवर्त्तते(र्तेत), तावत् कल्पो महीतले ॥१५॥

इति श्रीकल्पप्रशस्तिः ॥

वीटांगुं ९, कल्प १०, पुंठां ११, कांवी १२, कुं(व)ल १३, नुकरवाली १४, कांटुं १५, दोरुं १६
इति श्रीनंगसंख्या ॥

इति श्रीकल्पसूत्र-श्रीकालिकाचार्यकथा संपूर्णा ॥

संवत् १६६४ वर्षे जेष्ठवदि स्तम्भतीर्थे आर्या राजबाई वाचनार्थः ॥ शुभं भवतु ॥

अन्याक्षरैः लिखितमिदम्—

सा । गोवालभार्या नानीनी प्रति भंडार मुंकी छे.

[१२]

श्रीकल्याणतिलकगणिविरचिता बालावबोधसहिता

कालिकाचार्यकथा ।

नमः श्रीवर्द्धमानाय, श्रीमते च सुधर्मणे ।
सर्वानुयोगवृद्धेभ्यो, वाण्यै सर्वविदस्तथा ॥१॥
अज्ञानतिमिरान्धानां, ह्यानाञ्जनशलाकया ।
नेत्रमुन्मीलितं येन, तं गुरुं प्रणमाम्यहम् ॥२॥
सूरिमुद्योतनं वन्दे वर्धमानं जिनेश्वरम् ।
जिनचन्द्रं प्रभुं भक्त्याऽभयदेवमहं स्तुवे ॥३॥
श्रीजिनवल्लभ-जिनदत्तसूरि-जिनपतियत(ती)न्द्राः[?] ।
लक्ष्मी-जिनप्रबोध-जिनचन्द्रगुरवः[?] स्युः[?] ॥४॥
सूरिर्जिनादिकुस(श)लो जिनपद्मसूरिः[?]
सूरिर्वभूव जिनलब्धिरधीतसूरिः[?] ।
तेजोमयोऽपि जनलोचनपूर्णचन्द्र-
श्चन्द्रो म(ऽपि?)यो न गुण एष जिनाढ्यचन्द्रः[?] ॥५॥
सूरिर्जिनोदयसूरि(री)न्द्र[?]-जिनराजयतीश्वराश्च तत्पट्टे ।
जिनभद्रसूरि-जिनचन्द्र-जिनसमुद्राश्च जिनहंसाः ॥६॥
तत्पट्टोदयशैले, श्रीजिनमाणिक्यसूरिसवितारः[?] ।
तत्पट्टे विजय[न्ते], श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिवराः ॥७॥

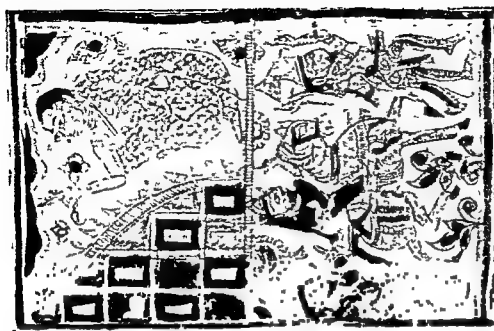

Fig. 59

चित्र ५९

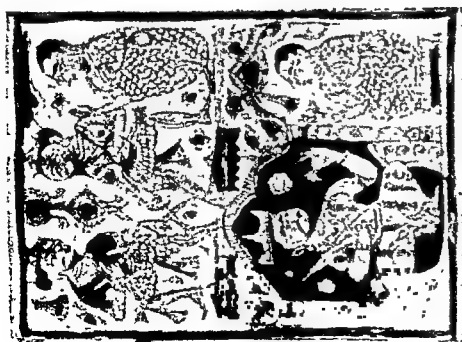

Fig. 58

चित्र ५८

अब्धिलब्धिकदम्बकस्य तिलको निःशेषस्यार्थवले-

रापीठप्रतिबोधनैपुणवतामग्रेष्ठ(स)रो वाग्मिनाम् ।

दृष्टान्तो गुरुभक्तिसा(शा)लिमनसां मौलिस्तपःश्रीजुषां,

सर्वाश्चर्यमयो महि(ही)ष्टसमयः श्रीगीतमः स्तान्मुदे ॥८॥+

अर्हत् भगवंत श्रीमहावीरदेव सासनाधीश्वर, तेहनइ सासन लौकिक लोकोत्तर पर्वमाहि श्रीपर्युषणापर्व राजाधिराज तेहनइ समागमनि श्रीकलि(प ?) स(सि)द्धांतनी वाचना भणा(णी)इ । तिहां त्रिणिह अधिकार जाणिवा । जिनकल्प धिवरकल्प सामाचारीकल्प ए त्रिहुंमाहि जिनकल्पनी वाचना छए वाचनाए परिपूर्ण हुई । तउ धिवरनइ अधिकारि मोटा प्रभावक श्रीकालिकाचारिय पणि हुथा । जेह भगवंते भगवंतना वाचनानइ अनुसारइ पांचमि हुंतीए पर्वराजाधिराज चउधि-नइ दिवसि आणु । श्रीसातवाहन राजाना आप्रह लगी । तेह भणइ कालिकाचर्य धिवरनुं चरित्र वखाणि । तउ हुं पणि असुक उपाध्याय आचारिय वाणारीसना आदेस लगी श्रीसंघ आगलि वखाणिषु । ते चरित्र कवीश्वर कुणए करी ते लिखइ ॥

नमिऊण वीरनाहं, हयहुहदाहं च अइसयसणाहं ।

भणिमो कालिगमूरीण, मुयाणुसारेण सचरियं ॥१॥

व्याख्या—श्रीमहावीर देव नम्य(म)स्कारी श्रीकालिकाचर्य[नउ] प्रधान चरित्र हुं भणिषु—वखाणिषु । श्रुतानुसारइ—जिम सिद्धांत प्रकरणमाहि कहा छइ, तिम कहां छइ । श्रीमहावीर देव हत भणीइ हांणां (हण्यां) छइ, जेह दुख्य समस्त मनस्ताप—संताप आधि—व्याधि—रोग—सोग चउत्रीस अतिसय पइत्रीस वचनातिसयसंयुक्त । एहवा श्रीमहावीर वदमानत्वामी-नइ प्रणाम करी ए चरित्र वखाणीसइ ॥१॥

पंचमीओ चउथी(त्थी)ए, जेण पजु(ज्जु)सणा क्या ।

तेसि पभावमाणं, चरियं भणिमो सुरि(र)सकलियं ॥२॥

—जेहे भगवंते पांचम हुंती पर्युषणापर्व चउथिनइ दिवस कीधा कारण विशेषि, ते प्रमा[व]क शिरोमणिना चरित्र छए रसे संकलित कहियइ छइ । ते भगवंत कुण देस हुया ते कवि कहइ छइ ॥२॥

अत्यित्य भरहवासे, धारावास(सा)भिहं पुरं ।

रेहइ परिक(रक)मी तत्थ, चइरसं(सिं)घो नराहिबो ॥३॥

—ए भरतक्षेत्र पांचसइ छवीस छ कला प्रमाण । तेहमाहि धारावास इसइ नाम नगर । तिहां बलिष्ठ पराक्रमी वज्रसिंह राजा राज प्रतिपालइ ॥३॥

सीलाइगुणसयाधारा, रूवेण सुरसुंदरी ।

सुरसुंदरिपिया तस(स्स), तप्पुत्तो कालिगामिहो ॥४॥

—ते वज्रसिंह राजानइ सुरसुंदरी नामे पडरानी प्रवर्त्तइ । केहवी ते ! सुसौल—सुविनय सुविचार सुरूप सुवचन साकार मर्यादा प्रमुख बीना गुण शत तेहनी आधार—स्थानक । रूपि हसित देवाह[ना]समूह, पहवी सुरसुंदरी । कुक्षिशुक्तिमुक्ताफल समान श्रीकालिककुमर इणि नाम पुत्र प्रवर्त्तइ ॥४॥

भग(गि)णी सरस(स्स)ई सो य, वइदमाणो दिणे दिणे ।

कमेण जुव(ज्व)णं पत्तो, कलासागरपारगो ॥५॥

—ते श्रीकालिककुमरनइ बहिन सरस्वती इणइ नाम जाणवी । ते संयुक्त दिनि दिनि पंचविध धावमात्रजने छालमान पाप्यमानह तउ कुमर स्मरकीडाभवन नवयौवन पाय्यउ । अनेक शाककला रूप जे समुद्र तेहनउ पारगामी ॥५॥

अह उज्जाणगओ तथ(त्य), पासई गुणंधरं गुरुं ।
विणएण व(वं)दई पाए, सुणई गुरुदेसणं ॥६॥

—अथानन्तर श्रीकालिककुमर बहुविध रमलिक्रीडा करतूउ अन्यदा प्रस्तावि शास्त्रिहोत्र शास्त्रोक्तलक्षणोपेत नांस रहितमुखमंडल मव्यप्रदेशि परिमित देहु कर्ण अतिनुच्छ मनोहरपुच्छ रोमावलि अतिस्निग्ध विस्तीर्ण पूठि, वायुनी चंचल चपल अतिरोसाळ एहवा अस्त्र भेटणइ आन्या हुंता । तेह अश्वे आरुढ हुंनउ अनेकमुभटसंयुक्त दनमाहि पहुतउ रामति क्रीडा करी जेतलइ वलइ तेतलइ श्रीगुणंधराचार्य भव्य जीवनइ उपदेस देता सांभली कुमर तिहां पहुता । विन पूर्वक गुरुना पदकमळ दांइ । जेह भणी विनयस्थानक नीतिशास्त्रमाहि पुत्रनी शिक्षानइ अधिकारि ए शिक्षा कही—

“विनयं राजपुत्रेभ्यः, पण्डितेभ्यः सुभाषितम् ।
अनृतं दूतकारेभ्यः, स्त्रीभ्यः शिक्षेत कृतवम्” ॥

—वत्स ! विनय करवानी बांछा हुइ तउ राजाना पुत्र समीपि वइरयइ । सुभाषितनी बांछा हुइ तउ पंडितसु री करे । कूडा बोलवानी बांछाइ जूयारीसु संग करे । कपटनी बांछाइ स्त्रीनी गोठि करे । तेह भणी महांत स्वभावइ विनी हुवइ । कुमरइ जे गुरुनी देसना सांभली । ते सांभली देसना कहइ छइ ॥

“असारो एस संसारो, जीवियं तह चंचलं ।
संज्झारागसमाणं च, जुव्वणाइ तहा गुण” ॥

—भो कुमर ! ए संसार असार, जीवितव्य असार, राज्यलक्ष्मी अस्थिर, संव्धाराग समान जीवितव्य न मत्र (?) यौत्र पुत्र कलत्रनां संबंध इम जाणी । सुविवेकी मनुष्य तहा सतसा भगी संसार सागरमाहि बूडइ ॥६॥

इय देमणसलिलेणं, पद्मा(कला)लियकलिमल(लो) मुणि(णि) भणइ ।
देह मह सुद्धचरणं, नित्यरणं भवसमुद्गस्स ॥७॥

—इम देसनारूपपागी तणइ प्रवाहिइ करी धौतसर्वपापमल हुंतउ कुमर वे करकमल जोडी गुरु प्रतइ कहइ भगवन् ! सुझनइ सर्वविग्न चारित्र आपउ । जे चारित्र संसारसमुद्र हुंतीउ तारइ ॥७॥

पंचहि पुरुससएहिं, पु(प)व्वईओ सो य सगुरुपासम्मि ।
जुगो(गो)त्ति [य] नाउनं(ऊणं), गुरुहि सो नियपयए ठविओ ॥८॥

—माता पिता पूछी प्रतिबंध न करउ । ए अव्यवसाय धनी कर्मनी राशि श्रय गई हुइ तउ उपजइ । ते बात सांभली माता पितानइ भली परि पृच्छवी । पांचसइ सुमटसहित श्रीगुणंधराचार्य समीपि दीक्षा लीधी । यतः—

“दो चिय हुंति गईओ, साहसवंताण धीरपुरिसाणं ।
बेल्लहलकमलइत्या, रायसिरी अहव पव्वज्जा” ॥

—साहसीक धीर पुरुषनी वि गति छइ । विकसती कमला छइ जिहां एहवी राजलक्ष्मी भोगवइ अथवा प्रव्रज्या दीक्षा आदरइ । दीक्षा लेई ग्रहण सील्या, आसेवना सिल्या, इयु सिष्यतउ हुंतउ क्रमि क्रम श्रीगुणंधरा गुरे जोग्य जाणी आपणइ पाट थाप्या । श्रीकालिकाचार्य नहात(न) जुगप्रधान हूया ॥८॥

विहरंती(ता) संपत्तो, उजे(ज्जे)णिए [य?] कालिगायरिओ ।
पव्वइया विहरंती, तत्येव समागया भग(गि)णी ॥९॥

—ते कालिकाचार्य विहारक्रम करता भविक जीवि प्रतिबोधता उजेणी नाम नगरीइ पहुता । हवह सरसती बहनि पणि भाईनइ पठि दीक्षा छेई प्रवर्त्तनी पदइ वचमान विहरती ते पणि तत्र पहुती ॥९॥

अइ तत्थ नवरं(रिं)दो, गद्भिर्विद्यासुसाहणसुरं(रिं)दो ।

नायेण गद्भिळो, इत्थीळोळो सय(या) वसइ ॥१०॥

—अथानंतर उजेणीनयरीनायक गर्दभी विधानी भली साधना करी सुरेन्द्र भणीए इन्द्र महाराज समान बलिष्ठ 'परान्तमी गर्दभिष्ठ नाम राजा खोलोछुप सदा प्रवर्चइ ॥१०॥

काममयपरवसेणं, रुरूपसमा सरस(स्स)ई तेण ।

दिद्धा नि(हु)दुडेण तथो, हीरंती चिलवए चाला ॥११॥

—ते गर्दभिल राजा अन्यदा प्रस्तावि झोडा निमित्त नगर बाहिर वनमाहि जेतछइ पहुँचइ, तेतलइ ते महासती सरस्वती प्रवर्त्तिनी रूपइ ते रंभा तिलोचमा समा नगरमाहि आवती देखी । राजा श्रीगर्दभिल कंदर्परूप जे मदातिणइ करी परवस हुउ हुंतउ चोतवइ; " खुं जगमाहि कंदर्पदेव नथी ! जेह भगी एहवी सुरुप छी सुसील ? " इम चोतवी, तिणइ अति पापिणइ ते महासती हरी । ते महासती तिवारइ इम विलाप कखा लागी ॥११॥ सा ते विलाप—

हा सुयधर ! हा कालयमूरी !, मह रक्ख रक्ख एयाउ ।

जिणसासणम्मि जम्हा, उड्डाहनिवारणं साहु ॥१२॥

—हे आत ! अहो श्रुतधर ! अहो शासननायक ! तुम्हा हुंता मुझनइ ए पापिष्ठ छेइ जाइ छइ, पइ हुंती मुझनइ राखउ, जेह भणी जिणसासणनुं उड्डइ निवारिखुं चारु भई । सासनना विदेवोनइ बोधिनास । अणंत संसारीपणुं बोछ । यतः—

" उड्डाहकारगाणं, बोधीनासो अणंतसंसारो " ।

जिनशासनना उड्डाहकारक मनुष्यनइ बोधि कहतां सम्यक्चरो नास अर्नता संसारीपणो बोळउ ॥१२॥

अंतोडरम्मिणीया, तेण नरे(रिं)दाहमेण अइ खूरी ।

संजुओ(लग्गो) पडिवोहणवयणं तस्सेवमक्खाये ॥१३॥

—तिणइ नरिदाधमइ इम विलाप करती महासती अंतोडरमाहि आणं न्याय मजादा भूकीनइ । यतः—

" किम्बु कुवलयनेत्राः सन्ति नाकं न नार्यः ?,

त्रिदशपतिरहस्यां तापसीं यस्तपेवि ।

हृदयतृणकुटीरे दीप्यमाने स्मराम्ना—

बुचितमनुचितं वा वेत्ति किं पण्डितोऽपि ? " + ॥

—किसउ कमलसारीखा नेत्र छइ एहवी इन्द्राणी थकइ त्रिदशपति कहतां इंद्र अहिला जे तापसी जे सेवी । हृदय कोहतां हिया रूपीया तृणकुटीर छापउ तिहां कंदर्परूपि आगि लागइ हुंतइ उचित अनुचित मत्री पाडुई वात न जाणइ । पंडित कोई—

" विकल्पति कलाकुशलं, हसति [शुचिं?] पण्डितं विदम्बयति ।

अपरयति धीरपुरुषं, क्षणेण भ्रकरध्वजो देवः " ॥

+ मूलादर्श एतादृशदो पाठः—

किम कुवलयनेत्रा संत निनाम्नाफलाब्धे त्रिदशपतिरहिलां तापसीं यस्तिपेवि ।

हृदयतृणकुटीरे दीप्यमानस्मराम्नाबुचितमनुचितं वा वेत्ति क पण्डितोऽपि ॥

—विकल करइ कलावंतनइ, पवित्रनइ हसइ, पंडतनइ विडंबइ, धीरवंत पुरुषनइ अधीर करइ, क्षण मकरध्वज कंदर्प देवता ॥

इम कामातुर ते गर्दभिल जाणी कालिकाचार्य श्रीसंघ संयुक्ता तहं पासि जई तेहनइ प्रतिबोधवा निमित्ति अने वचन कहा ॥१३॥ सा ते वचन—

अत्थि तुह सयसहसं(स्सं), नरिंददुहियाण रूववंतीणं ।

ताहि चेव [न] तिचो, ता एयाए कहं तिची ? ॥१४॥

—राजन् ! ताहरइ अंतेउरं हंसगतिगामणी जनमनमोहनी रूपइं देवांगना नाम दउ रती एहवी राजानी पुत्रीन सत सहस्र हुंतइ जउ तुझनइ तृप्ति नथी । तउ ए मस्तकमुंड श्वेतवस्त्रधारणी कुरूपलि गनीनइ ग्रहणइ किम त्वा हुसइ ? किन्तु पापनी वृद्धि हुसइ लोकमाहि कुजस, परलोकमाहि नरकफल । तेह भणी सुख वांछइ तउ महासती सुसील मेल्हि ॥१४॥

सो कामग(ग)हगहिओ, वयणामयसंचिओ [वि] न हु भिन्नो

तेल्लकुडे जलविंदु व्व, तओवायं जुणइ सूरी ॥१५॥

—ते राजा कामरूपी अजगर तणइ करी विकल हुआ । आचार्येना वचनामृत जलइ सौंचिओ पणि भेदण- नही । सीपरि चोपडइ घडइ पाणीना विंदुनी परि तिवार पछइ आचार्य उपाय कीधउ । स्वउ ते उपाय ? ॥१५॥

काउ(ऊ)ण गहिलरुवं, तओ विरुवं विभासय(ए) वयणं ।

एसो राया तो किं, नत्थि हु एयस(स्स) रजु(ज्जु)सिरी ॥१६॥

—पछइ आचार्य गहिलानु रूप करी अनेक विरूप बोलवा लागउ । त्या ते विरूप वचन ? । ए राज्य तउ खुं . ए राजा समूल उन्मूलिसि । हुं भिक्षाचर तउ सूं ? एहनइ सर्वथा राजलक्ष्मी नथी ॥१६॥

एयं पयंपिऊणं, तह सगकूले तओ गओ सूरी ।

तत्थ य जे सामंता, सुसाहिणो देसभासाए ॥१७॥

—इम अनेकविध वचन कही तिहां हुंती आचार्य सगकूलनइ विषय गया । तिहां जे सामंत प्रवर्त्तइ ते देशम । साखी राजाइ कहाई ॥१७॥

निवो साहणुसाही [य] ति(त)त्थ एगं सुसाहिणं ।

विज्जाविन्नाणमंतेहं(हि), आवज्जिऊण ठिया तहिं ॥१८॥

—जे सामंत राजानउ जे नृप ते साखानुसाखी कहाई । तिहां एक साखी राजा विद्याविन्ना(ज्ञा)न मंत्र तंत्रे करी आवर्जी मुनि शाखीश्वर तेहनइ पास रहिया ॥१८॥

दि(द)ट्ठण य कण्हमुहं, पुच्छइ तं सूरिणो तओ सव्वं ।

साहइ रुद्धाएसं, सो नरवड्ढो जहावुत्तं ॥१९॥

—अन्यदा प्रस्तावि ते कृष्णमुख देखी सूरि पूछइ; “राजन् ! ए सी बात ? तिवारइ ते राजा आपणा राजान घोर रौद्र आदेश जिम आवउ छइ । ते सर्व कहइ ॥१९॥

छुरियकचोलियसहिओ, छेहोऽज्ज समागओ य सो र(रु)ठो ।

मग्गइ सीसं मह तह, छन्नवड्ढनिवाणमन्नेसि ॥२०॥

—ए छुरी अनइ कचोलउ सहित लेख आज आन्या छइ । काइ कारण लगी ते राजा रूठउ माहरउ मस्तक मागइ,
तथा आ देसना बीजा छन्नवइ मझ समान राजाना पणि । पहवुं रुद्र आदेस तेह माहि लखूं छइ ॥२०॥

को नरउ परवसत्तं, न उणो दुक्खं च जीवहरणाओ ।

आणाभंगो मरणं, भइ किण्हमुहं अउ(ओ) जायं ॥२१॥

—भगवन् ! नरक कुण परवसपणुं । जीवहरण उपरांत दुख नही । नरैदनी आज्ञासंडन तेह मरण । एक
पासइ राजानो आज्ञा मारवानी, हुं जीववा बांलुं । तेह भणी माहरूं मुख कालउ ॥२१॥

ठाणलोहेण मरणं, किं पावइ कुपुुरिस्स व्व सुहइवरा ! ।

सुपुुरिस्स सिंहगय व्व [?], ठाणे य ठाणे य सम्माणं ॥२२॥

—अवसर जाणी सुगुरु तेह प्रति कहइ, खुं ? अहो सुमटो कापुरिपनी परि स्थानकनइ लोभइ मरण सीध पामउ
छइ ! सत्पुरुष सिंह हस्तीनी परि स्थानक स्थानक सम्मान लहइ । यतः—

“त्रयः स्थानं न मुञ्चन्ति, काकाः कापुरुषा मृगाः ।

स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते, सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ” ॥

—तन्हा मझ सुमट सुरवीर अकालमरण सीध पामउ ! मझ पूठ आवउ । इत्यउ कहइ हुंतउ ॥२२॥

तो सव्वे पच्छन्नोसरणं काउ(ऊ)ण सूरिणो वीरा ।

उत्तरिऊण य सिंधुं, सुरद्वदेसम्मि संपत्ता ॥२३॥

—तउ-ते वीर सूर सर्व सामंत प्रछन्न छांना । सूरि भणीइ आचार्य तेहनुं सरिण करी । सिंधुनदी उत्तरी ।
अविछन्नपयाणे सौरद्वदेसमाहि आन्या ॥२३॥

वासारत्ते पत्ते, गइविग्घा[क]रे तओ मणइ भयवं ।

चिट्ठइ नियनियठाणे, संमिलिया जाव वासन्तं ॥२४॥

—तेतलइ वर्षाकाल आन्यउ । चाली हाली कोइ न सकइ । कर्दमाकुल प्रथी हुई । मेह वरसवा लागी । तणइ
अवसर भगवंत तेह प्रति कहइ । अहो सुमटो ! संमित हुता आपणइ आपणइ थानक रहउ । जासीम वर्षाकालनउ
प्रांत । तहत्ति करी ते सर्व तहां रहाया ॥२४॥

वासंते संदिट्ठा, सव्वे ते वज्जरंति भो भयवं ! ।

अम्हे संवल(ल)रहिया, वळवंतो पहि कहं जामो ? ॥२५॥

—पछइ वर्षाकालनइ प्रांति ते बोलाव्या हुंता इरुं कहइ । अहो भगवन् ! अम्हे संवल विणु मालवा सीम किम
जाकं । संवल खुटा ॥२५॥

सूरीहिं तओ सासणदेवीवरदिन्नचू(चु)न्नजोगेण ।

निप्पार्यंत(पमइ) महंतं, कणयमयं इट्टियापायं ॥२६॥

—ते वात, सामंली सुहगुरे सासणदेवी दत्त पूर्णनइ जोग तत्काल सुवर्णमय इटवाह कीघउ ॥२६॥

गहिउ(ऊ)ण संवलबळं, सुमालवं पप्प मालवं पत्ता ।

ते सव्वे नरनाहा, माहणो एस सुगुरुणं ॥२७॥

—यथाजोगि संवल लेइ सुमान्व भणीइ लक्ष्मीलव पामी ते नरनाथ मालवइ पहुता । ए सर्व महान्य सुगुरुं
जाणिवे ॥ २७ ॥

उज्जेणीनरनाहो, समागओ सम्मुहं महाजुद्धं ।

काउ(ऊ)ण जिओ नट्टो, उज्जेणीए पविट्टो सो ॥२८॥

—ते आवी सांभली गर्दभिल्ल राजा संमुख आवी रथस्थुं रथ घोडासुं घोडा, पायकसुं पायक, हाथीसुं हाथी, राजा राजा, धनुर्धरसुं धनुर्धर—इम न्यायइ महायुद्ध करी सगराजाइ जीतउ हुंतउ गर्दभिल्ल नासी नगरोमाहि पइठउ ॥२८॥

अह सूरी सगसहिओ, रोहं काउण संठिओ तत्थ ।

समरंगणं च जायइ, दिणे दिणे उमयपक्खम्मि ॥२९॥

—अथानंतर सूरि सगसहित गढरोहो करी तिहां रहउ । दिने दिने बिहुं दले संप्रामां(समरां)गण हुइ ॥२९॥

अह अन्नया समेया, सगुरुं(सगा) पुच्छंति कालिगायरियं ।

दुग्गं सुन्नं दीसइ, जुज्झं न हवइ अज्ज ! कहं ? ॥३०॥

—अन्य दिने सग आवी कालिकाचार्यनइ कहइ त्वामी आज युद्ध न हुइ । गढ सूना दीसइ ते काई । सूरि भणइ ॥ ३० ॥

किण्हट्टमीदिणो सो, आराहइ गर्दभिं महाविज्जं ।

तव्वयणसवणयाए[उ], परवलं जाइ पंचतं ॥३१॥

—आज कृष्णाष्टमी दिन ते राजा गर्दभी विद्या साधइ छइ । तेहना वचन सांभली करी परवल पंचत्व भणीए मरण ते पामइ । रौद्र गर्दभी विद्या वर्तइ । कोउ उपाय करिवउ ॥३१॥

कोसदुगं गंतूणं, सवरं संठविय तत्थ जुज्झमुहो ।

सूरी अट्ठुत्तरसयं, गहिऊणं सद्वेहीणं ॥३२॥

—कालिकाचार्य वि गाउ पाछा जाइ । सवर सैन्य तिहां राखी । जुद्धाभिमुख अट्ठोत्तर सय सद्वेधी सुभट लेई तिहां भणी चाला ॥३२॥

तत्थागओ सुसुहडो, कलायरो कालिगायरिओ सूरी ।

जाव पसारेइ सुहं, सरेहि भरियं सुहं ताए ॥३३॥

—जेतलइ सुभट कलासागर कालिकाचार्य तिहां आव्यउ तेतलइ मंत्रनइ योगि गर्दभीइ मुख पसारं । सद्वेधी सुभट सहित आचार्य समकाल तेहनूं मुख भाथा सम तूणीर समान कीवउ । सरे भरं ॥३३॥

मुत्तपुरीसनिसगं, काउ(ऊ)णं तम्मूहे तओ नट्टा ।

गहियं पुरं स गहिओ, गदभ इव गदभिल्लनिवो ॥३४॥

—पछइ ते गर्दभी मल मूत्र तेहनइ मुख करि तिहां हुंती नाठी । ते नगर लीधउ । ते गर्दभिल्ल राजा गर्दभनी परि झालउ । सगे आचार्य समीपि आणउ ॥३४॥

भणिओ सो सूरीहं(हिं), रे दुरायार ! [?] पावतरुपुप्फं ।

एयं भवंतरे पुण, पाविहिसि अओ य नरयफलं ॥३५॥

—आचार्य ते बोलाव्यउ । इसु कहउं; “दुराचार ! पापतरुवीयं पापतरुनुं फ(फूल), ए राजभ्रंसपणुं । भवांतरे ए साध्वीना सीलखंडन लगी नरकादिकना दुक्खरूप फल पामीसि ॥३५॥

भो कुणइ धम्मसरणं, अहुणा चिय मुच्चए जओ सिधं ।
नो पडिवज्जइ तो सो, निवासिओ तेहि विसयाओ ॥३६॥

—बली आचार्य कहइ; “राजन् । अजो गउ नथी, ताहरं कांइ, जउ द्विविध धर्ममाहे एक धर्मनुं अंगीकार करइ तउ राज्य आपीइ । एह हुंती सीध्रपणइ मुंकाइ । इम कहुं पणि पडिवज्जइ नही । तिवारइ ते सगराजाइ गर्देभिलनइ मालवा हुंती निकासउ । दूरि कीषउ ॥३६॥

सुरिहिं ते राजे(रज्जे)सु, ठाविया संजमे तदा भगिणी ।

बलमित्र-भाणुमित्रा, जामिसुया तत्थ संपत्ता ॥३७॥

—स गुरे ते राज्य थाप्या । सविहंनइ विहचो मालवानुं राज्य आपुं । तथा भगिनी सरस्वती संयमइ थापइ । आपणपइ गच्छमाहे आवो हरियावही पडिकभी मिच्छामि दुक्कड देइ । विहार करता जिहां बलमित्र-भानुमित्र बहिनना बेठा छइ तिहां आग्या ॥३७॥

(२)

अरुपच्छदेसपहुणो, पहपवेसुत्स(च्छ)वं च काऊणं ।

सोऊण निवइप(पु ?)तीभानुस(सि)रीनंदणो धम्मं ॥३८॥

—ते मरुजच्छ देसना ठाकुर तेह प्रभु श्रीकालिकाचार्यनुं प्रवेशोऽसव सविस्तर कराव्या । पछइ प्रभुनी देसना सांमली बलमित्र राजानी पुत्री तेहनउ नंदन कुण एक विसेष करइ ॥३८॥

सुहगुरुकहियं गिण्हइ, बलभान(णू)नामओ य पविजं(व्यज्जं) ।

जिणभत्तं नाउ(ऊ)णं, निवइ[इ]पुरोहा कुणइ वायं ॥३९॥

—राजा श्रीबलमित्र तेहनी पुत्री भानुश्री, तेहनउ नंदन बलभानु नामा कुमार सुहगुरुनुं कथित धर्म सांमली दीक्षा लीथी । इम राजा राजलोक जिनशासन भक्त जाणी राजभनउ पुरोधा सुयसा नाम गुरु साथि बाद करइ समामाहे ॥ ३९ ॥

सो निजि(जि)ओ गुरुहं(हिं), वयणेहिं वंचिऊण निवलोओ(ए ?) ।

ठाणे ठाणे भत्तं, अणेसणीयं च सो कासी ॥४०॥

—पछइ ते गुरे जीतउ । लोकमाहि पुरोधानी मानम्लानि हुई । तिवार पछइ तिणइ आसणइ इत्ये वचने कर राजा नगर छोड़ वंचिउ । सा ते वचन; “अहो राजन् । एक सोनउ नइ सुरभि । सुहगुरु अनइ सगा । एवडउ कांइ करउ । ए सुहगुरुना पायकमल पूजाइ, आराधीइ, तेह भणी ए जिहां बइस्यइ पगळां न्यसइ, ते भूमिका आपणे पगे किम स्पर्शाइ ! आसातना हुवइ । गुरुनइ सरस आहार दीजइ ” । इम सुग्व लोकनइ कपटवचने विप्र तारी । भानकि भानकि भक्त अनेपणीय करावी गुरु चलाव्या ॥४०॥

(३)

ता स गुरु कारणओ, समागए वि य धणे पयठा(इष्टा)णं ।

पत्तो पुरप्पयेसं, कूणइ निवो परमभत्तीए ॥४१॥

—तदनंतर गुरु कारण जाणी वर्षाकाले विहार करी पड़ठाणपुरि आग्या । परमभक्तइ तिहां सातवाहन राजाइ नगरप्रवेश कराव्यउ । तिहां सुखइ रहइ ॥४१॥

सिरिसाय(ल)वाय(ह)णेणं, संवेण य कालिगारिया भणि[या] ।

छट्ठीए कायव्वा, पजूसणा न उण पंचमी(मि)ए ॥४२॥

—अन्य दिन राजा श्रीसालवाहन अनह संधि कालिकाचार्य पूछ्या । इम कलुं; भगवन् ! पर्युषणा छटि दिनि करउ न पुन पांचमइ ते स्यइ ॥४२॥

पंचमीए इंदमहो, च्छव्ववट्ठं [?] ग(गं)तव(व्व)मेव सव्वेण ।

तेण न जिणाण पूया, भवस(विस्स)इ तत्थ तो कुणइ ॥४३॥

—भगवन् ! पांचमइ इंद महोच्छव छइ । सर्वलोक तहां जासइ । तेह भणी जिन श्रीवीतरागनी पूजा स्नात्रादिक नही हुइ । तेणि कारण लगी छट्ठिइं करउ मया करीनइ ॥४३॥

सूरी पभणइ तत्तो, चलइ कया वि य सुमेरुगिरिचूला ।

न हु पंचमीदिणाओ, पजो(ज्जो)सवणा न(य ?) अइकमे(मइ) ॥४४॥

—तिवारइ आचार्य कहइ; राजन् कदाचित् मेरुनी चूलिका फल्पांत वाय हती चालइ पणि ए पर्युषणा भाद्रवा सुदि पांचम थकी न चालइ । पांचमि अतिक्रमइ लांघइ नही ॥४४॥

भवउ चउत्थीए तो, तित्थुन्नय(इ)कारणं च सूरीहिं

नाउ(ऊ)ण पव्वरायं, कयं चउत्थीदिणे परमं ॥४५॥

—तउ स्वामी पर्वराज चउथइ हुवइ । ए वात सांभली तीर्थिनतर जाणी सुगुरे ए पर्व चउत्थीनइ दिनि कीधा ॥ ४५ ॥

(४)

भणियं च जओ सुत्ते, आरेणावि कप्पइ ण परओ [?] ।

अह अन्नया स सीसा, सच्छंदा कालभावाओ ॥४६॥

—जेह भणी सूत्रमाहे कहुं अर्वाग् भणी एउ रहउ कल्पइ पणि परहुं न कल्पइ । अन्यदा आचार्य प्रस्तावि स्वशिष्य स्वच्छंदवर्ति चालता देखी कालना दोष लगी स्युं कीधउ । ते कहइ ॥४६॥

सिज्जायरगिहवइणो, कहिउ(ऊ)णं सूरिणो गया तुरियं ।

सीसाणुसीसवहुसुयसागरचंदस्स य समीवे ॥४७॥

—पछइ सिज्जातर श्रावकनइ कही आपणपइ शिष्यानुशिष्य सागरचंद्राचार्य समीपि आव्या । ते सूता सूता मूक्या ॥ ४७ ॥

वहु मन्निउ(ऊ)ण तेणं, विजा(उजा)मयगव्विएण भो वुद्ध(इह) ! ।

पुच्छइ(सु ?) विसमपयं जं, तुम्हाणं वट्ठए किंचि ॥४८॥

—पणि तिणइ विद्यामदगर्वित हुंतइ मान—सन्मान न दीधउ । न उल्लिख्या । न जाण्या आवीनइ कहइ भो वृद्ध ! कांइ विषम पद तम्हारइ हृदय हुवइ ते पूछउ । हुं सविहुंना संदेह भांजउ । पछइ गुरे आचार्य सगर्व जाणी पूछइ ॥४८॥

तओ विवाओ जाओ, अत्थी नत्थि त्ति धम्मविसओ य ।

तावागया य सीसा, णाओ सो कालगायरिओ ॥४९॥

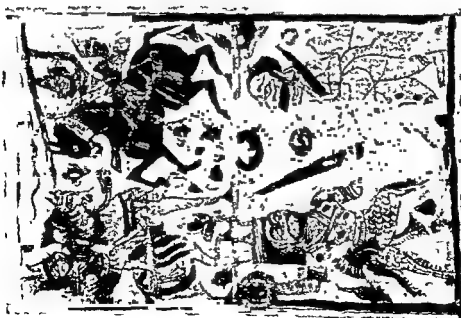

Fig. 60

Fig. 60

Fig. 61

Fig. 61

—नास्ति धर्म ए विषयईउ संदेह पृछउ । विवाद हुउ । तिहां वाद करिवउ तेतलइ ते शिष्य आन्या । स.
जणे आचार्य जाणा ॥४९॥

अब्धुद्धिऊणं तो, सागरचंदो वि लजि(ज्जि)ओ पाए ।

पडिओ समावइ गुरु, विणओ धम्मस्स मूल ति ॥५०॥

—तदनंतर ते कालिकाचार्य जाणी सागरचंदाचार्य लाजउ हुंतउ आसण थको उठि विनयसहित पगे लागउ
गुरुनइ समावइ जेह भणी विनय धनु(र्म) मूल ॥५०॥

(५)

अह सोहम्मसुरिदो, सीमंधर जिणवरिंदवपा(कृता)णं ।

निगो(गो)पवियारमयं, सुणिऊणं पुच्छए भयवं ॥५१॥

—अथानंतर सोधमेंद सीमंधरत्वामीनुं बस्त्राण, निगोदना बस्त्राण तन्मय तत्त्वरूप सांभली भगवंतनइ पृछइ ॥५॥

भरदे को वि वियारो, एसो सयलो वि जाणई मझं ।

संदिसइ भणइ भयवं, तो सुगुरु कालिगायरिओ ॥५२॥

—भो भगवन् ! ए समस्त विचार भरथक्षेत्रमाहे कोइ जाणइ छइ, कि वा नहीं ? ए बात सुन्नइ कहउ ।
पछइ भगवन् । श्रीसीमंधरस्वामि श्रीमुखइ श्रीकालिकाचार्य कहइ जाणइ एह बात सही ॥५२॥

गंतुण तत्थ पुच्छइ, द्वियवेसेणं नियाउयं इंदो ।

समयबलेणं णाउ(ओ), एसो इंदो न उण मणुओ ॥५३॥

—पछइ ब्राह्मणनइ बेसि इंद तिहां आवी आपणुं आयु पृछइ । सिदांतबलइ आचार्य जाणइ । पें इंद मनुष्य न हुइ ॥५३॥

पयडीभूय तओ तै, धुणिउ(ऊ)णं सरसमधुर वि(व?)ग्गूहिं ।

काउ(ऊ)ण ठाणदारं, विवरीयं तो गओ इंदो ॥५४॥

—श्री इंद आप्या पछइ प्रगट हुई । ते आचार्य श्रीकालिकसूरिनइ सरस मधुर वचन स्तवी । उ
विपरीत करी आपणइ ठाम पहुता इंद ॥५४॥

सासणकयप्पहावो, समए संलेहिउ(ऊ)ण अप्पाणं ।

संपवो(त्तो) सुरलोयं, गुणनिलओ कालगायरिओ ॥५५॥

—इम जिणसासणमाहि प्रभावक सितोमणि समस्त सूरिना गुणनउ निधान समय प्रस्तावि आपणउ
संलेखणा करी सुरलोक पहुता श्रीकालिकाचार्य ॥५५॥

अप्परुइसीसहेउं, कयं कडाणपमिणं [हु] समासेणं ।

सिरिजिणसमुद्धमुइगुसुसीसकल्लाणतिल्लण ॥५६॥

—ए वालवबोध समास भणीइ संक्षेपई । अल्परुचि महात्मा महासतीनइ हेतु कीवउ । श्रीजिनचंद्रसूरि ५६५
चलसहस्रकरावतार श्रीजिनसमुद्रसूरि सुहगुरु तेहनइ शिष्य वाणारीस कल्लाणतिल्लकणणिइ । एतलइ ए कथा ५६
वस्ताणी । थियरनइ अधिकार । तिहां विवेकीओ थावक दान सील तप भावनाइ करो आपणी लक्ष्मी सफल करइ । स.
माहि भावना हुती प्रभावना गुरुई तउ आज अमको थावको थावक प्रभावना करी आपणा जन्म जीवितज्य सफल फइ
एवंविध पुण्यप्रमाण चइ ते देवगुरुना प्रसाद । तेह भणी तेहना प्रसाद लगी श्रीसंघ आचार्यद्वार्क जयवंत हुउ ॥ ५६
इति श्रीकालिकाचार्यकथा वालवबोधः कृतः वा० कल्लाणतिल्लकणणिभिः ॥ पं. कुसलालिपोकृतम् ; श्रीमोदकोदमये
संवत् १६२५ वर्षे श्रावणवदि ११ दिने लिपीकृतम् । मानकुसलवाच्यमानं चिरं जीयत् ॥ शुभं भवतु ॥ श्रीः ॥

कालिकाचार्यकथा—संस्कृत—गूर्जरविभागः ।

[१३]

श्रीदेवेन्द्रसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

(रचनासंवत् १३ शताब्दि)

श्रीवर्द्धमानमानम्य, कालकर्षेः कथां ब्रुवे ।
पञ्चमीतश्चतुर्थ्या च, यश्चक्रे पशुपणामहम् ॥१॥
इद्वैव जम्बूद्वीपश्रीनेत्रे क्षेत्रेऽस्ति भारते ।
धारावासं पुरं यत्र, जनः सर्वोऽपि धार्मिकः ॥२॥
तत्रारिकरिसिंहोऽभूद्, वैरिसिंहो नृपोऽस्य तु ।
राज्ञी रूपजिताऽमर्त्यसुन्दरी सुरसुन्दरी ॥३॥
तयोः सर्वगुणाधारः, कुमारः कालकाव्यः ।
सरस्वत्यनुजा चास्य, प्रज्ञाऽपास्तसरस्वती ॥४॥
क्रीडार्थमन्यदोग्रानं, मित्रपञ्चशतीवृतः ।
इयारूढः कुमारोऽगाज्जयन्त इव नन्दनम् ॥५॥
तत्र दिक्कुमुदानन्दप्रदमिन्दुमिवारकौ ।
गुणाकरगुहं दृष्ट्वा, ब्रवन्दे निपसाद च ॥६॥
ततः संसारवराग्यकारिणीं धर्मदेशनाम् ।
श्रुत्वा कुमारश्चारित्रसाम्राज्योत्कण्ठितोऽभवत् ॥७॥
अथो कथञ्चित् पितरौ, मुत्कलाप्य नृपाङ्गभूः ।
स्वस्वमित्रयुतः सूरैः(रे)र्वृतं रत्नमिवाददे ॥८॥
क्रमेणाधीतसिद्धान्तः, कालकर्षिः निजे पदे ।
गुरुणा स्थापितो यस्माद्, गुणगौरवकारणम् ॥९॥
अथ श्रीकालिकाचार्यः, सूर्यवत् सपरिच्छदः ।
भव्याब्जबोधं विदधय्य, ययानुज्जयिनीं पुरीम् ॥१०॥
तत्र लोकचकोरीवान्, देशनामृतदानतः ।
तमो निरस्य सूरिन्दुर्मुदितानुदपादयन् ॥११॥

साध्वीयुताऽन्यदा सूरिनिनंसायै सरस्वती ।
 पथि व्रजन्ती भूषेन, गर्दभिलेन वीक्षिता ॥१२॥
 तद्रूपाक्षिप्तचित्तः स दसा(शा)स्य इव जानकीम् ।
 भ्रात ! मां रक्ष रक्षेति, जल्पन्तीं तामपाहरत् ॥१३॥
 तच्छ्रुत्वा चिन्तया चान्तः, सूरिर्भूषसमां ययौ ।
 प्रोचे च नृपते ! न्यायपथस्थाः पृथिवीभुजः ॥१४॥
 तदेनां लिङ्गिनीं मुञ्च, सन्ति तेऽत्यद्गुताः स्त्रियः ।
 इत्युक्तोऽपि धराजानिरजनिष्ठ स मौनभाक् ॥१५॥
 संयस्यापि वचस्तेन, नामन्यत ततो मुनिः ।
 ये संयमत्यनीकाद्याश्छेद्यास्ते विपट्टसवत् ॥१६॥
 ध्यावेति संघां विदधे, भोः ! भोः ! शृणुत पार्षद ! ।
 नृपो मयाऽयमुन्मूल्य, पवनेनेव भूरुहः ॥१७॥
 ततो निर्गत्य गच्छस्य, क्षिप्तां दत्त्वा स्वयं गुरुः ।
 विधाय ग्रथिलवेपं, बालकैः परितो हृतः ॥१८॥
 यदि गर्दभिल्लो राजा, श्रीमाज्यं राज्यमस्य वा ।
 ततः किमित्यादि जल्पन्, भ्रमति स्म पदे पदे ॥१९॥ युग्मम् ॥
 तत् तादृशीं सूर्यवस्थां, प्रेक्ष्यामात्पादिभिर्नृपः ।
 विह्वन्तोऽपि न तद्वानर्थं, मेने मत्सुत रोषभाक् ॥२०॥
 तच्छ्रुत्वा रासभीविद्यावलवान् नापरैर्नृपैः ।
 जीयतेऽयमिति ध्यात्वा, शककूलमगान्धुनिः ॥२१॥
 तत्र मन्त्रादिकलयाऽऽवर्जितो गुरुपुङ्गवैः ।
 शाखिरेकोऽभवच्छुद्धश्राद्धवद् भक्तितत्परः ॥२२॥
 अयं शाखिमभोः कश्चित्, दूतः शाखिपुरोऽमुचत् ।
 यमजिहामिव माणिमाणितान्तकरीं क्षुरीम् ॥२३॥
 तद् वीक्षतोऽतिविज्ज्ञाये, तस्मिन् सूरिर्जिगौ मुह्यत् ! ।
 किं खिन्नः स जगावस्पात्, स्वामी खण्डो ममोपरि ॥२४॥
 सोऽन्येषामपि किं खण्ड इत्युक्ते सूरिणा शकः ।
 आचरुयौ क्षुरिकायां पण्यवत्यङ्गो विलोक्यते ॥२५॥
 तदन्यपञ्चनवतिशाखिवृन्दे खरोप सः ।
 सूरिः श्रुत्वेति दध्यौ मे, वाञ्छितदुफलंगमी ॥२६॥
 नीचे(वै)रुचे च मित्रागुं, पृच्छ के ते ततः शकः ।
 द्वात् तदारुणा ज्ञात्वा, तं व्यसृज[द्] दानपूर्वकम् ॥२७॥

सूरिराह मुह्यर्थं, मा प्राणत्यागमातनु ।
 तानेकत्र मेलयित्वा, चल मालवकं प्रति ॥२८॥
 तथाकृते सूरिणा च, तैश्च तन्त्रयुतैः सह ।
 शाखिः सिन्धुनदीं तीर्त्वा, सुराष्ट्रादूमासदत् ॥२९॥
 तदा तत्र जलोत्फाले, वर्षाकाले समागते ।
 सैन्यवासान् त्रितीर्यासौ, मुख्यशाखिरवास्थितः ॥३०॥
 तलक्ष्मीमसहमान इवायाते फलाकुले ।
 शरत्कालेऽवदत् सूरिर्भो ! भोश्चलत वेगतः ॥३१॥
 द्रव्याभावाद् कथमग्रे, गम्यते तैरितीरिते ।
 चूर्णयुत्तयेष्टिकापाकं, रैमयं चकृवान् गुरोः ॥३२॥
 ततो हृष्टाः शकप्रष्टाः, पण्णवत्या विभागकैः ।
 स्वर्णमादाय चलिता गताश्चोज्जयिनीं पुरीम् ॥३३॥
 ससैन्यो गर्दभिल्लोऽपि, नगर्या निर्ययौ ततः ।
 शाखि-भूधवयोर्युद्धं, जातं राम-दशास्यवत् ॥३४॥
 राज्ञा शाखिभिया भेजे, फेरुणेव पुरन्दरी ।
 ततस्ते शाखयोऽप्युध्यन्, गदस्थैः सुभटैः सह ॥३५॥
 रणो नाद्येति तैरुक्तः, सूरिः श्यामाष्टमीं जगौ ।
 तत् पश्यत कापि खरीं, साधयन्तं नृपाधमम् ॥३६॥
 पश्यन्तस्ते तथारूपं, भूपं प्रेक्ष्यावदद् गुरोः ।
 सोऽप्याह रासभी शब्दं, विधान्याराधिता सती ॥३७॥
 शब्दश्रवाद् विचैतन्यं, सैन्यं सर्वं भविष्यति ।
 तद् द्विगव्यूतिपरतो, नयत द्विपदादिकम् ॥३८॥
 मत्पार्श्वेऽष्टाधिकशतं, योधानां शब्दवेदिनाम् ।
 सज्जीकुरुत तैरप्येवं कृतं सूरिभाषितम् ॥३९॥
 यावद् रावकृते खर्या, दूरमुत्पाटितं मुखम् ।
 विशिखैः पूरितं तावच्छाखिभिः सूरिशिक्षया ॥४०॥
 गतशक्तिस्ततो रूष्टा, रासभी भूपमूर्द्धनि ।
 कृत्वा मूत्रं पुरीषं च, ह्लादिनीव तिरोदधे ॥४१॥
 इयदेवास्य सामर्थ्यमित्युक्ताः सूरिणा शकाः ।
 भङ्क्त्वा पुरीं गर्दभिल्लं, बद्ध्वा निन्युः गुरोः पुरः ॥४२॥
 संरयोऽप्यलपन् पाप !, भवता हठतस्तदा ।
 यः समारोपितः साध्वीशीलभङ्गमहीरुहः ॥४३॥
 संघवागन्यथाकारिनीरपूरेण चोक्षितः ।
 तस्यैष तेऽधुना राज्यापभ्रंशः कुमुमोद्गमः ॥४४॥

फलं तु भ्रष्टदुःखादि, भविता स्वीकरोषि चेत् ।
 व्रतं तत्पापतो मुक्तिर्भवभ्रमणमन्यया ॥४५॥ कुलकम् ॥
 इत्युक्तो मुनीन्द्रेण, न प्रजुद्धो नृपाधमः ।
 शकेभ्यो मोचितश्चायं, देशान्तरमशिश्रियत् ॥४६॥
 आलोचितप्रतिक्रान्तां गुरवो गच्छमाश्रयन् ।
 तथा स्वरस्वत साध्वीं, व्रतमग्राहयत् पुनः ॥४७॥
 मुख्यशाखिरभूद् राजा, सामन्ता अपरे पुनः ।
 शककूलादमी पेयुरिति ख्यातिमगुः शकाः ॥४८॥

(२)

अथ सूर्यवदानं तच्छ्रुत्वा मुदितमानसः ।
 भृगुकच्छपुराधीशो, ज्येष्ठजामितनूद्भवः ॥४९॥
 बलमित्रनृपो भ्रातृभानुमित्रयुतो गुरुन् ।
 मन्त्रिणाञ्च विदधे, तत्प्रवेशमहामहम् ॥५०॥ युग्मम् ॥
 गुरुणां कुर्वतां व्याख्यां, तत्रान्येद्युर्नृपस्वस्रुः ।
 भानुभियोऽङ्गभूर्दीप्तिः, बलभानुरूपाददे ॥५१॥
 जैनभक्तं नृपं ज्ञात्वा, पुरोधाऽवि(वी)वदन्मुधा ।
 सूरिणा विजितः कण्ठीरवेणेव भतङ्गजः ॥५२॥
 बन्धपादपदाक्रान्तिर्दीपायेति पुरोधसा ।
 वक्तोऽन्यदा नृपः स्माह, विसृज्यन्ते कथं हामी ? ॥५३॥
 यास्यन्त्येतेऽनेपणयेत्युक्तो विभेण भूपतिः ।
 ऋजुत्वात् तां व्ययाद् यस्माद्, दुर्जनैः को न वञ्च्यते ॥५४॥
 घनागमेऽपि घृयनागमो ज्ञात्वेति सूरिराद्
 महाराष्ट्रे प्रतिष्ठानामिधं पुरवरं ययौ ॥५५॥

(३)

तत्र सूरिभरं सातवाहनोऽबनिवल्लभः ।
 संवेन सहितः प्रावेशयदुत्सवपूर्वकम् ॥५६॥
 व्याख्यानानन्तरं सूरिं, ससंघः सातवाहनः ।
 विज्ञो विद्वपयामास, श्रीमत्पर्युषणाकृते ॥५७॥
 जनानुहत्या मयका, कार्यः स्यात् पञ्चमीदिने ।
 इन्द्रोत्सवस्तत् प्रसथ, पष्ठ्यां पर्युषणां कुरु ॥५८॥
 सूरिः प्रोवाच पञ्चाशत्कादेर्जिनवरादयः ।
 पुरा पर्युषितास्तद्भद्, गुरवो नस्तथा वयम् ॥५९॥

अतः पर्युषणापर्व, नातिक्रामति पञ्चमीम् ।
 वेलाभुनयिवाभ्योधिजलकल्लोलमालिका ॥६०॥
 चतुर्थ्यामस्त्विति प्रोक्ते, भूभुजा मूरयोऽभ्यधुः ।
 अस्तु प्रोक्तं हि सिद्धान्ते, परिवस्तव्यमारतः ॥६१॥
 तदाद्यभूत् पर्युषणा, चतुर्थ्या पञ्चमीतिथेः ।
 महद्भिः स्वीकृतं कृत्यं, सर्वोऽपि ह्यनुमोदते ॥६२॥

(२)

शिष्येष्वथाविनीतेषु, गुरुः शय्यातराग्रतः ।
 शिक्षामुत्तवाऽगमच्छिष्यशिष्यसागरसन्निधौ ॥६३॥
 स तु विद्यामदानोपलक्षितः सागरेन्दुना ।
 ऊचे च विषमं कश्चित्, सूत्रार्थं पृच्छ मां जरन् ! ॥६४॥
 वृद्धोऽभ्यधान्नयस्कारं, मुत्तवा नान्यद् वेदम्यहम् ।
 तथापि पृच्छेत्याचार्योदितः स्थविर ऊचिवान् ॥६५॥
 वृद्धावस्योचितं धर्मं, व्याचक्ष्वाथ स सागरः ।
 अनित्यताभावनादिधर्ममत्पुर्जितं जगौ ॥६६॥
 वृद्धोऽप्याहाध्यक्षमुख्यप्रमाणागोचरस्त्वतः ।
 नैव संभाव्यते धर्मः, शङ्कुर्कर्णविषाणवत् ॥६७॥
 तन्मुद्रा क्रियते क्लेशो, मूर्खैस्तद्विषये ततः ।
 अतः क्षुब्धोऽपि धृष्टत्वमाहृत्येत्याह सागरः ॥६८॥
 हे वृद्धवर्य ! तत्कार्यसौख्यादेरुपलब्धितः ।
 समस्त्येव तरां धर्मः, श्रीतीर्थङ्करभाषितः ॥६९॥
 युक्त्यैवं स्थापिते धर्मे, सागरेण ततो गुरुः ।
 स्थितवान् मौनमाधाय, माऽसौ जानातु मामिति ॥७०॥
 अहो ! साक्षादसौ वृद्धो, मत्पितामहसन्निधः ।
 इत्युक्त्वा सागराचार्यो, निजमासनमासदत् ॥७१॥
 अथान्तेवासिनो दुष्टाः, प्रातः शय्यातरं गुरुम् ।
 पृच्छन्ति स्म ततः कृच्छ्राज्जातोदन्तास्तमन्वगुः ॥७२॥
 सागरेणापि ते दृष्टाः, पृष्टा यावद् विवक्षवः ।
 अभूवंस्तावदाजगमुः, श्रीसूरान्द्रा वहिर्धुवः ॥७३॥
 ततः ससागरैः साधुवृन्दैर्मन्दा(न्दे)क्षिताननैः ।
 वन्दिताः क्षामिताः पूज्या अपुनःकरणेन च ॥७४॥
 उत्थाप्य बालुकाप्रस्थदृष्टान्तेन यतीश्वरैः ।
 बोधितः सागरो विद्यामदमौज्झत् ततः परम् ॥७५॥

(५)

विदेहेऽन्येधुरासाध, स्वःस्वामी सोमन्वरं जिनम् ।
 नन्तुं गतो निगोदानां, व्याख्यानमशृणोद् वृषा ॥७६॥
 अपृच्छच्च ममो ! वर्षे, भारते सांपतं हि कः ? ।
 एवं विचारकृन्नाय ! कालिकाचार्यमूचिवान् ॥७७॥
 दृढव्राह्मणरूपेण, शक्रेणागत्य क्षुरिराद् ।
 पृष्टो निगोदव्याख्यातं, जिनेन्द्रवदवीर्ययत् ॥७८॥
 पुनः शक्रो जगावायुः, कियद् वद मम ममो ! ।
 क्षुरिरुचे श्रुतज्ञानाब्धेरिन्द्रस्तमृभुमभुः ॥७९॥
 तन्निशम्यात्मनो रूपं, प्रकटीकृत्य मासुरम् ।
 कृताञ्जलिर्यतिप्रष्टं, दृष्टस्तुष्टाव वासवः ॥८०॥
 जय प्रवचनाधार !, जय ज्ञानवदप्रणीः ।
 जय सीमन्वरजिनस्तुत ! श्रीमन् ! नमोऽस्तु ते ॥८१॥
 इति स्तुत्वाऽन्यतो द्वारं, शय्याया विरचय सः ।
 देवानामधिपः स्वीयं, देवलोकमशिश्रियत् ॥८२॥
 श्रीमूरयोऽपि प्रतिबोधितावनी—
 जनाः प्रकृष्टाऽनश्ननाः समाधिना ।
 आयुः प्रपात्य त्रिदशाधिपादिका—
 मरमवोधार्यमिवाश्रयद् दिवम् ॥८३॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥

पचनस्थहेमचन्द्राचार्यज्ञानमन्दिरमाण्डागारस्य टा. नं. १३१ प्र. नं. ३९९८ आदर्शे श्लोकोऽयमधिको दृश्यते—

यावज्जिनमतं यावत्, सुमेरुपरणीधरः ।
 तावत् कालकर्मरून्द्रकमेयं भुवि नन्दतात् ॥८४॥

अस्याः प्रतीरवान्ते पुष्पिकासहितं लिखितमिदम्—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ इयं कथा श्रीकालिकाचार्यस्य देवेन्द्रसूरिणा विरचिता ॥
 नक्षत्राक्षतपूरितं ॥१॥

संवत् १५२५ वर्षे शके १३९० ज्येष्ठमासे कृष्णपक्षे पञ्चादिने शुक्रवासरे अक्षयनक्षत्रे . . .
 माहान्यपुरवरे सुरप्रागमहंन्द्राग्यप्रवर्त्तमाने श्री..... [अतः परं हरितालप्रयोगेण प्रपद्यन्त्यक्षराणि]

कालिकाचार्यकथा ।

[रचनासंपत् १३ शताब्दि]

जगद्वन्द्यो महानन्दकन्दकन्दलनाम्बुदः ।
 दद्यादमन्दमानन्दं, देवः श्रीज्ञातनन्दनः ॥१॥
 श्रीजयप्रभसूरिभ्योऽनूचानेभ्यो यथाश्रुतम् ।
 यथाऽऽगमेभ्यश्च तथा, वक्ष्ये पर्युपणास्थितिम् ॥२॥
 रमामिरिव रामाभिः, सुरैरिव नरैर्युतम् ।
 अस्त्यत्र भारते वर्षे, धरावासाभिधं पुरम् ॥३॥
 विक्रान्तवैरिदुर्वारसमराध्वरदीक्षितः ।
 बैरिसिंह इति ख्यातस्तत्राऽऽसीत् पृथिवीपतिः ॥४॥
 तस्यातिवर्षसौंदर्यनिर्जिताऽमरसुन्दरी ।
 अभूत् पट्टमहादेवी, विश्रुता सुरसुन्दरी ॥५॥
 दानशौण्डः साहसिकः, सांयुगीनः प्रसन्नधीः ।
 तदुद्धोऽभूद् विख्यातः, कुमारः कालकामिधः ॥६॥
 सोऽन्यदा बाहकेलीतः, प्रत्यावृत्तो वनस्थितम् ।
 गुणाकराभिधं सूरिमपश्यत् प्रणनाम च ॥७॥
 धर्मं तेभ्यः समाकर्ण्य, जातचारित्रधीस्ततः ।
 गत्वा गेहं स्ववन्धुंश्च, मोचयित्वा महाग्रहात् ॥८॥
 सुरेस्तस्यैव पादान्ते, क्षत्राणां पञ्चभिः शतैः ।
 स्वस्वप्ता च सरस्वत्या, युक्तः सोऽथाऽग्रहीद् व्रतम् ॥९॥
 गीतार्थोऽधीतसिद्धान्तः, शमी संपन्नसद्गुणः ।
 स स्वगच्छाधिपश्चक्रे, श्रीगुणाकरसूरिभिः ॥१०॥
 अथाऽसौ कालिकाचार्यः, कुञ्जरः कलभैरिव ।
 अनगारैः परीतः स्वैर्विजहार वसुन्धराम् ॥११॥
 शासनस्योन्नतिं कुर्वन्, उर्वीं च प्रतिबोधयन् ।
 उज्जयिन्यामगाद् वा(वा)होद्याने च समवासत् ॥१२॥
 आगत्याऽऽगत्य पौराश्च, सूरीणामन्तिकेऽन्वहम् ।
 शृण्वन्ति देशनां सम्यग्, भववैराग्यदर्शिनीम् ॥१३॥

तस्यां पुरि श्रीरम्यायामल्पसत्त्वो जडात्मकः ।
 आसीद् गर्दमिलो राजा, राजीविन्यामिव प्लवः ॥१४॥
 राजपाट्यां गतोऽप्येष्टुः, सर्तो साध्वा सरस्वतीम् ।
 अपश्यन् नृपवर्त्मस्यां, च्युतः स नृपवर्त्मतः ॥१५॥
 वियोगेन स्मरस्येयं, किं रतिर्व्रतमग्रहीत् ।
 व्रतच्छन्नमहो रूपं, विपाऽऽवृतमिवाऽमृतम् ॥१६॥
 स्मराऽऽवृतेन तेनति, क्षिप्ता सज्जतःपुरे निजे ।
 हा भ्रातः कालिकाचार्य !, रसेलत्याद्याल(त्याल ?)पन(ती ?) मुहुः ॥१७॥
 नानोक्तिभिः स्मरिभिश्च, भणितस्तां स नामुचत् ।
 आसन्नव्यसनच्छन्नमतीनां क शुभं मनः ॥१८॥
 चतुर्विधेन संघेन, राजपुम्भिश्च नीतिभिः ।
 भणितोऽपि मुहुर्पावत्, प्रपेदे न स किञ्चन ॥१९॥
 क्रद्धोऽय कालिकाचार्यः, क्रीडत्कल्पान्तमीषणः ।
 तावद् समस्तं संघस्य, प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥२०॥
 संघस्य प्रत्यनीका ये, गुरुणां घातकाश्च ये ।
 तेषां गतिमहं यामि, यद्येवं(नं) नृपपांशनम् ॥२१॥
 चन्मूलयामि नो राज्यान्मूलाद् वृक्षमिवोत्पितम् ।
 व्रतच्छन्नमपि क्षात्रं, तेजो हि स्फु(स्फु)रति स्फुटम् ॥२२॥
 आचार्यश्चिन्तयत्येष, स्वभावात् प्रौढपौरुषः ।
 किं पुनः कुतसाहाय्यो, गर्दभ्या विधयाऽनिशम् ॥२३॥
 तपायैर(रेवो)त्पाटयोऽसावित्युन्मत्त इवामवत् ।
 प्रलपंश्चाऽभ्रमत् परीरैः, परीतः परितः पुरि ॥२४॥
 यदि गर्दभिष्ठो राजा, ततो मे किमतः परम् ।
 मुनिविष्टा यदि पुरी, ततो मे किमतः शु(ष)रम् ॥२५॥
 यदि शून्यगृहे स्वापस्ततो मे किमतः परम् ।
 भोजनं यदिवा भैक्षं, ततो मे किमतः परम् ॥२६॥
 इत्यादि प्रलपन्तं तं, वीर्याऽऽहुः कृपया भजाः ।
 यिग् भूषं गणशृद् येन, लङ्घितो दुर्दशमिति ॥२७॥
 श्रुत्वेति पिरुक्रियां राजा, विह्वलः सचिवैः पुनः ।
 कुरु मत्ताद् भूपेन्द्र !, विष्टुक्षेतां तपस्विनीम् ॥२८॥
 निन्दतीह जनोऽतीव दुर्पञ्चान्यराजसु ।
 अमुत्र नरकं घोरं, प्रतिनीयतमङ्गतः ॥२९॥

सन्त्यन्याः किं न ते देव !, मन्दिरे मदिरेक्षणाः ? ।
 यदेवं भावहीनायां, प्रतिन्यां प्रेमनिर्भरः ॥३०॥
 रत्यात्मकं भवेत् सौख्यं !, सा च भावात्मका स्फुटम् ।
 सुभ्रूषु भावहीनासु, ततः स्यात् कीदृशी रतिः ? ॥३१॥
 इत्यादिभिः सामवाक्यैस्तैरुक्तः सचिवैः क्रुधा ।
 प्रत्युत प्राज्वलद् भूपः, सर्पिः सिक्तः(क्तं) कृशानुवत् ॥३२॥
 ज्ञात्वा चिकित्स्यन्तं सूरिः, सामर्प्यं निरगात् पुरात् ।
 कौवेर्यां शककूलाख्यं, पापकूलं च स क्रमात् ॥३३॥
 सामन्तास्तत्र ये केचित्, ते शाखिन इति श्रुताः ।
 यः सामन्तपतिः शाखाऽनुशाखी स तु भण्यते ॥३४॥
 शाखिनस्तत्र चैकस्य, पार्श्वे तस्युर्गणाधिपाः ।
 आवर्जितश्च तैरेष, मन्त्र-तन्त्रादिभिः परम् ॥३५॥
 शाखानुशाखिनो दूत एत्याऽस्मै शाखिनेऽन्यदा ।
 समर्प्य प्राभृतं स्थित्वा, क्षणं चागान्निजं पुरम् ॥३६॥
 दौकनालोकनाकृष्णवक्त्रं तं सूरिरालपत् ।
 स्वाग्निप्रसादे ते राजन् !, किमेवं कृष्णता मुखे ॥३७॥
 तेनोचे न प्रसादोऽयं, कोपो यस्मै स कुप्यति ।
 तस्मै संप्रेषयत्येवमिमां नामाङ्कितां छुरीम् ॥३८॥
 दुर्लङ्घ्यशासनः स्वामी, क्रुद्धः केनापि हेतुना ।
 अतः स्वाऽऽत्मा मया बध्योऽवश्यं शस्त्रिकयाऽनया ॥३९॥
 सूरिणोचे तवैवायं, रुष्टोऽन्यस्यापि वा विभुः ? ।
 सोऽब्रवीत् पञ्चनवते रुष्टोऽन्येषां च शाखिनाम् ॥४०॥
 दृश्यतेऽत्र यतः पणवत्यङ्कः छुरिकान्तरे ।
 आचार्यं प्राह यद्येवं, तर्ह्यकारय तान् नृपान् ॥४१॥
 यानपात्रैः समुत्तीर्य, सिन्धुस्रोतस्विनीं ततः ।
 गत्वा सुराष्ट्राविषये, तस्थुः सर्वे यथायथम् ॥४२॥
 कृते तेनेति ते सर्वेऽप्याजगमुस्तत्र शाखिनः ।
 सूरीणामुपदेशेन, चेलुश्च सपरिच्छदाः ॥४३॥
 ततोऽस्तीतासु वर्षासु, प्राप्ते शरदि सूरिभिः ।
 स्वसमीहितसिद्धयर्थं, प्रोक्तास्ते शाखिनोऽन्यदा ॥४४॥
 यथाऽपास्तोद्यमाः किं भोः !, यूयं तिष्ठत सांप्रतम् ।
 तेऽप्युचुर्यद् वयं कुर्मः, कृत्यं तन्नः समादिश ॥४५॥
 सूरिणाऽभाणि गृहीध्वं, पुरीं पुष्पकरण्डिनीम् ।
 निर्वोहस्तत्र वो भावी, भूयान् मालवनीवृत्तिः ॥४६॥

एतन् कुर्मो वयं किन्तु, पाथेयं निष्ठितं प्रभो ! ।
 अत्र भोजनमात्रं तु, जातं तेऽप्यब्रुवन्निति ॥४७॥
 कृत्वेष्टिकानामावाहं, हैमं चूर्णेन सूरिभिः ।
 प्रोचेऽदः संवलं भूपा गृहणीध्वं भो ! निजेच्छया ॥४८॥
 तदा दायविभागेन, चेलुस्ते हृष्टमानसाः ।
 चक्रिणोऽपि वशीकारे, द्रव्यान्नान्यं हि कर्मणम् ॥४९॥
 ततो लाटादिकान् देशान्, साधयन्तः क्रमेण ते ।
 प्राप्नुमालवसीमान्तं, तुङ्गुतुङ्गतरङ्गाः ॥५०॥
 चरेभ्यस्तच्च विज्ञाय, मालवेन्द्रोऽप्यमर्पणः ।
 सर्वौघप्रसारेणोच्चैर्भूपास्तानभ्यषेयन् ॥५१॥
 अन्योऽन्यं दर्शने जाते, द्वयोरप्यथ सैन्ययोः ।
 नासीरं वैरिभूसीरं, युयुधे क्रोधदुर्दरम् ॥५२॥
 अग्नसैन्ये क्षणाद् भग्ने, मालवेन्द्राग्रसेनया ।
 ततः सर्वाभिसारेण, दुहौके शाखिनां चमूः ॥५३॥
 रणतूर्यवाघमानैर्ध्वनद्भिर्युग्मकुम्भुभिः ।
 अतिथीकृतकीनाशं, महायुद्धमभूत् ततः ॥५४॥
 महामात्रा महामात्रैः, सादिभिः सह सादिनः ।
 तूणिनस्तूणिभिः सार्द्धं, रथिका रथिकैः समम् ॥५५॥
 अनुलोम-विलोमोत्थैर्मत्स्यैरिव विसारिभिः ।
 शूत्कारभैरवैर्विष्वक्कृन्वापि व्योमसरः शरैः ॥५६॥
 जगर्जुर्नृत्तुर्नेर्मुर्ववल्गुः शूरमानिनः ।
 नेशुः पेतुः प्रचक्रं दुर्विलेपुश्चातिकातराः ॥५७॥
 अन्योऽन्यघट्टनोत्पन्नैरुच्छलद्भिः स्फुलिङ्गैः ।
 निराजनमिवाकार्षुः, शूराणां सितहेतयः ॥५८॥
 गुढाभिर्भ्रंशमानाभिर्नश्यन्तः करिणो घञ्जुः ।
 अर्द्धच्छन्ना नमत्पक्षाः, प्रचलत्पर्वता इव ॥५९॥
 बहलोहितकुट्याभिर्भुङ्क्नुः कृत्तमस्तकैः ।
 नृत्यमानैः कवन्धैश्च, भीषणं तदहो ! रणम् ॥६०॥
 इत्थं युद्धे शकानीकादवन्तीपृथिवीपतेः ।
 अभाजि सैन्यं सहसा, मृगारेर्मृगयुधवत् ॥६१॥
 कान्दिशीकः स राजाऽपि, नष्ट्वा सज्जितयन्त्रके ।
 मविश्योज्जयिनीदुर्गे, तस्मै रन्ध्र इवोरगः ॥६२॥

आदेशात् तैश्च सूरीणां, शाखिभिर्जितकाशिभिः ।
 चतुर्दिक्षु स्वकैः सैन्यैर्गत्वाऽथ रुरुवे पुरीम् ॥६३॥
 यन्त्रशस्त्रादिभिस्तत्र, क्रियमाणे रणेऽनिशम् ।
 विश्रामो नाभवत् कश्चिदुभयोरपि सैन्ययोः ॥६४॥
 अन्यदा शून्यमालोक्य, वयं सर्वत्र शाखिभिः ।
 किमेतदिति विज्ञप्ता आदिशन्निति मूरयः ॥६५॥
 अष्टमीतिथिरद्याऽस्याभवन्तीश उपोषितः ।
 सर्वदा गर्दभीं विद्यां, साधयत्येष निश्चितम् ॥६६॥
 तद् विलोकयत कापि, खरीमट्टालके स्थिताम् ।
 विलोकयद्भिर्दृष्टा सा, सूरीणामथ दर्शिता ॥६७॥
 सूरिभिर्भणितं भद्रा, एषा मालवभूभुजा ।
 समर्थिते मन्त्रजापे, महाशब्दं करिष्यति ॥६८॥
 तं श्रोष्यत्यरिसैन्ये, यद् द्विपदं वा चतुष्पदम् ।
 तत् सर्वं रक्तमुद्रम्य, पतिष्यत्यवनीतले ॥६९॥
 सजीवं सर्वमादाय, द्विपदादि निशामुखे ।
 द्विगव्यूतिप्रमाणं तद्, यूयं व्रजत सत्वरम् ॥७०॥
 साष्टशतं मे योधानां, ददध्वं शब्दवेधिनाम् ।
 तैस्तथेति कृतं दृष्टप्रत्यये को विसंवदेत् ? ॥७१॥
 तथोक्ताः सूरिभिर्योधाः, शब्दार्थं गर्दभी निजम् ।
 यदा विकासयत्यास्यं, सर्वैरप्येकहेलया ॥७२॥
 तदैवाकृतशब्दाया युष्माभिः शीघ्रवेधिभिः ।
 नाराचनिचयैरस्याः, पूरणीयं मुखं क्षणात् ॥७३॥
 कृतस्वरायाश्चामुष्या भवन्तोऽपि न किञ्चन ।
 अमत्ताः स्थ तद् यूयं, सज्जीकृतशरासनाः ॥७४॥
 ततश्च भुंकरणार्थं, व्यात्तं वदनमेतया ।
 समं मुक्तैः पृषक्तैस्ते, तूणपूरमपूरयत् ॥७५॥
 हतशक्तिः खरीविद्या, साधकस्यैव मस्तके ।
 कृत्वा मूत्रं पुरीषं च, दत्त्वा पादं ययौ क्वचित् ॥७६॥
 सूरिभिः शाखिनः प्रोक्ता गृही(ह्री)ध्वं सांप्रतं पुरीम् ।
 एतावदेव सामर्थ्यममुष्याऽऽसीद् गतं च तत् ॥७७॥
 प्राकारं खण्डशः कृत्वा, शाखिनः प्राविशन् पुरीम् ।
 बध्वा गर्दभिल्लं चामी, सूरेः पादाग्रतोऽक्षिपन् ॥७८॥
 सूरयोऽप्यब्रुवन् पाप !, यद्ब्रतिन्याः कृतस्त्वया ।
 व्रतस्य भङ्गः शुद्धाया यद् वयं च तिरस्कृताः ॥७९॥

यत् संघोऽत्र मवान् भूम्ना, तथा नीतः परामवम् ।
 तस्य पुष्पमिदं विद्धि, फलं त्वन्यद् भविष्यति ॥८०॥
 ततः श्रीकालिकाचार्यवाक्याज्जोवज्रसौ कुभीः ।
 दीनवयत्रः सितीशैस्तैर्देशान्निर्वासितः स्वकात् ॥८१॥
 तत्र माक्षजातसंबन्धो, यः शास्त्री सूरिभिः सह ।
 राज्यस्याधिपतिः सोऽभूदपरे मण्डलेश्वराः ॥८२॥
 शककूलात् समायातास्ते शका इत्यतः श्रुताः ।
 इत्थं शकसितीशानां, वंशोऽभूदत्र मालवे ॥८३॥
 सरस्वत्यपि साध्वी सा, शुद्धिमाधाय सूरितः ।
 चारित्रस्यानुसन्धानं, शुद्धबुद्धिः पुनर्न्यधात् ॥८४॥
 कृत्वा ससन्ध्यां स्यां सन्ध्यामित्थं कालकसूरयः ।
 आलोचितमतिक्रान्ताः, स्वं गच्छं पर्यपालयन् ॥८५॥

(२)

इत्थं भृगुकच्छाऽऽख्यं, ख्यातमस्तीह पत्तनम् ।
 यामेयौ कालिकाचार्या(कार्या)णां, बुभुजाते तत्र राक्षसियम् ॥८६॥
 बलमित्रो नृपस्तत्र, मतापाऽऽक्रान्तभूतलः ।
 युवराट् भाणुमित्रश्च, मन्त्री च मविसागरः ॥८७॥
 परकूलाऽऽगतं श्रुता, निजं फालकं मातुलम् ।
 ताभ्यां स सचिवोऽपैपि, तद्राहाननहेतवे ॥८८॥
 गत्वाऽवन्त्यामवन्तीशमनुज्ञाप्यातिभक्तितः ।
 मन्त्रिणा निन्पिरे तेन, मूरयो भृगुपत्तनम् ॥८९॥
 मवन्त्वेन पुरे राज्ञा, महताऽय मवेक्षिताः ।
 बोधयन्तो नृपादींश्च, तस्युर्वर्पा इरेव ते ॥९०॥
 अप देशनया बुद्धो, यामेयो जगतीपतेः ।
 कालिकाचार्यपादान्ते, बलभानुरभूद् यतिः ॥९१॥
 इष्ट्वा धर्मरतं भूपं, पुरोधो हनमानमः ।
 सापून् निन्दन् नृपस्याग्रे, मूरिमन्तैरपाकृतः ॥९२॥
 अन्यमविष्णुर्देवेन, कूटकोटिपदुर्वदुः ।
 स विमवारयामास, ररसीत्यप भूपतिम् ॥९३॥
 यपैते देव ! यः पूज्या निधितं हनयस्तनः ।
 यत्र भवन्ति लिष्टानि, तदपि स्वानर्कं तथा ॥९४॥
 तदेते येन मार्गेण, यान्ति वस्तेन गच्छन्ताम् ।
 तत्पादागिरमोऽवर्गं, यद्व्यासा(ता)वना भवेत् ॥९५॥

सा च दुर्गतिहेतुः स्याद्, विसृज्यन्ताममी अतः ।
 राजाऽऽह सत्यमेवैतद्, विसृज्यन्ते कथं पुनः ? ॥९६॥
 सौवस्तिकोऽवदद् देव !, कार्यतां परितः पुरे ।
 अनेपणां ततश्चैते, यास्यन्ति स्वयमेव हि ॥९७॥
 भूपस्यानुमतेस्तेन, पौराणां कथितं यथा ।
 इत्थमित्थं दीयमानं, मुनीना(नां) सत्फलप्रदम् ॥९८॥
 पत्तवा पत्तवा तदर्थं ते, मुनीनां ददते जनाः ।
 तत् तादृक् प्रेक्ष्य सूरीणां, मुनयः प्रत्यपादयन् ॥९९॥
 उपयोगेन विज्ञाय, नृपामिप्रायमीदृशम् ।
 अथापर्युषिते चैव, निर्ययुः सूरयः पुरान् ॥१००॥
 दक्षिणां दिशमाश्रित्य, प्रतिष्ठानपुरं प्रति ।
 प्रचेलुर्ज्ञापितं तत्र, न यावद् वयमागताः ॥१०१॥
 न हि पर्युषणा कार्या, तावत् संवेन धीमता ।
 परमश्रावकस्तत्र, शात[वाहन] भूपतिः ॥१०२॥
 तदागमनवृत्तान्ताद्, वर्ही मेघाऽऽगमादिव ।
 शातवाहनभूपोऽभूत्, प्रमोदामोदमेदुरः ॥१०३॥

(३)

अथ श्रीकालिकाचार्याः, प्र[तिष्ठा]नपुरं ययुः
 संवेन सह राजाऽपि, ततः सम्मुखमभ्यगात् ॥१०४॥
 रोदस्यां पूर्यमाणायामातोद्यध्वनिना नृपः ।
 सूरीन् प्रवेश[याश्च]क्रे, पुरे ध्वजकुलाकुले ॥१०५॥
 ववन्दिरे च चैत्येषु, प्रतिमास्तत्र सूरिभिः ।
 अष्टाहिकास्ततः श्राद्धैस्तेषु प्रारेभिरे क्रमा[त्] ॥१०६॥
 भक्त्या संसेव्यमानानां, संवेन क्षमाभृताऽपि च ।
 तत्रस्थानां मुनीन्द्राणामगात् पर्युषणक्षणः ॥१०७॥
 तत्र देशे नभस्यस्य, शुद्धायां पञ्चमीतिथौ ।
 यात्रा भवति शक्रस्य, राज्ञोक्ताः सूरयस्ततः ॥१०८॥
 अत्र पर्युष[णे] लोका[नुवृत्त्या] वृत्तहा मम ।
 भविष्यत्यनुगन्तव्यो, महता विस्तरेण तत् ॥१०९॥
 चैत्यपूजाद्यनुष्ठानं, कर्तुं न प्रभवाम्यहम् ।
 कृत्वा प्रसा[दं] च प[ञ्च]ष्ट्यां, कुरु पर्युषणं प्रभो ! ॥११०॥
 अथाऽऽहुः कालिकाचार्या अपि मेरुश्चलत्यहो ! ।
 न त्विदं पर्व पञ्चम्या अतिक्रामति यामि[नीम्] ॥१११॥

भूपेनोक्तं चतुर्थ्या च, स्वामिंस्त्वर्हि भवत्विदम् ।
 आगमस्यानुमानेन, मेनिरे सूरयस्ततः ॥११२॥
 हृष्टः प्राह नृपोऽप्येवं, मयि त्वोलुग्रहः प्रभोः ।
 नन्दीश्वरोपवासस्य, पारणान्तःपुरस्य यत् ॥११३॥
 प्रतिपत्तिस्तदेतेषां, मृनीनां तु भविष्यति ।
 उत्तरपारणं तन्मे, दानं दास्यन्ति वल्लभाः ॥११४॥
 प्रतिवर्षं च तत्राहि, पूज्यमाना नृपादिभिः ।
 दर्शदर्श जनोऽप्येवं, साधु साधूनपूजयत् ॥११५॥
 तत्र देशे प्रतिष्ठानपुरेऽपि च ततो दिनात् ।
 साधुपूजालयो नाम, प्रवृत्तो नव्य उत्सवः ॥११६॥
 इत्थं चतुर्थ्यामानिन्ये, पञ्चम्याः पर्वं शाश्वतम् ।
 कारणात् कालकाचार्यैः, संघेनापि तयाकृतम् ॥११७॥

(४)

यथा शिष्यान्मी त्यक्त्वा, दुर्विनीता[न्] ययुर्निशि ।
 पार्थे स्वशिष्यशिष्यस्य, यथा ते चामिलन् मुहुः ॥११८॥

(५)

सीमन्धरजिनेन्द्रेण, निगोदाः कथिता यथा ।
 शक्रस्याग्रे तयाऽमीभिः, सूरिभिः कथिता यथा ॥११९॥
 यथाऽऽयुर्वज्रिणः प्रोक्तं, वृद्धब्राह्मणरूपिणः ।
 इत्याद्यशेषमाख्यातं, तथा ज्ञेयं कथान्तरात् ॥१२०॥
 इह पर्युपणस्यैव, वृत्तान्तोऽभिदधे मया ।
 श्रीमत्कालकमूरीणां, माहात्म्यस्यैकसेवधिः ॥१२१॥
 ऐदंयुगीनोऽपीत्थं यः, शासनस्य प्रभावकः ।
 आचार्यस्तचरित्राणि, पुनन्तु कविकुञ्जरान् ॥१२२॥
 वादिश्रीदेवमूरीणां, गच्छन्पोमैकभास्करः ।
 सैद्धान्तिकशिरोरत्नं, धीजयप्रभसूरयः ॥१२३॥
 स्वल्पधीरपि तच्छिष्यः, सिद्धसारस्वतः स्वतः ।
 रामभद्रः कथामेतां, रचयामास साद्भूताम् ॥१२४॥
 स्वभू(र्भु)भुवःस्त्र(वस्त्र)यं यावत्, पुनाति भगवद्भवः ।
 व्याख्यायमाना विबुधैर्जीयात् तावदियं कथा ॥१२५॥
 इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥

[ग्रान्ते अन्यादरेः प्रशस्तिरियम्]—

प्राग्वाटवंशे कुमारः, श्रेष्ठी श्रेष्ठक्रियापरः ।

पत्नी धील्लरिति ख्याता, तस्य सौशील्यशालिनी ॥१॥

तस्याभूत् देशलः पुत्रः, पत्नी बील्हणदेव्यसौ ।
 तत्पुत्री नायकिर्जज्ञे, तेजःपालश्च तत्सुतः ॥२॥
 मोहिनीति प्रिया चास्य, धनपालाभिधः सुतः ।
 स्वमातुः श्रेयसे तेन, तेजःपालेन धीमता ॥३॥
 गृहीता पर्युषणाख्यकल्पस्यासौ तु पुस्तिका ॥

संवत् ७००२ (६) ना वर्षे आसौ सुदि २ दिने रुपै २१ लषामणी हती ॥

[१५]

श्रीविनयचन्द्रविरचिता

कालिकसूरि-कथानकम् ।

[रचनासंवत् १४ शताब्दि]

॥ नमः सर्वज्ञाय ॥

उत्पत्ति-विगम-ध्रौव्यत्रिपदीव्याप्तविष्टपम् ।
 मह्यम् श्रीमहावीरं, निरस्तवृजिनं जिनम् ॥१॥
 अवघेनापि यः कुर्याज्जैनप्रवचनोन्नतिम् ।
 स शुद्धयति प्रतिक्रान्तः, सुधीः कालिकसूरिवत् ॥२॥

तथाहि—

क्षेत्रेऽत्रैवास्ति भरते, धरावासाभिधं पुरम् ।
 वैरिसिंहो नृपस्तत्र, प्रियाऽस्य सुरसुन्दरी ॥३॥
 तयोः सर्वगुणाऽऽधारः, कुमारः कालकाभिधः ।
 निर्जितत्रिदशीरूपा, स्वसौ वाऽस्य सरस्वती ॥४॥
 स यौवने बाहकेल्या, व्यावृत्तोऽथ वनस्थितम् ।
 नत्वा गुणाकरं सूरिमश्रौषीद् धर्मदेशनाम् ॥५॥
 प्रतिबुद्धोऽथ पितरावापृच्छथ व्रतमग्रहीत् ।
 क्षत्रियाणां पञ्चशत्या, सरस्वत्या च संयुतः ॥६॥
 गीतार्थो गुरुभिः सोऽथ, स्वगच्छाधिपतिः कृतः ।
 तैरेव मुनिभिः सार्द्धं, विजहार वसुन्धराम् ॥७॥

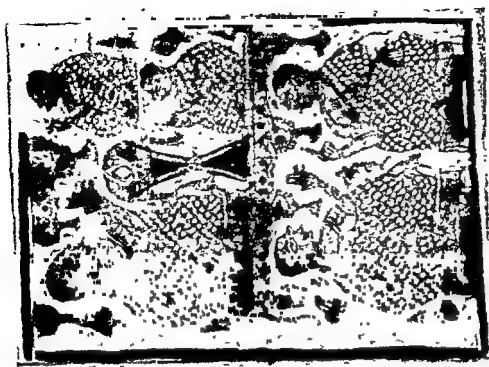

Fig. 64

Fig. 64

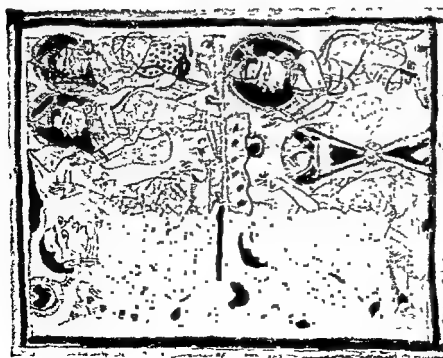

Fig. 63

Fig. 63

विहरन् कालकाचार्यः, समवासरदन्यदा ।
 गर्दभिल्लाधिष्ठिताया उज्जयिन्याः पुरो वहिः ॥८॥
 राजपाठ्यां गतोऽन्येष्टू राजाऽपश्यत् सरस्वतीम् ।
 साध्वीं साध्वीद्वतां रूपवतीं बालभुवं गताम् ॥९॥^१
 कामार्तः सोऽथ तां दृष्ट्वा, साध्वीं स्वान्तःपुरेऽक्षिपत् ।
 हां भ्रातः ! कालकाचार्य !, रक्ष मामिति वादिनीम् ॥१०॥
 सूरिभिः बहु मङ्गीभिस्तथा संवेन मन्त्रिभिः ।
 प्रयानैर्भणितोऽप्येष, यावत् तां मुमुचे नहि ॥११॥
 तदा संयसमक्षं स, प्रतिज्ञां सूरिरग्रहीत् ।
 नोन्मूलयामि चेन्मूलाद्, राज्यादेनं नृपोऽधमम् ॥१२॥
 संपादिप्रत्यनीकानां, गतिं प्राप्नोम्यहं तदा ।
 गच्छे नियोज्य गीतार्थं, सूरिरेवमचिन्तयत् ॥१३॥
 नृपः स्वभावात् प्रौढोऽसौ गर्दभीविद्यया बलम् ।
 उच्छेद्यस्तदुपायेनेत्युन्मत्त इव सोऽभ्रमत् ॥१४॥
 यदि गर्दभिल्लो राजा, ततोऽपि किमतः परम् ।
 यद्वाऽस्यान्तःपुरं रम्यं, ततोऽपि किमतः परम् ॥१५॥
 यद्वाऽस्य विषयो रम्यस्ततोऽपि किमतः परम् ।
 मुनिविष्टा पुरी यद्वा, ततोऽपि किमतः परम् ॥१६॥
 यदि वाजिनः सुवेपस्ततोऽपि किमतः परम् ।
 यद्वा भ्रमाम्यहं भैक्षं, ततोऽपि किमतः परम् ॥१७॥
 यद्वा सू(शु)न्यगृहे स्वप्नं, ततो[ऽपि] किमतः परम् ।
 इत्याद्यलीकं जल्पन्तं, सूरिं दृष्ट्वा जनोऽन्नवीत् ॥१८॥
 धिग् भूषं प्रापितः सूरिरीदृक्षीं येन दुर्दृशम् ।
 श्रुत्वा च धिग्(क्) क्रियां राज्ञो, व्यह्नापि सचिवैः पुनः ॥१९॥
 मसीद देव ! मुञ्चैतां, व्रतिनीं स्नेहवर्जिताम् ।
 साध्वीविध्वंसतैश्चात्र, दुर्यशोऽभ्युन्न दुर्गतिः ॥२०॥
 नृपः कृद्धोऽथ तानूचे, सि(शि)क्षयध्वं पितृन् निजान् ।
 तेऽथ तूष्णीं स्थितास्तत्र, श्रुत्वाऽऽचार्योऽपि निर्ययौ ॥२१॥
 यान् प्रतीच्यां शककूलं, कूलं प्राप क्रमात् प्रभुः ।
 आवर्ज्यच्च मन्त्राद्यैस्तत्रैकं शास्त्रिनं नृपम् ॥२२॥
 शाखानुशाखी तत्स्वामी, तद्भूतोऽन्येष्टुराययौ ।
 समर्प्य प्राभृतं चाऽऽगात्, सूरिस्तु नृपमन्नवीत् ॥२३॥

स्वामिप्रसादे कृष्णाऽऽस्यः, किं त्वं राजाऽप्युवाच तम् ।
 न प्रसादः किन्तु कोपो, यतो यस्मै स कुप्यति ॥२४॥
 नागाङ्गं प्रेषयत्यस्मै, क्षुरीं दुर्लङ्घ्यशासनः ।
 मर्त्तव्यं तन्मयाऽवश्यं, कुद्धः स्वामी कुतोऽप्यसौ ॥२५॥
 सृष्टवैवाचार्योक्ते, ग्राह राजाऽन्यशाखिनाम् ।
 सृष्टः पञ्चनवत्या यत्, पणवत्यङ्किता क्षुरी ॥२६॥
 तानप्याद्वय सूर्युक्ते, तानाद्यास्त नृपान् नृपः ।
 तेऽथाऽऽचार्याऽऽज्ञया चेलुः, सुराण्पूराण्पूमाययुः ॥२७॥
 तत्रातिक्रान्तवर्षास्ते, प्रोक्ताः कालकस्त्रिभिः ।
 किमपास्तोद्यमा यूयं, तेऽप्युचुः कृत्यमादिश ॥२८॥
 स्त्रिभिः प्रोवाच गृहीध्वं, मालवोज्जयिनीं यतः ।
 निर्वाहस्तत्र वो भावी, तेऽवोचन्नास्ति शम्बलम् ॥२९॥
 चूर्णेन हेममांवाहं, कृत्वा स्त्रिभिरर्पितम् ।
 यथेच्छं स्वर्णमादाय, चेलुस्ते मालवान् प्रति ॥३०॥
 लाटादिदेशानादाय, जग्मुर्मालवसीगनि ।
 तच्च ज्ञात्वा गर्दभिल्लोऽभ्यमित्रिणीषोऽभवद् वलैः ॥३१॥
 घोरे प्रवृत्ते सङ्ग्रामे, द्वयोरप्यथ सैन्ययोः ।
 अभाजि शाखिसैन्योर्ध्वैर्गर्दभिल्लचमूः क्षणात् ॥३२॥
 गत्वोपरोधसज्जोऽस्थान्मालवेन्द्रः पुरीं निजाम् ।
 वेष्टयित्वा शाखिनोऽपि, तस्थुर्गुर्वाज्ञयाऽथ ताम् ॥३३॥
 युद्धेऽनिशं जायमाने, शून्ये प्राकार एकदा ।
 नृपैः पृष्टा शून्यहेतुमादिशन्निति सूरयः ॥३४॥
 अद्याष्टम्यां तिथावेष, विद्यां जपति गर्दभीम् ।
 तां पश्यद्भिस्तदादेशात्, तैर्दृष्ट्वाऽऽख्यायि सूरये ॥३५॥
 स्त्रिभिः प्राहाऽऽस्य जापान्ते, गर्दभी भुं करिष्यति ।
 तच्छ्रुत्वाऽरिद्विपादादि, वान्तरक्तं पतेद् भुवि ॥३६॥
 द्विक्रोशीमयाध्वं तत्, सर्वामादाय वाहिनीम् ।
 योधानां च शतं साष्टं, दत्थ मे शब्दवेधिनाम् ॥३७॥
 तथैव सर्वं तैश्चक्रे, योधानूचुश्च सूरयः ।
 यदैषा स्फारयत्यास्यं, भुं कर्तुं भवद्भिस्तदा ॥३८॥
 अकृताऽऽरावमेवाशु, पूरणीयं शरात् करैः ।
 र्ततो व्यात्तं तथा वक्त्रं, शरैः पूर्णं तदैव तैः ॥३९॥ युग्मम् ॥

सा नृपमूर्ध्नि दत्त्वांऽर्हि, कृत्वा विष्णुत्रययौ ।
 भङ्क्त्वा शुर्वाग्रया वयं, शाखिनोऽप्यविशन् पुरीम् ॥४०॥
 पुरो वद्धं गर्दभिलं, तैस्ततः सूरयोऽब्रुवन् ।
 अतिनीव्रतविध्वंसः, पाप ! रे ! यत् त्वया कृतः ॥४१॥
 यच्चापमानितः संघो, वयं यच्च तिरस्कृताः ।
 तत्पा[प]द्रोः पुष्पमेतद्, भावी तु नरकः फलम् ॥४२॥
 प्रायश्चित्तं गृहाण त्वमद्याप्पादाय तद् व्रतम् ।
 इत्युक्तोऽपि विमनस्को, देशान्निष्कासितः स तैः ॥४३॥
 मागाश्रितोऽथ यः छाखी, सम्राट् चक्रे स सूरिभिः ।
 शककूलाद् यदायातास्तेऽभूदिति शकान्वयः ॥४४॥
 इति प्रसिद्धां निर्वाह्य, यामिं चारोप्य संयमे ।
 आलोचितप्रतिक्रान्तः, स्वं गच्छं सूरिराश्रयत् ॥४५॥

(२)

इतश्च भृगुकच्छे स्तः, कालकार्यस्वसुः सुतौ ।
 बलमित्र-भानुमित्रौ, राहू-युवराट्श्रिया श्रितौ ॥४६॥
 तावाहानाय सूरिणां, प्रैपतुर्मन्त्रिणं निजम् ।
 सूरिर्भृगुपुरं निन्ये, तेनायापृच्छथ आखिनम् ॥४७॥
 बलमित्रेण विच्छर्दवेक्षितास्तत्र सूरयः ।
 संबुद्धं नृपयामेयं, बलमानुमदीक्षयत् ॥४८॥
 राज्ञा भक्त्याऽत्रैव वंर्षास्थापितैस्तैः पुरोहितः ।
 जिग्ये नृपपुरः साधून्, निन्दनैकोपपत्तिभिः ॥४९॥
 द्वेपाद् भूपं रहोऽपेति, स विप्रो व्यमतारयत् ।
 पथाऽप्येते येन पूज्या यान्ति सोऽपि तथैव च ॥५०॥
 तत्पदातिक्रमादेपां, महत्याशावनां भवेत् ।
 राजाऽप्युचे सत्यमेतद्, विमृज्यन्ते कथं पुनः ॥५१॥
 द्विजोऽवदद् देव ! पुर्यामाधकम्माद्यनेपणाम् ।
 प्रवर्तय ततो नैते, स्थास्यन्ति स्वयमेव हि ॥५२॥
 नृपानुमत्या तेनोक्ताः, पौराश्रकुस्तथैव ताम् ।
 सूरयोऽप्यथ तद् ज्ञात्वा, प्रतिष्ठानपुरं ययौ ॥५३॥

(३)

प्रतिष्ठानपुरे शालिवाहनः श्रावको नृपः ।
 श्रापितस्तैः पर्शुपणा, यत् कार्याऽस्माभिरागतैः ॥५४॥

ज्ञात्वाऽऽगतानथो सूरीन्, ससंघः पार्थिवोऽभ्यागत ।
 वेशिता विस्तराद् राज्ञा, ते चैत्यानि ववन्दिरे ॥५५॥
 ज्ञातवाहनराजाऽऽद्यैः, सेव्यमानेषु तेष्वथ ।
 क्रमात् पर्युषणा प्राप्ता, राज्ञोक्ताः सूरयस्ततः ॥५६॥
 नभस्यशुद्धपञ्चम्या, शक्रयात्रा भवत्यतः ।
 शक्रोऽनुगम्यो लोकानुवृत्त्या भावी मयाऽपि तत् ॥५७॥
 विस्तराच्चैत्यपूजादि, कर्तुं नात्र प्रपार्यते ।
 पर्युषणास्तु तत् पृष्ठ्यामित्युक्ते सूरयोऽनुवन् ॥५८॥
 सूर्योऽप्युदेत्यपरस्यां, मेरुचूला चलत्यपि ।
 न तु पर्युषणा राजन् ! लङ्घ्यते पञ्चमीनिशाम् ॥५९॥
 चतुर्थ्यामस्तु राज्ञोचे, श्रीसंघानुज्ञया ततः ।
 पर्युषणां चतुर्थ्यां ते, चक्रुः कालऋसूरयः ॥६०॥
 पूर्णिमास्याश्चतुर्दश्यां, चतुर्मासान्यथाययुः ।
 पालिकाणि चतुर्दश्यां, पुराऽप्यासन् यद्वचिरे ॥६१॥
 तं पक्खियचुञ्जीए, महानिसीहे दसामुयक्खन्वे ।
 भणियं चउहसीए, समराइचे फुहं चेव ॥६२॥
 राजानुग्रहोऽयं मे, नन्दीश्वरतपःकृताम् ।
 राज्ञीनां पारणे भावि, यत् साधुत्तरपारणम् ॥६३॥
 तत्राहि चानुवर्धं यत्, पूज्यन्ते साधवो जनैः ।
 तत्र देशे प्रवृत्तस्तत्, साधुपूजालयोत्सवः ॥६४॥

(४)

अथ कर्मवशाज्जातान्, शिष्यानुल्लण्ठचेष्टितान् ।
 ज्ञात्वा तेषु च सुप्तेषु, शज्जे(य्ये)शं सूरयोऽनुवन् ॥६५॥
 पौत्रसागरचन्द्राऽऽख्यसूरिपार्थ्वं व्रजाम्यहम् ।
 निर्वन्धाः शिष्यपृच्छायां, त्वं तान् निर्भर्त्स्य साधयेः ॥६६॥
 इत्युक्त्वा ते ययुस्तत्र, वृद्धः कोऽपीत्यवज्ञया ।
 अनभ्युत्थाय व्याख्यान्ते, प्रशिष्येणेति जल्पिताः ॥६७॥
 कीदृग् ममाऽऽर्य ! व्याख्यानं, भव्यं चेत्याह सूरिराट् ।
 किञ्चित् पृच्छेति तेनोक्ते, प्रपच्छाऽन्तित्यां विभुः ॥६८॥
 सागरः प्राह नो धर्म्मं, विना किञ्चिदिह स्थिरम् ।
 धीमतां तत् स एवाऽहं इत्युक्ते गुरवोऽनुवन् ॥६९॥
 नास्ति धर्मोऽध्यक्षः[?] मानातीतत्वाच्छशशृङ्गवत् ।
 तदभावे नानुमानात्, तदलम्भत चिकीर्षया ॥७०॥

सागरः प्राह मत्पत्नी, धर्माधर्मौ स्त एव यत् ।
 सन्त्येकेऽत्रैव सघ्नानस्तदुद्धृत्याश्वापरे नराः ॥७१॥
 इतश्च पश्चाद् दुःशिष्यैः, पृष्टः शय्यातरोऽवदत् ।
 गुन्वाज्ञां भो ! स्वयं लुप्त्वा, दुष्टाः ! पृच्छत मां तु किम् ? ॥७२॥
 त्यक्तास्तदगुरुभिर्वृण्यं, यात दृष्टिपयान्म ।
 तऽपि भीता क्षमयित्वा, शय्येशं जगद् पुनः ॥७३॥
 दयां कृत्वैकवारं नः, ज्ञाधि याताः क सुरयः ।
 श्राद्धोऽपि तत्र तान् प्रैपीद्, ह्यत्वां सम्यगुपस्थितान् ॥७४॥
 आगच्छतश्च तान् श्रुत्वा, किमुपैति पितामहः ।
 इति हृष्टः प्रशिष्योक्तः, सूरिः स्माहापि मे श्रुतम् ॥७५॥
 दृष्ट्वा तानायतः साधून्भ्युत्तस्यौ च सागरः ।
 तैरुचे साधुसंघोऽयं, श्रुतस्तु पुरागताः ॥७६॥
 कालिकार्यं बहिर्भूम्यागतमभ्युत्थितान् धृनीन् ।
 ऊचे प्रशिष्यः किमिदं, तेऽप्युचुर्गुरुवो ह्यमी ॥७७॥
 क्षमयित्वाऽनुतप्यन्तं, सागरं स्माह सूरिराह ।
 माऽन्यताप्सीर्न ते भावदोषः किन्तु प्रमत्तता ॥७८॥
 बालुकामस्यदृष्टान्तादुत्तार्यास्य श्रुतस्मयम् ।
 विनीतशिष्यसंवीता विजद्गुः सूरयोऽन्यतः ॥७९॥

(५)

अथान्यदा विदेहेषु, श्रीसीमन्धरसभिषौ ।
 निगोदजीवव्याख्यानं, श्रुत्वा शक्रोऽभ्यधादिति ॥८०॥
 एवं स्वामिन् ! निगोदानां, व्याख्यां किं कोऽपि भारते ।
 वेत्तीदानीं जिनोऽद्याऽऽख्यत्, कालकार्या विदन्ति ताम् ॥८१॥
 आगत्य कीर्तुकाच्छक्रः, कृत्वा वृद्धद्विजाकृतिम् ।
 नत्वाऽप्राप्तीन्निगोदाऽऽख्यां, प्रशुश्राव्य ययातेयम् ॥८२॥
 संख्यातीताः सन्ति गोला गोलेऽसंख्या निगोदकाः ।
 एकैकस्मिन् निगोदेऽय, सिद्धेभ्योऽनन्तजन्तवः ॥८३॥
 इत्यादि सूरिणाऽऽख्याते, पुनः पप्रच्छ वासवः ।
 प्रार्थयेऽहं तदाख्याहि, कियदापुर्मम ममो ! ॥८४॥
 सूरिज्ञानोपयुक्तोऽभूद्, यावद् द्वे सागरोपमे ।
 इन्द्रस्त्वमिति सूर्युक्ते, शक्रः स्वं रूपमाश्रयत् ॥८५॥

नत्वा स्तुत्वा च सूरीन्द्रमिन्द्रः स्वं स्थानमभ्यगात् ।
 सूरिः स्वायुःपरिमाणं, ज्ञात्वा संलेखनां व्यधात् ॥८६॥
 इति श्रीकालिकाचार्याः, कृत्वा प्रवचनोन्नतिम् ।
 यथाऽऽयुः पालयित्वा तेऽनशनेन दिवं ययुः ॥८७॥
 श्रीरत्नसिंहसूरीणामन्तेवासी कथामिमाम् ।
 चक्रे विनयचन्द्राऽऽख्यः, संक्षिप्तरुचिहेतवे ॥८८॥
 यो गर्दभिलं जगदेकमलं, समूलमुन्मूलयति स्म राज्यात् ।
 आनीतवान् पर्युख(ष)णाऽऽख्यपर्व, दिने चतुर्थ्यां स गुरुः] थिये वः ॥८९॥+

इति श्रीकालिकसूरिकथानकम् ॥

D आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—सं. १६१२ वर्षे ॥ श्रीरस्तु ॥

P आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं० १३४४[?] वर्षे वैशाखशुद्धौ अक्षततृतीयायां सोमे पर्युषणाकल्पपुस्तिका लिखिता ।
 तस्मिन्नेवादार्शेऽन्याक्षरैर्लिखितमिदम्—

श्रीवर्द्धमानो जु.... सितमूलः पार्श्वादिसद्वृत्तपृथुम्.... ।
शाखोक्तगच्छगुच्छः श्रेयःफलं यच्छतु कल्पवृक्षः ॥
 शिवमस्तु श्रीः ॥

[१६]

पल्लिवालगच्छीयश्रीमहेश्वरसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

[लेखनसं० १३६५]

ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

पञ्चम्यां विदितं पर्व, चतुर्थ्यां येन निर्मितम् ।
 श्रीमत्तः कालिकाचार्यगुरोस्तस्य कथोच्यते ॥१॥

+ P आदर्शे नास्तेतदन्तिमं पद्यद्वयम् ।

१ ° अमीवि ° P, ° अमीसंस्थितं H । २ श्रीमत्संघप्रसादेन, तत्कथा बुध्यते मया P, सांवत्सरीयं तस्योच्चैः कथा
 संप्रति कथ्यते C ।

धरावासपुरेशस्य, वैरिसिंहस्य नन्दनः ।
 अभूतां सुरसुन्दर्यां, कालकथ सरस्वती ॥२॥
 कालकोऽन्येयुर्ध्वाने, गतो मित्रैः पुरस्कृतः ।
 गुणाकर्णगुरोर्बुद्धः, भावराजीदनुजायुतः ॥३॥
 शतसंख्या नरा नार्यस्तावन्नु प्राव्रजन्नय ।
 कालकः स्वपदे न्यासीद्, गुरुभिर्गुरुभिर्गुणैः ॥४॥
 प्रवर्त्तिनीं च तज्जागिरवन्त्यामन्यदाऽगमत् ।
 श्रीमन्तः कालकाचार्याः, साधु-साध्वीसमन्विताः ॥५॥
 गर्दभिष्टोऽन्यर्दा वीक्ष्य(क्ष्या)वन्त्यां चैत्ये सरस्वतीम् ।
 बलादन्तःपुरे न्यस्यात्, को विवेको हि कामिनाम् ॥६॥
 तस्मिन् बोधवचः सूरेः, संघस्य च वृषाऽभवत् ।
 अमात्यानां गिरा मिथ्या, क्षीणायुषमहौषधी ॥७॥
 अयोन्मत्तकवेपेण, भ्रमन्निति ललाप सः ।
 गर्दभिष्टो यदि नृपस्तवः स्यात् किमतः परम् ? ॥८॥
 भिक्षेऽहं यदि शून्ये वा, वसामि किमतः परम् ? ।
 मत्वेति बोधितोऽमात्यैर्नापुध्यत नृपाधमः ॥९॥
 श्रुत्वेति कुपितः सूरिः, सस्मारागमभाषितम् ।
 संघादिकार्यं यच्चक्रितैर्यमप्यन्तयेन्मुनिः ॥१०॥
 ध्यात्वेति शककूलेऽगात्, सामन्तास्तत्र शाखयः ।
 नृपः शाखानुंशाखिस्तु, कीर्त्यते देशभाषया ॥११॥
 शाखामेकं च मन्त्राद्यैस्तस्थुरावर्ज्य मूरयः ।
 क्षुरिकामाभृतस्तत्रान्यदौ दूतः समागमत् ॥१२॥
 शाखिः श्यामाननः पृष्टः, सूरिभिः प्रौढ नः मयुः ।
 क्रुद्धः मेपयते शस्त्रां, तथा छेद्यं निजं शिरः ॥१३॥
 कृपाणिकायामेतर्स्यां, पण्णवत्पङ्कवीक्षणान् ।
 मैन्ये पण्णवतः सामन्तानां क्रुद्धो धराधिपः ॥१४॥
 सर्वेऽपि गुप्तमाहाय्य, सूरिभिस्तेऽथ मेलिताः ।
 तैरीभिः सिन्धुमुत्तीर्य, सौराष्ट्रायां समाययुः ॥१५॥
 वर्षाकाले तदायाते, गतिप्रत्यूहकारिणि ।
 विधाय पण्णवत्यैः, सुराष्ट्रां तेऽवतस्थिरे ॥१६॥

१ °स्य भूतः C । ४ °ने वाहकेलमतो गुणी (°तो शुभः H) P । ५ °धराभिषाद् बुद्धः PH
 ६ °दे न्यस्तः P । ७ °नो त्वेत °PH । ८ °दाऽवन्तीर्षतिर्वीक्ष(क्ष्य)ध °PH । ९ हि कामिनाम् PH ।
 १० °दाखीदुग्धी °P । ११ °दा सूरि(रि) स °C । १२ °ह त[त्] प्र °C । १३ °स्यां श्यायामह °C
 १४ सामन्तानां वन्तवते[ः], क्रुद्धोऽन्नेपां नराधिपः C । १५ ते सर्वे सि °H । १६ वर्षावये त °H ।

गुर्वादिष्टैश्च शरदि, तैरुच्चे नास्ति सम्बलम् ।
 गुरुश्रुर्णेन सौवर्णमिष्टिकापाकमादधे ॥१७॥
 संवलाद् वलवन्तस्ते, मालवं लातुमिच्छवः ।
 ते जग्मुः मालवे देशे, सूरिमिः प्रेरिताश्चिरात् ॥१८॥
 गर्दभिलः ससैन्योऽपि^{१७}, समेतस्तेर्महावलैः ।
 शकैर्भग्नप्रविष्टान्तःपुर्यां रुद्धा च तैः पुरी ॥१९॥
 अथाष्टमीदिने दुर्गे, शून्ये पृष्ठः शकैर्गुरुः ।
 आचख्यौ गर्दभीं विद्यां, प्रचण्डां साधयिष्यति ॥२०॥
 तद्वचःश्रवणात् सर्वं, सैन्यं स्यान्मूर्च्छितं क्षणात् ।
 गव्यूतेः परतः सर्वं, शिविरं तन्निवेद्यताम् ॥२१॥
 अष्टोत्तरशतं शब्दवेधिनः सन्तु मेऽन्तिके ।
 तथाकृतेऽथ तैः सूरिनोदितैः शब्दवेधिभिः ॥२२॥
 तस्याः प्रसारितं वक्त्रं, तूणीचक्रे क्षणादपि ।
 हतप्रभावा नष्टाऽथ, विद्यांऽवद्यात्मनस्ततः ॥२३॥
 गुर्वाज्ञया ततः पुर्यां, प्रविश्यानायितः शकैः ।
 बद्ध्वा गर्दभवद् गर्दभिलो गुरुपदान्तिके ॥२४॥
 स तैरुच्चे तवान्यायतरोः पुष्पमिदं तनु ।
 फलं त्वन्यभवे भौवि, घोरा नरकवेदना ॥२५॥
 तद् धर्मं प्रतिपद्यस्वाधुनाऽपि जिनभाषितम् ।
 इत्युक्तेऽवाङ्मुखो द्वेधा, चक्रे निर्विषयः स तैः ॥२६॥
 मित्रं शाखिं नरेन्द्रत्वे, सामन्तत्वेऽपरानपि ।
 सूरयः स्थापयामासुर्निजं जामिं च संयमे ॥२७॥

(२)

अथो भृगुपुरे राजा, सुवराजश्च तिष्ठतः ।
 बलमित्र-भालुमित्राभिधौ जामिसुतौ गुरोः ॥२८॥
 प्रधानं प्रेष्य तौ सूरिमानौय्य शण्य(स्य)मानसौ ।
 प्रवेक्ष्य चक्रतुश्चैत्योत्सवं जितशतक्रतू ॥२९॥
 सुतो नृपस्वसुभानुश्रियो धर्मं गुरोर्मुखात् ।
 चलभानुः समाकर्ण्य, दक्षो दीक्षासुपाददे ॥३०॥

१७ ° वन्तोऽपि मा ° PH । १८ ° पि संग्रामेण म ° C । १९ अथान्यदा दिनेऽष्टम्या दुर्गे शून्ये शकैर्गुरुः ।
 पृष्ठोऽसौ ग ° C । २० ° त शत्रुसै ° PH । २१ ° व्युत्तात् प ° C । २२ ° वं तच्छिविरं नि ° P । २३ रिविष्टितः
 (रेगेदितैः H) शब्दवेधिनः(भिः) C । २४ सूर्याङ्ग ° PH । २५ गुर्वा(र्व)न्तिके C । २६ ° वि नानान ° C । २७ ° य्य
 प्राज्यमानतः PH । २८ ° वं कालकसूरिभिः(णः) C । २९ ° पस्य मा ° C ।

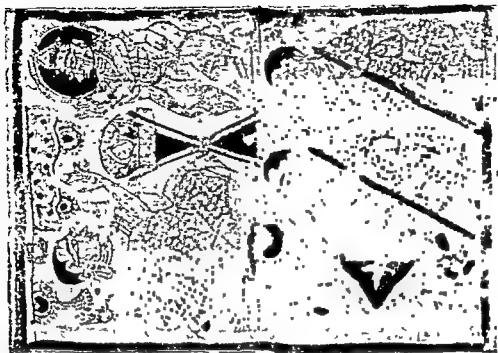

Fig. 66

विश्व ६६

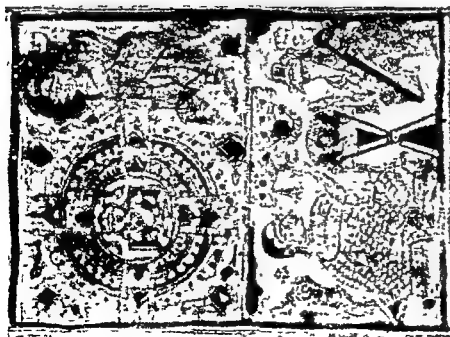

Fig. 65

विश्व ६५

भक्तं वीक्ष(क्ष्य) नृपं क्रुद्धः, पुरोधाऽवि(वी)वैदंद् स्यात् ।
 निरुचरीकृतो भूषं, कैतवादित्यभाषत ॥३१॥
 बन्धपादपदाक्रान्तिर्महादोषप्रपोषिणी ।
 नृपोऽथ तद्विरा मृदोऽनेपणं नगरे व्यधात् ॥३२॥
 एवं निरीक्ष्य^{१०} वर्षायामपि सूरिः शृगो[ः] पुरात् ।
 महाराष्ट्रकिरीटाभं, प्रतिष्ठानैर्पुरं गतः ॥३३॥

(३)

सालवाहनभूपेन, महद्धर्या स प्रवेशितः ।
 विघ्नपक्ष ससंवेन पट्टथां पर्युपणा(णां) कुरु ॥३४॥
 यतो लोकानुवृत्त्याऽन्नेन्द्रोत्सवं पञ्चमीदिने ।
 सूरयः ^{११}प्रोचिरे पर्युपणा नात्येति पञ्चमी[म्] ॥३५॥
 जिना गणेशास्तच्छिष्याः, पञ्चाशत्के दिने यथा ।
 पुरा पर्युपितास्तद्वद्, गुरवो मे तथा वयम् ॥३६॥
 चतुर्थ्यामस्तिति प्रोक्ते, नृपेण गुरवो जगुः ।
 अस्तु प्रोक्तं हि सिद्धान्ते, परिवास्तव्यमारतः ॥३७॥

(४)

स्वच्छन्दानन्यदा शिष्यान्, प्रोज्झ्य शय्यातराग्रतः ।
 आख्याय सागरचन्द्रं, प्रक्षिप्यं सूरयो ययुः ॥३८॥
 तेन नाभ्युत्थिता व्याख्याक्षणे तेऽज्ञातवृचयः ।
 तत्स्थुस्तत्पृष्ठतः व्याख्याचारुतामयनोद्यताः ॥३९॥
 अथ शय्यातराग्रात्वा, मृनयोऽपि समापयुः ।
 र्ध्वं रिं ते(तं) क्षमयन्तस्ते, प्रतिष्ठावसतौ ततः ॥४०॥
 ज्ञात्वा सागरचन्द्रोऽपि, हीभरानतश्चन्द्रः ।
 नेत्रांममसा गुरोः पादौ, प्रीत्या प्रक्षालयन्निव ॥४१॥
 चत्पाप्य बालकामस्यार्द्धस्य दृष्टान्तदर्शनात् ।
 तैव संबोध्य यते ! ज्ञाने, त्वं गर्वं मा कृया वृथा ॥४२॥
 यथा रिक्तो भवेत् प्रस्यः, स्थानान्तरविरेचनात् ।
 स्थाने स्थाने विगमनाद्, यथा स्थान्मृदल्पिका ॥४३॥
 तथा गणेशाः पूर्वैर्भ्यो, वत्स ! हीनोऽस्म्यहं क्रमात् ।
 मैत्रोऽपि हीनो म[त्]शिष्या[ः], तस्मै(स्मा)दीनो भवानपि ॥४४॥

१० ° वृत्त PH । ११ भूषं कै ° H । १२ ° क्ष्य बाधेऽपुनरुक्तेऽपि घनागमे P, ° क्ष्य च घनागमेऽपि घनागमः H । १३ ° उदेऽगमत् C । १४ प्रोचः २ व ° P । १५ ° गमेऽस्तच्छिष्या व ° P । १६ पञ्चाशत्के दिने C । १७ गुरुः क्षमयितो(ताः) बाधं न पुनः कारणेन च P । १८ तस्यो बाध्यते, पादौ प्रत्ययः क्षा(प्रभोः प्रक्षालय)कथमिव PH । १९ तं संक्षमयन्तदृष्टा ° PH । ४० स्थानस्थाननिवेदनात् H । ४१ अतस्ते गुरवस्तस्मात् त्वं च हीनतरस्तथा P, अतस्ते गुरवस्तस्मात् त्वं हीनतरस्तथा H ।

प्रज्ञापरीपहः सोऽयं, वत्स ! सहस्ततस्त्वया ।
इत्युक्तः स गुरोर्वाचं, तथेति प्रति(त्य)पद्यत ॥४५॥

(५)

शक्रोऽन्यदा निगोदानां, व्याख्यां सीमन्धरप्रभोः ।
श्रुत्वा पप्रच्छ भ(भा)रते, व्याख्यात्येवंविधं हि कः ? ॥४६॥
विज्ञाय कालिकाचार्यं, विप्रवेपः समागमत् ।
तद्व्याख्यानश्रुतेर्हृष्टो, निगोदानां विचारणात् ॥४७॥
गोलौउ असंखिज्जा, असंखनिगोयगोळओ भणिओ ।
इक्किं पि निगोए, अणंतजीवा मुणेयन्वा ॥४८॥
विप्रेणोयुपि पृष्टो(ष्टे), शक्रोऽसीति गुरुर्जगौ ।
हृष्टः सोऽथ निजं रूपं, प्रकाश्यैवं तमस्तवीत् ॥४९॥
जय प्रवचनाधार !, जय संसारतारक ! ।
जय सीमन्धरस्वामिस्तुतैः, श्रीमन् ! नमोऽस्तु ते ॥५०॥
स्तुत्वेतीन्द्रोऽन्यतो द्वारं, विधाय तदुपाश्रये ।
गतो दिवं सूरिरपि, प्रपाल्यायुर्ययौ दिवम् ॥५१॥
साँवँत्सरीयं सत्पर्व, चतुर्थ्या येन निर्मितम् ।
युगप्रधानः सूरिन्द्रो, जीया[न्] नित्यं स कालकः ॥५२॥

इति श्रीपल्लिवालगच्छे महेश्वरसूरिभि-
र्विरचिता कालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥

संज्ञकप्रतिप्रान्ते प्रशस्तिरियम्—

श्रीमालवंशोऽस्ति विशालकीर्तिः,
श्रीशान्तिसूरिः(रि)प्रतिबोधितडीडकाख्य[ः] ।
श्रीविक्रमाद् वेद-नभर्षिवत्सरे
श्रीआदिचैत्यकारापितनवहरे च (?) ॥१॥
तस्य शाखासमुद्भूतदेवसिंहो गुणाधिकः ।
तत्सुतः कर्मसिंहस्याभूत(त) पुत्रो मलसिंहक[ः] ॥२॥

४२ ° नस्तु(श्रु)ते हृष्टः पप्रच्छायुर्निजं वृषा PH । ४३ नास्तीयं गाथा PH पुस्तकयोः । ४४ सूरिः श्रुतेन विज्ञाय, शक्रोऽसीति जगाद तम् ह ° PH । ४५ ° त ! स्वामिन् ! P । ४६ कल्पोत्पद्यस्तु पञ्चम्या(म्याः), चतुर्थ्यां येन कारितम् । संघेनामुमि(म)तः श्रीमान् जीयात् सूरिः स कालकः ॥५२॥ यः श्रीपर्युषणां महागुणगणां चक्रे चतुर्थदिने, पञ्चम्या इह सालिवाहन-महीपालस्य विहसितः । नानालब्धियुजे जिनप्रवचनप्रोत्सर्पिणा कारिणा, तस्मै कालकसूरये युगवराप्रण्ये नमो भक्तिः ॥५३॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथानकम् समाप्तम् P ।

षट्स्थानपतितान्मत्वा, श्रुतभेदवलिनोऽपि हि । न गर्वः सर्वथाकार्यः सूरिसागरचन्द्रवत् ॥५२॥ चतुर्थीपर्युषणापर्वपश्चापकस्य श्रीकालिकाचार्यस्य संस्कृतबन्धमयी कथानिका लिखिता H ॥

महीरोल्लनगोत्रे च, मण्डनो धान्धकामिषः ।

तत्सुताः-प्रयः संजाता ऊदल-देदाकनामतः ॥३॥

गोत्रमण्डनहालाकभग्नी यस्य चतुष्टयी ।

सी(शी)लालङ्कारधारी च, आभू मनी च मङ्गला (?) ॥४॥

षड्दर्शन[सु]भक्ता च, श्रीरिवा(व) हरिमण्डनी ।

अर्द्धाङ्गलक्ष्मीः साह, मलसिंहस्य पुण्यभृग् ॥५॥

पञ्च पुत्राः पवित्राश्च, पञ्चपुत्री(त्र्यः) सतीव्रताः ।

कल्पवृक्षसमानेऽपि, संघशासनसेवकान्(काः) ॥६॥

धारा-राम-लाखाको, जइतसिंह-भीमकौ ।

ऊदी पूनी च च्याद् च, रुक्मिणी सोनणी तथा ॥७॥

धाराकपत्नी च सुव्रता, जयश्री [च] तदङ्गना[जाः] ।

वेदमिवा(दा इव) चतुष्टय(यी), सघम्मणो पाप(खांख)ण-भदनकौ च ॥

रत्नस्य रत्नाकरतुल्यरूपः

धनसिंहवीरः स्वजनप्रियश्च ? ॥८॥

रामापुत्रस्तु खेताकः, पद्मो लाखाकनन्दनः ।

जइतसिंहसुतो ह्यालः, भीमापुत्री स(सु)लक्षणी ॥९॥

स्वश्रेयसे कारितकल्पपुस्तिका,

स(सा)हृक्पुण्योदयरत्नभूमिः ।

श्रीपल्लिगच्छे स्वगुणो(णौ)कथाम्ना,

[सु]वाचिता श्री(साऽपि) महेश्वरसूरिभिः(रेण) ॥१०॥

मृगविक्रमकालातीत सं० १३६५ वर्षे भाद्रपदशुद्ध ४ श्रावण श्रौतसुतेन गार्ग्यउदयसिरिसमन्वितेन पुत्रसोमा-लाषा-वेता

सदकानलचौरेभ्यः, मूख(प)केभ्यस्तथैव च ।

रक्षणीयात् मयत्नेन, यस्तु न मिद्येते (?) ॥१॥

मङ्गलं महाश्रीः । शुभं भवतु ॥

कस्यामेव प्रतिग्रान्ते पुष्पिकेयम्—

संवत् १३७८ वर्षे भाद्रपदशुद्ध ४ श्रावण श्रौतसुतेन गार्ग्यउदयसिरिसमन्वितेन पुत्रसोमा-लाषा-वेता
सहितेन श्रावणकृद्धाकेन धीरुपुस्तिकां गृहीत्वा श्रीअमरदेवसूरीणां समर्पिना वाचिता च ॥

संज्ञकप्रतिग्रान्ते लिखितमिदमधिकम्—

जं रपणिं कालगमो, अरिहा तित्यंकरा महावीरो ।

तं रपणिं अबंतिचर्द, अरिसिनो पालभो राया ॥१॥

पालयरज्जं सट्ठी(६०), पणपन्नसयं(१५५) नवण्हनंदाणं ।
 मोरीणं अट्ठसयं(१०८), तीसं(३०) वरिसाण पूसमित्तस्स ॥२॥
 वलमित्त-भाणुमित्ता, सट्ठी(६०) नरवाहणस्स चालिसा(४०) ।
 ततो गर्दभिल्लः ॥

पालकराज्यम् ६४(६०) । नवनन्दराज्यम् १५५ । मौर्यराज्यम् १०८ । पुष्यमित्रराज्यम् ३० । श्री-
 कालिकसूरिभ्रातृ(भागिनेय)वलमित्र-भानुमित्रौ राज-युवराजौ । तद्भगिनी भानुश्रीस्तत्सूनुष्वलभानुमित्र[राज्यम्]६० ।
 श्रीवीरात् ४५३ गर्दभिल्लोच्छेदकः कालिकाचार्यः । उक्तं च प्रथमानुयोगसारोद्गारे युगप्रधानदण्डिकायां
 प्रथमोदये—

तह गद्दभिल्लरज्जस्स, छेभगो कालका[य]रिओ होही ॥
 निव्वाणनिसाए गोयमपालियनिवो अवन्तीए ।
 होही पाडलियपहू, सो मुरियउ उदाय(यि)निवमरणे ॥

वीरात् ९९३ चतुर्थ्यां पर्युषणाकारकोऽन्यः कालिकाचार्यः ॥ प्रथमानुयोगसारोद्गारे युगप्रधानदण्डिकायां
 द्वितीयोदये—

नवसए तेणउए(९९३) खलु, समइक्कंतेहिं वीरवद्धमाणाओ ।
 पज्जोसवणाचउत्थी, कालिकसूरीहिंतो ठविया ॥
 पूरिया लख-तिगदीणा रयणासयं समस्स तियं ।
 जो सालवाहणमिवं, सट्ठी कासीइ य पइट्ठाणे ॥

श्रीवीरात् ३३५ निगोदव्याख्याता प्रथमकालिकाचार्यः ।

अस्या एव प्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्—

संवत् १६६६ वर्षे मार्गशीर्षमासे शुक्लपक्षे एकादश्यां तिथौ अमृतवासरे श्रीस्तम्भतीर्थे पिप्पलगाच्छे पण्डितश्री-
 कान्हजील(लि)पीकृतं स्ववाचनाय वा परोपकाराय ॥ थराद्रामहात्मा चंद्रतणी परि निर्मला निःकलङ्का
 स्वआजीविकावृत्या ॥

[१७]

श्रीप्रभाचन्द्राचार्यविरचितं

प्रभावकचरितान्तर्गतं

कालकचरितम् ॥

[रचनासंघत् १३३४]

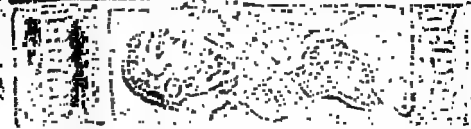
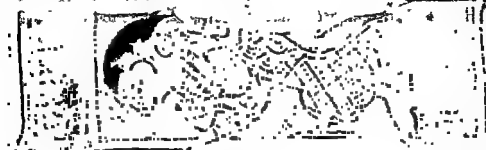

श्रीसीमन्धरतीर्थेशविदितोऽनणुतो गुणात् ।
 कुतश्चिदपि सोऽव्याद् वः, कालकसूरिकुञ्जरः ॥१॥
 माच्यैर्बहुश्रुतैर्हृत्, यस्य पर्युपणाश्रयम् ।
 आहतं कीर्त्यते किं न, शकटी शकटानुगा ॥२॥
 श्रीधरावासमित्यस्ति, नगरं न गरो जयी ।
 द्विजिहास्यसमुद्गीर्णो, यत्र साधुवचोऽमृतैः ॥३॥
 आशाकम्बावलम्बाढ्या, महावलभरोच्छ्रिता ।
 कीर्त्तिपताकिका यस्याक्रान्तव्योमा गुणाश्रया ॥४॥ युग्मम् ॥
 श्रीवैरिसिंह इत्यस्ति, राजा विक्रमराजितः ।
 यत्प्रतापो रिपुस्त्रीणां, पत्रवल्लीरशोपयत् ॥५॥
 तस्य श्रीशेषकान्तेव, कान्ताऽस्ति सुरसुन्दरी ।
 उत्पत्तिभूमिर्भद्रस्य, महाभोगविराजिनः ॥६॥
 जयन्त इव शक्रस्य, शशाङ्क इव वारिधेः ।
 कालको कालकोदण्डखण्डितारिसुतोऽभवत् ॥७॥
 मुता सरस्वती नाम्ना, ब्रह्मभुविशपावना ।
 यदागमात् समुद्रोऽपि, गुरुः सर्वाश्रयोऽभवत् ॥८॥
 कालकोऽश्वकलाकेलिकलनायान्यदा बहिः ।
 पुरस्य श्रुतमायासीदनायासी हयश्रमे ॥९॥
 तत्र धीरितकात् प्लुत्या, बलिगतेनापि बाहयन् ।
 उत्तेजिताहसद्गत्या, हयानुत्तेजितादपि ॥१०॥
 श्रान्तस्तिमितगन्धर्वो, गन्धर्व इव रूपतः ।
 अदृणोन्मसृणोदारं, स्वरमाराममध्यतः ॥११॥
 अयाह मन्त्रिणं राजपुत्रः कीदृक् स्वरो हसौ ।
 मेघगर्जितगम्भीरः, कस्य वा ज्ञायतां ततः ॥१२॥

व्यजिज्ञपत् स विज्ञाय, नाय ! मूरिर्गुणाकरः ।
 प्रशान्तपावनीं मूर्तिं, विभ्रद् धर्मं दिशत्यसौ ॥१३॥
 विश्राम्यद्भिर्नृपारामे, श्रूयतेऽस्य वचोऽमृतम् ।
 अस्त्वेवमिति सर्वानुज्ञातं तत्राभ्यगादसौ ॥१४॥
 गुरुं नत्योपविष्टे च, विशेषादुपचक्रमे ।
 धर्माख्यां योग्यतां ज्ञात्वा, तस्य ज्ञानोपयोगतः ॥१५॥
 धर्माद्दुर्गुस्तत्त्वानि, सम्यग् विज्ञाय संश्रय ।
 ज्ञान-दर्शन-चारित्ररत्नत्रयविचारकः ॥१६॥
 धर्मो जीवदयामूलः, सर्वविद् देवता जिनः ।
 ब्रह्मचारी गुरुः सङ्गभङ्गभू रागभङ्गमित् ॥१७॥
 व्रतपञ्चकसंवीतो, यतीनां संयमाश्रितः ।
 दशप्रकारसंस्कारो, धर्मः कर्मच्छिदाकरः ॥१८॥
 य एकदिनमप्येकचित् आराधयेदमुम् ।
 मोक्षं वैमानिकत्वं वा, स प्राप्नोति न संशयः ॥१९॥
 अथो गृहस्थधर्मश्च, व्रतद्वादशकान्वितः ।
 दान-शील-तपो-भावभङ्गीभिरमितः शुभः ॥२०॥
 स सम्यक् पाल्यमानश्च, शनैर्मोक्षप्रदो नृणाम् ।
 जैनोपदेश एकोऽपि, संसाराम्भोनिवेस्तरी ॥२१॥
 श्रुत्वेत्याह कुमारोऽपि, मद्भिनीमद्भिनीं दिश ।
 दीक्षां मोक्षं यथा ज्ञानवेलाकुलं लभे लघु ॥२२॥
 पितरौ स्वावनुज्ञाप्यागच्छ तत् तेऽस्तु चिन्तितम्
 अत्यादरेण तत् कृत्वाऽगाज्जाम्या सहितस्ततः ॥२३॥
 प्रव्रज्याऽदायि तैस्तस्य, तथा युक्तस्य च स्वयम् ।
 अधीती सर्वशास्त्राणि, स प्रज्ञाऽतिशयादभूत् ॥२४॥
 स्वपट्टे कालकं योग्यं, प्रतिष्ठाप्य गुरुस्ततः ।
 श्रीमान् गुणाकारः मूरिः, प्रेत्यकार्याण्यसाधयत् ॥२५॥
 अथ श्रीकालकाचार्यो, विहरन्नन्यदा ययौ ।
 पुरीमुज्जयिनीं वाद्यारामेऽस्याः समवासरत् ॥२६॥
 मोहान्धतमसे तत्र, मग्नानां भव्यजन्मिनाम् ।
 सम्यगर्थप्रकाशेऽभूत्, प्रभूणुर्मणिदीपवत् ॥२७॥
 तत्र श्रीगर्दभिल्लाख्यः, पुर्यां राजा महाबलः ।
 कदाचित् पुरवाह्योर्व्यां, कुर्वाणो राजपाटिकाम् ॥२८॥
 कर्मसंयोगतस्तत्र, व्रजन्तीमैक्षत स्वयम् ।
 जामिं कालकमूरीणां, काको दधिघटीमिव ॥२९॥ युग्मम् ॥

हा ! रक्ष रक्ष सोदर्य !, क्रन्दन्तीं करुणस्वरम् ।
 अपाजीहरदत्युग्रकर्मभिः पुरुषैः स ताम् ॥३०॥
 साध्वीभ्यस्तत् परिज्ञाय, कालकप्रभुरप्यय ।
 स्वयं राजसमज्यायां, गत्वाऽवादीत् तदग्रतः ॥३१॥
 वृत्तिर्विधीयते कच्छे, रसायै फलसंपदः ।
 फलानि भक्षयेत् सेवाख्येयं कस्याग्रतस्तदा ॥३२॥
 राजन् ! समप्रवर्णानां, दर्शननां च रक्षकः ।
 त्वमेव तन्न ते युक्तं, दर्शनिव्रतलोपनम् ॥३३॥
 उन्मत्तकभ्रमोन्मत्तवदुन्मत्तो नृपाधमः ।
 न मानयति गामस्य, म्लेच्छवद् ध्वंसते तया ॥३४॥
 संघेन मन्त्रिभिः पौरैरपि विज्ञापितो दृढम् ।
 अवाजीगणदारूढो, मिथ्यामोहे गलन्मतिः ॥३५॥
 प्राकृष्टात्रतेज आचार्य उन्निद्रमभजत् ततः ।
 प्रतिष्ठां विदधे धोरां, तदा कातरतापनीम् ॥३६॥
 जैनापभ्राजिनां ब्रह्मबालप्रमुखपात्तिनाम् ।
 अर्हद्विम्बविहन्तृणां, लिप्येऽहं पाप्मना स्फुटम् ॥३७॥
 न चेदुच्छेदये शीघ्रं, सपुत्र-पशु-चान्धवम् ।
 अन्यायकर्मक्रोढं, विव्रुवन्तं नृपद्युवम् ॥३८॥ युग्मम् ॥
 असंभाव्यमिदं तत्र, सामान्यजनदुष्करम् ।
 उक्त्वा निष्क्रम्य दम्भेनोन्मत्तवेषं चकार सः ॥३९॥
 एकाकी भ्रमति स्मायं, चतुष्के चत्वरि त्रिके ।
 असम्बद्धं वदन् द्वित्रिश्रेतनाशून्यवत् तदा ॥४०॥
 गर्दभिल्लो नरेन्द्रश्चेत्, ततस्तु किमतः परम् ? ।
 यदि देशः समृद्धोऽस्ति, ततस्तु किमतः परम् ? ॥४१॥
 वदन्त्वमिति तं श्रुत्वा, जनाः प्राहुः कृपाभरात् ।
 स्वसुर्विरहितः सूरिस्तादृग् ग्रहिलतां गतः ॥४२॥ युग्मम् ॥
 दिनैः कतिपर्यस्तस्माभिर्ययावेक एव सः ।
 पश्चिमां दिशमाश्रित्य, सिन्धुतीरमगाञ्जनैः ॥४३॥
 दासिदेवश्च तत्रास्ति, राजानस्तत्र शासकः ।
 शकापराभिषाः सन्ति, नवतिः पट्टभिरर्गला ॥४४॥
 तेषामेकोऽधिराजोऽस्ति, सप्तलसतुरङ्गयः ।
 तुरङ्गायुतपानाथापरेऽपि स्युर्नरेश्वराः ॥४५॥
 एको माण्डलिकस्तेषां, प्रैक्षि कालकमुरिणा ।
 अनेककौतुकमेसाह्वयितः कृतोऽयं सः ॥४६॥

असौ विन्वासतस्तस्य, वयस्यति तथा नृपः ।
 तं विना न रतिस्तस्य, तं बहुक्तैर्यया क्षणम् ॥४७॥
 सभायागुपविष्टस्य, मण्डलेशस्य सूरिणा ।
 सुखेन तिष्ठतो गोष्ठ्यां, राजदूतः समाययौ ॥४८॥
 प्रवेशितश्च विद्वन्ते, प्रतीहारेण सोऽवदत् ।
 प्राचीनरुद्धितो भक्त्या, गृह्यतां राजशासनम् ॥४९॥
 असिधेनुं च भूपोऽथ, तद् गृहीत्वाऽऽशु मस्तके ।
 ऊर्ध्वीभूयाथ संयोज्य, वाचयामास च स्वयम् ॥५०॥
 इति कृत्वा विवर्णास्यो, वक्तुमप्यक्षमो नृपः ।
 विलीनचित्तः श्यामाङ्गो, निःशब्दापाठमेधवत् ॥५१॥
 पृष्ठश्चित्रान्मुनीन्द्रेण, प्रसादे स्वामिनः स्फुटे ।
 आयाते प्राभृते हर्षस्याने किं विपरीतता ? ॥५२॥
 तेनोचे मित्र ! कोपोऽयं, न प्रसादः प्रमोर्ननु ।
 प्रेक्ष्यं मया शिरश्छित्वा, स्वीयं शस्त्रिक्याऽनया ॥५३॥
 एवं कृते च वंशे नः, प्रभुत्वमवतिष्ठते ।
 नो चेद् राज्यस्य राष्ट्रस्य, विनाशः समुपस्थितः ॥५४॥
 शस्त्रिकायामथैतस्यां, घणवत्यङ्गदर्शनात् ।
 मन्ये घणवतेः सामन्तानां क्रुद्धो धराधिपः ॥५५॥
 सर्वेऽपि गुप्तमाहाय्य, सूरिभिस्तत्र मेलिताः ।
 तरीभिः सिन्धुमुत्तीर्य, सुराष्ट्रां ते समाययुः ॥५६॥
 घनागमे समायाते, तेषां गतिविलम्बके ।
 विभज्य घणवत्यंशैस्तं देशं तेऽवतस्थिरे ॥५७॥
 राजानस्ते तथा मूरा वाहिनीव्यूहद्विजना ।
 राजहंसद्रुहा भूयस्तरवारितरङ्गिणा ॥५८॥
 बलमिद्धनुल्लासवता चाशुगभीभृता ।
 समाख्यन्त मेघेन बलिष्ठेनेव शत्रुणा ॥५९॥
 निर्गमय्यासनादुग्रमुपसर्गमुपस्थितम् ।
 प्रापुर्धनात्ययं मित्रमिवाब्जास्य विकाशनम् ॥६०॥
 परिपक्विमवाक्शालिः, प्रसीदत्सर्वतोमुखः ।
 अभूच्छरद्वतुस्तेषामानन्दाय सुधीरिव ॥६१॥
 सूरिणाऽथ सुहृद्राजा, प्रयाणेऽजल्प्यत स्फुटम् ।
 स ग्राह्यं शम्बलं नास्ति, येन नो भावि शं बलम् ॥६२॥
 श्रुत्वेति कुम्भकारस्य, गृह एकत्र जग्मिवान् ।
 वह्निना पच्यमानं चेष्टकापाकं ददर्श च ॥६३॥

कनिष्ठिकानखं पूर्णं, चूर्णयोगस्य कस्यचित् ।
 आक्षेपात् तत्र चिक्षेपाक्षेप्यशक्तिस्तदा गुरुः ॥६४॥
 विध्यातेऽत्र ययावत्रे, राहः प्रोवाच यत् सखे ! ।
 विभज्य हेम गृहीत, यात्रासंवाहहेतवे ॥६५॥
 तयेत्यादेशमाधाय, तेऽकुर्वन् पर्व सर्वतः ।
 - मास्थानिकं गजाश्वादि सैन्यपूजनपूर्वकम् ॥६६॥
 पञ्चाल-छादराष्ट्रेऽश्वभूपान् जित्वाऽप्य सर्वतः ।
 शका मालवसन्धिं ते, प्रापुराक्रान्तविद्विपः ॥६७॥
 श्रुत्वाऽपि बलमागच्छद्, विद्यासामर्थ्यगर्वितः ।
 गर्दभिल्लनरेन्द्रो न, पुरीदुर्गमसज्जयत् ॥६८॥
 अथाप शाखिसैन्यं च, विशालातलमेदिनीम् ।
 पतङ्गसैन्यवत् सर्वमाणिवर्गभयङ्करम् ॥६९॥
 मध्यस्थो भूपतिः सोऽप्य, गर्दभीविधया बले ।
 नादर्युन्मादरीतिस्थः, सैन्यं सज्जयति स्म न ॥७०॥
 - कपिशिपैषु नो दिम्बा, फोट्टकोणेषु न भ्रसाः ।
 विद्याधरीषु नो काण्डपूरणं चूरणं द्विषाम् ॥७१॥
 न वा मदकपाटानि, प्रःप्रतोलीप्ससज्जयत् ।
 इति चारैः परिहाय, सुहृदभूषं जगौ गुरुः ॥७२॥
 अनाहृतं समीक्ष्येदं, दुर्गं मा भूरनुद्यमः ।
 यदष्टमी-चतुर्दश्योरर्चयत्येष गर्दभीम् ॥७३॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च, जपत्येकाग्रमानसः ।
 छन्दं करोति जापान्ते, विद्या सा रासभीनिभम् ॥७४॥
 तं बृत्कारस्वरं घोरं, द्विपदो वा चतुष्पदः ।
 यः शृणोति स वक्त्रण, फेनं मुञ्चन् विपद्यते ॥७५॥
 अर्धतृतीयगव्युत्तमध्ये स्थेयं न केनचित् ।
 आवासान् विरलान् ! दत्त्वा स्यातव्यं सवलैर्नृपैः ॥७६॥
 इत्याकर्ण्य कृते तत्र, देशे कालकसदगुरुः ।
 सुभटानां शतं साष्टं, प्रार्थयच्छब्दवेधिनाम् ॥७७॥
 स्थापिताः स्वसमीपे ते, लब्धलक्षाः सुशिक्षिताः ।
 स्वरकाळे मुखं तस्या बभ्रुवर्णैर्निपन्नवत् ॥७८॥
 सा मूर्ध्नि गर्दभिल्लस्य, कृत्वा विष्णुत्रयीर्ष्यया ।
 हत्वा च पादघातेन, रोपेणान्वर्द्धे खरी ॥७९॥
 अवलोऽयमिति ख्यापयित्वा तेषां पुरो गुरुः ।
 समग्रसैन्यमानीय, मानी तं दुर्गमाविशत् ॥८०॥

पातयित्वा धृतो बद्ध्वा, प्रपात्य च गुरोः पुरः ।
 गर्दभिल्लो भटैर्मुक्तः, प्राह तं कालकप्रभुः ॥८१॥
 साध्वी साध्वी त्वया पाप !, श्येनेन चटकेव यत् ।
 नीता गुरुविनीताऽपि, तत्कर्मकुसुमं हृदः ॥८२॥
 फलं तु नरकः प्रेत्य, तद् विबुध्याधुनाऽपि हि ।
 उपशान्तः समादत्स्व, प्रायश्चित्तं शुभावहम् ॥८३॥
 आराधकः परं लोकं, भविता रुचितं निजम् ।
 विवेहीति श्रुतेर्दूनस्त्यक्तोऽरण्ये ततोऽभ्रमत् ॥८४॥
 व्याघ्रेण मक्षितो भ्राम्यन्, दुर्गतो दुर्गतिं गतः ।
 तादृक् साधुद्रुहामीदृक्, गतिरत्यल्पकं फलम् ॥८५॥
 सूरैरादेशतो मित्रं, भूपः स्वामी ततोऽभवत् ।
 विभज्य देशमन्येऽपि, तस्थुः शाखिनराधिपाः ॥८६॥
 आरोपिता व्रते साध्वी, गुरुणाय सरस्वती ।
 आलोचितप्रतिक्रान्ता, गुणश्रेणिमवाप च ॥८७॥
 विद्यादेव्यो यतः सर्वा अनिच्छुस्त्रीव्रतच्छिदः ।
 कुप्यन्ति रावणोऽपीदृक्, सीतायां न दधौ हठम् ॥८८॥
 एतादृक्शासनोन्नत्या, जैनतीर्थं प्रभावयन् ।
 बोधयन् शाखिराजांश्च, कालकः सूरिराह् बभौ ॥८९॥
 शकानां वंशमुच्छेद्य, कालेन क्रियताऽपि हि ।
 राजा श्रीविक्रमादित्यः, सार्वभौमोपमोऽभवत् ॥९०॥
 स चोन्नतमहासिद्धिः, सौवर्णपुरुषोदयात् ।
 मेदिनीमनृणां कृत्वाऽचीकरद् वत्सरं निजम् ॥९१॥
 ततो वर्षशते पञ्चत्रिंशता साधिके पुनः ।
 तस्य राज्ञोऽन्वयं हत्वा, वत्सरः स्थापितः शकैः ॥९२॥
 इति प्रसङ्गतोऽजल्पि, प्रस्तुतं प्रोच्यते हृदः ।
 श्रीकालकप्रभुर्देशे, विजहे राजपूजितः ॥९३॥

(२)

इतश्चास्ति पुरं लाटललाटतिलकप्रभम् ।
 भृगुकच्छनृपस्तत्र, बलमित्रोऽभिधानतः ॥९४॥
 भानुमित्राग्रजन्माऽसीत्, स्वस्रीयः कालकप्रभोः ।
 स्वसा तयोश्च भानुश्रीः, बलभानुश्च तत्सुतः ॥९५॥ युग्मम् ॥
 अन्यदा कालकाचार्यवृत्तं तैर्लोकितः श्रुतम् ।
 तोषादाहृतये मन्त्री, तैर्निजः प्रैष्यत प्रभोः ॥९६॥

बिहरन्तस्ततस्ते चापतिवद्धं विबुद्धये ।
 आपयुर्नगरे तत्र, बहिश्च समवासरन् ॥९७॥
 राजा श्रीचलमिवोऽपि, ज्ञात्वाऽभिमुखमभ्यगात् ।
 उत्सवातिशयात् सूरिमवेशं विदधे मुदा ॥९८॥
 उपदेशामृतैस्तत्र, सिञ्चन् मन्यानसौ प्रभुः ।
 पुष्करावर्त्तवत् तेषां, विभं तापमनीनशत् ॥९९॥
 श्रीमच्छकुनिकातीर्थस्थितं श्रीमुनिमुव्रतम् ।
 प्रणम्य तच्चरित्राख्यादिभिर्नृपमबोधयत् ॥१००॥
 अन्येषुस्तत्पुरोधाश्च, मिथ्यात्वग्रहसद्ग्रहः ।
 कुविकल्पचित्तण्डामिर्वदन् वादे जितः स तैः ॥१०१॥
 ततोऽनुकूलदृष्ट्याऽथ, तं सूरिमुपसर्गयन् ।
 उवाच दम्भमत्तया स, राजानमृजुचेतसम् ॥१०२॥
 नायामी गुरवो देवा इव पूज्या जगत्पि ।
 एतेषां पादुका पुण्या, जनैर्घायां स्वमूर्धनि ॥१०३॥
 किञ्चिद् विज्ञप्यते लोकभूपालानां हितं मया ।
 अवधारय तच्चित्ते, भक्तिश्चेन्मातुले गुरौ ॥१०४॥
 विज्ञतां नगरान्तर्यधरणा विम्बिताः पथि ।
 छल्लुप्यन्ते जनैरन्यैः, सामान्यैस्तदर्थं बहु ॥१०५॥
 धर्माजिनं तनीयोऽत्रापरं कुरु महामते ! ।
 प्रतीत आज्ञाद् राजा, ग्राहास्ते सङ्कटं महत् ॥१०६॥
 विद्वांसो मातुलास्तीर्थरूपाः सर्वाचिता इमे ।
 तथा वर्षा अवस्थाप्य, पार्यन्ते मेपितुं किमु ॥१०७॥
 द्विजः प्राह महीनाय !, मन्त्रये ते हितं सुखम् ।
 तव धर्मो यतस्ते च, प्रयास्यन्ति स्वयं सुखात् ॥१०८॥
 नगरे दिण्डिमो बाधः, सर्वत्र स्वामिपूजिताः ।
 प्रतिलाभ्या वराहारैर्गुरवो राजशासनात् ॥१०९॥
 आहारमाधाकर्मादि, दृष्ट्वाऽनेषणयाऽन्वितम् ।
 स्वयं ते निर्गमिष्यन्ति, काऽप्यश्लाघा न ते पुनः ॥११०॥
 अस्तेवमिति राज्ञोक्ते, स तयेति व्यषात् पुरे ।
 अनेषणां च ते दृष्ट्वा, यतयो गुरुमभ्यधुः ॥१११॥
 प्रभो ! सर्वत्र मिष्टान्नाहारः संपाप्यतेवरात् ।
 गुरुराहोपसर्गोऽयं प्रत्यनीकादुपस्थितः ॥११२॥

गन्तव्यं तत् प्रतिष्ठानपुरे संयमयात्रया ।
श्रीसातवाहनो राजा, तत्र जैनो दृढव्रतः ॥११३॥

(३)

ततो यत्तिद्वयं तत्र, प्रैषि सङ्घाय सूरिभिः ।
प्राप्तेष्वस्मासु कर्त्तव्यं, पर्वपर्युषणं ध्रुवम् ॥११४॥
तौ तत्र सङ्गतीं संघमानितौ वाचिकं गुरोः ।
तत्राकथयतां मेने, तेनैतत् परया मृदा ॥११५॥
श्रीकालकप्रभुः प्राप, जनैस्तन्नगरं ततः ।
श्रीसातवाहनस्तस्य, प्रवेशोत्सवमातनोत् ॥११६॥
उपपर्युषणं तत्र, राजा व्यज्ञपयद् गुरुम् ।
अत्र देशे प्रभो ! भावी, शक्रध्वजमहोत्सवः ॥११७॥
नभस्यशुक्लपञ्चम्यां, ततः षष्ठ्यां विधीयताम् ।
स्वं पर्व नैकचित्तत्वं, धर्मे नो लोकपर्वणि ॥११८॥
प्रभुराह प्रजापाल !, पुरार्हद्गणभृद्गणः ।
पञ्चमीं नात्यगादेतत्, पर्वास्मद्गुरुगीरिति ॥११९॥
कम्पते मेरुचूलाऽपि, रचिर्वा पश्चिमोदयः ।
नातिक्रामति पर्वेदं, पञ्चमीरजनीं ध्रुवम् ॥१२०॥
राजाऽवदच्चतुर्थ्यां तत्, पर्व पर्युषणं ततः ।
इत्यमस्तु गुरुः प्राह, पूर्वैरप्यादृतं हृदः ॥१२१॥
अर्वागपि यतः पर्युषणं कार्यमिति श्रुतिः ।
महीनाथस्ततः प्राह, हर्षादेतत् प्रियं प्रियम् ॥१२२॥
यतः कुहूदिने पर्वोपवासे पौषधस्थिताः ।
अन्तःपुरपुरन्ध्रयो मे, पक्षादौ पारणाकृतः ॥१२३॥
तत्राष्टमं विधातृणां, निर्ग्रन्थानां महात्मनाम् ।
भवतु प्राशुकाहारैः, श्रेष्ठमुत्तरपारणम् ॥१२४॥
उवाच प्रभुरप्येतन्महादानानि पञ्च यत् ।
निस्तारयन्ति दत्तानि, जीवं दुष्कर्मसागरात् ॥१२५॥
पथश्रान्ते तथा ग्लाने, कृतलोचे बहुश्रुते ।
दानं महाफलं दत्तं, तथा चोत्तरपारणे ॥१२६॥
ततःप्रभृति पञ्चम्याश्चतुर्थ्यामागतं हृदः ।
कषायोपशमे हेतुः, पर्व सांवत्सरं महत् ॥१२७॥
श्रीमत्कालकसूरीणामेवं कल्पे वासराः ।
जग्मुः परमया तुष्ट्या, कुर्वतां शासनोन्नतिम् ॥१२८॥

अन्येषुः कर्मदोषेण, सूरिणां तद्वशामपि ।
 आसन्नविनयाः शिष्या दुर्गतौ दोहदप्रदाः ॥१२९॥
 अथ शय्यातरं प्राहुः, सूरयोऽवितथं वचः ।
 कर्मबन्धनिषेधाय, यास्यामो वयमन्यतः ॥१३०॥
 त्वया कथ्यममीषां च, मियकर्कशवाग्भरैः ।
 शिक्षयित्वा विशालायां, प्रशिष्यान्ते ययौ गुरुः ॥१३१॥
 इत्युक्त्वाज्जात् प्रश्वस्तत्र, तद्विनेयाः प्रगे ततः ।
 अपश्यन्तो गुरुदूतः, परस्परमवाङ्मुखाः ॥१३२॥
 एष शय्यातरः पूज्यशुद्धिं जानाति निश्चितम् ।
 एष दुर्विनयोऽस्माकं, शाखाभिर्विस्तृतोऽधुना ॥१३३॥
 पृष्टस्तैः स ययौचित्यमुत्तवोवाच प्रशुस्थितिम् ।
 ततस्ते संचरन्ति स्मोज्जयिनीं प्रति वेगतः ॥१३४॥
 गच्छन्तोऽध्वनि लोकैश्चानुयुक्ता अवदन् मृषा ।
 पश्चादग्रस्थिता अग्रे, पश्चात्स्या प्रभवो ननु ॥१३५॥
 यान्तस्तन्नामशृङ्गारात्, पयि लोकेन पूजिताः ।
 नारी-सेवक-शिष्याणामवज्ञा स्वामिनं विना ॥१३६॥
 इतः श्रीकालकः सूरिर्वस्त्रवेष्टितरत्नवत् ।
 यत्पाथये विशालायां, प्राविशच्छन्नदीपितिः ॥१३७॥
 प्रशिष्यः सागरः सूरिस्तत्र व्याख्याति चागमम् ।
 तेन नो विनयः सूरैरभ्युत्थानादिको दधे ॥१३८॥
 तत ईषां प्रतिक्रम्य, कोणे कुत्रापि निर्जने ।
 परमेष्ठिपरावर्त्त, कुर्वन् तस्यावसङ्गधीः ॥१३९॥
 देशनाऽनन्तरं भ्राम्यँस्तत्रत्यः सूरिराह च ।
 किञ्चित् तपोनिवे ! जीर्ण !, पृच्छ सन्देहमाहतः ॥१४०॥
 अकिञ्चिद्ज्ञो जरत्वेन, नावगच्छामि ते वचः ।
 तयाऽप्यापृच्छंश्च येनाहं, संशयापगमक्षमः ॥१४१॥
 अष्टपुष्पीमयो पृष्टो, दुर्गमां सुगमामिव ।
 गर्वाद् यत्किञ्चन व्याख्यादनादरपरायणः ॥१४२॥
 दिनैः कैश्चित् ततो गच्छ आगच्छत् तदुपाश्रयम् ।
 सूरिणाऽभ्युत्थितोऽवादीद्, गुरवोऽग्रे समाययुः ॥१४३॥
 वास्तव्या अवदन् वृद्धं, विनैकं कोऽपि नाययौ ।
 तेष्वगच्छत्सु गच्छोऽभ्युदस्यात् सूरिश्च सत्रपः ॥१४४॥

गुरुनक्षमयद् गच्छः, पल्लवः सूरिरप्यमून् ।
 तं च तं चानुशिष्यैते, सूरिमित्थमबोधयन् ॥१४५॥
 सिकतासंभृतः प्रस्थः, स्थाने स्थाने विरेचितः ।
 रिक्ते तत्रावदद् वत्स !, दृष्टान्तं विद्वच्चमूढशम् ॥१४६॥
 श्रीसुधर्मा ततो जन्मूः, श्रुतकेवलिनस्ततः ।
 पटस्थाने पातितास्ते च, श्रुते न्यूनत्वमाययुः ॥१४७॥
 ततोऽप्यनु प्रवृत्तेषु, न्यूनं न्यूनतरं श्रुतम् ।
 अस्मद्गुरुषु यादृशं, तादृग् न मयि निष्प्रभे ॥१४८॥
 यादृग् मे त्वद्गुरोस्तत्र, यादृक् तस्य न तेऽस्ति तत् ।
 सर्वथा मा कृथा वत्स !, गर्वं सर्वङ्गं ततः ॥१४९॥
 अष्टपुष्पीं च तत्पृष्ठः, प्रभुर्व्याख्यानयत् तदा ।
 अहिंसा-सूनुता-ऽस्तेय-ब्रह्मा-ऽकिञ्चनता तथा ॥१५०॥
 राग-द्वेषपरीहारो, धर्मध्यानं च सप्तमम् ।
 शृङ्गध्यानमष्टमं च, पुष्पैरात्माऽर्चनाच्छिवम् ॥१५१॥
 एवं च शिक्षयित्वा तं, मार्दवातिशये स्थितम् ।
 आपृच्छच्च व्यचरत् सङ्गहीनोऽन्यत्र पवित्रधीः ॥१५२॥

(५)

श्रीसीमन्वरतीर्थेशनिगोदाख्यानपूर्वतः ।
 इन्द्रप्रश्नादिकं ज्ञेयमार्यरक्षितकक्षया ॥१५३॥
 श्रीजैनशासनक्षोणीसमुद्धारादिकच्छपः ।
 श्रीकालकप्रभुः प्रायात्, प्रायाद् देवभुवं शमी ॥१५४॥
 श्रीमत्कालकसूरिसंयमनिधेर्वृत्तं प्रवृत्तं श्रुतात्,
 श्रुत्वाऽत्मीयगुरोर्मुखादवितथख्यातप्रभावोदयम् ।
 संहृद्यं मयका तमस्ततिहरं श्रेयःश्रिये जायतां,
 श्रीसंघस्य पठन्तु तच्च विबुधा नन्द्याच्च कोटीः समाः ॥१५५॥
 श्रीचन्द्रप्रभसूरिपट्टसरसीहंसप्रभः प्रभा-
 चन्द्रः सूरिरनेन चेतसि कृते श्रीराम-लक्ष्मीभुवा ।
 श्रीपूर्वर्षिचरित्ररोहणगिरौ श्रीकालकाख्यानकं
 श्रीप्रद्युम्नमुनीन्दुना विशदतः शृङ्गश्रुतयोऽभवत् ॥१५६॥

प्रभावकचरितप्रन्थकृत्प्रशस्तिः—

भास्वत्यात्रं कवि-मृनि-बुधभ्राजितो राजसेव्यः,
सर्वेष्टार्थप्रदगुरुलसत्कल्पवृक्षावदातः ।

श्रीजैनां हि श्रयशुचिशिराः सिद्धिमद्भद्रशालो,
गच्छश्चान्द्रः सुरगिरितुलामश्रुवानः समस्ति ॥१॥

प्रद्युम्नमूरिरिति तत्र पुरा बभूव,
मन्दारपादपतुलः कलितोरुशाखः ।

यत्सङ्गमाश्रितरसैर्बहवः सुधर्मा-
धीशा भवन्ति मुधियः मुपनोभिरामाः ॥२॥

धल्लूसमायां विजिते दिगम्बरे, तदीयपक्षः किल कोशरक्षकः ।
दातुं प्रभोरेकपटं समानयत्, तमेकपटं जगृहे मुधीषु यः ॥३॥

शिष्योऽस्याभयदेवमूरिरभवज्जाडयान्धकारं हरन्,
गोभिर्भास्करवत् परां विरचयन् मन्याप्तवर्गे मुदम् ।

ग्रन्थो चादमहार्णवोऽस्य विदितः प्रौढप्रमेयोर्मिष्टद्,
दत्तेऽर्थे जिनशासनप्रवहणे सांयात्रिकाणां ध्रुवम् ॥४॥

त्रिभुवनगिरिस्वामी श्रीमान् स कर्दमभूपति—
स्तदुप समभूत् शिष्यः श्रीमदनेश्वरसंज्ञया ।

अजनि मुगुरुस्तत्पट्टेऽस्मात् प्रभृत्पवनिस्तुतः
तदनु विहितो विभे गच्छः स राजपदोत्तरः ॥५॥

मुगुरुजितसिंहस्तत्पदाम्मोजभानुः
समजनि जनितश्रीर्भन्वपङ्केरुहाणाम् ।

वचनकरवितानं यस्य देदीप्यमानं,
जडगतमपि सोढुं दुर्दृशोर्न क्षमन्ते ॥६॥

श्रीचङ्द्रेमानमुगुरुः, कर्कोन्नतघामसङ्गतस्तदनु ।
मतसङ्गचारिशरणः, समजनि जनलग्नदोषहरः ॥७॥

तत्पट्टभूमिरूपोपतपात्ययश्रीः, श्रीशीलभद्र इति स्वरिपदं प्रपेदे ।
प्रभोपदेशजलवाहजलैर्यदीयः, प्रापोन्नतिं जगति कीर्तिलतावितानः ॥८॥

तदंघ्रिसरसीहंसः, स्वरिः श्रीचन्द्र इत्यभूत् ।
विवेचकः शुचिः सद्गीस्तद्वाचानुपजीवनात् ॥९॥

अर्थप्रकाशिका शास्त्रचक्षुषाममृताञ्जनम् ।
घनसाररसाढ्या यन्मतिः पुत्रागरद्वयम् ॥१०॥

सूरिः श्रीभरतेश्वरस्तदनु च प्रामाणिकग्रामणी-

र्यन्नामस्मृतितोऽप्यघं हरति च श्रीधर्मघोषप्रभुः ।

कल्याणावलिकन्दलालिजलदः, श्रीसर्वदेवो गुरु-

श्चत्वारः किल शीलभद्रगुरुः शिष्या नरेन्द्रार्चिताः ॥११॥

श्रीपात्रं स जिनेश्वरप्रभुरभूत् संवाम्बुधौ चन्द्रमाः,

सूरिः श्रीजिनदत्त इत्युदितधीरुन्निद्रविद्याश्रुतिः ।

चारित्र्यामलशैलनन्दनवनं श्रीपद्मदेवप्रभुः,

श्रीश्रीचन्द्रमुनीश्वरस्य जयिनः शिष्या अभूवन्नमी ॥१२॥

श्रीसङ्खरोहणधराधरचारुत्नं, श्रीपूर्णभद्रगुरुभ्युदितः पदेऽस्य ।

यत्सन्निधिस्थितिभृतो भुवि भव्यसार्था वस्तूनि विश्वविषयानि विलोकयन्ति ॥१३॥

तत्पट्टोदयपर्वतामृतरुचिः प्रीणश्चकोरत्रजं,

श्रीचन्द्रप्रभसूरिरद्भुतमतिज्योत्स्नानिधानं वर्षी ।

आश्चर्यं न कलङ्कधाम तमसाऽनुलङ्घ्यमूर्तिं भवं,

पायोधिं क्षणुते विनम्रकमलोलासी न दोषाकरः ॥१४॥

आचार्यः श्रीप्रभाचन्द्रस्तत्पादाम्भोजपट्पदः ।

चित्रं यः सुमनःस्थोऽपि, सदानवगुरुक्रमः ॥१५॥

श्रीहेमचन्द्रसूरीणामनुध्यानप्रवृत्तितः ।

पर्वणः परिशिष्टस्य, दृष्टेः सम्पुटवासनः ॥१६॥

श्रीवज्रानुप्रवृत्तप्रकटमुनिपतिप्रष्टवृत्तानि तत्तद्-

ग्रन्थेभ्यः कानिचिच्च श्रुतधरमुखतः कानिचित् संकलय्य ।

दुष्प्रापत्वादमीषां विशकलिततथैकत्र चित्रावदातं,

जिज्ञासैकाग्रहाणामधिगतविधयेऽभ्युच्चयं स प्रतेने ॥१७॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

अत्र क्षूणं हि यत् किञ्चित्, संप्रदायविभेदतः ।

मयि प्रसादमाधाय, तच्छोधयत् कोविदाः ॥१८॥

यतः—

आराधितं मया शून्यं, यथा तुष्टं स्वतामदात् ।

निजोक्तौ स्थापितं तत् प्राक्, कथाकन्धीकृतास्ततः ॥१९॥

रोदोरन्ध्रगसिद्धकिन्नरगणानुलङ्घ्यशृङ्गस्थिति-

स्तुङ्गत्वोदितवृत्तशेवधिरतिप्रौढार्थसंपत्तिकृत् ।

पूरत्नप्रभया तिरस्कृतपरज्योतिःप्रकाशोदयः,

श्रीपूर्वर्षिचरित्ररोहणगिरौ स्यादास्वीन्दुब्रुवः ॥२०॥

Fig. 68

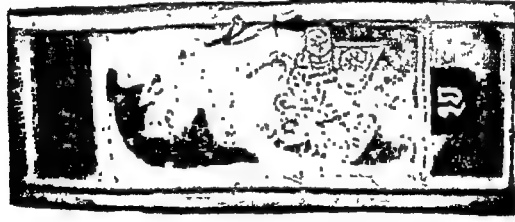

Fig. 69

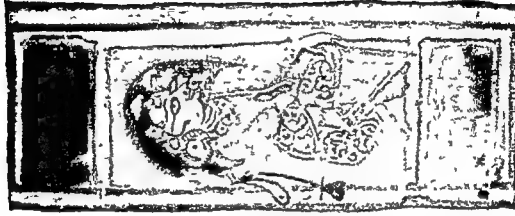

Fig. 70

Fig. 71

श्रीमद्युगुगुरोर्हिमांशुविशदो वोषः शुचेः सङ्गतो,
 मिथो रक्तरुचा मम मतिपदास्फुर्जद्वयशःपूरुषः ।
 हानश्रीपुरतः पदार्थघटनाविम्बद्वयोद्वङ्गनाद्,
 जातो ग्रन्थमिपेण साक्षरशुचिर्द्रम्माश्रिरं नन्दतु ॥२१॥
 वेदानल-शिलि-शशधर(१३३४)वर्षे चैत्रस्य पचलसप्तम्याम् ।
 शुके पुनर्वसुदिने, संपूर्णं पूर्वकृपिचरितम् ॥२२॥
 शिक्षामसादवशतः स्वगुरोर्मयैनमायासमत्र दधता यदवापि पुण्यम् ।
 व्याख्यानसक्तमनसः श्रवणादराश्र, श्रेयस्तुसङ्गममनुत्तरमाप्नुवन्तु ॥२३॥
 ग्रन्थस्य मानमस्य, ग्रन्थस्मरणनया मुनिर्णीतम् ।
 पञ्चसहस्राः सप्त च, शतानि चतुरधिकसप्ततिपुतानि ॥२४॥
 प्रशस्तिलोक ४० ॥ शिवमस्तु ॥

[१८]

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

श्रीवीरवाक्यानुमतं सुपर्व, कृते यथा पर्युपणाऽऽख्यमेतत् ।

श्रीकालिकाचार्यवरेण सङ्गे, तथा चतुर्थ्यां दृष्टुं पञ्चमीतः ॥१॥

श्रीय(ग)न्महावीर चडवीसमु तीर्थकर नमस्कारीनई श्रीकालिकमूरि आचार्यई श्रीपंचमो थकुं पञ्जूसनई पर्व चड
 आणिते । श्रीमहावीरनई वचनिई । तेह बात ऊपरि आजनई दिवसि श्रीकल्पना आठ व्याख्यात(न)नी वाचना
 नउसी(मी) वाचना श्रीकालिकसूरीनी कथा कहीह छइ ॥१॥

समग्रदेशगतवस्तुसारं, पुरं धरावासमिहास्ति तारम् ।

उत्तारिभूपालकरीन्द्रसिंहो, भूवल्लभोऽभूद् भुवि यज्ञसिंहः ॥२॥

धारावास इसई नागई पुर नगर मालव देशमाहि छइ । पुण ते नगर किसिउं आणियूं । 'समग्रदेशगत
 वस्तुसारम्' सनम सफल देस थकी आगत आनी बन्तु तेनिई करी सार मनोज्ञ छइ । अ(आ) नगर सपत्तामाहि
 छइ । तेनिई नगरी यज्ञसिंह इसई नागई राज्य पालद छइ । राजा किसिउ छइ अरि बहरी रूपीया करिन्द्र तेह
 कुंभस्थल बिदारिपानई सिंह प्राय सिपथीपु बर्चतु ॥२॥

छात्रप्यपीयूषपवित्रगात्रा, सदर्भपापानुगतिः सदैव ।

उत्पाननिष्ठाविभिन्निरूपा, राप्ती च नाम्ना सुरसुन्दरीति ॥३॥

ते वज्रसिंह रायनहं सुसुंदरी राणी छद् । पुण ते राणी किसी छद् ! लावण्यरूपीउं पीयूष अमृत तेणिइं जेह राणीनु गात्र देह पवित्र छद् । सत् प्रधान [ध]र्मनृ पात्र स्थानक छद् । अनइ वली गणी केइवी छद् ! अतिहे विशिष्ट रंभा तिलोत्तमा इंदनी इंद्राणी तेपाहि अतिहि विशिष्ट रूप छद् ॥३॥

तत्कुक्षिभूः कालेकनामधेयः, कौमानुरूपोऽजनि भूपमनुः ।

स्वस्वती रूपवती मुशीलवती स्वरा तस्य नरेन्द्रमनोः ॥४॥

ते सु[र]सुंदरी राणीनी कूप(ख)इं ऊपनु कालिक ईसइं नमिइं, नामिइं रूपवति मुसीतावती लावण्यवती न वहिनी हुंती वर्तइ ॥४॥

अथान्यदोद्यानवने कुमारो, गैतो युतः पञ्चशतैश्च पुम्भिः ।

दृष्ट्वा मुनीन्द्रं गुणमुन्दरारूपं, नत्वोपविष्टो गुरुसंनिधाने ॥५॥

अथ एतलानु अनन्तर ते कालिक कुमर पांचसइं पायके परवरिउ उद्यानवनमाहि गिउ । तुरंगम खे ॥ भणीनइ । तेसिइ ते वनमाहि श्रीगुणसुंदरसूरि पुहता । वृक्ष आंधानु ते हेठलि बइठा दीठा । कालिक कुमरिइं गुरु दी पृठिइं तुरंगमनी रामति सूकीनइ गुरु बांधा । आगलि जई बइठु परिवारसहित ॥५॥

विद्युलतानेकपकर्णताललीलायितं वीक्ष्य नरेन्द्रलक्ष्म्याः ।

युष्मादृशाः किं प्रपतन्ति कूपे, भवस्वरूपे सुविवेकिनोऽपि ॥६॥

हे नरेंद्र ! अहो राजन् ! तम्हश्रीपा पुण्यवंत भाग्यवंत संसाररूपीया कुयामाहि कित्या कारण पडइं छ संसार केहवु छद् ! जिसिउ बीजनु झात्कार चपल हुइ । जिस्या गजेंद्र हस्तीना कर्ण कान चपल हुइ । जिसिउं संन्य राग क्षण एकमाहि विश्रार थइ । जिसिउं अश्व घोडातणु पुच्छ चपल हुइ । जिस्या समुदनी कलोल चपल हुइ । राज्यनी लक्ष्मी चपल छद् । तम्हश्रीपानइं एहवा संसार चपलमाहि राज्यलक्ष्मी धनेरीइ लक्ष्मी सर्वमंडाण चपल च तम्हो सुविवेकी पुण्यवंत । एहवइ संसारि वासि तम्हनइ बसवा बुकु नही ॥६॥

एवं परिज्ञाय कुमार ! श्रुद्धबुद्धिं कुरुष्वशु सुधर्ममाग ।

आकर्ण्य कर्णामृतवृष्टिकल्पं, गुरोर्वचः शीघ्रमिति प्रबुद्धः ॥७॥

एहवु गुरुनु उपदेसां सांभलीनइ कालिक कुमरनइ धर्मकरणी करवानी बुद्धि ऊपनी । गुरुनां वचन अमृत सांभलीनइ संसारनइ विषइ विराग ऊपनु । मनि वैराग्य ऊपनु । संसार अणगतु(सु) थिउ । चारित्र ऊपरि भाव ऊपनु ॥

आदात् तदा पञ्चशतीपदातियुक्तो व्रतं सूरिपदं स लेभे ।

सरस्वती तद्गणिनी च पश्चाज्जग्राह दीक्षां निजबन्धुबोधात् ॥८॥

तदा तेणिइ समइ तेणिइं प्रस्तावि कालिक कुमरिइं वैराग्यनइ योगिइं माता पिता मोकलावी प्रीलवीनइ सुंदरसूरि कन्हलि दीक्षा लीधी । पांचसइं पायके कालिककुमर साथइं दीक्षा लीधी । अनइ केतइ कालि ते कालि रिषिनइ आचार्य पद हवुं गच्छनायक कहवा । अनइ सरस्वती वहिनिइं ति वार पृठिइं केतलइं कालि गिइं हुंतइ आ भाइ कालिककुमर कन्हलि दीक्षा लीधी ॥८॥

श्रीकालिकाचार्यवरा धरायां, कुर्वन्ति भव्यावनिधर्मवृष्टिम् ।

अथान्यदाऽवन्तिपुरीमगुस्ते, सरस्वती चापि जगाम तत्र ॥९॥

ते श्रीकालिकसूरि पृथ्वीमंडलि मन्थजीव रूपिणी पृथ्वीं धर्मदृष्टि करता विहारक्रम करइ छह । एकवार फरता अवंतो कहता ऊनेगोइ पुहता । सरस्वती महासती साथिइ विहारक्रम करतो ऊनेणीइं पुहती ॥९॥

साध्वीसमेताऽपि गताऽय वाङ्मभूमौ नरेन्द्रेण निरीक्षिता सा ।

ईदृक्सुरूपा यदियं सुशीला, नूनं वराको मृत एव कामः ॥१०॥

अथ एतलानु अनंतर ते सरस्वती महासती एक वार बाहिरि गूमि पुहती हती । तेसिइ गर्दभिल राजा गिउ हतु । ते महासती दृष्टि दीती तिसिइ मनमाहि चोतवरा लागु । नूनं निधइ काम कंदर्प जीउतु नथी मूह जु एहवी रूपवेंति श्री अनइ सुशील वर्चइ । ए बात आयुकी जाणीइ । माहरइ एहवी श्री घरि हुइ माहरउं भाग्य ॥१०॥

श्रीकालिकाचार्यसहोदरत्वं, प्रकृष्येती ही जिनशासनेश ! ।

यद्गर्दभिलेन नृपाधमेन, मां नीयमानां निजवेद्यम रस ॥११॥

तिसिइ गर्दभिलराइ सयज्ञा(संज्ञा) करी सरस्वती महासती अपहरावी । महासती तिसिइ पोकारि गाहिइं लागी । अहो श्रीकालिकाचार्य ! अहो श्रीजिनशासनेश ! राजान सपलमाहि अधमाधम गर्दभिल महापापी राजा अपहरी जाइ छह । आपणइ घरि छेइ जाइ छह रापु(खु) रापु(खु) ॥११॥

इति ब्रुवाणा कुतूषेण पुष्पिनीता निजं धाम महासती सा ।

ज्ञात्वा च वृत्तान्तमयैनमुच्चैश्चक्रोप स्मरिणलविभूमिः ॥१२॥

तदा तेणिइ समइ ते सरस्वती महासती ते पापिष्ठ गर्दभिलरायने सेवकें रायना गृहगंगमाहि लीवी । ति श्रीकालिकसूरि आचार्ये ते बात सांगली । ति वारइ अत्यंत अतिहि क्रोध चडिउ । प्रवाहिइं ते कालिकाचार्य समग्र स्मिका छई । पुण जिनशासनि वड्डाहनु कारणहार ते ऊपरि क्रोध थाइ एतलईं चुकं छई ॥१२॥

श्रीकालिकाचार्यशुर्लृप्तान्ते, जगाम कामं नयवाक्यपूर्वम् ।

नृपं जगादेति नरेन्द्र ! मुञ्च, स्वसारमेतां मम यद्व्रतस्याम् ॥१३॥

श्रीकालिकसूरि आचार्य रायनइ समीपि गिआ । अनेक ज्ञा(न्या)यनां वचन बोल्यां ते राजाज्ञाय धर्मनु' पालक न बहिनि त्रत पालइ छह । ते मैरि जिम आपणुं त्रत रुडी परिइं पालइ ते व्रतनु विभाग तुमानइ आवइ ॥१३॥

अन्योऽपि यो दुष्टमतिः कुशीलो, भवेत् स्वया स प्रतिपेक्ष एव ।

अन्यायमार्गी स्वयमेव गच्छन्, न लज्जसे सत्पमिदं हि जातम् ॥१४॥

अहो राजन् ! अनेरइ जे कोइ दुष्टमति'हुइ, कुशील हुइ कुआचारि ही(हु)इ, तेहनइ राजा सीपा(खा)मण तेहनइ अन्याय करतां वारइ । तूं एवइ पृथ्वीपति राजा स्वयमेव करतउ हुंतउ लाजतउ नथी । एतलईं ए बात हवी । किमी ते वार्ता ॥१४॥

+यनास्ति राजा स्वयमेव चौरौ, भाण्डीवहो यन पुरोहितय ।

वनं भजध्वं ननु नागरा' यो !, यतः शरण्याद् भयमत्र जातम् ॥१५॥

जिम छोकं माहिल कपा(खा)ण फहवाइ ते हवडां सरउ कपा(सा)णु दोसइ छह । जेणिइं नगरि राजा

चोर हुइ डीलिहं चोरी करइ अन[इं] पुरोहित डीलि भाढीतु पाडणहार कलाली हुइ तेणिहं नगरि अहो नागरिक
वनवास लिउ तउ छूटउ । बीजी परिहं तिहां रहिया वणसीजीइ । कित्या भणी ? जिहां थकुं शरण जोईइ तिहां जि
भय ऊपजइ तउ किसिउं कीजइ ? ॥१५॥

नरेन्द्रकन्याः किल रूपवत्यस्तवावरोधे ननु सन्ति बह्व्यः ।

तपःकृशां जलभरातिजीर्णवस्त्रां विमुञ्चाशु मम स्वसारम् ॥१६॥

अहो राजन् ! ताहरी आज्ञाना पालणहार अनेक राजान अनेक व्यवहारीया प्रमुख लोक तेहनी कन्या
तम्हारी आज्ञामाहि छइ । तेहनूं पाणिग्रहण करि । पुण ए महासती तपिहं करी दूवली श्लेष्मां करी भरी जतिजी ।
पहिरिणहारि माहरी बहिनि मूंकि ॥१६॥

निशम्य सूरेश्वरवाक्यमेतन्न भाषते किञ्चिदिह क्षितीशः ।

श्रीकालिकाचार्यवरोऽथ संघस्याग्रे स्ववृत्तान्तमवेदयत् तत् ॥१७॥

श्रीकालिकसूरिनुं वचनं सांभलीनइं राजा गर्दभिल्ल बलकु(तु) ऊतर न आपइ न बोलइ । श्रीकालिकसूरि
पोसालइ आवी समग्र सघल्ल संघ तेडावीनइ तेह आगलि सघल्ल वृत्तांत कहिउ ॥१७॥

संघोऽपि भूपस्य सभासमक्षं, दक्षं वचोऽभाषत यन्नरेन्द्र ! ।

न युज्यते ते यदिदं कुकर्म, कर्तुं प्रभो ! पासि पितेव लोकम् ॥१८॥

ति वार पूठिहं श्रीसंघ सघल्ल मिली रायनी सभां गिउ । राय वीनविउ, अहो नरेंद्र ! तुं प्रजालोकनइं
परिपालअं । तुझ रहि ए कुकु(क)र्म करवा युक्तं नही । तुझ रहि ए अन्याय करवा युक्त नही ॥१८॥

इति ब्रुवाणेऽपि यथार्थमुच्चैः, संघे न चामुञ्चदसौ महीशः ।

महासतीं तामिति तन्निशम्य, *कोपेन सन्धां कुरुते मुनीशः ॥१९॥

श्रीसंघिहं रायनइं वीनती कीधी । यथार्थ वात कही । पुण राजाइं सर्वथा न मूंकी । राजा बलतु ऊतरइ न
पछइ श्री[सं]घिहं तिहां थकइ आवी गुरु वीनव्या । पछइ गुरे श्रीसंघ आगलि प्रतिज्ञा कीधी ॥१९॥

ये प्रत्यनीका जिनशासनस्य, संघस्य ये चाशुभवर्णवाचः ।

उपेक्षकोड्ढाहकरा धरायां, तेषामहं यामि गतिं सदैव ॥२०॥

जे मनुष्य जिनशासन ऊपर बैरभार वहइं महाप्रत्यनीक हुइ । अनइ जे बली जिनशास[न]नां अवर्णव बे
जिनशासनि उड्ढाह करइं तेहवा मनुष्यनइं सीधा(स्वा)मण देउं । तेहनी गतिहं सदाइ जाउं तेहनूं निवारिउं करउं ॥२०॥

यद्येनमुर्वीपतिगर्दभिल्लं, कोशेन पुत्रैः प्रवलं च राज्यात् ।

नोन्मूलयामीति कृतप्रतिज्ञो, विधाय वेषं ग्रहिलानुरूपम् ॥२१॥

माहरा जाण्यानुं प्रमाण जु ए गर्दभिल्ल राजा वेडासहित भंडारंसहित अंतेउरसहित राज्य पालतु उन्मूलो
लांखू तु कहिज्यो । इसी प्रतिज्ञा श्रीसंघ आगलि कीधी । प्रतिज्ञा कीधा पूठिहं श्रीकालिकसूरे गहिलानु वेस कीधु ॥२१॥

भ्रमत्यदः कर्दमलिप्तगात्रः, सर्वत्र जल्पन् नगरीं विशालाम् ।

श्रीगर्दभिल्लो नृपतिस्ततः किं, भो ! रम्यमन्तःपुरमस्य किं वा ॥२२॥-त्रिभिर्विशेषकम् ॥

* सीताद यथा चन्दनातिघृष्टात् ॥ लम्पटापराधे गर्दभिल्लं धृत्वा नोत्पादयेऽहं तदनु च कालिकाचार्य एव-इति

अथ एतत्ता अनंतर श्रीकालिकस्मृति आपणुं शरीर कादवि खरडी त्रिक चतुष्क चाचरि भ्रमण करतु हीडइ । मुत्तिहं इसिउं चोल्ह । विशाल(ल) नगरीमाहि श्रीगर्दभित्त राजा रात्य पालइ छइ तु किसिउं ! अथवा ए रायनहं अंतःपुर रुडुं छइ तु किसिउं ! इसिउं यच[न] नगरी भमतु चोल्ह । प्रथिलपणइ करी बाह्य प्रकारिहं अंतरग साजापणुं छइ ॥२२॥

इत्यादि जल्पन्तमसत्प्रकार्य, मुनीश्वरं वीक्ष्य ज्यजिष्णुपंस्तम् ।

उपं कुलमात्यवरा वरेण्यं, जातं न राजन्निति श्रुत्वा साध्वीम् ॥२३॥

श्रीकालिकस्मृति प्रथिलपणइ चोल्ह सांमली रायना घरना कुलमात्य रायनहं वीनववा लाग्ता । अहो राजन् ! अहो ताहारा रायना कुलमात्य वीनवुं छउं । वीनती अवधारि । ए साध्वी महासती मूँकि पगही । तुं ज्ञा(न्या)यवंत राजा तुम्ह रहइ ए साध्वी रापि(सि)ना युक्तु नही, परही मूँकि ॥२३॥

शिक्षां ददध्वं निजपितृ-बन्धु-पुत्रेषु गच्छन्तु ममाग्रदंष्ट्रे ।

श्रुत्वेति सूरिर्गत पय सिन्धोर्नद्यास्तटे पश्चिमपार्श्वकूलम् ॥२४॥

राय आ(अ)मात्य प्रतिहं कहवा लागु, अहो अमात्यो ! तम्हो आपणह घरि जई वेटा वेटी प्रसुर कुर्दुवनइ शीपा(खा)भण दिउ । माहरी दष्टि आगलि भन्ना परहा जाउ । रहिसिउं तु नही भला । आ(अ)मात्ये पाछा आवो आचार्यनहं जीगाविउं । ति वार पृठिहं श्रीकालिकस्मृति भडे शकुने चान्या । पश्चिम दिसिहं सिन्धु नही(दी)नहं पश्चिम दिशिहं तटि पेडह कांठह जई रखा ॥२४॥

ये तेषु देशेषु भवन्ति भूपास्ते साहयः प्रौढत्वस्य तेषु ।

एकस्य साहेः स गृहेऽवसद्य, सैदा मुदैवज्ञनिमित्तविद्मः ॥२५॥

जे तेषिहं देसि राजान हुइं ते गय सविहुनहं साहि ईसिउं नाम कहीइ । तिहां छन्नुं राय मोटा छई ते माहि मोटेर एक साहि छइ तेनह (तेह)नी उलग करवा लाग्ता । श्रीकालिकस्मृति ज्योतिष्क समग्र जाणहं । निमित्त सर्व जाणहं ॥ २५ ॥

अनागतातीतनिमित्तमावैवशीकृतः सूरवरैः म साहिः ।

भक्ति विधत्ते विविधां गुरुणां, सर्वत्र पूज्यां लभते हि पूनाम् ॥२६॥

श्रीकालिकस्मृति आचार्य अनागत ज्ञान अतीत ज्ञान वतंगान ज्ञाननहं कहवहं । ते वहु साहि राजा आपणह वक्षि कीषउ । ते माहि गुरुनी भक्ति घणी फाइ । एतइं शुक्त छइ । जे माहि गुण हुइं । न्हे गुणे करी पूज्य सर्वत्र सपल्ल पूजा छइह ॥ २६ ॥

समन्यदा कृष्णमुखं विलोक्य, पपञ्च साहिं मुनिपः क्रियेतत् ? ।

सौनाचक्षे मम योऽस्ति राजा, साहाजिसाहिः स च मण्यतेऽत्र ॥२७॥

एकरा आचार्य माहि राजा फाउ मारु वीटु । जीवतन्मनी आशा गर्ई । इमिउं दोष्टउ । तिसाहं गुं पृठिउं । आज का-मुग्धा किया कागन ! तेषिहं साहिहं कहइ । अष्ट छन्नुं गयनु ग्यामी मन्त्रु गहनुमाहि वहु थुपुर छइ ते सा[हा]नुमादिहं अष्ट छन्नुं शीपा रायना महम छई ॥ २७ ॥

सौनाच छेयः परितो घनेति, स्वप्नमकं धीवतं प्रहेयम् ।

पश्चाद्विषाया नवनेर्दृष्टानां, मृमानुरूपच्छ एव मर्तिः ॥२८॥

ते साहानुसाहिनइं कुणिहिं अम्हारयं वयरीइं चाडी कीथी । तेणिइं करीय तु कोप हउ । मसनइं लेस मो । छइ । आपणुं मस्तक मोकले जिम ताहरउ वेउउ राज्य पालइ । नहीतरि समर्थ थई रहिजे । एहवु आदेश आविउ छइ जु मस्तक मोकलीइ तु कुटव परिवारनूं मूत्र रहइ नहीतरि कुल क्षय हुइ । एहवु आदेश मझ पठिइ पंचाणूं रायन एहवु जि आदेश आविउ छइ । तेणिइं करी जीवनव्य जातइ कालमुख थिया छईइ ॥ २८ ॥

एकत्र सर्वे सवलं मिलित्वा, हिन्दुकदेशं चलताथु यूयम् ।

गुरोनिदेशादिति तैः ग्रहैर्धूपैः प्रयाणं श्रुतिं प्रदत्तम् ॥२९॥

गुरे स(सा)हि राजानूं वचन सांभली वलतुं कहीउं । तम्हो छनूं राय एकठा मिलीनइं हिंदूना देस मोटा छइ ते भणी नइं तम्हो चाल । तिहां तम्यो(म्हो) ते देस लेई समाधिइं राज्या पाल । ते वचन सांभली गुरुना वचननी ती चत्ति आणी । सगलाइ एकठा कटक सहित मिलीनइं पीयाणुं दीधुं ॥२९॥

उत्तीर्य सिन्धुं कटकं सुराष्ट्रादेशे समागत्य मुखेन तस्थौ ।

सर्वेऽपि भूपाः सुगुरोश्च सेवां, कुर्वन्ति वद्धाञ्जलयो विनीताः ॥३०॥

तेह साहिनां कटक सिंधुनदी उत्तरीनइं सुराष्ट्रदेश सोरठमाहि आवी रहिया । तिसिइ वर्षा लागु । सगलाइ राय श्रीकालिकसूरिने सेवा करइ । विन्हइं हाथा जा(जो)डीनइं नित्य सेवा करइ विनयवंत हुंता ॥३०॥

वर्षावसाने गुरुणा वमापे, अवन्तिदेशं चलतेति यूयम् ।

नृपं निगृहीत च गर्दभिलं, गृहीत राज्यं प्रविभज्य शीघ्रम् ॥३१॥

वरसातनइ प्रांति छेहडइ श्रीकालिकसूरे साहनइं कहिउं अवन्तीदेस भणी चालउ । तिहां गर्दभिल राजा छइ निग्रह करउ राज्य थकु उच्छेद । पछइ देस वहिचीनइं आपणां आपणां राज्य पाल ॥ ३१॥

अभाषि तैः शम्बलमस्ति 'नो नः, किं कुर्महे कालिकसूरिरेवम् ।

ज्ञात्वा च तेभ्यः शुभचूर्णयोगैः, कृत्वेष्टिकाः स्वर्णमयीर्ददौ सः ॥३२॥

तेह छनूं राए कालिकसूरि वीनव्या । अम्हारइ संवल खूटां किसिउं कीजइ । ति वारइं कालिकसूरिइं इटवाह वलतु देखीनइं माह माहि चूर्णसूं किउं । ते चूर्णनइ योगिइं सगलीइ ईट सूनानी थई । छनूं रायनइं वहिचीनइ आपी ॥३॥

दक्कानिनादेन कृतप्रयाणा, नृपाः प्रचेलुर्गुल्लाटदेशम् ।

तद्देशनाथौ चलमित्र-भानुमित्रौ गृहीत्वाऽगुरवन्तिसीमाम् ॥३३॥

छनूं राय दक्का इसिइं नामि वाजित्रनइ निनादिइं पीयाणां कीधां । श्रीकालिकसूरि लाहदेसमाहि थका बली । भानुमित्र गुरुना भाणेज तेहनइं मिली ते साथिइं लीधा कटकसहित ते हू कटक अनइ साहिनां कटकसहित सीमइं पुहता ॥ ३३ ॥

श्रुत्वाऽऽगतांस्तानभितः स्वदेशसीमां समागच्छद्वन्तिनाथः ।

परस्परं कुन्तयन्तुर्लताभिर्गुह्यं द्रयोः सैनिकयोर्बभूव ॥३४॥

ते कटक आपणी सीमइं आव्यां सांभली गर्दभिल राजा सवल गज तुरंगम रथ पायक सहित साहसु आविउ परस्परइं भाले खाडे तोमर तीर शन्य वेल शलिका मुद्रने प्रहारे करी अत्यंत अतिहिं झूझ हवां ॥३४॥

स्वसैन्यमालोक्य हतप्रतापं, नष्टा गतो भूपतिगर्दभिलः ।

पुरीं विशालां स यदा मविष्टस्तदैव साऽवेष्टि चले रिपूणाम् ॥३५॥

गर्दभिल राजा आपणुं सैन्य हतप्रताप भागुं देखीनइ नाहु । अवन्तीनगरी माहि जइ पड्ड । तिवारइ तत्काल
जयरीने सैन्य अवन्ती नगरी आपणे सैन्य करी बीटी ॥ ३५ ॥

अथान्यदा साहिभटैरपृच्छि, युद्धं प्रभो ! नैव भवेत् किमय ? ।

अद्याष्टमी सूरिमिरुक्तमेवं, स गर्दभीं साधयतीह विद्याम् ॥३६॥

अथ एतलानु अनंतर साहि राजाने सुमटे गुरु कन्हलि पुछिउं मगवन् एणिइं गडि चड्या नित्यमेव सुमट सुसई ।
आज काइं न सुसई ! गुरे कहिउं आज आठमिनी तिथि सही । गर्दभिल राजा गर्दभी विद्या सावइ छइ ॥ ३६ ॥

विलोकयद्भिः सुभटैरजस्रमट्टालये कापि गता खरी सा ।

दृष्टा तदा सा कथिता शुष्णां, तैरेवमुक्तं ध्वनिनाऽपि तस्याः ॥३७॥

ति वार दृष्टि सुमट गढने कोसीसे सपलइ सोधवा आगा । एकइ अटालइ कोसीसा विचिइं गर्दमीनुं सुख बीहुं ।
पछइ गुरनइ कहिउं । पछइ गुरे कहिउं एह खरीनइ स्वरिइं अनर्थ ऊपजिसिइ ॥ ३७ ॥

सैन्यं समग्रं लभते विनाशं, धनुर्धराणां शतमष्टयुक्तम् ।

छात्वा गतः सूरिवरो निपट्ठी, खर्पाः समीपं लघुशीघ्रवेधौ ॥३८॥ युगम् ॥

गुरे कहिउं सपल सैन्य खरीनु स्वर सांभलिसिइ तु सपलुं सैन्य विनाश पागिसिइं । विमासीनइ सैन्य सपलुं गाऊ
एक मोठेणं पालुं मोकळिउं । आपणपिइं श्रीकालिकसूरि धनुर्धरे धनुपना धरणाहार महाशब्दवेधौ अठोत्तरसठ सहित सावधान
सज यइ रहिया ॥ ३८ ॥

येदेयमास्यं विवृतं करोति, तदैव शयैः परिपूरणीयम् ।

श्रीसूरिणाऽऽदिष्टममीभिरेवं, कृते खरी मूर्धनि भूज-विष्टे ॥३९॥

अहो सुमटो ! जि वारइं गर्दभी आपणुं सुख बिरुवर करइ, ति वारइं तत्कालमेव आपणा बाण मूंकवा जिम
भापु तारे करी भाई ति सुख भरिउं । ते बात जागीनइ तेहे सुमटे तिम ज कीधुं । तिसिइं गर्दभी विद्याइ गर्दभिलनइ
भरतकि मूय अनइ विष्टा कीया । विषामष्ट थिउ ॥ ३९ ॥

सा गर्दभिलस्य विषाय नष्टा, भ्रष्टानुभावः न च साहिभूपैः ।

बद्धा एहीतः सुपुरोः पदान्ते, निरीक्षने भूमितले ॥ मूढः ॥४०॥ युगम् ॥

ते गर्दभी विद्या गर्दभिलनइं अष्ट धई जागी सैन्य यहिछुं आनी नगरी सीरी । ति वारइं साहि राजाए गर्दभिल
राजा जीरनु बापीनइं गुटना पाग आगलि आगिउ मूढ मूर्ख भूमिका साहसुं जोइ कोयइ नही ॥ ४० ॥

रे दुष्ट पापिष्ट निरुष्टुदे !, किं ते कुर्मार्चरितं दुरात्मन् ! ।

महामतीशीलवस्त्रिभद्रपापद्रुमस्वेदमिहास्ति शुष्यम् ॥४१॥

गुर कडवा मगता कर दुष्ट । पापिष्ट ! निरप ! करे कुचुदिना करगहार ! तखरं शुर्छम जोइ । करे दुरात्मन् !
छई ये मणिइ करी महामतीनुं, रोजनं करिउं पापिष्ट तेइ मपीया पापमइ दृखनां पयल(न) बरई ॥ ४१ ॥

विमुद्रसंसारसमुद्रपातः, फलं भविष्यत्यपरं सैदा ते ।

अद्यापि चेन्मोक्षैकरं सुधर्ममार्गं श्रयेथा न विनष्टमत्र ॥४२॥^{१२}

हिवं संसाररूपीया समुद्रमाहि पडेसि [सं]सारमाहि फिरेसि नरगि जाएसि ते फल भोगवेसि पापवृक्षनां ।
जु जिनधर्म वीतरागनुं पडिवजं अंनु काई नथी विणहुं(टु) ॥४२॥

न रोचते तस्य मुनीन्द्रवाक्यं, विमोचितो बन्धनतो गतोऽथ ।

सरस्वती शीलपदैकपात्रं, चारित्र्यमत्युज्ज्वलमावधार ॥४३॥

श्रीकालिकसूरिनुं वचन तेहनइं न गमइ । पछइ गुरे बंधन थकु छोटाविउ विदेसि गिउ । अनइ सरस्वती
शुद्ध शीलमइ हुंती आपणुं चारित्र अत्युज्ज्वल पालवा लागी ॥४३॥

यस्यावसद् वेश्मनि कालिकार्यो, राजाधिराजः स वशूव साहिः ।

देशस्य खण्डेषु च तस्थिवांसः, शेपाः नरेन्द्राः शक्रवंश एषः ॥४४॥

जेह साहिनइ घरि पहिलुं कालिकाचार्य रहिया ते सघलामाहि मूलगु राजा थिउ । बीजा सघलाइ देस
रहिया । तही लगइ शाके संवच्छर प्रवर्तिउ । शाके वंश कहवाइ ॥४४॥

श्रीकालिकार्यो निजगच्छमध्ये, गत्वा प्रतिक्रम्य समग्रमेतत्⁺ ।

श्रीसंघेचित्ते वितरत्प्रमोदं, गणस्य भारं स वभार सूरिः ॥४५॥

श्रीकालिकसूरि निज आपणा गच्छमाहि आवी श्रीसंघ मुख्य पडिकमी आलोईनइ वली आपणा गच्छनु
बहवा लागी ॥४५॥

(२)

भृगोः पुरे यौ बलमित्र-भानुमित्रौ गुरुणामथ भागिनेयौ ।

विज्ञापनां प्रेक्ष्य तयोः प्रगल्भां, गताश्चतुर्मासकहेतवे ते ॥४६॥

इसिइ समइ बलमित्र अनइ भानुमित्र गुरुना भाणेज तेहनइं आप्रहइं श्रीकालिकसूरि भरूअछि
अर्थि पुहता ॥४६॥

श्रुत्वा गुरुणां सुविशुद्धैर्मनुविद्धवाक्यानि नृपः समायाम् ।

अहो ! सुधर्मो जिननायकस्य, शिरो विधुन्वन्निति तान् वमाषे ॥४७॥

गुरुनु उपदेश सांभली भाणेज बलमित्र भानुमित्र समामाहि गुरुनी प्रसंसा करइं । पुरोहिति चौतविउं ए
चउमासुं रहसिइं तु राजा श्रावक थासिइं । पुण तिम करउं जिम गुरु आहां रहइं नही । मनि इम विमासी
आगलि गुरुनी प्रसंसा करवा लागु ॥४७॥

निशम्य भूपस्य सुधर्मवाक्यं, पुरोधसो मस्तकशूलमेति ।

जीवादिवादे गुरुभिः कृतोऽसौ, निरुत्तरस्तेषु बहत्यसूयाम् ॥४८॥

१० सदैव S । ११ ° क्षपरं S । १२ नास्त्ययं श्लोकः L आदर्शे । १३ ° न्द्राः सगवं ° SP । + सं
कज्जे वहिज्जा चक्खवहिसन्नं पि । जइ तं न करेइ मुणी अणंतसंसारीओ होइ ॥१॥ साहूण चेइयाणं ° P । १४ ° धमध्ये ।
° SP । १५ ° र्मा विशुद्ध ° S । १६ कृतेऽपि नि ° L कृतोऽपि S ।

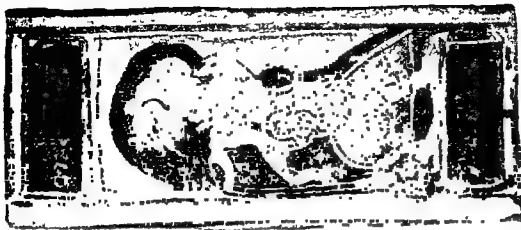

Fig 75

विश्व ७५

Fig 74

विश्व ७४

Fig 73

विश्व ७३

Fig. 72

विश्व ७२

पुरोहितिदं राजा प्रसंसा करतु देखीनई मस्तकि सूळ ऊपजवा लागतइ गुरु कन्हलि जई जीवाजीवादिकनु वाद मांडिड । गुरे वाद करतां निराकरिउ हराविउ । पछइ मनि असूया ईर्ष्याभाव अतिहिं करइ ॥४८॥

कौटिल्यभावेन यतीन् मशंसन्, नरेन्द्रचित्तं विपरीतवृत्तम् ।

चक्रे पुरोधा शुल्भिः स्वरूपं, ज्ञातं यतिभ्यो यदनेपणीयम् ॥४९॥

पछइ ते पुरोहित कुटिलपणानइ भाविई हीयइ कूड छतइ महामानइ प्रगंसइ । लोकनइ कहइ महामानइ भात पाणी असूझतां करावइ । इम करतां गुरे जाणिउं भातपाणी असूझतां हवा लाग्यां ॥४९॥

(३)

ते दक्षिणस्यां भरहट्टदेशे, पृथ्वीप्रतिष्ठानपुरेऽप्य जग्मुः ।

यत्रास्ति राजा किल सातयानः, प्रौढप्रतापी परमार्हतश्च ॥५०॥

श्रीकालिकपुरे भातपाणी असूझ हुतां जाणी विहार कीधु । भरहट्टदेशमाहि पइठाणपुर पाटणि जिहां सालिवाहन राज्य परम जैन श्रावक राज्य करइ छइ तिहां पुहता ॥५०॥

राज्ञाऽन्यदाऽपृच्छि सभासमर्षं, प्रभो ! कदा पर्युषणा विधेया ? ।

या पञ्चमी भाद्रपदस्य श्रुंके, पक्षे च तस्यां भविता सुपर्व ॥५१॥

एक बार सालिवाहन राजाई पृच्छिउं भगवन् । पजूसण कहोइ कीजसिइ ! गुरे कहिउं भाद्रपदमासि अजुआळइ पखवाळइ पांचमिइ पजूसण पडिकमवुं कहिउं छइ ॥५१॥

नृपोऽबदत् तत्र महेन्द्रपूजामहो ! भवत्यत्र मुनीन्द्र ! पक्षे ।

मयाऽनुगम्यः स च लोकनीत्या, स्नात्रादिपूजा हि कथं भवित्री ? ॥५२॥

राजा सालिवाहन कहवा लागु, भगवन् । आपणइ आणिई देसि महेन्द्रपूजा पांचमिई हुइ । लोक सखल ते पर्व करइ । अनई मई ते लोक न्यवहारिई ते महोत्सव करिवु । पजूसणनइ पवि(र्वि) स्नात्र पूज मालादिक आरात्रिक करवा सुं विघन हुसिइ ॥५२॥

तत् पञ्चमीतः प्रभुणा विधेयं, पष्ठ्यां यथा मे जिननाथपूजा ।

मभावना-पौषधपालनादि, शुष्यं भवेन्नाथ ! तव प्रसादात् ॥५३॥

भगवन् । पसाळ करी पजूसणनू पांचमि थकुं छट्टिई करउ । जिम स्नात्रपूजा प्रभावना पौषध प्रमुख पुण्य करीय कराई ॥५३॥

राजनिदं नैव भवेत् *कदाचित्, यत् पञ्चमीरात्रिविपर्ययेण ।

ततश्चतुर्थ्यां क्रियतां नृपेण, विज्ञप्तमेवं शुरुणाऽनुमेने ॥५४॥

गुरु कहवा लागा, अहो राजन् । पंचमीनी रात्रि अतिरूमी गई तु पछइ पजूसण सर्वथा न हुइ । पछई राई कहिउं तु पछइ चउभिई पजूसण करउ । पछइ गुरे ते बात मानी । सिद्धांत(त) माहिळी बात सांगरी तेह मणी मानिउं ॥५४॥

सृष्ट्वेति चित्ते जिनवीरवाक्यं, यत् सातयानो नृपतिथ भावी ।

श्रीकालिकार्यो मुनिपथ तेन नृपाग्रहेणापि कृतं सुपर्व ॥५५॥

चित्तमाहि सिद्धांतं वचन किसिउं सांभरिउं ! जं सांभलि [सात]वाहण राजा श्रीकालिकसूरिणइं आप्रहइं पांचमि थकुं चउथइं पजूसण आणिवुं ॥५५॥

यथा चतुर्थी जिनवीरवाक्यात्, संवेन मन्तव्यमहो ! तदेव ।

प्रवर्तितं पर्युषणारूपं, यथेयगाज्ञा महती सदैव ॥५६॥

जिम जिन श्रीमहावीरि इम कहिउं छइ सिद्धांतमाहि । श्रीसंघनी अनुमतिइं कालिकसूरिइं पांचमि थकुं पजूसण चउपि(थि)इं करइं तिम आधुं सदाइ सविहुं कुणिहिं मानिवुं । जिननूं वचन एहवुं छइ, तेह भणी आज लगइ चउत्थिइं पजूसण हुइ छइ ॥५६॥

(४)

अथान्यदा कालवशेन सर्वान्, प्रमादिनः सूरिवराश्च साधून् ।

त्यक्त्वा गताः स्वर्णमहीपुरस्थानेकाकिनः सागरचन्द्रसूरीन् ॥५७॥

अथ एतलानु अनंतर कालनइं विशेषिइं श्रीकालिकसूरिना परिवारना साधु महात्मा प्रमादीया थिआ । गुरु महात्मानइं सूता मेलही स्वर्णपुर नगरि सागरचंद्रसूरि छइ तिहां पुहता । तिहां आव्या एकला सागरचंद्रसूरिइं न ओल्ल्या । रूप व(प)रावर्त्तणइं करी । पोसालमाहि डोमु तपोधन एकइं पासइं आवी रहिउ ॥५७॥

तेषां समीपे मुनिपः स तस्थौ, ज्ञातो न केनापि तपोधनेन ।

शय्यातराद् ज्ञातयथार्थवृत्ताः, प्रमादिनस्ते मुनयस्तमीयुः ॥५८॥

तिसिइ पइठाण पुर पाटणि शय्यातर आवके महात्मा हाकी करी काढ्या । स्वर्णपुर भणी आव्या । सागरचंद्रसूरे पूछिउं गुरु किहां छइ ? पहि[ला] आव्या तेहे कहिउ । गुरु पाछलि आवइं छइ । सागरचंद्रसूरि साहमा गिआ । पाछिला महात्मा पूछ्या, ते कहइं; “गुरु आगलि पुहता ” । सघले कुडउ बोळउ । पछइ सागरचंद्रसूरे पोसालइ आवी ते वृद्धगुरु भणी मानी पगि लागी खमावीनइं समस्त महात्माए खमावी करी गुरु मनाव्या ॥५८॥

(५)

जिनेश्वरः पूर्वविदेहवर्ती, सीमन्धरो बन्धुरवाग्बिलासः ।

निगोदजीवानतिसूक्ष्मकायान्, सभासमक्षं स समादिदेश ॥५९॥

श्रीकालिकसूरि आपणा परिवार सहित पइठाण पुरि पाटणि समाधिइं रह्या छइ । इसिइ समइ सौधर्मेन्द्र महाविदेहि क्षेत्रि श्रीसीमंधरस्वामि कन्हलि बइठा हता । श्रीसीमंधरस्वामि उपदेश देतां धर्मनइ अधिकारि आविइं । विचार करतां निगोद जीवनु विचार आविउ । तिसिइ इंद्रिइं पूछिउं, निगोदनु विचार रूडइं ग्रीळवउ । पछइ परमेश्वरि निगोदनु विचार परिपूर्ण कहिउ ॥५९॥

+ P आदर्शे टिप्पण्यामेते श्लोका उद्धृताः—श्रीवीरनिश्चिर्नवसु वर्षशतेषु भरीत्या त्रिनवत्या वाऽधिकेषु इयं वाचना जाता, यद्वा पञ्चम्याश्च चतुर्थी पर्युषणा प्रवृत्ते, यतः—

तेणूड य नवसएहि, समइकंतेहि वद्धमाणाओ । पज्जुसवणा चउत्थी, काल[ग]सूरीहिं तो ठविया ॥१॥

वीसहि दिणेहि कप्पो, पंचगहाणीइ कप्पठवणाय । नवसयतेणउएहिं, वोच्छिज्जा संघआणाए ॥२॥

सालाहणेण रत्ता, संघाएसेण कारिओ भयवं । पजू(ज्जु)सवणा चउत्थी, चाउम्मासी चउदसीए ॥३॥

व...मासपडिक्कमणं, पक्खियदिवसम्मि चउविट्ठी संगो । नवसयतेणउएहिं, आयरए तं पमाणं तु ॥४॥

इति तीर्थोद्गारादिषु भणनाव ॥

सौधर्मनायेन सविस्मयेन, पृष्ठं जगन्नाथ ! निगोदजीवान् ।

कोऽप्यस्ति वर्षेऽपि च भारतेऽस्मिन्, यो वेत्ति व्याख्यातुमर्हं य एवम् ॥६०॥

पछइ इन्द्रिं परमेस्वर कन्हलि पृछिउं, “भगवा(व)न् । पसाउ करी हवडानइ कालि भरतक्षेत्र माहि तेहेतु कोइ आचार्य छइ, जे निगोदनु विचार तम्हारी परिइं कहीनइ प्रीछइ ?” ॥६०॥

समादिदेश मधुरस्ति शक्र !, श्रीकालिकार्यः श्रुतरत्नराशिः ।

श्रुत्वेति शक्रः प्रविधाय रूपं, रुद्रस्य विप्रस्य समाययौ सः ॥६१॥

श्रीसीमंघरस्वामिइं कहिउं, “अहो इन्द्र ! भरतक्षेत्रमाहि श्रीकालिकसूरि श्रुत सिद्धान्तनु समु(सु)द्वि. तेणिइं भरिउ प्रिउ छइ ते निगोदनु विचार अम्हारी परिइं कहइ । पछ[इ] इन्द्र श्रीसीमंघरस्वामि वा(वां)दीनइ वृद्ध वडउ माहानूँ रूप करी घूजतु कांपतु हाथि लाकडी एहवुं रूप करी कालिकसूरि कन्हलि आविउ ॥६१॥

विमोऽथ पप्रच्छ निगोदजीवान्, सूरिभरोऽभापत ताननन्तान् ।

असंख्यगोलाश्च भवन्ति तेषु, निगोदसंख्या गतसंख्यरूपाः ॥६२॥

ब्राह्मणिइं श्रीकालिकसूरि कन्हणि(लि) निगोदना जीवानु विचार पृछिउ । श्रीकालिकसूरे कहिउं; “रोमनइ अणीइं असंख्याता गोला इसी संज्ञा कहीइ । तेणिइ एकेकइ गोळइ असंख्याता निगोद कहवाइ । एकेकइ निगोदि अनंता जीव कहवाइ” । इसी परिइं विचार कहिउ ॥६२॥

श्रुत्वेति विमो निजभायुरेवं, पप्रच्छ मे शंस कियत्प्रमाणम् ।

अस्तीति सिद्धान्तविलोकनेन, शक्रो भवान् कालिकसूरिराह ॥६३॥

ते निगोदनु विचार सांभन्या पृछिइं ब्राह्मणिइं गुरु कन्हलि पृछिउ; “भगवन् ! हुँ बडु थिउ सकउ नहीं । वेटा वेटी कउन परिवार भजि न करइ । गाढउ दुखीउ छउ आऊवुंनु पतीइ नहीं । करउं किसिउ ? । एकवार कहउ हजी मझनइं केतलुं आऊवुं थाकइ ! । एकवार ह्वा करी कहउ ” । श्रीकालिकसूरि जीवा खगा । जोतां जोतां नय रस केतले संख्या लाभइ । जोतां जोतां पत्न्योपमे न रहइ । विहुं सागरोपमि जई रखा । पछइ कहिउ तउ ब्राह्मण तु न हुइ । तुं सौधर्मन्द्र ए बातनु निश्चउ जाणिज्यो ॥६३॥

कृत्वा स्वरूपं प्रणिपत्य सूरिं, निवेद्य सीमन्धरसत्पशंसां ।

उपाश्रयद्वारविपर्ययं च, शक्रो निजं धाम जगाम हृष्टः ॥६४॥

पछइ इन्द्रिं आपणुं रूप प्रगट कीरुं । महात्मा विहरवा गिआ हुंता, तेणिइ समइ इन्द्र आविउ किम जाणीइ ! तेह मणी इन्द्रिं पोसालनूँ वारणुं फेरवीनइ इन्द्र गिउ इन्द्र महात्मा आवता लगइ न रहिउ । एतळा कारण महात्मा इन्द्रनूँ रूप देखी तपवडइं निवाणुं बांधइ । एह कारणइं पोसालनूँ वारणुं फेरौनइं गिउ ॥६४॥

श्रीमत्कालिकसूरयश्चिरतरं चारित्रमत्युज्ज्वलं,

संपाल्य प्रतिपद्य चान्त्यसमये भक्तप्रतिज्ञां मुदा ।

शुद्धध्यानविधानलीनमनसः स्वर्गालयं ये गता-

स्ते कल्याणपरम्परां श्रुतधरा यच्छन्तु संवेदनवे ॥६५॥

इति श्रीकालिकाचर्यकथा समाप्ता । श्रीतपागच्छवृद्धशालायां लिखिता ॥

श्रीकालिक चिरकाल आपणुं चारित्र निरतीचार पाली छेहडइ अणसण छेईनइ, शुद्धनिर्मल ध्यान पंच परमेष्ठिनुं स्मरण करता जीर्णदेह मूकीनइं स्वर्गि पुहता । ते श्रीकालिकसूरि समस्त श्रीसंधनइं अनेक कल्याण मांगलिकमाला विस्तारउ ॥६५॥

इति श्रीकालिकाचर्यकथा समाप्तः(प्ता) ॥ पं० श्रीदीररत्नगणि ॥

श्रीजिनदेवसूरिविरचिता

कालिकसूरिकथा ।

[रचनासंवत् १४ शताब्दि]

मोहान्धकारप्राग्भारापहाररविमण्डलम् ।
 अमानबहुमानेन, वर्द्धमानं नमाम्यहम् ॥१॥
 पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां यैश्चक्रे पर्युषणामहः ।
 तेषां कालकसूरीणां, चरितं किञ्चिदुच्यते ॥२॥
 धारावासमिति ख्यातं, पुरं सुरपुरोपमम् ।
 तत्राऽभूद् भूपतिवैरिसिंहः सिंहपराक्रमः ॥३॥
 देव्यस्य सुन्दरी, रूपसंपदा सुरसुन्दरी ।
 तयोः कालकनामाऽभूत्, सूनुरन्यूनविक्रमः ॥४॥
 सोऽन्यदा वहिरुद्याने, हयान् रमयितुं ययौ ।
 सूरिं गुणाकरं तत्र, धर्ममाख्यान्तमैक्षत ॥५॥
 तस्यान्तिकमथो गत्वा, धर्मं शुश्राव शुद्धधीः ।
 सद्यः संसारवासाच्च, परं वैराग्यमासदत् ॥६॥
 पितरौ समनुज्ञाप्य, भटपञ्चशतीयुतः ।
 सरस्वत्याऽऽख्यया स्वस्त्रा, सार्द्धं व्रतमशिश्रियत् ॥७॥
 शिक्षां द्विधाऽभ्यस्तवन्तं, श्रुताकूपारपारगम् ।
 निवेश्य च निजे पट्टे, स्वर्गातिथिरभूद् गुरुः ॥८॥
 क्रमेण कालकाचार्यः, साधुपञ्चशतान्वितः ।
 क्षमां पुनानः पदन्यासैः, पुरीमुज्जयिनीं ययौ ॥९॥
 आरामे समवासापीद्, भगवान् सपरिच्छदः ।
 तच्चरित्रैः पवित्रैश्च, चित्रीयन्ते स्म नागराः ॥१०॥
 गर्दभिलो नृपोऽद्राक्षीत्, समायान्तीं वहिर्भुवः ।
 अन्यदाऽऽर्या कृताश्चर्यरूपां सूरैः सहोदरीम् ॥११॥
 कामग्रहग्रहीतस्तां, दृढादानाय्य पूरुषैः ।
 न्यधादधन्यः शुद्धान्ते, सूरिर्विज्ञातवांश्च तत् ॥१२॥
 आस्थानं स्वयमागत्य, गुरुः शान्तमनास्ततः ।
 तं द्रष्टुमेषाचष्ट, सुधामधुरया गिरा ॥१३॥

त्वय्यन्यायरते राजन् !, सर्वं स्यादसमञ्जसम् ।
 मुञ्चैतां व्रतिनीं तस्मात्, परत्रेह च शर्मणे ॥१४॥
 कोमलैर्वचनैरेवं, गुरुणा भणितोऽपि सः ।
 प्रधानैर्वार्यमाणोऽपि, मुमोच न तपोधनाम् ॥१५॥
 तेजः क्षात्रमिवारूढो, अकुटीविकटाननः ।
 सभायां कालिकाचार्यः, प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥१६॥
 श्रीसंघप्रत्यनीकानां, महापातकिनामपि ।
 माघवत्यतिथीनां च, नूनं लेप्येय पाप्मभिः ॥१७॥
 यथेनमेनसां धामोन्मूलयामि न मूलतः ।
 इत्युत्त्वा वचनं गत्वा, गच्छेऽनालोच्य किञ्चन ॥१८॥
 उन्मत्तवेषो नगरं, हिण्डमानो जजल्प सः ।
 राज्यं शुङ्क्ते गर्दमिल्लभेत् ततः किमतः परम् ? ॥१९॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] ॥
 एतस्य कान्तः शुद्धान्तश्चेत् ततः किमतः परम् ।
 इति दृष्ट्वा जनः सर्वो, हाहारवमुखोऽब्रवीत् ॥२०॥
 धिगेनं नृपतिं यस्य, चेष्टितैः कष्टिताश्रयः ।
 रटन् पिशाचकीवेत्यमाचार्यः पर्यटत्ययम् ॥२१॥
 भूयः संभूय सचिवममुल्लैर्वोषितोऽपि सः ।
 विरराम न कामार्चो, व्रतिनीसंग्रहाग्रहात् ॥२२॥
 गर्दभीविद्ययाऽजस्रं, तं ह्रत्वा मेदिनीपतिम् ।
 उपायेनोन्मूलयिष्यन्, शककुलं ययौ गुरुः ॥२३॥
 ये स्युस्तत्र च सामन्तास्ते साखय इति स्मृताः ।
 तेषां तु नृपतिः साखानुसाखिरिति विश्रुतः ॥२४॥
 आचार्यस्तस्थिवांस्तत्र, साखेरेकस्य संनिधौ ।
 मन्त्रयन्त्रप्रयोगाद्यैस्तं चात्यन्तमरञ्जयत् ॥२५॥
 अथान्यदा सुखासीने, साखी तत्र स्वपर्वदि ।
 दत्तः साखानुसाखीयः, समागत्यार्पयच्छुरीम् ॥२६॥
 छुरिकां तां समालोक्य, साखिः श्याममुखोऽजनि ।
 सुरिणा भणितवाचं, केयं भो ! विपरीतता ॥२७॥
 अनुग्रहे विभोर्यस्मादायाते हृष्यतेतराम् ।
 तवेत्यते तु वैलक्ष्यं, ततः साखिरदोऽब्रुवत् ॥२८॥-
 नानुग्रहोऽयं भगवन् ! निग्रहः- पुनरेव मे ।
 यस्यै क्लृप्यति नः स्वापी, तस्मै प्रेषयति छुरीम् ॥२९॥

तां क्षिप्त्वा क्षुरिकां कक्षौ, मर्त्तव्यं तेन निश्चितम् ।
 सोऽन्यथा सकलस्यापि, कुटुम्बस्य क्षयं सृजेत् ॥३०॥
 स्वर्थाभिमुख्यमालोक्य, सूरिरुच्छ्रवसिताशयः ।
 साखिमाचष्ट तं रुष्टः, किं तवैवोपरि मम्युः ? ॥३१॥
 कृपितोऽयमुतान्यस्मायपि कस्मैचिदुच्यताम् ।
 स पुनः पणवत्यङ्कं, दृष्ट्वा हुर्यामुवाच गाम् ॥३२॥
 मद्विधानां पणवतेरुपरि क्रुद्धवानयम् ।
 ततस्तैरपि मर्त्तव्यं, मद्रच्छरणवर्जितः ॥३३॥
 जगौ सगौरवं सूरिर्न मर्त्तव्यं मुधैव भो ! ।
 नीत्वा हिन्दुकदेशं वः, प्राज्यराज्यं ददाम्यहम् ॥३४॥
 दूतान्नामानि विज्ञाय, तान् सर्वानपि सत्वरम् ।
 समाकारय युष्माकं, सिन्धुतीरेऽस्तु सङ्गमः ॥३५॥
 प्रमाणमादेश इति, व्याहृत्य शकपुङ्गवः ।
 व्यधत्त तत् तथैवाशु, जीविताशा हि दुस्त्यजा ॥३६॥
 विज्ञातपरमार्थास्ते, सर्वे सबलवाहनाः ।
 संभूय साखयः सद्यः, सिन्धुतीरे समागमन् ॥३७॥
 आचार्यदर्शितपथः, साखी यः सोऽपि सत्वरम् ।
 प्रयाणैरनवच्छिन्नैरुपसिन्धु समासदत् ॥३८॥
 तेऽथ सिन्धुं समुत्तीर्य, साधयन्तोऽखिलान् नृपान् ।
 सुराष्ट्राविषयं प्राप्नुस्तत्र मातृदुपेयुषी ॥३९॥
 विभज्य नवधा राष्ट्रं, सुराष्ट्रां तेऽवतस्थिरे ।
 वर्षारान्ने व्यतिक्रान्ते, सूरिणा भणितास्ततः ॥४०॥
 हंहो ! निरुद्यमा यूयं, किमु तिष्ठथ संप्रति ।
 अवन्तिदेशं गृह्णीध्वं, पर्याप्तं तत्र भावि वः ॥४१॥
 तेऽवोचन् द्रव्यरहिता वयं वर्त्तामहे प्रभो ! ।
 निर्द्रव्याणां हि जायन्ते, न काश्चित् कार्यसिद्धयः ॥४२॥
 हेमीकृत्येष्टकापाकं, युक्त्या तेभ्यो ददौ गुरुः ।
 तेऽपि संभृत्य सामग्रीं, प्रचेलुर्माँलवान् प्रति ॥४३॥
 तान् निशम्यायतो दर्पाद्, गर्दभिल्लोऽपि संमुखम् ।
 आडुढौकेऽथ सम्फेटोऽभूद् द्वयोरपि सैन्ययोः ॥४४॥
 शस्त्राशस्त्रि चिरं युद्ध्वा, शकसैन्येन निर्जितम् ।
 अनीकं गर्दभिल्लस्य, यतो धर्मस्ततो जयः ॥४५॥
 अवन्तीशः प्रणम्याशु, व्यावृत्य स्वपुरीमगात् ।
 कृत्वा रोर्धकसज्जां तां, तस्थिवानन्तरेव सः ॥४६॥

अयाज्ञया मुनीन्द्रस्य, शकयोषाश्चतुर्दिशम् ।
 नगरीं वेष्टयामासुश्चन्द्रलेखां घना इव ॥४७॥
 अट्टालकेषु युद्धानि, समभूवन् निरन्तरम् ।
 तेऽन्यदाऽऽलोक्य शून्यांस्तान् गुरवेऽकथयन्नय ॥४८॥
 वप्रस्याट्टालकाः शून्याः, कुतोऽथ भगवन्निति ।
 पृष्टतैः स्पष्टमाचष्ट, गुरुर्विज्ञातकारणः ॥४९॥
 अयं भो ! गर्हभीविधां, पापात्मा युक्तिपूर्वकम् ।
 कृष्णाष्टमी-चतुर्दश्योराराधयति सर्वदा ॥५०॥
 सिद्धविद्यश्च भवतामजस्योऽयं भविष्यति ।
 तद् गवेपयत कापि, वप्रस्योपरि गर्हभीम् ॥५१॥
 ते समालोक्य तां प्रोचुः, गुरवे सोऽऽप्यचीकयत् ।
 -द्विक्रोश्याः परतः सर्वे, सैन्यमेतद् विधीयताम् ॥५२॥
 इयं हि रासभी शब्दं, कुरुते देव्यधिष्ठिता ।
 तमाकर्ण्य द्विपत्सैन्यं, वान्ताऽऽगृन्निपते ध्रुवम् ॥५३॥
 अष्टोत्तरं शतं शब्दवेधिनामिह तिष्ठतु ।
 तैः पूरणीयमिषुभिस्तस्या दिध्यनिपोर्मुखम् ॥५४॥
 शकाः सूरिसमादिष्टमेतत् सर्वं वितेनिरे ।
 तथैव शब्दावसरे, तस्या आस्यमपूरयन् ॥५५॥
 सा तु विद्या समाविष्टा, दुर्धियस्तस्य भूपतेः ।
 मूर्ध्नि विष्णुमूत्रमाधाय, पलायामास रासभी ॥५६॥
 सूरैरादेशतो वर्मं, भङ्क्त्वा मध्ये प्रविश्य च ।
 जीवग्राहं शृहीत्वा तमुपनिन्युर्गुरोः पुरः ॥५७॥
 गुरुणा बोध्यमानोऽपि, यदा न प्रत्यबोधि सः ।
 मदाप्य कर्णरं हस्ते, देशान्निष्कासितस्ततः ॥५८॥
 व्रतान्यारोपयत् सूरिरार्यायाः शुद्धये पुनः ।
 भाषश्चित्तं चरित्वा च, स्वं गणं प्रत्यपालयत् ॥५९॥
 भौलिक्यशाखिनृपतिरपरे तस्य सेवकाः ।
 इति व्यवस्यया तत्र, राज्यमन्वशिष्यन् शकाः ॥६०॥
 ते श्रीमत्कालकाचार्यपुंरुपासनतत्पराः ।
 चिरं राज्यानि वुमुजुर्जिनवर्मप्रभाषकाः ॥६१॥

इतश्चाभूद् भृशुकच्छे, जायेयः कालरुप्रभोः ।
 बलमित्ररूपो भ्रातृमित्रस्तस्यानुजः पुनः ॥६२॥

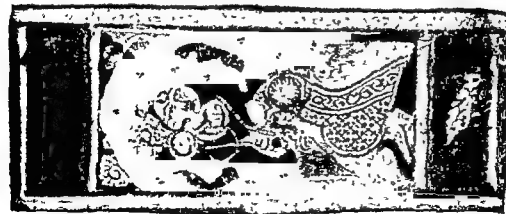
तौ च ग्रहित्य स्वामात्यमत्युत्कण्ठावशंवदौ ।
 शकराजाननुज्ञाप्य, नयतां स्वपुरे गुरुन् ॥६३॥
 वलभानुं स्वजामेयं, भानुश्रीकुलिसंभवम् ।
 प्रव्राज्य प्रावृषं सूरिं, तत्रैवास्थापयन्तृपः ॥६४॥
 प्रभावनां विभाव्योच्चैः, पुरोधाः कृतमत्सरः ।
 पुराऽपि निर्जितो वादे, रहो राजानमब्रवीत् ॥६५॥
 अमी तपोधना यत्र, संचरन्ति महाशयाः ।
 तत्र देव ! पदन्यासो, युष्माकं नैव युज्यते ॥६६॥
 अभक्तिर्जायते ह्येवं, सा च श्रेयःप्रमाथिनी ।
 प्रेष्यन्तेऽमी तदन्यत्र, विधाप्यानेपणां पुरे ॥६७॥
 एवमस्त्विति राज्ञोक्ते, कारिताऽनेपणा पुरे ।
 विलोक्य तां समन्ताच्च, गुरुभ्यः साधवोऽवदन् ॥६८॥
 पुरोहितस्य तत् सर्वं, ते विमृश्य विजृम्भितम् ।
 अपर्युष्यापि चलिताः, प्रतिष्ठानपुरं प्रति ॥६९॥

(३)

शातवाहनराजेन, कृताभिगमनोत्सवाः ।
 तस्थुः सुखं पर्युपणापर्वं तत्रान्यदाऽऽगमत् ॥७०॥
 तान् राजोवाच पञ्चम्यां, देशेऽन्नेन्द्रमहो भवेत् ।
 जनानुवृत्त्या गन्तव्यमस्माभिरपि तत्र च ॥७१॥
 एवं च चैत्यपूजादेर्व्याघातः संभवेद् विधेः ।
 पष्ठ्यां पर्युपणापर्वं, तदिदं क्रियतां प्रभो ! ॥७२॥
 स्वाम्याह राजन् ! पर्वेदं, पञ्चमीं नातिवर्त्तते ।
 कारणापेक्षया त्वर्वागपि स्यादिति हि श्रुतम् ॥७३॥
 चतुर्थ्यामस्तु तर्हेतदित्युक्ते भूभुजा प्रभुः ।
 मेने तथेति भूपस्तु, मुदितो गृहमागमत् ॥७४॥
 तदाद्यभूद् भाद्रशुद्धचतुर्थ्यां किल पर्वं तत् ।
 चतुर्दशीदिने चातुर्मासिकानि च जज्ञिरे ॥७५॥

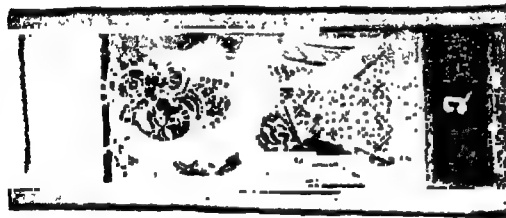
(४)

अन्यदा कर्मदोषेण, शिष्याः कालकप्रभोः ।
 दुर्विनीता अजायन्त, शिक्षाया अप्यगोचराः ॥७६॥
 रात्रौ शय्यातरस्योक्त्वा, परमार्थं विमुच्य तान् ।
 निद्रागतान् प्रचलिताः, स्वयं कनखलं प्रति ॥७७॥

चित्र ७६

Fig. 76

चित्र ७७

Fig. 77

चित्र ७८

Fig. 78

चित्र ७९

Fig. 79

स्वशिष्यरत्नाकराख्यसूरिशिष्यस्य संनिधौ ।
सूरेः सागरचन्द्रस्य, प्रतिबोधितभूपतेः ॥७८॥ [युग्मम्] ॥
क्रमेण तत्र संपाप्ता न केनाप्युपलक्षिताः ।
सपाश्रयस्यैककोणं, समाश्रित्यावतस्थिरे ॥७९॥
प्रतिक्रम्यैर्यापथिकीग्रुपविश्य क्षणं स्थिताः ।
अत्रान्तरे सागरेन्दुरनुयुज्य प्रपारितः ॥८०॥
असहिष्णुर्ज्ञानगर्व, सूरिं प्रति वभाण सः ।
आर्य ! कीदृग् व्याचक्षे, मया साध्विति तेऽवदन् ॥८१॥
ततः पुनर्मदाध्मातः, सागरेन्दुर्वभाण तम् ।
आर्य ! किञ्चिद् विषमार्थं, परिपृच्छ वदामि ते ॥८२॥
न किञ्चिद् विषमं जाने, धर्मं तद्वाद्वैकोचितम् ।
व्याचक्ष्व मत्पुर इति, प्रोक्तुः पौत्रं मुनीश्वराः ॥८३॥
अनित्यताभावनाद्यं, धर्ममत्यूर्जितं ततः ।
व्याचक्ष्वाणे सागरेन्दौ, साक्षेपं प्रश्रवणीत् ॥८४॥
प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वाभास्ति धर्मः खपुष्पवत् ।
मुषा तद्विषयं क्लेशं, मूढा अनुभवन्त्यमी ॥८५॥
अन्तःक्षुब्धोऽप्यवष्टम्भमालम्ब्योवाच सागरः ।
अस्त्येव धर्मस्तत्कार्यमुखादेरुपलम्भतः ॥८६॥
युक्तिभिः साधिते धर्मे, मौनं कृत्वा स्थिता विश्वः ।
तया शिष्या दुर्विनीताः, मुप्ता प्रातरजागरः ॥८७॥
शूलनम्रेक्ष्य तेऽपृच्छन्, शय्यातरमसौ पुनः ।
निर्भर्त्स्य वचनैस्तीक्ष्णैः, माहिणोत् सूरिसंनिधौ ॥८८॥
क्रमात् ते तत्र संपाप्ता वार्ता विज्ञाय तन्मुखात् ।
सागरः क्षमयामास, शूलंस्तैर्मुनिभिः सह ॥८९॥
वालुकापूरितप्रस्थमृतिरेचनपूर्वकम् ।
पौत्रं तेऽवोधयन्, ज्ञानतारतम्यप्ररूपणात् ॥९०॥

(५)

अथ व्याख्यां निगोदानां, श्रुत्वा सीमन्वरप्रभोः ।
शक्रोऽपृच्छद् भरतेऽपि, किमेवं वेत्ति कोऽप्यमून ॥९१॥
व्याचष्टे भारते मद्भजिगोदानार्थकालकः ।
इति भाषितवान् वज्रधरं सीमन्वरप्रभुः ॥९२॥
तं वृद्धद्विजरूपेण, गतः शक्रः परीक्षितुम् ।
पृष्ठा निगोदानांयुग्मं, हृदितः स्तुतवानिति ॥९३॥

दुष्पमारात्रिदीपाय, प्रतीपाय कुतीर्थिनाम् ।
 अनर्घ्यगुणरत्नौघरोहणाय नमोऽस्तु ते ॥९४॥
 श्रीकालकार्ये प्रणिपत्य शक्रः,
 स्वस्यागमं ज्ञापयितुं मुनीनाम् ।
 कृत्वाऽन्यथाद्वारमुपाश्रयस्य,
 संपूर्णकामस्त्रिदिवं जगाम ॥९५॥
 मत्वाऽऽयुरन्तं भगवानपि स्वं,
 श्रीकालकार्योऽनशनं विधाय ।
 विहाय कायं विधिवद् विधिज्ञ-
 स्त्रिविष्टपस्याभरणं बभूव ॥९६॥
 श्रीजिनप्रभसूरीन्द्रैः, स्वाङ्कपर्यङ्कलालितः ।
 जग्रन्यैतां कयां श्रीमज्जिनदेवमुनीन्वरः ॥९७॥

इति श्रीकालिकसूरिकथानकं समाप्तम् ॥

[२०]

श्रीमाणिक्यसूरिविरचिता

कालकाचार्यकथा ॥

वन्दारुहरिमन्दारुमज्जरीपिञ्जरक्रमम् ।
 श्रीवर्द्धमानमानम्य, वक्ष्ये पर्युषणास्थितिम् ॥१॥
 येन पर्युषणापर्व, चतुर्युवासरे कृतम् ।
 श्रीकालिकगुरोस्तस्य, कथ्यते प्रयिता कया ॥२॥
 जम्बूद्वीप इह द्वीपे, क्षेत्रे चात्रैव भारते ।
 पुरमस्ति धरावासं, धरामण्डलमण्डनम् ॥३॥
 आरामिकमिवाऽऽरामं, पितेव निजसंततिम् ।
 चैरिर्हिमहीपालस्तत्र पालयति प्रजाः ॥४॥
 रोहिणीव शशाङ्कस्य, व्योमगङ्गेव वारिवेः ।
 भुविशीलप्रियाऽऽलापा, प्रियाऽऽस्या(स्य) सुरसुन्दरी ॥५॥
 कुमारः सुकुमाराङ्गः, कुमार इव विक्रमी ।
 कालक्रमेण धर्म्मज्ञः, कालकाऽऽख्यस्तयोरभूत् ॥६॥

नीरघेरपि गम्भीरो, घीरो भो(मे)रुमिरेरपि ।
 सोमादपि महासौम्यः, प्रतापी तपनादपि ॥७॥
 सदारस्फारशृङ्गारः, परनारीसहोदरः ।
 सत्यवाक् शरणाऽऽयातवज्रपद्मरसंनिभः ॥८॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
 कुमारोऽन्येष्टुख्याने, गतः क्रीडाप्रसङ्गतः ।
 गुणाकराचार्यगिरं, शुश्राव श्रवणामृतम् ॥९॥
 अपारे भवकान्तारे, प्राणिनां भ्रमतां सताम् ।
 कर्मलाघवतोऽनर्घ्या, जायते मानुषी गतिः ॥१०॥
 इन्द्रजालोपमे जीवितव्ये द्रव्ये चिनश्चरे ।
 मतिर्भवति चारित्र्ये, केपाश्चिदपि धीमताम् ॥११॥
 एवमादि शुरोवा(वी)र्णो, तूर्णमाकर्ण्य स व्रतम् ।
 सरस्वत्या महासत्या, भगिन्या समग्रहीत् ॥१२॥
 गीतार्यो गुणसंयुक्तः, श्रीगुणाकरसूरिमिः ।
 क्रमात् सूरिपद(देऽ)स्यापि पापिनामपि बोधकृत् ॥१३॥
 तपो निष्कपटं कुर्वन्, भव्यालीं स विबोधयन् ।
 विहरन् वसुधापीठे, जगामोज्जयिनीं पुरीम् ॥१४॥
 तस्योपवनसंस्थस्य, समायान्ति पुरीजनाः ।
 घर्मवाणीं रसेनाऽऽर्द्रां, गीतिं श्रोतुं मृगा इव ॥१५॥
 इतश्च दैवयोगेन, तदा साध्वीसमागमः ।
 बभूव तत्र जायेत, नान्यथा भवितव्यता ॥१६॥
 अन्यदा बहिरुद्याने, साक्षादिव सरस्वतीम् ।
 सरस्वतीं सतीं प्रेक्ष्य, कामं कामलिताऽऽश्रयः ॥१७॥
 ग्रमाञ्जतःपुरयोग्येयमित्युक्त्वा मालवेश्वरः ।
 गर्दभिल्लनृपो मिष्टसमानोऽश्रुमकर्मभिः ॥१८॥
 दीनां चिल्लीमिव श्येनो, जानक्रीमिव रावणः ।
 तामपाहरदन्यायपयपान्यः स पापघ्नीः ॥१९॥
 विह्वला विललापे(पै)वं, सती तेन हता सती ।
 हा वीतरागसर्वज्ञ !, हा दैव ! किं भविष्यति ॥२०॥
 हा श्रीगुणाकराचार्य !, हा कालकसहोदर ! ।
 हा तात चैरिसिंहाऽऽख्य !, हा मातः सुरसुन्दरि ! ॥२१॥
 मदीयं चरणद्रव्यं, हरन्तं पश्यतोहरम् ।
 निवारयति सर्वेऽपि, गर्दभिल्लं कुभूपतिम् ॥२२॥

हाहारवं तमाकर्ण्य, ज्ञातोदन्तो मुनीश्वरः ।
 नरेश्वरमुपागम्य, सम्यग् वाक्यमदोऽवदत् ॥२३॥
 आकाशं स्फुटितं चेत् स्थान्नरेन्द्र ! किमु सीव्यते ।
 शैत्यं कुतो यदि भवेच्चन्द्रादङ्गारवर्षणम् ॥२४॥
 मलो वा यदि माणिक्ये निर्मलत्वं तदा कुतः ।
 रक्षा कुतोऽस्ति कौष्माण्डफलानि वृत्तिरेव चेत् ॥२५॥
 तपोवनानि राजेन्द्ररक्षितानि भवन्ति यत् ।
 तत् त्वमेव कथं देव !, कुरुपे वर्म्मगर्हितम् ॥२६॥
 एवमुक्तस्तु नाऽमुश्चद्, यावच्चञ्चललोचनाम् ।
 गर्दभिल्लोऽपि तल्लब्धो, ल(ल)ब्धको हरिणीमिव ॥२७॥
 सूरिभिः प्रहितः संयस्तावत् तद्वोधहेतवे ।
 तेन कामैकदासेन, न सोऽपि गणितस्ततः ॥२८॥
 श्रीमत्संघं जिनैर्मन्यं, परिज्ञायावमानितम् ।
 निर्ममे निर्ममोऽप्येष, प्रतिज्ञामिति दुस्तराम् ॥२९॥
 गर्दभिल्लं कुराजेन्द्रगजेन्द्र इव गर्दभम् ।
 राज्यान्नोन्मूलयाम्येनं, चेन्नाहं कालकस्तदा ॥३०॥
 श्रूयन्तां लोकपाला दिगधिपतियुता ग्रामयक्षादयश्च,
 सामन्ता मन्त्रिणोऽमी घटसुभटभटाः श्रेष्ठिनः सार्थवाहाः ।
 लाङ्गुलेनेव वेण्या कपिमिव कुट्टपं राज्यतो गर्दभिल्लं,
 धृत्वा नोत्पाटयेऽहं स्फुटमिह न तदा कालकाचार्य एषः ॥३१॥
 गच्छं विहाय स्वच्छन्दं, भ्रमन्तं विकलाकृतिम् ।
 तं वीक्ष्य सचिवा राज्ञः, पुरः प्रोचुरिदं वचः ॥३२॥
 निजां खञ्जय मा कीर्तिं, स्वकुलं मा कलङ्कय ।
 मा सेवस्वासतां मार्गं, मुञ्च मुञ्च तपस्वि(स्वि)नीम् ॥३३॥
 नृपो मेने न तद्वाक्यं, हस्तीवाङ्कुशमुन्मु(न्म)दः ।
 मर्यादां लङ्घयन्नब्धिरथवा केन वार्यते ? ॥३४॥
 कुतोऽपि ज्ञातवृत्तान्तो, नगरीतो विनिर्गतः ।
 क्रमालक्ष्मीलतामूलं, शककूलं मुनिर्गतः ॥३५॥
 तत्र सामान्यराजानः, शाखिनः शतशाखिनः ।
 तेषां शाखानुशाखीव, चक्रवर्ती प्रकीर्त्यते ॥३६॥
 एकस्य सविवेकस्य, समीपे शाखिनः स्थिताः ।
 गुरवः सोऽपि तैर्मन्त्रतन्त्रैरावर्जितो नृपः ॥३७॥
 शाखानुशाखिनो दूतस्तस्यान्येद्युर्महीश्रुजः ।
 क्षुरिकां दौकयामास, यमजिहामिवापराम् ॥३८॥

शाखी विपादमापन्नस्तां पश्यन् श्यामलाऽऽननः ।
 कपोलन्यस्तहस्तोऽस्याद्, विहस्तो ध्वस्तसंमदः । ॥३९॥
 राजाऽऽदिष्टैर्नरैर्दि(र्दि)ष्टे, स्याने दूते स्थिते संति ।
 सूरिः पमच्छ ते हर्षस्याने शोकः । कथं नृप ! ॥४०॥
 राजोचे मुनिराजेन्द्र !, मम हर्षपदं कुतः ? ।
 यतोऽस्मान्(कं) पुरस्वामी, रूष्टो द्रुष्टोऽन्तकादपि ॥४१॥
 महेयमात्मनश्छित्वा, शिरः क्षुरिकयाऽनया ।
 अन्यया कुलसंहारो, हा व्याघ्रो हन्त दुस्तटी ॥४२॥
 तवैवैकाकिनः किं भो !, कोपाऽऽऽरोपः मभोरभूत् ।
 इति पृष्टो मुनीन्द्रेण, जगाद् जगतीपतिः ॥४३॥
 क्षुरिका पक्ष(ण्ण)वत्पङ्केनाङ्कितेयं विलोक्यते ।
 मन्ये पन्न(ण्ण)वते राज्ञां, चुकोपोपरि भूपतिः ॥४४॥
 गुरुजंगौ न मेतन्यं, जानीहि नृपतीन् नृप ! ।
 तौश्च राजाऽपृच्छत् कुत्र, गन्तव्यं सोऽपि चै(प्यची) कथम् ॥४५॥
 भूपो गुरुपदेशेन, तानाहय स्वदेशतः ।
 चलितः सिन्धुमुत्तीर्य, मुराष्ट्रां विषयं ययौ ॥४६॥
 विप्रज्य भूभुजो देशे, ते तस्युर्जलदानने(ऽऽगमे) ।
 शरय(द)पि समायाति, न चेद्भुः संवलं विना ॥४७॥
 कलावान् कालिकाचार्यः, पथि पायेयहेतवे ।
 सौवर्णमिष्टिकापार्कं, चक्रे चूर्णप्रयोगतः ॥४८॥
 दातैव देवतालोके, तत्सदादेशकारिणः ।
 अखण्डितप्रयाणैस्ते, ययुर्माँलवमण्डलम् ॥४९॥
 विज्ञाय गर्दभिल्लोऽपि, परचक्रमुपागतम् ।
 प्राचालीदय युद्धार्थं, संक्रुद्धो गर्वपर्वतः ॥५०॥
 शाखिभिः समराऽऽरम्भे, बले मग्ने महाबलैः ।
 विवेश मालवेशः स्वं, नगरं कीटिकाऽऽलीवत् ॥५१॥
 वेष्टयित्वा जवादुग्रं, वीरवर्गो निरर्गलः ।
 शराशरि व्यषाद् युद्धं, प्रति प्रातः परस्परम् ॥५२॥
 शाखिसेनाचरा दुर्गं, तं दृष्ट्वा शून्यमन्यदा ।
 विस्मयस्मेरवदना शरवे च न्यवेदयन् ॥५३॥
 मधुः प्राहाऽष्टमी वाऽथ, मन्ये साधयतीह तत् ।
 भवलां गर्दभीर्विचामयमुज्जयिनीपतिः ॥५४॥
 रासमीरूपमाधाय, तृष्टा मादुर्भविष्यति ।
 यः शृणोति स्वरं तस्यास्तस्य मृत्युरसंशयम् ॥५५॥

सैन्यमावास्यतां पश्चात्, ततो व्याघ्रव्य वेगतः ।
 अष्टोत्तरशतं योधा मत्पार्श्वे ते तु साऽऽयुधाः ॥५६॥
 तै राजभिस्तथा चक्रे, नूनं चक्रेतराऽऽशयैः ।
 सप्तयेऽह्यमवत् साक्षाद्, गर्दभिल्लस्य गर्दभी ॥५७॥
 यदा विकाशयामास, मुखं शब्दाय सा तदा ।
 तैः शब्दवेधिभिर्वाणैस्तूणीर इव पूरितम् ॥५८॥
 विद्या विधाय विष्णुत्रे, व्योममण्डलमुद्ययौ ।
 जीवग्राहं गृहीत्वा ते, योधाः सूरैस्तमार्पयन् ॥५९॥
 सोऽभाणि सूरिणा, साध्वीशीलरत्नमलिम्लुच ! ।
 संघावमानदानाऽऽख्यवृक्षस्यैष सुमोद्गमः ॥६०॥
 कुलाङ्गार ! दुराचार !, निर्विचार ! विकारवान् ।
 भ्रमन्नपारसंसारे, परत्र फलमाप्स्यसि ॥६१॥
 पापीयानित्यवध्योऽयं, मुनिस्तं निरवासयत् ।
 स्थितिज्ञः स्थापयामास, मूलस्थानेऽथ शाखिनम् ॥६२॥
 शैखशाखिक्षितीशेभ्यो, भूमिखण्डान्यखण्डरूक् ।
 आलोचनां सरस्वत्या ददावानन्दमेदुरः ॥६३॥
 शककूलाद् यदायाताः, शकास्ते प्रथितास्ततः ।
 जित्वा तान् विक्रमाकर्कोऽत्राभूत् पुनः शकभूपतिः ॥६४॥
 प्रसङ्गादिदमाख्यातं, वत्सरज्ञानहेतवे ।
 कथ्यते मूलसंवन्धः, सत्यसंधमहात्मनः ॥६५॥
 खड्गधारोपमं धीरो, दान्तः शान्तस्तपोनिधिः ।
 चित्रं चरति चारित्रं, वृत्तं वा वेत्ति कः सताम् ॥६६॥

(२)

इतश्च भृगुकच्छेस्तो(शौ), भागिनेयौ महामुनेः ।
 बलमित्र-भानुमित्रा(त्रौ), पृथ्वीनाथौ सहोदरौ ॥६७॥
 तयोर्भग्नौ च भानुश्रीर्बलभानुस्तदङ्गजः ।
 अन्यदा तद्गुरोर्वृत्तं, भृगुकच्छाधिपोऽशृणोत् ॥६८॥
 अकुण्ठोत्कण्ठितस्वान्तबलमित्रनृपान्पया(पो ययौ) ।
 उज्जयिन्यां प्रयातेन, मत्तिसागरमन्त्रिणा ॥६९॥
 शाखिनं समनुज्ञाप्य, परमादरपूर्वकम् ।
 भृगुकच्छमगात् सार्द्धं, सूरिर्भू(भृ)रिगुणाऽऽलयः ॥७०॥ [युग्मम्]
 बलभानुः[ः] गुरोः पार्श्वे, साग्रहो व्रतमग्रहीत् ।
 तदा जनः समस्तोऽपि, जिनधर्मरतोऽजनि ॥७१॥

निरुत्तरीकृतो वादमिच्छैस्तुच्छमतिः क्षणात् ।
 शुभमिर्गुरोषोऽपि, स्वं भक्तमिव दर्शयन् ॥७२॥
 पुरोधाः ग्राह भूपालं, पूज्यसाधुपदाङ्किते ।
 मार्गे न युज्यते गन्तुं, भवेदाशातना यतः ॥७३॥ युग्मम् ॥
 ये ध्रुवं ध्रुवपदं गमिनोऽमी, ये जिनाश्च वश(शि)नां परमेशाः ।
 आत्मकर्मफलभोगभुजस्ते, ग्राहशाः कथय के परवन्तः ॥७४॥
 ईदृक् तद्वाक्यविभ्रान्तः[ः], राजाऽऽज्ञामधिगत्य सः ।
 अकारयत् पुरे साधुयोग्यां रसवतीं नवाम् ॥७५॥
 आषाकर्म परिज्ञाय, ततो पर्युपितेऽपि हि ।
 सूरयोऽगुर्महाराष्ट्रे, प्रतिष्ठानपुरं वरम् ॥७६॥

(३)

जिनपादाञ्जरोलम्बसातवाहनभूभुजाः(जा) ।
 मदत्ते साधवस्तस्युः, साधुयोग्य उपाश्रये ॥७७॥
 अथ पर्युपणापर्वसमये सगुपस्यते ।
 गुरुन् विज्ञापयामास, सोऽज्ञासं भूमिवासवः ॥७८॥
 अस्मिन् देशे च पञ्चम्यामिन्द्रयात्रामहोत्सवः ।
 कृपा पर्युपणापर्व, पष्ठचां तु भवदाहया ॥७९॥
 वभापे मधुरेवं खेमेरोश्छति चूलिका ।
 नातिक्रामति पञ्चम्या रात्रिं पर्युपणा पुनः ॥८०॥
 राजाऽवोचद्यदुर्थ्यां तत्, करोमि करुणाऽऽकरः(रः) ।
 अवकि(श्यं) पर्युपितव्यं, गुरुनोक्तं भवत्विति ॥८१॥
 सर्वसंयानुमत्याऽभूश्चतुर्षीवासरे तदा ।
 पर्युपणापर्वं सर्वोत्तमं श्रीजिनशासने ॥८२॥

(४)

कालान्तरं दुःशिष्यदुर्विनीत्विदुःखतः ।
 एकाकी कालकाचार्यो, निःसत्तार महानिधि ॥८३॥
 स्वशिष्याचार्यपट्टाञ्जमरालस्य शनैः शनैः ।
 प्रजन् सागरचन्द्राऽऽरूपमूरः स्थानमियाय सः ॥८४॥
 स्यविरः कोऽप्यसावेवमवह्नां नाटयन्नयम् ।
 अभ्यागतगुरोश्चक्रे, नाभ्युत्थानादिसत्क्रियाम् ॥८५॥
 श्रीकालकागुरोर्मे वा, ध्यात्वापानं रुचिरं हृने(ने) ।
 इति सागरचन्द्रेण, वृष्टः मधुरमापत ॥८६॥

सुधेव स्वादु सद्धर्मरचनं वचन(नं) क ते ।
 क कालकगुरोर्वाचो, गताकृति-वयःस्मृतेः ॥८७॥
 इतः शय्यातरश्राद्धाद्, गुरुशुद्धिमवाप्स्यते ।
 तत्र जग्मुस्त्वरः शिष्याः, खे द्रुमो दुर(द्रुत?)मानसाः (?) ॥८८॥
 परिवारं तमायान्तं, वीक्ष्य सागरसूरयः ।
 उत्थातुकामास्तन्मुख्यैर्निपिद्धाः साधुसाधुभिः ॥८९॥
 सूरिं नत्वा यथास्थानमासीनेषु महात्मसु ।
 बहिर्भूमेः क्षणात् तावत्, कालकाचार्य आययौ ॥९०॥
 अभ्युत्थानक्रियापूर्वं, जन्मापूर्वमिवाऽऽदरात् ।
 गुरुं गुरुमुदो नेमुर्मुनयो बहुमानतः ॥९१॥
 ज्ञात्वा सागरचन्द्रोऽपि, मुनीन्द्रं कालकामिधम् ।
 क्षमयामास सद्भक्तिव्रीडाऽवनतकन्धरः ॥९२॥
 वालुकाकणट्टणान्ताद्, गुणहानिं प्रदर्शयन् ।
 प्रबोध्य सागरचन्द्राऽऽख्यं, विजहारान्यतो गुरुः ॥९३॥

(५)

सौधर्मैन्द्रोऽन्यदाऽपृच्छत् सीमन्धरजिनेश्वरम् ।
 निगोदजीवव्याख्यानं, जिनेनापि निवेदितम् ॥९४॥
 पप्रच्छैवं पुनः शक्रो, भगवन् ! कोऽपि भारते ।
 एवंविधं निगोदानां, व्याख्यानं वेत्ति किं न वा ? ॥९५॥
 जिनेन्द्रः स्माऽऽह, देवेन्द्र ! सांप्रतं कालकामिधः ।
 जानाति जिनधर्मैकधीरो गणधरस्त्विदम् ॥९६॥
 जराजर्जरितं विप्ररूपं कृत्वा पुरन्दरः ।
 तत्परीक्षार्थमायासीत्, कालकाचार्यसंनिधौ ॥९७॥
 तत्प्रश्नतो निगोदानां, व्याख्यानमकरोद् गुरुः ।
 विस्मयाद्य विप्रोऽयमप्राक्षीदायुरात्मनः ॥९८॥
 श्रुतज्ञानोपयोगेन, परिज्ञाय कुशाग्रधीः ।
 भवान् भास्वान् सूरैन्दैव(ष), जगादेति जि(य)तीश्वरः ॥९९॥
 तुष्टाव तं स्फुटीभूय, देवराजोऽतिरञ्जितः ।
 कलिकालस्तु(ले तु) सर्वज्ञ[ः] कालकाचार्य ! ते नमः ॥१००॥
 तं नत्वाऽऽनम्य सौधर्म, सौधर्माधिपतिर्ययौ ।
 अन्तेऽनशनमापन्न[ः], प्राप सूरिस्त्रिविष्टपम् ॥१०१॥
 यो गर्दभिलं जगदेकमलं, समूलमुन्मूलयति स्म राज्यात् ।
 आनीतवान् पर्युषणाऽऽख्यपर्व, दिने चतुर्थ्याः स गुरुः श्रिये वः ॥१०२॥
 इति श्रीमाणिक्यसूरिविरचिता कालकाचार्यकथा ॥

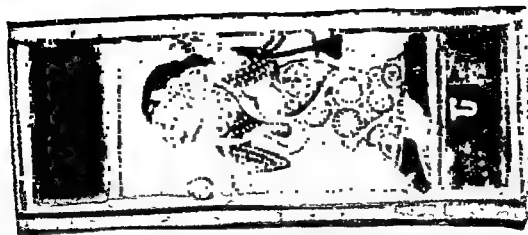

Fig. 83

Fig. 82

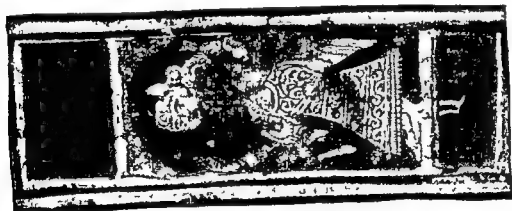

Fig. 81

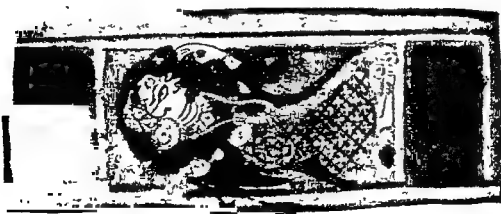

Fig. 80

Fig. 80

[२१]

श्रीदेवकलोलमुनिविरचिता कालिकाचार्यकथा ।

[रचनासंवत् १५१६]

स्वकीयं गुरुमानस्य, पुनः श्रीश्रुतदेवताम् ।
तयोः प्रसादमासाद्य, कालिकाचार्यं(कार्यं)कथां द्रुवे ॥१॥
अस्तीह भारते वर्षे, धारावासं पुरं महत् ।
षापी-रूप-प्रपाऽऽराम-सरोवरविराजितम् ॥२॥
श्रीमहेभ्य-महाराज-समाजसमलङ्कृतः ।
वैरिसियो(हो) वृषस्तत्र, वैरिवारनिवारणः ॥३॥
तस्य पत्नी सती रम्भामुन्दरी सुरमुन्दरी ।
सच्चरित्रस्तयो पुनः, संजातः कालिकाभिषः ॥४॥
विचाराऽऽचारचतुरः, सुभगो विनयी नयी ।
प्रियंवदो नाऽभिमानी, प्रजापालोऽतिसाहसी ॥५॥
सोऽन्यदा निर्गतो बाघोद्याने क्रीडितुमादरात् ।
निर्विघ्नो(घ्नो)ऽभूदसौ बाघतुरङ्गैस्त्वरगान् वृषः ॥६॥
सहकारतरोर्मूले, निविष्टो राजम् स्वपम् ।
पश्यन्निस्ततः स्वैरं, सोऽश्रु(श्रौ)पीन्मधुरध्वनिम् ॥७॥
सेवकं मेस(प्य) विज्ञाय, गत्वा तत्र समुत्सुकः ।
मुनिभिः भविकैः सार्द्धं, ददर्श स गुरुं तदा ॥८॥
स तं प्रदक्षिणीकृत्योपविश्योचितभूतलम् ।
श्रीपद्गुणनराऽऽचार्यदेशनामञ्जुनोदिति ॥९॥
असारः सर्वसंसारः, कोऽपि कस्य न बल्लभः ।
पिता माता स्वसा भ्राताऽऽसन् ते ते स्वार्थवल्लभाः ॥१०॥
इत्येतस्य गुरोर्वाचं, श्रुत्वा वैराग्यमाप्तवान् ।
पितृनापृच्छन् तत्कालं, कुमारो प्रथमग्रहीन् ॥११॥
फालेन क्षिपता विद्वान्, संजातः कालिको यतिः ।
आर्यैः गुणनराचार्यैः, स्वपदे स्यापिनो मुदा ॥१२॥
तनः श्रीकालिकाचार्याः, साधु-साध्वी समन्विताः ।
विनर्हुः(हुः) प्रतिबोषार्यः(र्ष)मुञ्जेर्णा नगरीं प्रति ॥१३॥

गर्दभिल्लो नृपस्तत्र, परस्त्रीरूपलालसः ।
 प्रपालयति साम्राज्यं, दुःप्रधर्षः परंदमः ॥१४॥
 अन्यदा कालिकाचार्यः, स्वसारं श्रीसरस्वतीम् ।
 राजमार्गेऽभिगच्छन्तीं, गुरुवन्दनहतवे ॥१५॥
 एनामन्तःपुरे क्षीघ्रं, भो ! भो ! नयति(तुं) निर्भयी ।
 इत्युक्ते तेन भूपेन, सेवकैस्तैस्तथाकृतम् ॥१६॥
 हा भ्रात ! कालिकाचार्य !, रक्ष मां करुणानिधे ! ।
 त्वां विनाऽहं कथं तिष्ठे, घातं विलपतीत्यसौ ॥१७॥
 मध्येपुरं जनैरेतत्, श्रुत्वां हाहारवः कृतः ।
 सूरिणाऽपीति विज्ञाय, संघश्चाऽऽकारितस्ततः ॥१८॥
 स्ववृत्तान्तोऽस्य तैः प्रोक्तः, प्रत्युक्तं श्रावकैरिति ।
 तत्रैकशो वयं यामो, राजवेश्मनि सद्गुरो ! ॥१९॥
 उपभूषं गतैः श्राद्धैर्विज्ञप्तस्तैर्धराधवः ।
 भूपर्नि(नि)र्द्धाटिता घातं, सूरिपार्श्वे समेऽन्वगुः ॥२०॥
 स [त]तः सूरिरुत्थाय, सशिष्यो नृपसन्ननि ।
 गत्वा भूपालयाचक्षे, सुधामधुकिरा गिरा ॥२१॥
 यदि चन्द्रमसो वह्निः, भानुतश्चेत् तमो मवेत् ।
 सीमालोपः समुद्रात् स्यात्, प्रजायास्तर्हि का गतिः ? ॥२२॥
 तपोवनानि रक्षन्ति, राजानो ज्ञा(न्या)यमार्गं(र्गि)णः ।
 यथा कृषीव(व)ला हर्षात्, स्वक्षेत्राणि प्रयत्नतः ॥२३॥
 अतस्त्वं लोकपालोऽसि, देहि साध्वीं कृपां कुरु ।
 इत्युक्ते भूपसंकेतात्, पुंभिर्निवा(र्वा)सिता मुनिः ॥२४॥
 कोपेन पौषधागारमायातः संघमाह्वयत् ।
 प्रतिज्ञां सोऽकरोदेनां, गर्दभिल्लं नृपं यदि ॥२५॥
 नोत्खनामि समूलं तं, जगतां पस्वि(श्य)तां सताम् ।
 तदा पापात्मनां यामि, गतिं दुस्सहदुः[ख]दाम् ॥२६॥ [युग्मम्] ॥
 उदित्वे(त्वै)वं ततः सूरि[ः], स्वसामर्थ्याल्वणं वचः ।
 परिवारं च वेषं च, संघहस्ते समर्पयत् ॥२७॥
 वेषान्तरं विधायाऽथ, तदानीं गृथ(ग्रथि)लोऽभवत् ।
 एवं वदन् स बभ्राम, महापथचतुष्पथे ॥२८॥
 चेद् गर्दभिल्लो भूपालः, समर्थः सर्वदिगूपतिः ।
 अहं भिक्षाचरोऽस्म(स्मी)ति, तदा किं जातमेव हि ? ॥२९॥
 किञ्चिद् विचिन्त्य चित्ते स्वे, नगरान्निगरां(रगा)द् बहिः ।
 कियद्भिर्दिवसैर्दूरं, शककूलं ययौ यतिः ॥३०॥

ब्रीहतां वहिख्याने, कुमारः(राणां-वालानां ?) शकभूपतेः ।
 पपात कन्दुकः कूपे, ततस्ते यज्जु(जङ्गु)राकुलाः ॥३१॥
 श्रातोदन्तेन तेनैभ्यो, धनुः कृत्वा करे निजे ।
 शरं शरेण संयोज्य कर्षितः कन्दुकोऽवटात् ॥३२॥
 इत्थंकृत्य तमानीय, कुमारैभ्यो ददौ मुनिः ।
 तेनेत्थं यत् कृतं तैस्तत्(द्), गत्वा भूपे निवेदितम् ॥३३॥
 समाहूयाऽवधूतं तं, सत्कृत्य स्वकमक्तितः ।
 स जगौ हर्षपुरेण, किमर्थं त्वमिहागतः ? ॥३४॥
 तेनोक्तं मिलनार्थं ते, नापरं कार्यमस्ति मे ।
 स मुनिस्तेन भूपेन, स्थापितो निजसंनिधौ ॥३५॥
 विद्याकलाकलापेन, मस्तावाऽऽपन्नवार्त्तया ।
 तं तथा रञ्जयन् सोऽपि, न तिष्ठेत् तं विना यया ॥३६॥
 नृपं चिन्ताकुलं वीक्ष्यान्यदा स्मृत्स्वाच तम् ।
 त्वत्समीपे सनामाङ्गा, क्षुरिका पुटिका कथम् ? ॥३७॥
 ततस्तमूचे मत्स्वामी, मामित्यं ज्ञापयत्यसौ ।
 अत्रियस्व क्षुरिकां लात्वा, पीत्वा च पुटिकाविषम् ॥३८॥
 चतुर्नवविभूषानामन्येषामपि माहशाम् ।
 इत्यादेशं प्रदत्तेऽसौ, तेन चिन्ताऽऽतुरोऽस्म्यहम् ॥३९॥
 स्मृतिर्जगाद हे राजन् !, मा चिन्तां कुरु सर्वथा ।
 शूर्यं मिलत सर्वत्र, यथाऽहं वच्मि किञ्चन ॥४०॥
 तद्वाक्या[त्] त्वरितं तेन, मिलिताः सकलाः शकाः ।
 ओ ! सर्वथा न मेतव्यमित्युत्तरे(के)ऽबक् मुनिस्ततः ॥४१॥
 कृत्वा परिकरं सर्वमिहाऽऽयान्तु समुत्सुकाः ।
 सर्वैः संभूय भूयो यद्, गम्यते मालवं प्रति ॥४२॥
 इत्थं कृते शकाः सर्वैः समाजग्मुः ससैन्यकाः ।
 पुरस्कृत्यावधूतं तं, वेष्टुस्ते भयविह्वलाः ॥४३॥
 अव(वि)च्छिन्नप्रयाणैस्ते, गताः 'सौराष्ट्रमण्डलम् ।
 तदाऽऽजगाम वर्षर्तुः, प्रवासगमनापहः ॥४४॥

स कीदृक्—

मेया गर्जन्ति गाढं दस(श)दिशि चपलोद्योतते विद्युदेया,
 दृश्येते चन्द्र-सूर्यावहनि न निशि नो भूतलं पूर्णमग्निः ।
 आवासे से(से)रते ते सुषनिन इतरे वायव्यभूमौ भ्रमन्ते,
 बन्धारोऽश्नानि सर्वाण्यपि धरणितलं कृष्य(?) हर्षाद् वपन्ते ॥४५॥

स हं(ह)समानसानन्दी, साधूलासी सुसस्यकृत् ।
 पन्थानः सुगमा ईदृक्, शरत्कालः समागमत् ॥४६॥
 परं तेनाऽग्रतो यान्ति, ततः श्रीसूरिणाऽन्यदा ।
 दासी पृष्टा सती ब्रूते, तमेवं कालिकं प्रति ॥४७॥
 कथमग्रेऽभिगच्छन्ति, यदेषां नास्ति शम्बलम् ।
 तदा तेन शकाः पृष्टाः, शंभलाभावमब्रुवन् ॥४८॥
 मा कुरुध्वं मनाक् चिन्तामित्युक्त्वा सूरयोऽब्रुवन् ।
 ज्ञाप्यतामिष्टिकावाहः, प्रज्वलन्नत्र कुत्रचित् ॥४९॥
 तेनेष्टिकाहकस्तर्णैः, सित्वा स्वर्णमयः कृतः ।
 विभज्य दत्त्वा तत् तेषां, [प्रग?]तास्ते ततोऽग्रतः ॥५०॥
 चतुर्णवतिभूपानामदैर्न्यं सैन्यमग्रतः ।
 गत्वा प्रयाणैस्तैश्च, द्रागवन्तीसंनिधौ स्थितम् ॥५१॥
 निर्गच्छति विलान्नागो, यथा धूमसमाकुलः ।
 दुर्गतो निर्गतस्तद्वद्, गर्दभिल्लो नरेश्वरः ॥५२॥
 रणः प्रवत्र(र्त)ते घोरः, शक-हिन्दुकसैन्ययोः ।
 रणतूर्यादिवाद्यैः, सुरासुरभयङ्करः ॥५३॥
 गोपेनैकेन नीयन्ते, धेनवो चाटके यथा ।
 गर्दभिल्लोऽरिसैन्येन, दुर्गे क्षिप्तस्तथा तदा ॥५४॥
 दुर्गमावृत्य तेऽप्यस्युरुभयोर्दलयोरपि ।
 रण[ः] संजायते नित्यमन्योऽन्यमतिदारुणः ॥५५॥
 अष्टमीदिवसे दुर्गमध्ये ब्रूते न को यदाः(दा) ।
 सूरि[ः] पृष्टोऽथ यन्नैः, किमेतत् सांप्रतं वद ॥५६॥
 साधयेद् गर्दभीविद्यां, गर्दभिल्लोऽद्य कुत्रचित् ।
 सा गर्दभी यदा शब्दं, करिष्यति खरस्वरम् ॥५७॥
 ये श्रोष्यन्त्यथ तत् शब्दं, ते भविष्यन्त्यचेतना[ः] ।
 मयभ्रान्ता अमी जाता[ः], तत् श्रुत्वा सकलाः शकाः ॥५८॥
 भो ! गव्यूतिद्विकं पश्चाद्, गत्वा तत्राभितिष्ठत ।
 शतमष्टोत्तरं शब्दवेधका मम संनिधौ ॥५९॥
 तथाकृते तैरित्येतत्, सू(शू)राः सूरिमुखाः क्रमात् ।
 उच्चस्थाने स्थिताः सर्वे, धनुष्यारोप्य मार्गणान् ॥६०॥
 एकदेशे गर्दभिल्लं, गर्दभीसहितं च तम् ।
 पश्यन्ति तावता साऽपि, शब्दितुं मुखमावृणोत् ॥६१॥
 तावत् स(श)कास्तदास्यं तेऽपूरयन् भस्त्रवत् शरैः ।
 ततो नृपमुखे कृत्वा, विड्मूत्रे सा ययौ दिवि ॥६२॥

अस्याऽभूदियती शक्तिर्दलमानाऽद्य भो भवाः । ।
 नृपं छात तया कृत्वा, ते दुर्गं चक्रुरात्मसात् ॥६३॥
 भूपं बद्ध्वा मणस्य(श्य)न्तं, सूरैः पादतलेऽसिपत् ।
 सूरिणाऽऽलपितः सोऽय, पाप ! जन्म दृष्टा तव ॥६४॥
 शीलभद्रस्त्वया साध्व्याः, कृतो दृष्टोऽधिरोपितः ।
 संघापमानपयसा, श(स)क्तः पुष्को(प्यो)द्गमो ह्ययम् ॥६५॥
 फलं तु दीर्घसंसारं, लप्स्यसि त्वं न शं(सं)शयः ।
 अद्यापि न गतं किञ्चित्, तावकीनं विचिन्तय ॥६६॥
 सर्वपापहरीदीप्तां, भज त्वं स्मृतितं कुरु ।
 तेन वचसा दनो, के मिष्टे क्षारजन्तुवत् ॥६७॥
 ततो निष्कासितो देशात्, गर्दभिल्लो नराधमः ।
 स्वीकृत्यान्धपुर-ग्रामान्, मुख्योऽवन्त्यामभूच्छक्रः ॥६८॥
 शककूलात् समाजग्मुः, कथ्यन्ते तेन ते शकाः ।
 गर्दभिल्लान्वये जातो, विक्रमाकौ महीपतिः ॥६९॥
 शकानुच्छ(च्छि)द्य तरसा, मही येनाऽनृणी कृता ।
 पञ्चविंशत् शते वर्षे, गते जातः पुनः शकः ॥७०॥
 सोऽपि दाताऽभवद् भूपो, जगतीतलवत्सलः ।
 अङ्कितो वत्सरस्तेन, मासद्विक्रमिदं वचः ॥७१॥

(२)

वेपं चाऽऽल्लोचनां छात्वा, सार्ध्वीं संस्थाप्य संयमे ।
 चेष्टस्ते साधुभिः सार्धं, भृगुरुच्छपुर्न प्रति ॥७२॥
 तत्र राज्यं प्रकुर्वीते, भागिनेयौ नयाधिकौ ।
 घलमित्र-भानुमित्रौ, भूपत्यपरभूपती ॥७३॥
 तौ सन्मुखं समागत्य, प्रवेश्य स्वपुरान्तरा ।
 मधुरां तद्गुरोर्वाचं, सभाप्रापूर्य शृण्वतः ॥७४॥
 एतयोर्भगिनीपुत्रो, घलभानुर्विरागवान् ।
 संसारासारतां मत्वा, गुरुपार्श्वेऽग्रहीद् व्रतम् ॥७५॥
 राजप्रधानपुरुषः, तं दृष्ट्वा दुर्जनायते ।
 स(सं)लेशो यत्र जाप(ये)त, तत् स्थानं दूरतस्त्यजेत् ॥७६॥

(३)

भवस्युः शुरवस्तस्म(स्मा)त्, प्रतिष्ठानपुर्न प्रति ।
 कुर्याद् राज्यं नृपस्तत्र, श्रावकः शास्त्रिवाहनः ॥७७॥

कृत्वा प्रवेशं गुरवः, स्थापिताः पौषघालये ।
 प्रत्यहं ससमो भूपः, शृणोति गुरुभाषितम् ॥७८॥
 सोऽन्यदाऽवददस्माकं, पञ्चम्यां कौमुदीमहः ।
 तस्माद् विधीयतामेतं(त)त्, पर्व पष्टीदिने प्रभो ! ॥७९॥
 पश्चिमायामुदेत्यर्कः, शीतो वह्निः मरुत् स्थिरः ।
 कदाचिदेतद् भवति, न कल्पः पञ्चमीं विना ॥८०॥

उक्तं यदागमेऽपीति—

वर्षाकालीनपञ्चाशदि(हि)नैर्यातैर्दयोदयैः ।
 तदा पर्युषणापर्व, कुरुते ज्ञातनन्दनः ॥८१॥
 तस्य गच्छाधिपस्तद्वत्, स्थविराः साधवस्तथा ।
 अर्वाक् पर्युषितं युक्तं, सिद्धान्तविधिनाऽधुना ॥८२॥
 तच्चतुर्थ्यां पञ्चमीतः, कृतं पर्व जिनोदितम् ।
 तदाकर्ण्य हृदा तुष्टो, नृपतिः शालिवाहनः ॥८३॥
 तच्चक्रुः कालिकाचार्याः, सर्वसंवेन मानितम् ।
 साधुपूजाऽपरं नाम, पर्वणोऽस्य तदाऽभवत् ॥८४॥

(४)

गते काले क्रियत्यस्य, शिष्या जाताः प्रमादिनः ।
 कर्मबन्धभयात् शिष्यान्, मुक्त्वा शय्यातरं गताः ॥८५॥
 तदग्रे शिष्यवृत्तान्तं, सर्वं प्रोत्त्वा तथा वयम् ।
 यास्यामः सागरं मूर्ति, शिष्यशिष्यं विचक्षणम् ॥८६॥
 जग्मुः सागरमूरीणां, पार्श्वेऽगुस्तदुपाश्रये ।
 तद्व्याख्यां शृणुयादेष, साधुसामान्यवेपभाक् ॥८७॥
 देशनां स्वां समापय्य, समेत्य गुरुसंनिधौ
 जरद्व ! श्रुता मे गीः, संदेहं पृच्छहृद्गतम् ॥८८॥
 धर्ममर्म स तैः पृष्टो, दातुमुत्तरमक्षमः ।
 बाह्ये गत्वा समायामि, दास्ये पश्चात् तवोत्तरम् ॥८९॥
 अयं बृहत्तरः मूर्तिः, विद्यते किमु वा मुनिः ।
 एवं विचिन्तय(यं)चित्ते, मूरिर्यावद् बहिर्गतः ॥९०॥
 श्रीकालिकविनेया हि, तावत् ते साधवोऽमिलन् ।
 तैरुक्तं स्पष्टमस्माकमपरावेन दूमिताः ॥९१॥
 युष्माकं संनिधौ प्राप्ताः, सांप्रतं मूरयो न वा ।
 इति श्रुत्वाऽभवत् मूरिर्लज्जितश्च स्वचेतसि ॥९२॥ युग्मम् ॥
 किं कर्तुमय युक्तं नो, विमृष्टमिति तत्र तैः ।
 ततः संभूय मूरयोऽपि, पेतुस्ते गुरुपादयोः ॥९३॥

समध्वं कृतमस्माभिरपराधं महत्तमम् ।
 बालुकामस्यदृष्टान्तं, जगुस्तेषां पुरोऽय ते ॥९४॥
 गुरुणां वचनं श्रुत्वा, मुधामधुसहोदरम् ।
 संपताः मूरिमक्ताश्च, संजातास्ते विशेषतः ॥९५॥

(५)

इत्थ श्रीजिनं द्यूते, विदेहे मघवाज्यदा ।
 निगोददेशनां श्रुत्वा, सीमन्धरजिनोदिताम् ॥९६॥
 विद्यते भरते कोऽपीदृग् निगोदविचारवान् ।
 सन्तीति कालिकाचार्याः, तदाकर्ण्य मुदं दधौ ॥९७॥
 स इन्द्रो विमरूपेणाचार्यपार्श्वमुपाययौ ।
 पूज्या निगोदजीवानां, विचारः कथ्यतां मम ॥९८॥
 जिनोक्तमिव तद्वार्क्यं, श्रुत्वा हर्षितमानसः ।
 मादुःकृत्य स्वकं रूपमपतत् पादयोः गुरोः ॥९९॥
 नत्वा गुरुं दिवं गच्छन्, मूरिणा चारितः स च ।
 शास्यन्ति कथमापान्तं, मत्तुश्चिप्यास्त्वां पुरन्दरम् ॥१००॥
 अन्यदा तं करिष्यन्ति, मुनयोऽधिकवर्म्मिणः ।
 शालाद्वारं परावृत्य, गुरुन् नत्वा तिरोदधे ॥१०१॥
 संपूर्णः स्वायुषः प्रान्ते, गृहीत्वाऽनशनव्रतम् ।
 जग्मुः श्रीकालिकाचार्या, देवलोकं समाधिना ॥१०२॥
 श्रीमद्वैश्वदेवगच्छीयाः, कर्मसागरपात्रकाः ।
 तच्छिष्यो देवकल्लोलोऽकार्पात् हर्षात् कथामिमाम् ॥१०३॥
 श्रीचिक्रमनृपात् पट्टपट्टञ्चैकमिति (१५६६) यच्छ (त्स) रे ।
 जाता कपेयं मुनिमिर्वाचिता चन्दिता चि (चि) रम् ॥१०४॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा संपूर्णा ॥ शुभं भवतु ॥

कन्यापञ्चस्तु ॥ श (दि) यमस्तु चतुर्विधसंदस्य ॥

A आदर्श प्रान्तेऽस्तेः—

सं. १५७६ यथे श्रीचन्द्रगुप्ते वा० श्रीदेवसागरदात्रीया—मेरा—रतनादिसहितेन लिखिता
 दमोदरामे ॥ श्री ॥

[२२]

अज्ञातसूरिविरचिता कालिकाचार्यकथा ॥

॥ ॐ नमः । श्रीजीरापट्टिपार्श्वनाथाय नमः ॥

श्रीवर्द्धमानपदपद्मपरालदेवं, श्रीवर्द्धमानमभिनम्य जिनेन्द्रदेवम् ।
 किञ्चित् कथामुभयथा समयार्थभाजां, वक्ष्याम्यहं सुगुरुकालिकसूरिराजाम् ॥१॥
 अत्रैव भाति नगरं भरतेऽलकाभं, धारादिवासमिति पुण्यजनाप्तशोभम् ।
 श्रीचैरिसिंह इति तत्र नृपः सुरीतिः, सत्याभिधाऽस्य दयिता सुरसुन्दरीति ॥२॥
 तन्नन्दनोऽजनि सुकालिकनामधेयः, सन्नन्दनोज्ज्वलकलापटलैरमेयः ।
 स क्रीडयन्नुपवनेऽन्यदिने, तुरङ्गं द्वेधा गुणाकरमवाप गुरुं सरङ्गम् ॥३॥
 तद्देशनामृतरसं स रसान्निपीय, संपृच्छत्य सौवपितरौ^१ भवतो निरीय ।
 संसेवितो नृपतनूद्भवपञ्चशत्या, रक्षादुपायत चरित्ररमां विरत्या ॥४॥
 पुण्योल्लसन्नवसुवर्णकपाशमपट्टे, संस्थापितः सृगुरुणा गुरुणाऽऽत्मपट्टे ।
 कुर्वन् क्रमेण विविधेव विहारमालां, सूरिः समागमदिमां नगरीं विशालाम् ॥५॥
 तत्रैव सूररनुजा सरस्वती, समाययौ कर्मगतेर्महासती ।
 यान्ती वहिः स्थण्डिलमण्डलेऽन्यदा, साऽलोकि मालव्यमहीभुजा मदात् ॥६॥
 हा शासनाधीश्वर ! हा सहोदर !, श्रीकालिकार्येति बहुप्रलापिनी ।
 श्येनैरिवोड्डीननवीनमल्लिका, सान्तःपुरेऽक्षेपि नृपेण पूरुषैः ॥७॥
 श्रुत्वेति सौवाश्रयशैलगह्वरात्, समेत्य सूरेश्वरकेशरी जवात् ।
 तं मत्तमातङ्गमिवोल्लसन्मदं, नृपायमं प्राह नयद्रुमच्छिद्रम् ॥८॥
 शशी यदि स्याद् विषट्पट्टिमादधिर्मेरां विमुञ्चेत् स चेदपांनिधिः ।
 अन्यायभाजो यदि भूभुजां व्रजास्तिष्ठन्ति जीवन्ति तदा कथं प्रजाः ? ॥९॥
 महासतीं मुञ्च कलङ्कपादपं, मा सिञ्च भूपानघवारि निक्षिपन् ।
 महेशलङ्केशनरेश्वरादिवन्मा मा भव त्वं भवयुगमनाशकृत् ॥१०॥
 इतीरितं सूरिवचो नियत्याऽगलन्नृपे छिद्रकरेऽम्बुगत्या ।
 अभाणि संघस्य तदा मुखेन, संघोऽपि नाऽमानि दुराशयेन ॥११॥
 अमानितं संघवचो निशम्य, सर्वाङ्गरम्यः कृतिभिः प्रयम्यः ।
 सिद्धान्तसारं मनसाऽधिगम्य, चित्ते गणी चिन्तयति स्म सम्यक् ॥१२॥
 ये प्रत्यनीका अनघेऽपि सङ्गे, उड्डा[न?]कोपेक्षकदूषकाश्च ।
 तेषां गतिं यामि कुगर्दमिल्लं, राज्यच्युतं चेन्न करोमि मिल्लम् ॥१३॥

इति प्रतिज्ञाय गुरुः प्रदाय, गच्छं च गीतार्थमुनिव्रजाय ।
विधाय वेपं ग्रहिलानुकारमिति द्रुवाणः पुरि संचचार ॥१४॥
स गर्दभिलसितिपस्ततः किं, चेद् रम्यमन्तःपुरमस्य तत् किम् ? ।
जनः सुवेपो यदि वाऽस्य तत् किं, मिसामटाद्ये विजने ततः किम् ? ॥१५॥
इत्यादि जल्पन्तमनल्पमालमालं तदा सूरिवरं त्रिलोक्य ।
पौरा नृपावर्णपरा वभ्रुवुरुचुस्तदेत्यं सचिवाश्च भूषम् ॥१६॥
सुरूपरम्यासु नृपाङ्गजासु, प्राणप्रियासु धुतिभासुरासु ।
साञ्जीविमां कामयसे नु कामं, इणीयसे किं न धरेश ! नाम ॥१७॥
तदा कुशानुर्हविषेव सितः, कोपाखणो भूमिपतिर्ययुङ्क्त ।
रयातयात स्वयहे प्रदत्त, शिशां स्वपित्रोः पुरतोऽभिधत्त ॥१८॥
मत्वा धुनीन्द्रो नृपरायमाना (?), श्रव्यानशेषानिति मन्त्रिणोऽपि ।
चचाल कूले सकनाममूले, जगाम तत्रैककसाहिधाम ॥१९॥
फलाभिरारब्जिं सगर्जिताभिः, सूरः सतस्तत्र मुत्वासिकामिः ।
निवेदितो द्वारशृङ्गाऽय दत्तः, साहानुसाहेरपरेषुरागात् ॥२०॥
तेनाग्रतस्तां क्षुरिकां विमुक्तां, कञ्चोलकेनाकलितां विलोक्य ।
स सासहिः सर्वभरस्य चापि, साहिर्गुहे म्लानिमुवाह वेगात् ॥२१॥
पमच्छ सूरिः किमतुच्छदुःखस्त्वानिर्विलसाशय ! लक्ष्यसे त्वम् ? ।
स चक्रवर्णाय ! रविमसादोदये श्रिताः प्रीतिपरा भवन्ति ॥२२॥
साहिर्वमापे न विभो ! मसादः, किन्तु प्रभोः कोपकदुचनादः ।
नामाङ्कुरुचोलकयुक्तशस्त्री, तस्यागता सेवकशीर्षहन्त्री ॥२३॥
तत्रैकलष्टोऽन्यतरस्य कस्यापि वा स राजा गुरुणेति पृष्टः ।
स आह मत्पञ्चकयुग्नवत्या, मितेषु भूपेषु स रोपदुष्टः ॥२४॥
श्रीकालिकाचार्यशुरूपदेशाद्, देशान्निजाचे निखिलसमेशः ।
उत्तीर्य सिन्धु लघु नामसिन्धुं, प्राप्नुः सुराष्ट्रं मुकुतैकवन्धुम् ॥२५॥
संवीक्ष्य वर्षाः प्रकटप्रकर्षास्ते तत्र वासं विदधुः सहर्षाः ।
घनात्पये तान् निजगाद सूरिः, किं वोऽभियोगा उदयीति भूरिः ॥२६॥
प्रोचेऽय तैर्नाथ ! न नोऽस्ति शम्बलं, येनापनीपति जनो भृशं वलम् ।
[ततः] सुवर्णाकृतभास्वादिष्टिकास्तेभ्योऽदिता नो गुरुराहितेष्टिकाः ॥२७॥
ततः सुराष्ट्राविषयादशेषाथमूर्महीयोमहिमाविशेषाः ।
मचेलिवांसो गुरुणा सरेखास्ते लाटदेशान्त उदारवेपाः ॥२८॥
धुत्वा यतस्तानप मालवेष्टः, स्ववेद्यसीमाकृतसंनिवेशः ।
तस्मै स्पिरः सर्वबलैरुपेतः, कृत्वा सक्रोधं रिषुषु स्वचेतः ॥२९॥

कुन्तासिवाणप्रमुखस्य युद्धं, सैन्यद्वयस्याप्यजनि [तत् ?] प्रसिद्धम् ।
 निजं बलं हीनबलं विमृश्य, विवेश वपं नृपतिः कुहयः ॥३०॥
 शाले रिपूणां निकरेण रुद्धे, प्रवर्तमानेऽथ सदैव युद्धे ।
 सूरैः पुरः साहजनो जजल्प, प्रमोदकोटो ननु सून्यकल्पः ॥३१॥
 आचार्यवर्याः स्वविदाऽवधार्य, प्रोचुस्तदा कार्यमिदं विचार्य ।
 अद्याष्टमीमाप्य स गर्दभिल्लो, विद्यां ध्रुवं साधयति स्वमल्लः ॥३२॥
 दृष्ट्वा खरीं सहचरीं नृपतेः सुबोधैः, मूरैरभाणि सहसा सह साहियोधैः ।
 अष्टोत्तरं भटशतं लघुवाब्दवेधि, संस्थाप्य सूरिवचनादितरन्न्यपेधि ॥३३॥
 संपूरिते सुचिह्नते शरधोरणीभिः, खर्या मुखे रिपुभटैरसुचोरणीभिः ।
 विद्धास्य मूर्धनि च मूत्रमलं दधाना, दृष्ट्वा न केन कुपिता प्रपलायमाना ॥३४॥
 स गर्दभिल्लोऽथ हतप्रभावः, साहिप्रवीरैरशुभस्वभावः ।
 निवध्य निन्ये सुगुरोः सकाशे, मलिम्लचोपम्यधरश्चकाशे ॥३५॥
 रे धृष्ट ! दुष्टाधम ! पापनिष्ठ !, निष्ठुष्ट ! संवेन मयाऽवशिष्टः ।
 तदा न किं चेतितदानसि त्वं, रेऽद्यापि तत्त्वं शृणु भावतत्त्वम् ॥३६॥
 महासतीशीलविद्यातसङ्घातऽपमानदानद्रुमपुष्पमेतत् ।
 अनन्तसंसारपथप्रचारफलप्रकारस्तव भाव्यपारः ॥३७॥
 आर्यैरिति प्रभणितोऽपि कृपार्द्रचित्तैर्दूनः पुरातनकृतैरशुभैर्निमित्तैः ।
 पापः स एव निरवास्यत देशमध्यात्, साध्वी च सारचरणा विदधे विशुद्धया ॥३८॥
 आलोच्य सर्वमपि दुष्कृतकप्रकारं, सूरिर्विभार निजकं गुरुगच्छभारम् ।
 ते साहयोऽपि गुरुपादपयोजहंसाः, कुर्वन्ति राज्यमनघं प्रथितप्रशंसाः ॥३९॥
 समूलमुन्मूलितशाकवंशः, क्रमादभूद् विक्रमभूपतंसः ।
 येनात्र यक्षासुरत्रयेण, चक्रेऽनृणत्वं जगतोऽचिरेण ॥४०॥
 संवत्सरोऽयं ववृते यदीयः, शाकसितीशामपि(शस्य च) स द्वितीयः ।
 तदेतदेवं प्रकृतं स्वरूपं, प्रसङ्गतोऽभन्यत भाविरूपम् ॥४१॥

(२)

आमन्त्रितः श्रीबलमित्र-भानुमित्राविपाभ्यां भगिनीसुताभ्याम् ।
 ययौ पुरं श्रीभृगुगच्छनाम, सूरिभूरोऽथोज्ज्वलक्रीर्त्तिधाम ॥४२॥
 श्रीकालिकाचार्यमुखारविन्दादापीय पुण्योक्तिमहामरन्दान् ।
 दीक्षां प्रपेदे गुरुभागिनेयीभानुश्रियः श्रीबलभानुसुनुः ॥४३॥
 नृपादिलोकं जिनधर्मलीनं, दृष्ट्वा गुरुपास्तिरसेन पीनम् ।
 क्रोधं पुरोधा बहुधा दधानः, सभासमक्षं गिरमाततान ॥४४॥
 श्वेताम्बरा दर्शनवाह्यतत्त्वा वेदत्रयाचारनिवारकत्वात् ।
 म्लेच्छादिवचैव मुमुक्षुपक्षं, श्रुत्वा जगौ सूरिरितोऽग्रपक्षम् ॥४५॥

प्रत्यक्षतस्तेऽत्र विरुद्ध एष, पक्षस्तथा हेतुरसिद्ध एव ।
वेदोक्तहिंसाकरणेन नूनं, दृष्टान्तकं भावदसाधनोन्म ॥४६॥
एवं प्रकारैः स कृतो निरुत्तरः, पुरोहितः सूरिषु बाह्यसादरः ।
बहन्मूयां नगरेऽप्यनेपणामचीकरत् तामबबुध्य तत्सणात् ॥४७॥

(३)

आर्या महाराष्ट्रमहीविभूषणे, ययुः प्रतिष्ठानपुरेऽस्तदूषणे ।
तत्रास्ति भूमीपतिसालवाहनः, सदाईतो विक्रममेववाहनः ॥४८॥
समागते पर्युपणामिधाने, पर्वण्ययासन्नतरे प्रधाने ।
श्रीकालिकाचार्यपुरो विशेषं, विष्वापतिर्विज्ञपयत्यशेषम् ॥४९॥
नभस्यमासोज्ज्वलपञ्चमीदिने, शक्रोत्सवोऽत्र ग्रथितोऽखिले जने ।
पष्ठ्यां ततः पर्युपणा विधीयतां, ममैष मानः सुगुरो ! प्रदीयताम् ॥५०॥
विज्ञाय विज्ञप्तिगिमां नरेशितुः, स्मृत्वाऽऽह सूरिः समयं जिनेशितुः ।
न लङ्घ्यते पर्युपणाख्यवासरस्तां पञ्चमी चेचलतीह मन्दरः ॥५१॥
कुर्यात् तदवगिति गां सुराजः, श्रुत्वा चतुर्थ्यामथ पर्वराजः ।
गणाधिपैस्तस्य महोपरोधादाधायि सिद्धान्तविधिप्रबोधात् ॥५२॥

(४)

अयान्यदा दुर्विनयं विनेयव्रजं विलोक्य प्रभुरेवमूचे ।
तपो निरर्थं किल कूलवाल-पाञ्चालिकाजीवमहासतीवत् ॥५३॥
इत्यादिदृष्टान्तपरम्पराभिः, शिष्यान्बुद्धानवबुद्धय ताभिः ।
एकः प्रभुस्तं निजशिष्यशिष्यं, सूरिं ययौ सागरचन्द्रकाव्यम् ॥५४॥
धर्मोपदेशं दिशतोऽस्य बाहं, श्रीकालिकार्योऽभिदधाति गाढम् ।
नास्तीह धर्मो भुवि भूरिसत्त्वः, पञ्चममाणाविषयात्मकत्वाद् ॥५५॥
स्वपुण्यवन्ध्यातनयादिदृष्टदृष्टान्तमात्रै रसमाव इष्टः ।
अजातपुत्रस्य यथा न नाम, नासिद्धधर्मस्य तथाऽस्ति धाम ॥५६॥
श्रुत्वेति तां कर्कशतर्कवाचं, विस्तारयन्तं मुनिद्वन्द्वमेतम् ।
अहो ! अयं कालिकसूरितुल्यो, विचिन्तयन् सागरचन्द्र ऊचे ॥५७॥
नेत्याश्रितोऽस्तीति पदप्रयोगः, पदद्वयस्यास्य विरोधयोगः ।
इत्युत्तरैः स्यापितधर्मवृक्षः, स सागरः प्राह फलैः समक्षम् ॥५८॥
श्रीसागराद्यो विहितस्वरूपः, सुवर्णभुष्यस्ति स सूरिभूषः ।
शय्यातरङ्गापितसर्वभावाः, शिष्याः समाष्टुः पुनरत्र भावात् ॥५९॥
गच्छस्य संगदवगम्य सूरिमसौ गुरुं क्षामयति स्म भूरि ।
स बालकप्रस्यनिदर्शनेन, श्रीसूरिणाऽबोधि च सागरेन्द्रः ॥६०॥

(५)

अथान्यदाऽऽनम्य मुदा जिनेन्द्रं, सीमन्धरं तीर्थकरं सुरेन्द्रम् ।
 पप्रच्छ सौधर्मपतिर्निगोदविचारणाकर्णनसप्रमोदः ॥६१॥
 विभोऽधुनाऽऽस्ते भरतेऽपि कश्चिन्निगोदतत्त्वार्थविदे विपश्चित् ।
 जिनधरोऽप्याह स कालिकार्यो, वेचिद्यते सर्वविचारवर्यः ॥६२॥
 विप्रस्य रूपेण समेत्य शक्रो, वेदं वदन्नात्मनि दम्भवक्रः ।
 संप्रश्रयामास निगोदजीवविचारमेवं गुरुचचार ॥६३॥
 एकैकशोऽसंख्यनिगोदभाजां, गोला असंख्या अखिलेऽपि लोके ।
 जानीहि चैकैकनिगोदमध्ये, जीवाननन्तानिति सूरिराह ॥६४॥
 विज्ञाय पृष्ठायुस्यामरेन्द्रः, संभाषितः स्वीकृतस्वीयरूपः ।
 सूरिं नमस्कृत्य तदालयस्य, द्वारं परावर्त्य जगाम धाम ॥६५॥
 गीतार्थशिष्यं स्वपदं प्रदाय, समाधिना योऽनशनं विधाय ।
 घामाप संघाय चतुर्विधाय, सः कालिकः सूरिवरः शिवाय ॥६६॥
 इत्थं कालिकसूरिराजचरितं सम्यक्कथाया मया,
 वृद्धाया(द्धेभ्यो?) अवगम्य रम्यमहिमं संक्षेपतो भाषितम् ।
 ये कल्पागमवाचने सविजया व्याख्यान्ति वर्षे प्रति,
 श्रीमन्तो त्रिवुधव्रजे तिलकतां लब्ध्वा शिवं यान्ति ते ॥६७॥

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

॥ इति श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥ मंगलमस्तु श्रीसंघस्य ॥छ॥ श्री ॥१॥

विश्व ८४

Fig. 84

[२३]

उपाध्यायश्रीसमयसुन्दरगणिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ॥

[रचनासंवत् १६६६]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

प्रणम्य श्रीगुरुं गद्य-पद्यवार्ताभिरद्भुतम् ।

कालिकाचार्यसंवन्धं, वक्ष्येऽहं शिष्यहेतवे ॥१॥

अत्र पूर्वं स्थविरावली व्याख्याता, तत्र श्रीकालिकाचार्योऽपि महाप्रभावकः स्थविरो बभूव, तेन . .
संवन्धः कथ्यते—

तत्र कालिकाचार्याः त्रयः स्थविरा जाताः । तन्मध्ये एकः श्रीकालिकाचार्यः श्रीमहावीरदेवनिर्वाणात् सं० ३
वर्षे श्रीह्यामाचार्यनामा श्रीप्रज्ञापनासूत्रकर्ता पूर्वविदां वंशे श्रीसौधर्मस्वामित आरम्य त्रयोविंशतितमः पुरुषो
येन ब्राह्मणीभूतसौधर्मेन्द्रामे निगोदविचारः कथितः । अत्र केचिद् वदन्ति—

सिरिचीरजिणंदाओ, तिमिसिए वरिसवीसवोलीणे ।

कालयमूरी जाओ, सको पडिवोहिओ जेण ॥२॥

इति गाथादर्शनात् । ३२० वर्षे निगोदविचारकथकः श्रीकालिकाचार्यो जातः । केचिद् वदन्ति—

तिसय-पणवीस इंदो, चउसय-तिपल सरस्सई गहिया ।

नवसय-तिनवइ वीरा, चउत्थिए जो कालगापरिया ॥३॥

इति निर्मूलप्रायगाथादर्शनात् ३२५ वर्षे जातः ॥

केचिद् वदन्ति—चतुर्थ्यां पर्युपणापर्वप्रवर्तक एव निगोदविचारव्याख्याता, यथाश्रुतं बहुश्रुता विदन्तीति (१) ।
यस्तु कालिकाचार्यः श्रीवीरनिर्वाणात् सं० ४५३ वर्षे सरस्वतीभ्राता गर्दभिल्लोच्छेदको . . .
मातुलो जातः । कुत्रापि तुर्यधनुर्ध्यां पर्युपणापर्वप्रवर्तकः कालिकाचार्यः स तयोर्मातुलः प्रोक्तोऽस्ति, यद् अस्ति
प्रमाणम् (२) । तृतीयस्तु श्रीकालिकाचार्यः श्रीवीरनिर्वाणात् सं० ९९३ वर्षे श्रीविक्रमसंवत्सराच्च सं० ५२३
जातः । येन श्रीचीरवाक्यात् पर्युपणापर्वे माद्रपदसुदिपञ्चमीतः चतुर्थ्यमानीतम् (३) । एवं श्रीकालिकाचार्याः त्रयः
पृथग् जाताः, परं नामसादस्याद् द्वयोरपि तयोः कालिकाचार्ययोः एकीभूतैव संख्या कथा कथ्यते । अतो, अत्र
गर्दभिल्लोच्छेदकश्रीकालिकाचार्यसंवन्धः कथ्यते—

अस्मिन् जन्मुद्वापि भरतक्षेत्रे धारावासं नाम नगरमभूत् । परं तन्नगरं कीदृशमस्ति ? । यस्मिन् नगरे
—वज्रदेश—तिलदेश—कलिप्रदेश—चराप्रदेश—प्रयागदेश—सुयागदेश—सुरण्डदेश—पुलिन्ददेश—सुरेन्द्रदेश—
—चिन्कटदेश—लाटदेश—घाटदेश—नाटदेश—चिराटदेश—केलिवाटदेश—भाटदेश—चाटदेश—कुण्डदेश—
घोडादेश—घाटदेश—मेदपाटदेश—मगधदेश—सोरठदेश—कच्छदेश—गूर्जरदेश—मालवदेश—काशीदेश—
सुदंतदेश—चदकसान्देश—चंगालदेश—कोङ्कणदेश—पद्मार्तदेश—श्रीराज्यदेश—परतकालदेश—हवसीदेश—

पठानदेश-जलमानसदेश-मरुस्थलदेश-पश्चालदेश-सिन्धुदेश-दक्षिणदेश-पूर्वदेश-पश्चिमदेश-उत्तरदेश(५२)-प्रमु-
नानादेशवास्तव्यव्यवहारिणो विविधवस्तुक्रयाणकानि लात्वा आगत्य च व्यापारं कुर्वन्ति । पुनरिदं नगरं षष्टाविंशद्(२
वक्रारैः शोभितं वर्तते । ते चामी—

वापी-वप्र-विहार-वर्ण-वनिता वाग्मी वनं वाटिका,
वैद्य-ब्राह्मण-वेद्य-वादि-विबुध-वेश्या वाणिग् वादिनी ।
विद्या-वीर-विवेक-वित्त-विनयो वाचंयमो बल्लिका,
बल्लं वारण-वाजि-वैसर-वरं (२८) चैभिः पुरं शोभितम् ॥४॥

पुनः यस्मिन् नगरे एवंविधा स्थितिः—

यस्यां देवदृष्टेषु दण्डघटना (१) स्नेहस्यो दीपके—
प्वन्तर्जाङ्गलिकालयं द्विरसना खड्गेषु मुष्टिर्यथा (२-३) ।
बादस्तर्कविचारणामु (४) विपणिश्रेणीषु मानस्थितिः (५),
बन्धः कुन्तलवल्लरीषु (६) सत्ततं लोकेषु नो दृश्यते ॥५॥

इत्यादिऋद्विसमृद्धिसहितं सुरलोकसदृशं [नगरं] ज्ञेयम् ।

अथ तस्मिन् धारादासनामनगरे चज्रसिंहनामा राजा राज्यं प्रतिपालयति । परं स राजा कीदृशोऽस्ति ? । शूरवी-
चिक्रान्तप्रतापीक-साहसिक-अनेकदेशनायक-न्यायसत्यालयायक-अमोघसायक-पुरोवासमानपायक-सौम्यमूर्ति-देदीन्यमान-
स्फूर्ति-अखण्डप्रताप-अमृतसममधुरालाप-साक्षात्कन्दकन्दर्पावतार-याचकजनाधार-दुष्टनिग्राहक-शिष्टजनप्रतिपालक-न्या-
नीतिप्रधान-सर्वगुणनिधान-सेवकजनकसल-हारविराजमानवक्षःस्थल-परनारीसहोदर-रूपपुरन्दर-परदुःखभञ्जन-वाच-
च्छनिष्कलङ्क-निराकृतातङ्क-गौरवर्ण-लम्बकर्ण-प्रलम्बमुजादण्ड-प्रौढाज्ञाचण्ड-उपराठोरोमराय-सुवर्णकाय-‘पाताललो क-
नउ लांक, नही कोई बांक, हृदये श्रीवत्स अत्यन्तस्वच्छ पायपत्र सौभाग्य सद्य, हस्ते चक्र साक्षात् शक्र’ एवंविधो रा-
जवज्रसिंहः ।

अथ तस्य राज्ञः सुरसुन्दरीति नाम्नी पट्टराज्ञी वर्तते । परं सा कीदृशी अस्ति ? ।

‘सर्व अंतेउरमाहि प्रधान, सर्वगुणनिधान, भर्तारनी भक्त, धर्मनइ विषइ रक्त, राजानइ प्रेमपात्र, सुंदर
शीलगुणविभूषित, सर्वथा अदूषित, कमलनेत्र पुण्यक्षेत्र, जेहनी मीठी वाणी सगली जाणी, रूपवंतमाहि वखाणी, घणुं
इंद्राणी पिणि जे आगइ आणइ पाणी, बली जेहनइ अंग ओलगू दासीनउ परिवार वर्तइ छइ, कुण कुण कस्तूरी
कपूरी २, जवाधि ३, मलयागिरी ४, लीलावती ६, पद्मावती ६, चन्द्रावती ७, चंद्राउलि ८, चांपू ९, सांपू १
सरस्वति ११, गोमति १२, गंगाधरी १३, दीवाधरी १४, रामगिरी १५, हंसली १६, बगुली १७, हरिवोली १
प्रमुखाः ।’

अथ तस्याः सुरसुन्दर्याः शुभस्वप्नसूचितः कालककुमारः पुत्रो जातः, सरस्वतीनाम्नी एका पुत्री च । परं
कुमारः कीदृशोऽस्ति ? । महारूपवान् सर्वपुरुषलक्षणशोभितः सर्वजनवल्लभो विशेषतो माता-पित्रोः जीवत्प्राणो मर-
ग्यवान् मातृ-पितृभिः पाल्यमानश्चन्द्रकलेव वर्धमानोऽष्टवार्षिको जातः । तस्मिन् समये मातृ-पितृभ्यां विचारितम्—

माता वैरी पिता शत्रुः, वालो येन न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये वको यथा ॥६॥

पुनरपि—

पुत्रोऽतिमूर्खो विषवा च कन्या, शठं च मित्रं चपलं कलत्रम् ।
विलासकाले च दरिद्रता च, विनाऽग्निना पञ्च दहन्ति देहम् ॥७॥

पुनरपि ज्ञानेन विना मानवः पशुरेव, यतः—

आहार-निद्रा-भय-मैथुनानि, सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
ज्ञानं विशेषः खलु मानवानां, ज्ञानेन हीनाः पशवो मनुष्याः ॥८॥

ततः कलाचार्यसमीपे कलाप्रद्वयार्थं मुक्तः । कुमारोऽपि स्तोककालेन द्वासप्ततिकला(७२) जमाह ।
विशेषतोऽश्वपरीक्षायां याणकलायां च निपुणो जातः । अथ कालिककुमारः सर्वविद्यावान् एतन्मते
निजमगिन्या सरस्वत्या युक्तः सन् सुखेन कुमारपदवीं मुञ्चन् आसते ।

अथान्यदा श्रीब्रजसिंहराजः छत्रं धारयन् चामरैः वीज्यमानः समामण्डपमागत्य सिंहासने उपविष्टः । तत्र
समा निविष्टाऽस्ति ! । यथा—‘ अनेकगणनायक दण्डनायक मण्डलीक महामण्डलीक सामन्त महासामान्त च
मुहता मुग(कु)टवर्धकसंधिपाल दूतपाल सङ्गरणा वङ्गरणा देवगरणा यमगरणा संधिविप्रही परविप्रही सेठ
सार्धवाह व्यवहारिया अंगरक्षक पुरोहित वृत्तिनायक भारवाहक रईयायत पडुपडियायत टाकटमाली ईद्रजाली
मन्त्रवादी तन्त्रवादी यन्त्रवादी धर्मवादी ज्योतिर्वादी धनुर्वादी दण्डधर सङ्गधर धनुर्धर छत्रधर चामरधर दीवापर
पतीहार खयरदार गजपाल अश्वपाल अङ्गमर्दक आरक्षक साचाबोला कथाबोला गुणबोला समत्याबोला साहि
रक्षणबंधक छन्दबंधक अलंकारबंधक नाटकबंधक गीतबंधक ’ इत्यादि वर्णकविराजिता ।

तदवसरे राज्ञः खुरसाणदेशादनेके अश्वाः प्राप्नुते कृते आगताः । परं कीदृशाः सन्ति ! । वर्णतः केऽपि ‘
पीलहा कंबोजहा रातडा सवजिया अबजिया किवलीया धवलिया किहाडा किरहिया हरणिया मेपवरणिया फालुया
हांसला ’ रक्षणतोऽपि एवंविधाः—

निर्मातं मुखमण्डले परिमितं मध्ये लघु कर्णयोः,
स्फुट्ये बन्धुरमममाणमुरसि स्निग्धं च रोमोद्गमे ।

पीनं पथिमपार्श्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधानं भवे,
राजा वाजिनमारुहो सकलैर्युक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥९॥

इत्यादि । ततो राजा कालिककुमारस्य कथितम्—अहो कुमार ! बहिर्गैत्रा एतेषां तुरङ्गमाणां परीक्षा
ततः कुमारः तपेति प्रतिपद्य ६४ः सन् सदशवयस्कसेवकपञ्चशतीभुतं तरलतरं तुरङ्गममेकमारुह्य श्रीदायने जगात्
तद् यने कीदृशमस्ति ! । ‘ अथ निम्न केलि कंकैलि वड्डि फणवोर करीर कुरवक आमलक केतकी केवहा
कननारि कन्हार कठठ कंदूरी कर्मदा किञ्चुक ककच काफोदुम्बरी कर्कणू करझ कपिकच्छू कमल कैरव कुवल्य
कुशविन्द फरणा वरणा अशोक आंबिली अल्लोड अगर तगर भरहुसत अर्जुन अखरोट एरंड उंवर बरणी साग
पुलाग नारिग पाडल पारिजात जांबू निंबू जंगीरी नाळेरी फोग खेजडा वणसडा ताल तगाल सदाफल नागरवेलि
पेठलि जाइ जूही दनगड मल्लयड मोगरुड मचकुंद चांपड ’ प्रमुखनानामिषट्कावलीविराजितम् । तस्मिन् यने
अम्भवाहिनिकां कृत्वा श्रमानुरः सन् कुमारः सपरिवारः सहकारतरोः दयायां तुरङ्गमादुर्तीर्य विशाश्राम ।

तस्मिन् प्रस्तावे तत्र वने अनेकसाधुपरिवारवृताः श्रीगुणाकरसूरयो यथार्थनामानः समवसृताः सन्ति । परं ते क
सन्ति ?—‘ पडिरूवो तेयस्सिणो जुगप्पहाणागमो महुवको गंभीरो धोइमंतो उवएसपरो अपरिस्साविणो सोम २
संगहसीलो अभिगगहमइणो अविकत्थणो अचत्रलो पसंतहियया खंतिजुया मदवजुया अज्जवजुया मुत्तिजुया तव
संजमपालगा सच्चजुया सोयजुया अकिंचणा वंमचेरवासिणो अणिच्चाइदुवाळसभावणाभावगा ’ एवं ३६ . सत्सू
शोभमाना । पुनः कीदृशास्ते ?—‘ जियकोहा जियमाणा जियमाया जियलोहा जियपरीसहा जियभया जियनिद्धा जि व
संसारपारगामिणो परमसंविग्गा संसारभवउव्विगा सुयसायरा करुणानिहिणो सब्वजीवसुहेसिणो दीहदंसिणो कु
संपुण्णसुयवला निम्ममा निव्वमा निरहंकारा निव्विकारा मिच्छत्ततिमिरनासगा निरवज्जवासगा समत्तरयणदायगा १०१
किं बहुना सर्वसाधुगुणसंपूर्णा । तेषां मेघगर्जितगम्भीरव्याख्यानध्वनिं श्रुत्वा कुमारः केकीव हर्षितः सज्ज तविस्म
अहो ! क ईदृग्मधुरध्वनिना धर्ममाख्यातिं ? तत्र गत्वा श्रूयते तदा चारु । ततो जातविवेकातिरेकः समुत्थाय तत्र ग
सूरिगुरुं विनयेन नत्वा उचितस्थाने समुपविष्टः । राजपुत्रा विनयं कुर्वन्त्येव, यत उक्तम्—

विनयं राजपुत्रेभ्यः, पण्डितेभ्यः सुभाषितम् ।

अनृतं द्युतकारेभ्यः, स्त्रीभ्यः शिक्षेत कैतवम् ॥१०॥

अथ च समृद्धः पुमान् विनयं कुर्वन् मृ(मि)ष्टो लगति, यदुक्तम्—

पाई पढइ पढाई वखाणइ रूपवंतनई गाई जाणइ ।

रिद्धिवंतनइ विनय पउइइ सकरिसत्ये वेवर लुइइ ॥११॥

ततः श्रीसूरिभिः धर्मोपदेशः प्रारब्धो यथा—अहो कुमार ! इयं राज्यलक्ष्मीः चञ्चला दृश्यते, यदि न त्यज्यते
आरम्भपापपङ्कमगन्तवेन दुर्गतौ गम्यते, यदुक्तम्—

गयकन्नचंचलाए, अपरिचत्ताई रायलच्छीए ।

जीवा सकम्मकलिमलभरियभरा तो पढंति अहे ॥१२॥

पुनरपि बुद्धिमतो मनुष्यस्य बुद्धेः तदेव फलं यत् पुण्यपापादौ तत्त्वविचारणा क्रियते, यत आह—

बुद्धेः फलं तत्त्वविचारणं च, देहस्य सारं व्रतधारणं च ।

अर्थस्य सारं किल पात्रदानं, वाचः फलं प्रीतिकरं नराणाम् ॥१३॥

पुनरपि शरीरादि सर्वमनित्यं ज्ञात्वा विवेकिना दीर्घदर्शिना मनुष्येण धर्मस्यैव संग्रहः कर्तव्यः, यत उक्तम्—

अनित्यानि शरीराणि, विभवो नैव शाश्वतः ।

नित्यं संनिहितो मृत्युः, कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥१४॥

तथा धर्मस्यापि पण्डितेन सुवर्णस्यैव परीक्षा कार्या । यदवादि—

यथा चतुर्थिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः ।

तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन तपो-दयागुणैः ॥१५॥

तत्रापि विंशतिविशोपकृदयामयो जरामरणादिच्छेदकः चक्रवर्तितोऽप्यधिकसुखस्वरूपः संसारसमुद्रतारकः अजरामर-
शाश्वतसुखदायकः पञ्चमहाव्रतरूपो यतिधर्म एव सर्वधर्मोत्तमः । एवं श्रीगुरुवचनश्रवणात् संसारत्यासारतां ज्ञात्वा संजात-
वैराग्यो भाग्यवान् श्रीकालिककुमारः प्रतियुद्धः सन् करद्वयं संयोज्य विज्ञपयति स्म; हे भगवन् ! हे परोपकारवन् !
भवद्रचनेन अहं प्रतियुद्धोऽस्मि, अथ यावन्नजगृहे गत्वा माता-पित्रोरनुमतिं लब्ध्वा युष्मत्समीपे नायामि, तावत् श्रीगुरु-

मित्रैव बने स्थातव्यम्, इति प्रतिज्ञाय स्वगृहे गत्वा माता-पित्रोः उवाच—मया गुरुदेशनया संसारोऽसरो ज्ञातः, दीक्षां लास्यामि, ममादेशं दत्त । ततो माता-पितरौ तद्वदुःखेन मोहेन च मूर्च्छामापनुः । पुनः व्यवजानामिनाते। लब्धचेतनौ एवमूचतुः—हे पुत्र ! त्वं बालोऽसि, यौवनावस्थोऽसि, सुकुमारोऽसि, कामभोगाहोऽसि, अतो रात्र्यधुनामात्रेण करणेन पूरय माता-पित्रोर्मनोरथान् । पुनः परिणतवयस्को दीक्षां गृह्णीयाः, परं सांप्रतं दीक्षाग्रहणं नैव, पुनः मागोऽस्तिदुःखकरोऽस्ति, तत्र यावज्जीवं अस्नानता १, भूमिशयनं २, लोचकरणं ३, देहत्यागप्रतिकर्मता ४, गुरुकुलवर्गं ५, गुरुशिक्षायां स्थातव्यं ६, क्षुधादिद्वारविशत्परीप्राहाः सोढव्याः ६, देवाधुपसर्गे चाक्षीम्यता ७, लब्धालब्धे समभावना अद्धार(अष्टादश)सहस्रशीलाङ्गरथधारिता ९, बाहुभ्यां समुदतरणं १०, तीक्ष्णखड्गधारोपरि चलनं ११, ज्वलदग्निस्थ पादाभ्यां विद्यापयितव्या १२, निःस्वादबालकायाः कवलभरणं १३, गङ्गाप्रतिस्नोतसा गन्तव्यं १४, तुलायां मेरुः ततः १५, एकाकिना कर्मरिमहाबलं जेतव्यं १६, राधाषेधेन चक्रस्थितपूतलिकां वेधयितव्या १७, गृहीतव्याः १८ इत्यादि । एवं दुष्करतायां दर्शितायामपि कुमारः प्रवर्द्धमानवैराग्यः प्राह—हे माता-पितरौ ! एषा दीक्षायां दुष्करता सा सत्या । तथैव परं कातराणां कापुरुषाणां ज्ञेया, न शरवीराणां सपुरुषाणाम्, ततोऽहमवश्यं । प्रह्वीस्यामि, ममादेशं दत्त । या वार्ताकरणेऽपि क्षणवेला याति सा ममाधुर्मध्ये झुटति, अद्व्युत्तायां च याति । ततो पितृभ्यां 'याता त्रियमाणध न केनापि रोहुं शक्यते' इति विचार्यानुमतिर्दत्ता । ततः श्रीकालिकुमारोऽपि कृतपितृमहोत्सेवेन महताऽऽङ्गभ्येण निजसेवकपञ्चशतीसहितेन सहस्रपुरुषवाहिनीं शिविकामारुह्य निर्घातपूर्वमपूर्वरीया बने गत्वा गुगोः समीपे दीक्षां जगृहे । स्वरस्वल्पपि तद्गगिनी आवृत्तेहातिरेकात् पृष्ठे दीक्षां माता-पितरौ अपि, हे पुत्र ! एषा तत्र भगिन्यस्ति, अस्या रक्षा बह्वी कार्या, इति शिक्षां दत्त्वा विमनस्कौ स्वगृहे गतौ ।

अथ कालिकुमारमुनिः स्तोत्रकालेन सुबुद्धित्वाद् गुरुसेवाप्रसादाद् व्याकरण १—तर्क २—छन्दो ३—ऽलङ्कार-काव्य ५—नाटक ६—शायक ७—व्योतिष् ८—वैद्यक ९—नैमित्तिक १०—मन्त्र ११—तन्त्र १२—यन्त्र १३ अङ्ग १४—उपाङ्ग १५—छेदग्रन्थ-१० पयना-४ मूलमूत्र-नन्दी १—अनुयोगद्वार २—एवं ४५ तथा सूत्र-निर्युक्ति-आप्य-चूर्णि-वृत्ति-प्रकरणदि स्वसमय-परसमयशास्त्रपारगामो जातः । ततो गुरुभिः योग्यतां स्वीकार्यपदे स्थापितश्च ।

अथ श्रीकालिकाचार्या अनेकसाधुपरिवृता ग्रामानुग्रामं विहरन्तो भग्यजीवान् प्रतिबोधयन्तो भालवक्रदेशे पुण्यां बहिरुपानवने समनसृताः । सर्वेऽपि लोका बन्धनार्थं तत्र याति । धर्मं च सदा शृण्वन्ति । स्वरस्वती साध्वी अनेक साधुपरिवारपरिवृता उज्जयिन्यां आश्रयितायां उपाश्रयं मार्गित्वा स्थिताऽस्ति ।

अथान्धदा स्वरस्वती साध्वीपि निजभ्रातरं कालिकाचार्यं वन्दित्वा यावन्निजोपाश्रयमागच्छति कर्मणि नगरीस्वामिना गर्दभिच्छेन सा दृष्टा, चिन्तितं च तेन—एषा का ? एतादृशी सरूपा किं देवी वा किं विद्याधरी वा ? किन्तु वा ? इति संदेहेन निजपार्श्ववर्तिसेवकाः पृष्टाः । तैरुक्तम्—हे महाराज ! एषा चन्द्रसिद्धराजः पुत्री कुमारिका सती निजभ्रातृस्नेहातिरेकात् साध्वी जाता । ततो गर्दभिच्छेन विचारितम्—अहो ! अनया तपसा कायः शोषित तथापि सुखपचं न याति, यतः—

‘फाली तउही करनूरी, शोही तउही तेजननूरी । सूकी तउही पेउल सिरि, तूदी तउही मोती सिरि । तउही बराह, तउट तउही साह । निबन्ड तउही गड, निर्गुण तउही नाह । चूड तउही साकर, निबन्ड तउही टाकुर

तपान्यो तउही कांचण, घस्यउ तउही चंदण । लहुडउ तउही सीह, घुंवलउ तउही दीह । नान्ही तउही नागिणी, निरसी तउही सोहागणी ।

ततो यदि एतामितोऽपहृत्य ममान्तःपुरे मुञ्चामि, स्नान-भजनादि सम्यगुपचरामि, मनोज्ञाहारादिना पोषयामि, तदा मम क्षीरत्वं भविष्यति । एतां विना च मम राज्यश्रीरपि निष्फला, मम जीवितं च वृथा ज्ञेयम्—इत्येवं तां कामप्रहप्रस्तेन गर्दभिल्लेन श्येनेन चटकेन निजसेवकपार्श्वार्द्धं नानाविधं विलपन्तीमुत्पाटयित्वा निजान्तःपुरे क्षिप्ता । विलापस्त्वेवम्—हे वान्धव ! हे सुगुरो ! हे अनेकगुणप्रधान ! हे चतुरबुद्धिनिधान ! हे जिनशासननायक ! हे भव्यजीवसुखदायक ! हे जिनशासनशृङ्गार ! हे गच्छाधार ! हे आगमस्याकर ! हे करुणासागर ! हे भ्रातः ! हे कालिकाचार्य ! गर्दभिल्लेन राज्ञा पापिष्ठेन शीलखण्डनेच्छानिष्ठेन मम सर्वथाऽप्यनिष्ठेन मामनाथमिवापहरन्तीं रक्ष रक्ष इति । तदा अन्या अपि साध्यः पूत्कारं चक्रुः । लोका अपि हाहाकारं वितेनिरे । ततो महाकोलाहलो जातः । ततः शीघ्रं साध्वीभिः सर्वोऽपि वृत्तान्तः श्रीकालिकाचार्यस्य निवेदितः—भवदीयभगिनी सरस्वती साध्वी गर्दभिल्लेनापहृत्य निजान्तःपुरे क्षिप्ताऽस्ति । न ज्ञायतेऽथ क भविष्यति ? ।

ततः श्रीकालिकाचार्याः कोपाक्रान्ताः कतिपयशिष्यैः सहिता राजपाश्वे जग्मुः । सौम्यशीतलन्यायवचनैः प्रोक्तम्—हे राजन् ! एषा साध्वी मम भगिनी, तत्रापि शीलवती, तत्रापि पञ्चमहाव्रतधारिणी, एतस्या वैमनस्यकरणे महाकर्मबन्धो भविष्यति । अपि चान्योऽपि नगरमध्ये दुष्टमतिः दुःशीलश्च भविष्यति स तव निवार्यो भविष्यति, परं यदि त्वमेवान्यायं करिष्यसि तदा तव निवारकः को भविता ? अपि च यत्र नगरे राजैव चोरोऽन्यायी च तत्र लोका नगरं मुक्त्वा वनमेव भजन्ति । यदुक्तम्—

यत्रास्ति राजा स्वयमेव चोरो, भाण्डीवहो यत्र पुरोहितश्च ।

वनं भजध्वं ननु नागरा भो !, यतः शरण्याद् भयमत्र जातम् ॥१६॥

इति । पुनः कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्—हे राजन् ! अन्तःपुरे बह्व्यो रूपवत्यश्चातुर्यकलावत्यो युवत्यो रमणीयाः सन्ति, तासामुपरि संतोषं कुरु, परं माऽनयाऽस्थिमात्रया मलमलिनगात्र्याऽतिजीर्णवस्त्रया साध्व्या समं किं सुखमनुभविष्यसि ? । ततो मुञ्चैनां यथा धर्मशालायां गत्वा एषा संयमं पालयिष्यति । एतादृशानि श्रीकालिकाचार्यवचनानि श्रुत्वा गर्दभिल्लो मौनमाधाय श्रुतमप्यश्रुतं कृत्वा स्थितः, समुत्थाय चान्तःपुरे गतः । ततः श्रीकालिकाचार्यश्चिन्तितम्—अथ कोऽपि नवीन उपायः क्रियते । ततः श्रीकालिकाचार्या उपाश्रयमागत्य सङ्घात्रे सर्वस्वरूपं प्रोक्तवन्तः । ततः सङ्घेन चिन्तितम्—आचार्य-वचनं न मानितम्, परमस्मद्वचनं मानयिष्यति । ततः प्रभूतं प्राप्तं लब्ध्वा सङ्घोऽपि भूपात्रे गतः । राज्ञा पृष्टम्—कथं भो ! महाजनैः समागतम् ? किं कार्यम् ? । संघेनोक्तम्—त्वं मालवकदेशस्वामी तवेदं कुकर्म कर्तुं न युक्तम् । यतो राजा पितेव प्रजाः प्रतिपालयति, विशेषतो दर्शनिनां तपस्विनां वर्गम्, ततो मुञ्चेमां साध्वीम्, इत्यादि बहुतरं प्रोक्तम्, परं स कुकर्मा कामी राजा न मुञ्चति । ततः संघेन यथागतेन तथाऽगतेन श्रीसूरीणां प्रोक्तम् । ततः श्रीकालिकाचार्येण कोपाक्रान्तेन संघात्रे प्रोक्तम्—अहं समर्थः सन् जिनशासनप्रत्यनीकानां यदि शिक्षां न दधि तदा जिनाज्ञाविरोधकत्वेन दुर्गतिकः स्याम् । यदुक्तम्—

ये प्रत्यनीका जिनशासनस्य, संघस्य ये चाशुभवर्णवाचः ।

उपेक्षकोडाहकरा धरायां, तेषामहं यामि गतिं सदैव ॥१७॥

ततः प्रतिज्ञां चक्रे—यदाऽहं गर्दभिल्लं सराज्यं नोन्मूलयामि तदाऽहं न कालिकाचार्यः । ततः स्वगच्छभारं गीतार्थेषु स्थापयित्वा स्वयमग्रथिलोऽपि ग्रथिलीभूय कर्दमादिना गात्रमनुलिम्पन्, नगरमध्ये भ्रमन्, वक्ति—यदि गर्दभिल्लो

राजा ततः किम् ? यदि तस्य नगरं मंहत् तर्हि किम् ? यदि गर्दभिलस्य अन्तःपुरस्त्रियो वद्ध्यः ततः किम् ? यदि राज्ञो भाण्डागार-कोष्ठागार-दस्ति-तुरङ्गम-रथ-पदातयो बहवः ततः किम् ? यदि राजा प्राज्यं साम्राज्यं भुङ्क्ति तदा मम किम् ? इत्येवं प्रष्टवन्तं प्रतिमार्गं प्रतिगृहं अमन्तं कालिकाचार्यं दृष्ट्वा नगरवासिनो लोकाः सामन्त-श्रेष्ठि-सेनापति-मन्त्रिप्रमुखा एकैक्यं राज्ञः समीपे गत्वा एवं प्रोक्तवन्तः—हे राजेन्द्र ! अयं महापुरुष आचार्यो निजभगिनीस्नेहाद् प्रथिलो जातः ततः कृपां कृत्वा साध्यां सुखं यथाऽयं सज्जो भवति । इत्यादिवचनानि श्रुत्वा कुपितो राजा वक्तुं प्रवृत्तः—रे लोकाः ! यात यात मम दृष्टितः, एवंविधां शिक्षां निजगृहे निजमातृ-पितृ-भ्रातृ-कलत्रादीनां दत्त । ततः सामन्तादयो लोका विलक्षीम्य स्वगृहं जग्मुः । श्रीआचार्यैरपि श्रुतं यत् 'सामन्तादिवचनमपि न मानितम्', अथ यदि तेनाधमेनातितानितं तर्हि ब्रुत्येव, यतः—

अतिताप्यं ब्रुइ, अतिमर्युं ब्रुइ ।

अतिताप्यं ब्रुइ, अतिदीली गांठि छुइ ॥१८॥

तस्मात् किञ्चिद् वैरूप्यं कर्तव्यम् । अत्रापि न स्थातव्यं च, कुत्रापि देशे गत्वा कमप्युपायं करोमि, इति निश्चिन्ना श्रीकालिकाचार्याः सिन्धुनदीतटे पश्चिमदिशि एकः पार्श्वकूटो देशोऽस्ति, तत्र गताः, तत्र देशे ये राजानस्ते सर्वेऽपि 'साखी' इति कथ्यन्ते । तत्रैकस्य साखीभूपत्य नगरसमीपे महाभवेपेण गताः । तस्मिन् प्रस्तावे तत्रैका कूपिका वर्तते । तत्पार्श्वतो बहवः कुमारा अमन्तो दृष्टाः, पृष्टं च—भो ! किं विलोभ्यते ? । ते प्राहुः—भो परदेशिन् ! अस्माकं रममाणानां मणिमयकन्दुकः कूपिकायां पतितः, प्रवेष्टुं न शक्यते, बहिःस्थितानां च न निस्सरति । ततो वयं विलक्षीभूताः सन्त इतस्ततो अमामः । आचार्या प्राहुः—भो कुमाराः ! गृहाद् धनुर्बाणानानयत यथा कन्दुकं निष्कास्य ददामि । ततस्तैस्तथा कृतम् । तत आचार्यैः आर्द्रछागण-वेष्टन-ज्वलत्तृणक्षेपणपूर्वं धनुराकृष्यकेन बाणेन कन्दुको विद्धः, द्वितीयेन बाणेन प्रथमो बाणो विद्धः, एवं तृतीयेन द्वितीयः, इत्येवं परस्परया विद्धबाणप्रयोगेन कूपकण्ठस्थितैरेव कन्दुको निष्कास्य कुमाराणां दत्तः । सर्वेऽपि कुमारा हर्षिताः सन्तो विस्मयमादधानाः स्वस्वगृहं गत्वा एवं प्रोबुः—हे तात ! अपैकः कोऽपि परदेशी परदेशाद् फलावान् समेतोऽस्ति, तेनास्माकं कूपे पतितः कन्दुको निष्कास्य दत्तः । सर्वेऽपि वृत्तान्तः कथितः ।

ततः तत्रत्यसाखीभूपैः निजपुत्रान् मुक्त्वा सादरं स्वगृहे श्रीकालिकाचार्याः सामनीताः । ततः सूरभिराशीर्वादे राज्ञे दत्तो यथा—

चिरं जीव चिरं नन्द, चिरं पालय मेदिनीम् ।

चिरमाश्रित्यलोकानां, प्रपूरय मनोरथान् ॥१९॥

पुनरपि—

पौपमासे निराहारा बह्वाहाराय कार्तिके ।

चैत्रमासे छडाहारा भवन्तु तत्र शत्रवः ॥२०॥

ततः साखीराजेनापि विद्याभलाचार्यचमत्कृतेनातिबहुमानसन्मानादि दत्त्वा निजपार्श्वे रक्षिताः । वियावन्तो हि पूज्यन्ते, यदुक्तम्—

विद्वत्त्वं च वृष्टत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन ।

स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥२१॥

पुनरपि—

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नशुभं धनं,
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं,
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥२२॥

अपि च विद्यावतां परदेशोऽपि स्वदेशः, यदाह—

कोऽतिभारः समर्थानां, किं दूरे व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सुविद्यानां, कः परः प्रियवादिनाम् ॥२३॥

अथ कालिकाचार्यास्तत्र तिष्ठन्ति । प्रत्यहं साखीराजस्य समीपे यान्ति, नानाविधचेतश्चमत्कारकारिण्योतिर्निमितादि-
विद्यया राज्ञश्चित्तं रञ्जयति । राजापि अत्यन्तदृष्टतुष्टमनस्को गुरुणामतिबहुमानं दत्ते । एवं च सति गतानि कियन्ति
दिनानि । तदवसरे एकदा एको दूत एकं कञ्चोलकं छुरिकासहितं लेखं चाग्रे मुक्त्वा राज्ञः प्रणम्य सन्मुखं स्थितः । ततः
साखीराजो लेखं वचायित्वा तद् विलोक्य च श्याममुखो बभूव । ततः श्रीकालिकाचार्यैरुक्तम्—भवतां स्वामिप्राप्तं
समागतम्, तत्र हर्षो विलोक्येत, ततो हर्षस्थाने विपादः कथम् ? । राजा प्राह—अहो महापुरुष ! अद्यास्माकं मरणरूपं
महाभयं जातम् । मरणादप्यधिकं भयं किमपि नास्ति, यतः—

पंथसमा नत्थि जरा, दारिद्रसमो पराभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥२४॥

ततः सूरिभिः पृष्टम्—किं तद् भयम् ? । राजा प्राह—हे भगवन् ! योऽस्माकं क्रुद्धः स्वामी स साहानुसाही वर्तते,
तेन कुपितेन लिखितं वर्तते, 'यदुतानया छुरिकया निजमस्तकं छित्त्वाऽस्मिन् कञ्चोलके क्षिप्त्वा शीघ्रं मोच्यम्, नोचेत् तव
सकुटुम्बस्य क्षयो भावी' । यथा मम तथाऽन्येषामपि मम तुल्यानां ९५ पञ्चनवति साखीराजानां दूतो मुक्तोऽस्ति ।
अतो महाभयम् । किं क्रियते ? , कुत्र गम्यते ? , कथं छुट्यते ? । ततः श्रीकालिकाचार्यैः विचारितम्—अयमवसरः, मम
च कार्यम् । ततः साखीराजाय प्रोक्तम्—हे राजन् ! मा म्रियस्व, मा चिन्तां कुरु, जीवन् नरो भद्रशतानि पश्यति ।
यथा दृष्टान्तः—

भानुश्च मन्त्री दयिता सरस्वती, मृतिं गता सा नृपकैतवेन ।
गङ्गातटस्थां पुनरेव लेभे, जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत् ॥२५॥

अत्र समये सति दृष्टान्तो वाच्यः । ततः पञ्चनवति साखीराजानः भवान् च सर्वेऽपि एकीभूय मया सार्धं चलन्तु ।
यथा हिन्दुकदेशे गत्वा गर्दभिल्लनृपमुच्छेद्योजयिनीराज्यं विभज्य भवतां समर्थ्यते । ततः सूरिवचने प्रतीतिं कृत्वा लेख-
प्रेषणपूर्वं सर्वान् ९५ राज्ञ आहूयैकत्र मिलित्वा प्रयाणदृक्कां दापयित्वा सर्वेऽपि ९६ साखीराजानः श्रीकालिकाचार्यसहिता-
श्चलिताः, अग्रे गच्छन्तः सिन्धुनदीमुत्तीर्य, सौराष्ट्रदेशमध्ये सुखेन समागताः । तदवसरे वर्षाकालः प्रादुर्बभूव ।
स कीदृशः ?—

“आयो वर्षाकाल चिहुं दिसि घटा उमटी ततकाल । गडडाट मेह गाजइ, जाणे नालिगोला वाजइ । कालइ
आभइ वीजलि झबकइ, विरहणीना हीया द्रवकइ, पपीहा बोलइ वाणिआ धान वेचवा वखार खोलइ, बोलइ मोरे, दादुर
करइ सोर, अंधार घोर पइसइ चोर । कंदर्प करइ जोर, मानिनी खीभर्तारनइ करइ निहोर, चंद्रसूरिज वादले छाया, पंथिजन

आप आपणा घरनइ धाया । राजहंस मानसरोवर भणी चाल्या, लोके वस्तुवाना वखारमइ घाल्या । वगपंगति सोहइ, इंद्रधनुष चित्त मोहइ । आम थयो रातउ, मेह थयो मातउ । मोटी छांट आवइ, लोकानड मन भावइ । झडी लागी करसणीरी भाग्यदसा जागी । मूसलघारड मेह वरसइ, पृथिवी ऊर्णपूर्ण करिवानइ तरसइ । वहइ प्रणाल, खलखलइ खाल, चूयइ ओरा, मीजइ वस्तुवाना बोरा । टबकइ परसाल, चिचूयइ वाल । नदी आवी पूर कडगिरा हंख भांजी करइ चकचूर वहइ वाहला, लोक थया काहला । जूना हूँदा पडइ, लोक कंचा चडइ । हाजीए खेव खड्या, वाडिसुं सेदा जड्या । मारग भागा, जे जिहां ते तिहां रहिवा लाग्ता । प्रगट्या राता ममोला, धान थया झुंढगा मोला, नीली हरी डहडही, पणा ह्या दूधनड दही । नीपना घणा धान, सांभर्या धर्म नइ ध्यान । गयउ रोर, लोक करइ बकोर, गयउ दुकाल, आयउ देइ सुकाल " ॥

ईदो वर्षाकाले न कोऽपि गन्तुं शक्नोति । ततः श्रीकालिकाचार्यवचसा सर्वेऽपि साक्षीराजानः ९६ निजनिज-पटकुली वित्तार्थं स्थित्वा(ताः) । एवं मामचतुष्टयस्थित्या वर्षाकाले श्रीकालिकाचार्यः प्रोक्तम्—मो राजानः । मार्गाः समीचीना जाताः, अथामे चल्तु यथा भवतां स्वैरसितं सिद्धयति । तदा ते प्रोचुः—हे श्रीगुरो । कथं प्रस्थितिः भवति ? बहुकालविलम्बेनास्माकं द्रव्यं सर्वं निष्ठितम् ; शम्बलं च क्षीणम्, कुचातुराणामस्माकं सर्वं विस्मृतम् ।

" तां बोजा नइ खाण, जां जिमइ जासक धान, तां भट्टारक भगवान, जां जीमइ जासक धान, तां गोत नइ गान, जां जीमइ जासक धान, तां तान नइ मान, जां जीमइ जासक धान, तां बीवाह नइ जान, जां जीमइ जासक धान, तां फोफल नइ पान, जां जीमइ जासक धान, तां धर्म नइ ध्यान, जां जीमइ जासक धान, तां तप नइ उपधान, जां जीमइ जासक धान, तां आदर नइ मान, जां जीमइ जासक धान, तां लग सखा कान, जां जीमइ जासक धान, तां लग मुहडड बान, जां जीमइ जासक धान, जां पेट न पडइ रोटीयां,

तां सन्वेहि गछां खोटीयां " ॥२६॥

ततः श्रीआचार्यः विचारितम्—सत्यमेतं यदिति । कोऽपि द्रव्योपायः कार्यः यथा संलभ्यते । सैन्यं चलति, कार्यसिद्धिर्भवति, परं किं कर्तव्यमिति चिन्तया निशि निद्रा न (ना)याति । तावत् शासनदेवता प्रगटीभूय प्रोवाच—हे भगवन् ! चिन्ता सा क्रियताम्, एषा चूर्णकुम्भिका गृह्यतां यदुपरि बासः करिष्यते तत् सर्वं स्वर्णं भावि, इत्युक्त्वा गता । प्रमाने जाते श्रीसुरभिः सर्वेऽपि राजान आहूताः, प्रोक्तं च—मो । कुत्रापि एक इष्टवाहको विलोक्यताम् । तैरासनध्याने विलोकयद्भिः इष्टः, गुरुणां दर्शितश्च । गुरुभिः विद्यावलेन देवेनादत्तचूर्णवाससेपप्रसेपणेन च सर्वोऽपीष्टवाहः स्वर्णाकृतः, पश्चाद् विमग्न्य सर्वेषां साक्षीराजां प्रयेकं स्वर्णशिला दत्ता । ततो हर्षिताः संजातसंलभलाः ते प्रयाणदङ्कां दत्वा मालवक्र-देवं प्रति प्रचेष्टुः । अग्रे गच्छद्भिः स्टाटदेशस्वामिनो श्रीआचार्यभागिनयो चलन्ति—भानुराजो अपि साथे गृहीतो । ततो यावत् श्रीकालिकाचार्यसैन्यं मालवक्रसीम्नि आगतं तावत् शर्दमिष्ठोऽपि राजा स्वसैन्यं मेलयित्वा प्रयाणदङ्कां दापयित्वा सम्मुक्तमागय पतितः । अथ आदित्यनोर द्वयोरपि सैन्यं प्रयाणदङ्कावादनपूर्वं च सम्मुखं चलितम् । तत्र केन प्रकारेण युद्धं जातं तत् श्रूयताम्—

" आग्टा सगहा कटक आग्या चढी, फोजइ फोज अडी । बग्नर नइ जीन साल, सुमटे पहिर्या तत्काल । माथड पर्या टोप, सुमट चर्या सगळ पोप, पांचे हथियार बांध्या, तीर तीर सांध्या, अमळ पाणि कीचा, भाजगरा सुंस छोधा । पोडे पाठी पामर, जाणे आडा भाया भासर, आगइ कीया गज उपरि फहरइ धव, हमामे दीधी पाई, सूरवेर आया पाई, रगनू बागइ, ते पिणि सिधू [मइ] डाग गइ । ठाउर वषु फारइ, वडवडा बापांग विरुद संगारइ । छुटइ नाळ निपट

थोड़ी विचाली, वहइ गोला लोक ल्यइ ओला, छूटइ कुहक बाण, कायरांरा पडइ प्राण, काबिली मीर नांखई तीर, मारइ भालारां बिच्चाविचि लागइ, बगतर भेदीनइ विच्चाविचि लागइ, खडगारी खंडाखडि वागी, भडाभडी गर्दभिल्ली फोज भागी, सबल लीक लागी । हूंतउ जे सेनानी ते तउ धुरथी थयो कानी, जे हूंतउ कोटवाल ते तउ नासउ ततकाल, जे हूंतउ फोजदार तिणरइ माथे पडी मार, जे हूंतउ वागिया ते पिण भाजी(गी) गया अभागिया, जे हूंतउ मुहता ते नासी घरे पहुता, जे हूंतउ चउरासीया तीए दांते त्री(तु)णां लीया, जे हूंतउ खवास तीए मूकी जीवारी आस, जे हूंतउ कायर, तिणनइ सांभरइ आपणी बायर । जे चडता वाहर ते हथियार छोडी थया काहर, जे ढोलरइ ढमकइ मिलता ते गया पासइ टलता, जे बांधता मोटी पाघडी ते ऊभा न रखा एका घडी, जे हूंतउ एकएकडा तिणरे नाम दिया वेकडा, जे माथइ धरता आंकडा ते मुहडा कीया बांकडा, जे वणा(जा)वता सारंगी बांकी, तीए तउ रणभूमिका पण पाकी, जे बांधता बिहूं पासे कटारी, तीयांनइ नासतां भूमि भारी, जे पहिरता छांवा साडा तीए नासिते कोडि कीया पवाडा । गर्दभिल्ल नाठउ, वोळ घणउ माठउ, गढमहि जई पइठउ, चिंता करइ बैठउ, पोलि ताला जड्या, कालिकाचार्यना कटक चहुं दीसी विटी पड्या ॥

अथ उज्जयिनीनगरीमध्ये गर्दभिल्लो, बहिस्थात् श्रीकालिकाचार्यसैन्यम्—एवं कतिचिद् दिनेषु गतेषु साखीराजस्य सुभटा दुर्गस्य चतुर्दिक्षु भ्रमन्तो विलोकयन्ति परं दुर्गशीर्षोपरि तदीयं सुभटमात्रं न पश्यन्ति । ततस्तैरागत्य श्रीकालिकाचार्याणां विज्ञप्तम्—हे भगवन् ! अद्य दुर्गोपरि न कोऽपि सुभटो दृश्यते, न कोऽपि युद्धयति च, तत् कथम् ? । तेन ततः कालिकाचार्यैः सूपयोगं दत्वा, ज्ञात्वा च तेषां प्रोक्तम्—भो ! अद्य कृष्णाष्टमी वर्तते, तेन गर्दभिल्लो गर्दभी विद्यां साधयन्नस्ति । यूयं पश्यत, यदि कुत्रापि दुर्गोपरि बहिर्मुखां गर्दभी स्थिता भवति, तदा सत्यम् । तैः विलोकयद्भिः सा तथैव दृष्टा । तत आगत्य प्रोक्तं च—हे भगवन् ! भवतां वचनं सत्यं जातम्, अस्माभिः सा तथैव दृष्टा । ततो गुरुभिः प्रोक्तम्—शृण्वन्तु एतत्परमार्थम्, एषा विद्या संपूर्णा सिद्धा भविष्यति तदा सा गर्दभी शब्दं करिष्यति, तच्छब्दं ये शत्रवः श्रोष्यन्ते, ते मुखाद् रुधिरं वमन्तो भूमौ पतिष्यन्ति मरिष्यन्ति वा । एतां वार्त्तां श्रुत्वा साखीराट्प्रमुखा भयभ्रान्ता विज्ञपयन्ति स्म—हे भगवन् ? कोऽप्युपायः कर्त्तव्यः येन तद्विद्या न प्रभवति । ततः श्रीकालिकाचार्यैः प्रोक्तम्—सर्वमपि निजसैन्यं कोशपञ्चकं दूरे स्थापयन्तु, मम च पार्श्वे शब्दवेधिसुभटानामष्टोत्तरशतं सावधानीभूय तिष्ठतु । यदा चैषा रासभी शब्दकरणाय मुखं प्रसारयति तदा समकालमष्टोत्तरशतबाणैस्तूणीरवत् तस्या मुखं पूरणीयम्, यथा सा शब्दं कर्तुं न शक्नोति, विद्या च न प्रभवति । ततो गुरुवचः प्रमाणयद्भिस्तैस्तथैव चक्रे । उच्चस्थाने स्थित्वाऽऽकर्णान्तबाणानाकृष्य शब्दकरणसमये तस्या मुखं पूरितम् । ततः सा रुष्टा सती गर्दभिल्लमस्तके विष्टां कृत्वा लत्तां दत्वाऽऽकाशे उत्पत्य गता । ततो सुभटाश्च प्रतोलां भङ्क्त्वा मध्ये गत्वा गर्दभिल्लं वामबाहुभ्यां बद्ध्वा श्रीकालिकाचार्याग्रे मुक्तवन्तः सोऽप्यधमो नीचैर्भूमौ वीक्षते स्म । ततो गुरुभिः प्रोचे—रे दुष्ट ! पापिष्ठ ! निकृष्टबुद्धे ! किं ते कुकर्माचरितम् ? । दुरात्मन् ! महासतीशीलचरित्रभङ्गपापद्रुमस्येदमिहास्ति पुष्पम्, परं फलं तु परत्र नरकादिदुःखं प्राप्स्यसि । अरे वराक ! अद्यापि किमपि विनष्टं नास्ति, सर्वपापक्षयकरं चारित्रं गृहाण, यथा सुखी भविष्यसि, इत्यादि बहव उपदेशाः सूरिभिर्दत्ताः, परं पापात्मा न प्रतिबुद्ध्यते, यतः—

उवएससहस्सेहि वि, बोहिज्जंतो न बुज्झइ कोई ।

जह वंभदत्तराया, उदायिनिव मारउ चेव ॥२७॥

अथवा काको धौतो दुग्धेनापि धवलतां न प्राप्नोति, अथवा सुद्रुशैलः पुष्करावर्त्तमेघप्लावितोऽपि नादीभवति, अथवा परक्षेत्रे उत्पान्यपि बीजानि नोद्गच्छन्ति, अथवा कूर्मकायः प्रहारशतैरपि न भेतुं शक्यते, अथवा बधिरस्य ग्रन्थकोटिश्रवणेऽपि नावबोधो जायते, अथवा विषममृतमिश्रितमपि न मृष्टं भवति, अथवा लशुनं कर्पूरवासितमपि न सुगन्धं स्यात्,

यन्ध्याया वा बहूपचरैरपि न संतानप्राप्तिः, खलो वा सत्क्रियमाणोऽपि न मैत्रीभावं भजते । एवं गर्दभिल्लो गुरुकर्मत्वाद प्रतिबोध्यमानोऽपि न धर्मं धत्ते स्म । ततो भूपैः कार्यमाणोऽपि गुरुभिः कृपया देशत्यागं कारितः ।

ततः कालिकाचार्या यस्य गृहे उपिता आसन् तस्योज्जयिनिराज्यं दत्तम् । अन्येषां च ९५ मालवकदेशो विभज्य यथाहं दत्तः । ततः सरस्वतीसाध्वी अपि आलोचनां दत्त्वा तपः कारयित्वा गच्छमप्ये आनीता स्वयमपि कालिकाचार्याः स्वारम्भपापमालोच्य निरतिचाराः सन्तः स्वगच्छभारं विगाराश्चक्रुः । न च करणेन तेषां विराधकत्वम् । यत उक्तं सिद्धान्ते—

संयाइयाण कज्जे, जुण्णिज्जा चकवट्टिसिन्नं पि ।

कुविओ मुणी महप्पा, पुलाइलदीइ संपचो ॥२८॥

अथवा चिण्णकुमारोणापि साधुप्रत्यनीको नमुचिः हतः(१) । अपि चाचार्यरक्षां कुर्वद्भिः साधुभिः यामचतुष्टये चत्वारः सिंहा व्यापादिताः (२) । अथवा साधुभिः परस्परं क्रियमाणमस्योपस्थान्नायवातं प्रभूतमस्योपादकं मात्सिकं वैक्रियसिद्धेन हतवन्तः साधवः (३) । पुनरपि आगामिमेव सुमङ्गलसाधुः चिमलवाहनं सवाहनं मत्ससात् करिष्यति मोक्षं च यास्यति (४)—इत्यादयो बहवो दृष्टान्ता वाच्याः, इति प्रायनीकोच्छेदनेन महाप्रभावकाः श्रीकालिकाचार्याः संजाताः ॥

(२)

अथ तस्मिन्नवसरे भृगुकच्छनगरे श्रीकालिकाचार्यमाग्निन्यो बलमित्र-भानुमित्रराजौ स्तः । ताम्यां मुक्त्वा श्रीगुरुणामेवं विज्ञप्तम्—हे भगवन् ! श्रीमद्भिः कृपां कृत्वाऽत्र समागम्यताम्, बहुजीवप्रतिबोधेन महान् भविष्यति । ततः श्रीगुर्या विज्ञप्तिमवधार्य लाभं च विभाव्य, प्रागानुग्रामं विहरन्तो भृगुकच्छनगराम्यर्णे समाजसुः बलमित्र-भानुमित्रान्यामपि सम्मुखमागत्य महताऽऽडम्बरेण प्रवेशोत्सवं कृत्वा धर्मशालायामुच्चारिताः । अथ राजा जैनधर्मसमाप्तिं शृणोति, हृष्टः सन् मध्येसभायां जिनधर्मं प्रशंसति, वक्ति च—अहो ! अथ काले गृह्वो धर्माः सन्ति, हिंसादिदोषदुष्टावात् पाखण्डरूपाः, परं जिनधर्मसमानो न कोऽपि दयामयो धर्मः—इत्यादि जिनधर्मप्रशंसां श्रुत्वा पुरे गस्तके शूलमुत्थितम्, विचारितं चानेन—अहो ! राजा मा जैनधर्मां भवतु, तथा च सति मम वृत्तिमङ्गो भविष्यति । वादं कृत्वा [पुनः] मानघट्टं करोमि—इति समासमक्षं वादे कृते गुरुभिः जीवादितस्वप्रश्नोच्चैः निरुत्तरीकृतः । जानाति—कथमप्ययमाचार्य इतो विद्वत्यान्यत्र याति तदुपायं करोमि—इति विचार्य राज्ञोऽग्रे प्रोवाच—हे राजन् ! एते महन्तो गुरवः एतेषामरसविरसापाहारो न देयः, यतः पापं लगति । ततः श्रावकानाह्वय प्रच्छन्नं वाच्यम्, यदुत क्षीर—साण्ड—घृत—मोदक—घृत—पूर—कुण्डलाकृतिप्रभृतिमिष्टान्नपानाहारो देयः । यद् विलोक्यते (युज्यते) तद् गम गाढम् । ततो राज्ञोऽपि परमभक्तेन तथैव कारितम् ।

अन्यान्यदा यतयो गोचरं गच्छन्ति तदा प्रतिगृहं श्रावका मृष्टान्नपानैः प्रतिलाभयन्ति । एकदा गोचरीगतान् प्रति वालकाः प्रोचुः—मो यतयः ! यूयं वरमिहागताः, चिरं च स्थातव्यम्, भवदर्थं क्रियमाणमृष्टान्नपानेनास्माकमपि मृष्टं जायते । अथ श्रीगुरुभिरपि उपयोगो दत्तः, सांप्रतं कथं श्रावका विशेषपर्वे विनाऽपि मृष्टान्नपानादि प्रयच्छन्ति ? ततो ज्ञातं जैनद्वेषिणा पुरोहितेनैवापनेन्या न्ययायि । ततः “संकिळेसकरं ठाणं दूरओ परिवज्जए” इति भृगुकच्छपुराद विद्वत्यान्यत्र देशेषु संयमं प्रतिपालयन्ति स्म । अत्रैकस्यां संस्कृतकथायां “मागहेसु” [अस्मन्नेव ५२ पृष्ठे श्रीधर्मधोपसृरिक्ततायां पक्षमी] कथायां च बलमित्र-भानुमित्रयोः सम्बन्ध एवम्—उज्जयिन्यां

भानुमित्रराजानौ बभूवतुः । तदामहात् श्रीकालिकाचार्याश्चतुर्मास्यां तत्र तस्युः । तत्र च स्वभगिन्याः पुत्र्याः पुत्रं ततो भागितेयं च बलभानुनामानं तयोरनुमतिं विनाऽपि प्रव्राजयामासुः । ततो बलमित्र-भानुमित्रादयो विमनस्का जाताः । अग्रे सम्बन्धः सदृश एव, परं तत्त्वं तत्त्वविदो विदन्तीति-इत्युक्ता एके श्रीकालिकाचार्याः ॥

(३)

अथ ये श्रीकालिकाचार्याः श्रीचीरनिर्वाणात् ९९३ वर्षे जातास्ते विहरन्तो दक्षिणदिशे प्रतिष्ठानपुरे जगुः । तत्र क्षालिवाहननामा राजा जैनः परमश्रावको यतिभक्तो राज्यं करोति । गुर्वागमनं श्रत्वा हृष्टः सन् गुरोः समीपे गत्वा वन्दित्वाऽत्याग्रहं कृत्वा गुरवश्चतुर्मास्यां स्थापिताः । अथ राजा सदा धर्मोपदेशं शृणोति, गुरुभक्तिं च करोति, देवगृहेषु स्नात्रमहोत्वाः क्रियन्ते । एवं च सति श्रीपर्युषणापर्वस्यासन्नं समागतम्, तदा राजा पृष्टम्-हे भगवन् ! श्रीपर्युषणापर्वं कदा भावि ? । तदा गुरुभिः प्रोचे-भाद्रपदसुदिपञ्चम्यां भविष्यति । तदा राजा प्राह-हे स्वामिन् ! पञ्चम्यामस्माकं कुलक्रमागतः इन्द्रमहोत्सवः, स त्वदर्थं कर्तव्य एव । एकस्मिन् दिने तु पर्वद्वयं कर्तुं न शक्यते, परस्परं भिन्नाचारत्वात् । ततः प्रसादं कृत्वा श्रीपर्युषणापर्वं षष्ठ्यां क्रियते । तथा पूजास्नात्र-पौषादीनि धर्मकृत्यादीनि प्रमूतानि भवन्ति । ततो गुरुभिः प्रोचे-हे राजेन्द्र ! पञ्चमीरात्रिसुलङ्घ्यं न कदापि पर्युषणा भवति । यदुक्तम्—

अवि चलइ येरुचूला, सूरु वा उगयेइ अवराए ।

न य पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइकमइ ॥२९॥

कल्पसूत्रेऽपि—

“ नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणावित्तए ”

ततो राजा प्रोक्तम्-हे पूज्य ! तर्हि चतुर्थ्यां क्रियताम् । ततः श्रीकालिकाचार्यैः—“ अंतरा वि य से कप्पइ ”— इति श्रीकल्पसूत्राक्षरदर्शनेन स्नातवाहनराजाग्रहाच्च पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणापर्वं प्रवर्तितम् । तद्वशेन च चतुर्मासिकं चतुर्दश्यां जातम्, अन्यथाऽऽगमोक्तं पञ्चदश्यामासीत् । तदानीं तेन समस्तसंघेनापि प्रमाणीकृतम् । यदुक्तं तीर्थोद्गालिप्रकीर्णके—

तेणउ य नवसएहिं, समइकंतेहिं वड्ढसाणाओ ।

पज्जोसवणचउत्थी, कालिगसूरीहिं तो ठविया ॥३०॥

वीसहिं दिणेहिं कप्पो, पंचगहाणी य कप्पठवणा य ।

नवसयतेणउएहिं, बुच्छिन्ना संघआणाए ॥३१॥

सालाहणेण रन्ना, संघाएसेण कारिओ भयवं ।

पज्जोसवणचउत्थी, चाउम्मासं चउइसिए ॥३२॥

चउमासपडिक्कमणं, पक्खियादिवसम्मि चउविहो संघो ।

नवसयतेणउएहिं, आयरणं तं पमाणंति ॥३३॥

पुनरपि स्थानाङ्गवृत्तौ—“ एवं च कारणेण अज्जकालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं समत्त-संघेण-य अणुमन्नियं, तव्वसेण य पक्खियाई वि चउइसीए आयरियाणि, अब्बहा आगममुत्ताणि पुण्णिमाए च्चि ” । न च तस्मिन्नेव वर्षे स्नातवाहनजीवनावधि वा तत् पर्युषणापर्वं चतुर्थ्यां कृतम्, पश्चात् पुनरपि पञ्चम्यामेवाभवदिति वाच्यम् । “ इयानिं कहां च अपव्वे चउत्थी पज्जोसविज्जइ ” इति शिष्यपृच्छायां गुरुवचनावसरे “ एवं च जुगप्प-हाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिया सा चेव अणुमया सव्वसाहूणं ” इति श्रीकालिकाचार्यानन्तरं पश्चात्कालभावि

Fig. 86

विष्णु ८६

Fig. 85

विष्णु ८५

निशोयचूर्णिकारोक्तदशमोदेशकचूर्णिवचनाद् माद्रपदसुदिचतुष्टयमिव पश्चादपि श्रीपर्युषणपर्वोभूत् । तत्परम्परया च सांप्रतमपि चतुर्थ्या क्रियमाणमस्ति-इति सम्यक् समाधानम् ॥

(४)

अथ श्रीकालिकाचार्याः सुखेन संयमं पालयन्तस्तत्र तिष्ठन्ति, परं कालवशेन शिष्याः प्रमादिनो जाताः । गुरुभिः बहुमेरिता अपि गलितगाव इव न क्रियानुष्ठानादिकं कुर्वन्ति । ततः श्रीकालिकाचार्याः शय्यातरश्रावकस्य सर्वां वार्तां कथयित्वा शिष्यान् सुप्तानेव शुक्त्वा स्वयमेकाकिन एव स्वर्णपुरे नगरे सागरचन्द्राचार्यस्य निजपौत्रस्य प्रशिष्यस्योपाश्रये गत्वैकदेशं मार्गयित्वा तस्थुः । परं न केनापि उपलक्षिताः । प्रमाते सागरचन्द्रेण सभाप्रतो विशेषतो नानारागालापेन मधुरस्वनिना महताऽऽहन्धरेण व्याख्यानं कृत्वा पृष्टम्-अहो वृद्ध ! कथय मया कीदृशं समारम्भनं(कं) व्याख्यानं कृतम् ? । ततः कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्-भग्यं कृतम् । ततः सागरचन्द्रेण साहङ्गरेण प्रोक्तम्-अहो वृद्ध ! तव कोऽपि सिद्धान्ते यदि संदेहो भवेत् तदा पृच्छ । तदा कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्-धर्मं श्रद्धयानुरितं तद्गवोत्तारणार्थम्-धर्मोऽस्ति किं वा नास्ति -[इति पृष्टम्] । तेनोक्तम्-धर्मोऽस्ति । कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्-धर्मो नास्ति । अत्र द्वयोरपि महान् तर्कवादो जातः । धर्मस्थानपनोत्थापनयोरनेकशो युक्तयः सन्ति, ताः तार्किकैः स्वयं बोध्याः । मया ग्रन्थगौरवमिया न लिखिताः । [अत्र स्थाने बृहत्स्वरतरंगच्छायासाधुभिः परस्परं तर्कवादो विधीयते, कृते श्रुते च तस्मिन् वर्षे यावत् परमश्रेयो भवति, इति प्रवर्त्तमानपरम्परा दृश्यते] । तथाकृते वादे श्रीकालिकाचार्यैः सागरचन्द्रो जितः । ततस्तेन ज्ञातम्-नार्यं वृद्धः सामान्यः, किन्तु कोऽपि सातिशायी वर्त्तते ।

इत्थं पृष्टतः प्रमादिनः शिष्याः दिनोदये सुप्तोत्थिताः खगुरुमपश्यन्तो विलक्षणाः सन्तः परस्परं पृच्छन्ति । तदवसरे शय्यातरश्रावकेणोक्तम्-हे कुशिष्याः यूयं गुरुशुद्धिमपि न जानीथ ! तदात्याग्रहेण पृष्टेन शय्यातरश्रावकेण प्रोक्तम्-गुरुवः सागरचन्द्रपार्श्वे स्वर्णपुर्यां गताः । ततः सर्वेऽपि शिष्याः संघाटकत्रयं कृत्वा स्वर्णपुरं प्रतिचलिताः, पथि लोकाः पृच्छन्ति-क श्रीकालिकाचार्यः ? । पृष्टगा वदन्ति-अग्रे, अग्रगा वदन्ति-पृष्टे समागच्छन्ति । एवं ते तत्र प्राप्ताः । सागरचन्द्रोऽपि गुवागमं श्रुत्वा सम्मुखं चलितः, पृष्टं च-क गुरुवः ? । तैरुक्तम्-ते तु तव पार्श्वे पूर्वमागताः सन्ति । ततो ज्ञातम्-हं ते एव । ततः सर्वेशिष्यैः सागरचन्द्रेण तत्रागत्य वन्दिताः क्षामिताश्च । अत्र सर्वेऽपि मुखेन संयमं पालयन्तस्तिष्ठन्ति ॥

(५)

अथ तदवसरे श्रीसीमन्धरस्वामिपार्श्वे गत्वा निगोदविचारान् श्रुत्वा प्रोवाच-हे स्वामिन् ! एतादृशं निगोदविचारं कोऽपि भरतक्षेत्रे जानाति ? । भगवता प्रोक्तम्-भरतक्षेत्रे प्रतिष्ठानपुरे कालिकाचार्यः । तत इन्द्रो ब्राह्मणरूपं कृत्वाऽगत्य पृच्छति स्म-हे भगवन् ! निगोदविचारं वदत । गुरुभिः प्रोक्तम्-

गोला य अर्शखिज्जा, असंखनिग्गोयओ हवइ गोळो ।

इक्किम्मि निगोए, अणंतजीवा मुण्येयज्जा ॥३४॥

ह्यादिस्वस्वविचारगहनं श्रुत्वा इन्द्रो हर्षं प्राप्य हस्तं दर्शितवान्-हे भगवन् ! ममायुः कियदस्ति ? । त्तोकं स्यात् तदा मरणं साधयामि । ततो गुरुभिः विलोकितम्-वर्षशतात् सहस्राब्दज्ञात् कोटितोऽप्यधिकम् । ततो सागरोपमस्वरूपं दृष्ट्वा उक्तम्-हे इन्द्र ! धर्मशमोऽस्तु । तत इन्द्रः प्रकटीभूय दशदिश उद्योतयन् वन्दित्वाऽस्तवीत् । हे पूय ! सीमन्धर-स्वामिना एवं निगोदविचारपारगः कथितः, स प्रत्यक्षं दृष्टः, इत्युक्त्वा गच्छन् गुरुभोक्तः-गोचरोगताः शिष्या आगच्छन्ति तावत् तिष्ठ, तेषु त्वां सहर्षं पश्यन्ति । इन्द्रेणोक्तम्-मदूपमोहिता मा निदानं करिष्यन्ति । उपाश्रयद्वारं पराश्रय देवलोकं

गतः । शिष्यां आगता द्वारमपश्यन्तः शब्दं कुर्वन्तो नव्यद्वारेण गुरुणा प्रवेशिताः । शिष्यैः विज्ञप्तम्—कथमेतत् ? । गुरुभिः सर्वमिन्द्रस्वरूपं निवेदितम् ।

ततः श्रीकालिकाचार्याश्विरं निर्मलं चारित्रं प्रतिपाल्य ग्रान्तेऽनशनं विधाय समाधिना देवलोकं प्राप्ताः । ततः श्रीकालिकाचार्या महाप्रभावकाः स्थविरा बभूवुः । तेषां सम्बन्ध उक्तः ।

अथ प्रभाते साधुसामाचारी वक्ष्यते—सा वर्तमानयोगेनैवम्—एके दानं ददति, एके शीलं पालयन्ति, एके तपस्तपन्ति, एके भावनां भावयन्ति, स विधिचैत्यालयपूज्यमानश्रीशान्तिनाथशासनाधीश्वरश्रीवर्धमानतत्पट्टानुक्रमेण श्रीमुधर्मस्वामी तावद् यावद् युगप्रधानश्रीजिनचन्द्रसूरि-श्रीजिनसिंहसूरीणां प्रसादः, तेषामाज्ञया च श्रीसंघः प्रवर्तताम् ॥

श्रीमद्विक्रमसंवति, रस-र्तु-शृङ्गारसंख्यके सहसि (१६६६) ।

श्रीचीरमपुरनगरे, राजलनृपतेजसीराज्ये ॥३५॥

श्रीबृहत्स्वरतरगच्छे, युगप्रधानसूरयः ।

जिनचन्द्रा जिनसिंहाश्च, विजयन्ते गणाधिपाः ॥३६॥

तच्छिष्यः सकलचन्द्रः, शिष्यः समयसुन्दरः ।

कथां कालकसूरीणां, चक्रे बालावबोधिकाम् ॥३७॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ ग्रन्थाग्रम्-४४१ ॥

[२४]

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यसंक्षिप्तकथा ॥

जीयात् स कालकाचार्यः, प्रभावकशिरोमणिः ।

पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां यश्चक्रे पर्युषणामिमाम् ॥१॥

पुरा पुरे धरावासे, विस(शु)द्धासव(शय)वद्वशी ।

चैरिसिंहो नृपोऽस्य स्त्री, शचीव सूरसुन्दरी ॥२॥

कलानिधिः शशीवासीत्, तत्पुत्रः कालकाहयः ।

सरस्वतीव (च) तत्पुत्री, प्रत्यक्षेव सरस्वती ॥३॥

निवृत्तो बाहकेलीतो, योधपञ्चशतीयुतः ।

वने गुणाकरं सूरिं, सत्याख्यं सं निरैक्षत ॥४॥

उपाविशद् गुरुर्जीवर्योवनस्नेहसंपदः ।

कुशाग्रजलवल्लोला, ज्ञात्वा स्वीचितमाचरं ॥५॥

तद्देशनासुंधापानशान्तिज्ञानगरव्यथः ।

सरस्वती-भटान्वितः, कालकोऽकलयद् व्रतम् ॥६॥

श्रुतान्विपारिद्वन्तं, तस्यामृश्य गुरोरिव ।
 चकाराचार्यकं सूरिः, सत्पात्रं को हि नार्हति ? ॥७॥
 विहरन् स क्रमात् प्राप, गुरुज्जयिनीं पुरीम् ।
 घनागमाद् बर्हिणवत्, संघः प्रीतस्तदागमा(म)त् ॥८॥
 गुरुं नत्वा स वसति, संश्रयन्तीं सरस्वतीम् ।
 दृष्ट्वा कामान्धलो गर्दभिलो भिल्ल इवाहरत् ॥९॥
 तद्रूपमूढः सोऽध्यासीत्, कामो नूनं न जीवति ।
 कृतोऽन्ययाऽसौ भ्रात्राजीद्, रूपाद् रतिरिवापरा ॥१०॥
 तपस्विनीममुञ्चन्तं, संघोक्त्याऽपि नृपं विदन् ।
 तदुन्मूलनमाध्याप, शकदेवाश्रितः प्रभुः ॥११॥
 तस्यात् तत्सैन्यमानीय, सूरिः कनकतोषितम् ।
 दूतेनाजुहवद् गर्दभिल्लं मल्लं जगत्पि ॥१२॥
 पाणावाणि खड्गाखड्गि, कुन्ताकुन्ति गदागदि ।
 यष्टायष्टि मृष्टामृष्टि, योधा युयुधिरे कृषा ॥१३॥
 शस्त्रैः शितैश्चूर्णपिपं, पिबन्तां(तां) द्विपतां मियः ।
 शणाद्रेः भासरन् रक्तसरितः कुलमुद्रहाः ॥१४॥

(२)

गुरुर्भृगुपुरं प्राप्तः, स्वभाग्नेयनृपाग्रहात् ।
 भ्रात्राजयद् बलभानुकुमारं भारसन्निभम् ॥१५॥

(३)

ततः प्रतिष्ठानपुरे, शतवाहनवाक्यतः ।
 पञ्चमीतश्चतुर्थ्यङ्कि, प्रभुः पशुपणां व्यधात् ॥१६॥
 अन्वमन्यत संघोऽपि, गीतायैक्षीर्णमित्यदः ।

(४)

शिष्यापमाननात् सूरिं, सागरेन्दुं गुर्गतः ॥१७॥
 अखर्वगर्वं तं सूरिं, विद्याराजादिपूजनात् ।
 प्रभुः प्रबोधयामास, सिकतामस्यदर्शनात् ॥१८॥

(५)

प्रविष्ठानपुरं प्राप्तो, निगोदानां स्थितिं श्रुतात् ।
 घतत्वा शकाय गतवान्, स्वर्गं कालकसूरिम् ॥१९॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥४॥

१-घारावासनगरे वैरसिंहो राजा । एतस्य सुरमुन्दरीभार्या । कालककुमारः सरस्वती पुत्री ।

२-एकदा उद्यानवने श्रीगुणाकरसूरिसमीपे कुमारेण व्रतं जग्रहे सरस्वतीस्वप्ना सह ।

३-उज्जयिन्यां गर्दभिलराजा ।

४-शाककूलदेशे साहायुसाहिमृत्युशाखिनः ९६ सुराष्ट्रायां प्राप्ताः । तत्र सुवर्णसिद्धियोगाद् मालवकं प्राप्य गर्दभिलो जितः ।

५-भृगुकच्छे सूरिभागिनेयौ द्वौ बलमित्रभानुमित्रौ नृप-युवराजजातौ । भानुश्रीनाम्नी राजभगिनी, तत्पुत्रो बलभानुः स च सूरिणा दीक्षिता(तः) ॥ श्रीरस्तु

६-नृपमन्त्री-मतिसागरः स च मिथ्यात्वी । प्रतिष्ठानपुरे सातवाहनो राजा तत्संनिध्यतः पर्युषणापर्याभवत् चतुर्थ्याम् ।

७-कनकदेशे रत्नाकरसूरिशिष्यसागरचन्द्रसूरिः ।

८-प्रतिष्ठानपुरे श्रीकालकाचार्यसमीपे इन्द्रसमागमः ।

९-हृलोक-परलोके नित्यानित्यलक्षप्रमाणद्वयशुद्धं जिनमतं मन्यमानो द्वितीयप्रभावनां कृतवान् ।

१०-उभयकुलविशुद्धः पुमान् श्राद्धवर्गः सम्यग् भवति ।

११-“उप्पन्नए वा विगमं वा धुवे वा” इति सिद्धान्तप्रसङ्गात् ज्ञानदर्शनचारित्ररत्नमेव सारं तत्प्राप्त्यर्थं तृतीयां प्रभावनां रचयामास सादरः श्रावकः ।

१२-धर्मार्थकाममोक्षसाधकाः दानशीलतपोभावनापरायणाः क्रोधमानमायालोभमद्वन्द्वकामाः सन्तश्चतुर्थप्रभावनां कारयन्ति श्रावकाः ॥ श्रीः ॥

१३-क्षायिक-क्षयोपशमिक-औपशमिक-औदयिकलक्षण-सम्यक्त्वपञ्चकं पञ्चश(स)मिति-पञ्चमहाव्रतपालक-तपोधना-नाराधयितुं नराः पञ्चमीं प्रभावनां कुर्वन्ति ॥ श्रीरस्तु ॥

[२५]

मलधारिहेमचन्द्राचार्यविरचितापुष्पमालान्तर्गतं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

इह सत्यवादिनो द्विधा-लोकोत्तरो लौकिकश्च । तत्राऽऽद्यसमर्थनार्थं तावदुदाहरणमाह—

मरणे वि समावडिण, जंपंति न अन्नहा महासत्ता ।

जन्नफलं निवपुट्ठा, जह कालगसूरिणो भयवं ॥१॥

अक्षरार्थः प्रकट एव ।

के पुनरमी भगवन्तः कालकाचार्याः, कथं च ते यज्ञफलं नृपेण पृष्टा इति कथानकेनोच्यते—

कण्हतणु व्व सुसिरिया, बहुनरसंतोसया सुचिलया य ।

नयरी नामेणं तुरुमिणि ति भरहम्मि सुपसिद्धा ॥१॥

जियसत्तू तत्थ निवो, जलहि ज्व न दीणभावमणुपत्तो ।
 भइए माहणीए, सुओ य दत्तो तहि वसइ ॥२॥
 विप्पो वि पियइ मज्जं, रमइ य वेसासु कीलए जूयं ।
 खुदो खुदो भीमो, केवलदोसालओ सो य ॥३॥
 ओलगिजं पयट्ठो, कहमवि सो अन्नया महीनाहं ।
 उज्जुअयाए तेण वि, दिट्ठो अइगुरुपसाएण ॥४॥
 अहमेहेण वसित्तो, एसो विसपायवो ज्व वित्थरिओ ।
 छंटतो पयईओ, जाओ य फमेण सामंतो ॥५॥
 तो भेयं दाऊणं, संगहिया तेण सयलसामंता ।
 रज्जं पि तओ गहियं, अवहत्थेऊण जियसत्तुं ॥६॥

अथवा—

उवयरमाणण वि सज्जमाणण विहइइ खलो खणद्धेण ।
 दुद्धाइदाणओ पोसिओ वि डसइ चिय भुयंगो ॥७॥
 अवयरइ निव्वियारे वि, सज्जणे दुज्जणो ह्यसहावो ।
 अमयमओ वि मयंको, गसिज्जए जं विट्ठेण ॥८॥
 पीणेइ सप्पणी जो य, हुयवहो दइइ तं पि हु अणज्जो ।
 अहवा फो दुज्जणविलसियाण जाणिज्ज सीमंतं ॥९॥
 निस्सारिऊण मुको, अह जियसत्तू वि वयइ अन्नत्थ ।
 एसो य कुणइ रज्जं, जण्णे य जयावए बहुए ॥१०॥
 तस्स य माउलओ, विहरमाणओ कहवि तत्थ संपत्तो ।
 कालगसूरी नामं, आयरिओ बहुगुणगविविओ ॥११॥
 नियधम्मणेण खुदो, राया गंतूण ताण पासम्मि ।
 पुच्छइ मामग ! साहसु, जण्णाणं किं फलं होइ ? ॥१२॥
 तो तेहि चित्तिं ताव, जिणमयं अन्नहा न कहियज्जं ।
 अविउहकहणे उण, कम्मबंधमेसो वहुं कुणइ ॥१३॥
 तावखेवो जुत्तो, एत्थं ति विचित्तिऊण तो भणियं ।
 धम्मस्स फलं नरवइ !, सग्गापवग्ग चि सुपसिद्धं ॥१४॥
 पुच्छामि न धम्मफलं, जण्णफलं कहसु तेण इति भणिए ।
 पुणरवि भणइ सूरी पंथो निरयाण वि अहम्मो ॥१५॥
 फो तुममेयं पुच्छइ, जण्णफलं कहसु आह तह वि गुरु ।
 असुहाण वि कम्मणं, उदओ निरयाइ दुहजणओ ॥१६॥
 एवं भणिओ वि पुणो वि पुच्छए सो निवो पयंपंतो ।
 साहियखेवं वयणं, तत्तो सूरी वि चित्तेइ ॥१७॥

रक्खंति कम्मबंधं, परस्स सक्कं बुहा विना सक्कं ।
 एसो य निवो भवियव्वयाइ आलिंगिओ नूणं ॥१८॥
 ता साहेमि जहत्थं ति, चित्तिउं भणइ नरवर सुणेसु ।
 पमुघायकारणेणं, जण्णाण फलं महानरया ॥१९॥

यतः प्रोक्तं व्यासेन—

“ ज्ञानपालिपरिक्षिप्ते, ब्रह्मचर्यदयाम्भसि ।
 स्नात्वाऽतिविमले तीर्थे, पापपङ्कापहारिणि ॥२०॥
 ध्यानाग्नौ जीवकुण्डस्थे, दममास्तदीपिते ।
 असत्कर्मसमित्क्षेपैरग्निहोत्रं कुरुत्तमम् ॥२१॥
 कषायपशुभिर्दुष्टैर्धर्मकामार्थनाशनैः ।
 शममन्त्रहुतैर्यज्ञं, विधेहि विहितं बुधैः ॥२२॥
 छिन्धि तृष्णालतागुल्मं, भिन्दि संसारपञ्जरम् ।
 सदानन्दसुखं नित्यं, ततो ब्रज परं पदम् ॥२३॥
 प्राणिघातात् तु यो धर्ममीहते मूढमानसः ।
 स बाळ्यति सुधावृष्टिं, कृष्णादिमुखकोटरात् ” ॥२४॥

इत्यादि ॥

अह कुविओ सो राया, भणइ नरयम्मि मज्झ गंतव्वे ।
 को पच्चओ त्ति साहसु, भो पव्वइयग विचित्तेउं ॥२५॥
 तो भणियं सूरिहिं, तुममेत्थि वि तत्तत्तिळकुंभीए ।
 नरवर सत्तमदियहे, सुणएहि समं खिविज्जहसि ॥२६॥
 को पच्चओ इहं पि हु, तो भणियं सूरिणा तुह सुहम्मि ।
 पढमं चिय तत्थ दिणे, असुईकत्तो चिए विसिहिई ॥२७॥
 तो भणइ निवो कुविओ, मरिहसि तं दुट्ठ ! कस्स हत्थेण ।
 आह मुणी न कस्सइ, सुइरं तु वयं चरिस्सामि ॥२८॥
 रुंधाविज्जण सूरिं, सव्वत्तो नियनरेहिं तो राया ।
 अइकोवमुव्वहंतो, गिहं गओ तेण वि समग्गा ॥२९॥
 सामंता नियदुट्ठत्तणेण, उव्वेइया अईवदहं ।
 मंतेउणं तं चिय, छन्नं आणंति जियसत्तुं ॥३०॥
 एत्तो य दत्तराया, कोवत्तरिउ त्ति सत्तमदिणम्मि ।
 अट्टमयं मन्नंतो, नीहरइ गिहाउ तुरयगओ ॥३१॥
 सव्वेहिं वि सामंतेहिं, परिगओ जाव थेवदूरम्मि ।
 वच्चइ मुणिवहणत्थं, कुविओ ता घोदयसुरेण ॥३२॥
 असुई उक्खित्ता निवमुहम्मि पडिया पहम्मि सहस त्ति ।
 नूणं दिणाण भुल्लो, संभंतो चित्तिउं निवई ॥३३॥

जा बालङ् नियतुरयं, भीषा ते ताव सयलसामंता ।
 कत्तो वि मंतयेओ, नूणं जाओ चि मन्नंता ॥३४॥
 वंघेऊणं घलंति तं निवं तचतेलकुंभीए ।
 गलए य तस्स मुणए, खिवंति तह वंघिउं बहवे ॥३५॥
 हेहा य हुयवहं जालयंति ते दञ्जमाणया मुणया ।
 खंहाखंदि निवई, कुणंति सययं चडपाहंता ॥३६॥
 अह मरिउं सो दत्तो, निरयं पत्तो अईवदुक्खत्तो ।
 सूरी पुण विहरेउं, मुदरं पच्छा गओ ति दिवं ॥३७॥

इत्यवितर्याजिनमतप्ररूपक—कालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥७॥

[२६]

श्रीशुभशीलगणिविरचिता
 भरतेश्वर-बाहुवलीवृत्त्यन्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचमासंभत् १५०९]

दत्तेन भूभुजा यागफलं पृष्टोऽन्यदा इडात् ।

कालिकाचार्य आचष्ट, नरकस्य गतिं स्फुटम् ॥१॥

तथाहि—सुरमिण्यां पुरि कालिको मुदेवो बभूव । तस्य भवाहा सहोदरी जाता । तस्य स्वप्नीयो दत्त इति नामाऽभूत् । कालिकः क्रमात् गुरुपान्ते धर्मोपदेशमाकर्ण्य वैराग्यात् संयमश्रयं जग्राह । तं शास्तरं विना दत्तोऽत्यन्तनिर्गलोऽभूत् । क्रमात् सप्तव्यसनासक्तो बभूव । क्रमाद् दुर्दैवयोगाज्जितशत्रुभूषस्य दत्तः सेवकोऽभूत् । अन्नेन भूषेन जित-
 शत्रुणा स दत्तः प्रधानपदवीं प्रापितः । क्रमात् सर्वान् सेवकान् वशीकृत्य तं भूपं निर्वास्य दत्तः स्वयं राजाऽभूत् ।

दुर्दृष्टप्लवगव्याल-व्याघ्रमार्जारवह्निवत् ।

नोपकारैः परिग्राहः, स भूपो विबुधैरपि ॥२॥

ततस्तस्य राज्ञो बुधाः प्रजाश्च विश्वासं न कुर्वते विश्वस्तघातकत्वात् । यतः—

ये कुलाचारतो भ्रष्टाः, परलोकादभीरवः ।

तेषां कुर्वीत विश्वासं, न कयश्चन मानवाः ॥३॥

आचराय्यं दत्तं पापिनं प्रकृतिर्न विश्वसति स्म । जितशत्रुत्यत्र ग्रन्थं स्थितः ।

राजचक्रं समाक्रम्य, ददुगू(दुर्दुर्गु)दोऽतिमूढधीः ।
अविनीतः प्रकृत्याभूत्, दत्तो द्वेषस्य भाजनम् ॥४॥

स दत्तो राजा यागं कारयन् भूरिजीवान् निरन्तरं हन्ति । यथा यथा यागे हन्यमानानां पशूनां रुधिरप्रवाहः
प्रसार तथा तथा स दत्तो राजा जहर्ष । अन्यदा श्रीसूरिपदप्राप्तः कालिकाचार्यस्तत्रागात् । तमागतं तत्र सूरिं श्रुत्वा
दत्तस्तत्राययौ । तेन राज्ञाऽन्यदा यज्ञफलं पृष्ठो गुरुवाच—धर्मात् त्रिविष्टपप्राप्तिरधर्मान्नरकप्राप्तिर्धुवम् । ततो भूयोऽपि तेन
राज्ञा यज्ञफलं पृष्ठो गुरुनरकमादिदेश । तव श्चभ्रगतिर्भविष्यति । यतः—

अस्मि वसति रुद्रश्च, मांसे वसति जनार्दनः ।

शुक्रे वसति ब्रह्मा च, तस्मान्मांसं न भक्षयेत् ॥५॥

तिलकसर्पपमात्रं तु, मांसं यो भक्षयेन्नरः ।

स निर्वर्तते नरकं, यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥६॥

भो राजन् ! सप्तदिनमध्ये यदि तवानने विष्टलेशः पतियति तदा त्वया ज्ञातव्यं नरकगतिः स्वस्य । तदानीं रुष्टो
राजाऽवग—भो मातुल ! तव का गतिर्भविष्यति ? । गुरुराचष्ट—अहं व्रतं प्रपाल्य स्वर्गं यास्यामि । तदानीं दत्तेन स्वसेवक-
पार्श्वदिसिना हन्यमानोऽपि श्रीकालिकाचार्यो जगौ—यागो नरकाय भवति । उक्तं च—

दत्तेण पुच्छिओ जो, जन्नफलं कालओ तुरमिणीए ।

समयाहियाहिण्णं, सम्मं बुड्ढं भयतेणं ॥७॥

दत्तेन ध्यातं यद्यहं सप्तदिनेभ्यः पुरतो जीविष्यामि तदा कालिकाचार्यममुं हनिष्यामि । ततस्तस्य सूरैरन्तिके
स्वसेवकान् मुक्त्वा स दुष्टमतिर्दत्तः सौधमध्ये सप्तदिनानि स्थातुं स्थितः । इतो जितशत्रुभूपभक्तौर्जितशत्रुभूपो राज्यदानार्थं
प्रकटीचक्रे प्रच्छन्नम् । इतो रक्षमाणेषु राजमार्गेषु अशुचिषु वस्तुषु अपसार्यमाणेषु सप्तमे दिने दत्तो राजा हृष्टतुरगा-
रुद्धोऽष्टमदिनभ्रान्त्या ध्रियमाणातपत्रो राजमार्गं निस्ससार । इतो मालिकः पुष्पपूर्णकरण्डयुतो राजमार्गं समागात् ।
मेर्यादिनिनादैः श्रुतमात्रैरकस्मात् तस्यात्वन्तं मलोत्सर्गचिन्ताऽभून्मालिकस्य । लोकबाहुल्यादन्यत्र गन्तुमशक्नुवन् लब्धलक्षतया
त्वरितं मलोत्सर्गं तत्रैव कृत्वा तस्योपरि पुष्पपुञ्जं मुक्त्वा मालिकोऽग्रतो गतः । तदा राज्ञो दत्तस्य तस्मिन् मार्गे गच्छतस्तुर-
ङ्गमुखरोत्खातो विट्त्वेशो वदनेऽविशत् । स राजा दत्तस्तेन प्रत्ययेन पश्चाद् यावद् गृहाभिमुखं समायाति, तावन्मन्त्रिनियुक्तैः
सेवकैर्दत्तो हतः । स दत्तो मृत्वा सप्तमं नरकं गतः । स जितशत्रुभूपः स्वराज्ये उपविष्टः । ततस्तं कालिकाचार्यं भूपो
निषेवते स्म, जिनधर्मं चाङ्गीचकार ॥

(२)

श्रीपुरे प्रजापालभूपस्य राज्ञी पुत्रं प्रासूत । तस्याभिधानं कालिककुमार इत्यभूत् । पुत्री तु भानुश्रीरासीत् ।
कालिककुमारः श्रीगुरुपार्श्वे धर्मं श्रुत्वा दीक्षां लब्धौ । स च बहुश्रुतोऽमूत्, गुरुभिः सूरिपदं दत्तम् । इतो राज्ञा भानुश्री-
भृगुकुष्ठे जितारिभूपस्य दत्ता । तस्याः सुतो चलमित्र-भानुमित्रौ । तयोर्भागिनेयो चलभानुरभूत् । एकदा तत्र गुरवः
कालिकसूरय आगताः । तत्र धर्मोपदेशं श्रुत्वा चलभानुर्दीक्षां जग्राह । तदा गुरुसकैः क्षुल्लकैर्गङ्गाधरः पुरोहितो वादे
जितः । एकदा गुरवो विहारं कृत्वा तत्रागताः, चलमित्र-भानुमित्रयोराग्रहाद् गुरवस्तत्र चातुर्मासं स्थिताः । ततो गङ्गाधर-
पुरोहितस्तान् गुरुन् कर्षितुमिच्छन् पूर्ववैराद् भूपात्रे लब्धं जगौ—

देव ! इमे जइपुज्जा, भमंति जहिं तत्थ गच्छिरम्मि जणे ।

गुरुपयअक्रमणकया, होइ अवन्ना दुरिअहेऊ ॥८॥

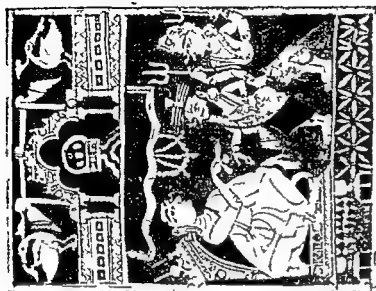

Fig. 88

विष्णु ८८

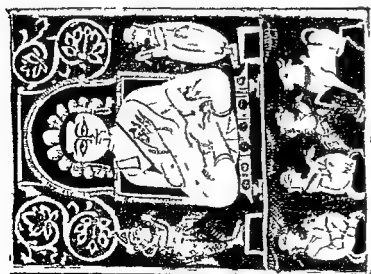

Fig. 87

विष्णु ८७

उक्तं च—

यत्र देवर्षिपूजादेः, क्रियतेऽतिक्रमः क्वचित् ।

तद्येत् संसहते राजा, धीरं तत्र भयं भवेत् ॥९॥

राजाऽनृक्—किं क्रियते ! गुरवः सुस्थिताः, तेषां चलनविषये वक्तुं न युक्तम् । पुरोहितोऽनृक्—गृहे गृहे गवीना वयां रसवती कार्यते । यदा साधवो विहर्तुमायान्ति तदोच्यते—श्रीपूज्यादश्रुते रसवती कृताऽस्ति । ततोऽनेपगां ज्ञात्वा गुरवो स्वयमन्यत्र गमिष्यन्ति ॥

(३)

मूषेन तथा कारिते गुरवः प्रतिष्ठानपुरे चालुर्मासकमप्ये गताः । प्रवेशमहोत्सवोऽभूत् । तत्र क्षालिग्राहनो मूषः पृथ्वीं पालयति स्म । पर्युपगापर्व समीपं समायातम् । तत्र मूषोऽनृक्—भगवन् ! पर्युपगापर्वं करिम् दिने करिष्यते ! । गुरवो जगुः—माद्रुदिपक्षम्याम् । तदा मूषोऽनृक्—पक्षम्यामश्वेन्द्रमहोत्सवो भवति, तेन पर्युपगापर्वं एकस्मिन् दिने कथं करिष्यते ! । माद्रुदिपक्षम्या अर्वाह् पश्चाद् वा भवति तदाऽहं पर्युपगापर्वणि तपोनियमजिनालयोऽसमादि करोमि । तदा गुरवो जगुः—माद्रुदिपक्षम्याः पुरतः प्रहरेऽपि न क्रियतेऽनांक् तु भवति । उक्तं च—

"तेषां क्राणेणं तेषां समपणं समणे भगवं महावीरं वासाणं सवीसइमासे बद्धंते वासावासं पञ्जोसवंति" उक्तं च—

आसाइपुञ्जिमाप, संवच्छरियसामणि होइ पञ्जोसवणा ।

तत्तो सावणपंचमिमाइसु असिवाइकारणओ ॥१०॥

इत्यादि ।

इत्थं य एणगं एणगं, परणीयं जाव वीमई मासो ।

सुद्धसमिइ विआण य, आसादीपुञ्जिमोसरणं ॥११॥

इत्यादि । यदि चतुर्थीं क्रियते तदा यदते । ततो राजा प्रतिपादने उत्तरपारणकं चकार । यादा अपि तथा चक्रुः । ततः सर्वेः सूरिभित्तया पर्युपगापर्वं चक्रे । यतः—

अबिलंविऊण फज्जं, जं किंचि वि आयरंति गीयस्या ।

धोवावराइबहुगुणं, मन्वेसि तं पमाणंति ॥१२॥

आपरणा वि इ आणा, अतिकृदा होइ चेव आण वि ।

इपरा तित्पपरागापण चि तल्लकणं चेवं ॥१३॥

असदेण समान्नें, जं फत्था केणई अमावज्जं ।

न निवारियमन्नेदि, बहुयणुमयेवमापरिजं ॥१४॥

(४)

परापिदुत्तमं कालिकपुरमः स्थितः, तत्र प्रमादपमानं गादुरं दृष्ट्वा जगुः—

ओ साधवो दयाय मैर, प्रमादः त्रिपणे प्रणे ।

प्रमादः सात्तपन्नेव, दग्धि गंगारामागरे ॥१५॥

उक्तं च—

चउदसंपुष्वी आहारगा य, मणनाणिवीयरागा य ।
 हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगइआ ॥१६॥
 न तं चोरा विलुपंति, न तं अग्नी विणासए ।
 न तं जुएण हरिज्जा, जं धम्मन्मि पमत्तओ ॥१७॥

एवं नोदिता गुरुभिः साधवो न प्रमादं तत्त्यजुः । ततो गुरवो दध्युः—अमी साधवः प्रमादिनस्त्याज्या पत्र । यतः—

छंदेण गओ छंदेण आगओ चिट्ठए य छंदेण ।
 छंदे य वट्ठमाणो, सीसो छंदेण मोत्तच्चो ॥१८॥

एवं ध्यात्वा साधून् प्रमादं त्याजयितुं शय्यातरस्य श्राद्धस्य शिक्षां दत्त्वा गुरवो रात्रौ छन्नं निर्गत्य सुवर्णभूमौ त्वशिष्य-
 सागरचन्द्रसमीपे ययुः । तदा वृद्धं साधुमागच्छन्तं दृष्ट्वाऽभ्युत्थाय सागरचन्द्रसूरिः प्राह—अस्मिन् विजने भवद्भिः
 स्थायिताम् । ततो गुरुवस्तत्र स्थिताः । सागरचन्द्रेण नोपलक्ष्यन्ते । व्याख्यानं कृत्वा सागरचन्द्रसूरिः प्राह—मयाऽद्य
 व्याख्यानं कीदृक् कृतम् ? । गुरवो जगुः—विशिष्टम् । ततः सागरचन्द्रः स्वव्याख्यानकृत्या दृष्टः । ततो द्वाभ्यां
 सूरिभ्यां धर्मस्थापनोत्थापनान्यां विवादः कृतः । सागरः प्राह—

नैवास्ति धर्मः परलोकशर्मकृत्, न तावदास्ते परलोक एव सः ।
 साक्षादभावात् परलोकिनस्ततः, पुण्यस्य पापस्य भुनक्तु कः फलम् ? ॥१९॥

कालिकसूरिराह—

अहं मृखी दुःख्यभूवमित्युदित्वरः, संप्रत्ययः कस्यचनापि जातुचित् ।
 नायं समुन्मीलति भूतसंचयाधिकं विनाऽऽत्मानमवाधयाऽन्वितम् ॥२०॥
 आत्माऽस्य संवेदनतः प्रतीयते, स्वाङ्गे परान् प्रत्यनुमानतोऽमुतः ।
 तथा च सर्वत्र हि बुद्धिपूर्वकोत्यायाः कृपाया उपलम्भतः खलु ॥२१॥

इतो यतयः पश्चाद्वात्रावुत्थिता यावद् गुरुन् शब्दयन्ति, तावत् क्रोऽप्युत्तरं न वदति । ततः शून्यचित्ताः शय्यातरं
 श्रावकं पृच्छन्ति स्म । गुरवः कुत्र सन्ति ? । स प्राह—अहं किं जानं, शून्यमेवात्मनो गुरुणां स्थितिं न जानीथ ! ।
 ततस्ताडिताः शय्यातरेणेति साधवः । गुरवो युष्माननुक्त्वा गताः, गुरुणां स्थितिरुक्ता । ततस्ते साधवः प्रमादं
 त्यक्त्वा गुरुकविधिना चारित्रं पालयन्ति स्म । गुरुभिर्बालकभिर्भरणिकं कृत्वा पुना रिक्तीकृत्य पुनर्मृत्वाऽर्द्धभरणिकं
 बालकानां दर्शयित्वा प्रोक्तम्—गौतमस्वामिपार्श्वात् पतन्ती विद्या वर्तते बालकान्यूनदर्शनात् ॥

(५)

एकदा कालिकसूरिः प्रतिष्ठानपुरे चतुर्मासं स्थिताः सन्ति । तदा प्रथमस्वर्गस्वामीन्द्रो महाविदेहक्षेत्रे श्रीसीमन्धरं
 ननुं गतः । तत्र श्रीसीमन्धरोऽकथयत्—भरतक्षेत्रे शत्रुघ्नयतीर्थं सर्वतीर्थेभ्य उत्कृष्टं समस्ति । कालिकसूरिर्यादृशं निगोद-
 स्त्वरूपं कथयति तादृशोऽन्यः कोऽपि तत्र नास्ति । तत इन्द्रो वृद्धविप्ररूपं कृत्वा सार्द्धं प्रहरसमये गुरुपार्श्वं समागात् । गुरुं
 प्रणम्य विप्रको जगौ—अहं वृद्धोऽभूवम्, ममायुः कियदस्ति ? । अहमनशनं जिघृक्षुरस्मि । ततो गुरुभिर्दिलोक्य ज्ञानेनोक्तम्—
 तव सागरद्वयमित्तमायुरस्ति । तत इन्द्रेण स्वरूपं प्रकटीकृतम् । निगोदविचारो यादृशः श्रीसीमन्धरस्वामिना प्रोक्तः
 तादृशो गुरुणाऽप्युक्तः । तत इन्द्रोऽवक्—त्वं शत्रुघ्नयतीर्थं भरते प्रोक्तं श्रीसीमन्धरस्वामिना [ततस्तुभ्यं] नमः । तत
 इन्द्रोऽवक्—यावत् साधव आयान्ति तावत् स्थास्याम्यहम् । गुरवो जगुः—तव रूपं दृष्ट्वा साधवो निदानं करिष्यन्ति बाधारघं

विक्रियन्ते । तत इन्द्रः [पापाणी]शाला[याः] चतुरशीतिस्तम्भाया द्वारं पराङ्मुख्य गतः । साधवो विहत्यागता द्वारमन्यत्र दृष्ट्वा जगुः—भगवन् ! द्वारमेवं कथमभूत् ! । ततो गुरुभिरिन्द्रागमनादिस्वरूपं प्रोक्तम् । साधवो जगुः—यदीन्द्रोऽस्थास्यत् तदा यत्वं तं दृष्ट्वा पुण्यं विशेषतोऽकार्षे ॥

(६)

प्रभावनां वितन्वानो, जिनेन्द्रशासने सदा ।

लभतेऽत्र परधापि, सुखं कालिकसूरिवत् ॥२२॥

तथाहि—मगधदेशे घारावासपुरे स्वजसिंहभूपस्य सूरसुन्दरी प्रियाभूत् । पुत्रः कालिककुमारोऽभूत् । पुत्री सरस्वती च । एकदा कालिककुमारो राजपुरुषपुत्रः क्रीडायै वने गतः । तत्र गुणन्धरसूरिं वन्दते स्म । तत्रोपदेशः श्रुतः—

माणुस्सत्विचर्जाहं, कुलरुवारुगमाञ्जं बुद्धी ।

सवणगगहणं सदा, संजमो लोगम्नि दुलहाहं ॥२३॥

इत्यादि धर्म श्रुत्वा प्रबुद्धो मातापितरौ पर्यवसाय्य सरस्वत्या भगिन्या युतो गुरुपार्श्वे कुमारो ब्रतं ललौ । गुरुपार्श्वे कालिककुमारः पठन् साहित्य—तर्क—लक्षण—छन्दोऽलङ्कार—नाटकाद्यागमशास्त्रकुशलोऽभूत् । श्रीगुणन्धरसूरिभिर्योग्यं मत्वा कालिकसाधोः सूरिपदं ददे । विहारं भूमण्डले कुर्वन् प्रवोषयति स्म ।

अन्यदा कालिकसूरिऋजयिन्यां बहिरुधाने समवासापार्श्वे । तदा सरस्वती साध्वी प्राप्तप्रवर्तिनीपदा पुरमध्ये मियासुर्गुरुन् प्रणम्य पुरद्वारे समागात् । तदा तत्रत्यो गर्दभिलो गजा पुराद् बहिर्निस्सरन् सरस्वतीं साध्वीं वि(प्र)लपन्तीं रूपशालिनीं वीक्ष्य रागातुरः स्वान्तःपुरे यत्नात् क्षेपयामास । गुरुणा गर्दभिलभूपस्य कृतं ज्ञातम् । ततो गुरुणा श्रीसंघः प्रेषितः । साध्वीबालनार्थं राजपार्श्वे गत्वा प्राह—महासतीयं मुच्यताम् । तपोधनाः तपस्विन्यो राज्ञो यस्य भूमौ तपः कुर्वन्ति, तस्य पुण्यविभागो राज्ञः समेति । तेन स्वामिनियं मुच्यताम् । त्वं प्रजापालोऽसि । तपस्विनां तु भूप एवाधारोऽस्ति । यतः—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रयिणः सुखम् ।

निर्भयाः सर्वकार्याणि, धर्मादीनि वितन्वते ॥२४॥

एवं श्रीसंघेनोक्तो भूपः प्राह—नाहमिमां मुखे, उपदेशः स्वगृहे दीयते, भूपत्याग्रे न दीयते एवंविधः । ततः गुरुभिरुपपार्श्वे गन्धोक्तम्—इयं तपस्विनी मम भगिन्यस्ति तेन मुच्यताम्, त्वं प्रजापालोऽसि त्वमाधारस्तपस्विनाम् । ततो गुरुक्ते यदा राजा न मुञ्चति सरस्वतीं तदा गुरुवः स्वस्थानेऽन्येव श्रीसंघमाचार्यं प्राह—अयं दुष्टो राजा सरस्वतीं जह्वा, अस्य शिक्षा दीयते । यदि सति सामर्थ्ये जिनमतप्रतिकूलं यो न हन्ति तस्य पाराशितं पापं लपति । यतः—

देव-गुरु-संघऋज्जे, चुनिज्जा चकवहिसिन्नं पि ।

कुविओ म्ण्णी महप्पा, पुलायलद्धीइ संपन्नो ॥२५॥

इत्यामुक्त्वा स्वप्रेषं साधूनां समर्थं श्रीसंघं मुक्कलय्य शककूले गतः । तत्र स्वकलां दर्शयित्वा राज्ञो मिलितः । सुभाषितैः भूपं रक्षयामास । कालिकसूरिणा रक्षितो राजा जगौ—भवतो यत् कार्यं विद्यते तन्निगद्यताम् । गुरुः प्राह—अवसरे कथयिष्यते ।

एकदा शक्रभूपतेः सभायामुपविष्टस्य साध्वर्नासिंहभूपेन कञ्चोल्कं क्षुरीयुतं प्रेषितं समागतम्, तदा राजा कृपामुक्तो—

ऽभूत् । तत्कचोलकं मस्तके कृत्वा साधनसिंहस्य सेवकस्य सन्मानं कृत्वोत्तारकं ददौ । ततो रहसि कालिकाचार्यः शकं पप्रच्छ कचोलकागमनवृत्तान्तम् । ततो राज्ञोक्तम्—अस्माकं षण्णवतिभूपानामेको मुख्यभूपः सावनसिंहोऽस्ति बली । स च यदास्माकं राज्ययोग्याङ्गजो भवति, तदा स भूपः कचोलकं क्षुरीयुतं प्रेषयति, तदा शीर्षं क्षुर्या छित्वा प्रप्यते । ततः सूरिराह—एवं को मूर्खो निजं शिरो दत्ते ? । जीवद्भिः सुखं लभ्यते । ततो राजावक्—किं क्रियतेऽस्माभिः ? ततः सूरिराह—यदि मम कथितं क्रियते, तदा वो जीवितं भवति चिरम् । ततो भूपोऽवक्—कथयास्माकं जीवनोपायम्, त्वं तु विज्ञोऽसि । ततः सूरिराह—उज्जयिनी पुरी वर्यास्ति, तत्र षण्णवतिप्रामाः सन्ति, तेन तत्र यूयं सर्वे भूपाः मया सार्द्धमागच्छन्तु । भवता-मुज्जयिन्या राज्यं दास्यते मया । आकारयतु भवान् भूपान् सर्वान् । ततो विचारं कृत्वा षण्णवतिभूपाः स्वतुरङ्गमपत्ति-कुटुम्बयुताश्चेष्टुः । कर्मणि तेषां वर्षाकालः समायात् । ततो ढङ्कपर्वतपार्श्वे सुराष्ट्रामध्यस्थे ते भूपास्तस्थुः । शम्बलक्ष्मीणा भूपा जगुः—भो कालिकावधूत ! शम्बलं विना कथमुज्जयिन्यां गम्यते, तत्रत्यं राज्यं च ग्रहीष्यते ? । सूरिः प्राह—स्थिरं स्थीयताम्, सर्वं वर्यं भविष्यति । तदा सरस्वत्या आचाम्लतपस्करणस्वरूपं शासनदेव्या प्रोक्तम् । ततः [गुरुणा] चूर्णे-नेष्टिकानिवाहं स्वर्णाकृत्य सर्वेषां भूपानां विभज्य ददौ मूरिः । ततः सर्वे भूपा सुस्थिता बभूवुः ।

ततः सूरिणा शिविरं चालितम् गुर्जरात्रमध्ये भूवोज्जयिनीपार्श्वे ययौ । तदा गर्दभिल्लो भूपः संमुखमागत्य युद्धं कुर्वाणं वैरिवलं महद् दृष्ट्वा गर्दभिल्लो विधां साधयितुमुपविष्टः । तदा सूरिभिर्गर्दभिल्लो(भौ) विधां साधयन्तं गर्दभिल्लं भूपं ज्ञात्वा प्रोक्तम्—असौ भूपोऽप्रेतन्यामष्टम्यां गर्दभिल्लो(भौ) विधां साधयिष्यति । सा च यदा वप्रोपरि चटित्वा शब्दं करोति, तदा यः शब्दं श्रोष्यति स मरिष्यति । अतः कारणादष्टोत्तरशतं शब्दवेधिनो मया सह तिष्ठन्तु, शिविरं गम्यतद्वये स्याप्यते तदा यदाऽहं वाणं मुञ्चामि तदा १०७ वाणवेधिभिर्वाणा मोचनीयाः । गर्दभीविद्यायाः शब्दं कुर्वाणाय मुखं वाणैर्भरिष्यते । ततो रुषा राजानं पदाभ्यां हत्वा मुखे नीतिं कृत्वा गमिष्यति । राजा मरिष्यति, राज्यं ग्रहीष्यते । एवं स सूरिः शब्दवेध्यादि-नरान् मीलयित्वा गर्दभिल्लं जिगाय । शकसाहाय्यादुज्जयिन्या राज्यं वृद्धशकाय सूरिर्ददौ सर्वम् । ततः सूरिः सरस्वतीं सुशीलामन्तःपुरादानिनाय । सर्वेषां भूपानां पृथक् पृथक् देशान् विभज्य ददौ सूरिः । यस्य राज्ञः पार्श्वे स्थितस्तस्योज्जयिनी-राज्यं ददौ सूरिरथवा स्वभागिनेयस्य ददौ । ततो गुरुपार्श्वे गत्वा श्रीकालिकाचार्यः प्रायश्चित्तं गृहीत्वा पुनर्वेषं गृहीत्वा चिरं भव्यजीवान् प्रबोध्य स्वर्गसुखं प्राप । सरस्वत्यपि चारित्रं प्रप्राप्य स्वर्गं गताः ॥

इति कालिकसूरिकथा समाप्ता ॥

ग्रन्थकारप्रशस्तिः—

श्रीचन्द्रगच्छाम्बरभूषकोऽभूत्, तपागणो भानुरिवोद्धदीप्तिः ।

प्रबोधयन् मव्यजनाम्बुजालीं, स्वगोविलासैरिव साधुवर्गैः ॥१॥

तत्राभवन् वरगुणगणमणिरोहणमहीधरप्रतिमाः ।

परमगुरुसोमसुन्दरगुरवः संयमरमापतयः ॥२॥

तच्छिष्या मुनिसुन्दरगुरवो जयचन्द्रसूरयोऽभूवन् ।

पारगतागमजलनिधिपारगता रुचिरगुणनिलयाः ॥३॥

तच्छिष्या विजयन्ते, दधतः श्रीसूरिमन्त्रमहिमभरम् ।

श्रीयुक्तरत्नशेखरगुरव उदयनन्दिसूरिवराः ॥४॥

लक्ष्मीसागरसूरीशः, सोमदेवाहमूरयः ।

विद्यन्ते लसद्विद्यावार्धिमन्थनमन्दराः ॥५॥

श्रीमन्मुनीशमुनिमुन्दरसूरिराज—

शिष्यः श्रीमन्मुनीशशुभशील इति प्रमुख्यः ।

एतां कथां वितनुते स्म नवाम्बरेषु—

चन्द्रममाणसमये (१५०९) किल विक्रमाकांत् ॥६॥

भरहेस(तेभ्य)र-बाहुबलीवृत्तिः शुभशीलविवुधरचितेयम् ।

शोभ्यासुबुद्धिमद्भिर्विबुधैः कूटपसरणतः ॥७॥

अनाभोगादिना किञ्चिद, यदत्रोत्सवरोपणम् ।

चक्रे तदस्तु ये मथ्यातमोऽर्हदादिसाक्षिकम् ॥८॥

[२७]

श्रीधर्मदासगणिविरचिता

उपदेशमालाटीकान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ॥

जीर्णं काळण पणं, तुरमणिदत्तस कालिभञ्जेण ।

अवि य सरीरं चत्तं, न य भणिअमहम्मसंजुत्तं ॥१०५॥

जीर्णं इति—स्वकीयं जीर्णितं पणं कृत्वा, तुरमणिं च तुरमणिनाम्नि नगरे, दत्तस च दत्तनाम्नो राज्ञः, कालिभञ्जेण कालिकाचार्येण, च पुनः स्वशरीरमपि त्यक्तम्, मनसा स्वदेहोऽपि त्यक्तः । परं अधर्मसंयुक्तं असत्यं वचनं न भणितं न भाषितम् ॥ १०५ ॥

अथात्र कालिकाचार्यसंबन्धो यथा—

तुरमणिनाम्नि नगरे जित्रशत्रुनामा वृषः । तत्रैकः कालिकनामा विप्रस्तस्य भद्रानाम्ना भगिनी । तस्या दत्तनामा पुत्रः । एकदा कालिकव्यासणेन स्वयं बुद्धेन चारित्रं गृहीतम् । क्रमेण आचार्यपदं प्राप्तम् । तद्भागिनेयो दत्तनामा निरङ्कुशो धृतादिभ्यसनाभिभूतो वृषसेवां करोति । कर्मयोगेन राज्ञा तस्य मन्त्रिपदं दत्तम् । लब्धाधिकारेण तेन राजानं बहिः निष्कास्य स्वयं राज्यं गृहीतम् । राजापि तद्भयान्नष्टः प्रच्छन्नं स्थितवान् ।

अथ सो दत्तवृषो महाक्रूरकर्मा मिथ्यात्वमोहितोऽनेकान् यागान् कारयति । तदवसरे कालिकाचार्याः समवसृताः । तदा भद्रामातुरपरोधेन दत्तमन्त्रीसरोऽपि वन्दनार्थमागतः । गुरुभिर्देशना दत्ता । यतः—

धर्माद् धनं धनत एव समस्तकामाः,

कामेभ्य एव सकलेन्द्रियजं सुखं च ।

कार्यार्थिना हि खलु कारणमेषणीयं,
धर्मो विधेय इति तच्चविदो वदन्ति ॥१॥

इति श्रुत्वा दत्तेन यागफलं पृष्टम् । गुरुणोक्तम्-यत्र हिंसा तत्र धर्माभावः । यदुक्तम्—

दमो देव-गुरुपास्तिर्दानमध्ययनं तपः ।
सर्वमप्येतदफलं, हिंसां चेन्न परित्यजेत् ॥२॥

पुनरपि द्वितीयवारं यागफलं पृष्टम् । गुरुणोक्तम्, हिंसा दुर्गतिकारणं वर्ज्यते । यदुक्तम्—

पद्म-कुण्ड-कुणित्वादि, दृष्ट्वा हिंसाफलं सुधीः ।
निरागस्त्रसजन्तूनां, हिंसां संकल्पतस्त्यजेत् ॥३॥

तदा पुनः दत्तेनोक्तम्—कथमित्थमुत्तरं दत्त ? यादृशं भवति तादृशं सत्यमेव वदत । तदा कालिकाचार्येण चिन्तितम्, यद्यप्ययं राजा यागरक्तोऽस्ति तथापि यद् भाव्यं तद् भवतु । परं मिथ्या न जल्पामि । प्राणान्तेऽपि मिथ्याभाषणं न श्रेयः । यदुक्तम्—

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु,
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा ययेच्छम् ।
अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा,
न्यायात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥४॥

इति विचार्य कथितम्, भो दत्त ! निश्चयेन नरकगतिरेव यागफलम् । यदुक्तम्—

यूपं छित्वा पशून् हत्वा, कृत्वा रुधिरकर्मम् ।
यद्येवं गम्यते लोके(स्वर्गे), नरके केन गम्यते ? ॥५॥

दत्तेनोक्तम्, कथमेतज्ज्ञायते ? । गुरुणोक्तम्, इतः सप्तमे दिवसे घोटकखुरोच्छलिता विष्टा तव मुखे पतिष्यति । पश्चादलोहकुण्डिकायां पतिष्यति । एतदनुमानेन तवावश्यं नरकगतिर्भाविनीति ज्ञेयम् । दत्तेनोक्तम्—भवतां का गतिर्भविष्यति ? । वयं धर्मप्रभावेन स्वर्गे गमिष्याम इति श्रुत्वा समुत्पन्नक्रोधेन दत्तेन चिन्तितं यदि सप्तदिवसमध्ये एतद्वाक्यं न मिलिष्यति तदेनमवश्यं मारयिष्यामीति स्वसेवकांस्तत्समीपे मुक्त्वा नगरमागत्य नगरवीथिकामशुचिनिष्कासनपूर्वकं शोधयामास । सर्वत्रापि पुष्पाणि विक्रीर्णानि । स्वयमन्तःपुरे स्थितः । पट्दिनानि गतानि । अष्टमदिनभ्रान्त्या सप्तमदिने क्रोधमाधायाश्चमारुह्य गुरुन् हन्तुं यावद् गच्छति, तदवसरे कश्चिद् वृद्धो मालाकारो वृद्धनीतिबाधया पीडितो रथ्यायां विष्टां कृत्वा पुष्पैराच्छाद्य गतोऽस्ति । तदुपरि दत्तनृपाश्चरणयोः निपतितः समुच्छलन्वस्करांशो नृपमुखे पतितः । समुत्पन्नो विश्वासः । पश्चाद् वलितो दत्तनृपः । एकान्तं ज्ञात्वा राजपुरुषैश्चिन्तितम्, जीवननयं दुःखदायी भविष्यतीति ज्ञात्वा लोहकोष्ठिकायां क्षिप्तो बहूनि दिनानि महत्कष्टमनुभवन्, विलपन्, पूत्कारं कुर्वन्, मृत्वा सप्तमनरकावनिं प्राप । श्रीकालिका-चार्यास्तु चारित्राराधनेन स्वर्गं गताः । एवं साधुभिः प्राणान्तेऽपि मिथ्याभाषणं न विधेयमित्युपदेशः ॥

इति त्रिंशत्तमः संवन्धः ॥

[२८]

श्रीसोमसुन्दरसूरिविरचिता-उपदेशमालान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचनासंयत् १४५७-१४९३]

तुरमिणी नगरीइं दत्त ब्राह्मणिइं मुहुंतइं राज्य आपणइ वसिं करो आगिल जितशत्रु राजा काढी आपणपइं राज्य अधिष्टिउं । धर्मनी बुद्धि घणा याग यय्या । एक वार दत्तना माउला श्रीकालिकाचार्य गुरु भांणेज राजा भणी तीणइं नगरि आविया । मांसु भणी दत्त गुरु कहइं गयु । यागनुं फल पूछिवा लागु । गुरे कहिउं—जीवदया लगे धर्म हुइं । दत्त कहइं—यागनुं फल कहु । गुरे कहिउं—हिंसा दुर्गतनुं हेतु हुइ । पेळं कहइं—आवडउं कां कहु, यागनुं फल कहु । गुरे मरण आंगमीनइं कहिउं—यागनुं फल दुर्गति कहीइं । दत्त कहइं—हूउं नरगि जाएसि ? । गुरे कहिउं—कुण संदेह ! । सातमइं दिहाडइं कुंमीमाहिं पचीतओ नरगि जाएसि । किसिउं अहिनाण ! । सातमइं दिहाडइं ताहरइं सुखि विष्टा पडिस्सिय—ए अहिनाण । दत्ति कहिउं—[तउं] मरी किहां जाएसि ? । गुरे कहिउं—देवलोकि जाइसु । तउ दत्तइं रीसाविइं गुरु पापती जण भुंज्या । चींतवइ छइं—सातमइं दिहाडइं गुरु ज मरस्सिय । इसिउं चींतवी घरमाहिं पइंसी रहिओ । राजाइं मार्ग चोखलाविया । तिहां पुष्प प्रकर कराविया । एकइं मालीइं गाढइं फाजि ऊगनइ विष्टा [मार्ग]माहिं करो ऊपरि फूलनुं ढाळं लापिउं । ते दत्त आठमा दिहाडानी धांतिं सातमइं ज दिनिं गुरु मारिवा नीसरिउ । घोडानु पग विष्टा ऊपरि पडिओ । विष्टा ऊछली तेहनइं मुहुडइं पडी । बीहनु, पाछओ वळिओ । सामंत मंडलीके तेह ऊपरि विरक्त हूँते बांधि कुंमीमाहिं पचीनु नरकिं गिओ । सामंते वली आगिल जितशत्रु राजा थापिउ । तीणइं श्रीकालिकाचार्य पूज्या । चारित्र आराधी देवलोकि पुहता । निग कालिकाचार्ये साचउं बोळिउं तिम अनेरइं ऊं धर्म साचउं ज कहिउं ॥

इति कालिकाचार्यकथा संपूर्णा ॥

[२९]

श्रीरामचन्द्रसूरिविरचिता कालिकाचार्यकथा ।

नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

उत्पत्ति-विगम-ध्रौव्यत्रिपदी व्याप्तविष्टपम् ।

महेमः श्रीमहावीरं, निरस्तवृजिनं जिनम् ॥१॥

श्रीमहावीर चरम तीर्थंकर, सर्वपाप क्षयंकर, तेह तणा चरणकमल नमस्करी श्रीकालिकाचार्य गुरुतणउं कथानक कहियुं । जे श्रीमहावीर, उत्पत्ति विगम ध्रौव्य इसी छइ जे त्रिपदी, तेहनइ प्रमाणि व्याप्त व्यापिउं विश्व सघलउंइ छइ । अनइ—

देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्रवट्टिसन्नं पि ।

कुविओ मुणी महप्पा, पुलाइलद्धीइ संपन्नो ॥२॥

अनइं किवारइं एकं जे पापकर्मइ जिनशासन प्रतिइं पाइउं करइ ते पालीनइ जिनशासन रहइं, उन्नति करइ, मुहुत चढावइं, ते आलोचना प्रतिक्रमण कीधइं हुंतइं श्रीकालिकाचार्य गुरुतणी परिइं शुद्धमान हुइ । हिवइं तेह गुरुतणओ दृष्टांत कहीइ छइ ।

ईणइ जि भरतक्षेत्रि धारावास इसिं नामिं नगर छइ । तिहां वैरसिंह इसिं नामिं राजा राज्य प्रतिपालइ । तेह तणइ सीलालंकारधारिणी मनोहारिणी प्रिया कलत्र सुरमुन्दरी इसिं नामिं प्रवर्त्तइ । तेह बिहुं भरतार भार्या संभूत कालिक इसिं नामिं कुमार छइ । सर्वगुणाधार छइ । तेह कुमार तणइ निर्जितदेवांगनारूप सरस्वती इसिं नामिं बहिन छइ । एक वार यौवनवयि घोडा पेलविवा वाहिर वाडिं वनमाहि गिहं हूतइं श्रीगुणाकरसूरीस्वर दीठा । पंचांग भूमीतलि ऊतरी, प्रणमी, नमस्करी पांचसइं राजपुत्र दुभट, मित्रस्युं वइठओ । गुरे धर्मदेशना आरंभी । किसी ते—

विद्युल्लतानेकपर्णताललीलायितं वीक्ष्य नरेन्द्रलक्ष्मीः ।

युष्मादृशाः किं च पतन्ति कूपे, भवस्वरूपे सुविवेकिनोऽपि ॥३॥

बीजना शवकारा सरीषउं, हाथीयाना कर्ण सरीषउं, राज्यलक्ष्मी तणउं स्वरूप जाणी, तह सरीषा भव्य जीव छइं जे ते भवि कूपि किम पडइं । सुविवेकीया ते जे संसार तृणवत् छांडी संयम राज्य आदरइं । इत्युं सांभली प्रतियुद्ध हूओ । माता पिता मोकलावी व्रत ग्रहण कीधउं । पांचसइं क्षत्रीयस्युं सरस्वती बहिनस्युं दीक्षा लीधी । गीतार्थ हूओ । गुरे आपणा गच्छतणओ भार तेहमांहि आरोपिओ । तेह जि पांचसइं मुनिस्युं पृथ्वीइं व्याहार क्रम करइं । ग्रामि एक राईयं, नगरे पंच राईयं । ग्रामि एक रात्रि नगरि पंच रात्रि ।

इम बिहार करतां हूतां श्रीकालिकाचार्य गुरु मालवकदेशमाहि उज्जयनी नगरीइं पुहुता । तिहां गर्दभिल राजा राज्य प्रतिपालइ । एक वार रवाडी जातइं हुंतइं बहिर्भूमि जातां सरस्वती इसिं नामिं साध्वी तपोधना परिवारपरिवृत हूतां राजा गर्दभिलइं दीठी । तिहां चित्त परावर्त्त हूओ । कामार्त्त लेवा मनि घरी । यतः—

न पश्यति दिनोल्लङ्घः, काको नक्तं न पश्यति ।

कामान्धः कोऽपि पापीयान्, दिवा नक्तं न पश्यति ॥४॥

घूषट् दीर्हि न देपई । काग रात्रि न देपई । पुणि कामांध पापी दीर्हि अनई रात्रि न देपई । एह कारणतओ अंध हूतई अंतेउरमांहि ने सती सरस्वती भगवती रापो । हा वांधव । हा कालिकाचार्य ! हा तात वैरसिंह !, हा माता सुरसुंदरि !, हा गुरु गुणाकारा सूरि । माहरउं चारित्रलन गर्दभिछि वृषाधमि लीजतउं रापओ रापओ । सूरीसूरे तथा श्रीसंधिई, मंत्रीसूरे, प्रधान पुरुषे कहू, तूई न मेल्हई । इसिउं कहिउं छई—

यथास्ति राजा स्वयमेव चोरो, भाण्डिवहो यत्र पुरोहितश्च ।

वनं भजन्ध्वं ननु नागरा भो !, यतः शरण्याद् भयमत्र जातम् ॥५॥

जिहां राजा स्वयमेव—आपहणीह चोरो करइ । जिहां पुरोहित भंड विद्या करइ, अहो लोको ! तओ वन सेविओ । जेह तउं रपोउं जोईह, तेह हूतओ भय हुइ । इमइ सांभलिह हूतउं पुणि न मेल्हई । संघ सनु(म)क्ष्य गुरि श्रीकालिका-चार्यई इसी प्रतिज्ञा कीधी जे, गर्दभिछिई श्रीसंचनुं कहू नथी कोषउं अनइ महासतीनई अवज्ञाभाव कीधओ छई । जिनशासनमाहि काई नथी लेख, तओ सुह कालकाचार्यनुं काई नथी मान, तओ पणि तओ प्रमाण जु एह गर्दभिछि रहई गत्य थकु उन्मूली नई नांपउं, चोटी साही मांथा पापती केरी राज्य थकु काढउं तु जाणिओ । जु ए बलवत्तर तु किंसुं ? एहनइ घणउं सेगि तु किसउं ? एहनइ गर्दभी विधानुं पराण तु किसउं ?, इसां वचन बोळतओ उन्मत्तनी परि भ्रमइ । एहनइ गढनू पराण, द्रव्यनू पराण तु किसउं ? असउं मिथलपणू कतु बोलतु हीडह । साहित्यस्यां वचन बोलतु जाणी लोके राजा गर्दभिछि चित्तमाहि निदिओ । ए राजानइ धिय पडओ, जीणई पापी राजाप गुरु इसी दुर्दि(दं)शां पाडिओ । एतलई वली महंते राय बीनविओ, पसाओ करि ए साथी नतस्या महासती मेल्ह । राजा रीसाविह हुंताई तेह मुहतां रहई कहिउं तुले आपणा मा—बाप रहई जई सोपामण दिओ । इसिउं रायनउं वचन सांभली ते प्रधान पुरुष मोनि थई रया । इमउं स्वरूप सांभली श्रीकालिकाचार्य नगरतओ बाहिरि नीसयां । गच्छ गीतार्थ महातमानई भालवी, अवघूतनु वेस करी, ओषओ मुहपती गोपवीनई पश्चिम दिशि सिंधु नदीनइ पारि शक्रकूट इसि नामि स्थाननि गया । तिहां नगरनइ परिसरि शाकी कुमार गोडी दडे रमता देपी जमा रखा । तेह रहई रमता दडओ अवह क्षुपमाहि पडिओ । सह सचिन थई रहिउ । गुरे तेहजिनां बाण धनुष छई दृष्टि वेधो दिपाडते हूते ते दडओ एक एकनी पूपई बाण संधान करी ईणी रीतिई दडु काडिउ । सवे शाकी कुमार रलीयायत हूआ । इसिउं कहिउं छई—

मानमुल्लसति यत्पदे पदे, संपदे भवति वाक्यदम्बरः ।

पीमतामभिमतार्थसिद्धये, यद्धि देसगमनः स उत्सवः ॥६॥

जे बुधिबंत छई, जे विद्वांस हुइ, ते जु विदेश जाई तओ हइ संपदा । जि हुइ बोलतां आषां काज सीझई, मननउं बांउउं कार्य सोझई । एतलई रयुं आधर्य सिउं संदेह काई ।

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन ।

स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥७॥

विद्वांमणू अनई राज्य पदवी सिरीषां न कहाई काई । विद्वांस जिहां जाई तिहां कला विद्यानइ चमकारि करो मानई । इम तीणे कुमार मानिओ, पूजिओ, सफारिओ । साथिई छई आपणा पिता रहई जणावउं । चारु बाणी

दृष्टि वेधी भण। गुरु अवधूतवेषिं तिहां र[ह]ईं । ते राजा शाकी मान सन्मान दिइ । महत्त्व प्रतिष्ठाईं ते शाकी
बोलउं, ऊवर्धई नही । केतले दिवसे शाखानुशापी पातसाहिईं छन्नूं रायरहईं अंकवद्ध लेख मोकलओ । जिहां गुरु
छईं तेह रायनइ एक छरी नामांकित अनईं कचोलउं एतल्लं आगलि मेहलउं दूतिईं । ते देपी राजा कालमुहु हूओ । ति
वारईं गुरे पूछिओ तूहं जि रहईं कोप छइ के अनेराइ कुणहईं रहईं कोप छइ । राजाइ कहिउं अम्ह सरीषा छन्नूइ
राइ रहईं एहवओ जि कोप छइ—

जलधेरपि कल्लोलाश्चापलानि कपेरपि ।

शक्यन्ते यत्नतो रोद्धुं, न पुनः प्रभुचेतसः ॥८॥

किवारईं एकईं समुद्रना कल्लोल रुखी सकीईं । किवारईं एकईं वानरनूं चपलपणूं रुखी सकीईं । पुणि ठाकुरनूं
चित्त रुखी न सकीईं । तम्हे छन्नूं राय एक थाओ । मू साधिईं आवओ । जिम तुम्ह रहईं निर्विघ्न रुडइ स्थानकि लेईं
जाउं । तेहे सविहु राए गुरुनूं वचन मानिउं । मूलगा शाखीनईं कहिउं, छन्नूं राय एकठा मिलओ । सपला मिली ।
गुरु वचन लगइ चाल्या । सिंधुदेशमाहि सिंधनदी ऊतरी सुराष्ट्रदेशमाहि आव्या । तिहं वर्षा हूउ । जीणइ
वर्षाकालि गाऊ जोअण थाइ । नदी बाहला ऊतरी न सकीईं । मास ४ सुरठईं रखा । वर्षा ऊतरिइ गुरे ते बोलाव्या ।
कहूं चालु । तेहे कहूं किहां भणी चलावओ छओ । तिवारइ गुरे कहिउं । मालवुकदेश भणी, उज्जयनी नगरी तिहां
तहारु निर्वाह हूसिइ । सविहुं राजाने कहिउं, अहारइ शंवळ नथी । गुरे शासनाधिष्ठायिका देवता आराधी । तेहना
सानिध्य तु चूर्णकोटि वेधी रस करी, ईटवाह पाचवी साव सुवर्णमय ईट करी, विहची आपी । पछइ मालवा भणी चाल्या ।
लाडदेशमाहि थईं मालवानी सीमईं जानइ दसुरण तिहां रखां जण मोकली कहाव्यउं । अजी काईं नथी वणठउं ।
गर्दभिल्लि कहिउं तु प्रमाण जु जीवता साहउं । मूंडि मेलावओ करी आव्या छईं । गर्दभिल्ल मंत्र आलोच करी, कटक
सज करी, सामहु आविओ । विन्दइ दल एकत्र मिल्यां । सुभट सज थया प्रधान भाट सांचर्या । संधि न हुई । विग्रह
जि मेलि आव्यु ।

तलि वज्रं सरणाईयां, पापरीं कैकाण ।

सूरां धरि वधामणां, काइर पडइ पराण ॥९॥

पक्षिः पदार्ति रयिनं रथेशस्तुरङ्गसादी तुरगाधिरुद्धम् ।

गजाधिरुद्धो हि गजं हिनस्ति, घोरो रणः सैनिकयोः प्रवृत्तः ॥१०॥

विहं दले मिले हूंत, पायक पायकस्युं बूझईं । रथी रथीसुं, असवार असवारसुं, घोडा घोडासुं, हाथी हाथीसुं ।
एहवइ घोर रौद्र संप्रामि हूंतइ जेवश्री लहि वही सुभट सूरनां अंग ओल्हस्यां । कायर कांपवा लगा । पापतणइ प्रमाणि
गर्दभिल्ल रायनूं सैन्य मचक्रोडिओ । ऊजेणीना गढमाहि जईं रोव सज्ज हूओ । शाकीए नगरी वीटी रखा । सदा युध
हुइ, ढोआ हुई । एकवार नगरी शून्य सी देपी तेहे शाखी राये गुरु पूछ्या, आज ए सुं कारण नगरी नथो को छतु
न जाणीईं । युद्ध को न करईं । ति वारईं गुरे कहिउं, आज आठमि छइ । ए नृपाधम गर्दभी विद्या साधिसिइ । जाप
तणइ अंति ए गर्दभी विद्या भूँकार करती जे सांभलईं, वयरी भाजइ । मुहि लोही लांखीनईं भुईं पडईं । एह कारण
कटक जोअण पाळउ ऊतारु । अनईं सैन्यमाहि हूता सत्तोत्तरसओ शब्दवेधी सुभट मुझ कन्हलि रापओ । तेहे तिम
कीथूं । गुरे तेहं सुभट रहईं कहिउं, जि वारईं पेळी गर्दभी विद्या भूँकारइ, ति वारईं माहरी परि समकाल एह विद्यानूं मुख
भाथानी परि भरिवउं । इसी सीपामग देईं एक चित्त थईं रखा । ते विद्या प्रस्तावि शब्द करिवा आवी । अटोत्तरसओ
बाण करी तेहनूं मुह तत्काल मरिउं । गर्दभी विद्या निःप्रताप हुई । राजा प्रतिईं कुपी मुहि पाट्र मारिओ । मस्तकि मल

મૂત્ર કરી આકાસિ મંડલિ ગઈ । તેહે શાપીએ પપ્પ પ્રમાણુ જ્ઞાય લગદ, તે ઝગ્ગયની મેલી માહિ પઠા । રાજા ગર્દભિલ જીવતઓ સાહિઓ । ગુરુ આગલિ આળિઓ । ગુરે ચોલાવિઓ, ઝરે પાપિષ્ઠ । જે તૂં મહાસતી સ્વસ્વતીનુ ગતમંગ કીધઓ, જે શ્રીસંઘ આપમાનિઓ, જે હું અવગળઓ તે પાપ વૃક્ષું એ અઝી ફૂલ માત્ર હૂંડે છડે, ફલ તે નરકાંત હુસિદ । અઝી ફાંઈ વિળઠડે નથી । પ્રાયશ્ચિત્તની આલેખણ છડ, દીવ્યા છડ । અસઈ સાંભલ્લું હૂંડતું ઝઢળ ચીતઓ દેવી દેશાયિઓ કાદિઓ । પતલડે જે શાસ્ત્રીરાય કનહલિ પહિલું ગુરુ રહ્યા હૂંતા, તે સઘાટ મૂલ્યુ રાઓ કીધઓ । વીજાં રહડે દેશ વિહંચી આપિઓ । આજ લગદ તે શાકાન્નય કહાઈ । અસી પ્રતિજ્ઞા પૂરી આપગી બહિન મહાસતી સંયમિ આરોપીનઈ આઝોયળ કરી પઢિકમ્યા હૂતા આપળા ગચ્છમાહિ આવ્યા ॥

(૨)

પતલડ અવસરિ ખરુઅલિ નગરિ ગુરુના માળેજ ચલમિત્ર અનઈ આગમિત્ર । હિંસિ નામિં એક રાજા એક યુવરાજા રાગ્ય પાલડે । તેહે શીપ આપણ મુહંતઓ મોકલી ગુરુ તેડાવ્યા । મુહંતડે ગુરે શ્યાકી રાજા મોકલાવી ખરુઅલિ પુરુતા । ચલમિત્ર રાજા, આગમિત્ર યુવરાજા સહિત મહામહોત્સવિ કરી પહસાર કીધઓ । ગુરે માળેજ ચલમાનુ હિંસિ નામિં પ્રતિજ્ઞોષી કરી દીવ્યા દીધી । રાજા ભક્તિ કરી ગુરુ ચઓમાસિ રાખ્યા । તેહે ગુરે રાય આગલિ પુરોહિત એક વાર વાદિ ફરી જીતઓ । તે પુરોહિત રાય આગલિ ઉપાય કરી ગુરુ ઝપરિ વઢર વહિ । નિંદ્રા કરદ । સાનકૂલ અ(ડ)પર્મ કરદ । તે રાજાનડે મન વિપ્રતારદ । જીળડે મારિં ગુરુ ચાલડે તીળડે મારિં તુલ્ય ભક્ત રહડે ચાલિવડે ન ઘટદ, ગુરુનાં પગ માંજડે । એ મોટી આસાતના હુદ । રાજા સુખસ્યભાવિ કહિડે, કિમ કીજડે ? તુ રૂંની વાટડે કહીનઈ હીઢયા ન દીજડે । છોક તીળી વાટડે ન હીડડે । વલી નાસણિ ઉપાય કહિઓ—રાજાન । આપળાં ગુરુનડે લોક સાહિ તિસડે વિહિરાવડે । તમ્હે કહુ તુ રુઢડે । મોજન વિહિરાવડે । સાનકૂલપણડે નગરમાહિ સગલે આધાકર્મ કરાવિઓ । ગુરુ આપહિણી જાડે । અનેપળા પ્રવર્તાવિઓ । ગુરે રહિવા અયોગ્ય જાણી તે નગર છાંઢી પઢઠાગપુરિ નગરિ ગ્યા ।

(૩)

તિહાં રાજા શ્રીશ્યાલિવાહન રાગ્ય પ્રતિપાલડ । શ્રાવકોત્તમ છડ । તોગડે રાજાં ગુરુ આવ્યા જાળી ગુરુ સાહસુ ગ્યઓ । મહામહોત્સવિ કરી નગર માહિ પ્રવેશ કીધઓ । ગુરે રાજનડે જળાવડે—અઘે પર્યુપણા પર્વે રૂંનાં ફરિવા હીડાં છાં । નગરમાહિ દેવ વાંચા । રાજા શ્રીશ્યાલિવાહન પ્રમુલ્લ ગુરુનો પર્યુપાસના ભક્તિ કરડે । કમિહિ પર્યુપણાપર્વ આયિડે । રાજાં સૂરીશ્વર ચોલાવ્યા, અક્ષારદ માદવા મુદિ પાંચમિ તળડે દિવમિ રૂંદમહોત્સવ શકયાત્રા હુદ । છોકનડે રૂઢિ તે મહોત્સવ કીધઓ જોડ્ય જિ । અનડે શ્રીપર્યુપણા મહોત્સવ દેવવંદના દેવપૂજા કિમ હુદ । એહ કારણ પર્યુપણા પર્વે છઠિડે કરઓ । તિ વારડે ગુરે કહિડે—

અવિ ચલડ મેરુચૂલા, મૂરો વા લગમેડ પચ્છિમે માપ ।

તત્ત પંચમીડે રયણી, પજસવળા ન અઝકમડ ॥૧૧॥

મેરુ પર્વતની પૂલિકા ચલડ કિવારડે સમુદ મર્યાદા મેન્હડ । કિવારડે સૂર્ય પથિમડે ઝગદ । તહઝપ પર્યુપણા પર્વ પાંચમિની રાત્રિ ન ઓછોડી । તઓ ચઓથિડે કીજડ । એ વચન માનિઓ । શ્રીમહાવૈતના વચન તઓ શ્રીસંઘની અનુજ્ઞા તુ ગુ હિંસડે કહિડે છડ ।

નવસર્ય પ્રાગર્વે ૯૯૨ વર્ષે જે કાલિકા તે યોજુ ॥

જોયે કાઝગં તુરિમણિ દત્ત ૦ ગ્રીજુ । તે રામાચાર્ય કાલિકાચાર્ય જે નિગોદ ।

नवसहं तेणऊएहिं, समयकंतेहिं वद्धमाणाओ ।

पज्जोसवणचउत्थी, कालगमूरीहिंतो ठविया ॥१२॥

श्रीमहावीरना निर्वाण तु नवसहं व्याणू वरिसे ग्ये हउंते पर्युपणा पर्व श्रीकालिकाचार्य गुरु पंचमी हूंतूं चतुर्थीं आणिसिहं । इत्थुं रायनु अनुग्रह कीधओ । अनइ नंदीअरनु तप कग्ती राजी तेहनुं पारणुं हुइ । अनइ साधु महान्ना रहइं श्रीकल्प प्रत्याख्याननुं ओत्तरवारणउं हुइ । एह कारण चतुर्थी पर्युपणा पर्व कीजइ ।

तत्राहि चातुव(र्व)र्षे यत्, पूज्यन्ते साधवो जनैः ।

तत्र देशे प्रवृत्तस्तु, साधुपूजालयोत्सवः ॥१३॥

अजी आज लगइ तिहां पयद्याणपुरि देशमाहि भाद्रवा नुदि पडिवे नइ(नइं) दिनि साधुपूजालयोत्सव हुइ ॥

(.४)

एतलहं कालना वशेप तु शिष्य प्रमादी जाणी कहिउं न करइं । मनमाहि श्रीकालिकाचार्य चीतवइं । तेहं शिष्य रहइं सीषामणा देवा शिज्जातर श्रावक तेडी तेह आगलि सक्कीइ वात कहो । जु शिष्य प्रमादी, रात्रि दीह सूता रहइं । शास्त्राम्यास न करइं, क्रियाकलाप सामाचारी तेहनइ विषइ प्रमाद पर हूआ । तयो एह रहइं किसी शिष्या(क्षा) दीजइ । अहे शिष्यनु शिष्य सुवर्णपुरि श्रीस्वागरचंद्रसूरि इंसि नामिइं छइ, तिहां जईइ छइ । जि वारइं तुन्ह कन्हलि अपार घणु आगन्हु करी पूछइं, गाढा हाकली चोयण करीतु । अन्ह रहइं श्रीस्वागरचंद्रसूरि कन्हइ ग्या कहिज्यो । शिष्यातर रहइं जणावीनइं रात्रि पाछिली शिष्य नृता जि मुंको गुरु श्रीकालिकाचार्य एकला जि चाख्या । सुवर्णपुरि नगरि पुहुता । तेहे गुरे अणओलख्या भणी सामा हि न ओलख्या । वृद्ध को तपोधन एकला आव्यु छइ । व्याख्यानइ नमउ कउं । साहमी प्रतिपत्ति न कीधी । तीणइ प्रति श(शि)ष्य श्रीस्वागरचंद्रि पूछउं । हे वडा तपोधन ! माहरं व्याख्यान किरुं ?—कहिनइं तइं आगइं असउं व्याख्यान कहो कन्हि सांभलिउं हूतउं कि ना ? । गुरु तु कहीनइं वयोडइं नहो पणि मनि चीतवइं—शास्त्रलगइ अहंकार उपजइ । जु भव्य ओत्तम डाहीआर सज्जनइं भणिउं हूंतउं अहंकार फेडइ । तेह जि शास्त्र दुर्जन पापी मूर्ख अज्ञान रहइं साहमूं अहंकार प्रमाद नीपजावइ । जिम श्रीसूर्य देपी घूक घूवा रहइं । साहमूं अंधारुं थाइ । जे सूर्य ऊगिइं देवनां द्वार ऊवइं । गाइना गाला छुटइं, खैरिणी खेच्छाचार टलइं, सहू कार्यक(क)म काइं । जगच्चक्षु श्रीसूर्यइं अंधारां जाइं । घूवा रहइं सामहूं अंधारुं थाइ । शाल श्रीसूर्य समान छइ । जे अहंकार करइं ते घूक समान जाणिवा । पणि मइं कालिकाचार्यइं वषाणिवउं जि भलओ(उं) वषाण कर छउ । ति वारइं स्वागरचंद्रि कहिउं मुइ कन्हइ काइं पूछओ । गुरि श्रीकालिकाचार्यि पूछिउं—कहु संसारमाहि रुडउं सूं छइ । स्वागरचंद्रि सूरि कहिउं । धर्म टाली अन्य(नि)त्य जि देपीइ । सहइ काइं धर्म उत्तम छइ । पितां(ता) मातां(ता) कलत्र मित्र स्वामी राजां भाइए पुत्रे देवताए मंत्रे जंत्रे उपधे जे काज न सीझइं ते धर्मिइं हेलमात्रि सीझइं । दुःख फेडइ । मृत्यु मरणि सार्थि आवइ । व(वु)द्विवंते धर्म जि करिवउं । गुरे कहउं धर्म किम हुइ । अहंकारि हुइ । विरव(वृद्ध)वाकि सांभली रीसाणओ स्वागरचंद्र । वृद्धत सुं जाणइ । संपूर्ण शास्त्र सिद्धांत न जाणइ, इम वाद करतो ॥

पाछलि प्रमादी शिषे(प्ये) शिज्जातर श्रावक पूछिओ तेतलहं श्रावक बोलिओ, तम्हे गुरु श्रीपूज्यतणी आण लोपी अनइं नसंप(क) हूआ । मझ कन्हइ सिउं पूछओ । तम्हे गुरे छांज्या । माहरी दृष्टि आगलथा परहा जाओ । असउं आकरुं वचन शिज्जातरि कहउं । ति वारइं तेहे शिषे क्षमावी, अपार पश्चाता(त्ता)प धरी शिज्जातर प्रति वली पूछउं । एक वार दया करी अन्हं कहु—गुरु किहां पुहुता । शिज्जातरि ते क्षमा वली जाणी ओरत्या जाणी कहिउं । गुरु

सुवर्णपुरि शिष्यानुशिष्य श्रीसागरचंद्रसूरिनइ स्थानिक पुहुता छइ । इस्युं सामंछी ते सवे भन्य श(शि)प्य रुलीयात्य प्या । तेह नगरमणी चान्या । केतले दीदे नगरि पुहुता । ते सागरचंद्रसूरीस्व(श)रे सामंछिउं जु गुरना गुरु श्रीपूज्य गुरु पाधारइ छई । ते श(शि)प्य प्रहृष्ट हस्तां वृद्ध आंगलि कहिवा लाग्ग । ति वारइ वृद्धि कहिउं अम्हे पणि सामंछिउं । पणि ते महात्मा तण्णो जि संघात छइ गुरु श्रीकालिकाचार्य आगइ आन्या । साहमा जाता पाछा आन्या । ओ(उ)पाथिय गुरुर्व(व)हि भूमि तु आन्या देयो ते परिवार शिष्य वर्ग सह साहमूं ऊठिउं । ति वारइ सागरचंद्रसूरि पृछउं । ए कुण तेह शिष्ये कहिउं । एह जि श्रीपूज्य गुरु जाणिवा । सागरचंद्रसूरि पगे लागी गुरु खमान्या । मइ मोट्छो अविनय कीघओ । अजाणिवइ करी ह अज्ञात भूर्य(ख) जे मइ श्रीपूज्य प्रसाद गुरु न ओलख्या । इसी असमाधि लाज करिवा छारु । गुरे कहउ संताप म घरि । दुक्ख म आणि । ए ताहई कारण फाई नहीं, ए कलिफालतणू । महात्मा हण परी ब्रेतायुग कलिकाल तु लोक प्रसिद्ध छइ । अनई दूसम समय आगम प्रसिद्ध छइ इसिउं कहिउं छइ ।

न देये देवत्वं कपटपटवस्तापसजना

जनो मिथ्याभापी विरलतरङ्गिष्ठि जलदः ।

प्रसङ्गो नीचानामवि(व)निपतयो दुष्टप्रतयो,

जनाः[३] सि[ष्टा] नष्टा अहह ! कलिकालव्यतिकरः(रः) ॥१४॥

अहह इसिइं खेदिइं कलिकाल व्यतिकर रौद्र हुओ । देवमाहि देवायतन फाई नहीं । तापस जन भणीइं श(श्रु)पि तेहइ ते कपट नह विषइ पडवडा हूणा । जन लोक मिथ्याभापी जुठाबेला प्या । मेहइ ते कीहि वरसई किहिं न वरसई । नीचजन दुष्टतणी सि(सँ)गति दुई । राजान दुष्टमतिक हूआ । विशिष्ट उत्तम जन ते नाठा । ईणी परिइं दूसम समय दुष्ट देपी(ली)इ । ईणइ आवि करी, अहो आचार्य तुलारूं दूषण नहीं, ए प्रमादनुं दूषण । जीव सवे फालनइं महारिम करी प्रमादि पड्या रहई । वालुक प्रस्थ दष्टांत तत्र कहओ । शिष्यानुशिष्य ते प्रतिबोधी गुरु श्रीकालिकाचार्य प्रतिइं विनीत शिष्य हूआ । तेहइं शिष्यं परिवर्षा अन्यत्र विहारक्रम कीघओ ॥

(५)

एकवार महाविदेह क्षेत्र विहरमान जिन श्रीसीमंभरस्वामि कन्हइ सोधमैन्दि इसी पृच्छा कीधी । भगवन(न) जिनेंद्र । दूवडां जिरया सगरे निगोद जीव वत्ताण्या तिसी निगोद जीवतणी ब्याख्यातणा जाण भरतक्षेत्र को छइ ! इसि ईदि पृछिइ हूंतइ स्वामी सीमंभरस्वामि केवलज्ञान भास्कर हूते सोधमैन्द्र आगलि कहिउं । श्रीकालिकाचार्य नव पूर्वना जाण छई । ते असि निगोद व्याख्या जाणइ । ए भरतक्षेत्र तणा लोक धन्य । अघापि कलिकालि निस्तीर्थ तीर्थकर रहित केवलज्ञान(नी) रहित संपूर्ण अवि(व)धि ज्ञानइ रहित मनःपर्यवज्ञान अडाईदीपतणा संज्ञीया पंचेन्द्रिय जीवतणा मनोगत भाव जाणइ । इस्युं मनःपर्यवज्ञान श्रुतज्ञानइ नहीं । एहवइ फालि दूसमि श्रीवीतरागतया वचन मानइ । जे धर्म प्रवर्त्ताइइं जे सिद्धांततणा विचार फइइं ते धन्य । इसी स्तुति श्रीसीमंभरस्वामि कइं । ईंद्र महाराज सोभलीनइं भरति क्षेत्र आविकी । इन्द्र ब्राह्मण जरा जोगैनुं रूप करी आन्यु । अनइ गुरु श्रीकालिकाचार्य कन्हलि पृछिओ स्वामिन् । निगोद जीव केहवा छई ! केनछा एक छई । ति वारइ गुरु श्रीकालिकाचार्य आगम श्रुत निगोद व्याख्या कीधी ।

संख्यातीताः सन्ति गोलाः, गोलेभ्यःख्या निगोदकाः ।

एकैकस्मिन् निगोदे च, सिद्धेभ्योऽनन्तमन्तवः ॥१५॥

गोला य असंखिजा, असंखगोला हवइ निगोओ ।
इकिक्किं निगोए, अणंतजीवा सुणेयव्वा ॥१६॥

गोला असंख्याता छई । गोळई गोळई असंख्याता न(नि)गोद छई । इकेकइ निगोदि सिद्धइ पइ अनंता जीव छई । तथा स्वरूप निगोद व्याख्या करी रहइ हंतइ गुरुं कनहि तीणई वृद्ध ब्राह्मणि आपणूं आयु पृच्छिउं । हूं प्रिया- (प्रयो)गार्थी छउं । साहरूं आयु केतलं एक छइ ? गुरुं उपयोग देइ इंद्र महाराज जाणी कहिउं । अहो ब्राह्मण ! तू तां इंद्र सौधर्म देवलोकनु विहुं सागरोपमतणूं आयु छइ । इसीउं सांभली रूप प्रकट कीधूं । गुरु नमस्कर्या । उपाश्रय द्वार फेरवी करी 'अमोघं देवदर्शनम्' एह भणी एक विव सोम कांतिनुं आप्यउं । ते भावदांनइ गच्छि छइ । जिम परिवार संघमाहि महिमा जाणीइ । गुरुनी स्तुति कीर्ति करी क्षमावी करी स्वर्गि गिओ ।

हिव सूरस्त्र(श्व)रि आपणूं आयु प्रमाण जाणी अंत्य संछेखना करी आराधना नीपजावीनइ ईणी परि प्रवचन सिद्धांत रहई उन्नति नीपजावी करी अनेकि प्रभावना नीपजावी । अनशनी ब्रूता आरावी स्वर्गि पहुता । एहवा युगप्रधान श्रीकालिकाचार्य गणधरतणूं चरित्र पवित्र ईणइ पर्युषणापर्वि निरंतर कहीइ । एह श्रीयुगप्रधान तणई नामि करी ऋद्धि वृद्धि तुष्टि पुष्टि शिव शांति मांगलिक नीपजइ । हिव श्रीसंघ रहई अस्यां उत्तमः पुण्य करणीय कर्तां श्रीज्यैष्ठ्यपर्व आराधतां निर्विघ्न हेतु एक वर्द्धापनक अंतरंग शास्त्रनुं कहीइ छइ ।

नक्षत्राक्षि(क्ष)तपूरितं मरकतस्थालं विशालं नमः,
पीयूषघृतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्र्यङ्गनां,
तावन्नन्दतु धर्मकर्मनिरतः श्रीसंघमद्वारकः ॥१७॥

पृथ्वी रूपिणी नाय(यि)का, मेर(रु) पर्वत रूपीइ हस्ति चंद्र सूर्य वलय करी शोभायमान, मरकत मणि रत्नमय स्थालि करी, घट जू लई पहरई संझ्या राग रूपीयइ तारायण अद्यावीस, नक्षत्र अठ्यासी, ग्रह तारां तणी कोडा नि कोडि । तेह रूपीया अपं(स्त्रं)ड आपे(खे) चोखा जाणिवा । पीयूषघृति भणीइ, चंद्रमा रूपीउं नालिकेर चंद्र ज्योत्स्ना(त्तना) चंदन जाणिवउं । श्रीसंघनई कारणि वधामणउं करइ । एतावता अंतरंग अर्थ असिउ जाणिवओ । जां लगइ पृथ्वी, जां लगइ मेर, जां लगइ आकाश, जां चंद्र सूर्य तपयं, जां तारायण उदयवंत तां ए श्रीसंघ नांदओ वाधओ विस्तर । श्रीयुगादिनाथ प्रमय(मुख) श्रीवर्द्धमान पर्यंत चतुर्विंशतिजिनेंद्र तणइ प्रसादि अनई पं(पुं)ढरीक प्रम(सु)ख अनई श्रीगौतमस्वामि पर्यंत जे गणधर हूआ तेहई सद्गुरुं प्रसाद अनई जपि(क्ष) गोमय(मुख) [प्रसु]व(स्त्र) तीर्थी[कर] सेवक अधिष्टायक, जपि(क्षि)णी चक्रेत्व(श्व)री प्रम(सु)ख शासनादेवति प्रसादात् श्रीसंघनई उत्तरोत्तर ऋद्धि वृद्धि जओ अभि(स्यु)दयश्च कल्याण मांगलिकमाला विस्तर ॥

संवत् १५१७ वर्षे मार्गसिर सुदि ९ शुके श्रीमहाहङ्गम्भे
श्रीकमलप्रमसूरिश(श)प्य-मुनिआसचन्द्रश्रेयः त्यात्, पठनार्थ लिखितं आपहिणी ॥

[३०]

श्रीगुणरत्नसूरिविरचिता

कालिकसूरिकथा ।

[रचनासंघत् १६ अताब्धि]

—३३५—

अंबिका पाय प्रणमैसो, कालिक कवित करैसो ।
 धारावासनयर निलपम, तीह पुर कुण दीजइ ऊपम ॥१॥
 तीणइ पुरि बैरह सिंघ बलवंत, राज करइ जयवंत ।
 सुरसुंदरि तस परिणी राणी, रति मीतिरूप समाणी ॥२॥
 तेह बिहु अछइ कुमार, कालिक इति सविचार ।
 एकवार खेलि रवाडी, कुमार गयु बनवाडी ॥३॥
 तिहां जोतां मुनिवर दीठा, गुणाकरसूरि बईठा ।
 कुमार आवी गुर पासि, बांदी मनह उल्हासि ॥४॥
 देसणा गुरि तव दीधी, तस काया निरमल कीधी ।
 देव-गुर-धरम तिहां जानी, दीक्षा ऊपरि भाव इति आणी ॥५॥
 माय बाप सजन मनावी, कालिक सरसति आवी ।
 गुरु सापि दीक्षा छेई, संयम पालइ ए वेई ॥६॥
 गुणाकरि विद्या सवे आपी, कालिक निज पाटि थापी ।
 कीथा इ(अ)तिसय प्रमाण, मयण मनावई ए आण ॥७॥
 पणि गुण हठ बसइ देह, पिसुण मूयण सम नेह ।
 कवचित्पुं निधान, गणधर गुगह प्रधान ॥८॥
 छेइइ करम अपार, श्रीगुर इति सविचार ।
गुण नवि लामई ए पार ॥९॥
 नवकारसंन आराधइ, रुपिराज निज काज साधइ ।
 तपनिधि साहसपीर, नमइ निरंतर वीर ॥१०॥
 सूरिवर जगि जयवंत, आवइ क्रम जीपी बलवंत ।
 कीधुं सफल संसार, महीयलि करइ बिहार ॥११॥
 गणधर ऊजेणी पहूता, तिहां राठ गर्दमिल हूता ।
 सुतउ साप जगावइ, त्रिपु थइ सती य रपावइ ॥१२॥
 गणइ नहीं पाप जि काइ, छलि बलि लीइ न लीई ।
 आवी संघ सामंति, राठ मति असिउं कहति ॥१३॥

तुम्ह कुलि इम न कीजइ, सरसति सती य न लीजइ ।
 सीतह कारणि रावण, गयु निरवाणि ए निरगुण ॥१४॥
 राजन कहिउं अकीजइ, सीपी माणि कणइं ननि लीजइ
 मूरप राज म चूकि, सरसति सतीय तूं मूंकि ।
 जिय जिम श्रीय संघ वारइ, कोपिइं तिम राय घणूं वारइं ॥१५॥
 हाहि म घणी य न कीजइ, अन्ह सीप असी य न दीजइ ।
 राय रीसइ सुभट तेडावइ, गेल हय धरीय नइ वारइ ॥१६॥
 श्रीसंघ गुरु भणी आवइ, सयल स्वयं(संव)ध जणावइ ।
 सरसति न मेलइ-ए नरवर, कहु किम कीजइ गणधर ॥१७॥
 सूरि भणइ सुणु संघ वात, सही दिवें करीए यात ।
 नीगसूं एह तणूं राज, सीझतु मझ तणूं काज ॥१८॥
 इम कहीं अवधूत वेसि, गुरु पहुता शाक तणइ देसि ।
 र(री)जवी राय निवाणूं, दल छेई करइ पीयाणूं ॥१९॥
 आवी स्व(सो)रठहं देसि, ढांकइ रहिया कटक जुमासि ।
 सेनापति गुरुपासि आवी, निरधनपणूं य जणावी ॥२०॥
 शासनादेवि प्रसादिइं, गणधरमनह आणंदिइं ।
 ईटवा कनकमइ कीधु, बहिंची सवे ते य लीधु ॥२१॥
 सेनापति कटक चलावइ, ततसिणि ऊजेणि आवइ ।
 गर्दभिल यंत्र तव साधइ, गर्दभी विद्या आराधइ ॥२२॥
 गुरु वेगिइं सुभट तेडावी, गर्दभिल हूड जणावी ।
 शंवदवो(वे)धी गुरे लीधा, तेय सवे आगलि कीधा ॥२३॥
 तेह मुखि भाधु भरीउ, जीपीअ गर्दभिल धरीउ ।
 एह नृप राज ऊंदाली, सरसति सती य मेलवावी ॥२४॥
 रंगिइं गुरु पासि आवी, सयल वृत्तांत जणावीउ ।
 गुणाकरमूर पाए लागी, गणधर आलोयण मागी ॥२५॥
 कालिक छांडी सवे माया, कीथी य निरमल काया ।
 गणधर जगि जयवता, तप करी मुगति पहुता ॥२६॥
 पींपलगच्छि गुर सोहइ, श्रवीयण जण मन मोहइ ।
 श्रीगुणरयणमूर्ति, हईयइ धरीय आणंद ॥२७॥
 कीधउ एह चरित्र रसाल, सुणु वहू वालगोपाल ।
 तेह घरि सयल समृद्धि, पामइ अविहड र(रि)द्धि ॥२८॥
 इति श्रीकालिकसूरिनी कथा भास समाप्तः ॥

संवत् १७४० वर्षे द्वितीय श्रावण शुदि १२ रवी दिने लपितः ॥ ६ ॥
 बाई सुंदरबाई बाई बाहालबाई ल(लि)खावी (पि)त श्रीराजनगरे मन्वे लपितः ॥ श्रीकल्याणमस्तु ॥

